

UNIwersytet Gdański
Wydział Historyczny

Andrzej Smaruj

**Przemiany osadnicze i kulturowe w północno-wschodniej
Wielkopolsce od młodszego okresu przedrzymskiego do okresu
wędrowek ludów**

TOM I

Praca doktorska
wykonana
pod kierunkiem
dr. hab. Henryka Machajewskiego, prof. UG

Gdańsk 2021

Spis treści

Wstęp	4
1. Chronologia i terminologia	5
2. Historia badań	7
Rozdział I. Charakterystyka warunków geograficznych i przyrodniczych północno-wschodniej Wielkopolski	12
I.1. Podział fizyczno-geograficzny regionu	12
I.2. Stosunki wodne obecnie i w starożytności	13
I.3. Klimat	14
Rozdział II. Analiza typologiczno-chronologiczna źródeł.....	16
II.1. Ceramika naczyniowa	16
II.2. Elementy stroju.....	69
II.2.1. Zapinki.....	69
II.2.2. Klamry do pasa.....	82
II.2.3. Sprzączki do pasa	83
II.2.4. Okucia końca pasa.....	86
II.2.5. Szpile	86
II.2.5. Paciorki.....	87
II.2.6. Pozostałe ozdoby	88
II.3. Uzbrojenie	88
II.3.1. Miecze i pochwy	89
II.3.2. Groty włóczni i strzał	89
II.3.3. Elementy tarczy	90
II.4. Grzebienie	91
II.5. Monety.....	93
II.6. Brakteaty	94
II.7. Systematyka chronologiczna analizowanych form kulturowych - podsumowanie	94
Rozdział III. Osadnictwo	97
III.1. Założenia metodyczne.....	97
III.2. Analizy mikroregionalne.....	103
III.2.1. Obszar testowy I - okolice Kcyni.....	108
III.2.2. Obszar testowy II - okolice Żnina.....	114

III.2.3. Obszar testowy III - okolice Biskupina.....	128
III.2.4. Obszar testowy IV - okolice Mogilna	150
III.2.5. Obszar testowy V - okolice Zbiornika Pakoskiego.....	162
III.2.6. Obszar testowy VI - okolice Janowca Wlkp.	171
III.2.7. Obszar testowy VII - okolice Wągrowca	176
III.2.8. Obszar testowy VIII - okolice Mieściska.....	186
III.2.9. Obszar testowy IX - okolice Gniezna	192
III.2.10. Obszar testowy X - okolice Damasławka	205
III.3. Osadnictwo – próba podsumowania	210
III.3.1. Preferencje osadnicze.....	210
III.3.2. Struktury osadnicze.....	214
III.3.3. Podstawy gospodarcze	218
III.3.4. Sfera kultury duchowej	224
III.3.5. Struktury społeczne a strategie osadnicze.....	227
Rozdział IV. Próba nakreślenia przemian kulturowych w Wielkopolsce północno-wschodniej	230
Podsumowanie	242
Bibliografia	244
Tablice.....	264

Wstęp

Problematyka przemian osadniczo-kulturowych należy do węzłowych zagadnień podejmowanych w ostatnim czasie nie tylko w polskiej literaturze przedmiotu. W związku z okresem przedrzymskim, wpływów rzymskich i wędrówek ludów, w naukowym obiegu funkcjonują syntezy dotyczące zarówno całego obszaru Polski, jak i wybranych regionów. Zainteresowanie tą kategorią opracowań w ostatnich latach wzrasta, jednak w dalszym ciągu na mapie Polski znajdują się tereny wymagające szczegółowych opracowań. Zasadniczą przeszkodą w ich podjęciu, jest często sygnalizowany zły stan badań i stopień opracowań źródeł na poszczególnych obszarach. W tej kwestii można jednak postawić nieco prowokacyjne pytanie, a mianowicie czy taki stan będzie można kiedykolwiek uznać za zadowalający?

Jednym z regionów, który w mojej ocenie wymaga nowego spojrzenia na kwestię osadnicze i kulturowe w okresie od III wieku przed Chrystusem, do V wieku naszej ery jest północno-wschodnia Wielkopolska. Pragnę zaznaczyć, że pojęcie to jest w pewien sposób sztuczne i nie zostało ono szeroko przyjęte w literaturze naukowej. W mojej pracy terminem tym określał będę tereny Pałuk, części ziemi mogileńskiej i gnieźnieńskiej (por. tabl. 1). Granicę opracowywania wyznaczyłem w oparciu o następujące ciekły wodne:

- Rudka i Struga Margonińska, od zachodu
- Noteć, od północy i północno-wschodu
- Mała Noteć (Noteć Zachodnia), od wschodu
- Mała Wełna oraz kompleks leśny w okolicach Gniezna i Trzemeszna, od południa

Tak zarysowany obszar badawczy graniczy z regionami, które w większości doczekały się już osobnych opracowań dotyczących osadnictwa w przedziale od młodszego okresu przedrzymskiego po okres wędrówek ludów, a więc: Kujawami (Cofta-Broniewska 1979; Koško, Cofta-Broniewska 1982), wschodnią i północno-zachodnią Wielkopolską (Ciesielski 2018; 2020; Skorupka 2005, s. 237-314) oraz częścią Krajny (Grabarczyk 1997). Każda z tych stref charakteryzuje się odmiennym rytmem przemian kulturowych i osadniczych, co stanowi o ich odrębności, ale zarazem stwarza możliwości do prowadzenia badań porównawczych z sytuacją na terenie północno-wschodniej Wielkopolski.

Zatem wiodącym celem niniejszej pracy jest sformułowanie narracji o przemianach kulturowych i osadniczych w Wielkopolsce północno-wschodniej w okresie od młodszego okresu przedrzymskiego po wczesną fazę okresu wędrówek ludów i jej skorelowanie z terenami ościennymi.

Przedstawione w pracy analizy badawcze opierały się na czterech grupach źródeł

archeologicznych: znaleziskach archiwalnych i pochodzących z literatury, materiałach pozyskanych z penetracji powierzchniowych, wynikach badań przyrodniczych oraz niepublikowanych, a często też nieopracowanych wyników stacjonarnych badań wykopaliskowych. Za możliwość wykorzystania dokumentacji, sprawozdań i opracowań chciałbym podziękować autorom tych odkryć: mgr. Szymonowi Nowaczykowi, mgr. Annie Grossman i mgr. Wiesławowi Zajązkowskiemu z Muzeum Archeologicznego w Biskupinie; mgr. Marcinowi Krzepakowskiemu i mgr. Tomaszowi Podzerkowi z Muzeum Regionalnego w Wągrowcu; mgr. Piotrowi Miernikowi, mgr. Michalinie Karpus, mgr. Bartłomiejowi Rzepkowskiemu i mgr. Arkadiuszowi Wiktorowi z Pracowni Archeologicznej i Archeobotanicznej; mgr. Krzysztofowi Błaszczykowi z Firmy Archeologicznej „Artefakt”. Za uprzejmą pomoc w trakcie tworzenia katalogu dziękuję mgr. Elżbiecie Dygaszewicz i mgr. Tamarze Zajązkowskiej z bydgoskiej delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Toruniu; mgr. Jolancie Szałkowskiej-Łoś i mgr. Józefowi Łosiowi z Muzeum Okręgowego w Bydgoszczy; mgr. Łukaszowi Kaczmarkowi z Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie; mgr. Marcinowi Woźniakowi z Muzeum im. Jana Kasprowicza w Inowrocławiu; Barbarze Kalce i mgr. Magdalenie Zawol z Muzeum Archeologicznego w Biskupinie; mgr. Alicji Gałęzowskiej, mgr. Patrycji Silskiej i mgr. Bogdanowi Walkiewiczowi z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, mgr. Marcie Błażejewskiej i mgr. Adriannie Romańskiej z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu. Dziękuję również mgr. Alicji Cybulskiej, mgr. Rafałowi Jarmużewskiemu i mgr. Rafałowi Namysłowi za udostępnienie i możliwość wykorzystania ich prac magisterskich.

Za nieocenioną pomoc chciałbym podziękować dr. hab. prof. UG Henrykowi Machajewskiemu, zaś mojej rodzinie za wielką cierpliwość i umożliwienie mi spokojnej pracy.

1. Chronologia i terminologia

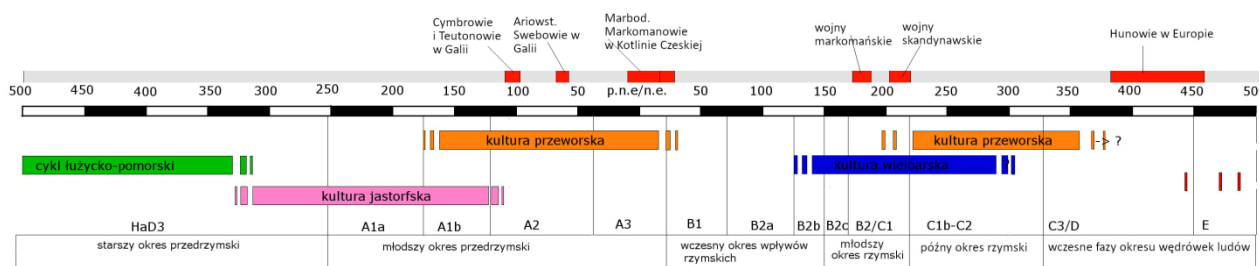
Podstawowym instrumentem porządkowania źródeł jest ich typologia ujęta w system chronologii względnej, który jest oparty na przyjętym w archeologii schemacie wypracowanym przez Kazimierza Głodowskiego, Zenona Woźniaka (1970, s. 3-22) i Teresę Dąbrowską (1988), z dalszymi modyfikacjami. Schemat podziału okresu przedrzymskiego, wpływów rzymskich i wędrówek ludów dla analizowanych obszarów przedstawia rycina 1.

Tradycyjny podział okresu przedrzymskiego obejmuje dwa podokresy, starszy i młodszy okres przedrzymski, które można korelować z systemem periodyzacji kultury lateńskiej. Starszy z nich został określony przez Ryszarda Wołągiewicza (1979, s. 35, ryc. 1) mianem HaD3 i charakteryzuje się dominacją tzw. stylu posthalsztackiego, a przypada na okres Lt A, B1 i B2. Początek młodszego okresu przedrzymskiego wiązany jest tradycyjnie z pojawieniem się zlatenizowanych kultur przeworskiej i oksywskiej, które miał się wykrystalizować w początkach

fazy LTC. W nowszej literaturze początki kultury przeworskiej wyznaczane są nieco później, w obrębie rozwiniętej fazy A1, co dało Michałowi Gryglowi (2004, 2018) podstawy do wydzielenia w jej obrębie faz A1a i A1b, korelowanych odpowiednio z LTC1 i LTC2.

W okresie wpływów rzymskich wyróżnia się 3 podokresy: wczesny (faza B1, B2a i B2b) młodszy (faza B2c i B2/C1-C1a) i późny (C1b-C2). Komentarza wymaga zwłaszcza wydzielenie i przyjęte ramy czasowe młodszego okresu rzymskiego. Termin ten jest przyjęty i powszechnie stosowany przez większość środowiska naukowego, choć coraz częściej stosuje się pojęcie „środkowego okresu rzymskiego” sformułowane przez Marka Olędzkiego (2004, s. 243-262; 2007, s. 699-720). W oparciu o materiały pochodzące przede wszystkim z terenów centralnej Polski wyróżnił on w jego obrębie dwie fazy – B2c i B2/C1-C1a, za cezurę między nimi przyjmując rok 170 n. e., a więc początki wojen markomańskich. Pewnym problemem w zaaplikowaniu tego podziału do obszarów północno-wschodniej Wielkopolski jest brak materiałów łączonych z fazą B2c, co może być skutkiem złego stanu rozpoznania cmentarzysk.

Wczesne fazy okresu wędrówek ludów w Wielkopolsce przypadają na okres od połowy IV po początek VI wieku po Chrystusie i ujęte są w ramach dwóch faz: C3/D i E (Tejral 1988, s. 295; Machajewski 2020, s. 237-238).

Ryc. 1. Schemat chronologii oraz przemian kulturowych zachodzących w północno-wschodniej Wielkopolsce

W dalszej części pracy stosowano następujące skróty:

Określenia chronologiczne: HaC – okres halsztacki C; HaD – okres halsztacki D; SOPR – starszy okres przedrzymski; MOPR – młodszy okres przedrzymski; OWR – okres wpływów rzymskich; OWL – okres wędrówek ludów; WOR – wczesny okres rzymski; MOR – młodszy okres rzymski; POR – późny okres rzymski; AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski; stan. BN - stanowisko bez numeru

Instytucje: IAiE PAN Poznań – Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk Oddział w Poznaniu; MAB – Muzeum Archeologiczne w Biskupinie; MAP – Muzeum Archeologiczne w Poznaniu; MOB – Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy; MR Wągrowiec – Muzeum Regionalne w Wągrowcu; MPPP Gniezno – Muzeum Początków Państwa

Polskiego w Gnieźnie; MJK Inowrocław – Muzeum im. Jana Kasprzowicza w Inowrocławiu; PAK PKZ – Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska Pracownia Konserwacji Zabytków; WA UAM – Wydział Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; WUOZ DB – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu Delegatura w Bydgoszczy; WUOZ DP – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Pile; WUOZ P – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

Stanowiska omawiane w tekście zapisywałem z podaniem ich numeru katalogowego, przedstawionego w kwadratowym nawiasie. Zrezygnowałem równocześnie z podawania odnośników do publikacji źródłowych, które zawarte są w katalogu.

2. Historia badań

Problematyka osadnictwa u schyłku starożytności w północno-wschodniej części Wielkopolski nie była dotąd tematem osobnego opracowania. Ze względu na swoje położenie, tereny te wchodziły w obręb różnych ujęć, omawiających tematykę okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich w Polsce oraz w Wielkopolsce i na Kujawach (Kostrzewski 1955; Makiewicz 1978; Cofta-Broniewska 1979; Machajewski 1980, s. 29-64; 1986, s. 269-299; Godłowski 1985), względnie w niewielkich obszarach omawiających pradzieje mikroregionu biskupińskiego, mezoregionu Sobiejuchy czy okolic Gniezna (Rajewski 1958; Malinowski 1985; Strzyżewski 2001, s. 11-44; Ostoja-Zagórski 1993; Smaruj 2012). Chociaż część tez i poglądów zawartych w tych opracowaniach uległa już dezaktualizacji, zdarza się, że są one nadal cytowane. Przykładem może być praca Jacka Woźnego (2018) omawiająca pradzieje okolic Szubina, w której okres wpływów rzymskich postrzegany jest wyłącznie przez pryzmat kultury przeworskiej. Inne kwestie sygnalizowane w starszej literaturze dotyczą osadnictwa celtyckiego, znaczenia kultury jastorfskiej i wielbarskiej oraz zasiedlenia tej części Wielkopolski przez ugrupowania kultury przeworskiej w późnym okresie wpływów rzymskich (Kostrzewski 1955; Jasnosz 1969, s. 137-148; Cofta-Broniewska, Koško 1982).

Historię badań archeologicznych nad omawianym okresem przedstawię w ramach pięciu bloków, związanych z charakterem akcji badawczych. Pierwszy z nich wyznaczają amatorskie lub przypadkowe eksploracje stanowisk archeologicznych, prowadzone w XIX i na początku XX wieku. Niezwykle rzadko sporządzano wówczas notatki, plany lub rysunki prezentujące okoliczności dokonanych odkryć, przez co znaleziska te charakteryzują się niewielką przydatnością we współczesnych analizach. Do najistotniejszych z odkrytych wówczas stanowisk należą: Wapno, stan. BN [kat. 725]; Żurawia, stan. 27 [kat. 802]; Żnin, stan. 23 [kat. 795]; Gogółkowo, stan. BN; Słupy, stan. 20 i 21 (kat. 626, 627), Dąbrówka Słupska, stan. 35, 35 [kat. 71, 72]; Mielno, stan. 10 [kat. 373]; Kujawki, stan. BN [kat. 298], Mieścisko, stan. 4 [kat. 377]; Bukowiec, stan. BN [kat.

44], Cotoń, stan. 33 [kat. 57]; Kruchowo, stan. BN [kat. 292]; Krzyżownica, stan. 1 [kat. 297], Uścikowo, stan. BN [kat. 724]; Zrazim, stan. BN [kat. 784], Wszedzień, cment. 1 i 2 [kat. 759, 760]. Znaleźiska te, między innymi, stały się kanwą dla trzech wydań „Pradziejów Wielkopolski” autorstwa Józefa Kostrzewskiego (1913, 1923, 1955). W ostatnim wydaniu badacz ten rozpatrywał zasiedlanie tego regionu w ramach późnego okresu lateńskiego, starszego i młodszego okresu rzymskiego i okresu wędrówek ludów. Jako pierwszy zwrócił uwagę na obecność w Wielkopolsce społeczności kultury zachodnio-pomorskiej (dziś identyfikowanej z kulturą jastorfską), oksywskiej i gocko-gepidzkiej (współcześnie określanej mianem kultury wielbarskiej). Pomijając wyraźnie akcentowany aspekt etniczny, obserwacje tego badacza są do dziś aktualne, szczególnie w odniesieniu do obszarów północnej i północno-wschodniej Wielkopolski.

Drugi etap wyznaczają, metodyczne badania wykopaliskowe prowadzone pod egidą instytucji naukowych i przypada na lata 1929-1965. W 1929 roku w Strzelcach [kat. 643], Zbigniew Zakrzewski eksplorując neolityczny kurhan, odnalazł niewielkie cmentarzysko z okresu przedrzymskiego. Od 1933 roku w okolicach Biskupina działalność prowadziła ekspedycja z Uniwersytetu Poznańskiego pod kierownictwem Józefa Kostrzewskiego, a następnie Zdzisława Rajewskiego. Rozpoznano w tym czasie wykopaliskowo cmentarzyska w Szelejewie, stan. 1 [kat. 678]; Biskupinie, stan. 17 [kat. 17]; Godawach, stan. 1a [kat. 139]; Gogółkowie, stan. 9 [kat. 142]; Podgórzynie, stan. 1 [kat. 480]; a także osady: w Biskupinie, stan. 4, 10, 11, 15 i 15a [kat. 11, 13, 14, 16]. W trakcie często podejmowanych badań powierzchniowych zespoły naukowe odkryły kilkanaście kolejnych stanowisk. Podsumowaniem działalności archeologów w dawnym powiecie znińskim była praca pióra Franciszka Maciejewskiego (1962, s. 217-326), będąca rozbudowanym katalogiem stanowisk przebadanych do roku 1950. Artykuł ten, ma do dziś fundamentalne znaczenie w badaniach nad pradziejami Pałuk, a jego waga jest tym większa, że powstał w oparciu o materiały, które nierzadko zaginęły w trakcie II wojny światowej. Archeolodzy z ośrodka poznańskiego prowadzili w tym czasie również prace wykopaliskowe w okolicy Wągrowca i Mogilna, przy czym znaleźiska z OWR pochodzą w większości z penetracji powierzchniowych. Poza tym pojedyncze zabytki z tego okresu na terenie Gniezna odkrywał Konrad Jażdżewski (Strzyżewski 2001, s. 11-44).

Począwszy od końca lat 60. na w okolicach Jeziora Pakoskiego działa ekspedycja Pracowni Konserwacji Zabytków, której celem było rozpoznanie stanowisk zagrożonych zalaniem w trakcie spiętrzania wód jeziora. Podsumowaniem tych badań było opracowanie autorstwa Tadeusza Makiewicza (1978, s. 1-48), w którym przedstawiono ustalenia autora o osadnictwie kultury przeworskiej z zachodnich Kujaw. Od 1968 rozpoczęła swoją działalność Ekspedycja Kujawska Katedry Archeologii UAM. W efekcie badań prowadzonych, z przerwami po dziś dzień, rozpoznano szereg stanowisk w centralnej części Kujaw. Na ich podstawie Aleksandra Cofta-

Broniewska (1979) zaproponowała termin „grupa kruszańska kultury przeworskiej”, dla podkreślenia odrębności kulturowej społeczności kujawskich. Owa odmienność wynikała z dużego stopnia synkretyzmu miejscowej ludności kultury przeworskiej i elementów napływowych: celtyckiego, później rzymskiego i zakarpackiego. Badaczka ta w swojej pracy uwzględniła też częściowo tereny północno-wschodniej Wielkopolski, mniej więcej po linię rozgraniczającą dawne województwa bydgoskie i pilskie. Nie znalazły się one jednak w granicach zaproponowanej grupy. Stan badań na omawianym okresie w Wielkopolsce i na Kujawach przedstawił też wówczas Stanisław Jasnosz (1972), zwracając uwagę na przemiany kulturowe i osadnicze zachodzące w regionie. Zakładał też kohabitację, a więc pokojową egzystencję grup etnicznych (Słowian i Gotów) zamieszkujących obszary przygraniczne.

Trzeci etap dziejów badań rozpoczął się przed 40 laty i trwa do dziś. Związany jest on z działalnością lokalnych ośrodków muzealnych lub instytutów naukowych. W 1981 roku zespół Janusza Ostoja-Zagórskiego z IKHM PAN zapoczątkował badania w Sobiejuchach, zaś rok później w rejonie Łekna rozpoczęła swoją pracę ekspedycja UAM pod kierunkiem Andrzeja Marka Wyrwy. Chociaż nie dostarczyły one ważniejszych znalezisk archeologicznych związanych z omawianym okresem, to w trakcie ich realizacji wykonano ekspertyzy paleośrodowiskowe obejmujące również schyłek starożytności.

W latach 80. wzrosło zainteresowanie archeologów tematyką przemian osadniczych i kulturowych w MOPR, OWR i OWL na terenie północno-wschodniej Wielkopolski. Znalazło ono swoje odbicie zwłaszcza w pracach Henryka Machajewskiego (1980, 1986), który skatalogował i zanalizował znaleziska z terenu całej Wielkopolski, zwracając uwagę na odmienność północnej i południowej jej części. Nakreślił również ramy chronologiczne funkcjonowania na tych terenach ludności kultury wielbarskiej i przeworskiej oraz zasygnalizował możliwość wzajemnego przenikania się elementów obu jednostek kulturowych. Do tych ustaleń (a zwłaszcza map) odwołał się Kazimierz Godłowski (1985, s. 16-19; 1986, s. 416) rozpatrując stosunki społeczne i kulturowe na obszarze centralnej i południowej Polski. Zwrócił uwagę na rozrzedzenie sieci osadniczej w północnej części regionu, które jego zdaniem miało następować w fazie A3 lub nawet w fazie A2 i pogłębiało się aż do początków WOR. Sugerował również podobieństwo dynamiki przemian kulturowych zachodzących w MOPR na Pałukach i Kujawach (1985, s. 17-18). Innym przykładem opracowania z tego okresu jest dzieło Teresy Dąbrowskiej (1988) o początkach rozwoju kultury przeworskiej, w którym Pałuki zostały uznane za jeden z regionów krystalizacji tego ugrupowania. Badaczka ta dokonała następnie podsumowania stanu badań w okolicach Biskupina (1995, s. 87-95), konfrontując dane paleoprzyrodnicze ze źródłami archeologicznymi.

W ostatnich latach przyrost nowych źródeł dokonał się dzięki działalności lokalnych ośrodków muzealnych, a także w konsekwencji prac wykopaliskowych prowadzonych przy

wielkich inwestycjach. Za sprawą działalności Muzeum Archeologicznego w Biskupinie zbadano fragmenty osad w Gąsawie, stan. 3 [kat. 131] (badania S. Nowaczyka w 2008 r.), stan. 6 [kat. 132] (badania A. Grossman w latach 1995-2000) i Jaroszewie, stan. 27 [kat. 216] (badania S. Nowaczyka w 2010 i 2011 r.), a także cmentarzyska w Szelejewie, stan. 39 [kat. 681] (badania D. Piotrowskiej w 1989 r.). Czesław Strzyżewski z Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie przeprowadził badania na osadach w Lubochni, stan. 23 i 24 [kat. 231] (w latach 1994, 1996, 1999 i 2008) i Pawłowie, stan. 16 [kat. 469] (w latach 1985 i 1987), archeolodzy z Muzeum Regionalnego w Wągrowcu rozpoznali osady w Łęgowie, stan. 4 [kat. 328], Popowie Kościelnym, stan. 52 [kat. 509] i Kakulinie, stan. 14 [kat. 251] i cmentarzysko w Kaliszankach, stan. 2 [kat. 245] (badania A. Dębskiego w 2013 r., M. Krzepakowskiego i T. Podzerka w 2010 i 2019 r.). Poza wspomnianymi instytucjami, swoje prace archeologiczne w Pałędziu Kościelnym przeprowadziła ekspedycja z IAI PAN w Poznaniu (badania T. Wiślańskiego i J. Sawickiej w latach 1986-88, 1990, 1993), zaś w Sieldeczku [kat. 588] i Tarnowie Pałuckim [kat. 699] badania wykopaliskowe zrealizował WUOZ w Pile (kierowała nimi M. Dernoga).

Początki czwartego horyzontu badań przypadają na rozpoczęcie badań szeroko płaszczyznowych, które w północno-wschodniej Wielkopolsce prowadzono w ramach kilku kampanii. Pierwsza z nich wiązała się z budową gazociągu jamalskiego, którego trasa przebiegła między innymi w okolicach Gniezna. W wyniku badań prowadzonych przez zespół archeologów z Fundacji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza rozpoznano w 1995 roku osady w Goślinowie, stan. 3 [kat. 162]; Modliszewie, stan. 10 [kat. 396] i Obórcie, stan. 2 [kat. 430]. Publikacji opracowania doczekała się pierwsza z nich (Machajewski, Smaruj 2018) natomiast z pozostałych stanowiska przedstawiono jedynie znaleziska kultury jastorfskiej (Sobucki, Woźniak 2004). W rejonie Mogilna relikty osadnictwa ze schyłku starożytności odkrywano na trasach gazociągów Mogilno-Włocławek i Mogilno-Wydartowo, jednak opublikowano jedynie wyniki działań na pierwszej ze wspomnianych inwestycji (Bednarczyk, Sujecka 2004). Kolejne szeroko płaszczyznowe badania archeologiczne poprzedzały budowę 3 odcinków drogi ekspresowej S-5: Gniezno-Mielno, Mielno-Jaroszewo i Jaroszewo-Szubin. Wykonawca prac archeologicznych na pierwszym z odcinków nie wywiązał się jednak ze swoich obowiązków i nie wykonał naukowego opracowania wyników, zaś same zabytki i dokumentacja zaginęły (osady w Goślinowie, stan. 4 i 5 [kat. 163, 164], Pyszczyń, stan. 11 [kat. 529]). W 2017 i 2018 roku przebadano 7 osad na kolejnym odcinku trasy S-5 (Jaroszewo, stan. 23, 32 [kat. 215, 317], Brzyskorzystewko, stan. 11 [kat. 35], Sobiejuchy, stan. 5, 10, 47 [kat. 629, 630, 632] – badania prywatnych podmiotów: KSAR S. C. i Pracowni Archeologicznej i Archeobotanicznej Arkadiusza Wiktora; Żnin-Wieś, stan. 1 [kat. 797] – badania Firmy Archeologicznej Artefakt). Ich wyniki przedstawiono w formie maszynopisu złożonego w WUOZ DB, zaś część z nich przygotowano do druku (Hoffman, Miernik, Smaruj 2021

– w druku).

Najnowsze odkrycia ujęte w tym opracowaniu miały miejsce w listopadzie i grudniu 2020 roku. W trakcie przebudowy linii elektroenergetycznej średniego napięcia zbadałem fragment cmentarzyska z MOPR w Mogilnie, stan. 76 [kat. 805]. Mimo, że opracowanie nie zostało jeszcze ukończone, stanowisko dołączyłem do katalogu.

We współczesnej literaturze archeologicznej tematyka okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich w północno-wschodniej Wielkopolsce poruszana jest często przy okazji powstających monografii osadnictwa Wielkopolski (np. Machajewski 2007, s. 72-92; 2008, s. 107-125) lub w ramach prac magisterskich (Namysł 2001, Cybulska 2009, Smaruj 2012). Niewątpliwym osiągnięciem badaczy w XXI wieku jest dostrzeżenie i zarysowanie kwestii osadnictwa ludności kultury jastorfskiej. Fundamentalną publikacją w tym zakresie była seria artykułów zaprezentowana w książce pt. „Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej” (2004), gdzie przedstawiono też materiały z północno-wschodniej Wielkopolski (Sobucki, Woźniak 2004). Skala zaprezentowanych tam źródeł, skłoniła Teresę Dąbrowską i Zenona Woźniaka (2005, s. 88) do wyrażenia ostrożnej sugestii o potrzebie wydzielenia w północnej Wielkopolsce lokalnej grupy kulturowej o cechach „jastorfskich”. Szczególnie istotne dla dziejów badań nad MOPR są prace Andrzeja Michałowskiego, który podejmując problematykę kultury jastorfskiej w Wielkopolsce północnej, wydzielił w północno-wschodniej Wielkopolsce dwa skupiska: górnonteckie i środowowarciańskie (Michałowski 2006, ryc. 1). Następnie, w 2008 roku (Michałowski 2008, s. 87-107) w oparciu między innymi o źródła z okolic Gniezna i Mogilna, przedstawił schemat przemian kulturowych w okresie przedrzymskim. Szczegółową analizę znalezisk ze SOPR i początków MOPR, w tym także tych z północno-wschodniej Wielkopolski, przeprowadził ostatnio Michał Grygiel (2018), który podjął się próby uszczegółowienia chronologii okresu przedrzymskiego na Niżu Polskim. Innym podejmowanym obecnie problemem badawczym, jest osadnictwo kultury wielbarskiej w Wielkopolsce, które rozpatrywane jest zwłaszcza przez pryzmat obrządku pogrzebowego (Gałęzowska 2007, s. 155-234; Żychliński 2015), chronologii lub jej relacji do kultury przeworskiej (Michałowski, Teska, Żychliński 2015, s. 257-276; Machajewski, Smaruj 2017, s. 145-176).

Równolegle do przedstawionych wyżej działań wykopaliskowych, od lat 80. XX w. do początku XXI w. realizowano program AZP. Prospekcje te przeprowadzono na całym obszarze północno-wschodniej Wielkopolski, miejscami wykonano też badania weryfikacyjne. Na 121 obszarach AZP mieszczących się w granicach opracowania zlokalizowano ponad 2000 stanowisk z omawianego okresu, a poszukiwania prowadziło kilkadziesiąt zespołów z różnych ośrodków naukowych. Podsumowanie tych prac przedstawiono w tabeli 5.

Rozdział I. Charakterystyka warunków geograficznych i przyrodniczych północno-wschodniej Wielkopolski

I.1. Podział fizyczno-geograficzny regionu

Obszar objęty opracowaniem położony jest w obrębie pięciu mezoregionów fizyczno-geograficznych, wyznaczonych przez Jerzego Kondrackiego (1994) i zespół pod kierunkiem Jerzego Solona (Solon i inni 2018). Północny skraj regionu stanowi część Doliny Środkowej Noteci (315.34), która jest fragmentem Pradoliny Toruńsko-Eberdzwaldzkiej (315). Ciągnie się ona równoleżnikowo od okolic Nakła do Ujścia na długości około 80 km. Jej szerokość jest zmienna i wynosi od około 2 km w okolicy Nakła, po 7-8 km w okolicach Szamocina. Północną granicą Doliny Środkowej Noteci stanowią strome zbocza morenowe, oddzielające ją od Pojezierza Krajeńskiego. Dno doliny jest obecnie zmeliorowane i wykorzystywane jako pastwiska, zaś jej zbocza porastają lasy łąkowe, grądowe i dąbrowy (Kondracki 1994, s. 81).

Na południe od Doliny Środkowej Noteci znajduje się Pojezierze Chodzieskie (315.53), północna część Pojezierza Wielkopolskiego. Jej moreny ciągną się równoleżnikowo od Chodzieży po okolice Kcyni, zaś ich wysokość jest często znaczna i w Dębogórze dochodzi do 162 m n. p. m. Na południe od moreny występują pola sandrowe i wytopiskowe rynny jeziorne, koncentrujące się zwłaszcza w okolicach Wągrowca. Obszar ten jest wykorzystywany w większości jako pola uprawne, zaś w okolicach Wągrowca i Kcyni występują lasy grądowe i łąkowe. W pobliżu Wapna na wysadzie solnym znajduje się kopalnia soli i anhydrytu (Kondracki 1994, s. 92-93).

Obszary położone na południe od równoleżnikowego biegu rzeki Wełny wchodzą w obręb Pojezierza Gnieźnieńskiego (315.54). Jego krajobraz został ukształtowany w trakcie poznańskiej fazy zlodowacenia Wisły, czego świadectwem są pasma wzgórz ciągnące się od okolic Czerwonaka pod Poznaniem, przez Gniezno i Trzemeszno w kierunku Konina. Cechą Pojezierza Gnieźnieńskiego jest obecność wielu rynien jeziornych, z których do najważniejszych należą obniżenia wykorzystywane przez rzekę Wełnę i jeziora Zioło, Rogowskie, Tonowskie; a także Małą Wełnę z jeziorami: Kłęckim, Łopieńskim, Gorzuchowskim i Lednica. Na tym pojezierzu zalegają brunatnoziemy, wykształcone na glinie morenowej. Ich atrakcyjność rolnicza sprawia, że jest to region intensywnie zagospodarowany, zaś w strukturze współczesnych lasów dominują takie drzewa jak sosna, brzoza, dąb i olcha (Kondracki 1994, s. 93-95).

Południowe rubieże omawianego w pracy obszaru wchodzą w obręb Równiny Wrzesińskiej (315.56). Jest to kraina niemal pozbawiona jezior, które występują jedynie w rynnie kórnickiej. Cechą tego mezoregionu jest monotonicznie ukształtowana powierzchnia, przy czym w szczególnie interesującej nas północnej części równiny, występują utwory sandrowe związane z pagórkami

gnieźnieńskimi. Pokrywa glebowa tego terenu jest urozmaicona: na piaskach występują bielicoziemy, na glinie morenowej brunatnoziemy, a w płytkich zagłębieniach czarne ziemie bagienne. Obszar ten jest intensywnie wykorzystywany rolniczo.

W ostatnich latach zespół pod kierownictwem Jerzego Solona (2018) dokonał pewnej modyfikacji w obrębie systematyki Jerzego Kondrackiego (1994). W omawianej części Wielkopolski ze wschodnich fragmentów Pojezierzy Gnieźnieńskiego i Chodzieskiego wydzielono Pojezierze Żnińsko-Mogileńskie (315.58). Granice tego mezoregionu wyznaczają od zachodu rywna żnińska i mogileńska, zaś od wschodu dolina Noteci z Jeziorem Gopło. Ponadto na omawianym pojezierzu występują też inne rynny; pakoska i foluska. Rzeźba tego terenu ma charakter polodowcowy i została uformowana w trakcie poznańskiej fazy zlodowacenia Wisły. Pojezierze to zbudowane jest w większości na glinach morenowych, jedynie w pobliżu wymienionych wyżej rynien jeziornych zalegają piaski i torfy pochodzenia aluwialnego. Współcześnie w krajobrazie dominują pola uprawne, chociaż występują tutaj też duże i zwarte kompleksy leśne, zdominowane przez sosnę, dąb, olchę i brzozę.

1.2. Stosunki wodne obecnie i w starożytności

Wielkopolska północno-wschodnia leży w obrębie zlewni rzeki Warty, której najważniejszymi dopływami w tej części kraju są Noteć i Wełna. Pierwszą z nich zasilają między innymi rzeki: Panna, Mała Noteć (Noteć Zachodnia), Gąsawka, Kcynianka, zaś drugą: Mała Wełna, Wełnianka (Struga Gnieźnieńska), Lutomia, Nielba, Gołaniecka Struga i Rudka. Dopełnieniem sieci hydrograficznej są licznie występujące mniejsze, zazwyczaj nienazwane ciekami wodnymi oraz jeziora, których liczba na samych tylko Pałukach wynosi blisko 50 (Kozacki 1989, s. 23, 30). Należy jednak pamiętać, że obecny wygląd sieci hydrograficznej jest w pewnym stopniu wynikiem działalności człowieka, zwłaszcza w ciągu ostatnich 200 lat kiedy to prowadzono liczne prace hydrotechniczne (drenaż, melioracja rzek, osuszanie bagien i torfowisk, etc.).

Próba odtworzenia stosunków wodnych w interesującym nas szczególnie okresie przedrzymskim i wpływów rzymskich jest utrudniona. Historycznym bilansem wodnym w rejonie Jeziora Pakoskiego i rynny żnińskiej zajmował się już Władysław Niewiarowski (1976, 1993, 1995), którego ustalenia wskazują, iż w okolicach przełomu er poziom wód w jeziorach Pakoskim i Biskupińskim był maksymalnie wysoki i wynosił od 1,7 do 2,2 m powyżej dzisiejszego. Wśród przyczyn takiego stanu wskazuje się zmiany klimatu, które przyniosły znaczny wzrost wilgotności i spadek rocznych temperatur. Władysław Niewiarowski jednocześnie zdecydowanie odrzuca hipotezy tłumaczące wzrost stanu wód w Jeziorze Biskupińskim w wyniku lokalnych katastrof lub działalności bobrów (Niewiarowski 1995, s. 227-229). Należy też wspomnieć, że badania

paleohydrologiczne prowadzono również w Łeknie (Schubert 2000) i Izdebnie (Nowaczyk i inni 1982), jednak brak w nich komentarz dotyczących schyłku starożytności.

I.3. Klimat

Obecnie północno-wschodnia Wielkopolska leży w obrębie nadwiślańsko-żuławskiego regionu klimatycznego i kujawskiej dziedziny klimatycznej (Okołowicz, Martyn 1979; Niewiarowski, Sinkiewicz 1995, s. 15). Jest więc regionem, gdzie notuje się jedne z najniższych sum opadów atmosferycznych w Polsce. Klimat ma decydujący wpływ na sieć hydrograficzną, a także na stopień zalesienia i produktywność rolnictwa. Sprawia to, że próby nakreślenia warunków klimatycznych panujących u schyłku starożytności w tej części Polski mają znaczenie podstawowe dla kwestii osadnictwa.

Podsumowanie historii badań nad tym zagadnieniem zostało ostatnio przedstawione w pracy Judyty Rodzińskiej-Nowak (2012). Jak zauważa badaczka, w literaturze archeologicznej pojawiają się dwa, opozycyjne względem siebie podejścia. W myśl propozycji Kazimierza Godłowskiego (1983, s. 289) w okresie między ostatnimi wiekami p. n. e., a V stuleciem n. e. w Europie Środkowej, w porównaniu do okresu halsztackiego, doszło do zmniejszenia liczby opadów oraz wzrostu temperatury. Przejawem tego jest pojawienie się osadnictwa w najniżej położonych terenach marszowych nad Morzem Północnym (Haarnagel 1973).

Przeciwnego zdania jest grupa współczesnych badaczy (por. Rodzińska-Nowak 2012, s. 45), których ustalenia wskazują na znaczące zwilgotnienie klimatu oraz spadek temperatur. Są to np. przywoływane wcześniej badania nad poziomem wód w jeziorach północno-wschodniej Wielkopolski autorstwa Władysława Niewiarowskiego (1976, 1993, 1995) oraz ustalenia Hanny Dobrzańskiej i Tomasza Kalickiego (2003, 2004), odnoszące się do obszarów podkrakowskich. Poza wyraźnym zwiększeniem sumy opadów, ważną cechą ówczesnego klimatu było częste występowanie katastrof naturalnych, takich jak np. powodzie, których główne fale miały następować w II i I wieku p. n. e. oraz w V i VI wieku po Chr. (Dobrzańska, Kalicki 2003). Wśród ich potencjalnych skutków wymienia się kryzys gospodarczy w północnej części kontynentu, który miał doprowadzić do najazdu plemion germańskich na Italię (Schmidt, Gruhle 2003, s. 291, 293; Rodzińska-Nowak 2012, s. 46).

W omawianym przedziale czasowym występować też zapewne krótsze okresy charakteryzujące się poprawą warunków klimatycznych, czego przejawem są wahnięcia poziomu wód w jeziorach oraz zakładanie osad w centralnej Polsce na terenach uprzednio zalewanych. Zjawiska takie datowane są na wczesny i młodszy okres rzymski (Dobrzańska, Kalicki 2004, s. 113; Stupnicka, Baranowski, Bender 2006, Stupnicka 2009). Należy się jednak zgodzić z Judytą

Rodzińską-Nowak (2012, s. 49) w kwestii zachowania ostrożności przy próbach korelowania tych procesów z wydarzeniami politycznymi lub przemianami osadniczymi. Wynika to w znacznej mierze z trudności datowania tych zjawisk oraz ich mniej lub bardziej ograniczonym zasięgiem.

Rozdział II. Analiza typologiczno-chronologiczna źródeł

II.1. Ceramika naczyniowa

Ze względu na niewielką liczbę stanowisk z omawianego regionu (por. tabele 1 i 2), na których pozyskano zespoły zawierające dobrze zachowane naczynia gliniane, stworzenie typologii tej kategorii zabytków było utrudnione. Dotyczy to szczególnie okresu przedrzymskiego, gdzie często wydzielonym typom odpowiadają zazwyczaj pojedyncze okazy.

System podziału ceramiki naczyniowej przedstawiono nawiązując do metody i terminologii wypracowanej przez Henryka Machajewskiego i Ryszarda Pietrzaka (2004, s. 89-96), dla zbioru ceramiki ludności kultury jastorfskiej odkrytej na osadach w okolicach Poznania-Nowego Miasta. Model ten opierał się na analizie naczyń w obrębie 4 poziomów taksonomicznych, a mianowicie: grupy, typy, podtypy i odmiany.

Ze względu na znaczne różnice stylistyczne między naczyniami z okresu przedrzymskiego i późnego okresu wpływów rzymskich, w obrębie proponowanej typologii wprowadziłem termin „seria”, jako określenie jednostki taksonomicznej wyższego rzędu. Poszczególne serie skupiają typy naczyń z okresu przedrzymskiego (seria I), wpływów rzymskich (seria II) oraz naczyń wykonanych na kole (seria III).

W dalszej kolejności naczynia przypisano do jednej z grup, oznaczonych literami alfabetu łacińskiego. Kolejnym etapem było określenie ich typu i podtypu, według kryterium, jakim jest ukształtowanie brzuśca i wylewu. W pewnych przypadkach na podstawie ukształtowania krawędzi naczyń, wydzieliłem również odmiany. W pracy zastosowałem metodę określenia typu wzorcowego, określanego też w literaturze przedmiotu jako typ empiryczny (por. Minta-Tworzowska 1994, s. 27-28).

Seria I skupia naczynia z okresu przedrzymskiego, reprezentowane przez okazy łączone z kulturą jastorfską i przeworską. Zaproponowany niżej podział powstał w oparciu o wyniki prac archeologicznych przeprowadzonych na 20 stanowisk badanych wykopaliskowo. W obrębie tej serii wyróżniłem 9 grup (por. ryc. 2-4).

Grupa A. Kubki, naczynia spełniające warunek: $H1 < R3$ (ryc. 2)

Typ I.7. – kubki o brzuścu zaokrąglonym, z wylewem pogrubionym, wygiętym skośnie na zewnątrz

Typ II.8.a – kubki o brzuścu baniastym, z wylewem nie pogrubionym, łukowato zagiętym do wewnątrz o krawędzi zaokrąglonej lub prostej. Forma z uchem wałeczkowatym umieszczonym w największej wydętości brzuśca

Typ II.8.b – kubki o brzuścu baniastym, z wylewem nie pogrubionym, łukowato zagiętym do wewnątrz o krawędzi zaokrąglonej lub prostej. Forma z uchem wałeczkowatym umieszczonym tuż

pod krawędzią naczynia

Typ II.9. – kubki o brzuścu baniastym, z wylewem nie pogrubionym, nieznacznie wygiętym na zewnątrz, o krawędzi zaokrąglonej

Typ VI.1. – kubki o brzuścu cylindrycznym, z wylewem pogrubionym, ukształtowanym poprzecznie na zewnątrz

Grupa B. Misy płytkie, spełniające warunek: $R1:H1 > 3,5$ (ryc. 2)

Typ I.2. – z brzuścem zaokrąglonym, z wylewem wydatnie pogrubionym, ukształtowanym poprzecznie na zewnątrz

Typ I.6. – z brzuścem zaokrąglonym, z brzegiem niepogrubionym, wygiętym skośnie na zewnątrz

Typ I.7. – z brzuścem zaokrąglonym, z brzegiem pogrubionym, wygiętym skośnie na zewnątrz

Typ I.9. – z brzuścem zaokrąglonym, z brzegiem niepogrubionym, zaokrąglonym lub prosto ściętym

Typ VI.5 – z brzuścem cylindrycznym i pogrubionym, wychylonym na zewnątrz wylewem, facetowanym od strony wewnętrznej

Grupa C. Misy głębokie, spełniające warunek $3,5 > R1:H1 > 2,0$ (ryc. 2)

Typ III.1. – z jajowatym brzuścem, z wylewem pogrubionym, ukształtowanym poprzecznie

Typ III.2. – z jajowatym brzuścem, z wylewem wydatnie pogrubionym, ukształtowanym poprzecznie na zewnątrz

Typ III.4. – z jajowatym brzuścem, z wylewem niepogrubionym, ukształtowanym ukośnie w stosunku do osi naczynia

Typ III.8. – z jajowatym brzuścem, z wylewem delikatnie wygiętym na zewnątrz, niepogrubionym i niefacetowanym

Typ III.9. – z jajowatym brzuścem, z wylewem niepogrubionym, o krawędzi zaokrąglonej lub płasko ściętej

Typ VII.1. – o wklęsłej dolnej partii brzuśca, z wylewem pogrubionym, ukształtowanym poprzecznie

Typ VII.4. – o wklęsłej dolnej partii brzuśca, z wylewem niepogrubionym, ukształtowanym ukośnie w stosunku do osi naczynia

Grupa D. Naczynia odwrotnie gruszkowate, spełniające warunek $1,5 < R3:R2 < 2,5$ i $R1:H1 > 0,6$ z największą wydętością brzuśca powyżej $2/3$ wysokości naczynia (ryc. 3)

Typ VII.a.3. – o wklęsłej dolnej partii brzuśca, z wysoką, pionowo ukształtowaną szyjką i wylewem pogrubionym, facetowanym od zewnątrz

Typ VII.b.3. – o wklęsłej dolnej partii brzuśca, z wysoką, ukośnie ukształtowaną szyjką i wylewem pogrubionym, facetowanym od zewnątrz

Typ VII.b.1. – o wklęsłej dolnej partii brzuśca, z wysoką, ukośnie ukształtowaną szyjką i krótkim,

nieznacznie pogrubionym wylewie

Typ VII.4. – o wklęsłej dolnej partii brzuśca, bez szyjki, z wylewem niepogrubionym, ukształtowanym ukośnie w stosunku do osi naczynia

Grupa E. Naczynia baniaste, spełniające warunek $R3:H1=1,0$ oraz $R3:R4=2,0$ (ryc. 3)

Grupa F. Naczynia gruszkowate, spełniające warunek $R3:R2<1,8$ i $R1:H1>0,7$ (ryc. 3)

Grupa G. Niskie wazy, naczynia dwuczłonowe dla których spełniony jest warunek $H1<R3$ i $R2:R4>1,5$ (ryc. 3)

Typ II.2. – o brzuścu baniastym, wylewie pogrubionym, wydłużonym, ukształtowanym prostopadle w stosunku do osi naczynia

Typ II.4. – o brzuścu baniastym, wylewie pogrubionym, wygiętym na zewnątrz, facetowanym od strony zewnętrznej

Typ III.7. – o jajowatym brzuścu, wylewie wygiętym łukowato na zewnątrz, pogrubionym, niefacetowanym

Typ VII.2. – o wklęsłej dolnej partii brzuśca, wylewie pogrubionym, wydłużonym, ukształtowanym prostopadle w stosunku do osi naczynia

Typ VII.8. – o wklęsłej dolnej partii brzuśca, wylewie nieznacznie wygiętym na zewnątrz - esowatym, niepogrubionym, niefacetowanym o krawędzi zaokrąglonej

Grupa H. Naczynia wazowate, naczynia szerokootworowe, spełniające kryterium $R3>R1$ i $H1<R3$ (ryc. 3)

Typ IV.1. – o brzuścu dwustożkowatym, ostro profilowanym, z prostą szyjką i wylewem pogrubionym od strony zewnętrznej

Typ IV.4. – o brzuścu dwustożkowatym, ostroprofilowanym, z wylewem pogrubionym, wygiętym na zewnątrz, facetowanym od zewnątrz

Typ IV.8. – o brzuścu dwustożkowatym, łagodnie profilowanym, z wylewem nieznacznie wygiętym na zewnątrz, niepogrubionym, niefacetowanym o krawędzi zaokrąglonej

Typ VII.5 – o wklęsłej dolnej partii brzuśca, wylewie pogrubionym, facetowanym od wewnątrz

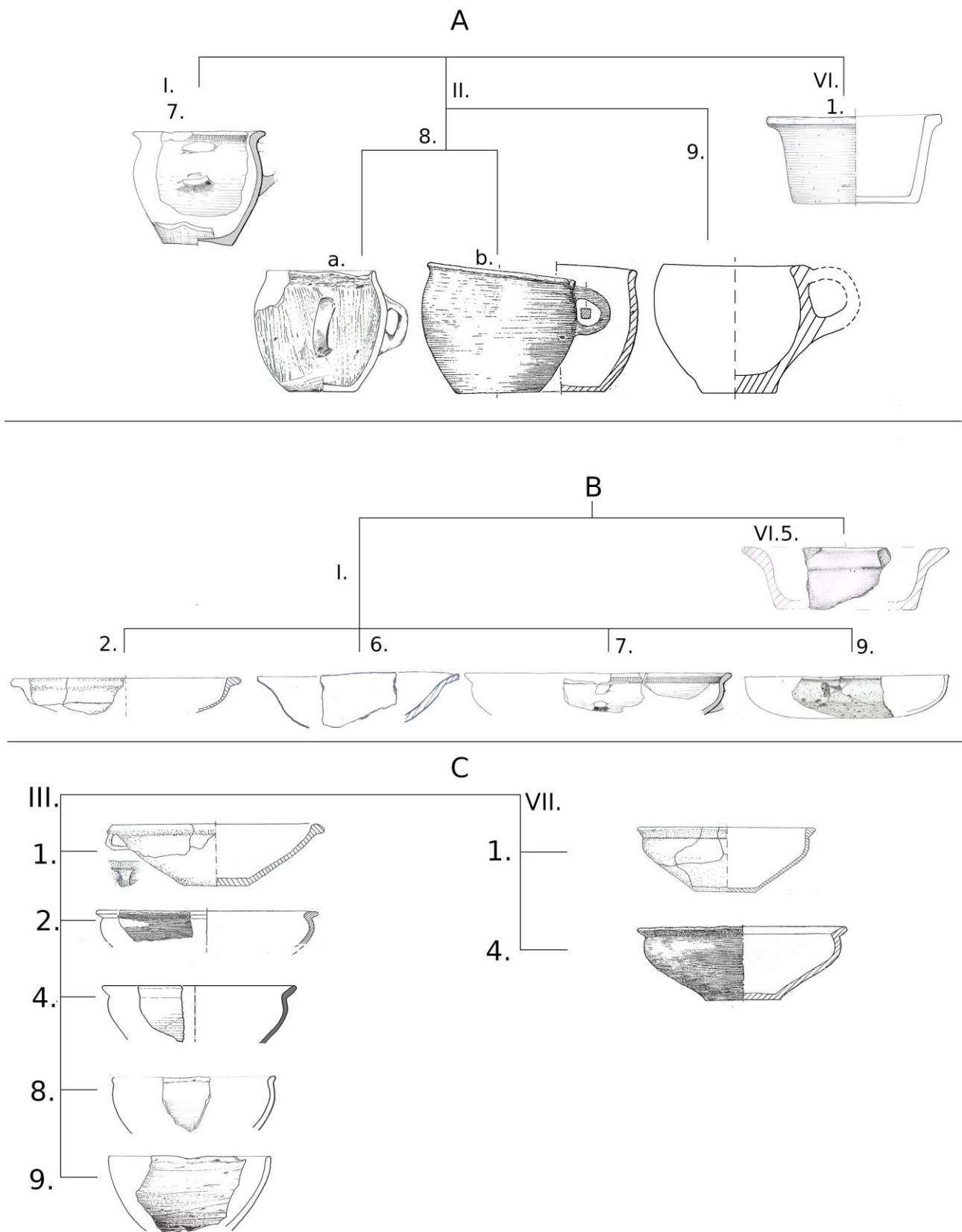
Grupa I. Garnki, naczynia spełniające warunek $H1>R1$ (ryc. 4)

Typ III.1. – o jajowatym brzuścu, z wylewem pogrubionym, ukształtowanym poprzecznie

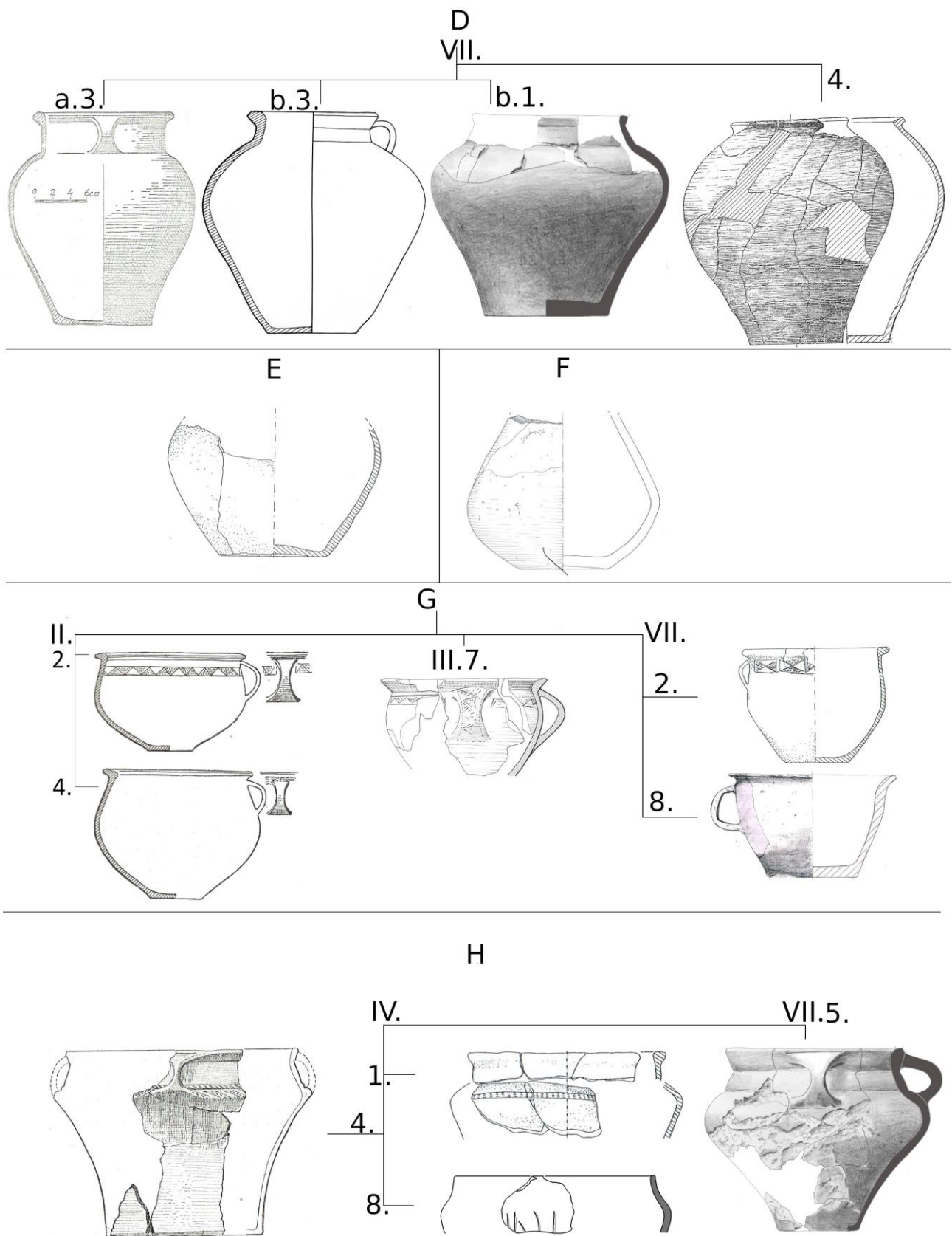
Typ III.2. – o jajowatym brzuścu, z wylewem wydatnie pogrubionym, ukształtowanym poprzecznie na zewnątrz

Typ III.8. – o jajowatym brzuścu, z wylewem nieznacznie wygiętym na zewnątrz, niepogrubionym, niefacetowanym, o krawędzi zaokrąglonej

Typ IV.4. – o brzuścu dwustożkowatym, z wylewem nieznacznie wygiętym na zewnątrz, niepogrubionym, niefacetowanym, o krawędzi zaokrąglonej

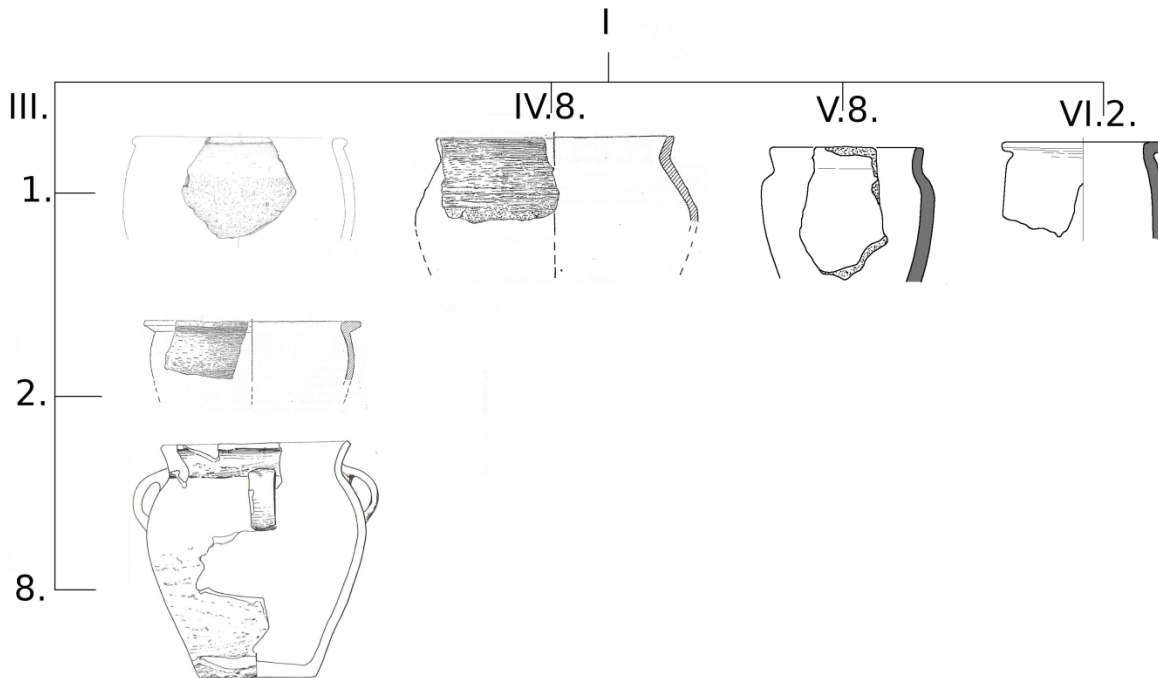
Ryc. 2. Typy naczyń serii I – grupy A, B, C.

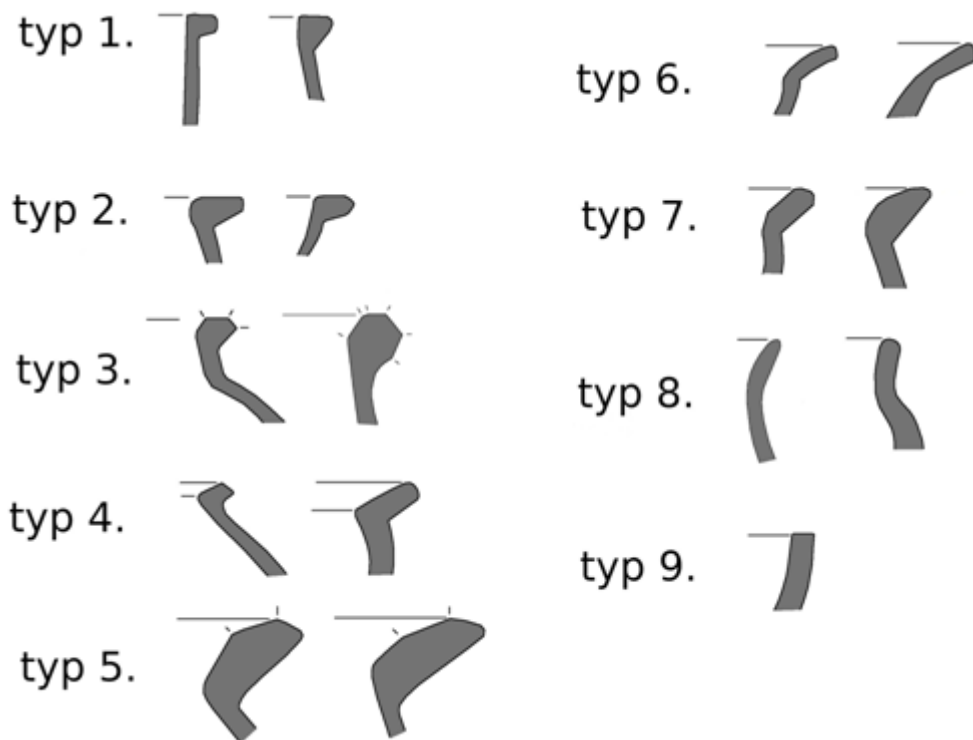
Ryc. 3. Typy naczyń serii I – grupy D – H.

Typ V.8. – o brzuścu donicowatym, z wylewem nieznacznie wygięty na zewnątrz, niepogrubiony, niefacetowany o krawędzi zaokrąglonej

Typ VI.2. – o brzuścu cylindrycznym, z wylewem pogrubionym, wydłużonym, ukształtowanym prostopadle w stosunku do osi naczynia

Ryc. 4. Typy naczyń serii I – grupa I.

Ryc. 5. Typy krawędzi na naczyniach serii I.

Mikromorfologia naczyń ceramicznych

Dalsza analiza opiera się na analizie ukształtowania wylewów i den.

Sposoby ukształtowania wylewów (por. ryc. 5.):

Typ 1 – pogrubiony, krótki, ukształtowany prostopadle w stosunku do osi naczynia

Typ 2 – pogrubiony, wydłużony, ukształtowany prostopadle w stosunku do osi naczynia

Typ 3 – niepogrubiony, ukształtowany ukośnie (na zewnątrz) w stosunku do osi naczynia

Typ 4 – pogrubiony, wygięty na zewnątrz, facetowany od strony zewnętrznej

Typ 5 – pogrubiony, wygięty na zewnątrz, facetowany od strony wewnętrznej

Typ 6 – wygięty na zewnątrz, wydłużony, niepogrubiony, niefacetowany

Typ 7 – wygięty łukowato na zewnątrz, pogrubiony, niefacetowany

Typ 8 – nieznacznie wygięty na zewnątrz - esowaty, niepogrubiony, niefacetowany o krawędzi zaokrąglonej

Typ 9 – niepogrubiony, o krawędzi prosto ściętej lub zaokrąglonej

Sposoby formowania dna:

Typ I – dno proste

Typ II – dno lekko podcięte

Typ III – dno lekko zaokrąglone

Typ IV – dno z wyodrębnioną stopką

typ V – dno z wklęsnięciem na zwieńczeniu ze ścianką

Watki ornamentacyjne (ryc. 6.)

Typ 1 – ornament na bazie pasma ograniczonego: a - pojedyncze pasmo wypełnione linią przerywaną, b – pasmo zwielokrotnione, c – pasmo wypełnione motywem krokwiastym zbudowanym z linii przerywanych, d – pasmo wypełnione motywem meandra zbudowanego z linii przerywanych, e – pasmo wypełnione motywem „rybiej ości”, f – pasmo wypełnione ornamentem krokwiastym zbudowanym z linii ciągłych, g – meander wykonany z pasma wypełnionego ornamentem z linii przerywanych, h – wątek krokwiasty zbudowany ze zwielokrotnionego pasma wypełnionego linią przerywaną

Typ 2 – ornament pasma wypełnionego motywami figur geometrycznych: a: pasmo zbudowane z zakreskowanych trójkątów, b – pasmo zbudowane z zakreskowanych rombów, c – pasmo prostokątów wypełnionych kropkami

Typ 3 – ornament zbudowany z dookołnie biegnących linii rytych i podczepionych zakreskowanych pól: a – dookołne linie z zakreskowaną ukośnie powierzchnią, b - dookołne linie z motywem krokwiastym, c – linie dookołne z rzędami linii tworzących słupki

Typ 4 – ornament zbudowany z linii przerywanych: a – podwójne linie, b – linia pojedyncza, c – wątek „gałązki jodły”

Typ 5 – ornament wykonany grzebykiem

Typ 6 – ornament plastyczny w postaci listwy: a – zdobionej pionowymi nacięciami, b – zdobiony dołkami palcowymi

Typ 7 – ornament dołków palcowych na brzuścu naczynia

Typ 8. - ornament nacięć na krawędzi naczynia

Analiza chronologiczna (por. ryc. 7)

Grupa A – kubki

Naczynia tej grupy (12 egzemplarzy) odkryto na 9 stanowiskach, przeważnie w dobrze udokumentowanych zespołach. Kubki, w zależności od typów, znamionuje różna przydatność w rozważaniach chronologiczno-kulturowych. Kubek w typie A.I.7. pochodzi ze zniszczonego grobu w Podgórzynie [kat.480], gdzie wystąpił z niską wazą G.III.7, misą B.I.7. i garnkami I.III.8. Z uwagi na ukształtowanie wylewu, nawiązuje on do form znanych z kultury jastorfskiej pochodzących z fazy A1-A2. Podobnie ukształtowane są górne partie naczyń występujących choćby w Dubielewie, stan. 8 (Kaczor, Żółkiewski 2015, tab. 46: 1), Izdebnie Kościelnym, stan. I (Machajewski, Rozen 2016, tabl. 47: 7), czy Poznaniu-Nowym Mieście (Kasproicz 2008, tabl. 4: 4).

Kubki o beczułkowatym brzuścu i nieznacznie wygiętych na zewnątrz, zaokrąglonych (A.II.8.a) lub prosto ściętych krawędziach (A.II.8.b.) odnotowano w obiekcie nr 92 w Obórcie [kat.430] datowanym na HaD/A1 i grobie nr 1 w Biskupinie, stan. 17 [kat. 17] z fazy A1-A2. Na terenach ościennych, formy takie występują zarówno w inwentarzach związanych z kulturą przeworską, jak np. w Inowrocławiu, stan. 58 – grób 2 (Cofa-Broniewska, Bednarczyk 1998, ryc. 7: 2), Kamieńczyku – grób 69 (Dąbrowska 1997, tabl. XXXVI: 17), jak i kulturą jastorfską, np. w Grabkowie, stan. 8 – ob. D73 (Kaczor, Żółkiewski 2017, tab. II.82: 3).

Kubek o beczułkowatym brzuścu i krawędziach zagiętych do wewnątrz – A.II.9. odkryto na powierzchni wykopu w trakcie badań w Strzelcach, stan. 3A [kat. 644], gdzie datowany jest na fazę A3 i początki WOR. Podobnie datowany jest kubek odkryty w warstwie kulturowej w Strzelcach, stan. 2 [kat. 643]. Analogiczne okazy spotykane są często na stanowiskach kultury przeworskiej, takich jak Inowrocław, stan. 58 (Cofa-Broniewska, Bednarczyk 1998, ryc. 31: 7; 32: 6); Krusza Zamkowa, stan. 13 (Kokowski 1989, ryc. 44: 6), czy Kamieńczyk (Dąbrowska 1997, grób 307:1, 346:3), gdzie datowane są w okresie od fazy A1 MOPR po fazę B1 WOR.

Najliczniejsza grupa kubków należy do typu A.VI.1, a więc form o cylindrycznym brzuścu i wałeczkowatym, ukształtowany prostopadle w stosunku do osi naczynia wylewie. Dwa tego typu naczynia odkryto w obiekcie 79 w Jaroszewie, stan. 27 [kat. 216], gdzie współwystępowały z

naczyniem gruszkowatym grupy F, niską wazą typu G.VII.1. Stąd chronologię obiektu ustalono na fazę A1 – A2 MOPR. Podobnie datowany jest grób nr 2 z Biskupina, stan. 17 [kat. 17], gdzie kubek A.VI.1. współwystępował z naczyniem odwrotnie gruszkowatym, typu D.VII.4., misą typu C.III.9. i garnkiem typu I.III.1. Inne dwa kubki tego typu odkryto z warstwie kulturowej w Biskupinie, stan. 15 [kat. 16]. W ich wyniku pozyskano również fragmenty naczynia odwrotnie gruszkowatego typu D.VII.3.b, oraz zapinkę typu N, stąd można je datować na fazę A2/A3. Kubek tego typu znaleziono również w grobie nr 1 z Mogilna, stan. 76 [kat. 805], datowanym jest n fazę A2. Kubki o cylindrycznie ukształtowanym brzuścu są powszechnie spotykanymi pojemnikami w zespołach kultury przeworskiej na Kujawach (Kokowski 1989, s. 67 – 69; Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, s. 69) w fazie A2 i A2/A3 oraz na Mazowszu (Dąbrowska 1997, groby: 58, 69, 72, 79, 372) od fazy A2 po B1.

Grupa B – płytkie misy

Wśród płytkich mis, wyróżniono 2 typy: o zaokrąglonym lub cylindrycznym brzuścu. Misę typu B.I.2. odkryto w Świerkówcu [kat. 691] w palenisku nr 7 (domniemany grób ciałopalny), datowanym na okres od fazy A1 po A3 MOPR. W obiekcie znaleziono też między innymi misę typu C.VII.1., oraz fragmenty naczynia gruszkowatego typu D, zdobionego zwiłokrotnionym ornamentem typu 1a. Tego typu naczynia w kulturze przeworskiej pojawiają się w zespołach ze schyłku fazy A1 i występują po fazę A3 lub nawet B1 (Machajewski, Rogalski 2016, s. 41).

Misę typu B.I.6., znaleziono na powierzchni wykopu w Strzelcach, stan. 3A [kat.644], a więc osady datowanej na schyłek MOPR i początki WOR. Misy o silnie rozchylonych brzegach nie należą do częstych znalezisk. Zbliżone okazy odkryto w Dzierżnicy, stan. 35 (obiekt 220 – Sobucki, Woźniak 2003, ryc. 10: 7), Izdebnie Kościelnym, stan. I (obiekt D2257 – Machajewski, Rozen 2016, tabl. 74: 8) oraz Grabkowie, stan. 7 (obiekt 18 - Michałowski, Teska 2017, tabl. I.13: 3). Choć pierwsze dwa stanowiska zasiedlono już w starszym okresie przedrzymskim, to jednak misy znajdowały się w obiektach stylistycznie odpowiadających kulturze przeworskiej z fazy A1-A2. Jedynie w Grabkowie analogiczne naczynie odkryto w zespole z przełomu starszego i młodszego okresu przedrzymskiego. W przypadku omawianej misy ze Strzelec należałoby więc skorygować wcześniejsze ustalenia i datować ją raczej na okres A1-A2 MOPR.

Fragmenty misy B.I.7. odnaleziono w jamie domniemanego grobu w Podgórzynie [kat. 480]. Zalegały tam wspólnie z niską wazą typu G.III.7., kubkiem typu A.I.7. i garnkami typu I.III.8. Zespół ten datowany jest na początek młodszego okresu przedrzymskiego i nawiązuje do ceramiki kultury jastorfskiej. Analogiczne naczynia odnotowano w Dubielewie, stan. 8 (Żółkiewski, Kaczor 2015, tabl. 58: 8) i w Poznaniu Nowym-Mieście, stan. 284 (Kasprowicz 2008, tabl. 61: 3).

Typ B.I.9. reprezentuje 8 mis odkrytych w warstwie kulturowej w Strzelcach, stan. 2 [kat. 643]. W jej wypełnisku zalegały także fragmenty ostroprofilowanych naczyń wazowatych typu H.IV.4, datowanych na fazę A3 i B1. Znaleźsk podobnych mis na Niżu są rzadko spotykane, a zbliżone doń są między innymi okazy z cmentarzyska kultury przeworskiej w Oblinie, gdzie występowały w fazie A3 (Czarnecka 2008, s. tabl. XXXV: 16).

Inną misą nawiązującą do typu B.VI.5., jest okaz znaleziony w trakcie doczyszczania powierzchni wykopu na osadzie z przełomu starszego i młodszego okresu przedrzymskiego w Gąsawie [kat.132]. Misa ta stylistycznie przypomina egzemplarz z grobu 31 z cmentarzyska kultury przeworskiej w Kruszy Zamkowej, przy czym zabytek z Gąsawy posiada wydatnie pogrubioną i facetowaną od strony wewnętrznej krawędź. Ze względu na tę cechę, naczynie można wiązać z etapem przenikania stylistyki „wczesnopreworskiej” w nurt kultury jastorfskiej, który to proces miał miejsce w początkach MOPR.

Grupa C – głębokie misy

Okazy głębokie na terenie północno-wschodniej Wielkopolski można zaliczyć do siedmiu odmian, wyróżnionych w obrębie dwóch typów. Pierwszy typ, naczynia o brzuścu jajowatym, pojawił się w 5 odmianach. Formy typu C.III.1. odnaleziono w Świerkówcu [kat. 691], w grobach nr: 1 (faza A1); 2 (faza A1-A3); 7 (faza A1-A3) i Dobieszewicach, stan. 1 [kat. 95] (ogólnie MOPR). Analogiczne misy są często spotykane w inwentarzach kultury przeworskiej na Kujawach (np. w Kruszy Zamkowej, stan. 13. por. Kokowski 1989, ryc. 32: 8), w południowej Wielkopolsce (Ruszków Pierwszy, stan. 27; por. Machajewski, Rogalski 2016, tabl. XLVII: 4), czy na Mazowszu (Oblin, stan. 5. por. Czarnecka 2007, tabl. CXLIII: 8, CLIX: 23), gdzie datowane są w przedziale fazy A1-A3 MOPR.

Zbliżoną do nich misę typu C.III.2. odnotowano w warstwie datowanej na fazę A2-A3 MOPR w Biskupinie, stan. 15 i 15a [kat. 16]. Analogiczne naczynia wystąpiły w Ruszkowie Pierwszym w zespołach z fazy A2 lub A3 (groby 19, 40, 46 – Machajewski, Rogalski 2016, tabl. XXV: 4, 5; XLIV: 3; LII: 1) i Kruszy Zamkowej w grobie z fazy A2 (Kokowski 1989, ryc. 32: 6).

Do typu C.III.4. zaliczono misę pochodzącą z warstwy kulturowej z Dobieszewic, stan. 1 [kat. 95], gdzie datowana jest na MOPR.

Misa typu C.III.8 pojawiła się w Świerkówcu [kat. 691] w grobie 9 wspólnie z naczyniem baniastym typu E oraz fragmentami zapinki typu A lub D. Zespół datowany jest na fazę A2. Być może do tego samego typu zaliczyć można fragmentarycznie zachowany naczynie z Dobieszewic [kat. 95], które znaleziono w obiekcie datowanym ogólnie na MOPR. Analogiczne misy wystąpiły w Kruszy Zamkowej, stan. 13, gdzie oznaczone zostały jako typ E2e i datowano je na fazę A2

MOPR (Kokowski 1989, s. 102-103).

Inne głębokie misy typu C.III.9., a więc formy o jajowatym brzuścu i prostym wylewie, pojawiły się w trzech egzemplarzach. Pierwsza z nich została odkryta na powierzchni stanowiska w Modliszewie [kat. 396], gdzie datowana jest na przełom fazy A1b i A2 MOPR, i wyraźnie nawiązuje do form znanych ze stanowisk typu Poznań-Nowe Miasto (Machajewski, Pietrzak 2008, s. 158). Inna tego typu misa pochodzi z badań przeprowadzonych w Obórcie [kat.430], gdzie wspólnie z opisanym wyżej kubkiem A.II.8.a. zalegała w obiekcie 92, datowanym na przełom SOPR i MOPR. Trzecia misa tego typu odkryta została w szkieletowym grobie nr 2 w Biskupinie, stan. 17 i 17a [kat. 17]. W skład tego zespołu, datowanego na fazę A1 - A2 MOPR, wchodziły ponadto kubek typu A.VI.1., naczynie odwrotnie gruszkowate typu D.VII.4., garnek I.III.1., a także naczynie baniaste zdobione ornamentem 1.c. Misa z Biskupina została zaopatrzona w tzw. wiszące ucho, które jest elementem ewidentnie „jastorfskim”. Nawiązuje do okazów z Jutlandii, gdzie pojawia się już w SOPR (Becker 1961, s. tabl. 73e; Martens 1997, s. 118-119, 127, ryc. 4). W fazie A2 element ten został zaadaptowany w ceramice kultury przeworskiej (Maciałowicz 2004, s. 51).

Kolejną grupą naczyń, są głębokie misy o brzuścu górą zaokrąglonym i dołem podciętym, należące do typów C.VII.1. i C.VII.4. Formy takie pojawiły się na cmentarzysku w Mogilnie, stan. 76 [kat. 805] w grobie 1 z fazy A2, a także w Biskupinie, stan. 17A [kat. 17], w grobie 1/66 datowanym na fazę A1-A2, gdzie towarzyszyły im: kubek A.II.8.b., 3 naczynia odwrotnie gruszkowate D.VII.4., grot włóczni typu A/1 wg Piotra Łuczkiwicza (2004) i fragment miecza typu W wg Piotra Łuczkiwicza (2004). Naczynie z Biskupina przypominają okazy odkryte w Kruszy Zamkowej, stan. 13, w grobach 5 i 29 (Kokowski 1989, ryc. 29: 14, ryc. 42: 13), gdzie datowane są na fazę A2. Misa typu C.VII.1. została odnaleziona w Świerkówcu [kat. 691] w palenisku 7 (domniemany grób datowany na fazy A1-A3). Podobne okazy spotykane są powszechnie na terenach ościennych, gdzie datowane są na fazy A1-A2 (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, s. 68), lub A2 i sporadycznie A3 (Dąbrowska 1997, groby 69, 376, 382, 383 i 394; Czarnecka 2007, grób 191).

Grupa D – naczynia odwrotnie gruszkowate

Ten typ naczyń, to okazy z brzuścem silnie wklęsnięty dołem typu VII. Poszczególne okazy zostały przyporządkowane do 4 odmian. Najstarszym jest prawdopodobnie typ D.VII.a.3. reprezentowany przez naczynie z Chomętowa [kat. 50], które zostało odkryte w niejasnym kontekście - być może wchodziło ono w skład wyposażenia grobu ciałaopalnego. Jest to forma niezdobiona, szerokootworowa, z wysoką, cylindryczną szyjką i pogrubionym, wylewem typu, prostym dnem typu I i „iksowatym” uchem. Podobne naczynia są elementem typowym dla kultury

przeworskiej w jej przedrzymskim etapie rozwoju. Ze względu na niezny kontekst zalegania znaleziska, ustalenie jego chronologii opiera się na datowaniu analogicznych znalezisk z terenów ościennych, gdzie formy takie występują w fazie A1 i A2 (Jasnosz 1952, s. 193, ryc. 291:8; Dąbrowska 1988, tabl. I i II; 1997: groby 26, 115, 323; Czarnecka 2007, grób 191; Machajewski, Rogalski 2016, s. 28, groby 46 i 58).

Podobne do opisanego wyżej są naczynia typu D.VII.b.3. Różnią się one przede wszystkim krótszą i bardziej ukośną szyjką. Z terenów północno-wschodniej Wielkopolski znane są dwa egzemplarze, odkryte w grobie szkieletowym w Godawach, stan. 1a [kat. 139], datowanym na fazę A2/A3 MOPR. Fragment kolejnego naczynia tego typu odkryto w trakcie badań źródła wody w Biskupinie, stan. 15A [kat. 16]. Jedno z nich posiada ornament typu 1.d. Na Kujawach podobne naczynia datowane są na fazę A2, (Kokowski 1989, s. 98-99), w południowej Wielkopolsce w fazach A2 i A3 (Machajewski, Rogalski 2006, s. 42), zaś na Mazowszu występują w fazach A2 i nielicznie A3 (Czarnecka 2007, groby 42, 65, 87, 163, 261 i 291).

Młodsza metrykę posiadają naczynia typu D.VII.b.1, które odkryto w grobie 3 w Mogilnie, stan. 76 [kat. 805] i w warstwie kulturowej w Strzelcach, stan. 2 [kat. 643]. W obu przypadkach można je datować na fazę A3 lub nawet początek fazy B1 i łączyć z kulturą przeworską. Podobne naczynia występują powszechnie w inwentarzach tego ugrupowania, czego przykładem mogą być nekropolie w Oblinie (Czarnecka 2008, tabl. LXXVIII: 12; XXI: 11), Wesółkach (Dąbrowscy 1967, ryc. 67: 13) lub Inowrocławiu (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, ryc. 9: 2).

Ostatni z wyróżnionych wariantów tego typu naczyń, to okaz D.VII.4. z szyjką bardzo krótką, lub jest jej w ogóle pozbawiony. Na zakończeniu brzuśca, pojawia się więc od razu nie pogrubiony i nie facetowany wylew. Naczynia te odnotowano w grobach nr 1/66 i 2/66 z Biskupina, stan. 17 i 17a [kat. 17], datowanych na fazę A1-A2, choć w świetle występowania tego typu naczyń na sąsiednich terytoriach można je datować najwcześniej na rozwiniętą fazę A2 i prawdopodobnie na fazę A3 MOPR (Czarnecka 2007, groby 26a, 37, 248) lub nawet jeszcze B1 WOR (Machajewski, Rogalski 2016, s. 42)

Grupa E – naczynie baniaste

Spośród naczyń serii I, które odkryto na terenie północno-wschodniej Wielkopolski, jeden niekompletnie zachowany okaz zakwalifikowano do grupy naczyń o baniastym brzuścu. Jest to naczynie ze Świerkówca [kat. 691] z grobu nr 9, który datowany jest na fazę A2 na podstawie fragmentów silnie zniszczonej zapinki, odpowiadającej zapewne typowi D. Podobne naczynie, choć zdobione ornamentem pasma ograniczonego, wystąpiło w Inowrocławiu, stan. 58, w grobie nr 11 (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, s. 26, 27, ryc. 13: 2), w grobie nr 42 w Wesółkach,

(Dąbrowscy 1967, ryc. 49: 6), czy grobie nr 301 w Kamieńczyku (Dąbrowska 1997, tabl. CXXXIX: 13). W wymienionych zespołach, naczynia baniaste datowane są na fazę A3 MOPR.

Grupa F- naczynia gruszkowate

Wśród naczyń gruszkowatych z północno-wschodniej Wielkopolski jest tylko jeden kompletnie zachowany egzemplarz, posiadający wylew typu 4. Naczynie to pełniło rolę urny w grobie nr 1 z Mogilna, stan. 76 [kat. 805], datowanym na podstawie wykonanej z brązu zapinki typu G, na fazę A2. W górnej części pojemnika umieszczono płytko ryty ornament typu 1c. Pozostałe naczynie typu F zachowały się w stanie uniemożliwiającym ich dalszy podział typologiczny. W Jaroszewie, stan. 27 [kat. 216] i Świerkówcu [kat. 691] odkryto odpowiednio 1 (obiekt 79 z fazy A1-A2) i 3 (grób 11 z fazy A2/A3, palenisko 7 z fazy A1-A3 i palenisko 8 z fazy A2) okazy spełniające kryteria naczyń gruszkowatych, przy czym były to fragmenty jedynie ich dolnych lub górnych partii. Generalnie zabytki te datowane są w kulturze przeworskiej od schyłku fazy A1 po przełom fazy A2/A3 (Machajewski, Rogalski 2016, s. 43). Szczególnie interesujące jest naczynie z paleniska 8 w Świerkówcu [kat. 691], o krótkiej, cylindrycznej szyjce, wylewie typu 1, zaś poniżej szyjki ornament typu 1e. Okazy z szyjką, są niezwykle rzadko spotykane w kulturze przeworskiej. Podobne naczynia odnotowano w grobie nr 35 z fazy A2 w Legionowie CSP (Orliński, Wońska 2017, s. 257, 258).

Grupa G – niskie wazy

W grupie tej znajdują się naczynia pozyskane zarówno ze stanowisk kultury jastorfskiej, jak i kultury przeworskiej. Wazy typu G.II.2 i 4 wystąpiły wspólnie w grobie w Strzelcach, stan. 1 [kat. 643]. Poza naczyniami odkryto w nim fragmenty zapinki o konstrukcji środkowolateńskiej, co datuje obiekt na fazę A1-A2. Podobnie datowane są analogiczne okazy odkrywane w kulturze przeworskiej (Dąbrowska 1988, s. 22m tabl. I: 9) i jastorfskiej (Machajewski, Pietrzak 2008, s. 167, tabl. 24: 3). Typ G.II. reprezentują też naczynia z grobów nr 14 z fazy A2-A3 i 17 z fazy A1-A3 z cmentarzyska w Świerkówcu [kat. 691]. Naczynia te pozbawione są krawędzi, dlatego określenie ich dokładniejszego typu, a co za tym idzie i znalezienie analogii na terenach sąsiednich jest utrudnione. Typ G.II. można identyfikować z typem C1 wyznaczonym dla cmentarzyska w Kruszy Zamkowej, stan. 13 (Kokowski 1989, ryc. 51), który datowany jest od przełomu fazy HaD3 i A1 po fazę A2.

Kolejny typ, G.III.7. reprezentuje znalezisko z Podgórzyna, stan. 1 [kat. 480], gdzie datowane jest na początki MOPR. Analogiczne naczynia, w literaturze nazywane też szerokootworowymi kubkami, są formą typową dla garncarstwa kultury jastorfskiej z młodszych faz jej rozwoju (Grygiel 2018, s. 303, 515, zestawienie 33). Poza swoją formą, naczynie z

Podgórzyna posiada też inny, charakterystyczny dla kręgu jastorfskiego element, jakim jest ornament w postaci zakreskowanych trójkątów (typ 2a).

Inne naczynia tego typu, to okazy G.VII.1-2. Naczynia takie pojawiły się w grobie z fazy A1 z Niestronna, stan. 2 [kat. 414], w grobie nr 5 z fazy A1 w Świerkówcu [kat. 691] oraz w obiekcie nr 79, z fazy A1-A2 w Jaroszewie, stan. 27 [kat. 216]. Forma taka jest charakterystyczna dla początkowej fazy rozwoju kultury przeworskiej (Dąbrowska 1988, tabl. I: 4; Grygiel 2018, s. 324, ryc. 154).

W Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] zarejestrowano kompletnie zachowane naczynie typu G.VII.8. Forma ta nawiązuje stylistycznie do okresu halsztackiego, zaś najpóźniejsze egzemplarze datowane są na fazy A1-A2. Przykładem mogą być tutaj znaleziska z Grabkowa, stan. 8 (Kaczor, Żółkiewski 2018, tabl. II.46: 10) Grygiel 2018, s. 808, tabl. 96: 1c), Brześcia Kujawskiego, stan. 4 (Grygiel 2018, tabl. 20: 3), czy Horodyska, stan. 13 (Łuczkiwicz 2016, ryc. 23: 3). Egzemplarz z Gąsawy, zalegał w obiekcie 241 wspólnie z fragmentami ceramiki zdobionymi trójkątną w przekroju listwą plastyczną z głębokimi nacięciami (typ 6a) oraz fragmentem wylewu zdobionego kanelurami. Elementy te nawiązują do tradycji garncarskich charakterystycznych dla okresu halsztackiego, które przeżywają się jeszcze w zespołach datowanych na MOPR (por. Machajewski, Rozen 2016, tabl. 90: 4; Michałowski, Teska 2018, tabl. I.73: 1). W omawianym obiekcie pojawiły się też fragmenty naczyń cienkościennych, o wylewie pogrubionym i facetowanym od strony zewnętrznej, nawiązujące do stylistyki ceramiki kultury przeworskiej z MOPR. Wobec tego omawiane naczynie można datować na przełom HaD3/A1 i wiązać z kręgiem jastorfskim.

Grupa H – wazy

Wśród waz odkrytych w północno-wschodniej Wielkopolsce, trzy zachowały się całkowicie. Naczynia tego typu występowały jedynie w zespołach kultury przeworskiej. Waza typu H.IV.1. z cylindryczną szyjką została odkryta w Świerkówcu [kat. 691] w palenisku nr 8 (domniemany grób ciałopalny) z fazy A2. Podobne okazy spotykane są, choć niezbyt licznie na Kujawach (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, ryc. 14:3), gdzie datowane są na fazę A1-A2, natomiast okazy o łagodniej profilowanym załomie brzuśca wystąpiły na Mazowszu w zespołach z fazy A2 (Dąbrowska 1997, tabl. L: 7) lub A3 (Czarnecka 2007, tabl. LX.17).

Typ H.IV.4. reprezentuje okaz odkryty w Strzelcach, stan. 1 [kat. 643], w warstwie kulturowej, gdzie odnotowano też zabytki z fazy A3 i B1. Waza ta znajduje swoje odpowiedniki typie I/2 w typologii zaproponowanej przez Teresę Lianę (1970, s. 438), gdzie datowana jest na fazę B1.

Do typu H.IV.8 zaliczono wazy z Dobieszewic, stan. 1 [kat. 95] i 2 [kat. 96]. Pierwsze dwa

okazy tego typu odkryto w obiektach z fazy A1-A3 MOPR, trzeci z okazów pojawił się w gliniane z przełomu fazy A3 i B1. Również na koniec MOPR i początek WOR datowane są podobne formy na Mazowszu (Dąbrowska 1997, s. 56, 69, 77, grób 260, 345, 393).

Wazy należące do typu H.VII.5. odnaleziono na cmentarzysku w Mogilnie, stan. 76 [kat. 805], w grobie nr 2 z fazy A2 i nr 3 datowanym na fazę A3. Podobne naczynia spotykane są też na w fazie A3 na Kujawach (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, ryc. 22: 2).

Grupa I – garnki i naczynia garnkowate

Mimo, że jest to najliczniejsza kategoria naczyń, to tylko jedno z nich zachowało się w stanie umożliwiającym zrekonstruowanie całej formy. Garnki znajdowano przede wszystkim na osadach, a więc na stanowiskach gdzie datowanie poszczególnych obiektów ma zazwyczaj szersze ramy. Dlatego też, próby precyzyjnego datowania tych naczyń w oparciu o analogie do stanowisk sepulkralnych jest znacznie utrudniona.

Typ I.I.4. reprezentuje egzemplarz odkryty w Mogilnie, stan. 76 [kat. 805]. Naczynie to, pełniło rolę urny w grobie nr 7, datowanym na podstawie zapinki typu A na fazę A2. Podobne garnki są często spotykane w kulturze oksywskiej w fazie A1a-A2a (Bokiniec 2005, tabl. CXXVII/367: 2; s. 70; Bokiniec 2008, zest. 50-2), występowały też w tym samym okresie na Kujawach (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, ryc. 14: 1) i w Wielkopolsce (Machajewski, Pietrzak 2008b, tabl. 41: 8).

Typ I.III.1. skupia naczynia z obiektu 79 (faza A1-A2) z Jaroszewa, stan. 27 [kat. 216], 2 egzemplarze z Dobieszewic, stan. 1 (faza A1-A3) [kat. 95] i Biskupina, stan. 15 i 15a [kat 15] ze źródła wody, użytkowanego w fazie A2-A3 MOPR. Formy takie spotykane są w kulturze przeworskiej przez cały MOPR, ze szczególnym natężeniem w fazie A1-A2 (Dąbrowska 1997, s. 103; Grygiel 2018, ryc. 157: 5, 6). Podobną metrykę i nawiązania kulturowe posiadają naczynia I.III.2. z Biskupina, stan. 15, odkryte w warstwach z fazy A2-A3, oraz Mogilnie, stan. 11 [kat. 399], w warstwie kulturowej z MOPR.

Naczynie z Obórki [kat. 430], obiekt 92, zaliczone do typu I.III.8 posiada wysoki, kołnierzowato ukształtowany wylew oraz szerokie, taśmowate ucha, osadzone powyżej największej wydętości brzuśca. Elementy te nawiązują do tradycji w garncarstwa kultury jastorfskiej. Okaz ten datowany jest na fazę HaD3/A1 i bezsprzecznie wiązany z kulturą jastorfską (Grygel 2018, s. 306, ryc. 149: 6). Analogiczne garnki odnotowano w Grabkowie, stan. 8, w obiektach A117 i D34 (Kaczor, Żółkiewski 2017, tabl. II.35: 3; tabl. II.79: 17) wyznaczających starszą fazę osadniczą, albo w Poznaniu-Nowym Mieście, stan. 284 w obiekcie 167 datowanym na fazę A1-A2 (Kasprowicz 2008, tabl. 6: 3).

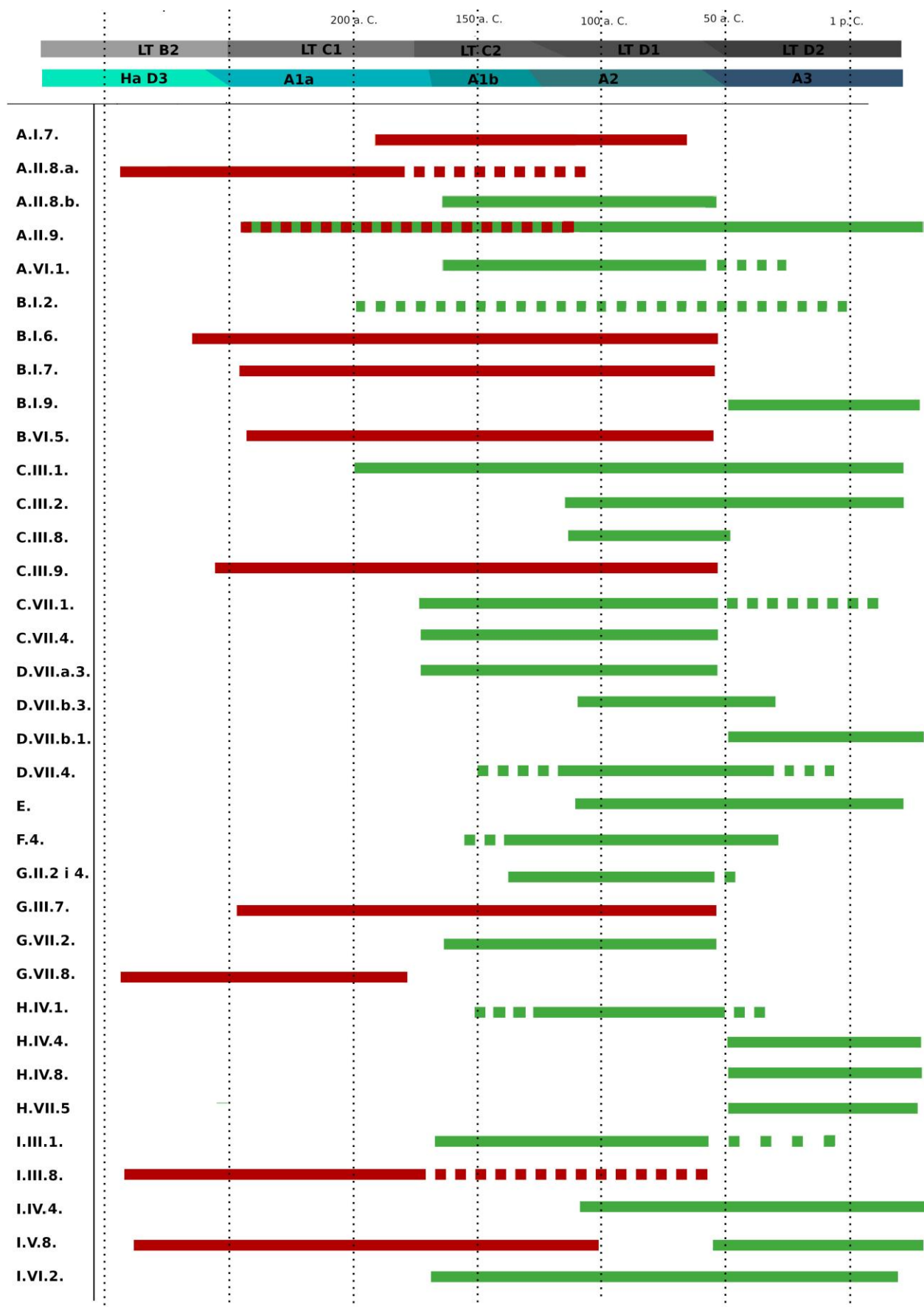
Typ I.IV.8. reprezentuje garnek odkryty w Biskupinie, stan. 15 [kat. 16] w okolicy źródła wody z fazy A2-A3 MOPR. Choć dolna partia naczynia się nie zachowała, można je z pewnym prawdopodobieństwem wiązać końcem okresu przedrzymskiego i początkiem WOR. Analogiczny okaz pochodzi ze stanowiska w Legionowie CSP, z obiektu datowanego na fazę B1 (Orliński, Wońska 2017, tabl. 31: 9).

Na stanowisku 1 w Dobieszewicach [kat. 95] odnaleziono fragmenty 3 naczyń dwudzielnych o brzuścu donicowatym i wylewie ukształtowanym cylindrycznie typu I.V.8.. Podobne naczynia w Poznaniu-Nowym Mieście, stan. 278 określone zostały jako typ B.I.1.a., a więc forma o tradycji halsztackiej, na co wskazuje wysoki, kołnierzosy wylew i zaokrąglona krawędź. W kulturze jastorfskiej elementy takie występują w okresie od schyłku fazy Jastorf c po rozwiniętą fazę Ripdorf (Machajewski, Pietrzak 2004, s. 90). Naczynia typu I.V.8. znajdują także nawiązania do kubków donicowatych, znalezionych na cmentarzyskach kultury oksywskiej (Bokiniec, 2008, zest. 50-4) i przeworskiej w Kamieńczyku, w grobie 65 z fazy A3/B1 (Dąbrowska 1997, tabl. XXXIII: 4), Oblinie (Czarnecka 2007, tabl. XXVII: 14) i Legionowie CSP w obiekcie z fazy B1 WOR (Orliński, Wońska 2017, tabl. 28: 8).

Smukłe formy typu I.VI.2. reprezentuje znalezisko z Dobieszewic, stan. 1 [kat. 95]. Jest to naczynie zbliżone do okazów odkrytych w grobie 7 w Kruszy Zamkowej (Kokowski 1989, ryc. 32: 4), czy w grobie 71 w Oblinie (Czarnecka 2007, tabl. LXXX: 30) i datowane jest w kulturze przeworskiej na cały MOPR (Kokowski 1989, s. 97).

podtyp				
typ				
1.	a.		b.	
	c.			
	d.			
	e.		f.	
2.	g.		h.	
	a.		b.	
	c.			
3.	a.		b.	
	c.			
	a.		b.	
4.	a.		b.	
	c.			
	a.		b.	
5.	a.		b.	
	c.			
	a.		b.	
6.	a.		b.	
	c.			
	a.		b.	
7.	a.		b.	
	c.			
	a.		b.	
8.	a.		b.	
	c.			
	a.		b.	

Ryc. 6. Typy ornamentów pochodzących z ceramiki serii I.

Ryc. 7. Zestawienie typów naczyń z serii I z określeniem chronologii i przynależności kulturowej (kolor czerwony – k. jastorfska, kolor zielony – k. przeworska. Liniją ciągłą oznaczono

datowanie naczyń w północno-wschodniej Wielkopolsce, przerywaną na terenach sąsiednich: Kujawach, Mazowszu, centralnej i południowej Wielkopolsce).

Ornamentyka

Zdobienie **typu 1.a.** wystąpiło na naczyniach z obiektu 241, datowanym na fazy HaD3/A1, w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132], palenisku 7 (A1-A3) i 8 (A2) w Świerkówcu [kat. 691], grobie 2/66 (A1-A2) w Biskupinie, stan. 17 [kat. 17] i gliniance (A3/B1) w Dobieszewicach, stan. 2 [kat. 96]. Podobne pasma ornamentacyjne pojawiły się w kulturze przeworskiej, m. in. w Wymysłowie (Jasnosz 1952, ryc. 100: 4 - obiekt 132 z fazy A2), Inowrocławiu (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, ryc. 25: 3 – grób 55 z fazy A1-A2); Oblinie (Czarnecka 2007, tabl. CXXVI: 17; CCXI: 9; LX: 17; LXXXIX: 8 – groby 128A, 253 z fazy A2 oraz 56 i 82b z fazy A3), Kamieńczuku (Dąbrowska 1997, tabl. XCV: 6 – grób 176a z fazy A2) oraz na osadzie kultury jastorfskiej w Grabkowie, stan. 8 (Kaczor, Żółkiewski 2018, tabl. II.2: 20 – obiekt A25).

Zdobienie **typu 1.b.** wystąpiło na naczyniu znalezionym na powierzchni cmentarzyska w Świerkówcu [kat. 691]. Podobne pasma ornamentacyjne pojawiły się na stanowiskach kultury przeworskiej w Inowrocławiu (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, ryc. 10: 2 – grób 6 z fazy A1-A2) i Oblinie (Czarnecka 2007, tabl. CCXLII: 31 – grób 291 z fazy A3).

Zdobienie **typu 1.c.** wystąpiło na ceramice z Biskupina, stan. 17A [kat. 17] (grób 2/66 z fazy A1-A2). Jest to bardzo rozpowszechniony wątek, obecny na naczyniach kultury przeworskiej m. in. w Oblinie (Czarnecka 2007, tabl. LXXI: 20; CXII: 8; CLXXVIII: 2; LXXVI: 21; CIII: 18; CVII: 19; CXIV: 8; CLXV: 4; CCIII: 17; CCIX: 27 – groby 65, 106, 191 z fazy A2 oraz 71, 95, 100, 109, 171, 240, 248 z fazy A3), Kamieńczuku (Dąbrowska 1998, tabl. XVI: 6; XLVII: 16 – grób 28 z fazy A2, 89 z fazy A2/A3) i Wesółkach (Dąbrowscy 1967: ryc. 42: 7 – grób 36 z fazy A3). Element ten występuje też na ceramice z osad kręgu jastorfskiego w Poznaniu-Nowym Mieście (Machajewski, Pietrzak 2008, tabl. 27: 3 – obiekt A115 z fazy A1), Dubielewie (Kaczor, Żółkiewski 2015, tabl. 28: 3 – obiekt D64 z początku MOPR) i Grabkowie (Kaczor, Żółkiewski 2018, tabl. II.47: 2 – obiekt 102).

Zdobienie **typu 1.d.** wystąpiło na naczyniu z grobu z fazy A1-A2 w Godawach, stan. 1A [kat. 139]. Podobne wątki pojawiły się na naczyniach kultury przeworskiej w Oblinie (Czarnecka 2007, tabl. XLIV: 3; C: 14 – grób 42 z fazy A2 i 93 z fazy A3), Kamieńczuku (Dąbrowska 1998, tabl. XVI: 8; XLIV: 8; CLXXVII: 5; CLXXXII: 11 – groby 28, 83, 382, 394 z fazy A2 i 391 z fazy A3), a także na osadzie kultury jastorfskiej w Poznaniu-Nowym Mieście, (Machajewski, Pietrzak 2008, tabl. 27: 1; 40: 1 – obiekty A115 i 188 z fazy A1-A2).

Zdobienie **typu 1.e.** wystąpiło na naczyniach w Świerkówcu [kat. 691] (palenisko 8 z fazy

A2), Dobieszewicach, stan. 2 [kat. 96] (2 egzemplarze z obiektu 24, 1 z glinianki, 1 z powierzchni stanowiska datowanego na fazę A3/B1) i Dobieszewicach, stan. 3 [kat. 97] (A1-A3). Podobne pasmo zdobiło naczynia w Inowrocławiu (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, ryc. 13: 2; 32: 3 – groby 11 i 75 z fazy A1-A2) i Wesólkach (Dąbrowscy 1967, ryc. 16: 10 – grób 13 z fazy A3/B1).

Zdobienie **typu 1.f.** wystąpiło na naczyniu odkrytym na powierzchni cmentarzyska w Świerkówcu [kat. 691]. W podobny sposób zdobiono naczynia na nekropolii kultury przeworskiej w Oblinie (Czarnecka 2007, tabl. CXXXIV: 6; CCII: 17 – groby 135 i 240 z fazy A3) i Kamieńczyku (Dąbrowska 1997, tabl. XLIV: 3 – grób 83 z fazy A2).

Zdobienie **typu 1.g.** wystąpiło na fragmencie naczynia odkrytym na powierzchni osady z okresu HaD3-A2 w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132]. Podobna kompozycja pojawiła się naczyniach w Kamieńczyku (Dąbrowska 1997, tabl. XXXVI: 20 – grób 69 z fazy A3) i Grabkowie, stan. 8 (Kaczor, Żółkiewski 2018, tabl. II.80: 8 – obiekt D72 z fazy A1-A2).

Zdobienie **typu 1.h.** wystąpiło na fragmencie naczynia z Dobieszewicach, stan. 1 [kat. 95]. W podobny sposób ozdobiono naczynie w Kamieńczyku (Dąbrowska 1997, tabl. LXIII: 17 – grób 118 z fazy A3).

Zdobienie **typu 2.a.** pojawiło się na naczyniach odkrytych na stanowiskach kultury jastorfskiej w Podgórzynie [kat. 480] (grób z fazy A1-A2) i przeworskiej w Strzelcach, stan. 3A [kat. 644]. Podobny ornament posiadają naczynia z Dubielewa, stan. 8 (Kaczor, Żółkiewski 2015, tabl. 46: 18, 58: 5 – obiekty D180 i D303, z fazy HaD3/A1).

Zdobienie **typu 2.b.** pojawiło się na naczyniach odkrytych na stanowiskach kultury przeworskiej w Świerkówcu [kat. 691] (grób 5 z fazy A1) oraz Dobieszewicach, stan. 1 [kat. 95] (z fazy A1-A3). Podobne pasma posiadają nawiązania wśród naczyń na cmentarzyskach kultury przeworskiej w Wymysłowie (Jasnosz 1952, ryc. 268: 1 – grób 270 z fazy B1), Kamieńczyku (Dąbrowska 1997, tabl. LX: 9 – grób 115 z fazy A2) i Oblinie (Czarnecka 2007, tabl. XIII: 10 – grób 12 z fazy A3).

Zdobienie **typu 2.c.** pojawiło się na naczyniu z Dobieszewic, stan. 1 [kat. 95]. Ponieważ pasmo zachowało się jedynie w postaci 2 jego komórek, trudno o znalezienie odpowiadających mu analogii. Być może za taką należy uznać pasmo z naczynia w Wesólkach z fazy A3 (Dąbrowscy 1967, ryc. 49: 2).

Zdobienie **typu 3.a.** wystąpiło na fragmentach naczyń z osady z przełomu SOPR i MOPR z Gąsawy, stan. 6 [kat. 132] (obiekt 241) i cmentarzyska w Świerkówcu (powierzchnia stanowiska oraz palenisko 6). Być może jest to jedynie fragment kompozycji, przypominającej zdobienie obecne się na naczyniach w Grabkowie, stan. 8 (Kaczor, Żółkiewski 2017, tabl. II.18: 12 – obiekt

A117 z fazy HaD3/A1a).

Zdobienie **typu 3.b.** wystąpiło na fragmencie naczynia z osady kultury jastorfskiej w Sobiejuchach, stan. 10 [kat. 630] (obiekt 1 datowany na HaD3 lub HaD3/A1). Podobny motyw zdobniczy wystąpił na ceramice z Brześcia Kujawskiego (Jażdżewski 1948, Maciałowicz 2011, ryc. 6: b), gdzie nawiązuje do stylistyki ze starszej fazy osadniczej, przypadającej na okres HaD3.

Zdobienie **typu 3.c.** wystąpiło na fragmencie naczynia odkrytego w obiekcie 313 w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132]. Ornament nie zachował się w całości, jednak najprawdopodobniej przypominał wzór z naczynia odkrytego na cmentarzysku w Wymysłowie w grobie 48 (Jasnosz 1952, s. 29, ryc. 33: 3).

Zdobienie **typu 4.a.** wystąpiło na fragmentach naczyń w osadzie w Gąsawie, stan. 6 (powierzchnia wykopu) oraz w Godawach, stan. 1A [kat. 139] (nieokreślony kontekst). Analogiczny wzór znajduje się na naczyniu z Izdebną Kościelnego (Machajewski, Rozen 2016, tabl. 84; 2 - obiekt E126 z przedziału HaD3-A1).

Zdobienie **typu 4.b.** wystąpiło na fragmencie naczynia z obiektu 1 w Sobiejuchach, stan. 10 [kat. 630], datowanego na fazę HaD3 lub HaD3/A1a. Jest to prawdopodobnie jedynie fragment wątku z omawianego naczynia, stąd trudno znaleźć adekwatne nawiązania. Przy założeniu, że wątek ten nie zmieniając się, biegł dookoła naczynia można go porównać do pasma odnotowanego na ceramice z Oblina (Czarnecka 2007, tabl. LI: 4; CXV: 6 – groby 46 i 109 z fazy A3).

Zdobienie **typu 4.c.** wystąpiło na fragmencie naczynia z obiektu 3 w Sobiejuchach, stan. 10 [kat. 631], datowanego na fazy HaD3 lub HaD3/A1a. Jest to prawdopodobnie jedynie fragment wątku z omawianego naczynia, stąd trudno znaleźć adekwatne nawiązania. Motyw ten wykazuje podobieństwo do zdobień naczyń z Grabkowa, stan. 7 (Michałowski, Teska 2017, tabl. I.10: 5 – obiekt 15 z fazy HaD3) lub Izdebną Kościelnego (Machajewski, Rozen 2016, tabl. 53: 2 - obiekt C645 datowany na MOPR) i uważany jest za charakterystyczny dla zdobnictwa w kulturze przeworskiej (Machajewski, Rozen, 2016, s. 74).

Zdobienie **typu 5.** pojawiło się na naczyniu z obiektu 313 z Gąsawy, stan. 6 [kat. 132] z przedziału HaD3-A1a. Ornament grzebykowy pojawił się też na ceramice z Grabkowa, stan. 8 (obiekty B102, E34 z fazy A1-A2, Kaczor, Żółkiewski 2017, tabl. II.46: 12, 13; II.83: 1) i łączony dość powszechnie z tradycjami kultury jastorfskiej, ale też i lateńskiej (Kaczor, Żółkiewski 2017, s. 377).

Zdobienie **typu 6.a.** pojawił się na naczyniach z osad kultury jastorfskiej w Gąsawie, stan. 6 (obiekt 313 z fazy HaD3-A1a) i Sobiejuchach, stan. 10 (obiekt 3 z fazy HaD3, lub HaD3/A1a). Taki sposób zdobienia jest charakterystyczny dla starszych faz zasiedlenia osad typu Poznań-Nowe

Miasto (Machajewski, Rozen 2016, s. 73).

Zdobienie **typu 6.b.** pojawiło się na naczyniach z osad kultury jastorfskiej w Obórcie, stan. 2 [kat. 430] (obiekt 36 z fazy HaD3-A1a) i Sobiejuchach, stan. 10 (obiekt 26 z fazy HaD3-A1a). Zdobienie to zaobserwowano na naczyniach m. in. w Poznaniu-Nowym Mieście, stan. 278 (Machajewski, Pietrzak 2008, tabl. 7: 1) i Izdebnie Kościelnym, stan. I (Machajewski, Rozen 2016, tabl. 90: 4), a więc również w środowisku kultury jastorfskiej. Listwa plastyczna z dołkami palcowymi znajdowana jest również na naczyniach kultury pomorskiej, stąd uważana jest za element stylistyczny właściwy dla ugrupowań we wczesnej epoce żelaza (Machajewski, Rozen 2016, s. 73, 74).

Zdobienie **typu 7** pojawiło się na naczyniu z osady w Dobieszewicach, stan. 1 [kat. 95] (znalezisko o niepewnym kontekście i datowane szeroko na fazę A1-A3). Naczynia ornamentowane dołkami palcowymi lub paznokciowymi występują zarówno w kulturze jastorfskiej (Machajewski, Rozen 2016, s. 74) jak i kulturze przeworskiej, począwszy od okresu wczesnorzymskiego (Godłowski 1977, s. 160).

Zdobienie **typu 8** pojawiło się na naczyniach w Obórcie, stan. 2 [kat. 430] (obiekt 92 z fazy HaD3-A1a), Sobiejuchach, stan. 47 [kat. 632] (obiekt 19 z fazy HaD3-A1a) i Sobiejuchach, stan. 10 [kat. 630] (obiekt 3 z fazy HaD3/A1a). Podobny sposób zdobienia krawędzi naczyń spotykany jest w kulturze jastorfskiej niemal przez cały okres jej istnienia, a odnotowano go np. w Brześciu Kujawskim, stan. 4 (Grygiel 2018, tabl. 27: 15), Poznaniu-Nowym Mieście, stan. 284 (Kasprowicz 2008, tabl. 5: 16) czy Grabkowie, stan. 8 (Kaczor, Żółkiewski 2017, tabl. II.31: 10).

Stylistyka naczyń z okresu przedrzymskiego a kwestie chronologiczno-kulturowe

Stylistyka ceramiki ze starszych etapów rozwoju kultury jastorfskiej na Niżu Polskim, przypadających na fazę HaD3 i HaD3-A1a, czytelna jest w materiałach z Gąsawy, stan. 6 [kat. 132], Modliszewa [kat. 396], Obórki, stan. 2 [kat. 430], Sobiejuch, stan. 10 [kat. 630] i 47 [kat. 632]. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na specyfikę tych znalezisk. Są to wyłącznie materiały osadowe z wyraźną przewagą naczyń o funkcji użytkowej, a przy tym silnie zniszczone, stąd tylko nieliczne znaleziska można przyporządkować do któregoś z wydzielonych typów. Są to: kubek A.II.8.a, głęboka misa C.III.8., niska waza G.VII.3. i garnki I.III.8. Dla tego okresu charakterystyczne są wylewy niepogrubione, wychylone na zewnątrz, kołnierzowate o zaokrąglonych krawędziach (typu 6 i 8), pojawiają się też przypadki facetowania od wewnątrz. Jedynie niewielka część analizowanych naczyń posiada zdobienie. Dominują tutaj ornamenty plastyczne w postaci listwy z odciskami palcowymi lub nacięciami (typ 6a, 6b) umieszczone na szyjkach naczyń, nacinanie krawędzi naczyń (typ 8) oraz ornament ryty z motywami geometrycznymi lub wątkiem krokwiastym (typu 3.b., 3.c.). Motywy te są elementami

charakterystyczne dla ceramiki naczyniowej z kultury jastorfskiej (np. Poznań Nowe-Miasto; Izdebno Kościelne; Grabkowo), czy grupy Kraghede, zaś ich pochodzenie łączy się z tradycjami wczesnej epoki żelaza (Grygiel 2018, s. 314-317).

Ceramika z wymienionych osad ulegała z czasem pewnym przeobrażeniom stylistycznym, na skutek oddziaływań płynących ze strony formującej się w fazie A1b-A2 ugrupowań kultury przeworskiej (Machajewski, Rozen 2016, s. 94). Widoczne jest to początkowo w ornamentyce, czego przykładem może być zdobienie w postaci linii z nakłuciami (typ 4.c.) oraz listwy plastycznej z dołkami palcowymi umiejscowionej tuż poniżej krawędzi naczynia (Grygiel 2018, s. 319). Poza opisanymi wyżej, na naczyniach kultury jastorfskiej pojawia się pogrubienie wylewu z facetowaniem od strony wewnętrznej. Elementy te widoczne są na kubku A.I.7., płytkiej misie B.I.7 i niskiej wazie G.III.7. odkrytych w Podgórzynie, stan. 1 [kat. 480]. Za element wywodzący się z kultury jastorfskiej uznać można też misę „bastarneńską” z podwieszonymi uchami (Maciałowicz 2004, s. 51), która wystąpiła w zespole grobowym kultury przeworskiej z fazy A1-A2.

W myśl aktualnych poglądów, początki kultury przeworskiej na Niżu Polskim datowane są na fazę A1b (Grygiel 2018, s. 370), przy czym naczynia gliniane z pierwszych faz jej rozwoju (A1 i A2) nie wykazują znaczących różnic. Stąd określone zostały przez Teresę Dąbrowską mianem starszego stylu ceramicznego i rozpatrywane są zazwyczaj łącznie jako faza A1-A2 (Dąbrowska 1988, s. 28). Analizowane zabytki gliniane pochodzą przeważnie ze stanowisk sepulkralnych, zaś znaleziska z osiedli należą do mniejszości. Naczynia z cmentarzysk w Świerkówcu [kat. 691], Biskupina, stan. 17 i 17a [kat. 17], Godaw, stan. 1A [kat. 131], Mogilna, stan. 11 [kat. 399] i Niestronna [kat. 414] były stosunkowo dobrze zachowane, a co więcej pojemniki występowały nierzadko z zabytkami metalowymi ułatwiającymi ich datowanie. Takich walorów nie posiadają okazy pozyskane w trakcie badań na osadach w Dobieszewicach, stan. 1 i 2 [kat. 95, 96], Biskupinie, stan. 15 i 15a [kat. 16] oraz Jaroszewie, stan. 27 [kat. 216].

Za najstarsze formy ceramiki naczyniowej kultury przeworskiej w północno-wschodniej Wielkopolsce uznać można kubki A.II.8.b., A.II.9., A.VI.1., głębokie misy typu C.III.1., C.VII.1., C.VII.4., naczynia odwrotnie gruszkowate typu D.VII.3.a., niskie wazy G.VII.2. oraz garnki typu I.III.1. Naczynia z tego okresu posiadają wylewy typu 1-3, facetowane od strony zewnętrznej, oraz płasko ścięte krawędzie typu 9. Do rzadkości należą okazy zdobione. W sposób pewny z tą fazą można łączyć jedynie pasmo wypełnione ornamentem geometrycznym (typ 2.b.), który uważany jest za pochodną ornamentyki z okresu halsztackiego.

Wśród naczyń serii I najmłodszą metrykę posiadają: misa C.III.2., naczynia odwrotnie gruszkowate D.VII.b.3., D.VII.b.1 oraz D.VII.4., naczynia baniaste E., naczynia wazowate H.IV.4.,

H.IV.8 i H.VII.5. Szczególnie w ostatnim przypadku widoczne są zaczątki nowego nurtu w garncarstwie kultury przeworskiej, związanego już z WOR. Z okresem A2-A3/B1 łączą się wątki zdobnicze typów 1.a.-1.e. I 2.c.

Tabela 1. Stanowiska badane wykopaliskowo z ceramiką z okresu przedrzymskiego

Stanowiska badane wykopaliskowo z ceramiką z okresu przedrzymskiego			
Stanowisko [nr katalogowy]	Rodzaj stanowiska	Datowanie	Przynależność kulturowa
Biskupin, stan. 15 i 15a [kat. 16]	osada, źródło wody	A3-B1?	przeworska
Biskupin, stan. 17 i 17a [kat. 17]	cmentarzysko szkieletowe	A2-A3	przeworska
Chomętowo, stan. BN [kat. 50]	znalezisko luźne/ cmentarzysko	A2	przeworska
Dobieszewice, stan. 1 [kat. 95]	osada	A1-A3	przeworska
Dobieszewice, stan. 2 [kat. 96]	osada	A1-A2	przeworska
Gąsawa, stan. 6 [kat. 132]	osada	SOPR/MOP R	jastorfska
Godawy, stan. 1a [kat. 139]	cmentarzysko szkieletowe	A2	przeworska
Gogółkowo, stan. 9b [kat. 142]	cmentarzysko ciałopalne	A1-A2	przeworska
Jaroszewo, stan. 27 [kat. 216]	osada	A1-A2	przeworska
Jaroszewo, stan. 32 [kat. 217]	osada	SOPR- MOPR	jastorfska
Modliszewo, stan. 10 [kat. 396]	osada	SOPR- MOPR	jastorfska
Mogilno, stan. 11 [kat. 399]	osada	A1-A2	przeworska/jastorfska
Niestronno, stan. 2 [kat. 414]	cmentarzysko ciałopalne	A1?	przeworska?
Obórka, stan. 2 [kat. 430]	osada	SOPR- MOPR	jastorfska

Podgórzyn, stan. 1 [kat. 480]	cmentarzysko?	A1-A2	jastorfska
Sobiejuchy, stan. 10 [kat. 630]	osada	HaD3 lub HaD3/A1a	jastorfska
Sobiejuchy, stan. 47 [kat. 632]	osada	HaD3 lub HaD3/A1a	jastorfska
Świerkówiec, stan. 1 [kat. 691]	cmentarzysko ciałopalne	A1-A3	jastorfska/przeworska
Mogilno, stan. 76 [kat. 805]	cmentarzysko ciałopalne	A1 - A3	jastorfska/przeworska

Seria II zawiera naczynia użytkowane przez społeczności kultury wielbarskiej i przeworskiej, datowane na okres wpływów rzymskich i wczesną fazę wędrówek ludów. Analizę tej grupy naczyń przeprowadziłem wykorzystując system przedstawiony przez Henryka Machajewskiego dla ceramiki grupy dębczyńskiej (Machajewski 1993). Ponadto, poszukując nawiązań do terenów ościennych, odniosłem się do prac Teresy Liany (1970), Ryszarda Wołągiewicza (1993) oraz Henryka Machajewskiego i Ryszarda Pietrzaka (2008c)

Podział obejmuje 13 grup oznaczonych wielką literą alfabetu łacińskiego. Zaszeregowania naczyń dokonano na podstawie proporcji pomiędzy ich wysokością, a szerokością typów (ryc. 8, 9). Za „naczynia małe” uznano okazy waz, czarek i naczyń donicowatych których wielkość nie przekroczyła arbitralnie przyjętej wysokości – 12 cm. W przypadku mis granicę ustalono na 8 cm.

Grupa A. Garnki - naczynia bezuche dla których spełniony jest warunek $H1 > R1$ i $R1 < R3$ (ryc. 8)

Typ III.1. - garnki o brzuścu jajowatym i brzegu łukowato zagiętym do wewnątrz

Typ III.2. - garnki o brzuścu jajowatym i o prosto ukształtowanym brzegu

Typ III.3. - garnki o brzuścu jajowatym i o niewysokim, łukowato zagiętym na zewnątrz brzegiem

Typ III.4. - garnki o brzuścu jajowatym i o brzegu ostro wygiętym na zewnątrz

Typ III.5. - garnki o brzuścu jajowatym i wysokim, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegu

Typ IV.3.- garnki o brzuścu dwustożkowatym i o niewysokim, łukowato zagiętym na zewnątrz brzegiem

Typ IX.3. - smukłe garnki o esowatym profilu, z niewysokim, łukowato zagiętym na zewnątrz brzegiem

Grupa B. Garnki z uchami – naczynia dwudzielne, dla których spełniony jest warunek $H1 > R1$ i $R1 < R3$ (ryc. 8)

Typ III.3. - garnki o brzuścu jajowatym i o niewysokim, łukowato zagiętym na zewnątrz brzegiem

Grupa C. Wazy - naczynia dla których spełniony jest warunek $R4 : R2 < 2,1$ i $H1 < R3$ (ryc. 8)

Typ II.2. - wazy o brzuścu baniastym i prostym brzegu

Typ II.3. - wazy o brzuścu baniastym i o krótkim, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegu

Typ IV.3.- wazy o brzuścu dwustożkowym i o krótkim, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegu

Typ IV.5. - wazy o brzuścu dwustożkowatym i o wysokim, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegu

Typ VII.3. - wazy o brzuścu dołem podciętym i o krótkim, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegu

Grupa D. Situle – naczynia dwu- lub trójdzielne, o wysmukłej dolnej partii brzuśca, dla których spełniony jest warunek $H1 > R3$ i w których $R3$ znajduje się na poziomie, lub powyżej $1/2 H1$ (ryc. 8)

Typ VIII.5. - situle o silnie wklęsłej dolnej partii brzuśca i o wysokim, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegu

Grupa E. Naczynia misowate dla których spełniono warunek $R1 < R3$, $H1 : R3 < 1,3$ (ryc. 9)

Typ I.3. - naczynia misowate o zaokrąglonym brzuścu i o niewysokim, łukowato zagiętym na zewnątrz brzegu

Typ IV.2. - naczynie misowate o brzuścu dwustożkowym, z wysoką, cylindryczną szyjką i o brzegu nieznacznie pogrubionym na zewnątrz

Typ IV.3. - naczynie misowate o brzuścu dwustożkowym i o niewysokim, łukowato zagiętym na zewnątrz brzegu

Typ IV.5. - naczynia misowate o brzuścu dwustożkowym i ostrych załamach, o wysokim, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegu

Grupa F. Puchary – smukłe naczynia dwu- lub trójdzielne o wysmukłej partii brzuśca, spełniające kryteria $H1:R3 > 2,0$ i w którym $R3$ znajduje się powyżej $1/2 H1$. Wysokość takich naczyń nie przekracza 20 cm (ryc. 9)

Typ VIII.5. - puchary o silnie wklęsłej dolnej partii brzuśca i o wysokiej, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegu

Grupa G. Misy – spełniające kryteria $R1:H1 < 2,0$ (ryc. 9)

Typ I.1. - misy o brzuścu zaokrąglonym i brzegu łukowato zagiętym do wewnątrz

Typ I.2. - misy o brzuścu dwustożkowym, z cylindrycznie ukształtowanym brzegiem

Typ IV.2. - misy o brzuścu dwustożkowym, z cylindryczną szyjką i prostym brzegu

Typ IV.5. - misy o brzuścu dwustożkowym, z wysokim łukowato wygiętym brzegiem

Typ IV.6. - misy o brzuścu dwustożkowym, z silnie wychylonym na zewnątrz brzegiem

Typ V.2. - misy o brzuścu donicowatym i z prostym brzegiem

Typ VII.6. - misy o wklęsłej dolnej partii brzuśca i wysokim, silnie wygiętym na zewnątrz brzegu

Typ VII.7. - misy o wklęsłej dolnej partii brzuśca i nieznacznie pogrubionym od zewnątrz brzegu

Typ VIII.5. - misy trójdzielne o silnie podciętej dolnej partii brzuśca i wysokim, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegu

Grupa H. Naczynka doniczkowe – naczynie małe ($H1 < 12$ cm) spełniające kryteria $R1 > R4$ i $H1 > R1$ (ryc. 9)

Typ IV.2. - naczynia o brzuścu doniczkowatym i krawędzi ukształtowanej prosto

Grupa I. Czarki – naczynie małe ($H1 < 12$ cm) spełniające kryteria $R1 > H1$ i $R3 > R1$ (ryc. 9)

Typ II. - czarka o baniastym brzuścu i niezachowanej partii przykrawędnej

Typ IV.2. - czarka o brzuścu dwustożkowym i prosto ukształtowanym brzegu. Naczynie z przykrywką

Grupa J. Miski – naczynie małe ($H1 < 8$ cm) spełniające kryteria $R1:H1 < 2,0$ (ryc. 9)

Typ IV.5. - miska o brzuścu dwustożkowym i wysokim, łukowato wygiętym na zewnątrz brzegiem

Typ VI.2. - miska o brzuścu donicowatym o prostym brzegu

Typ VII.7. - miska dwudzielnej budowie, z brzuścem dołem zagiętym, o cylindrycznie ukształtowanej szyjce i nieznacznie pogrubionym brzegu

Grupa K. Wazki - naczynia małe ($H1 < 12$ cm) dla których spełniony jest warunek $R4:R2 < 2,1$ i $H1 < R3$ (ryc. 9)

Typ I.2. - wazki o zaokrąglonym brzuścu i o prostym brzegu

Typ I.7. - wazki o zaokrąglonym brzuścu i silnie wygiętym na zewnątrz brzegiem

Grupa L. Naczynia sitowate

Grupa M. Talerze (ryc. 9)

Mikromorfologia naczyń ceramicznych

Dalsza analiza opierała się na analizie ukształtowania dna i wylewów (ryc. 10). Podział partii przykrawędnych prezentuje się w następujący sposób:

Typ 1 – brzeg zagięty do wewnątrz

Typ 2 – brzeg prosty

Typ 3 – brzeg krótki, nieznacznie wygięty na zewnątrz

Typ 4 – brzeg krótki, silnie wygięty na zewnątrz

Typ 5 – brzeg wysoki, nieznacznie wygięty na zewnątrz

Typ 6 – brzeg wysoki, silnie wygięty na zewnątrz

Typ 7 – brzeg o krawędzi pogrubionej

Ukształtowanie dna przedstawia się następująco:

Typ u – dno zaokrąglone

Typ w – przejście między dnem a ścianką tworzy kąt rozwarty

Typ x – przejście między dnem a ścianką tworzy kąt prosty

Typ y – dno z wyraźną stopką

Typ z – dno pierścieniowate

Wątki ornamentacyjne

Grupa ornamentów rytych (por. ryc. 11):

OR.1.1. - linia falista; O.1.2.- zygzak wieloliniowy; O.1.3. - meander; O.1.4. - motyw krokwiasty;

OR.1.5. - ornament grzebykowy; OR.2.1. - szachownica z polami zakreskowanymi; OR.2.2. - szachownica z polami zakropkowanymi; OR.2.3. - szachownica z polami częściowo wypełnionymi;

OR.2.4. - motyw zakreskowanego trójkąta; O.R.3. - ornament pasma wypełnionego kropkami;

Grupa ornamentów plastycznych:

OP.1. - pojedyncze guzki; OP.2.1. - ornament jeżowaty/brodawkowy wykonany z niewielkich

naklejanych guzków; OP.2.2. - ornament jeżowaty/brodawkowy wykonany z dużych płaskich „pierścieniowatych” guzków' OP.3. - listwa plastyczna z nacięciami

Grupa ornamentów wielkopłaszczyznowych

OW.1. – pola gładzone i chropowaczone; OW.2. - chropowaczenie środkowej partii brzuśca; OW.3. - pasmo wypełnione chropowaczeniem

Grupa ornamentów odciskanych

OO.1. Stempelek w kształcie rombu; OO.2. - stempelek powstały przez odcisnięcie sprężynki fibuli; OO.3. - odcisk klina; OO.4. - odcisk w kształcie rozetki; OO.5. dołki palcowe lub ornament szczypany

Analiza chronologiczna

Grupa A – garnki bezuche

W tej grupie wyróżniono 3 typy, a więc naczynia o brzuścu jajowatym, dwustożkowatym i formy smukłe. Garnki typu A.III.1. spotykano często na stanowiskach kultury wielbarskiej. Odkryto na 7 osadach. W Goślinowie, stan. 3 [kat. 162] garnek taki wystąpił w ziemiance – obiekcie nr 3, w którym zalegały zabytki właściwe dla kultury wielbarskiej z fazy C1b-C2 oraz dla kultury przeworskiej z fazy C3/D. Fragmenty 2 podobnych naczyń znaleziono też w warstwie kulturowej. Podobne naczynia (4 okazy) wystąpiły też w obiekcie 24 w Lubochni, stan. 12/13 [kat. 318]. Były to relikty budynku mieszkalnego ludności kultury wielbarskiej, datowanego na fazę B2/C1. Inne tego typu okazy odkryto w Siedleczku [kat. 588], w obiektach 50 i 67 na osadzie kultury wielbarskiej z fazy B2-B2/C1, a także w Tarnowie Pałuckim [kat. 699] w obiektach nr 8, 16 i 41 z fazy B2/C1; Gąsawie [kat. 132] w obiektach 242 i 248 z fazy C1, oraz z obiektów 248, 268 i 700 z osady kultury wielbarskiej z fazy B2/C1-C1b w Żninie-Wsi [kat. 797] Fragmenty kolejnych egzemplarzy zaliczonych do typu A.III.1. pozyskano z obiektów 15 i 23 z osady kultury wielbarskiej w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215], datowanej na fazę B2/C1-C1b/C2. Garnki o jajowatym brzuścu i zagiętych do wewnątrz krawędziach są formą szeroko rozpowszechnioną wśród kultury środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. W kulturze wielbarskiej odpowiadają typowi IA, datowanemu w przedziale faz B2-C2 (Wołagiewicz 1993, s. 26), zaś w kulturze przeworskiej naczynia takie występują w zespołach datowanych od fazy B2 po POR (Liana 1970, s. 465, tabl. II: 14, 18, 21; Machajewski, Smaruj 2017, s. 146). W podobnych ramach czasowych, użytkowane były też w kulturze luboszyckiej i grupie dębczyńskiej (Domański 1979, s. 93; Machajewski 1992, s. 208).

Naczynia typu A.III.2. odnotowano na cmentarzyskach kultury wielbarskiej w Szelejewie, stan. 1 [kat. 681] (2 egz.) i Pałędziu Kościelnym, stan. 1 [kat. 443] (grób 6 – 1 egz.), w zespołach datowanych na fazę B2/C1. Fragmenty tych naczyń pozyskano także w toku badań na osadach

kultury wielbarskiej w Tarnowie Pałuckim [kat. 699], (1 egz. z warstwy), Lubochni, stan. 12/13 [kat. 318] (2 egz. z obiektu 24, 2 egz. z ob. 3) i Goślinowie, stan. 3 [kat. 162] (3 egz. z warstwy). Formy te w północno-wschodniej Wielkopolsce występują więc wyłącznie w zespołach kultury wielbarskiej datowanych na fazę B2/C1. Na terenie ziem polskich garnki typu A.III.2. znajdują nawiązania na terenie kultury wielbarskiej, gdzie jako typ IB datowane są w przedziale B1/B2-C2 (Wołągiewicz 1993, s. 26), choć występują też na stanowiskach kultury przeworskiej gdzie spotykane są w POR i wczesnej fazie okresu wędrówek ludów (Żychliński 2008, s. 391, jako typ A3b; Marchelak 2010, s. 122, ryc. 14: 2).

Garnki typu A.III.3. na terenach północno-wschodniej Wielkopolski znaleziono na osadzie kultury przeworskiej w Pawłowie, stan. 16 [kat. 469] w półziemiankach 2 i 4, datowanych na fazy C3/D. Formy te posiadają wyodrębnione dna, co odróżnia je od naczyń typu ID spotykanych w kulturze wielbarskiej (Wołągiewicz 1993, tabl. 4: 3). Zbliżone do okazów z Pawłowa są garnki odkryte na osiedlach ludności kultury przeworskiej w Kijewie, pow. średzki, stan. 4 datowane na wczesny okres rzymski (Pawlak et al. 2008, ryc. 48: 4) oraz Gieczu, pow. średzki, gdzie datowane są na późny okres wpływów rzymskich i wczesną fazę wędrówek ludów (Żychliński 2008, s. 390).

Formy typu A.III.3. i A.III.4 są do siebie bardzo zbliżone. Rozróżniłem je z uwagi na odmienności w ukształtowaniu krawędzi oraz brak wyodrębnionego dna. Naczynie typu A.III.4. pozyskano z grobu nr 6 z cmentarzyska „wielbarskiego” w Pałędziu Kościelnym [kat. 443]. Podobne okazy występują w kulturze wielbarskiej, gdzie odpowiadają typowi ID, datowanemu na fazy B2/C1-D z najczęstszym występowaniem w fazie B2/C1 (Wołągiewicz 1993, s. 26).

Typ A.III.5. reprezentuje garnek odkryty w grobie 2 w Mogilnie, stan. 11 [kat. 399]. Cmentarzysko to jest datowane na fazę B2/C1 i przez autorów opracowania – Józefa Bednarczyka i Aleksandrę Sujecką (2004, s. 419) łączone jednoznacznie z kulturą przeworską. Zbliżone naczynia znajdowano także w na osiedlach kultury wielbarskiej w Lipiankach, pow. Kwidzyń, (Strobin 2015, s. 141, ryc. 23: 5), gdzie łączy się je z typem IC, datowanym na fazy B2, B2/C1 (Wołągiewicz 1993, s. 26).

Inny rodzaj garnek bezuchych – typ A.IV.3., stanowią okazy o formie trójdzielnej, o ostrym załomie brzuśca. Naczynia takie odkryto w obiektach kultury przeworskiej z fazy C3/D w Pawłowie [kat. 469] (półziemianka 2 – 1 garnek) i C2 w Lubochni, stan. 23/24 [kat. 321] (obiekt 1 – 2 garnki). Zbliżone naczynia odkryto m. in. w Gieczu i Poznaniu-Nowym Mieście, gdzie ze względu na ostre profilowanie uznawane są za przejaw tradycji z WOR (Liana 1970, tabl. II: 19), które „przeżywały się” jeszcze w późnym okresie rzymskim, a więc datowane w przedziale B2-C2 (Żychliński 2008, s. 390-391, jako typ A2a; Machajewski, Pietrzak 2008, s. 365, jako typ A.II.2.a).

W Lubochni, stan. 23/24 [kat. 321] w obiekcie nr 1 odnotowano obecność smukłego garnka, określonego jako typ A.IX.3. Była to forma wysokości 16,6 cm o stopkowo wyodrębnionym dnie.

Jama w której dokonano odkrycia datowana jest na fazę C2 i łączona z kulturą przeworską. Analogiczne okazy odkrywane są często w kulturze przeworskiej, jak np. na osadzie z fazy C3/D w Kunach, pow. turecki (Rogalski 2004, tabl. XXV: 1) lub w grobie nr 2 z fazy C1a na cmentarzysku w Zapowiedni, pow. wrzesiński (Ciesielski 2008, s. 270). Przykładem podobnego naczynia z osady kultury wielbarskiej może być fragment garnka z Lipianek, pow. Kwidzyn, datowany w szerokich ramach B2-D (Strobin 2015, s. 141, ryc. 23: 5).

Grupa B – garnki z uchem

Egzemplarzem na podstawie którego wyróżniłem typ B.II.3. jest garnek wyposażony w jedno, przewężone w partii środkowej ucho, odkryty na osadzie kultury wielbarskiej w Żninie-Wsi [kat. 797], w obiekcie 607. Podobne doń, choć nie zachowane całkowicie jest naczynie z grobu nr 6 w Pałędziu Kościelnym [kat. 443] z fazy B2/C1. Kolejny egzemplarz tego typu, posiadający 2 ucha odkryto w Kruchowie [kat. 292], w zbiorze zabytków datowanym od MOPR po POR. Inne fragmentarycznie zachowane garnki z uchami, które ze względu na stan zachowania nie mogą być jednoznacznie przypisane do omawianego typu, wystąpiły też w Siedleczku [kat. 588]. Garnki takie spotykane są w innych częściach Wielkopolski wyłącznie stanowiskach kultury wielbarskiej i datowane na fazę B2/C1 (Gałęzowska 2004, s. 319, 320, Michałowski et. al. 2015, s. 96).

Grupa C – wazy

Wazy o baniastym brzuścu wystąpiły na badanym obszarze czterokrotnie, a poszczególne naczynia różniły się ukształtowaniem wylewu i obecnością pierścieniowatego dna. Typ C.II.2. reprezentuje okaz z obiektu nr 1 w Lubochni, stan. 23/24 [kat. 321], odkryty w zespole łączonym z kulturą przeworską i datowanym na fazę C2. Podobne doń, są naczynia typu C.II.3. znalezione w Pawłowie [kat. 469] w półziemiance 2 z fazy C3/D i we wspomnianym już obiekcie 1 z Lubochni, stan. 23/24 [kat. 321] Zbliżone wazy spotykane są w Wielkopolsce w inwentarzach kultury przeworskiej datowanych od fazy C1b po D (Żychliński 2008, s. 396 – jako typ E1). Ten typ nawiązuje również do naczyń grupy IVA kultury wielbarskiej z fazy B2/C1 (Wołągiewicz 1993, s. 26) – podobny okaz odkryto w Karczynie/Witowach, gdzie datowany jest na fazę B2b (Bednarczyk, Romańska 2015, s. 71, tabl. IX: 7 – obiekt 145). Podobną formę posiadały też naczynia łączone z kręgiem nadłabskim, odkryte w grobie Obornikach, stan. 11 i datowane na fazy C1b-C2 (Skorupka 2005, s. 255; Machajewski 2008, s. 118).

Inny typ prezentują smukłe okazy o brzuścu dwustożkowatym.. Wazy typu C.IV.3. I C.IV.4. odkryto w obiektach 242 i 16 na osadzie w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132]. Ziemianka oznaczona jako obiekt 242 na podstawie pary zapinek typu A.VI.162. oraz obecności w nim naczyń wykonanych na kole, datowana jest na fazę C1. Forma określona jako C.IV.4. ma wyodrębnione wysokie dno, łagodniejszy załom brzuśca i wyraźny, wygięty na zewnątrz brzeg. Jego górna posiada zdobienie w postaci zakreskowanych trójkątów, poniżej załomu brzuśca wazę ozdobiono ornamentem

jeżowatym – datowanym na fazę C1. Naczynia typu C.IV. znajdują analogie wśród naczyń kultury przeworskiej z cmentarzysk w Zapowiedni (Ciesielski 2008, tabl. XIV: a) czy Ciebłowicach Dużych, pow. tomaszowski (Dzięgielwska, Kulczyńska 2008, tabl. XXIX: 13; LXVII: 8) gdzie datowane są na fazy B2 i C1b. Podobne formy znajdowane są także na stanowiskach kultury wielbarskiej, czego przykładem może być okaz datowany na fazę B2/C1 ze Stroszek, pow. wrzesiński (Gałęzowska 2004, tabl. 20: 17), czy naczynie z fazy C1b z Linowa, pow. grudziądzki (Kurzyńska 2015, s. 54, tabl. LIII: 3).

Naczynie typu C.VII.3. pojawiło się w grobie ciałałpalnym z fazy B2/C1 w Podlesiu Wysokim [kat. 491]. Podobne okazy występowały w inwentarzu kultury wielbarskiej, gdzie nawiązują do typu XbA datowanego na fazy B2-C1b (Wołągiewicz 1993, s. 26) a także w kulturze przeworskiej gdzie zbliżone formą misy datowane są na fazę B2b (Olędzki 2004, tabl. III: 13, 28).

Grupa D – situle

Na terenie północno-wschodniej Wielkopolski obecność tego typu naczyń stwierdzono w warstwie kulturowej i obiekcie nr 21 w Goślinowie, stan. 3 [kat. 162] oraz na powierzchni wykopu w Gąsawie, stan. 3 [kat. 132]. Naczynia zaliczone przeze mnie do typu D.VIII.5. łączone są jednoznacznie z kulturą wielbarską i datowane w przedziale od fazy B1 po B/C1 (Wołągiewicz 1993, s. 26), zaś w Wielkopolsce występują niezwykle rzadko i wyłącznie w zespołach z fazy B2/C1 (Żychliński 2015, s. 558-560).

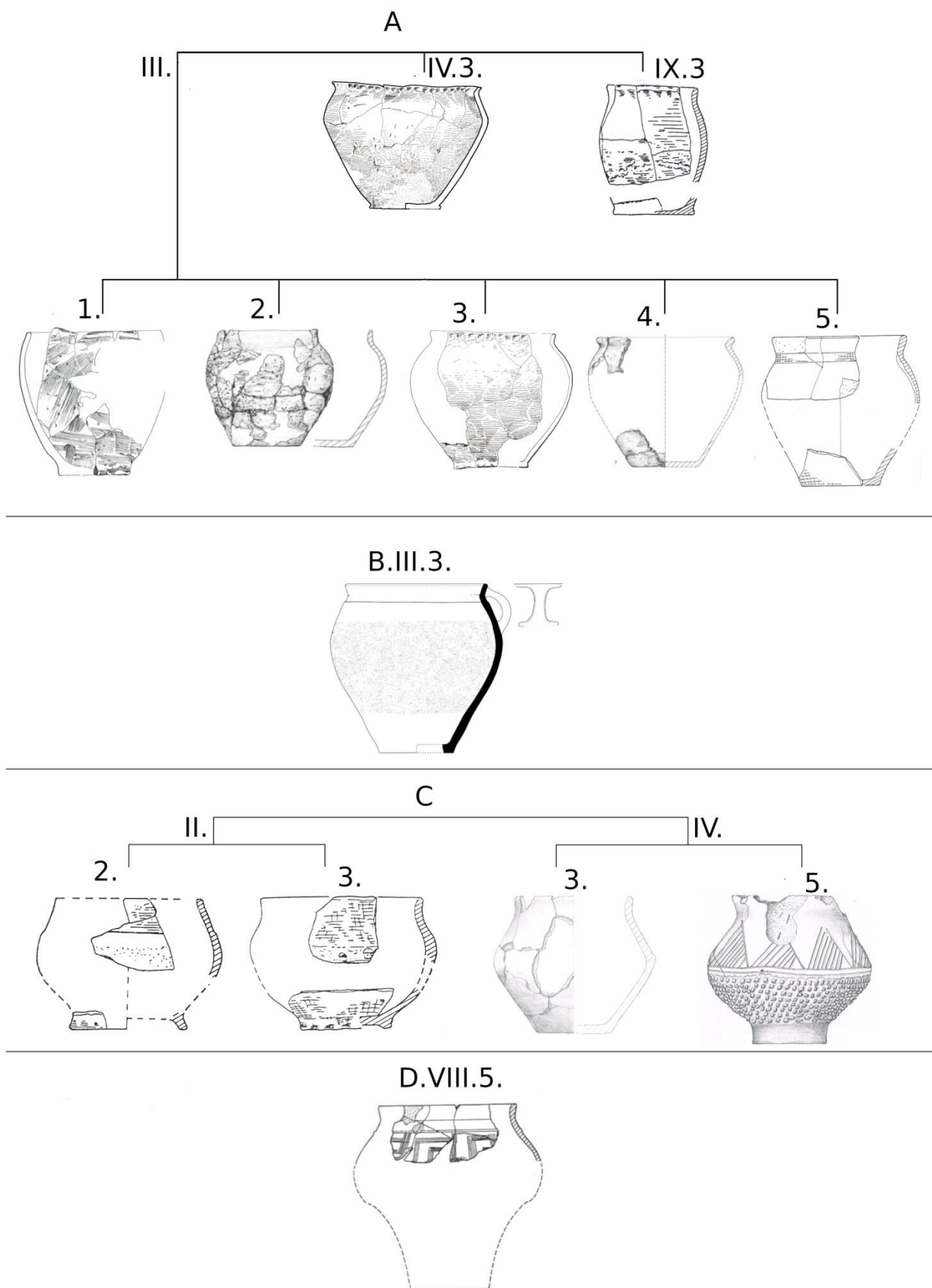
Grupa E – naczynia misowate

Naczynia typu E.I.3. wystąpiły w obiekcie 6 z fazy C2 w Lubochni, stan. 23/24 [kat.] (2 egzemplarze), w obiekcie 3 z fazy B2/C1-D (2 egzemplarze) oraz w warstwie kulturowej (1 egz.) na stan. 3 w Goślinowie [kat. 162] i półziemiance 1 z fazy C3/D w Pawłowie [kat. 469]. Naczynia E.I.3. przypominają wyróżniony dla kultury wielbarskiej typ VIA, datowany na fazy B2/C1 – C1a, choć spotykany też w inwentarzach z fazy D (Wołągiewicz 1993, s. 26). W Wielkopolsce podobne naczynia występowały też w zespołach kultury przeworskiej z POR, np. w Poznaniu-Nowym Mieście (Machajewski, Pietrzak 2008, tabl. 47: 7).

Do typu E.IV.2. należą naczynia odkryte w Goślinowie, stan. 3 [kat. 162], w obiektach 3, 17 i w warstwie kulturowej. Naczynia te można połączyć z typem VIC wyróżnionym dla kultury wielbarskiej i datowanym na fazy B2/C1-D (Wołągiewicz 1993, s. 26), ale i z naczyniami wazowatymi występującymi w kulturze przeworskiej w okresie od fazy B2/C1 po C1b (Dymaczewski 1958, s. 334; ryc. 319: 1).

Typ E.IV.3. reprezentowany jest przez pojedynczy okaz, odkryty w obiekcie nr 3 z MOR w Goślinowie, stan. 3 [kat. 162]. Pojemnik ten nie zachował się w sposób umożliwiający wierną rekonstrukcję tej formy, jednak ze względu na wyraźne, silne profilowanie można uznać, że nawiązuje on do znalezisk z terenu kultury przeworskiej – jak choćby naczynia z Młodzikowa, pow.

średzki z fazy B2/C1-C1b (Dymaczewski 1958, s. 357).

Ryc. 8. Typy naczyń serii II – grupy A-D

Typ E.IV.5. skupia szerokootworowe naczynia misowate, które odkryto w Żninie-Wsi [kat. 797], w obiektach nr 32 i 677. Ze względu na brak elementów datujących ich chronologię określono na okres od fazy B2 po C1b. Podobne formy spotykane są w kulturze przeworskiej, gdzie występują w zespołach datowanych z fazy A3/B1 i B2b (Jaskanis 2005, s. 108), natomiast w kulturze wielbarskiej odpowiadają typowi VIB, datowanemu od fazy B2/C1 po fazę D, przy czym najczęściej z zespołów z fazy C3/D (Wołągiewicz 1993, s. 26). Podobnie datowany jest okaz z cmentarzyska w Latkowie, gdzie naczynie to wystąpiło wraz ze sprzączką H9 w grobie 14 z fazy C2 (Olędzki et al. 2018, s. 84, tabl. 21: 5).

Grupa F – puchary

Grupie naczyń F.VIII.5. odpowiadają formy odkryte na osadzie w Goślinowie, stan. 3 [kat. 162] oraz w Żninie-Wsi [kat. 797]. Pierwszy puchar wystąpił w obiekcie (nr 3) kultury wielbarskiej z fazy C1b-C2, drugi z nich odkryto w obiekcie 248 w Żninie-Wsi [kat. 797] datowanym dość szeroko na MOR. Ten typ naczyń odpowiada pucharom grupy VIII B datowanym na obszarze kultury wielbarskiej od fazy B2/C1 po fazę C2 (Wołągiewicz 1993, s. 26).

Grupa G - misy

Ze względu na ukształtowanie brzuśca wyróżniłem 5 typów. Do naczyń G.I.1. zaliczyłem misy o brzuścu zaokrąglonym odkryte niemal na wszystkich lepiej rozpoznanych osadach, a więc w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132], w Pawłowie [kat. 469] (półziemianka 1), Popowie Kościelnym, stan. 52 [kat. 509], Lubochni, stan. 12/13 (obiekty 2 i 24) [kat. 318], Tarnowie Pałuckim (warstwa obiekty 3, 8) [kat. 699] i Goślinowie [kat. 162] (warstwa). Typ G.I.1. stanowi formę szeroko rozpowszechnioną wśród kultur okresu wpływów rzymskich i datowana jest na cały okres wpływów rzymskich (Machajewski, Pietrzak 2008, s. 366). Podobne konotacje posiadają misy typu G.I.2. odkryte w Goślinowie [kat. 162], Popowie Kościelnym [kat. 509], Lubochni, stan. 12/13 (obiekt 24) i 23/24 [kat. 318, 321] i Tarnowie Pałuckim [kat. 699].

Typ G.IV.2. reprezentuje naczynie odkryte w nasypie kurhanu kultury wielbarskiej w Pałędziu Kościelnym [kat. 443], gdzie datowane jest na okres B2b-B2/C1. Nawiązuje ono do wyznaczonego dla ceramiki kultury wielbarskiej do typu XaA, datowanego na okres B2/C1-D (Wołągiewicz 1993, s. 26). Zbliżone naczynia spotykane są także w inwentarzach kultury przeworskiej z okresu wczesnorzymskiego, czego przykładem jest okaz z grobu 74 w Domaradzicach, pow. rawicki (Kostrzewski 1954, s. 259-260; ryc. 68) lub misa z Brzeźców, pow. białobrzeski z grobu 2 (Balke 2004, tab. VIII: 2).

Naczynia o brzuścu dwustożkowatym na pustej nóżce zaliczone do typu G.IV.5. pojawiły się w obiekcie nr 8 na osadzie kultury przeworskiej w Lubochni, stan. 23/24 oraz na cmentarzysku kultury wielbarskiej z Mogilna, stan. BN, przy czym kontekst jego odkrycia jest niepewny

(Kostrzewski 1955, ryc. 693). Ich chronologię określono na fazę B2/C1. Zabytki tego typu w kulturze wielbarskiej określone jako typ XbA datowane są w przedziale B2b-C1b/C2 (Wołągiewicz 1993, s. 26), natomiast w tradycji przeworskiej podobne naczynia zaliczane są do typu II/3 (Liana 1970, s. 431), spotykane są przez cały wczesny i początek późnego okresu rzymskiego (Olędzki et al. 2018, tabl. 32: 1).

Formy należące do typu G.IV.6. reprezentuje znalezisko z półziemianki 1 w Pawłowie [kat. 469] datowanej na okres późnorzymski, oraz z obiektu 35 w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] z fazy C1. Misy takie występowały często w kulturze przeworskiej w POR, czego przykładem mogą być znaleziska z Poznania Nowego-Miasta, lub Tarnowa, pow. opolski (Godłowski 1977, tabl. LVI: 6, 8; Machajewski, Pietrzak 2008, tab. 33: 6)

Misy o brzuścu donicowatym zaliczone zostały do typu G.V.2. Zabytki te pochodzą z badań na osadach kultury przeworskiej: z obiektu 6 w Lubochni, stan. 23/24 [kat. 321] oraz ziemianek 3 i 4 w Pawłowie [kat. 469], gdzie datowane są na fazę C2 i C3/D. Podobnie misy pojawiły się na osadzie kultury przeworskiej w Izdebnie Kościelnym, pow. grodziski (Machajewski 2016, s. 230) i Poznaniu-Nowym Mieście, stan. 41 (Machajewski 2020, ryc. 4: 1).

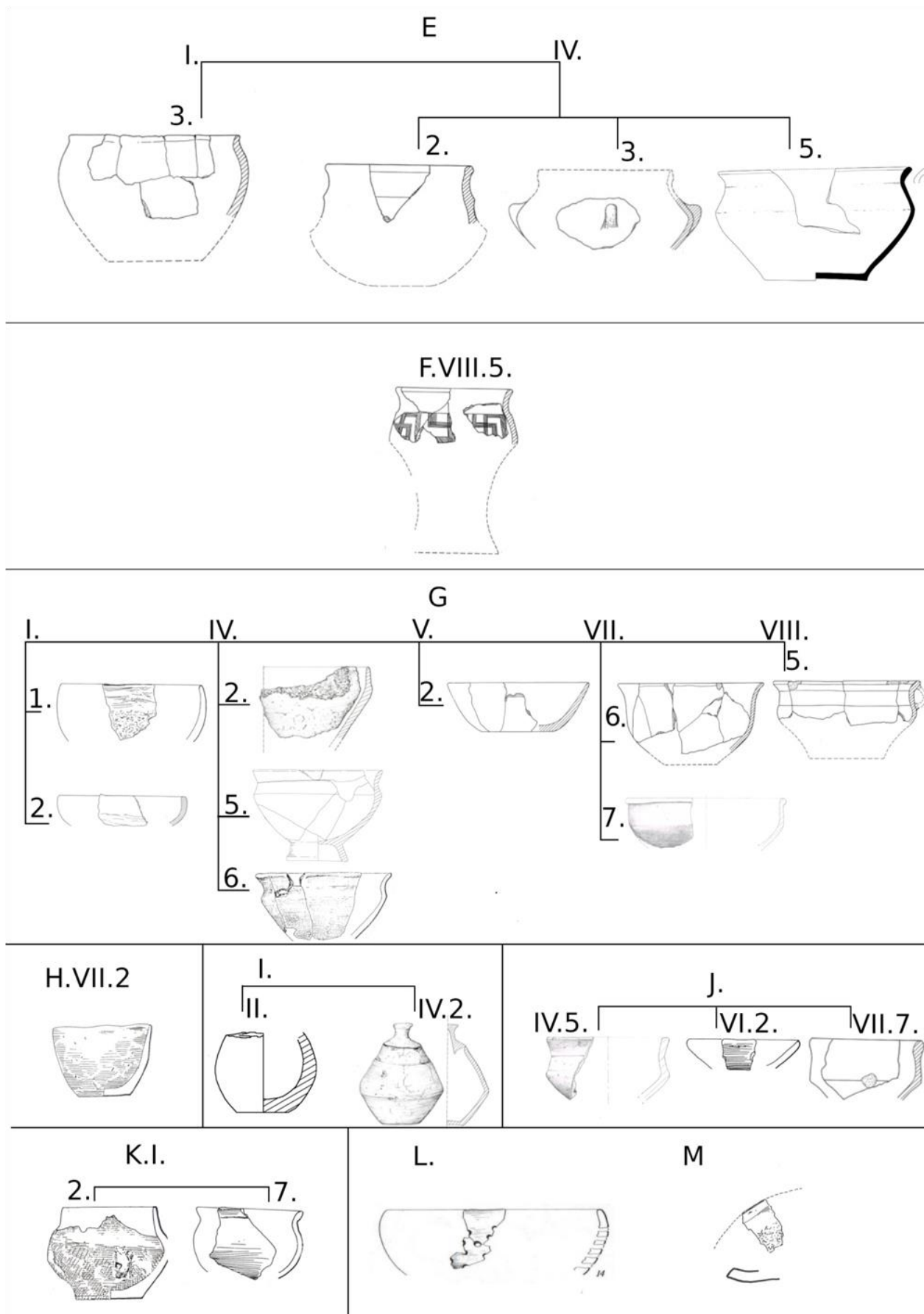
W północno-wschodniej części Wielkopolski odnotowano też misy o brzuścu z podcięтым dołem i o cylindrycznie ukształtowanej partii górnej. Misy takie posiadały krawędzie wydatnie wygięte na zewnątrz lub nieznacznie pogrubione. Pierwsza z wymienionych, zaliczona została do typu G.VII.6. Reprezentują go znaleziska z obiektu 242 z osady w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132], z obiektu 2 w Mogilnie, stan. 11 [kat. 399] oraz obiektów 1, 14 i warstwy kulturowej z Goślinowa, stan. 3 [kat. 162]. Formy takie pojawiają się w kulturze wielbarskiej w fazie B2, B2/C1 i sporadycznie w fazie C2 (Wołągiewicz 1993, s. 112, 113 – jako typ XbB), a także w zespołach kultury przeworskiej z tego samego okresu (Kostrzewski B. 1956, s. 81, ryc. 14: 6; Jasnosz 1966, s. 243, ryc. 10: 1). Drugi rodzaj mis – o wylewie typu 7 odkryto w jednym egzemplarzu w obiekcie 242 z osady w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132], datowanym na fazę C1. Podobne wykończenie krawędzi na naczyniach z okresu wpływów rzymskich spotykane jest bardzo rzadko – na obszarze centralnej i zachodniej Wielkopolsce występuje na naczyniach kultury przeworskiej, datowanych na POR i wczesne fazy okresu wędrówek ludów (Machajewski, Pietrzak 2008, s. 367-368).

Misa o trójdzielnej budowie typu G.VIII.5. pojawiła się w Goślinowie, stan. 3 [kat. 162], w obiekcie nr 3 datowanym na fazę B2/C1-C2. Podobny okaz odnaleziono w grobie 278 w Kowalewku, gdzie identyfikowane jest z typem XaA w systematyce ceramiki kultury wielbarskiej, datowany na fazę B2/C1 (Wołągiewicz 1993, s. 26; Skorupka 2001, s. 77; tabl. 84: 1).

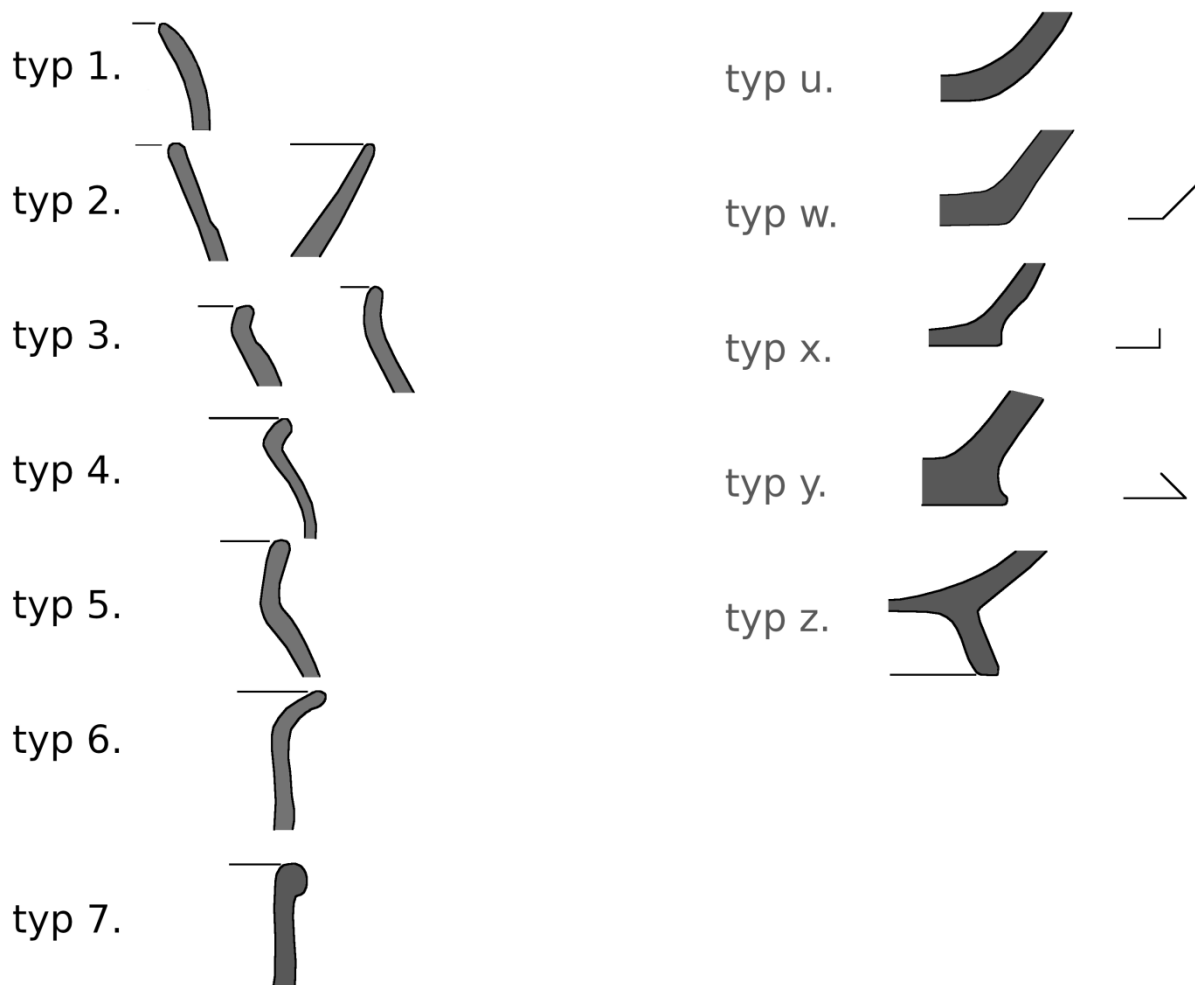
Grupa H. Naczynia donicowate w formie kubka

Tego rodzaju naczynia reprezentują typ H.VII.2. Odkryto je w Pawłowie, w ziemiance 5 z fazy C3/D w Pawłowie [kat. 469], a także w warstwie 2 i obiekcie 42 na osiedlu kultury

wielbarskiej z fazy B2/C1 w Tarnowie Pałuckim [kat. 799]. Podobne okazy występują na terenie

Ryc. 9. Typy naczyń serii II – grupy E-M

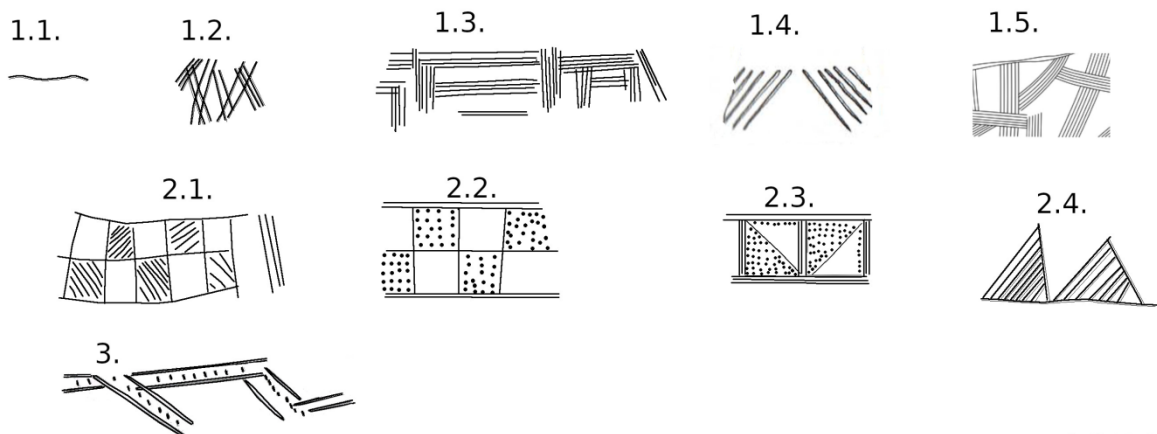

Ryc. 10. Typy wylewów i den naczyń serii II.

środkowoeuropejskiego *Barbaricum* w późnym okresie rzymskim oraz we wczesnej i rozwiniętej fazie okresu wędrówek ludów (por. Machajewski 1992, s. 88 – 89; Żychliński 2008, s. 393-394).

Grupa I – czarki

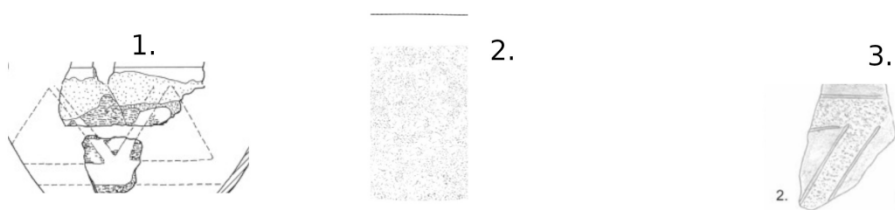
Smukłe naczynia miniaturowe wystąpiły w dwóch typach. Czarki o brzuścu baniastym – I.II. odkryto w obiekcie 8 w Lubochni stan. 23/24 [kat. 321], w zespole kultury przeworskiej z fazy C2. Drugie naczynie należące do typu I.IV.2. wystąpiło w grobie 5 z fazy B2/C1 na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Pałędziu Kościelnym [kat. 443]. Podobne naczynia pojawiają się np. na cmentarzysku kultury przeworskiej w Zapowiedni w grobie 3 z fazy B2b (Ciesielski 2008, tabl. X: e) oraz na nekropoliach kultury wielbarskiej – jako typ XIIB, gdzie datowane jest na przestrzeni całego okresu wpływów rzymskich (Wołągiewicz 1993, s. 26).

ornamenety ryte (OR)

ornamenety plastyczne (OP)

ornamenety wielkopłaszczyznowe (OW)

ornamety odciskane (OO)

Ryc. 11. Typy zdobienia naczyń serii II.

Grupa J – miski

Miski typu J.IV.5. pochodzą z obiektu 248 z osady w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132], datowanego na okres C1, oraz z obiektu 24 z osady w Lubochni, stan. 12/13 [kat. 318] datowanego na fazę B2/C1. Forma ta nawiązuje do ceramiki spotkanej w kulturze przeworskiej, jak np. na cmentarzysku z fazy B2/C1 - C1b z Mierzyna-Grobli, pow. piotrkowski (Ziętek 2004, tabl. XXIII: 28).

Naczynia typu J.VI.2. w liczbie 2 sztuk, odkryto w warstwie na osadzie „wielbarskiej” w Tarnowie Pałuckim [kat. 699] z fazy B2/C1. Formy takie nawiązują do znalezisk z terenów kultury przeworskiej, gdzie analogiczne - choć nieco większe misy datowane są na późny okres rzymski (Godłowski 1977, s. 145; Machajewski, Pietrzak 2008, s. 366; tabl. 37: 7).

Naczynie typu J.VII.7. pojawiło się na osiedlu w Goślinowie [kat. 162]. Obiekt 21 w którym ono wystąpiło datowany jest na fazę B2/C1-C2. W podobnym przedziale na terenie kultury wielbarskiej użytkowano naczynia typu XIVA, któremu odpowiada ta forma (Wołągiewicz 1993, s. 26).

Grupa K – wazki

Naczynia tego rodzaju wystąpiły w 2 wariantach. Formy typu K.I.2. odkryto w obiekcie 1 (faza B2/C1) z Lubochni, stan. 12/13 [kat. 318] i półziemianki 1 (faza C3/D) w Pawłowie [kat. 469]. Naczynia typu K.I.7. wystąpiły w warstwie kulturowej na osadach kultury wielbarskiej w Tarnowie Pałuckim [kat. 699] i obiekcie 70 w Siedleczku [kat. 588], a więc w zespołach datowanych na fazę B2/C1. Inny okaz typu K.I.7. odnotowano w Kruchowie [kat. 292], gdzie wazka taka datowana jest na fazę B2/C1. Naczynia te są szeroko rozpowszechnione na terenie ziem polskich w okresie wpływów rzymskich (Godłowski 1977, s. 145-146; Wołągiewicz 1993, s. 26).

Formy szczególne.

Grupa L – naczynia sitowate

Ten rodzaj pojemników glinianych odnotowano w obiekcie 70 na osadzie kultury wielbarskiej w Siedleczku [kat. 588]. Naczynia sitowate użytkowane były przez niemal wszystkie społeczeństwa z okresu wpływów rzymskich z terenu ziem polskich i nie posiadają waloru datującego (Godłowski 1977, s. 146; Gałęzowska 2004, s. 324-325; Pawlak et al. 2008, s. 213).

Grupa M – talerze

Fragmety talerza pojawiły się w warstwie na osadzie kultury wielbarskiej w Tarnowie Pałuckim [kat. 699], gdzie datuje się je na fazę B2/C1. Naczynia tego typu znane są z osiedli kultury przeworskiej, np. w Kijewie, pow. średzki (Pawlak et al. 2008: ryc. 24: 1; 26) oraz Podłęzcach, pow. sieradzki (Włodarski 2017, s. 180). Brak analogii w inwentarzach ceramicznych z obszaru kultury wielbarskiej, może być wynikiem stanu rozpoznania osad tego ugrupowania.

Ornamentyka

Zdobienie **typu OR.1.1** pojawiło się na ceramice odkrytej w Goślinowie [kat. 162] (fragmety nieokreślonych naczyń z obiektów 1 i 3 datowanych na fazę C1b-C2) i Pawłowie [kat. 469] (na wazie C.II.2. z ziemianki 52 z fazy C3/D). Podobny ornament był szeroko rozpowszechniony na naczyniach kultury przeworskiej datowanych od fazy B2 po C2 (Godłowski 1977, s. 162-163; Machajewski, Smaruj 2017, s. 148)

Zdobienie **typu OR.1.2.** pojawiło się na ceramice odkrytej w Goślinowie [kat. 162] (naczynia nieokreślonego typu z obiektów 1 i 3, datowanych na fazy C1b-C2), Lubochni, stan. 12/13 [kat. 318] (na naczyniach nieokreślonego typu z obiektu 2, datowanego na fazę B2/C1); Lubochni, stan. 23/24 [kat. 321] (naczynie nieokreślonego typu z obiektu 6, datowanego na fazę C2). Podobne wątki zdobnicze pojawiają się na naczyniach z fazy B2/C1 z osady kultury wielbarskiej w Stroszkach (Gałęzowska 2004, tabl. XIX: 16) oraz w obiekcie 145 z fazy B2b z cmentarzyska w Karczynie/Witowcach (Bednarczyk, Romańska 2015, tabl. IX: 7). Generalnie, wątek ten uważany jest za typowy dla kultury wielbarskiej w czasie od fazy B2 po D (Wołągiewicz 1993, s. 49), choć odnotowywany jest też na naczyniach kultury przeworskiej w podobnych ramach czasowych (Godłowski 1977, s. 163-164; Machajewski 1995b: 74).

Zdobienie **typu OR.1.3.** pojawiło się na ceramice odkrytej w Goślinowie [kat. 162] (naczynie typu D.VIII.5. z warstwy; naczynie typu F.VIII.5. z obiektu 3 datowanego na fazę C1b-C2), Gąsawie, stan. 3 [kat. 131] (na naczyniu D.VIII.5. z warstwy); Siedleczku [kat. 588] (naczynie typu F.VIII.5 z obiektu 11 z fazy B2/C1) i Żninie-Wsi [kat. 797] (fragment naczynia prawdopodobnie typu F.VIII.5. z fazy B2/C1-C1b). Podobne wątki zazwyczaj występują jako element bardziej rozbudowanej kompozycji, jednak na omawianych wyżej naczyniach zachował się jedynie we fragmentach. Ornament ten występuje w kulturze wielbarskiej, często na situlach, pucharkach lub wazach datowanych od fazy B1 aż po fazę C2 (Wołągiewicz 1993, s. 27).

Zdobienie **typu OR.1.4.** pojawiło się na ceramice odkrytej w Siedleczku [kat. 588] (naczynie G.VII.6. z obiektu 70, datowanego na fazę B2/C1) i Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] (na fragmencie naczynia przypominającym typ G.VII.6. z obiektu z fazy C1). Podobny wątek notowany jest na powierzchni naczyń z terenu kultury wielbarskiej (np. Kowalewko, stan. 3 – por. Żychliński 1999, tabl. 1: 4), przeworskiej (np. Mierzyn-Grobla – por. Ziętek 2004, tabl. III: 1) oraz grupy dębczyńskiej (Machajewski 1992, tabl. XXV: 12) i można je łączyć z całym okresem wpływów rzymskich.

Zdobienie **typu OR.1.5.** pojawiło się na ceramice odkrytej w Żninie Wsi [kat. 797] (dolna partia naczynia, prawdopodobnie garnka z grupy A/B lub wazy z grupy C. z obiektu 32 z fazy B2/C1-C1b). Ten rodzaj ornamentu pojawił się na naczyniach już w MOPR (por. zdobienie typu 5 z serii I) i przetrwała aż do OWR, gdzie spotykana jest na naczyniach kultury przeworskiej z fazy B2 i B2/C1 (Jasnosz 1952, s. 275; Pawlak et al. 2008, s. 214). Pasma wykonane grzebykiem pokrywały też fragmenty naczyń na osadzie kultury wielbarskiej w Lipiankach, pow. kwidzyński, która datowana jest od fazy A2 po fazę D (Strobin 2015, s. 143, 144).

Zdobienie **typu OR.2.1.** pojawiło się na ceramice odkrytej w Pałędziu Kościelnym [kat. 443] (fragment naczynia nieokreślonego typu – być może situli, z nasypu kurhanu 1 datowanego na fazę B2b-B2/C1), Mogilnie stan. BN (szachownica jako przerywnik w kompozycji segmentowej –

waza typu C.II.3. datowana na fazę B2) i Lubochni, stan. 12/13 [kat. 318] (fragment naczynia nieokreślonego typu, obiekt 25 datowany na fazę B2/C1). Ten typ zdobienia jest charakterystyczny dla naczyń kultury wielbarskiej, przy czym zawsze występuje w towarzystwie innych elementów, takich jak meander czy jodełka. Jest datowany na fazę B1 – B2/C1 (Wołągiewicz 1993, s. 27).

Zdobienie **typu OR.2.2.** pojawiło się na ceramice odkrytej w Goślinowie [kat. 162] (na fragmencie nieustalonego typu – być może wazy lub misy, w obiekcie 3 z fazy C1b-C2). Najprawdopodobniej był to jedyny element zdobniczy na naczyniu, stąd nawiązuje on bardziej do tradycji garncarstwa kultury przeworskiej, gdzie podobny wątek pojawił się m.in. na naczyniu wazowatym z grobu 16 z fazy B2 w Opoce, pow. puławski (Stasiak 1994, ryc. 14: a).

Zdobienie **typu OR.2.3.** pojawiło się na ceramice odkrytej w Żninie-Wsi [kat. 797] (fragment z naczynia nieokreślonego typu z obiektu 341 z fazy B2/C1-C1b). Ze względu na stan zachowania trudno określić, czy komponent ten był jedynym elementem wątku pokrywającego naczynie, czy też stanowił jeden z kilku elementów. Przy założeniu, że pasmo zbudowane było wyłącznie z różnych wariantów ułożenia kwadratowego pola, uznać należałoby je – podobnie jak omawiany wyżej wątek - za element stylistyczny typowy dla kultury przeworskiej,

Zdobienie **typu OR.2.4.** pojawiło się na ceramice odkrytej w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132.] (waza typu C.IV.5. z obiektu 16 datowanego na fazę C1). Ornament w postaci zakreskowanych trójkątów jest rozpowszechniony na naczyniach z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich z terenu ziem polskich. Pojawił się na naczyniach kultury wielbarskiej – między innymi na pucharze z Kamienicy Szlacheckiej z fazy B2/C1 (Wołągiewicz 1993, tabl. 48: 2), a także na wazie z grobu 18 z Latkowa (Olędzki et al. 2018, s. 67-68, tabl. 23: 2), gdzie łączy się je z tradycją kultury przeworskiej. Zdobienie to zaobserwowano też jako element bardziej rozbudowanej kompozycji na naczyniach z późnego okresu wpływów rzymskich z terenu grupy dębczyńskiej (np. Dębczyno, grób 5 – Machajewski 1993, tabl. III: 5/1).

Zdobienie **typu OR.3.** pojawiło się na ceramice w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] (fragment naczynia nieokreślonego typu – być może wazy, z obiektu 242 datowanego na fazę C1).

Zdobienie **typu OP.1.** pojawił się na ceramice odkrytej w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] (naczynie nieokreślonego typu – być może grupy E., G. lub K. z obiektu 242 z fazy C1b). Pojedyncze guzy na brzuścach pojawiają się na naczyniach zarówno kultury przeworskiej jak i wielbarskiej; nie stanowią elementu datującego (Olędzki et al. 2018, s. 66).

Zdobienie **typu OP.2.1.** wystąpiło na ceramice odkrytej w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] (na naczyniu C.IV.5 z obiektu 16 z fazy C1, także na fragmentach naczyń z obiektu 248 z fazy C1). Owe okazy wystąpiły zespołach datowanych na podstawie obecności ceramiki wykonanej na kole. Na wazie C.IV.5 ornamentowi jeżowatemu towarzyszył wzór zakreskowanego trójkąta – OR.2.4. Naczynia zdobione ornamentem brodawkowym na terenach obecnych ziem polskich są spotykane

raczej rzadko. Występują incydentalnie w kulturze wielbarskiej, skąd znanych jest jedynie 10 tego rodzaju znalezisk, przy czym odbiegają one zdecydowanie od okazów gąsawskich – zarówno kształtem guzów, techniką ich wykonania, a także formą naczyń na których zostały umieszczone (Żórawska, Andrzejowski 2005, s. 478-486). Znaleziska z Gąsawy nawiązują wyraźnie do naczyń z terenów kultury przeworskiej, gdzie podobne zabiegi stosowane były znacznie częściej, zwłaszcza od fazy B2/C1 po fazę C1b (por. Błażejowski 2007, s. 172-178). Ze względu na kształt wypustek, zaliczyć je można do typu C według podziału Artura Błażejowskiego, a więc brodawek o guzkach półkolistych lub jajowatych (Błażejowski 2007, s. 60).

Geneza ornamentu jeżowatego łączona jest z kulturą Germanów reńsko-wezerskich, gdzie tego rodzaju zdobnictwo miało narodzić się w początkach I w. n. e. jako naśladownictwo powierzchni naczyń szklanych (Błażejowski 2007, s. 55, 59)

Zdobienie **typu OP.2.2.** pojawiło się na ceramice z Lubochni, stan. 23/24 [kat. 321] (na fragmentach naczynia typu C.II.3. z obiektu 8 z fazy C1). Ze względu na kształt brodawek, ornament ten nawiązuje do znalezisk z terenów kultury przeworskiej z fazy C1 (np. Ziętek 2004, s. 44, Machajewski 1995, tabl. X: 5).

Zdobienie typu **OP.3.** pojawiło się na ceramice z Siedlecza [kat. 588] (naczynie nieokreślonego typu z obiektu 18, datowanego na fazę B2/C1). Podobne listwy pojawiają się bardzo często na w inwentarzach ceramicznych z okresu wpływów rzymskich – zarówno z terenów kultury przeworskiej jak i wielbarskiej (por. Gałęzowska 2004, tabl. 27: 4; Skowron 2008, tabl. XXIII: 3; Niezabitowska-Wiśniewska 2015, ryc. 10: 5).

Zdobienia w postaci pól gładzonych i chropowaconych pojawiło w 3 odmianach. **Typ OW.1.** pojawił się na ceramice w Goślinowie [kat. 162] (naczynie typu E.I.3. z warstwy z fazy B2/C1-C1b), w Lubochni, stan. 12/13 [kat. 318] (naczynie typu A.III.4. z obiektu 24 z fazy B2/C1), i Siedleczku [kat. 588] (garnek typu A z warstwy z fazy B2/C1) i Tarnowie Pałuckim [kat. 699] (naczynie nieokreślonego typu z obiektu 8 z fazy B2/C1). **Typ OW.2.** pojawił się na ceramice w Żninie-Wsi [kat. 797] (garnek typu A i B – z fazy B2/C1-C1b), Lubochni, stan. 12/13 [kat. 318] (garnki typu A – 2 naczynia z obiektu 24 z fazy B2/C1), Pałędziu Kościelnym [kat. 443] (garnek typu A.III.2. z grobu 6 z fazy B2 – B2/C1), Tarnowie Pałuckim [kat. 699] (garnki typu A.I.1., A.III.2. z warstwy, datowane na fazę B2/C1). **Typ OW.3.** pojawił się na ceramice w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215] (fragment naczynia nieokreślonego typu z obiektu 147A z fazy B2/C1-C2), Kruchowie [kat. 292] (waza typu C.II.3. z zespołu o nieustalonym kontekście, datowana na fazę B2/C1).

Ornamenty wykorzystujące chropowacenie powierzchni zewnętrznej odnotowywane były jedynie w zespołach o nawiązujących do garncarstwa kultury wielbarskiej. Ramy czasowe ich występowania tego rodzaju wątków na terenach północno-wschodniej Wielkopolski przypadają na

środkowy okres rzymski (B2/C1) co nie odbiega od ich chronologii na terenach sąsiednich (por. Wołągiewicz 1993, s. 27).

Zdobienie **typu OO.1.** w postaci odcisku wykonanego czworokątnym stempelkiem pojawiło się na ceramice w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215] (fragment naczynia nieokreślonego typu z obiektu 13 z fazy B2/C1-C2?) oraz Goślinowie [kat. 162] (fragment naczynia nieokreślonego typu z obiektu 3 – z fazy C1b-C2 lub C3/D). Jest to rzadko spotykany ornament, datowany w przedziale od fazy B2 (Jasnosz 1952, s. 165-166, ryc. 236: a) po późny okres wpływów rzymskich (Cofta-Broniewska 1982, s. 247, ryc. 98; Machajewski 1997, s. 112, ryc. 6: 1).

Zdobienie **typu OO.2.** wystąpiło na ceramice w Jaroszewa, stan. 23 [kat. 215] (fragment nieokreślonego naczynia z obiektu 64 z fazy B2/C1-C1b). Podobne odciski pojawiły się na naczyniach z okresu późnorzymskiego na cmentarzysku ludności kultury przeworskiej w Sadowiu, pow. ostrowski (Jasnosz 1955, ryc. 16: 2). Odciski wykonane za pomocą sprężynki charakterystyczne było dla ceramiki grupy masłomęckiej, zaś w kulturze wielbarskiej występowało rzadziej (Niezabitowska-Wiśniewska 2015, s. 353).

Zdobienie **typu OO.3.** wystąpiło na ceramice w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] (fragment naczynia nieokreślonego typu z obiektu 248, który pojawił się wspólnie z fragmentami naczyń toczonych i naczynia „jeżowatego” i datowany jest na fazę C1), Wątek w postaci dwóch pasm wykonano przy pomocy klina/stempla o przekroju trójkątnym. Zdobienie wykonane za pomocą klina, pojawia się w kulturze przeworskiej i zazwyczaj występuje w połączeniu z innymi elementami (linią falistą, guzkami). Datowane jest na schyłkowe fazy POR i wczesną fazę wędrówek ludów (Godłowski 1977, s. 162; Pazda 1990, ryc. 18:d; Machajewski, Pietrzak 2008c, s. 368).

Zdobienie **typu OO.4.** wystąpiło na ceramice w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] (fragment naczynia z obiektu 242 datowanego na podstawie obecności ceramiki wykonanej na kole oraz pary zapinek A.VI.161/162 na fazę C1), Pawłowie [kat. 649] (fragment nieokreślonego naczynia z półziemianki 4 z fazy C3/D) oraz w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215] (fragment nieokreślonego naczynia – być może wazy z obiektu 14 datowanego na fazę C1). Ornament rozetki pojawia się na ceramice kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich, przede wszystkim na naczyniach wykonanych na kole. Dużą popularność zyskał między innymi na Dolnym i Górnym Śląsku, gdzie notowany od fazy C1 po fazę D (Bohr 2010, s. 179). Zdaniem Kazimierza Godłowskiego geneza tego ornamentu wywodzi się z obszarów Panonii, skąd mógł trafiać na terytorium kultury przeworskiej za pośrednictwem społeczności zamieszkujących wschodnią Słowację (Godłowski 1977, s. 185). Naczynia zdobione takimi odciskami odkryto też na Kujawach. Przykładem może być choćby ręcznie lepiony dzban z grobu 16 odkryty w Łatkowie datowany na POR i łączony ze stylistyką kultury wielbarskiej (Olędzki et al 2018, s. 64, tabl. 22: 3). Inne

naczynie, gdzie pojawił się ten motyw, pozyskano z osady w Parchankach, pow. inowrocławski, gdzie jego użytkowanie datowane jest na fazę D i łączone z kulturą przeworską (Bednarczyk 2010, s. ryc. 9: 5, s. 218). Dla porządku warto też wspomnieć naczynie obtaczane na kole, którego fragment odkryto w Poznaniu Nowym-Mieście, a datowane na fazę D (Machajewski, Pietrzak 2008c, s. 373, 374, tabl. 42: 6).

Zdobienie **typu O.O.5.** wystąpiło na ceramice w Goślinowie [kat. 162] (fragment naczynia nieokreślonego typu z obiektu 1 z fazy C1b-C2), Pawłowie [kat. 469] (na fragmencie naczynia nieokreślonego typu z półziemianki 4 z fazy C3/D) oraz w Lubochni, stan. 12/13 [kat. 318] (fragment naczynia nieokreślonego typu z obiektu 1 z fazy C2). Ten rodzaj zdobienia występował często na ceramice kultury przeworskiej, zaś w kulturze wielbarskiej spotykany był sporadycznie (Machajewski, Smaruj 2017, s. 148).

Tabela 2. Współwystępowanie poszczególnych typów naczyń ręcznie lepionych serii II z innymi zabytkami

Stanowisko	obiekt	Inwentarz ceramiczny (typy naczyń)	Inne zabytki datujące	Datowanie zespołu (jeśli inne niż stan.)
Gąsawa, stan. 6 [kat.132] <i>stanowisko datowane na fazę C1-C2</i>	16 (ziemianka)	C.IV.4.; G.IV.6.; G.I.2.		C1
	35 (jama)	G.IV.6.		
	242 (ziemianka)	A.III.1.; C.IV.3.; E.VII.6.; G.VII.7.;	2 fibule ze stopu miedzi A.VI.161/162; grzebień kościany IB, fragmenty naczyń toczonych	C1 (C1b-C2?)
	248 (ziemianka)	A.III.1.; G.I.1.; J.IV.5.;		
Goślinowo, stan. 3 [kat. 162] <i>stanowisko datowane na B2/C1-C3/D</i>	1 (ziemianka)	E.VII.6.;		
	3 (ziemianka)	A.III.1; E.IV.2.; E.IV.3.; F.VIII.5; G.VIII.5.;	Zapinki typu A.VI.158; A.VI.162; fragment naczynia obtaczanego/ zasobowego	C1b-C2, C3/D
	14	E.VII.6.;		
	17	E.IV.2.;		
	21	D.VIII.5.; J.VII.7.;		
	warstwa kulturowa	A.III.1.; A.III.2.; E.I.3.; E.IV.2; G.VII.6.		

Stanowisko	obiekt	Inwentarz ceramiczny (typy naczyń)	Inne zabytki datujące	Datowanie zespołu (jeśli inne niż stan.)
Jaroszewo, stan. 23 [kat. 215] <i>stanowisko datowane na fazę B2/C1-C1b</i>	15	A.III.1.		
	23	A.III.1.		
Lubochnia, stan. 12/13 [kat. 318], <i>stanowisko datowane na fazę B2/C1</i>	1 (palenisko)	K.I.2.;		
	3 (jama)	A.III.2.		
	24 (budynek)	A.III.1.; A.III.2.; J.IV.5.;		
Lubochnia, stan. 23/24 [kat. 321], <i>stanowisko datowane na fazę C2</i>	1 (budynek słupowy)	A.IV.3.; A.IX.3.; C.II.2.; C.II.3.;	Fragmenty naczynia wykonanego na kole	
	6 (budynek słupowy)	E.I.3.; G.V.2.;	Fragmenty obtaczanego naczynia zasobowego, fragmenty naczyń wykonanych na kole	
	8 (półziemianka)	G.IV.5.; I.II.		
Mogilno, stan. 11 [kat. 399], <i>stanowisko datowane na fazę B2/C1</i>	2 (grób ciałopalny)	A.III.5.; E.VII.6.;		
Pałędzie Kościelne, stan 1 [kat. 443], <i>stanowisko datowane na fazy B2b-C1a</i>	5 (grób ciałopalny)	I.IV.2.	Zapinki ze stopu miedzi typ A.II.411 ; A.V.s.8.; sprzączka do pasa AD1	B2/C1
	6 (grób ciałopalny)	A.III.2.; A.III.4.; B.II.3.		
Pawłowo, stan. 16 [kat. 469], <i>stanowisko datowane na fazę C3-D</i>	Półziemianka 1	E.I.3; E.IV.6.; K.I.2.	Fragmenty naczyń toczonych na kole	
	Półziemianka 2	A.III.3.; A.IV.3.; C.II.3.	Żelazna zapinka typu A.IV.158	
	Półziemianka 3	E.V.2.;	Paciorki: a) TM.XVIII, typ 155; b) TM.I, typ 17-28; c) TM.II, typ 29-41.	
	Półziemianka 4	A.III.3.; E.V.2.;	Fragmenty naczyń toczonych na kole	

Stanowisko	obiekt	Inwentarz ceramiczny (typy naczyń)	Inne zabytki datujące	Datowanie zespołu (jeśli inne niż stan.)
	Półziemianka 5	H.VII.2.;	Fragmenty naczyń toczonych na kole	
Podlesie Wysokie, stan. 2 [kat. 491] - <i>stanowisko datowane na fazę B2/C1</i>	Grób ciałopalny	A.III.1.; C.VII.3.	Zapinki ze stopu miedzi typu A.II.41; A.V.95	
Siedleczo, stan. 4 [kat. 588], <i>stanowisko datowane na fazę B2/C1</i>	67 (budynek)	A.III.1.	Zapinka ze stopu miedzi typu A.VI.s.1	
	70 (budynek)	K.I.7.;		
Szelejowo, stan. 1 [kat. 681], <i>stanowisko datowane na fazę B2/C1</i>	Grób ciałopalny 1	A.III.2.	Para zapinek ze stopu miedzi typu A.II.41	
Tarnowo Pałuckie, stan. 13 [kat. 699], <i>stanowisko datowane na fazę B2/C1</i>	42 (jama)	H.VII.2.;		
	warstwa	A.III.2.; H.VII.2.; J.IV.2.; K.I.7.;		
Żnin-Wieś, stan. 1 [kat. 797], <i>stanowisko datowane na fazę B2/C1-C1a</i>	32	E.IV.5.		
	248	A.III.1.; F.VIII.5.		
	268	A.III.1.		
	607	B.II.3.		
	677	E.IV.5.		
	700	A.III.1.		

Stylistyka naczyń z okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów a kwestie chronologiczno - kulturowe

Podobnie jak w przypadku ceramiki z serii I, również naczynia z okresu wpływów rzymskich pochodzą w przeważającej części z osad. Niewątpliwym utrudnieniem w opracowaniu

tego rodzaju znalezisk jest relatywnie niewielka liczba obiektów datowanych za pomocą zabytków nieceramicznych lub zawierająca większe serie naczyń (por. tabela 2). Zaprezentowane powyżej znaleziska ceramiki wykonanej ręcznie ująłem w trzech sekwencjach (por. ryc. 12).

Naczynia o tradycji kultury wielbarskiej (środkowy okres rzymski i początki późnego okresu rzymskiego).

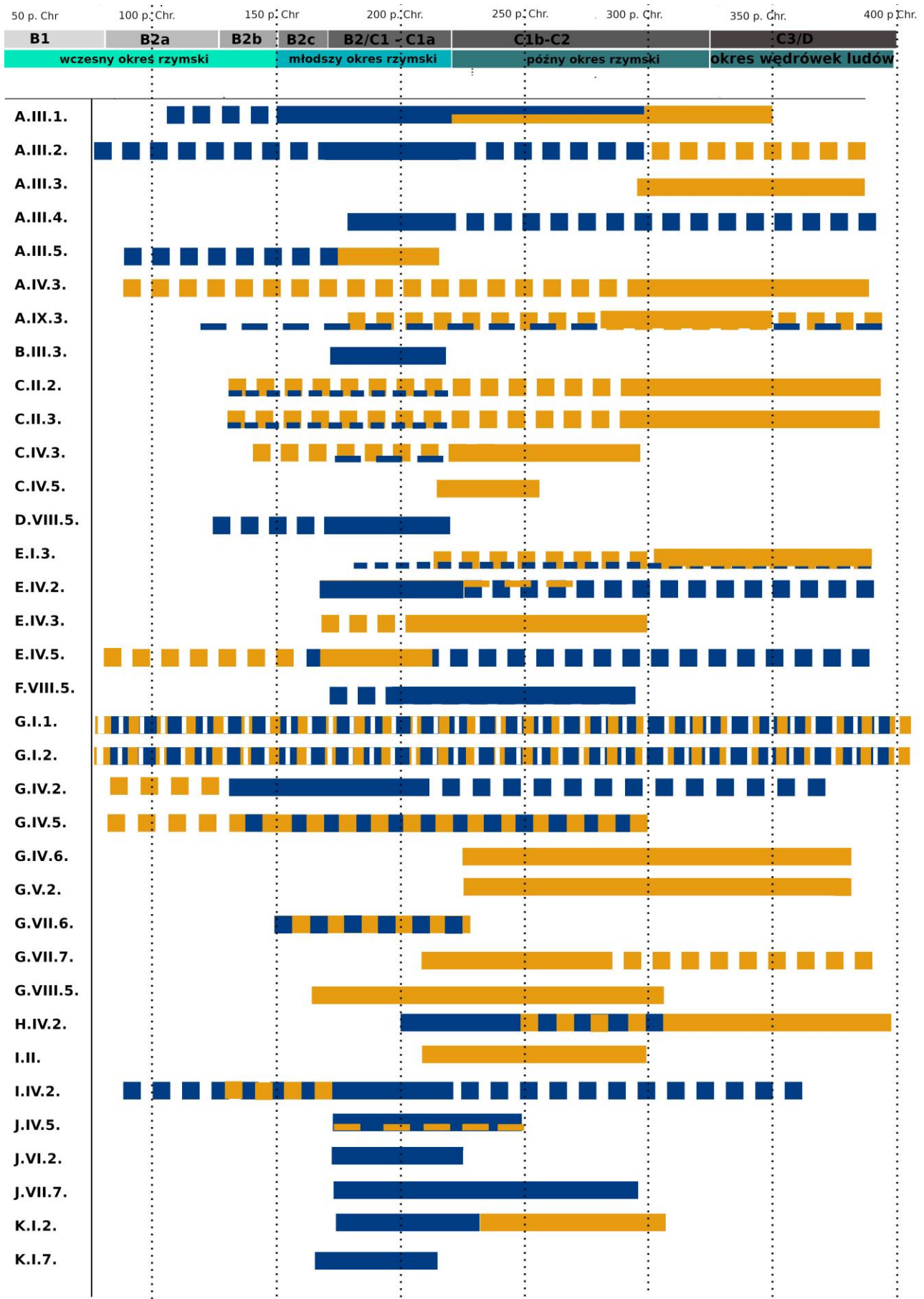
Formy, które na analizowanym terenie pojawiły się wyłącznie w obiektach związanych z kulturą wielbarską, to: garnki bezuche typu A.III.4., garnki z uchami typu B.III.3., situle typu D.VIII.5., puchary typu F.VIII.5. i misy trójdzielne G.VIII.5. Na naczyniach pojawiały się przede wszystkim ornamenty pól gładzonych i chropowaconych (grupa OW.) oraz linii rytych tworzących wątki meandra (typ OR.1.3.), zygzaka wieloliniowego (typ OR.1.2.) czy szachownicy z polami zakreskowanymi (typ OR.2.1.). Okazy wywodzące się z tej tradycji garncarskiej posiadały przeważnie wylewy typu 1, 4 i 5, zaś dna kształtowano w typie „w”, „x”, rzadziej „u”. Stylistyka ta czytelna jest w materiale począwszy od fazy B2b po fazę B2/C1-C1a, choć jedno z naczyń (typ J.VII.7) datowane jest także na fazę C1b/C2. Wymienione typy są formami o szerokiej chronologii w obrębie tego ugrupowania, stąd dalszy podział na formy właściwe dla środkowego i późnego okresu wpływów rzymskich nie jest moim zdaniem wskazany.

Naczynia o tradycji kultury przeworskiej (późny okres rzymski i wczesny okres wędrówek ludów).

Naczynia łączone ze stylistyką „przeworską” odnajdowane były w zespołach datowanych od fazy B2/C1-C1a (A.III.5., E.IV.5., G.VIII.5.), przy czym najliczniejsza grupa naczyń odpowiada fazie C1b-C2 (C.IV.3., C.IV.5., E.IV.3., E.IV.5.) i C3/D (A.III.3., A.IV.3., C.II.2., C.II.3., E.I.3., G.IV.6., G.V.2., H.IV.2.). W późnym okresie wpływów rzymskich w kulturze przeworskiej obserwujemy wyraźne zubożenie zdobnictwa naczyń (Godłowski 1977, s. 164). Na omawianym terenie charakterystyczne dla tego ugrupowania są ornamenty ryte w postaci linii rytych OR.1.1., szachownicy typu OR.2.2. i OR.2.3., połączenia linii rytej i nakłuwanych punktów OR.3. Innym zdobieniem powierzchni, występującym tylko w kontekście materiałów „przeworskich” jest wątek plastyczny w postaci ornamentu „jeżowatego” typu OP.2.1 i OP.2.2., oraz odcisków stempelka OO.3. i OO.4. Naczynia kultury przeworskiej posiadają najczęściej brzegi typu 3, 6 i 7, a także dna typu „y” i „z”.

Naczynia spotykane na stanowiskach obu kultur

Osobną kategorią są formy garnków A.III.1., mis G.IV.5, G.VII.6., naczynek doniczkowatych H.IV.2. i czarek I.IV.2. Na terenach północno-wschodniej Wielkopolski naczynia takie pojawiały się w inwentarzach obu ugrupowań, zaś na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum* występowały w inwentarzach wielu kultur archeologicznych.

Ryc. 12. Zestawienie naczyń serii II z uwzględnieniem ich chronologii oraz nawiązań kulturowych (kolor granatowy – kultura wielbarska; kolor pomarańczowy – kultura przeworska;

linią ciągłą oznaczono datowanie naczyń w północno-wschodniej Wielkopolsce, przerywaną na terenach sąsiednich: Kujawach, centralnej Wielkopolsce, Mazowszu i Pomorzu).

Seria III.

Osobną kategorią naczyń ceramicznych są okazy wykonane na kole garncarskim. Kwestia jej pochodzenia oraz chronologii była tematem szeroko często poruszonym w literaturze archeologicznej niemal przez cały XX wiek (Godłowski 1977; Dobrzańska 1980; W.A. Moszczyński 2010, s. 190). Tradycyjny podział tego rodzaju wytworów obejmuje 4 grupy technologiczne (por. Gajewski 1959, s. 122; Rodzińska-Nowak 2010, s. 72):

GT I – ceramika siwa o gładkich powierzchniach (do typu tego dołączyłem również ceramikę o ceglastej barwie ścianek)

GT II – ceramika siwa o szorstkich powierzchniach

GT III – ceramika obtaczana, odpowiadająca szerokootworowym naczyniom zasobowym

GT IV – ceramika szorstka, „pseudośredniowieczna”

Podstawą rozważań prowadzonych w tym rozdziale będzie grupa naczyń pozyskana w trakcie badań wykopaliskowych na 6 osadach z OWR (por. tabela 3). Fragmenty naczyń wykonanych w tej technice odkryto również na stanowisku 4 w Biskupinie [kat. 11] oraz w trakcie badań powierzchniowych na stan. BN w Świątkowie. Ze względu na brak bliższych informacji o tych odkryciach, nie będą one ujęte w poniższej analizie.

Tabela 3. Występowanie ceramiki wykonanej na kole na stanowiskach z północno-wschodniej Wielkopolski

Stanowisko	Całkowita liczba fragmentów ceramiki z OWR	Liczba fragmentów ceramiki wykonanej na kole/ %	Grupa technologiczna naczyń
Pawłowo, stan. 16 [kat. 469]	7114 fragm.	87 fragm./1,22%	GT I – 67 fragm. GT III – 26 fragm.
Goślinowo, stan. 3 [kat. 162]	3258 fragm.	18 fragm./0,55%	GT I – 7 fragm. GT III – 11 fragm.
Gąsawa, stan. 6 [kat. 132]	ok. 2700 fragm.	86 fragm./3%	GT I
Jaroszewo, stan. 23 [kat. 215]	2264 fragm.	17 fragm./0,75%	GT I
Lubochnia, stan. 23/24 [kat. 321]	732 fragmenty	9 fragm./1,23%	GT I – 3 fragm. GT III – 6 fragm.
Dobieszewice, stan. 1 [kat. 95]	5568 fragm.	65 fragm./1,1%	GT I

W Wielkopolsce północno-wschodniej odnotowano występowanie dwóch rodzajów

ceramiki wykonanej z użyciem koła garncarskiego. Wytwory te zachowały się zazwyczaj w postaci niewielkich fragmentów, przez co trudno ustalić ich pierwotne formy. Zrezygnowałem więc z modelu analizy zastosowanego w poprzednich podrozdziałach i ograniczyłem się do opisu tej grupy znalezisk.

Ceramika siwa – GT I (ryc. 13, 14: 1-7)

Fragmenty tej grupy reprezentują dwie formy naczyń. W Dobieszewicach [kat 95] jedyną określoną typologicznie formą jest zachowany we fragmencie egzemplarz dużego naczynia dzbanowatego, zdobionego poziomą listwą w dolnej partii szyjki i brzuścem zdobionym ornamentem wyświecanej kratki. Znalezisko to nawiązuje do okazów znanych z obszarów kultury przeworskiej z fazy D (Makiewicz 1973, s. 22). Częściej spotykane są formy wazowate, które odkryto w półziemiance 1 w Pawłowie [kat. 469] i w obiektach 242 i 248 w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] (14: 1-11). Na pierwszym z wymienionych stanowisk odkryto duży fragment naczynia barwy siwej, o esowatym profilu, zdobione motywem w postaci wyświecanej kratki (ryc. 13: 12). Swoim kształtem nawiązuje do naczyń występujących w kulturze przeworskiej w fazach C3/D (Frąsiak, Gwóźdź, Siciński 2000, s.81, ryc. 48: 31). Na możliwość takiego datowania wskazuje również zdobienie, które najczęściej pokrywa naczynia datowane na okres późnorzymski, choć sporadycznie występuje już od fazy C1b (Dobrzańska 1980, s. 132). Naczynia gąsawskie posiadały cylindrycznie ukształtowaną górną partię oraz nieznacznie pogrubiony wylew z zaokrągloną krawędzią. Misa z obiektu 248 posiada zdobienie w postaci dwóch dookoła biegnących, wypychanych od wewnątrz listew, na których znajdują się rzędy prostokątnych odcisków (ryc. 13: 1, 2). Zbliżone do opisanych wyżej mis naczynia, pojawiają się w kulturze przeworskiej począwszy od fazy C1b i C2 i spotykane są po OWL (Dobrzańska 1990, ryc. 19). Jednocześnie, ceramika tego typu w zespołach kultury wielbarskiej występuje incydentalnie (Domański 2008, s. 105).

Komentarza wymaga technika wykonania ceramiki GT I z Gąsawy [kat.132]. W zbiorze tym wyróżnić można dwie grupy ceramiki. Blisko 80% fragmentów naczyń posiada jednorodny przełam i siwą barwę ścianek, co świadczy o wypale prowadzonym w atmosferze redukcyjnej. Druga grupa, licząca 17 fragmentów charakteryzuje się kremową lub ceglastą barwą ścianek oraz wielobarwny przełame. Dodatkowo część naczyń (zarówno siwych jak i ceglastych) zachowała się w bardzo złym stanie, co przejawia się silnie spękaną powierzchnią (np. ryc. 13: 7-9) oraz kruchością i dużą łamliwością ceramiki. Nie jest to raczej wynikiem procesów depozycyjnych (np. wtórnego przepalenia) lub podepozycyjnych, gdyż zalegające w tych samych obiektach naczynia wykonane w ręku są wyjątkowo twarde i nie noszą śladów działania wysokich temperatur. Wobec braku odpowiednich analiz tej ceramiki, można stwierdzić, że taki stan naczyń jest wynikiem nieprawidłowości podczas wypału, bądź nieodpowiedniego przygotowania masy ceramicznej. Ceramikę taką trudno jest więc uznać za import, a można przypuszczać że jest to raczej wyrób

miejscowego warsztatu, w którym procesy wytwórcze nie zostały jeszcze do końca opanowane. Podobną sytuację zaobserwowano już np. na cmentarzysku w Weklicach, pow. elbląski. Okazy toczne tam odkryte uważane są za efekt lokalnej, „wielbarskiej” wytwórczości i datowane na fazę B2/C1-C1a (Natunewicz-Sekuła 2005, s. 74).

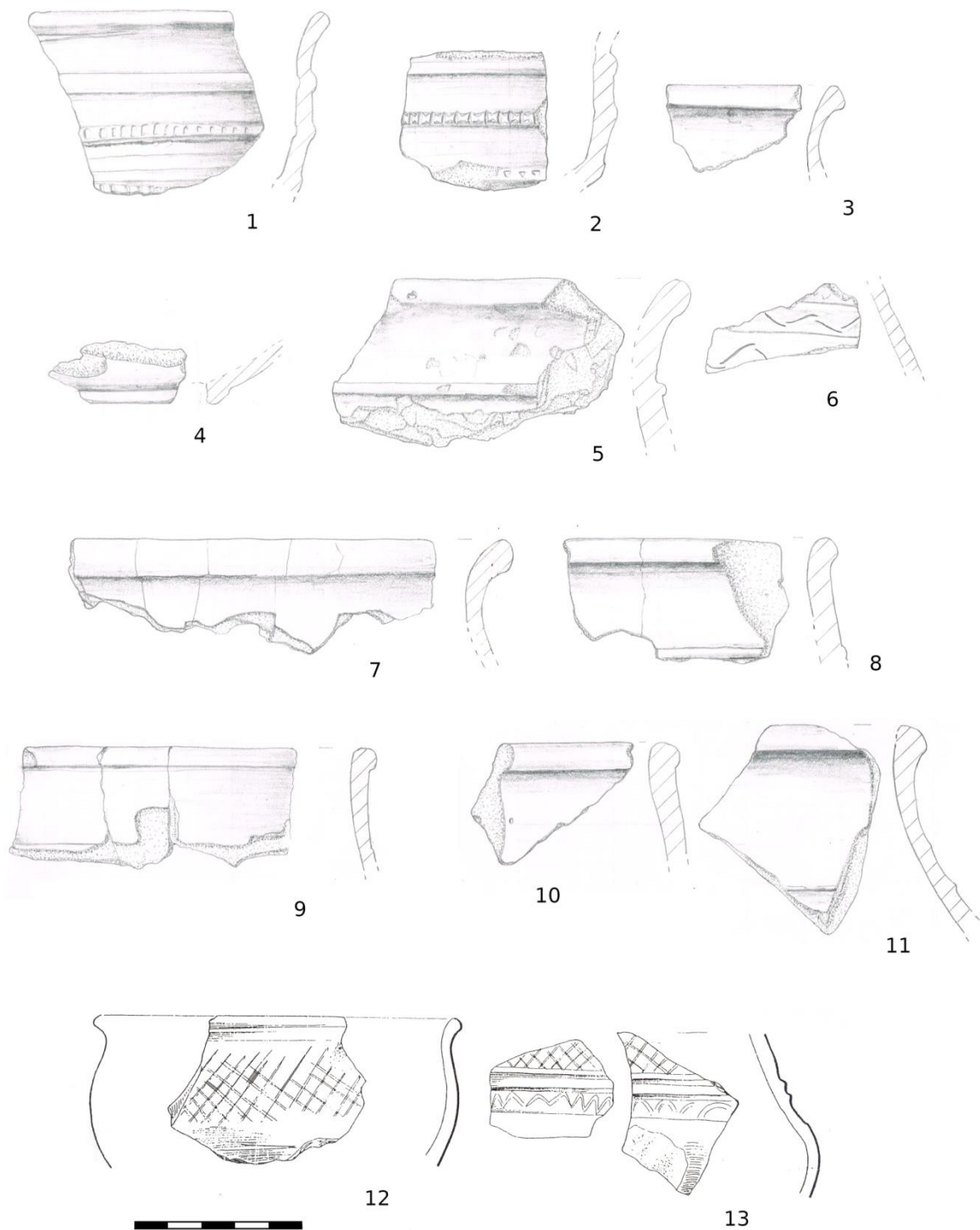
Naczynia wykonane na kole w centralnej Wielkopolsce uważane są za jeden z wyznaczników kultury przeworskiej w jej późnorzymskiej fazie rozwoju, przy czym zazwyczaj jej liczebność w stosunku do znalezisk innych naczyń jest niewielka. Z podobnym zjawiskiem spotykamy się również w północno-wschodniej Wielkopolsce, gdzie jej udział wynosił maksymalnie 3%. Na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej wyjątkowo pod tym względem prezentują się osady w Parchankach, pow. inowrocławski (Bednarczyk 2010, s. 213-228) i Woli Piekarskiej, pow. koniński (Jaszewska, Łaskiewicz 1994, s. 263-280), które ze względu na duży odsetek takich naczyń uznawane są za potencjalne miejsca funkcjonowania warsztatów produkcyjnych.

Pojawienie się naczyń GT I na ziemiach polskich datowane jest na fazę B2/C1. Taka chronologię posiadają zespoły z Opatowa, pow. kłobucki (Godłowski 1977, s. 178, 180; Rodzińska-Nowak 2010, s. 73), czy wspomnianych już Weklic (Natunewicz-Sekuła 2005, s. 74). Na terenach północno-wschodniej Wielkopolski wytwory te docierają zapewne dopiero w fazie C1b-C2 i były użytkowane po fazę C3/D. Bardzo możliwe, że przynajmniej część z używanych tutaj naczyń była wykonana w lokalnych pracowniach.

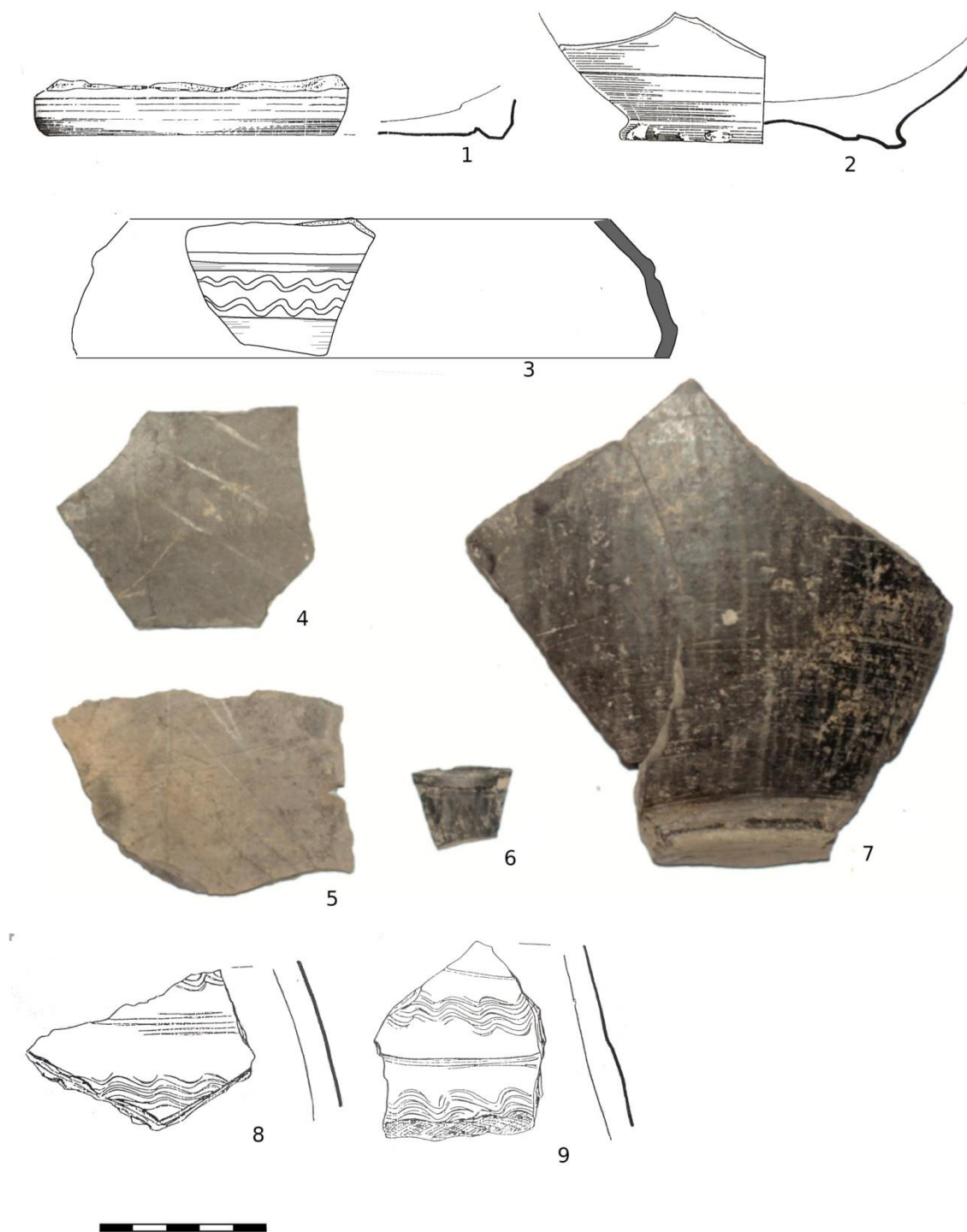
Ceramika obtaczana na kole, odpowiadająca naczyniom zasobowym – GT III (ryc. 14: 8, 9)

Fragmenty naczyń nazywanych często z języka niemieckiego mianem *Krausengefäße* odnaleziono na osadach w Lubochni, [kat. 321], Goślinowie [kat. 162] i Pawłowie [kat. 469]. Na pierwszym z wymienionych stanowisk ceramika ta pojawiła się w obiekcie 6 wraz z naczyniami z fazy C3/D. W Goślinowie skorupy te wystąpiły w ziemiankach 1 i 3 z fazy C1b-C2, jamie zasobowej oraz w obrębie warstwy kulturowej. Były to ułamki brzuśców, o grubości od 0,9 do 1,2 cm, o chropowatej powierzchni zewnętrznej i szorstkiej wewnętrznej, z widocznymi śladami obtaczania. Tylko 1 fragment posiadał zdobienie w postaci linii falistej. Z kolei w Pawłowie ułamki naczyń zasobowych pojawiły się w obrębie warstwy kulturowej i półziemianki 1. Były to fragmenty brzuśców ornamentowanych falistą linią rytą wykonaną grzebykiem, jak również silnie wychylone na zewnątrz i zdobione nacięciami wylewy.

Naczynia GT III mogły być używane jako pojemniki na towary transportowane w handlu dalekosiężnym, stąd wydają się dobrym wskaźnikiem rozwoju tej gałęzi gospodarki. Nie wyklucza się również ich funkcji magazynowej, szczególnie przy przechowywaniu towarów importowanych, bądź przygotowywanych do eksportu (Domański 2010, s. 36). Chronologia tego typu naczyń na terenach Wielkopolski i Kujaw zamyka się w przedziale faz C3/D i łączy jedynie ze społecznościami kultury przeworskiej (Makiewicz 2001; Machajewski, Pietrzak 2008, s. 373).

Ryc. 13. Wybór naczyń toczonych – GT I. 1-3: Gąsawa, stan. 6, obiekt 248; 4-11: Gąsawa, stan. 6; obiekt 242; 12-13: Pawłowo, stan. 16, półziemianka 1. 1, 4, 5, 7, 8: naczynia o ceglastej barwie ścianek; 2, 3, 6, 9-13: naczynia o siwej barwie ścianek. Wg. dokumentacji Anny Grossman przechowywanej w archiwum MAB; Namysł 2001.

Ryc. 14. Wybór naczyń GT I i GT III. 1-2, 8-9: Pawłowo, stan. 16, półziemianka 1; 3: Dobieszewice, stan. 1, warstwa; Jaroszewo, stan. 23, 4-6 obiekt: 141, 7: obiekt 24. Wg Namysł 2001; Makiewicz 1971; Rzepkowski, Hoffman, Miernik 2018.

II.2. Elementy stroju

II.2.1. Zapinki

Jest to najliczniejsza grupa zabytków metalowych licząca 66 egzemplarzy, które zachowały w stanie umożliwiającym ich identyfikację. Zbiór z północno-wschodniej Wielkopolski zawiera 33 znaleziska z młodszego okresu przedrzymskiego oraz 33 z okresu wpływów rzymskich i wczesnego okresu wędrówek ludów. Z tej grupy, 8 fibul dotrwało do naszych czasów w stanie szczątkowym, wykluczającym ich analizę typologiczną. Stan publikacji dotyczący tej grupy materiałów należy ocenić jako dobry – zapinki zazwyczaj zilustrowano w odpowiedniej jakości, znane są też często zespoły w których wystąpiły. Wyjątkami są znaleziska z Gogółkowa, stan. 9b [kat.142] i Szelejewa, stan. 39 [kat. 681], które choć w publikacjach źródłowych zostały przyporządkowane do właściwego (ale tylko podstawowego) typu, nie zostały przedstawione graficznie, ich opis jest lakoniczny, a dotarcie do oryginałów nie było możliwe.

Osobnego komentarza wymaga też seria znalezisk z Wszedzenia¹ [kat.759, 760]. Według archiwum naukowego Józefa Kostrzewskiego i Stanisława Jasnosza², w II połowie XIX w. na terenie tej wsi rozpoznano amatorsko dwa stanowiska, określane jako „cmentarzysko I” i „cmentarzysko II”. Poza naczyniami ceramicznymi oraz elementami zapięcia pasa, pozyskano wówczas zbiór liczący 21 zapinek, z czego 13 przypisano do „cmentarzyska I”, a pozostałe 8 do „cmentarzyska II”. Ponieważ kontekst ich odkrycia pozostaje niejasny, traktować je będę jako rodzaj kolekcji. Większość z nich była już przedmiotem zainteresowania badaczy zajmujących się relacjami „przeworsko-jastorfskimi” (Dąbrowska 1988, s. 194-195; Michałowski 2008, s. 91-92; Grygiel 2018, zestawienie 2, nr 244-250).

W pracy opierałem się na klasycznych systemach klasyfikacji Józefa Kostrzewskiego (1919) i Oskara Almgrena (1923), które na przestrzeni ostatnich około 100 lat były stopniowo aktualizowane. Znaczący wkład w rozwój studiów nad fibulami z okresu przedrzymskiego miały prace Teresy Dąbrowskiej (1988), Ruperta Gebharda (1991) i Thomasa Völlinga (1994). Z kolei przy analizie zabytków z okresu wpływów rzymskich wspomagałem się ustaleniami Macieja Kaczmarka (1997), Henryka Machajewskiego (1998), Jana Schustera (2006), Marka Olędzkiego i Jacka Ziętka (2017) oraz Ireneusza Jakóbczyka (2014). Wśród analizowanych, znalazła się także zapinka prowincjonalnorzymska, którą przedstawiłem odwołując się do podziału Kurta Exnera

1 W literaturze archeologicznej nazwa Wszedzień odmieniana jest często jako „we Wszedzeniu”. (np. Dąbrowska 1988, s. 194; Bokinić 2008, s. 29; Grygiel 2018, s. 127) i taką też formę będę stosował w pracy. Dla porządku wspomnę jednak, że zarówno władze administracyjne (np. Gmina Mogilno), jak i mieszkańcy wsi, stosują odmianę „we Wszedniu”. W podobny sposób tworzony jest również przymiotnik „wszedniowski” (Kowalik 2017, s. 107).

2 Archiwalia te są obecnie rozproszone – część dokumentacji oraz zabytków znajduje się w zasobach WA UAM, MOT, MAP.

(1941).

Zapinki o konstrukcji środkowolateńskiej

Zapinki z okresu przedrzymskiego odkryte na terenach północno-wschodniej Wielkopolski pochodzą z 8 stanowisk, przy czym jedynie w Świerkówcu [kat. 691] Wszedzeniu [kat. 759, 760] i Mogilnie [kat. 805] odnotowano większe serie tego typu zabytków. Spośród 38 o konstrukcji lateńskiej, 34 form znajduje odpowiedniki w typologii Józefa Kostrzewskiego, jednak z uwagi na szerokie ramy klasyfikacji zapinek typu A i B, wskazane było odniesienie się do podziału dokonanego w oparciu o znaleziska fibul na *oppidum* w Manching (Gebhard 1991). Metoda ta na gruncie polskiej archeologii była już wielokrotnie stosowana (por. Bokiniec 2008; Grygiel 2018; Bryska-Fudali 2019, s. 55-71).

Do zapinek o konstrukcji środkowolateńskiej (o „powracającej nóżce”, przymocowanej do kabłąka za pomocą pierścienia) zalicza się okazy odpowiadające typowi A, B, C, G, H według Kostrzewskiego, a także formy z kulkami lub koszulką na kabłąku. Definicja typu A zaproponowana przez Józefa Kostrzewskiego jest bardzo lakoniczna (Kostrzewski 1919, s. 255), przez co wariant ten jest zbyt pojemny i wymaga uszczegółowienia. Na kwestię tę uwagę zwróciła Teresa Dąbrowska, wskazując na kryterium wielkości form oraz obecność/brak zdobienia (Dąbrowska 1988, tabl. 1: 11, zest. 5, 6). Za starsze uznawane są warianty długie i ornamentowane, które miały być pierwowzorem dla zapinek krótkich³ (Bokiniec 2008, s. 18). Prawdopodobnie część długich fibul pojawiła się na ziemiach polskich jako importy z obszarów objętych osadnictwem kultury lateńskiej, choć z drugiej strony są to formy o nieskomplikowanej budowie przez co wskazanie konkretnego kierunku ich napływu nie jest możliwe (Bochniak 2014, s. 34). Dodatkowo warto zwrócić uwagę na obecność długich fibul typu A w inwentarzach kultury jastorfskiej, jak choćby w grobie z Zarębowa (Tetzlaff 1967, s. 284, ryc. 23-24; Grygiel 2018, 65).

We Wszedzeniu, cment. I [kat. 759] wystąpiły dwa okazy fibul **typu A**. Pierwsza z nich, to częściowo uszkodzona, mała forma wykonana z brązu, która odpowiada typowi 2 według Gebharda, oraz powszechnie spotykanemu na terenie osadnictwa celtyckiego typowi Mötschwil. Okaz ten posiada stosunkowo niski i równomiernie pogrubiony kabłąk. Podobne znaleziska na ziemiach polskich są rzadko spotykane (Grygiel 2018, s. 54, przypis 28), zaś na terach objętych wpływami kultury lateńskiej uważane są za wyznacznik fazy LTC2 (Bochniak 2014, s. 37; Grygiel 2018, s. 27, 91). Za teren macierzysty dla tych zapinek uważa się tereny dzisiejszej Szwajcarii (Stähli 1977, s. 83-91). Drugi, zachowany fragmentarycznie egzemplarz typu A, wykonany został z żelaza. Prawdopodobnie reprezentuje on starszą, długą formę właściwą dla okresu LTC. Fragmenty

3 Jako zapinki „krótkie” lub „małe” traktuję okazy o kabłąku, którego długość nie przekracza 7 cm (por. Grygiel 2018, s. 37)

dwóch innych zapinek żelaznych typu A pozyskano na cmentarzysku II we Wszedzeniu [kat. 760]. Pierwsza z nich charakteryzuje się łagodnie zarysowanym, asymetrycznie wysklepionym kabłąkiem i wydłużoną nóżką, przez co nawiązuje do 15 grupy Gebharda. Ich chronologia na terenie południowej Bawarii mieści się w przedziale faz LTB2-C1. Ze względu na stan zachowania drugiego egzemplarza trudno wskazać analogię w zbiorze z Manching. Brak zachowanej nóżki utrudnia również ocenę zapinki z grobu 2 w Mogilnie [kat. 805]. Jest to długa (7,5 cm), niezdobiona zapinka o łukowatym kabłąku i nisko osadzonym pierścieniu łączącym nóżkę. Przypomina ona zatem młodsze typologicznie zapinki, datowane na fazę LTD1 (Grygiel 2018, ryc. 47: 23). Na tej samej nekropolii w grobie 8 odkryto zapinkę długości 6,8 cm, o łukowatym, symetrycznym kabłąku należąca do typu A. Spełnia też ona kryteria typu A-IIa, wydzielonego przez Ewę Bokiniec (2008, s. 19-20), będącego zminiaturyzowanym, młodszym wariantem okazów długich. W kulturze oksywskiej występują głównie w fazie A2, podobnie datowane są też w zespołach kultury przeworskiej (Byrska-Fudali 2019, s. 59). Kolejne dwa zabytki tego rodzaju pochodzą z grobu popielnicowego z Niestronna [kat. 414]. Pierwsza z nich (Wydra 1939, ryc. 2, Grygiel 2018, s. 383, zest. 2 nr 136) to długa zapinka o łukowatym, symetrycznie wysklepionym niskim kabłąkiem, nawiązująca to 16 grupy Gebharda datowanej na fazę LTC2 i LTD1. Do 17 grupy, datowanej na fazę LTC2, zaliczyć można drugi okaz o kabłąku łamanym w tylnej części oraz z krótką nóżką (Wydra 1939, ryc. 2, Grygiel 2018, s. 383, zest. 2 nr 137). Niejasna pozostaje natomiast przynależność typologiczna zapinki żelaznej z grobu 9 w Świerkówcu [kat. 691] oraz grobu 7 w Mogilnie [kat. 805], które wykazują podobieństwo do krótkich zapinek typu A lub formy typu D (por. Bokiniec 1999, ryc. 6: 1).

Okazy należące do **typu B** odkryto w grobie ciałopalnym z Kujawek [kat. 298] (ryc. 15: 14) oraz na cmentarzyskach I [kat. 759] i II [kat. 760] z Wszedzenia. Pierwsza z wymienionych jest żelazną, długą zapinką o asymetrycznie wysklepionym kabłąku, przez co nawiązuje do wcześniejszych typologicznie form, odpowiadających typowi 13b w ujęciu Gebharda. Jego chronologia przypada od fazy LTB2 po fazę LTC1-C2. Forma zapinki z Wszedzenia, cment. I przypomina formy wyróżnione w Manchingu jako typ 18. Jest to okaz żelazny z krótką nóżką oraz o łamanym zarysie kabłąka. Inna fibula należąca do typu B wystąpiła w inwentarzu z cment. II we Wszedzeniu. Ze względu na obecność krótkiej nóżki, wydłużonego, prostego kabłąka i krótkiej sprężyny z dolną cięciwą można ją przypisać do grupy 19b, określanej też w literaturze jako typ Eichloch (Polenz 1971, s. 35). Formy te występują dość licznie w zachodnich strefach osadnictwa kultury lateńskiej, głównie w południowych Niemczech i Nadrenii, gdzie prawdopodobnie powstały (Grygiel, Stasiak 2019, s. 273). Oprócz tego, we Wszedzeniu, cment. I (ryc. 15: 2) i w Świerkówcu [kat. 691] (ryc. 15: 13) w grobie 5 pojawiły się zapinki określone jako typ B/C (Grygiel 2018, s. 53-54). Zapinki takie w obrębie kultury lateńskiej spotykane są w zespołach z faz LTC2-LTD1, gdzie

odpowiadają typowi 19d według Gebharda.

W dalszej kolejności chciałbym omówić znaleziska 7 zapinek należących do **typu C**. Forma ta jest często dzielona na okazy długie i krótkie, i podobnie jak w przypadku fibul typu A i B, egzemplarze o większych rozmiarach uznawane są za typologicznie wcześniejsze (Bokiniec 2008, s. 32-33). Zapinki typu C w północno-wschodniej Wielkopolsce pojawiły się na cment. I i II we Wszedzeniu [kat. 759, 760]. Były to 3 fragmentarycznie zachowane okazy o długim kabłąku (ryc. 15: 1, 3, 4) i o całkowitej długości 4,8 cm⁴ (ryc. I.14: 5). Inny egzemplarz długiej zapinki typu C (ryc. 16) odkryto w grobie 1 z fazy A1 w Świerkówcu [kat. 691], gdzie pojawiła się wspólnie z fragmentami naczyń nawiązujących do stylistyki kultury przeworskiej. Reprezentuje ona rzadko spotykaną formę o długości 8 cm, z nisko sklepionym kabłąkiem, fałdą nad sprężynką oraz nisko umiejscowioną nóżką. Kabłąk w tej zapince uformowany jest pod kątem prostym, zaś sześciopokojowa sprężynka występuje bardzo rzadko w inwentarzach kultur oksywskiej i przeworskiej, częściej pojawia się natomiast na zapinkach typu C z obszarów kultury jastorfskiej (Bokiniec 1999, s. 121).

Kolejną grupę stanowią 4 fragmentarycznie zachowane **zapinki z kulkami na kabłąku**: 3 odkryte na cment. I we Wszedzeniu (ryc. 15: 6, 18) i 1 z grobu 7 w Mogilnie [kat. 805]. Znaleziska wszedzińskie charakteryzowały się krótkim kabłąkiem na którym osadzono wykonane z brązu aplikacje w postaci 2 guzów, które w przypadku dwóch zapinek posiadały zdobienie w postaci litery X. Podobny symbol, płytko ryty, zdobi też fibulę z Mogilna. Okaz ten odkryto w postaci zespolonej z dwiema innymi zapinkami o konstrukcji środkowolateńkiej. Omawiany egzemplarz nie posiada zachowanej pochewki, stąd trudno o bliską analogię. Podobne okazy znajdowane były w Polsce na stanowiskach kultury oksywskiej w Kałdusie, Podwiesku, Rumii i Pruszczu Gdańskim (por. Grygiel 2018, s. 118 ryc. 56). Rzadziej podobnych odkryć dokonywano na stanowiskach kultury przeworskiej – tu przykładem mogą tu być zapinki znalezione na powierzchni osady w Jarnicach na Podlasiu lub w okolicach Inowrocławia (Andrzejowski, Maciałowicz 2017, ryc. 2: 1; 9: 7). Zapinki takie, nazywane od najlepiej zachowanego egzemplarza wariantem *Blanchs Hotel* łączone są z fazą A1b, zaś za region macierzysty uznawany jest Bornholm, gdzie na cmentarzyskach w Blanchs Hotel, Nørre Sandegård i Mandhøj zarejestrowano 101 fibul z kulkami na kabłąku (Becker 1990, tabl. 41: 322; Bieger 2003, tabl. 28: 3, 38: 1.5). Niewykluczone, że zapinki takie były też wytwarzane przez społeczności kultury jastorfskiej na Dolnym Śląsku (Grygiel 2018, s. 120).

Innym zabytkiem o północnych nawiązaniach jest **zapinka z brązową koszulką** i aparatem sprężyny wykonanym z tego stopu (ryc. 15: 17), odkryta na cment. I we Wszedzeniu [kat. 759]. Na ziemiach polskich występują dwie odmiany takich fibul – pierwsza, znana z Rumii i Podwieska

4 Pomiar na podstawie publikowanej ryciny (Michałowski 2008, ryc. 13: 4).

posiada brązową aplikację nałożoną na kabłąk – druga, która poza Wszedzieniem pojawiła się też w Podwiesku i Kałdusie, posiada masywną koszulkę w kształcie workowatym/gruszkowatym, odlaną w całości razem z pochewką. Do niedawna w literaturze archeologicznej okaz ten nazywany był „typem bornholmskim” (Michałowski 2008, s. 92, ryc. 18: 1), lecz w nowszych pracach koncepcja o jego północnym pochodzeniu jest dyskutowana. Warto odnotować niewielką liczbę podobnych okazów znalezionych na Bornholmie (7 fibul – Bokiniec 2008, s. 26) co zdaje się wykluczać jego północne pochodzenie. Największą koncentrację tej grupy zapinek zauważa się na Pomorzu Wschodnim, ziemi chełmińskiej i Kujawach, co wskazuje na ich miejscową produkcję (Andrzejowski, Maciałowicz 2017, s. 195; Grygiel 2018, s. 122).

Na terenie północno-wschodniej Wielkopolski odnotowano też dwie, wykonane z brązu zapinki należące do **typu G** (ryc. 15: 16). Pierwsza z nich to znalezisko o niepewnym kontekście – pozyskane z powierzchni stanowiska w Wełnicy [kat. 734]. Drugi egzemplarz pochodzi z grobu 1 w Mogilnie, stan. 76 [kat. 805], gdzie wystąpił wspólnie z naczyniami typu D.VIII.a.3., F.4. i C.III.2. i datowany jest na fazę A2 (tabl. VI: 22). Podobne formy zapinek występują przeważnie na stanowiskach w kultury jastorfskiej i oksywskiej, gdzie często współwystępują z fibulami typu C, F, K, M i N (Bockius, Łuczkiwicz 2004, s. 26-32; Seyer 1976, ryc. 19, Bokiniec 2008, s. 36). Okaz z Wełnicy z racji braku pierścieni nawiązuje raczej do znalezisk z obszarów położonych nad Hawelą oraz na ziemi chełmińskiej, gdzie datowane są po fazę A2/A3. Zgodnie z propozycją Ewy Bokiniec (2008, s. 36) zapinki typu G napływały na tereny kultury oksywskiej z obszarów kultury jastorfskiej szlakiem noteckim. Znalezisko z Wełnicy mogłoby być więc kolejnym śladem związanym ze społecznościami kultury jastorfskiej.

Dalsze znaleziska z wczesnych faz MOPR to 4 fibule **typu H**, które pochodzą z badań w Świerkówcu [kat. 691] (ryc. 15: 9, 12), Wszedzeniu cment. I [kat. 759] i II [kat. 760]. Są to krótkie, bo mierzące od 3,5 do 3,8 cm okazy wykonane z żelaza o czterozwojowej sprężynce. Para takich fibul wystąpiła w grobie 5 w Świerkówcu, wraz z omawianą wyżej zapinką typu B/C. Zespół ten datowany jest na fazę A1 i stanowi przykład typowego „garnituru”, gdzie parze krótkich zapinek towarzyszy zabytek o większych rozmiarach. Innymi emanacjami tego zwyczaju są przykłady z obszarów kultury oksywskiej i jastorfskiej, gdzie w fazie A2 krótkie zapinki typu A lub B współwystępują z okazami typu D, K lub J (Bokiniec 2008, s. 17). Zapinki typu H, które na terenach *Barbaricum* współwystępują najczęściej z zapinkami typu A, B, C i K (Völling 1994, tabl. 2) stanowią niewątpliwie wytwór germańskich rzemieślników (Bokiniec 1999, s. 121). Obecność czterozwojowej sprężynki wskazuje na nawiązania do zapinek z obszaru kultury przeworskiej i oksywskiej, gdyż egzemplarze występujące na stanowiskach kultury jastorfskiej posiadają większe, sześciozwojowe mechanizmy (Völling 1994, s. 160).

Zapinki o konstrukcji późnolateńskiej

W odróżnieniu od omawianych wyżej, fibule o konstrukcji późnolateńskiej wykonane są z jednego kawałka drutu. Na terenach północno-wschodniej Wielkopolski zapinki **typu J** (nazywane też miseczkowatymi) wystąpiły na cmentarzysku w Świerkówcu [kat. 691]. Para żelaznych fibul tego rodzaju (Bokiniec 1999, ryc. 11: 1, 2) pojawiła się w grobie 11, datowanym na fazę A2/A3 i poza naczyniem gruszkowatym oraz drobnym fragmentem misy stanowiły jego jedyne wyposażenie. Zapinki typu J występują licznie na obszarach kultury lateńskiej, szczególnie zaś na oppidach czeskich i morawskich (Dąbrowska 1996, abb. 2; Bokiniec 2008, s. 38). Możliwe, że na tereny ziem polskich fibule te przenikały szlakiem Wisły, co potwierdza koncentracja tego typu znalezisk na Mazowszu, Kujawach i ziemi chełmińskiej, a więc na obszarach zajętych przez społeczności kultury przeworskiej i oksywskiej. Fibule typu J pojawiają się wspólnie z okazami typu M, N, O w grobach z fazy A2 i A3. (Dąbrowska 1988, s. 125, 126; Bokiniec 2008, s. 38). Występują też w zespołach kultury jastorfskiej z Pomorza, gdzie datowane są na fazę A2 (Rogalski 2010, s. 132, 133). Do typu J bywa też czasem włączany niekompletnie zachowany okaz z Wszedzenia, cment. I (ostatnio Michałowski 2008, ryc. 14: 8), posiadający kabłąk odlany razem z ramowatą nóżką. Z analizy tego znaleziska, którą przeprowadził ostatnio Michał Grygiel (2018, s. 128-129) wynika, że okazy takie należą do rzadko spotykanych na Niżu Polskim. Omawiany zabytek posiada tylko jedną analogię, pochodzącą z Sønder Badsbjerg w północnej części Półwyspu Jutlandzkiego (Bech 1975, s. 81, ryc. 9; Dąbrowska 1988, s. 195). Ze względu na obecność „stopniowatego” kabłąka, nawiązuje do znalezisk typu Cuxhaven, spotykanego na stanowiskach kultury jastorfskiej w Dolnej Saksonii i Holsztynie. Chronologia tego znaleziska to początek fazy A1 (Bech, 1975, s. 82).

Zarówno na cmentarzysku I [kat. 759] i II [kat. 760] we Wszedzeniu odkryto fragmentarycznie zachowane kabłąki 2 zapinek **typu K** (ryc. 15: 10, 11). Wszedzieńskie okazy reprezentują żelazne, prawdopodobnie krótkie formy. Jedna z nich posiada zachowany fragment pochewki o ramowatej budowie, stąd można uznać, że należą do wyróżnionej przez Thomasa Völlinga formy normalnej – „*Normalform*”, występującej na terenach Europy Środkowej szczególnie w fazie A2, stanowiąc nawet jeden z wyznaczników tego okresu, choć spotykane są także w początkach fazy A3 (Völling 1994, s. 166-167, tabl. 3; Bockius, Łuczkiwicz 2004, mapy 11 i 12; Maciałowicz 2006, s. 306).

Ostatni typ zapinek o metryce „młodszo-przedrzymskiej” reprezentują znaleziska fibul typu N. W Mogilnie [kat. 805] w grobie 4 odkryto parę żelaznych zapinek o silnie wysklepionym kabłąku (tabl. VIII: 1, 2). Oba okazy posiadają zniszczone pochewki, wydaje się jednak, że nawiązują one do **wariantu N-a** według Thomasa Völlinga (1994, s. 198-200). Analogiczna zapinka została znaleziona w trakcie badań na osadzie w Biskupinie, stan. 15a [kat. 16] (tabl. XVIII: 17). Zabytek ten wykonany jest z brązu, posiada pełną, relatywnie krótką pochewkę, zaś ze

względu na uformowanie kabłąka nawiązuje do **wariantu N-a** według Thomasa Völlinga (1994, s. 198-200). Formy tego typu są właściwe dla kręgu oksywsko-przeworskiego i datowane są najczęściej na fazę A3 po początki B1, choć wczesne jej odmiany pojawiają się już od fazy A2 i A2/A3 (Völling 1994, s. 199; Bokinić 2008, s. 50).

Zapinki z okresu wpływów rzymskich

Zbiór zapinek z tego okresu składa się z 33 okazów określonych typologicznie, pochodzących z 19 stanowisk. Zazwyczaj były to okazy występujące pojedynczo lub w zespołach o niepewnym kontekście. Wyjątkiem jest cmentarzysko w Pałędziu Kościelnym [kat. 443], gdzie w dwóch grobach ciałopalnych odnotowano 5 fibul. Zapinki z obszaru północno-wschodniej Wielkopolski reprezentują typowe formy, często spotykane w inwentarzach kultur środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. Wyjątkiem jest pozyskana z domniemanego groby szkieletowego w Dąbrówce Słupskiej [kat. 71] prowincjonalnorzymska forma, która odpowiada wzorom w typologii Exnera (1941).

Najliczniejszą grupą zapinek z OWR są okazy należące do form kapturkowych. Najwcześniejszą metrykę posiada prawdopodobnie znalezisko w postaci wykonanej z brązu zapinki typu **A.II.38-39** (ryc. 16: 1) pozyskanej z powierzchni stanowiska w Wełnicy [kat. 734]. Zapinki takie znajdowane są zazwyczaj na stanowiskach kultury wielbarskiej (Wołągiewicz 1993, wykaz 1, ryc. 1), gdzie datuje się je na fazę B2, zaś w zespołach „przeworskich” występują w fazie B2 i B2/C1 (Godłowski 1977, s. 13). Fibule zaliczane do **typu A.II.41**. odkryto w grobach popielnicowych w Szelejewie [kat. 681] (ryc. 16: 4), Krzyżownicy [kat. 297] (ryc. 16: 10, 11), Podlesiu Wysokim [kat. 491] (ryc. 16: 3), Pałędziu Kościelnym [kat. 443] (ryc. 16: 2), w grobie szkieletowym w Cotoniu [kat. 57] (ryc. 16: 5, 6) i wśród znalezisk z Kruchowa [kat. 292] (ryc. 16: 7-9). Warto zauważyć, że typ A.II.41. występuje na rozległych terenach *Barbaricum* i zaliczane są do niego zabytki o bardzo zróżnicowanym kształcie kabłąka oraz o różnej wysokości pochewki. Ostatnio studia nad tą formą podjął Jan Schuster, który analizując ukształtowanie kabłąków wyróżnił 4 podstawowe warianty i skorelował je z poszczególnymi kulturami archeologicznymi (Schuster 2006, s. 101-120). Zgodnie z zaproponowanym przez tego badacza podziałem, zapinki z północno-wschodniej Wielkopolski reprezentują pododmiany A.II.41.X1 (4 egzemplarze) i A.II.41.X2 (4 egzemplarze). Pierwsza z odmian nie nosi znamion wyróżnika kulturowego, gdyż występuje mniej więcej równomiernie na terenach między Łabą a Wisłą (Mączyńska 2006, ryc. 5). Na terenach północno-wschodniej Wielkopolski para tego typu zapinek wystąpiła w grobie szkieletowym z fazy B2/C1 w Cotoniu [kat. 57]. Po jednej z nich zarejestrowano w zespole z Kruchowa [kat. 292] oraz grobie 5 z fazy B2/C1 z Pałędzia Kościelnego [kat. 443], gdzie wystąpiła wspólnie z zapinką A.V.s.8. Większy walor poznawczy reprezentują zapinki należące do pododmiany X.2., które występowały z reguły w zespołach kultury wielbarskiej z fazy B2/C1. W

podobny sposób datowane są takie znaleziska z obszaru północno-wschodniej Wielkopolski: groby popielnicowe z Podlesia Wysokiego [kat. 491], Szelejewa [kat. 681] oraz Krzyżownicy [kat. 297] gdzie wystąpiła w 2 egzemplarzach (Schuster 2006, s. 105-113).

Grupa V według Oskara Almgrena reprezentowana jest w północno-wschodniej Wielkopolsce przez zapinki serii 1, 8 i 10. Formę silnie profilowaną, wykonaną ze stopu miedzi i posiadającą trzy grzebyki na kabłąku odkryto w zniszczonej ziemiance w Biskupinie, stan. 10 [kat. 13] (ryc. 16: 14). Zalicza się ona do **typu A.V.96.**, formy datowanej na okres tzw. baroku wielbarskiego, a więc od schyłku fazy B2b po fazę B2/C1-C1a i spotykanej na rozległym obszarze *Barbaricum* (Hauptmann 1998, s. 165, Abb. 8), jednak w Wielkopolsce występuje wyłącznie w zespołach kultury wielbarskiej. Innym przykładem tego typu jest fibula z grobu popielnicowego w Podlesiu Wysokim [kat. 491] (kat. 16: 12), która wystąpiła razem z typem A.II.41.X.1; oraz zapinka z trzema grzebykami z Kruchowa [kat. 292] (ryc. 16: 13) i okaz z powierzchni stanowiska z Gniezna, stan. 154 [kat. 137] (ryc. 16: 15).

Zapinki serii 8 pojawiły się jedynie na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Pałędziu Kościelnym [kat. 443]. W grobie 4 odnotowano parę zapinek należących do **typu A.V.128** (ryc. 16: 17, 18) i jedną **A.V.124** (ryc. 16: 16). Są to formy właściwe dla zespołów z fazy B2c i B2/C1 w zespołach kultury wielbarskiej w Wielkopolsce (Machajewski 1980, s. 53, Gałęzowska 2007, tabela 2). Okazy serii 8 występują dość równomiernie i spotykane są powszechnie na obszarze od Łaby na zachodzie po Bug na wschodzie i od Jutlandii i Bornholmu na północy po górną Cisę, chociaż zapinki niezłazna rozpowszechnione były głównie w basenie Morza Bałtyckiego (Machajewski 2013, s. 41). Zapinki z Pałędzia Kościelnego przypominają formę 6 według Henryka Machajewskiego, właściwą dla „stylu barokowego” w kulturze wielbarskiej (Machajewski 1998, s. 192). Kolejną zapinkę serii 8 odkryto w grobie 5. Jej stan zachowania nie pozwala na określenie jej typu, jednak ponieważ wystąpiła wspólnie z fibulą A.II.41.X.1., jej chronologia raczej nie odbiega od ogólnie przyjętej.

Z północno-wschodniej Wielkopolski pochodzi też znalezisko zapinki wykonanej z brązu, zaliczającej się do **serii 10. V grupy** Almgrena. Jest to forma o dolnej cięciwie i kabłąku zdobionym rzędami nakłuc oraz platerowanej srebrzystym metalem (ryc. 16: 19). Okaz ten pochodzi z grobu ciałopalnego z Uścikowa [kat. 724], datowanego na fazę B2b.

Omawiając VI grupę według Oskara Almgrena (1923) rozpocznę od form serii 1 z górną cięciwą. Na omawianym terenie **typ A.VI.158** reprezentuje 4 znaleziska, przy czym tylko jeden egzemplarz wykonano z brązu. Było to zresztą jedyne na Pałukach odkrycie o charakterze funeralnym – pozostałe 3 formy, wykonano z żelaza i odkryto podczas badań na osadach. Zabytek wykonany z brązu pochodzi z niepublikowanych badań pojedynczego grobu popielnicowego kultury wielbarskiej w Szelejewie, stan. 39 [kat. 681], datowanego na fazę C1-C2. Ponieważ

materiały te są dla mnie niedostępne, nie jestem w stanie zweryfikować przynależności tego grobu do kultury wielbarskiej. Wykonane z brązu zapinki A.V.158 są bardzo rozpowszechnione w na obszarze zajętych przez społeczności kultury przeworskiej (Jakubczyk 2014a, Karte 2), zaś najbliższa analogia pochodzi z Lednogóry, pow. gnieźnieński. Pozostałe omawiane tutaj znaleziska wykonano z żelaza. Okaz z półziemianki 2, datowany na fazę C3/D w Pawłowie [kat. 469] zachował się w postaci masywnego, ostroprofilowanego kabłąka o długości 6 cm. Zabytek ten przypomina zapinki wariantu Jakuszowice, według Ireneusza Jakubczyka (2014a, Taff. 30), które pojawiały się w zespołach kultury przeworskiej od fazy C1a po fazę D, choć najliczniej występowały w okresie od fazy C1b-C3 (Jakubczyk 2014b, s. 101). Inny wariant reprezentuje znalezisko z obiektu nr 3 w Goślinowie [kat. 162] – ziemianki datowanej na fazę C3/D. Zapinka ta (ryc. 16: 21) należy do wariantu Skoroszów, datowanego na fazy C1b-D (Jakubczyk 2014a, 136-137) i powszechnie występującego w inwentarzach kultury przeworskiej, szczególnie na obszarze między Wartą a Odrą. Ostatnią fibulą z fibul pozyskano z warstwy kulturowej ze stan. 4 w Biskupinie, stan. 4 [kat. 11]. Zachowała się jedynie w postaci słabo profilowanego i łagodnie wygiętego kabłąka, bez nóżki i pochewki (ryc. 16: 20). Podobnie formowane były warianty Ojców i Skoroszów, charakteryzujące się szeroką chronologią.

Zapinki z podwiniętą pochewką i górną cięciwą, odpowiadające typowi A.VI.158 występują na terenach kultury przeworskiej, gdzie datowane są od fazy B2/C1 po fazę D (Godłowski 1977, s. 26). Mniej popularne były na obszarach kultur ościennych, między innymi z terenów kultury luboszyckiej, gdzie pojawiają się począwszy od fazy C1b (Domański 1979, s. 23). Rzadko spotykane są natomiast w kręgu kultur gockich. W grupie masłomęckiej, zapinki te należą do wyróżnionego przez Andrzeja Kokowskiego wariantu FM-68, występującego tu w fazie C3 (Kokowski 1997, s. 653, 724). Na obszarze kultury wielbarskiej para żelaznych zapinek tego typu pojawiła się w grobach z fazy C2-C3 i C3-D w Pruszczu Gdańskim, stan. 5 (Pietrzak et al. 2015, s. 82). Podobnie datowane są zapinki z cmentarzyska o mieszanym, przeworsko-wielbarskim charakterze w Latkowie, pow. inowrocławski, gdzie wystąpiły w grobach z fazy C3/D i łączonych z nurtem „przeworskim” (Olędzki et al. 2018, s. 81).

Bardzo liczną grupą zapinek z północno-wschodniej Wielkopolski są okazy o podwiniętej pochewce i górnej cięciwie stanowią zapinki **typu A.VI.161 i A.VI.162**. Zasadnicza różnica między nimi dotyczy uformowania kabłąka: w pierwszym przypadku jest ugięty kolankowato, w drugim bardziej łukowato. Spoglądając na aspekt surowcowy, zdecydowanie dominują zapinki wykonane z brązu. Jedyny żelazny w tej grupie okaz (ryc. 16: 26) należy do typu A.VI.161 i pochodzi z obiektu 3 – ziemianki datowanej na fazę C1b-D z Goślinowa [kat.162]. Analogiczny doń, choć wykonany ze stopu miedzi jest okaz (ryc. 16: 24) odkryty w trakcie badań w Biskupinie, stan. 4 [kat. 11] (tabl. XXXIII: 1, 2). Kolejny, częściowo uszkodzony egzemplarz (ryc. 16: 27) odkryty w trakcie badań

wykopaliskowych w pobliżu źródła wody w Biskupinie, stan. 15a [kat. 16] . Wykonana z brązu fibula typu A.VI.162 została też odkryta w warstwie, w trakcie badań stanowiska 4 w Biskupinie [kat. 11]. Inne tego rodzaju ozdoby pochodzą z nieodległej od Biskupina Gąsawie, stan. 6 [kat. 132]. W obiekcie 242 z fazy C1b-C2 odkryto parę zapinek typu A.VI.162 (ryc. 16: 28, 29). Towarzyszyły im fragmenty naczyń wykonanych na kole i kościany grzebień znajdujący nawiązania na terenach kultury wielbarskiej. Z brązu wykonano także zapinkę z Wełnicy [kat. 734], którą pozyskano z powierzchni stanowiska (ryc. 16: 22). Jest okaz silnie zniszczony, stąd jego przynależności do typu A.V.161-162 nie jest do końca pewna. Ostatnia z zapinek (ryc. 16: 23) pojawiła się wspólnie z fragmentami naczyń glinianych w obiekcie 202 w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215].

Fibule A.VI.161 - 162 wraz z omawianym wyżej, podobnym typem A.VI.158 uznawane są za wyznacznik POR (Wołagiewicz 1993, wykaz 1, ryc. 1; Kurpiewski, Rakoczy 2015, s. 35). Okazy o dolnej cięciwie występowały na szerokim obszarze od Bornholmu po Dunaj, wyraźnie koncentrując się na obszarach objętych osadnictwem społeczności kręgu kultur gockich, niewielką popularnością cieszyła się wśród przedstawicieli kultury przeworskiej (Olędzki, Ziętek 2017, s. 363). Pomijając znaleziska luźne oraz takie gdzie stanowią one jedyny element datujący, w północno-wschodniej Wielkopolsce zapinki A.VI.161-162 wystąpiły w zespołach o nawiązaniach „przeworskich” (Goślinowo, stan. 3 [kat. 162]), „przeworsko-wielbarskich” (Gąsawa, stan. 6 [kat. 132]) oraz wielbarskich (Jaroszewo, stan. 23 [kat. 215]). Moje wątpliwości budzi natomiast zaliczenie przez Marka Olędzkiego i Jacka Ziętka (2017, s. 374) zapinek typu A.VI.161 (ryc. 16: 24), A.VI.162 (ryc. 16: 25) z Biskupina, stan. 4 [kat. 11] do wytworów kultury przeworskiej. Z opisów Józefa Kostrzewskiego (1938, s. 65-66; 1950, s. 370-373) wynika, że zabytki z okresu wpływów rzymskich pojawiły się głównie w warstwie II i III, w północnej i wschodniej części półwyspu. Wobec zniszczenia warstw z omawianego okresu, przez społeczności zamieszkujące gród w okresie wczesnośredniowiecznym zaklasyfikowanie wszystkich znalezisk z OWR do kultury przeworskiej jest moim zdaniem zbyt uproszczeniem. Nie wykluczając takiej możliwości, za równie prawdopodobne można uznać istnienie na stan. 4 osady lub cmentarzyska kultury wielbarskiej z elementami „przeworskimi” lub istnienie dwóch odrębnych cmentarzysk (lub osad) – w pierw kultury wielbarskiej, a następnie przeworskiej. Podobną sytuację obserwujemy w Goślinowie [kat. 162], Lubochni, stan 12/13 i 23/24 [kat. 318, 321], czy Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] i 3 [kat. 131].

Zapinki o wysokiej pochewce, zaliczone przez Oskara Almgrena (1923) do VII grupy reprezentuje na Pałukach znalezisko z Jaroszewa, stan. 23 [kat. 215]. Pozyskana została z powierzchni osady kultury wielbarskiej w POR. Jej stan zachowania nie umożliwia przyporządkowania okazu do konkretnego typu. Zapinki serii I występują powszechnie na terenach

północnej i środkowej Europy, gdzie uważane są za wyznaczniki początków okresu późnorzymskiego (Kaczmarek 1999, s. 237-238, tam wcześniejsza literatura).

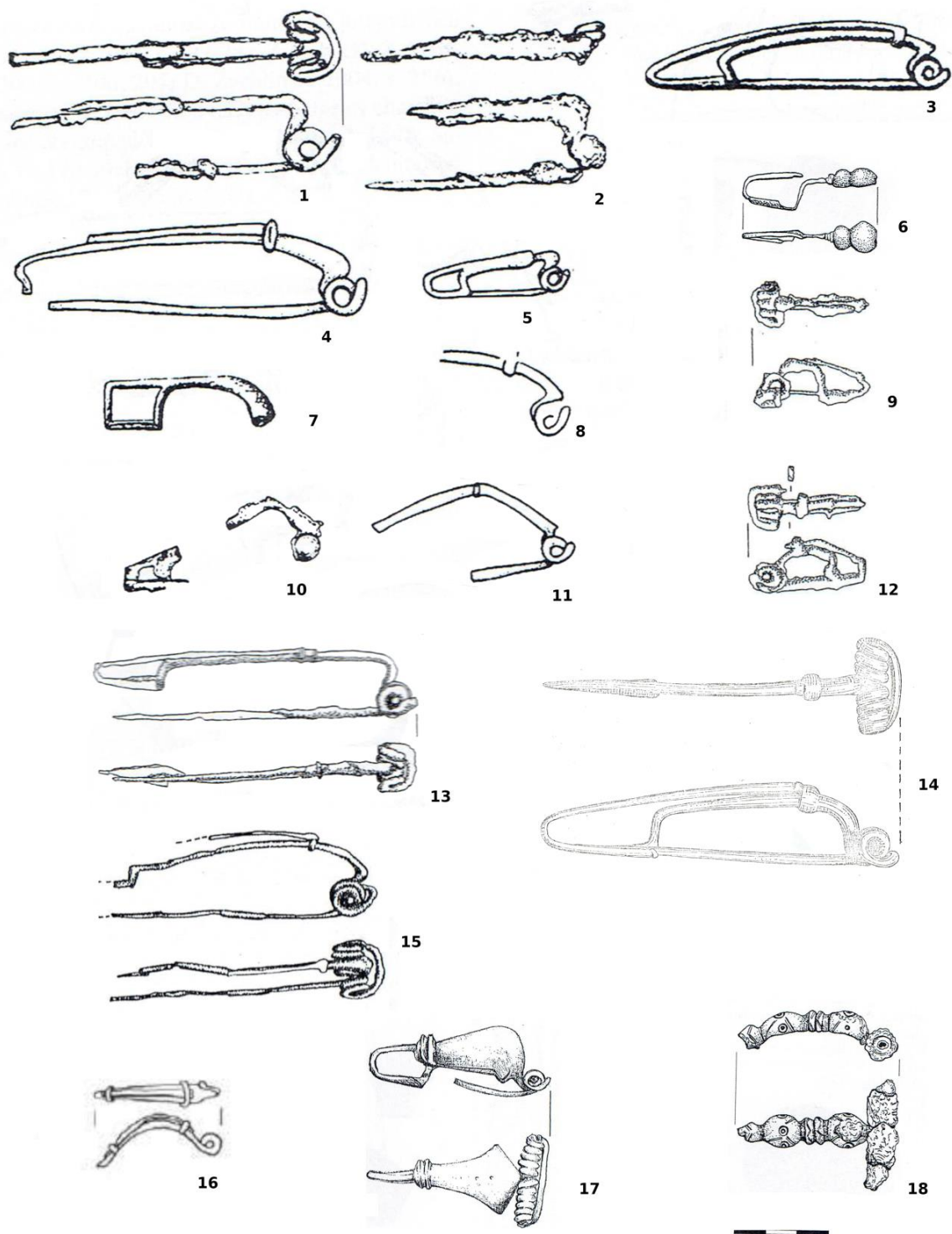
Komentarza wymaga też okaz o nieznanym kontekście z Juncewa [kat. 240] (ryc. 16: 31). Jest to srebrna fibula o owalnie ukształtowanym, rozszerzającym się trójkątnie na obu końcach kabłąku i wysokiej, trójkątnej pochewce, przez co odpowiada typowi A.239. W ujęciu Michel'a Feugère stanowi ona późny wariant 10c, datowany na drugą połowę I w n. e. (1985, s. 244-247, tabl. 81-82), a zatem z przedziału faz B1b-B2a. Zastała ona swego czasu zanalizowana przez Wojciecha Nowakowskiego (1998), który skartografował jedynie 3 tego typu zapinki na obszarze dzisiejszej Polski. Ponieważ fibule A.239, z języka niemieckiego określane jako *Kragenfibeln*, należą do znalezisk postceltyckich i występują głównie na stanowiskach późnoceltyckich, wczesnorzymskich i germańskich nad Renem oraz nad górnym i środkowym Dunajem, znalezisko z Juncewa uznane zostało przez Wojciecha Nowakowskiego za dowód na przebieg przez te tereny szlaku bursztynowego. Teza ta jest o tyle dyskusyjna, że omawiana zapinka jest prawdopodobnie jedynym tak datowanym zabytkiem z obszarów północno-wschodniej Wielkopolski, gdzie w pierwszym wieku naszej ery obserwujemy wyraźne rozrzedzenie elementów sieci osadniczej.

Ostatnią z zapinek, tym razem o prowincjonalnorzymskiej proweniencji jest znalezisko luźne z Dąbrówki Słupskiej [kat. 71]. Jest to kolistą zapinka tarczowata o konstrukcji zawiaskowej, wykonana z brązu, posiadająca centralnie umiejscowiony guzek i zdobiona pierścieniem emalii z motywem rozetek i potrójnych kresek (ryc. 16: 30). Nawiązuje ona do typu III.26 według podziału Kurta Exnera (1941), a więc do form rozpowszechnionych na terenie wszystkich prowincji, szczególnie jednak na obszarach północnej Galii, w Recji oraz w obozach legionowych nad Dunajem i Renem. Jako warsztaty produkujące emaliowane zapinki tarczowate, wskazuje się *Tibiscum*, *Aquincium*, *Lauricium* oraz prawdopodobnie *Brigetio* i *Intercisa*. Datowane są w przedziale od lat 70 i 80 po początki III wieku (Exner 1941, s. 63; Riha 1979, s. 188; Mączyńska, Urbaniak 2006, s. 145). Jest to forma rzadko spotykana na terenach ziem polskich, gdzie odnotowano ją pięciokrotnie, zarówno w środowisku kultury wielbarskiej, jak i przeworskiej. Ich chronologia mieści się w przedziale B2b-C2 (Mączyńska, Urbaniak 2006, s. 147-148).

Zapinki z wczesnego okresu wędrówek ludów

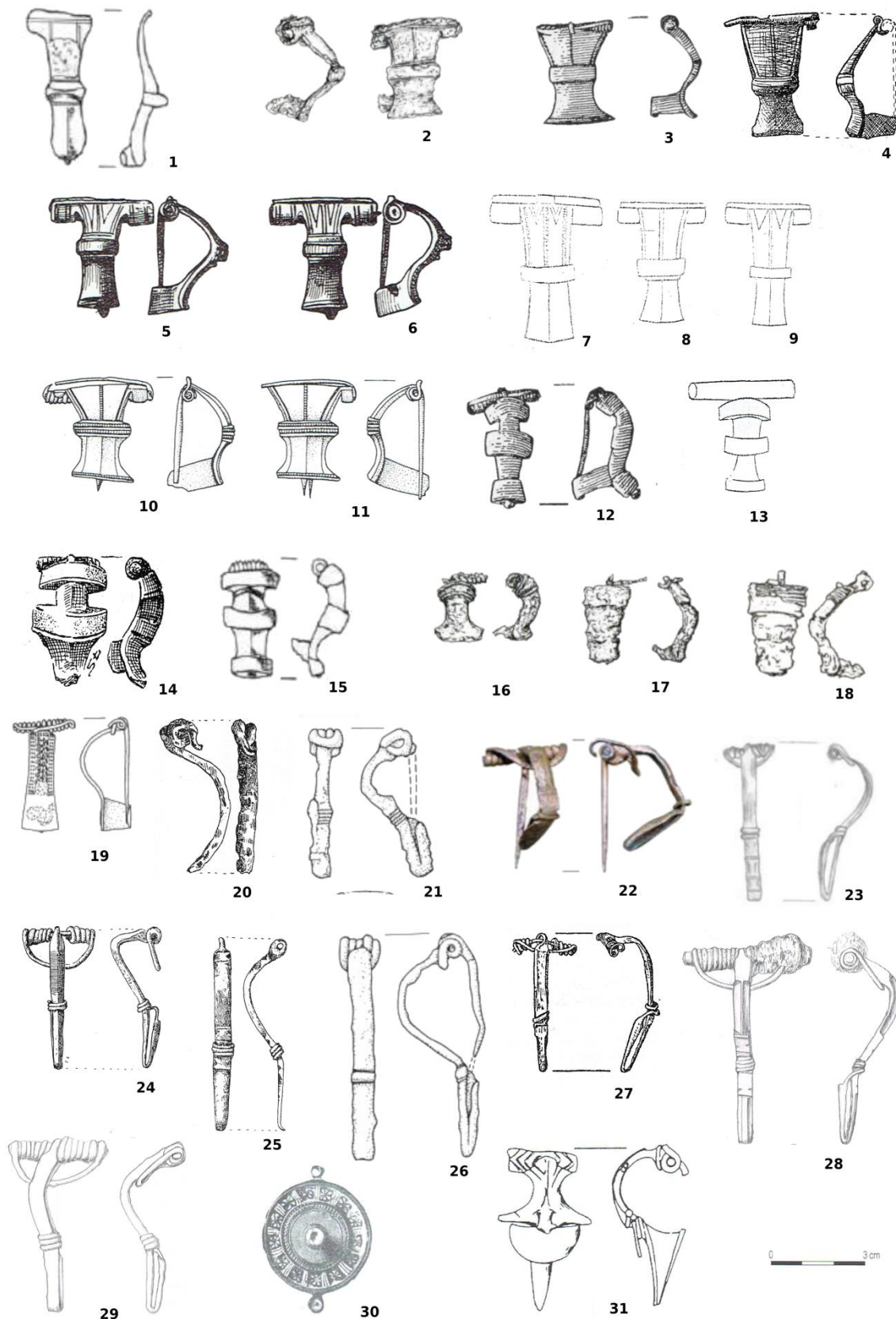
Do zabytków z OWL zaliczyć można dwie fibule odkryte w warstwie kulturowej na stan. 4 w Biskupinie [kat. 11]. Zapinki te, były już wielokrotnie tematem rozważań badaczy wczesnego średniowiecza, którzy ze względu na kontekst odkrycia interpretowali je za „przeżywający się” element z OWL (Żak 1962, s. 144; Parczewski 1988, s. 80). Szczegółową ich analizę przeprowadził Michał Brzostowicz (1993, s. 43-75), zwracając uwagę na efemeryczność zapinki z ażurową główką, która mimo pewnego podobieństwa do okazów z nad Dniepru, różni się brakiem zdobień.

Okaz ten posiada też inaczej ukształtowaną główkę, niż zapinki z fałszywą sprężyną i cięciwą

odlaną razem z kabłąkiem, które odkrywano na terenie Skandynawii i w otoczeniu Morza

Ryc. 15. Wybór zapinek z okresu przedrzymskiego. 1-2, 6, 7, 10, 17, 18: Wszedzień, cment. I (wg Michałowski 2008, ryc. 14, 18); 3-5, 8, 11: Wszedzień, cment. II (wg Michałowski 2008, ryc. 14); 9, 12, 13, 15: Świerkówiec, stan. 1 (wg Bokiniec 1999, ryc. 3, 5); 14: Kujawki, stan. BN (wg archiwum S. Jasnosza); 16: Welnica, stan. 3 (wg Kaczmarek 2012, ryc. 5)

Ryc. 16. Wybór zapinek z okresu wpływów rzymskich. 1: Welnica, stan. 9 (wg Kaczmarek 2012, ryc. 5); 2, 16-18: Pałędzie Kościelne, stan. 1 (wg Smaruj 2016, ryc. 11, 12); 3, 12: Podlesie Wysokie, stan. 2 (wg Malinowski 1956, ryc. 6); 5, 6: Cotoń, stan. 33 (wg Maciejewski 1961, tabl. V); 7-9, 13: Kruchowo, stan. BN (wg Machajewski 1980, ryc. 6); 10, 11: Krzyżownica, stan. BN

(wg Gałęzowska 2007, ryc. 6); 14: Biskupin, stan. 10 (wg Grześkowiak 1959, ryc. 1); 15: Gniezno, stan. 154 (wg Kaczmarek 2012, ryc. 5); 19: Uścikowo, stan. 34 (wg Gałęzowska 2007, ryc. 5); 20, 24, 25: Biskupin, stan. 4 (wg Kostrzewski 1938, tab. XLIX); 21, 26: Goślinowo, stan. 3 (wg Machajewski, Smaruj 2017, ryc. 5); 22: Wełnica, stan. 3 (wg Kaczmarek 2018, ryc. VII); 23: Jaroszewo, stan. 23 (wg Rzepkowski, Hoffman, Miernik 2018, ryc. 111); 27: Biskupin, stan. 15 (wg Rajewski, Maciejewski 1957, ryc. 7); 28, 29: Gąsawa, stan. 6 (wg Grossman 2003, ryc. 8); 30: Dąbrówka Słupska, stan. BN (wg Mączyńska, Urbaniak 2006, ryc. 2); 31: Junczewo, stan. BN (wg Nowakowski 1998, ryc. 1).

Bałyckiego (por. Schuster 2015, ryc. 5). Teza Michała Brzostowicza (1993, s. 49) na temat lokalnej genezy tego zabytku i jego przynależności do okresu wczesnośredniowiecznego (VI-VIII w.) wydaje się więc prawdopodobna. Również druga fibula odkryta w Biskupinie, należąca do typu Niemberg jest trudna do zinterpretowania i może pochodzić zarówno z OWL jak i okresu wczesnego średniowiecza. Warto nadmienić, że na ziemiach polskich zapinki niemberskie pojawiły się jedynie w skarbie ze Świlczy, zaś na obszarze Niemiec i Czech datowane są w ramach fazy D1 (por. Bemmann 2002, s. 81, 89, 91; Schuster 2016, s. 234, fig. 9).

II.2.2. Klamry do pasa

Z analizowanego terenu pochodzą dwie trójczłonowe klamry do pasa wykonane z brązu. Pierwsza z nich, o dłuższym ramieniu klamry (ryc. 17: 5) wystąpiła w grobie 2 w Pałędziu Kościelnym, stan. 1 [kat. 443], wspólnie z fragmentami ceramiki oraz bransoletą z drutu brązowego. Zabytki jej towarzyszące uległy jednak rozproszeniu i brak jest o nich dokładnych informacji, przez co datowanie zespołu opiera się jedynie na omawianej klamrze. Ze względu na jej kształt oraz surowiec z którego została wykonana, kwalifikuje się ona do typu III według Józefa Kostrzewskiego (1919) lub typu XIV według podziału Renaty Wiloch (1995), a więc form najliczniej występujących na Pomorzu i ziemi chełmińskiej. Największą popularnością cieszyły się one w fazie A1b-A2, kiedy to spotykano je przede wszystkim w zespołach kultury oksywskiej, rzadziej w obiektach grupy gubińskiej kultury jastorfskiej. Klamry typu III „przeżywały się” jeszcze w WOR, czego przykładem może być znalezisko z fazy B1 z Nowych Dóbr i Parsęcka, z grobu datowanego prawdopodobnie na fazę B2 (Strobin 2019, s. 14). Podobnie datować możemy znalezisko z Pałędzia Kościelnego [kat. 443], które stanowi jedno z najpóźniejszych świadectw wykorzystywania klamer na ziemiach polskich.

Druga klamra została odkryta w nieznanych okolicznościach w pobliżu Żnina. Józef Kostrzewski (1919) włączył ją do typu IIIb, zaś Anna Strobin (2019, s. 20) przypisała ją do kultury

przeworskiej. Wobec niejasnego kontekstu odkrycia, jak również przypadku z Pałędzia Kościelnego [kat. 443], taka klasyfikacja kulturowa żnińskiej klamry jest moim zdaniem zbyt daleko idąca i powinna pozostać nieokreślona.

Osobną kategorią są dwie, analogiczne względem siebie zoomorficzne klamry do pasa z grobu 5 w Świerkówcu [kat. 691] oraz z cmentarzyska I we Wszedzeniu [kat. 759] (ryc. 17: 2). O ile kontekst odkrycia drugiej z nich jest niepewny, to w przypadku okazu ze Świerkówca (ryc. 17: 1) fibula datowana jest na podstawie zalegających z nią zapinek o konstrukcji środkowolateńskiej – B/C i H. Omawiane klamry posiadają zakończenia stylizowane na głowę konia, przez co posiadają analogie z obszarów kultury lateńskiej, między innymi na obszarach Bawarii, Turyngii i Moraw (Bochnak 2014, s. 66, 67). Z tego względu Ewa Bokiniec wskazała na wysokie prawdopodobieństwo ich napływu z kierunku zachodniego, za sprawą społeczności kultury jastorfskiej (Bokiniec 1999, s. 127). Odmienne zdanie ma w tej kwestii Tomasz Bochnak, który dzięki nowszym odkryciom z Dolnego i Górnego Śląska oraz wcześniej znanym znaleziskom klamer zoomorficznych z obszarów dzisiejszych Czech, Słowacji, Węgier, Niemiec i Francji sugeruje ich napływ z kierunku południowego (Bochnak 2014, s. 67). Ze względu na rolę konia w kulturze Celtów, jak również niewielką liczbę podobnych znalezisk poza obszarami kultury lateńskiej, odkrycia z Wszedzenia i Świerkówca są niezwykle interesujące w kontekście rozważań nad obrzędowością dawnych społeczności.

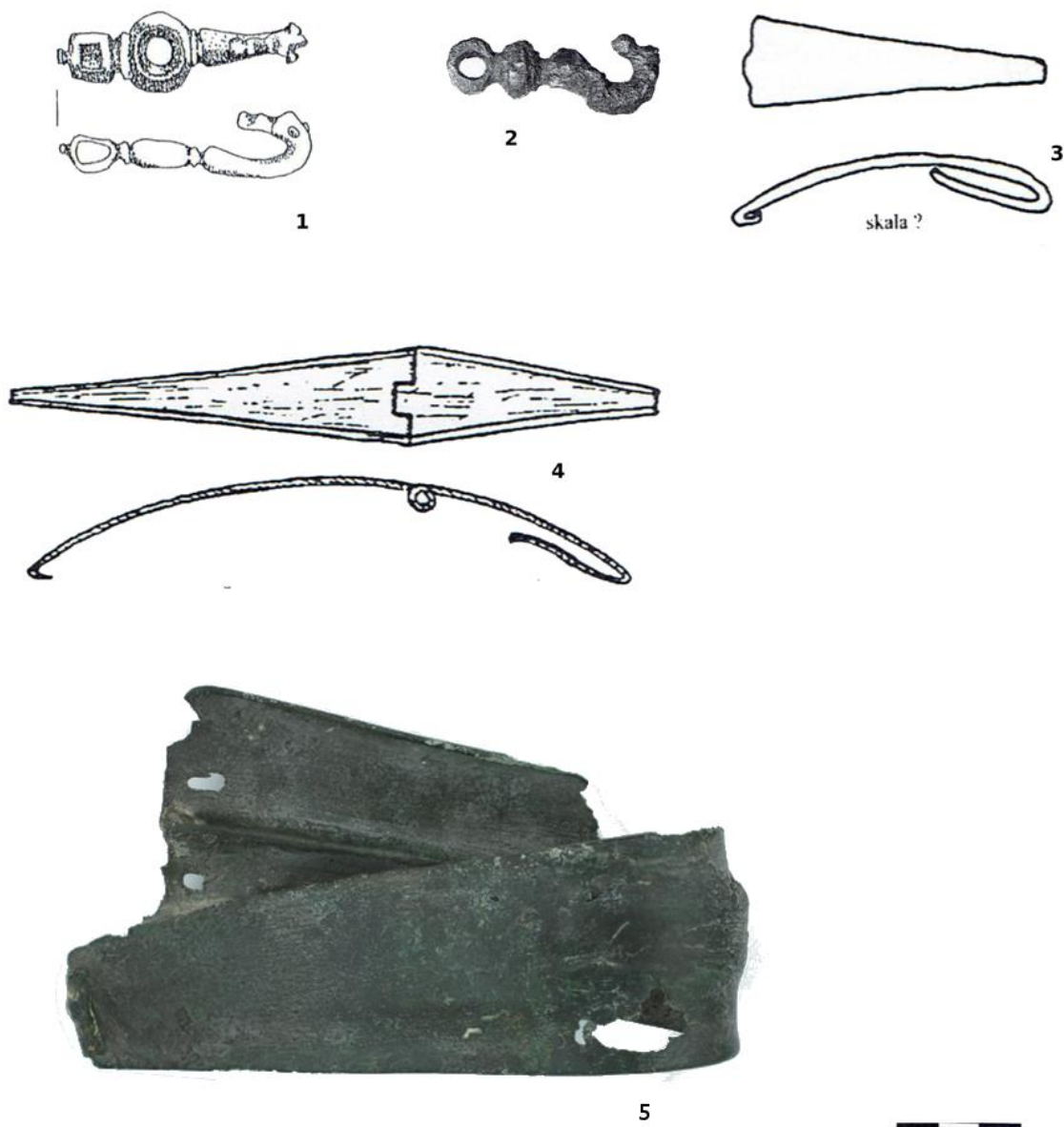
Inny rodzaj klamer reprezentują 2 znaleziska z Wszedzenia, cmentarzyska II [kat. 760] (ryc. 17: 3, 4) oraz 1 egzemplarz z Mogilna, stan. 76 [kat. 805]. Są to formy wykonane z żelaza, o konstrukcji zawiaskowej z zaczepami zagiętymi do wewnątrz. Zabytki takie występują najliczniej na stanowiskach kultury oksywskiej, gdzie spotyka się je w zespołach datowanych na początek MOPR (Bokiniec 2008, s. 62). Są również spotykane na cmentarzyskach grupy gubińskiej oraz w skupiskach kultury jastorfskiej w Brandenburgii i południowej Meklemburgii. Mniejsze koncentracje występują ponadto w północnych Czechach, na stanowiskach celtyckich na Morawach, na Bornholmie, a także na terenach kultury przeworskiej (por. Grygiel 2018, s. 190 – tam wcześniejsza literatura).

II.2.3. Sprzączki do pasa

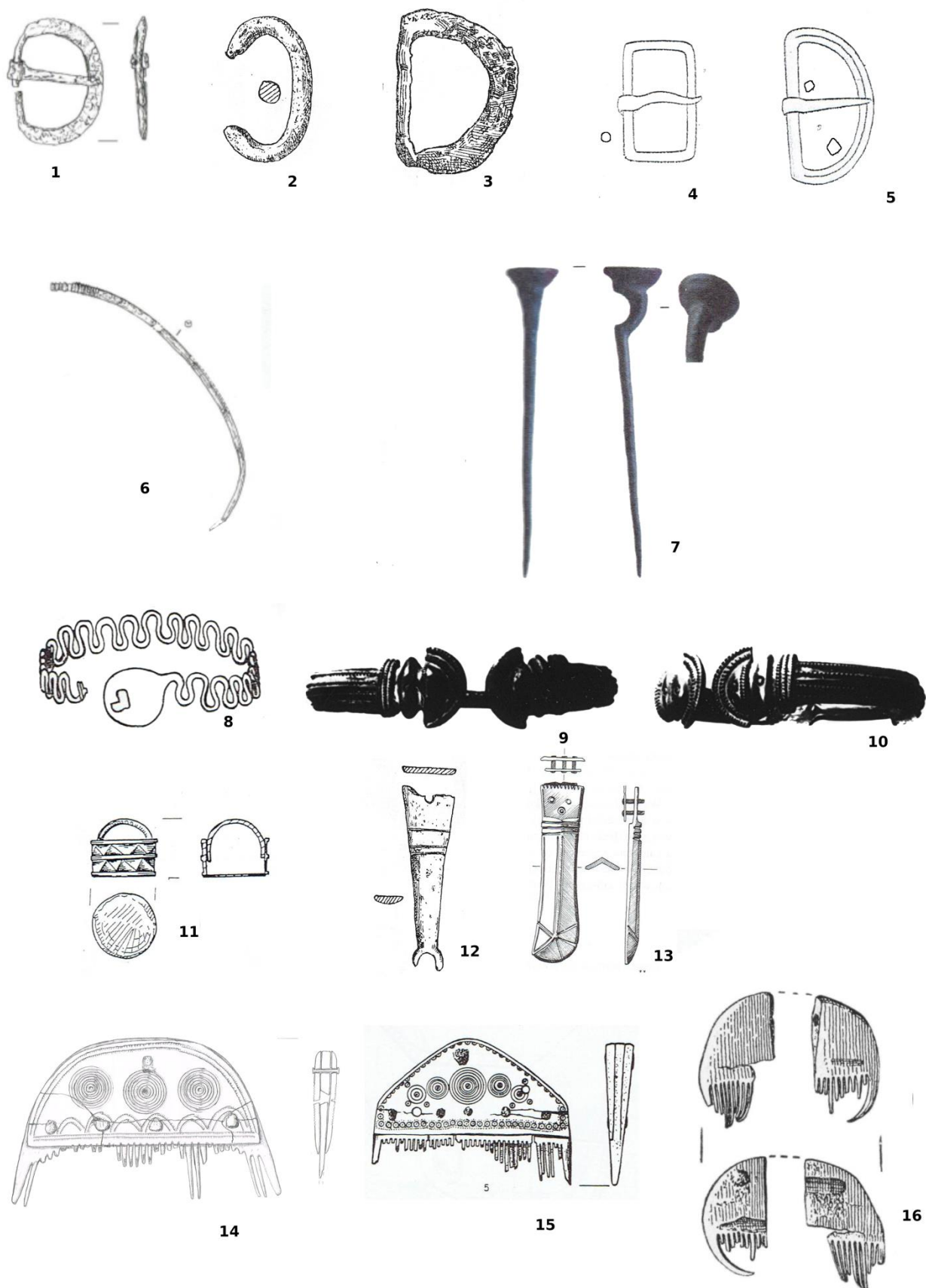
Tego typu znaleziska w północno-wschodniej Wielkopolsce pojawiły się na 2 stanowiskach. Dwa okazy: z brązu i z żelaza, znaleziono w obrębie warstwy na stanowisku 4 w Biskupinie [kat. 11]. Pierwszy z nich to owalna w przekroju rama sprzączki, przypominająca literę C (ryc. 18: 2). Nawiązuje ona do wyróżnionego przez Renatę Madydę-Legutko typu AH1. Druga z nich posiada półkolistą ramę (ryc. 18: 3), przez co przypomina okazy z grupy AD. Sprzączki AH występują

pospolicie na obszarach centralnej Europy właściwie przez cały okres wpływów rzymskich (Madyda-Legutko 1986, s. 61). Zapięcia żelazne typu AD odkrywano na podobnych terenach, przy czym większość z nich datowana jest na fazy B1-B2b. Począwszy od MOR, sprzączki żelazne są zastępowane okazami wykonanymi z brązu (Skorupka 2001, s. 142).

Do typu AD 11 według Renaty Madydy-Legutko (1986) należy brązowa, jednodzielna sprzączka o półkolistej ramie (ryc. 18: 1), odkryta w grobie nr 5 w Pałędziu Kościelnym [kat. 443]. Zespół ten datowany jest na podstawie pary zapinek A.II.41 i A.V.s.8 na fazę B2/C1. Ten typ sprzączek występuje często na wielbarskich nekropoliach, gdzie spotykany jest w grobach z faz B2b – C1b, choć najczęściej w fazie B2/C1 (Skorupka 2001, s. 143; Łoś, Łoś 2013, s. 35).

Ryc. 17. Klamry do pasa z północno-wschodniej Wielkopolski. 1: Świerkówiec, stan. 1 (wg Bokinieć 1999, ryc. 5); 2: Wszedzień, cment. I (wg Michałowski 2008, ryc. 18); 3, 4: Wszedzień, cment. II (wg Michałowski 2008, ryc. 14); 5: Pałędzie Kościelne, stan. 1 (fot. S. Rosołowski).

Ryc. 18. Wybór ozdób i przedmiotów codziennego użytku z północno-wschodniej Wielkopolski. 1, 6: Pałędzie Kościelne, stan. 1 (wg Smaruj 2016, ryc. 12); 2, 3, 12: Biskupin, stan.

4 (wg Kostrzewski 1938, tabl. XLIX); 4, 5: Kruchowo, stan. BN (wg Machajewski 1980, ryc. 6); 7: Sobiejuchy, stan. BN (wg Grygiel 2018, ryc. 75); 8: Cotoń, stan. 33 (wg Maciejewski 1961, tabl. V); 9, 10: Żnin-Okolica, stan. BN (wg archiwum J. Kostrzewskiego); 11: Pawłowo, stan. 16 (wg Namysł 2001, tabl. VIII); 13: Siedleczo, stan. 4 (wg Dernoga 2000a, ryc. 12); 14: Gąsawa, stan. 6 (wg Grossman 2003, ryc. 8); 15: Zrazim, stan. BN (wg Maciejewski 1961, tabl. XXIII); 16: Podlesie Wysokie, stan. BN (wg Malinowski 1956, ryc. 6).

II.2.4. Okucia końca pasa

Do wyjątkowych odkryć należały okucia końców pasów, które pozyskano z warstwy w Biskupinie, stan. 4 [kat. 11] oraz na powierzchni osady w Siedleczku, stan. 4 [kat. 588]. Okaz z Biskupina, który wykonano z brązu, zachował się fragmentarycznie (ryc. 18: 12). Ze względu na zwięzający się trzonek, płasko-wypukły przekrój oraz pierścień na końcu okucia, Renata Madyda-Legutko zaliczyła go do typu 5 odmiany 1 lub typu 6. Formy takie są bardzo rozpowszechnione na terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, gdzie datowane są od fazy B2/C1-C1a po fazę C1b. Formy z brązu popularne były szczególnie w kulturze wielbarskiej, natomiast w kulturze przeworskiej zdecydowanie preferowano okucia żelazne (Madyda-Legutko 2011, s. 52, mapa 11).

W Siedleczku odkryto dziobowate okucie końca pasa (ryc. 18: 13), zaliczone przez Renatę Madydę-Legutko (2011, s. 158) do typu 11. Podobne formy są często spotykane w inwentarzach kultur Dollkeim/Kovrovo, bogaczewskiej, wielbarskiej wraz z grupą masłomęcką oraz w grupie dębczyńskiej (Madyda-Legutko 2011, s. 87-89; Machajewski 1992, tabl. XL: 2). Rzadziej pojawiają się natomiast na stanowiskach kultury przeworskiej, gdzie jedyne niewielkie skupisko zarysowuje się nad Bzurą i Nerem (Madyda-Legutko 2011, mapa 22). Okucia takie uważane są za wyznacznik fazy C3-D (Godłowski 1992, ryc. 22: 5; Mączyńska 1999, ryc. 1), choć liczba dobrze datowanych zespołów jest niewielka. Do typu 11 zostały zaliczone formy o trzonku prostym lub asymetrycznym. Egzemplarze o symetrycznej budowie, podobnie jak znalezisko z Siedleczka uważane są za odmiany starsze (Raddatz 1999, s. 182-184, ryc. 8: 5-13). Omawiany okaz posiada analogie na obszarach objętych osadnictwem kultury wielbarskiej, np. w Bogucinie, pow. płoński i Niedanowie, pow. nidzicki (Madyda-Legutko 2011, s. 88). Biorąc pod uwagę powyższe obserwacje, moje wątpliwości budzi jednoznaczna klasyfikacja Renaty Madydy-Legutko okucia z Siedleczka jako wytworu kultury przeworskiej.

II.2.5. Szpile

W Sobiejuchach odkryto też szpilę wykonaną z brązu typu holsztyńskiego (ryc. 18: 7).

Kontekst znaleziska jest nieznany, stąd datowanie tej formy opiera się na cechach morfologicznych szpili. Należy ona do typu Skovby/Bjerndrup, często występujących na Jutlandii i datuje się je na LTC1 (por. Grygiel 2018, s. 172-174).

Ten typ zabytków reprezentuje znaleziona w popielnicowym grobie 5 w Pałędziu Kościelnym [kat. 443] szpila wykonana z poroża (18: 6). Jest to okaz słabo zachowany, szablasto wygięty, o główce profilowanej na kształt nakładanych na siebie pierścieni. Okaz ten posiada analogie na stanowiskach kultury przeworskiej, gdzie wystąpiło przynajmniej 9 podobnych szpil datowanych w przedziale od fazy B1 po B2/C1 (Dulkiewicz 2009, s. 231). W zespołach kultury przeworskiej kościane szpile spotykane są w okresie od fazy B2b po POR, przy czym najczęściej w obiektach z fazy B2/C1.

II.2.5. Paciorki

Analizę tego rodzaju znalezisk przeprowadziłem opierając się w pierwszej kolejności na całości zabytku, jakim były poszczególne kolie. Ozdób tego typu z obszaru północno-wschodniej Wielkopolski pozyskano jednak tylko dwie.

W Pałędziu Kościelnym [kat. 443], w ciałopalnym grobie 4 odkryto 16 paciorków wykonanych ze szkła opakowego barwy pomarańczowej. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można założyć, że wchodziły one w skład jednej kolii. Wszystkie paciorki ją tworzące zaliczają do typu TM.III.54, spotykanego na terenie kultury wielbarskiej od fazy B2/C1 po C1b-C2 (Tempelmann-Mączyńska 1986, s. 31). Grób z Pałędzia Kościelnego datowany jest na fazę B2/C1.

Kolejna grupa paciorków, tworząca zapewne tę samą kolie pochodzi ze szkieletowego grobu 1 w Krzyżownicy [kat. 297]. Zespół tworzyły dwie zapinki A.II.41.X2., fragment naszyjnika z zapięciem pętlicowym, oraz 15 paciorków szklanych i bursztynowych. Były to egzemplarze należące do typów: TM.6, TM.13, TM.194a, TM.223 – 7 sztuk, TM.281 i zbliżony – 2 sztuki, TM.302, TM.399 – 2 sztuki. Chronologia grobu ustalona zastała na fazę B2/C1-C1a

Pozostałe paciorki odkrywano pojedynczo, nierzadko w warstwie kulturowej lub na powierzchni stanowisk. Z badań w Godawach, stan. 1, 1a i 3 [kat. 139] pochodzi paciorek typu TM.181, datowany na fazę B2b-C1a i odkrywane głównie na stanowiskach kultury wielbarskiej i na Pomorzu Zachodnim (Tempelmann-Mączyńska 1986, s. 42-45). Inny okaz, zaliczający się do typu TM.304h pojawił się w Biskupinie, stan. 15a [kat. 16]. Formy takie spotykane są w Europie Środkowej w fazach B2 i C1 (Tempelmann-Mączyńska 1986, s. 56). Kolejne paciorki pochodzą z badań w Biskupinie, stan. 4. W obrębie warstwy odnotowano 5 okazów, należących do typów: TM.158b, TM.297a, TM.303a, TM.381c, TM.392. Są to formy rzadko spotykane, datowane w szerokich ramach niemal na cały okres wpływów rzymskich. Omawiając ten zbiór Magdalena

Tempelmann-Mączyńska (1986, s. 63) zwróciła uwagę na możliwość ich pochodzenia z późnego okresu wpływów rzymskich.

Kolejne paciorki pochodzą z Pawłowa [kat. 469]. W półziemiance 3 z fazy C3/D odkryto 4 szklane egzemplarze, reprezentujące grupę I (typy 17-28), II (typ 29-41) i XVIII (typ 155), a więc paciorki powszechnie spotykane od fazy B1 po D (Tempelmann-Mączyńska 1986).

II.2.6. Pozostałe ozdoby

Z północno-wschodniej Wielkopolski pochodzą też pojedyncze znaleziska bransolet, jednak stan publikacji tej grupy źródeł jest jednak wyjątkowo słaby i tylko w jednym przypadku znany jest kontekst odkrycia. Był to grób szkieletowy z Cotonia [kat. 57], datowany na podstawie pary zapinek A.II.41.X1. na fazę B2/C1-C1a. Odkryta tam bransoleta wężykowata (ryc. 18: 8), wykonana była z cienkiego, srebrnego drutu. Forma ta wywodzi się z Pomorza, gdzie występowała w zespołach z fazy B2/C1 (Blume 1912, s. 86, Skorupka 2001, s. 149-150).

Inne bransolety reprezentuje para wykonana ze srebra (ryc. 18: 9, 10), odkryta w okolicach Żnina [kat. 795] i pochodząca być może z grobu szkieletowego. Są to okazy taśmowate, z przewężeniem w środkowej części, stąd należą do typu IIIB według Tadeusza Wójcika (1982). Bransolety te uważane są za jeden z wyznaczników tzw. baroku wielbarskiego, datowanego na fazę B2/C1-C1a.

Ostatni wariant, bransoleta sztabkowata, odkryta została w dwóch egzemplarzach Gogółkowie, stan. BN [kat.146]. Ozdoby te wykonano z grubego pręta o owalnym przekroju, jednak publikacje omawiające ten zabytek nie wspominają o surowcu z którego je wykonano. Formy te, podobnie jak i pozostałe bransolety na obszarach zajętych przez społeczności kultury przeworskiej uważane są za element obcy, być może import z obszarów kultury wielbarskiej (Godłowski 1977, s. 47-48; Andrzejowski 1994, s. 318). Ich chronologia na terenie Wielkopolski zamyka się w ramach fazy B1-B2b (Skorupka 2001, s. 148).

Pojedynczym tego typu znaleziskiem z omawianego w pracy obszaru, jest wisiołek z brązu kształtu cylindrycznego i prostokątnym przekrojem (ryc. 18: 11). Odkryto go w półziemiance 3 w Pawłowie [kat. 469], a więc w zespole łączonym z kulturą przeworską datowanym na fazę C3/D. Okazy takie choć pojawiają się na cmentarzyskach kultury wielbarskiej, są też często spotykane w kulturze przeworskiej na przestrzeni całego okresu wpływów rzymskich (Godłowski 1977, s. 43).

II.3. Uzbrojenie

Znaleziska militariów na terenach północno-wschodniej Wielkopolski są wyjątkowo

nieliczną kategorią zabytków. Tylko w trzech przypadkach – Biskupin, stan. 17 i 17a [kat. 17], Godawy, stan. 1, 1a, 3 [kat. 139] i Mogilnie, stan. 76 [kat. 805] – uzbrojenie pojawiło się w grobach. Interesującymi znaleziskami ze względu na kontekst odkrycia, są metalowe elementy uzbrojenia odnalezione w środowisku bagiennym na stanowiskach w Biskupinie, stan. 12 [kat. 14] i w Żurawi, stan. BN [kat.798]. Pozostałe przedmioty pochodzą ze znalezisk o nieznanym kontekście: z Wszedzenia [kat. 759], Biskupina, stan. 4 [kat. 11] i Kruchowa [kat. 292].

II.3.1. Miecze i pochwy

Dwa okazy jednosiecznych mieczy odkryto w sąsiadujących ze sobą stanowiskach o podobnej chronologii w Godawach i Biskupinie. Okaz z Godaw, stan. 1, 1a i 3 [kat. 139] zachował się w bardzo złym stanie. Znaleziono go w pobliżu głowy zmarłego, spoczywającego w grobie szkieletowym zorientowanym na osi wschód – zachód. Na jego wyposażenie poza mieczem, składały się dwa naczynia odwrotnie gruszkowate typu D.VII.3.b., fragment zapinki żelaznej oraz kości zwierzęce. Pozwala to datować obiekt na fazę A2, ewentualnie początek fazy A3. Pozostałości drugiego miecza (ryc. 19: 2) pochodzą z grobu szkieletowego nr I/66 w Biskupinie, stan. 17 [kat. 17] Reprezentuje on typ W według Piotra Łuczkiwicza (2006), przy czym ze względu na stan zachowania nie można przypisać go do żadnej z wyróżnionych przez tego badacza odmian. Grób w którym pojawiły się ponadto: grot włóczni, fragmenty żelaznych noży, naczynia baniaste i misa typu C.III.9. datowany jest na fazę A1-A2.

Trzeci miecz pochodzi z przypadkowego odkrycia z Żurawi [kat. 798] (ryc. 19: 1). Jest to obosieczny miecz, zaliczający się do typu II/1b według Piotra Łuczkiwicza (2006). Jest to typ nielicznie występujący na ziemiach polskich, którego chronologia zamyka się w zasadniczo w obrębie fazy A2 (Łuczkiwicz 2006, s. 32, tabela 9).

Kolejne znalezisko – miecz obosieczny typu I – pochodzi z omawianego już w pracy zbioru z Wszedzenia [kat. 759]. Oprócz miecza z tego samego stanowiska pochodzi pochwa (ryc. 19: 3) należąca do typu Ia. Są to formy występujące na obszarze kultury przeworskiej w fazach A1 i A2 (Łuczkiwicz 2006, tabela 9, 10). Ze względu na stan zachowania trudna do ustalenia jest przynależność typologiczna żelazno-brązowych pochew mieczy z Kruchowa [kat. 292] i grobu 14 w Świerkówcu [kat. 691].

II.3.2. Grotty włóczni i strzał

Zabytki tej kategorii odkryto głównie w zespołach o niepewnym kontekście: w Biskupinie, stan. 12 [kat. 14] (grot zaginął), Kruchowie (ryc. 19: 4) [kat. 292] (grot typu grot typu F/2 według

Piotra Łuczkiwicza, datowany od fazy A2 po fazę A3) i Wszedzeniu [kat. 759] (grot typu IIa, wg Piotra Łuczkiwicza). Dwa żelazne elementy włócznie pozyskano w trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzysku szkieletowym z Biskupina, stan. 17 i 17a [kat. 17] Okaz z grobu IV/36 zaginął przed jego publikacją, natomiast w grobie I/66 odnaleziono grot należący do typu A/1 (ryc. 19: 5), spotykanego w kulturze przeworskiej przez cały MOPR (Łuczkiwicz 2006, tabela 13). W Mogilnie, stan. 76 [kat. 805] groty broni drzewcowej pojawiły się w 2 egzemplarzach. W grobie 2 z fazy A2, grot nawiązywał do typu A wg Piotra Łuczkiwicza, datowanego od fazy A1 po A3. W grobie 3, datowanym na fazę A3 znaleziono okaz typu C1 wg Piotra Łuczkiwicza, którego chronologia przypada na fazy A2 i A3.

W tym samym grobie znaleziono też żelazny grot strzały. Był to okaz z zadziorami, o całkowitej długości 9,3 cm i ostrzu długim na 8 cm. Ostrza strzał z młodszego okresu przedrzymskiego należą do rzadko spotykanych (por. Bochnak 2002, s. 11-12; Łuczkiwicz 2006, s. 100), a upowszechniają się dopiero w okresie wpływów rzymskich. Przykładem mogą być znaleziska z Wymysłowa (Jasnosz 1952, s. 262) i Młodzikowa (Dymaczewski 1958, s. 419).

II.3.3. Elementy tarczy

Metalowe elementy tarcz odkryto na dwóch stanowiskach. W Świerkówcu [kat. 691], w grobie 10 znajdowały się fragmenty żelaznego umba z trzema brązowymi nitami (ryc. 19: 8) oraz wykonany z brązu imacz o daszkowatym przekroju (ryc. 19: 9). Umbo posiada wyraźnie wysklepioną pokrywę oraz wysoki, tępy kolec, przez co zalicza się do typu 7 według Dietricha Bohnsacka (1938) lub B.7B w ujęciu Piotra Łuczkiwicza (2006). Jest to więc forma właściwa dla fazy A3. Warty osobnego komentarza jest wspomniany wyżej imacz. Imacze w formie pręta, na końcu którego znajdowały się dwie okrągłe płytki przypisuje się do typu 1 według Martina Jahna (1916). Jednak ze względu na surowiec z którego go wykonano jest on znaleziskiem wyjątkowym na terenach kultury przeworskiej, Również na cmentarzyskach ludności kultury oksywskiej, wykonane z brązu imacze należą do rzadkości. Przykładem może być imacz z Wygody, gdzie w datowanym na fazę A3 grobie 77 zalegał wspólnie z umbem typu 7 według Dietricha Bohnsacka (Machajewski 2001, s. 21, tabl. XIX). Wykonane ze stopu miedzi uchwyty tarcz, spotykane są czasami na cmentarzyskach kultury jastorfskiej, czego przykładem może być okaz z Grossromstedt (Eichhorn 1927, s. 115-116; Bokinić 1999, s. 123).

W zbiorze zabytków z Kruchowa znajdują się: umbo z zaczątkowym kolcem (ryc. 19: 7), należące do typu 6 według Martina Jahna (1916) oraz umbo kopulaste, z zagiętym do wewnątrz kołnierzem (ryc. 19: 6). Pierwsze z nich spotykane jest w kulturze przeworskiej w fazie B1c (Godłowski 1992, s. 72), zaś drugie stanowi formę przewodnią dla okresu późnorzymskiego, w

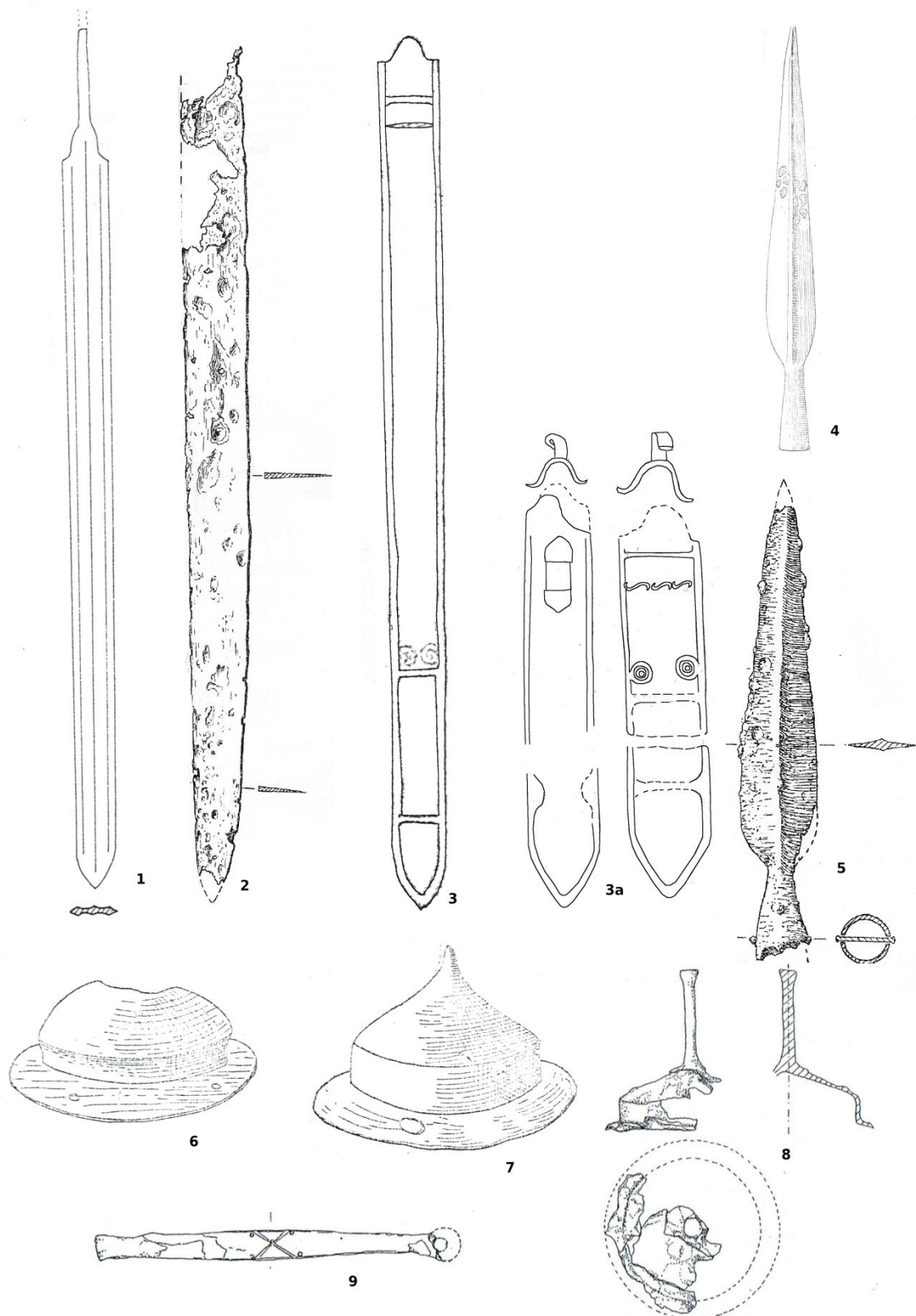
przedziale faz C1b-C2 (Godłowski 1992, s. 74).

II.4. Grzebienie

Do przedmiotów codziennego użytku posiadających walor datownika, należą grzebienie wykonane z poroża. Z omawianego obszaru pozyskano 3 egzemplarze. Pierwszy z nich odkryto w grobie ciałopalnym w Podlesiu Wysokim [kat. 491] (ryc. 18: 16). Jest to częściowo zniszczony grzebień jednodzielny, niezdobiony, o owalnym uchwycie, który należy do typu T. A, I według Sigrid Thomas (1960), a zatem form występujących zarówno w kulturze wielbarskiej (Skorupka 2001, s. 161) jak i przeworskiej (Godłowski 1977, s. 49) od fazy B2 po C1b. Grób z Podlesia wysokiego pochodzi z fazy B2/C1 o czym świadczą zalegające wewnątrz zapinki A.II.41 i A.V.96.

Kolejny grzebień pochodzi z Gąsawy, stan. 6 [kat. 132] (ryc. 18: 14). Zbudowany jest z trzech płytek połączonych brązowymi nitami i posiada półokrągły, słabo wysklepiony uchwyt przez co można go przypisać do typu T.I.2. według Sigrid Thomas (1960) Okaz ten posiada bogate zdobienie w postaci koncentrycznie wyłobionych okręgów (kółek współśrodkowych) – elementu spotykanego na grzebieniach z innych terenów środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. W Gąsawie pojawił się on w obiekcie 242, w towarzystwie fragmentów naczyń wykonanych na kole i dwóch fibul A.VI.162, a zatem w zespole datowanym jest na fazę C1b-C2.

Podobnie datowany jest trzeci grzebień z północno-wschodniej Wielkopolski, odkryty w grobie ciałopalnym w Zrazimiu [kat. 784] (ryc. 18: 15). Okaz ten, zarówno swoją budową jak i ornamentyką przypomina omawiane wyżej znalezisko z Gąsawy. Różni się jednak ukształtowaniem uchwytu, który w grzebieniu zrazimskim wysklepiony jest bardziej łukowato, przez co nawiązuje do odmiany T.I.3. Grzebienie takie spotykane są zarówno w kulturze przeworskiej, wielbarskiej, grupie masłomęckiej jak i w kręgu nadłabskim (Godłowski 1977, s. 50; Kokowski 1997, Abb.3: a; Mączyńska 1985, Abb.9).

Ryc. 19. Wybór militariów z północno-wschodniej Wielkopolski. 1: Żurawia, stan. BN (wg Makiewicz 1992, ryc. 3); 2, 5: Biskupin, stan. 17 (wg Balke 1969, s. 363); 3: Wszedzień, cment. I (wg archiwum S. Jasosza); 4, 6, 7: Kruchowo, stan. BN (wg Machajewski 1980, ryc. 6); 8, 9: Świerkówiec, stan. 1 (wg Bokiniec 1999, ryc. 7).

II.5. Monety

Zbiór numizmatów z północno-wschodniej Wielkopolski posiada niewielkie walory dla rozważań chronologicznych. Omawiana grupa źródeł pozyskana została z 12 stanowisk, przy czym są to niemal wyłącznie znaleziska pojedyncze, o niepewnym kontekście (tabela 4). Jedynym wyjątkiem jest liczący 38 monet greckich, domniemany skarb z Szubina, stan. 8 [kat. 688]. Charakteryzując ten zbiór należy też zaznaczyć, że poza okazem z Wenecji [kat.737], pozostałe numizmaty to znaleziska z amatorskich odkryć z XIX i początków XX wieku, które skatalogował Marian Gumowski (1956).

Tabela 4. Zestawienie odkryć monet antycznych z północno-wschodniej Wielkopolski

Stanowisko	Rodzaj znaleziska	Inwentarz
Biskupin, stan. 4	luźne w nasypie wału	denar srebrny?
Cerekwica	luźne	denar Hadriana (117-138)
Goryszewo	luźne	denar Faustyny Starszej (138-161)
Juncewo, stan. BN	luźne	Wiktoryn (269-271)
Murczyn, stan. BN	luźne	Faustyna St (138-161) fragment skarbu wczesnośredniowiecznego?
Słębowo, stan.	depozyt?	2 złote monety (nieokreślone)
Słupy, stan. BN	luźne	Trajan (98-117)
Szubin, 8	skarb?	38 monet greckich
Wenecja, stan. 21	luźne, z powierzchni stanowiska	antoninian Postumusa (260-269)
Wiśniewo BN	luźne	denar Aureliusza (161-180)
Żnin, stan. 24	luźne	Denar Trajana (98-117)
Żnin, stan. 25	luźne	2 złote monety: Trajan (98-117) i Septymiusz Sewer

Monety o najwcześniejszej emisji wystąpiły w wspomnianym wyżej domniemanym skarbie z Szubina [kat. 688]. Poza zdawkowymi informacjami, że jest to zbiór monet greckich, nie posiadamy o nim bliższych informacji. Pozostałe znaleziska to przede wszystkim rzymskie denary i antoniniany wybite w II i III wieku po Chr. Jak wskazał Kazimierz Godłowski (1985, s. 10-11) rzymskie monety z tego okresu funkcjonowały przez dłuższy czas, stąd między datą ich wybicia a momentem zdeponowania w ziemi mogło upłynąć wiele dziesięcioleci. Z tego względu przydatność pojedynczych, bez kontekstowych monet jest niewielka. Występowanie późniejszych numizmatów – z Juncewa [kat. 240] i Wenecji [kat. 737] może pośrednio świadczyć o funkcjonowaniu w POR lub wczesnej fazie OWL na badanym obszarze niewielkich społeczności. Należy jednak pamiętać, że z uwagi na niepewny charakter tych odkryć nie należy wykluczać ich funkcjonowania we

wczesnym średniowieczu (por. Brzostowicz 1993, s. 50-52).

II.6. Brakteaty

Zabytki te pochodzą z wielokrotnie omawianego zespołu z Wapna [kat. 725] (np. Kostrzewski 1923, s. 208-209; Petersen 1939, s. 118, 132; Żak 1980, s. 319). Ze względu na wielokrotnie przytaczane, a często sprzeczne ze sobą informacje dotyczące okoliczności oraz wielkości odkrycia, omawiając je powołałam się na opracowanie autorstwa Michała Kary (1994).

W trakcie prac polowych, mających na celu usunięcie „pagórków”, w latach 1850-1877 rozebrano prostokątny w zarysie, kamiennie-ziemny kurhan oraz kilka (dokładna liczba nie jest znana) mogił. W efekcie tych prac natrafiono na trzy depozyty, w tym dwa w jednym kurhanie. Pierwszy depozyt złożono w urnie twarzowej kultury pomorskiej. W jego skład wchodziły trzy brakteaty, wykonane z cienkiej, złotej blachy. Pierwszy, większy (około 5 cm średnicy) posiada wyobrażenie jeźdźca z otwartymi ustami. Drugi, mniejszy (średnica około 2,7 cm) z przedstawieniem jeźdźca i napisem runicznym SABAR. Trzeci zabytek o nieokreślonym zdobnictwie, zaginął i znany jest jedynie z opisu dokonanego przez Jana Żaka (1962, s. 58). Ostatnia, czwarta zawieszka, wchodziła w skład depozytu nr 2. Jej wielkość i zdobienie przypominało pierwszy brakteat.

Zabytki te posiadają wyraźne nawiązania na terenie Skandynawii, gdzie datowane są na V i VI wiek po Chr. Najczęściej uważane są za element związany z kulturą społeczności skandynawskich. Świadczy o tym zdobienie, interpretowane jako wyobrażenie Odyna lub Thora, a także zwyczaj ich deponowania w grobach lub ciekach wodnych, bagnach, torfowiskach etc. Zawieszki z Wapna, podobnie jak analogiczne znaleziska z Jutlandii, Skanii, czy Zelandii są nieznacznie uszkodzone, co poniekąd również wskazuje na ich związek ze Skandynawią (Mączyńska 1999, s. 25-53; Machajewski 2007, s. 77-97).

II.7. Systematyka chronologiczna analizowanych form kulturowych - podsumowanie

Zaprezentowane wyniki analizy chronologicznej poszczególnych form kulturowych stwarzają podstawę do wydzielenia w Wielkopolsce północno-wschodniej przynajmniej sześciu ich zbiorów, stanowiących podstawę do zdefiniowania kolejnych etapów reorganizacji kulturowych.

a) zbiór elementów kultury jastorfskiej, (faza HaD3 po fazę A1-A2 MOPR, co w systemie Gustava Schwantesa (1950) odpowiada schyłkowej fazie Jastorf c i fazie Ripdorf - por. Machajewski, Pietrzak 2004, ryc. 2). Ze SOPR wiążą się wyłącznie okazy naczyń typu A.II.8.a., C.III.9., G.VII.8., I.III.8, natomiast zabytki metalowe z północno-wschodniej Wielkopolski datowane są na fazy A1-A2 MOPR. Taką chronologię posiadają: szpila typu holsztyńskiego (typ

Skovby/Bjerndrup), żelazne klamry zawiaskowe, zapinka o stopniowatym kabłąku nawiązująca do typu Cuxhaven, zapinki typu H, długie warianty zapinki typu B, zapinka typu C oraz okazy z brązowymi kulkami na kabłąku. Z tymi materiałami incydentalnie występują elementy uzbrojenia w postaci brązowego imacza typu 1 wg Jahna. Wyznacznikiem kultury jastorfskiej są również gliniane łyżki, które na omawianym obszarze datowane są od SOPR po fazę A2 MOPR (Michałowski 2004, s. 140).

Omawiany zbiór znajduje nawiązania przede wszystkim na obszarach północnej Wielkopolski, Kujawach i na ziemi chełmińskiej (Kostrzewski 1923; Michałowski 2006, s. 183-197; Machajewski 2008, s. 119).

b) zbiór elementów jastorfsko-przeworskich (faza A1 i A2). Wśród nich można wymienić zapinki typu A, krótkie okazy należące do typu B i B/C, żelazną zapinkę z brązową „koszulką” na kabłąku, fibule typ G/H i K. Formy te w Wielkopolsce północno-wschodniej występują najczęściej w dobrze datowanych grobach, które posiadają pewne cechy kultury jastorfskiej jak i przeworskiej, a także w zespołach których przynależność kulturowa jest nieustalona. Zbiór nawiązuje do relacji jastorfsko-przeworskich, dokumentowanych w Wielkopolsce północnej (por. Michałowski 2008, s. 89-102, Machajewski, Pietrzak 2004, s. 99-100), ale także na Kujawach (por. Kokowski 1991, s. 120-121; Grygiel 2004, s. 64-65) i Mazowszu zachodnim (Machajewski, Rozen 2016, s. 45). Na ziemiach polskich zabytki te występują z różną częstotliwością w kulturze przeworskiej, jastorfskiej, a nawet oksywskiej. Mogą zatem sygnalizować na analizowanym obszarze proces latenizacji (Dąbrowska 1988)

c) zbiór elementów kultury przeworskiej z MOPR (faza A2 oraz A3/B1). Najwcześniejszy horyzont czasowy tej kultury reprezentują przede wszystkim elementy uzbrojenia, takie jak miecze typu W i IIb1, grot włóczni A/1 wg Piotra Łuczkiewicza, oraz naczynia typu A.II.8.b., A.VI.1., C.III.8., C.VII.1., C.VII.4., D.VII.a.3., D.VII.b.3, D.VII.4., F.4., G.VII.2., H.IV.1.

Zbiór zabytków wyznaczających fazę A3-B1 jest dużo mniejszy. Należą do niego zapinki typu N oraz naczynia B.I.9., C.III.2., D.VII.b.1., E., H.IV.4., H.IV.8., H.VII.5. Podobne formy kulturowe występowały w tym czasie na Kujawach (Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998), Mazowszu (Dąbrowska 1998; Czarnecka 2007), Wielkopolsce (Dąbrowscy 1967; Machajewski, Rogalski 2016), czy w Polsce środkowej (Olędzki 2000).

d) zbiór elementów kultury wielbarskiej, (fazy B2b - B2/C1-C1a i C1b-C2). Za najwcześniejsze elementy tej kultury w północno-wschodniej Wielkopolsce (datowane na fazę B2b) można uznać zapinki typu A.II.38-39, platerowaną srebrem fibulę typu A.V., s. 10, bransolety sztabkowe, naczynia typu D.VII.5. Z fazą B2/C1-C1a łączą się natomiast zapinki A.II.41., A.V.96, A.V.124.,

A.V.128., sprzączka do pasa AD11, bransolety węzowate i żmijowate, naczynia typu A.II.2., A.III.4., B.III.3., J.VI.2., K.I.7., a także paciorki typu TM.III.54 (por. Gałęzowska 2007, s. 158-165).

Do najmłodszych znalezisk związanych z kulturą wielbarską w fazie C1b lub nawet C2, należą prawdopodobnie zapinki A.VI.161 i 162 (por. Przewoźna 1955, s. 126, Gałęzowska 2007, s. 162-163).

Omawiany zbiór pochodzi ze stanowisk (przede wszystkim cmentarzysk) datowanych od fazy B2 po fazę C1b lub C2. Nawiązuje zarazem do znalezisk z północnej Wielkopolski, ziemi lubuskiej i Pomorza, a więc strefy C osadnictwa kultury wielbarskiej (Machajewski 1980, s. 54; Wołągiewicz 1981, s. 84-85; Machajewski 2008, s. 120-121; Michałowski, Teska, Żychliński 2015, s. 257-262).

e) zbiór elementów kultury przeworskiej z POR, (faza C1b-C2 i C3/D) Zbiór ten tworzą: zapinki typu A.VI.158, naczynie jeżowate, naczynia wykonane na kole garncarskim, ręcznie lepiące typu A.III.3., A.IV.3., C.II.2., C.II.3., E.IV.3., G.IV.6., G.V.2., G.VII.7., G.VIII.5., I.II. Znaleziska te, nawiązują zwłaszcza do terenów środkowej Wielkopolski (Godłowski 1985, s. 95-96; Machajewski 1997, s. 98-101; Mączyńska 1999, s. 25-50; Machajewski 2020, s. 237-250), a jednocześnie, co rozumiałe do Kujaw (Cofta-Broniewska 1979, s. 97-100; Bednarczyk 2010).

f) zbiór elementów z okresu wędrówek ludów (faza C3/D i E). Młodszą metrykę posiadają: dziobowate okucie końca pasa, zapinka niemberska i ażurowana, zaś wyznacznikiem fazy E jest skarb pochodzenia skandynawskiego. Zbiór elementów z OWL najwyraźniej nawiązuje do oblicza kulturowego Pomorza i północnej Wielkopolski (Godłowski 1981, s. 65-129; Kara 1994; Machajewski 2008, s. 121-122; Schuster 2019, ryc. 10).

Z analizy archeologicznej zabytków ruchomych wynika więc, że obszary północno-wschodniej Wielkopolski w czasie między schyłkiem rozwoju kultury pomorskiej, a początkami wczesnego średniowiecza były obszarem charakteryzującym się dużą dynamiką przemian kulturowych. W przeciwieństwie do Kujaw, Pomorza, południowej i wschodniej Wielkopolski, gdzie obserwujemy pod tym względem większą stabilizację, specyfika analizowanego regionu wyraża się poprzez zmienność kulturową.

Rozdział III. Osadnictwo

III.1. Założenia metodyczne

Jednym z celów pracy jest próba znalezienia odpowiedzi na pytania jakie były preferencje siedliskowe społeczności zamieszkujących północno-wschodnią Wielkopolskę u schyłku starożytności. Podobne próby w stosunku do różnych epok, w archeologii polskiej podejmowano już wielokrotnie (por. Kurnatowski 1963, Niewęgłowski 1966, Bukowski 1967, Łosiński 1982, Szamałek 2009). We współczesnych ujęciach, gdzie ze względu na rozwój koncepcji teoretycznych oraz metod pomiarowych, akcent położony jest na zagadnienia związane z relacjami przestrzennymi między poszczególnymi elementami sieci osadniczej. Ostatnio zarys dokonań światowej i polskiej archeologii w tym zakresie przedstawili Włodzimierz Rączkowski (2018, s. 11-29) i Zbigniew Kobyliński (2019, s. 9-27). Jak wskazują badacze, na gruncie archeologii nie istnieje jeden, uniwersalny i ogólnie przyjęty model prowadzenia studiów osadniczych. Wybór założeń zależy przede wszystkim od badacza i podyktowany jest stanem i charakterem bazy źródłowej.

Istotny wkład w rozwój współczesnych badań osadniczych miały prace uczonych anglosaskich, z tzw. szkoły paleoekonomicznej (por. Kobyliński 1986, s. 8-12). Wśród jej głównych nurtów duże znaczenie miała koncepcja wyznaczania obszaru eksploatowanego przez osadę (z ang. *site catchment analysis*). Wykorzystując badania etnograficzne poszukiwano archeologicznych możliwości zaobserwowania zależności między położeniem osady, a odległością od istotnych z punktu widzenia gospodarczego miejsc (Chrisholm 1962, s. 46; Vita-Finzi, Higgs 1970). W odniesieniu do społeczności rolniczych za granicę opłacalnego wykorzystania terytorium uznano obszar położony w promieniu do 5 km od osady, przy czym wraz z rozwojem tej koncepcji odległość tę zastąpiono przeliczeniem na odcinek który można było przebyć w ciągu 1 godziny. Istotnym ograniczeniem dla zastosowania tego modelu w warunkach europejskich, była trudność w odtworzeniu pradziejowych warunków naturalnych, którego niektóre elementy, jak np. lasy i bagna, miały istotny wpływ na ten zasięg. Zdaniem Stanisława Kurnatowskiego (1971) oraz Macieja Henneberga i Janusza Ostoja-Zagórskiego (1977) obszar ten był znacznie mniejszy i za bardziej prawdopodobną przyjęli odległość od 1 do 1,5 km od osady.

Innym nurtem wywodzącym się z kręgu nauki anglosaskiej, jest paleoekistyka. Założenia tej metody zostały sformułowane przez Steave'a Held'a (1979), który postulował multidyscyplinarne (nauki z zakresu geografii, urbanistyki, socjologii, psychologii społecznej) badanie śladów pradziejowego osadnictwa na wielu poziomach złożoności, od pojedynczego domostwa, po makroregion osadniczy. Z propozycji tych korzystali m. in. Zbigniew Kobyliński (1988) i Sylwester Czopek (2005).

Na gruncie archeologii polskiej dużą popularnością cieszy się po dziś dzień podejście naturalistyczne, akcentujące rolę środowiska jako podstawowej determinanty procesów osadniczych. Do ważnych w tym nurcie należy między innymi praca Janusza Kruka (1973), który badał relacje pomiędzy lokalizacją faktów osadniczych, przypisanych do poszczególnych kultur neolitycznych, a ich topografią. Na potrzeby analizy archeologicznej wydzielił 3 typy i 7 podtypów położenia stanowisk w krajobrazie wyżyn lessowych. Propozycję tę w odniesieniu do okresu wpływów rzymskich na Niżu Polskim zaimplementował Tadeusz Makiewicz (1978, s. 22), który rozpatrywał zasiedlenie okolic Jeziora Pakoskiego. Warto także wspomnieć o dokonaniach Kazimierza Siuchnińskiego (1974, s. 189-215), który podjął próbę przeanalizowania położenia elementów sieci osadniczej z okresu wczesnego średniowiecza względem czterech czynników: odległości od wody, granicy lasu, topografii i gleb. W swoich badaniach posiłkował się on współczesnymi mapami – topograficznymi i bonitacyjnymi w skali 1:50 000. Wykorzystanie tego podejścia we współczesnych badaniach nad osadnictwem możliwe jest jednak jedynie przy uważnej krytyce dotyczącej zwłaszcza stosowania współczesnych map glebowych oraz określania granic tzw. pralasu. Obecna pokrywa glebowa jest pochodną wielu przeobrażeń (naturalnych i antropogenicznych), najczęściej o charakterze degradującym jej walory dla rolnictwa (Rodzińska-Nowak 2012, s. 39-42). Stąd przydatność współczesnych map glebowych jest niezadowalająca i może doprowadzić do błędnych wniosków (Jankuhn 2004, s. 61). Wobec braku analiz paleopedologicznych pewne możliwości stwarza wykorzystanie map geomorfologicznych, dzięki którym uzyskujemy uproszczony podział na gleby wykształcone na glinach, piaskach i mady rzeczne. Możliwości zastosowania tego rodzaju map pokazuje między innymi praca Piotra Kittela (2013, s. 49-79), który analizował powiązania między lokalizacją osady, a rodzajem podłoża (skałą macierzystą).

W przypadku terenów środkowoeuropejskiego *Barbaricum* wyjście poza schemat determinizmu środowiskowego jest zadaniem trudniejszym, niż np. dla okresu wczesnego średniowiecza. Zgodnie z propozycją Jana Źaka (1977, s. 421-424), a więc przedstawiciela tzw. nurtu antynaturalistycznego (por. Rączkowski 2018, s. 22-24, ryc. 1), środowisko przyrodnicze jest jedynie pasywnym podłożem procesów osadniczych – osią zainteresowań archeologii powinny być więc takie czynniki jak system społeczno-polityczny, gospodarka oraz świadomość dawnych grup ludzkich. Należy mieć jednak na uwadze, że możliwości badania tych elementów w przypadku społeczności będących tematem mojej pracy są bardzo ograniczone. Powstaje zatem pytanie, czy i ewentualnie w jaki sposób można rozpatrywać kwestie osadnicze, w ramach przyjętych dla tego opracowania? Czy walory geograficzno-przyrodnicze była dla dawnych społeczności kwestią fundamentalną, a jeżeli tak, to czy zawsze takie były? Innymi słowy, czy rola środowiska była

jednakowa dla różnych przecież grup zamieszkujących północno-wschodnią Wielkopolskę na przestrzeni blisko tysiąclecia?

Podjmując rozważania nad tą tematyką chciałbym wykorzystać przedstawione powyżej koncepcje badawcze. Nie będzie to jednak próba stworzenia swoistej hybrydy „naturalistyczno-antynaturalistycznej”, ale próba spojrzenia na kwestie osadnictwa z różnych perspektyw. W pierwszej kolejności chciałbym skupić się na wybranych cechach poszczególnych elementów dawnej sieci osadniczej. Będą to więc głównie aspekty uchwytnie na płaszczyźnie obserwacji archeologicznej, takie jak topografia i geomorfologia, oddalenie od zbiorników wodnych czy odległość stanowisk względem siebie. Celem tych analiz będzie próba znalezienia odpowiedzi na pytania o preferencje siedliskowe i możliwości wykorzystania zasobów środowiska, wielkości potencjalnych mikroregionów przez pryzmat możliwości prowadzenia ekstensywnej gospodarki (tzw. *Praxis* – por. Machajewski 1984, s. 46). Swoje ustalenia chciałbym – w miarę możliwości, skonfrontować z obrazem sieci osadniczej na terenach sąsiednich (Kujawy, Krajna, Pomorze, Wielkopolska, Mazowsze), co pozwoli na podjęcie dyskusji na temat możliwości obserwacji archeologicznej problemu tradycji osadniczej społeczności pradziejowych, rozumianej jako dążność do zasiedlenia obszarów o zbliżonych do znanych uprzednio stref krajobrazowych.

W pracy chciałbym również zweryfikować funkcjonujące w literaturze pojęcia: skupisko oraz mikro i mezoregion osadniczy, wyróżnione dotychczas na obszarze północno-wschodniej Wielkopolski (por. np. Machajewski 1980; Ostojka-Zagóski 1993; Smaruj 2013, Nowaczyk et. al. 2015). Podstawowa do rozstrzygnięcia była tutaj kwestia, w jakim stopniu rysujące się na mapach koncentracje śladów dawnego osadnictwa mogą stanowić odbicie układu pradziejowego, na ile jest to efekt stanu badań. Na potrzeby rozważań wykorzystałem katalog stanowisk o ustalonej lokalizacji, zawierający 806 faktów osadniczych. W jego skład wchodziły stanowiska badane wykopaliskowo, penetrowane powierzchniowo oraz nieliczne znaleziska bezkontekstowe. Źródła te, przeanalizowałem wykorzystując podział hierarchiczny, od poziomu makroregionalnego, poprzez mikroregionalny (rozumiany jako jednostka terytorialna odpowiadająca wspólnocie osadniczej), po osadę i pojedyncze domostwo (por. Okulicz 1968, s. 29-56).

III.1.1. Ujęcie makroregionalne

Przeprowadzenie szczegółowej analizy siedliskowej dla całego badanego obszaru byłoby procesem nie tylko żmudnym, ale w moim przekonaniu również zbędnym. Rozważanie zasiedlenia okolicy w której zlokalizowano pojedyncza stanowiska z okresu wpływów rzymskich miałyby niewielką wartość poznawczą, stąd bardziej szczegółowo przyjrzałem się jedynie wytypowanym obszarom próbnym. Były to założenia tereny o największej liczbie stanowisk archeologicznych datowanych na OWR. Aby zminimalizować wpływ nierównomiernego stanu rozpoznania regionu

wykorzystałem źródła pochodzące z badań AZP. Prace te realizowano niemal na całym ujętym w pracy terenie – wyjątkiem są trzy arkusze w okolicy Barcina, Trzemeszna i Gniezna⁵.

Wykorzystanie tej kategorii znalezisk w badaniach osadniczych niesie za sobą pewne ograniczenia, na które zwracano już uwagę w literaturze (por. Jaskanis 1996; Niedziółka 2018, s. 113-115; Rączkowski 2018, s. 15). Do najczęściej artykułowanych zastrzeżeń należy nieporównywalność wyników badań prowadzonych przez różne ekipy, które działały w oparciu o zmieniające się wraz z rozwojem programu instrukcje. Trudny do oceny jest także wpływ czynników podepozycyjnych – w szczególności nasadzenia lasów, stosowania głębokiej orki lub wysokość i rodzaj zasiewu porastającego pola, czy inne utrudnienia w dostępie do terenu w trakcie penetracji powierzchniowej. Nie bez znaczenia są również ograniczone możliwości oceny charakteru stanowiska i chronologii ceramiki pozyskanej w trakcie tych badań.

Wobec tego wyniki badań z programu AZP nie mogą być interpretowane jako obiektywne odbicie rzeczywistości pradziejowej. Współczesne pojęcia, takie jak „stanowisko archeologiczne” lub „skupisko i pustka osadnicza” winny być traktowane jedynie jako narzędzie w formułowaniu hipotez dotyczących przeszłego osadnictwa, a nie realnie istniejącego dawniej bytu.

Dane z programu AZP mimo tych zastrzeżeń, stanowią kategorię źródeł których nie można pominąć szczególnie, że dla znacznej części północno-wschodniej Wielkopolski stanowią one wiodący rodzaj znalezisk. Analizy prowadzone na poziomie makroregionalnym miały za zadanie przede wszystkim wskazać stref zagęszczonego osadnictwa.

Skatalogowane stanowiska podzieliłem na 5 kategorii według następującego klucza:

- a) ślad osadniczy (od 1 do 4 zabytków)
- b) punkt osadniczy (od 5 do 14 zabytków)
- c) osada (powyżej 15 zabytków lub w przypadku zarejestrowania obiektów archeologicznych)
- d) cmentarzysko (w przypadku zarejestrowania grobów)
- e) cmentarzysko? (kategoria ta opiera się na sugestii autorów penetracji powierzchniowych)

Aby uniknąć sytuacji w której za gęsto zasiedlony uznany zostanie obszar na którym zarejestrowano dużą liczbą stanowisk o mniejszej wartości poznawczej, poszczególnym kategoriom przypisano wartość punktową: 1 pkt. – ślad osadniczy, 5 pkt. – punkt osadniczy, 15 pkt. – osada lub cmentarzysko, także domniemane cmentarzysko. Następnie w ramach każdego z obszarów AZP zsumowano poszczególne fakty osadnicze, mnożąc je o przyjętą w pracy wartość. Wyniki tych obliczeń przedstawiono w tabeli 5 oraz graficznie na mapie (ryc. 20). Było to podstawą

⁵ Na etapie tworzenia katalogu teczki z arkuszami 49-33, 48-36 i 43-37 były dla mnie niedostępne

wyznaczenia 10 obszarów testowych, które stały się przedmiotem szczegółowych badań (ryc. 21). Pierwsze 5 z nich (oznaczone nr I-V) położona jest nad rzekami będącymi dopływami Noteci, a więc nad Kcynianką, Gąsawką, Panną i Małą Notecią. Druga grupa – obszary oznaczone nr VI-X, znajdują się w zlewni Warty, a zatem nad Wełną, Wełnianką, Małą Wełną, Nielbą i Lutomią.

III.1.2. Ujęcie mikroregionalne

Każde z wyznaczonych skupisk analizowano osobno, według podobnego schematu. Jeżeli baza źródłowa na to pozwalała, w pierwszej kolejności wyodrębniono stanowiska o podobnej chronologii, zaznaczając hipotetyczny zasięg mikroregionu osadniczego w obręb którego stanowisko to mogło wchodzić. Ze względu na słaby stopień rozpoznania, dokładne datowanie poszczególnych elementów sieci osadniczej możliwe było tylko wyjątkowo.

Dalsze analizy prowadzone były wyłącznie w oparciu o stanowiska o dokładnie ustalonej lokalizacji, z wyłączeniem śladów osadniczych. Źródła te, wyznaczono w oparciu minimalną ilość materiału datującego, przez co ustalenia kulturowo-chronologiczne prowadzone w oparciu o nie charakteryzują się mniejszą wiarygodnością. Ponadto możliwość przemieszczenia pojedynczego zabytku w wyniku np. prac rolniczych powoduje, że stanowiska te zostały wyłączone z analiz.

Badano także relacje pomiędzy rodzajem stanowiska, a jego położeniem, geomorfologią i oddaleniem od zbiornika wodnego. Modelowe ujęcie Janusza Kruka (1973) zostało w pracy zastąpione podziałem bardziej szczegółowym, wywodzącym się z propozycji przyjętej dla KEZA. Kwestionariusz ten uzupełniany był, przynajmniej w założeniu w terenie, dzięki czemu ustalenia dokonane w oparciu o mapy topograficzne, były jednocześnie weryfikowane. Dla każdego ze stanowisk określono trzy parametry, zapisane cyframi arabskimi lub literami. Ich wyjaśnienie przedstawiam poniżej:

- a) „położenie w obrębie jednostek fizjograficznych” - główny podział obejmuje: strefę nadmorską (morze – 1: 1., plaża – 1: 2, mierzeja – 1: 3; skarpa – 1.4; wał wydmy – 1: 5), duże doliny (w wodzie – 2: 1, terasa denna - 2: 2, terasa nadzalewowa – 2:3, terasy wyższe – 2: 4, brzeg wysoczyzny – 2: 5) , małe doliny (dno doliny – 3: 1, stok doliny – 3: 2, krawędź doliny – 3: 3), strefę poza dolinami (równina 4: 1, obszar falisty – 4: 2, obszar pagórkowaty – 4: 3, obszar górzysty – 4: 4).
- b) „położenie z uwagi na rodzaj ekspozycji” - główny podział obejmuje: teren nieekspozowany (1: 1), teren ekspozowany (krawędzie, stoki wklęsłe i proste – 2: 1, sfałdowania i niewielkie cyple – 2: 2, cyple wybitne – 2: 3, wały i garby – 2: 4, wyniesienia o pozycji okrężnej - 2: 5), teren osłonięty (podstawa stoku – 3: 1, doliny denudacyjne – 3: 2, kotlinki, zagłębienia bezodpływowe – 3: 3, jaskinie – 3: 4) oraz formy szczególne (4).

c) „utwór geologiczny” (w starszych KEZA określane jako „gleba”) - podział na utwór luźny/piaszczysty (p), zwięzły/gliniasty (gl) i torfowo-bagienny (tb). Wskazania te będą dodatkowo konfrontowane z mapą geologiczną 1:50 000 (dane Państwowego Instytutu Geologicznego, źródło mapy:<http://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

Znaczącym problemem w badaniach relacji między lokalizacją stanowiska a jego odległością od zbiornika wodnego, jest zdefiniowanie co za taki zbiornik uznajemy i w jaki sposób interpretujemy jego granice. Wobec niedostatku danych paleośrodowiskowych odtworzenie pradziejowego układu hydrograficznego jest w praktyce możliwe jedynie na dużym poziomie uogólnienia (por. rozdział I.3). Na potrzeby analiz siedliskowych, przyjąłem założenie w myśl którego przebieg głównych jezior, cieków i rzek nie zmienił się znacząco, wykorzystując w dalszym ciągu te same doliny i zagłębienia terenu. Nie uwzględniłem natomiast mokradeł i zabagnionych łąk, gdyż trudno określić w jaki sposób zbiorniki te mogły być wykorzystywane i jaki miały wpływ na lokalizację stanowisk. Pomiarów dokonywane były przy pomocy mapy topograficznej w skali 1:10 000, a stanowiska przypisano do jednej z czterech klas: 1) położone w odległości do 250 m od jeziora, rzeki lub ciek; 2) od 251-500 m; 3) od 501-750 m; 4) powyżej 750 m.

W skali mikroregionalnej podjąłem też próbę spełnienia postulatów Jana Żaka (1977), dotyczących badań nad osadnictwem. Rozpatrywanie zależności pomiędzy elementami sieci osadniczej, a możliwościami i potencjałem gospodarczym dawnych społeczności możliwe do prześledzenia było jedynie na nielicznych stanowiskach. Dotyczy to w pierwszej kolejności stanowisk z ogniskami dymarskimi, pracowniami kamieniarskimi, czy reliktyw osad z których pozyskano i przebadano kości zwierzęce. Na wytypowanych obszarach badawczych starano się również zbadać relacje społeczno-polityczne, rozumiane przez pryzmat relacji międzykulturowych, zwłaszcza kultury pomorskiej, jastorfskiej i przeworskiej oraz wielbarskiej i przeworskiej, ze szczególnym uwzględnieniem odległości pomiędzy osadami. Niezwykle trudne do przeanalizowania są aspekty związane z świadomością i kulturą duchową społeczności zamieszkujących północno-wschodnią Wielkopolskę między III w. p. n. e., a V w. n. e. Pewne możliwości w tym zakresie stwarza perspektywa prześledzenia zależności między elementami sieci osadniczej z omawianego okresu, a pozostałościami po wcześniejszych kulturach, czego przykładem jest cmentarzysko kurhanowe w Pałędziu Kościelnym, gdzie kurhany łączone z kulturą wielbarską wzniesiono w sąsiedztwie megalitu kultury amfor kulistych, lub fakt złożenia skarbu z OWL z Wapna w kurhanie z wczesnej epoki żelaza. Inne przejawy tej sfery życia, manifestują się w postaci nielicznych znalezisk bagiennych oraz roli źródeł i cieków wodnych.

III.2. Analizy mikroregionalne

Jak wskazują dane przedstawione w tabeli 5 oraz na rycinie 20 zewidencjonowane stanowiska archeologiczne z badanego okresu występują w pewnych koncentracjach. Podkreślić należy, że obszarami mogącymi uchodzić za najgęściej zasiedlone są okolice Kcyni, Damasławka i Mieściska, a zatem tereny gdzie, poza AZP, nie prowadzono dotąd większych akcji badawczych. Mamy więc do czynienia z sytuacją, w której źródła z badań powierzchniowych korygują w sposób bardzo znaczący dotychczasowe hipotezy wysuwane jedynie w oparciu o wiedzę z badań wykopaliskowych. Liczba zarejestrowanych tam stanowisk jest na tyle wysoka, że powstaje pytanie, czy wartość ta nie została zawyżona np. poprzez intensywne prace polowe i metodykę badań powierzchniowych stosowaną przez zespoły tam działające. Jednoznaczna odpowiedź prawdopodobnie nie będzie możliwa, a do kwestii tych wrócić omawiając poszczególne obszary testowe.

Z kwestią tą wiąże się również problem badawczy, którym jest istnienie stref o silnie rozrzedzonej sieci stanowisk. Na obecnym etapie badań, trudno rozstrzygnąć w jakim stopniu zjawisko to jest tylko wypadkową naszego stanu badań.

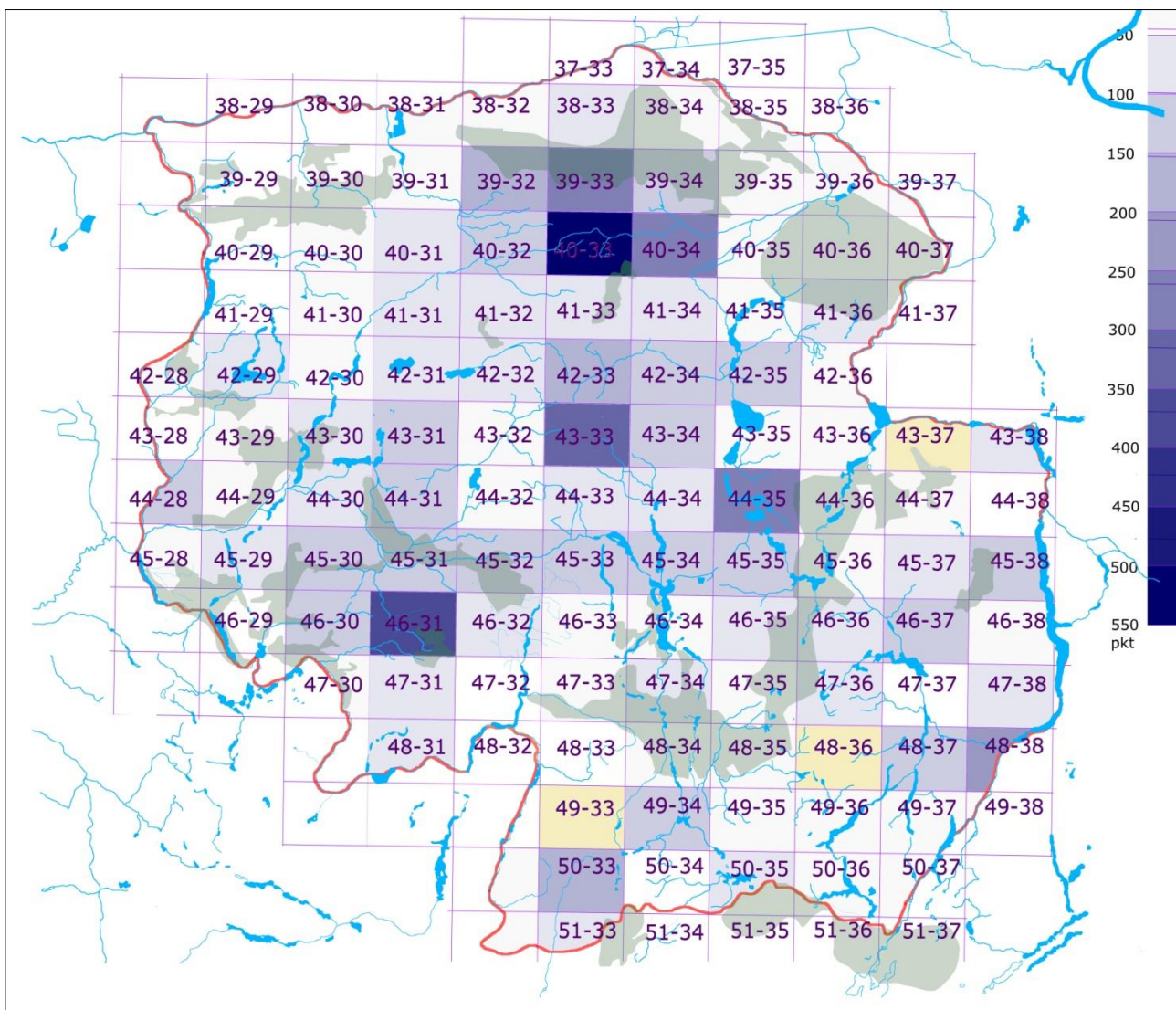
Tabela 5. Zestawienie poszczególnych kategorii stanowisk archeologicznych z przedziału MOPR-OWL z podziałem na arkusze AZP

Obszar AZP	Autorzy badań/rok	Ślady osadnicze	Punkty osadnicze	Osady	Cmentarzyska	Znaleziska luźne	Stanowisk łącznie	Suma punktów
37-33	R. Tomaszewski, 1995						0	0
37-34	L. Czerniak, 1990	1					1	1
38-29	A. Weber, 1980						0	0
38-30	A. Weber, 1980						0	0
38-31	L. Czerniak, 1989	2					2	2
38-32	L. Czerniak, 1989	5	2				7	15
38-33	L. Czerniak, 1989	17	5	2			24	72
38-34	L. Czerniak, 1990	7	1				8	12
38-35	M. Krygier, 1985	6	1				7	7
39-29	W. Dzieduszycki, 1989						0	0
39-30	Z. Bagniewski, 1982						0	0
39-31	B. Siekierska, 2003	12	4				16	32
39-32	E. Czerniak, 1987	30	19	4			53	185
39-33	L. Czerniak, 1988	36	19	7			62	236
39-34	L. Czerniak, 1988	12	7	4			23	107
39-35	M. Krygier, 1985	4	2				6	14
39-36	M. Jasiński, 1985	11	2				13	21
39-37	B. Świątkiewicz-Siekierska, 2002	1	1				2	6

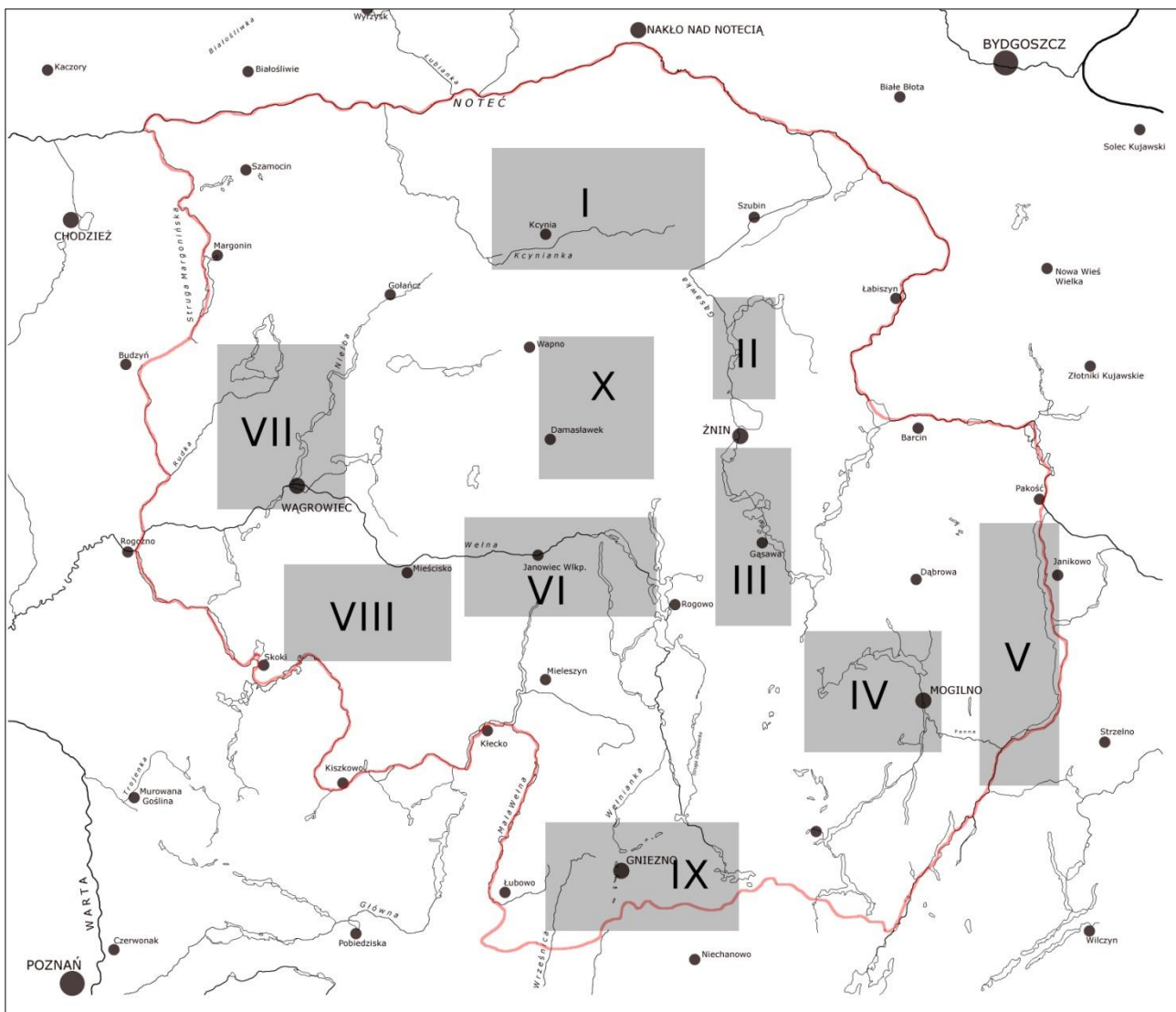
Obszar AZP	Autorzy badań/rok	Ślady osadnicze	Punkty osadnicze	Osady	Cmentarzyska	Znaleziska luźne	Stanowisk łącznie	Suma punktów
40-29	W. Dzieduszycki, 1980							0
40-30	B. Dzieduszycka, 1981	7	2				9	17
40-31	B. Siekierska, 2003	7	10				17	57
40-32	J. Ostoja-Zagórski, 1986	21	10	2	1	1	35	117
40-33	E. Dygaszewicz, 1986	52	38	21			111	557
40-34	M. Krygier, 1984	14	7	12	3		36	274
40-35	O. Romanowska, M. Krygier, 1983	1				1	2	2
40-36	M. Krygier, 1990	3	1				4	8
40-37	B. Czarnecka, W. Stoczkowski, 1980							0
41-30	B. Dzieduszycka, 1982	3	1	1			5	23
41-31	B. Dzieduszycka, 1985	18	6	3	1		28	94
41-32	B. Dzieduszycka, 1990	18	3	1			22	48
41-33	B. Dzieduszycka, 1982	22	8	3			33	107
41-34	N. i J. Ostoja-Zagórscy, 1986	25	2		1	3	31	56
41-35	J. Ostoja-Zagórski, 1982	10	3				13	25
41-36	N. Ostoja-Zagórska, 1988	20	7				27	55
41-37	A. Trzcńska-Kałużna, 2002							0
42-28	J. Nowakowski, 1984	9	4				13	29
42-29	T. Witkowska, 2009	9	7	4			20	104
42-30	B. Dzieduszycka, 1983	13	1	1	1		16	48
42-31	B. Dzieduszycka, 1983	18	6	2			26	78
42-32	D. Durczewski, W. Śmigielski, 1987	3	1	3	1	1	9	69
42-33	L. Czerniak, 1992	23	13	8		1	39	219
42-34	J. Ostoja-Zagórski, 1984	32	6	6			44	152
42-35	J. Ostoja-Zagórski, 1993-1994	14	2	4			20	104
42-36	J. Ostoja-Zagórski, 1993	14	1			1	16	20
43-28	M. Szmyt, 1985							0
43-29	J. Bednarczyk, 1986	8	1	1			10	28
43-30	J. Bednarczyk, 1987	8	1	2	1		12	58
43-31	B. Dzieduszycka, 1987 H. Machajewski, 2005	14	7	4			25	109
43-32	B. Dzieduszycka, 2000	15	5	1			21	45
43-33	W. Siwak, 1999 B. Dzieduszycka, 2000	37	23	10	2	1	73	333
43-34	J. Ostoja-Zagórski, 1987	30	6	6			42	150
43-35	J. Ostoja-Zagórski, 1986	10	3	1	1		15	55

Obszar AZP	Autorzy badań/rok	Ślady osadnicze	Punkty osadnicze	Osady	Cmentarzyska	Znaleziska luźne	Stanowisk łącznie	Suma punktów
43-36	N. i . Ostoja-Zagórcy, 1987	10					10	10
43-37	M. Talarczyk, 1983							0
43-38	L. Domańska, 2002	3		3	2		8	78
44-28	J. Bednarczyk, 1987	16	6	3	1		26	106
44-29	J. Bednarczyk, 1986	17					17	17
44-30	J. Bednarczyk, 1987	42	6	1			49	87
44-31	M. Makowiecka, 1987	32	7	4			43	127
44-32	B. Dzieduszycka, 2000	11	3		1		15	41
44-33	W. Siwak, 1999	2	3	3	1		9	77
44-34	A. Drzewicz, 1998	6	2		1		9	31
44-35	W. Piotrowski, W. Zajączkowski, 1987	5	5	12	4	3	29	270
44-36	A. Drzewicz, 1997		4		1		5	35
44-37	W. Siwak, 2000	6	6				12	36
44-38	L. Domańska, 2004							0
45-28	J. Bednarczyk, 1983	9	1		1		11	29
45-29	J. Bednarczyk, 1984	17	4	2			23	67
45-30	Z. Głogowski, 1986 M. Krzepakowski, 2016	42	7	3	1		60	137
45-31	B. Panczenko, 1987	14	14	3	1		32	144
45-32	M. Chłodnicki, 1993	11	11	9			31	136
45-33	O. Romanowska, 1993	22	7				29	576
45-34	O. Romanowska, 1984	12	9	3			24	102
45-35	A. Drzewicz, 1997	18		2		2	24	50
45-36	B. Świątkiewicz-Siekierska, 2002	18	4				22	38
45-37	A. Siwak, 2002	14	8	1	1		24	84
45-38	T. Makiewicz, R. Mazurowski 1963, A. Romańska, 2002	2	3	4	1		10	102
46-28	D. Makowiecki, 1983							0
46-29	J. Bednarczyk, 1983							0
46-30	Z. Głogowski, 1986	13	6	4			23	103
46-31	B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991	38	33	11	1		83	383
46-32	T. Skorupka, 1993	17	4	2			23	67
46-33	T. Skorupka, 1993	7	1				8	12
46-34	C. Strzyżewski, 1988	3		2		5	10	33
46-35	W. Jasiński, O. Romanowska, 1984	16	2		2		20	66
46-36	A. Siwak, 2002		7	2	1		10	80

Obszar AZP	Autorzy badań/rok	Ślady osadnicze	Punkty osadnicze	Osady	Cmentarzyska	Znaleziska luźne	Stanowisk łącznie	Suma punktów
46-37	J. Bednarczyk, 1989	17	9	2	2		30	122
46-38	J. Bednarczyk, 1985	9	1	2			12	44
47-29	B. Panczenko, 1986							0
47-30	Z. Głogowski, 1985	5		1	1		7	35
47-31	U. Szamałek, 1992	25		2	1		28	70
47-32	D. Durczewski, W. Śmigielski, 1987							0
47-33	U. Szamałek, 1992	13	1				14	18
47-34	C. Strzyżewski, 1988, W. Miłek, 1998	10	3	1	1		15	55
47-35	M. Wiewióra, 1996	3					3	3
47-36	J. Sawicka, J. Bednarczyk, 1993	11	4		3		18	76
47-37	J. Bednarczyk, 1987			2	2		4	60
47-38	P. Chachlikowski, 1983	5	5	2	2		14	90
48-30	Z. Głogowski, 1988							0
48-31	U. Szamałek, 1990	6	8		1		15	61
48-34	T. Sawicki, 1988	14	5	2			21	49
48-35	C. Strzyżewski, 1988	7					7	7
48-36	Brak danych							0
48-37	J. Bednarczyk, 1984	16	2	4	3		25	131
48-38	J. Bednarczyk, 1983		4	11	1		16	195
49-32	J. Górecki, 1982							0
49-33	C. Strzyżewski, 1988			1			1	15
49-34	C. Strzyżewski, 1985	18	6	4	2	1	31	139
49-35	C. Strzyżewski, 1987	11	1	1			13	31
49-36	P. Chachlikowski, 1988		3				3	15
49-37	P. Chachlikowski, 1985	7	3		1		11	37
49-38	J. Bednarczyk, 1986	1	2	1			4	26
50-32	J. Wrzeński, 1983	2	2				4	12
50-33	J. Wrzeński, 1984	22	10	6	1		39	177
50-34	J. Wrzeński, 1984							0
50-35	C. Strzyżewski, Z. Głogowski, 1986	12		2	1		15	57
50-36	M. Wiewióra, 1996	3					3	3
50-37	P. Chachlikowski, 1988	1					1	1
51-32	C. Strzyżewski, 1983							0
51-33	C. Strzyżewski, 1985	6	2	2			10	56
Łącznie		1269	482	233	52	22	2061	2056

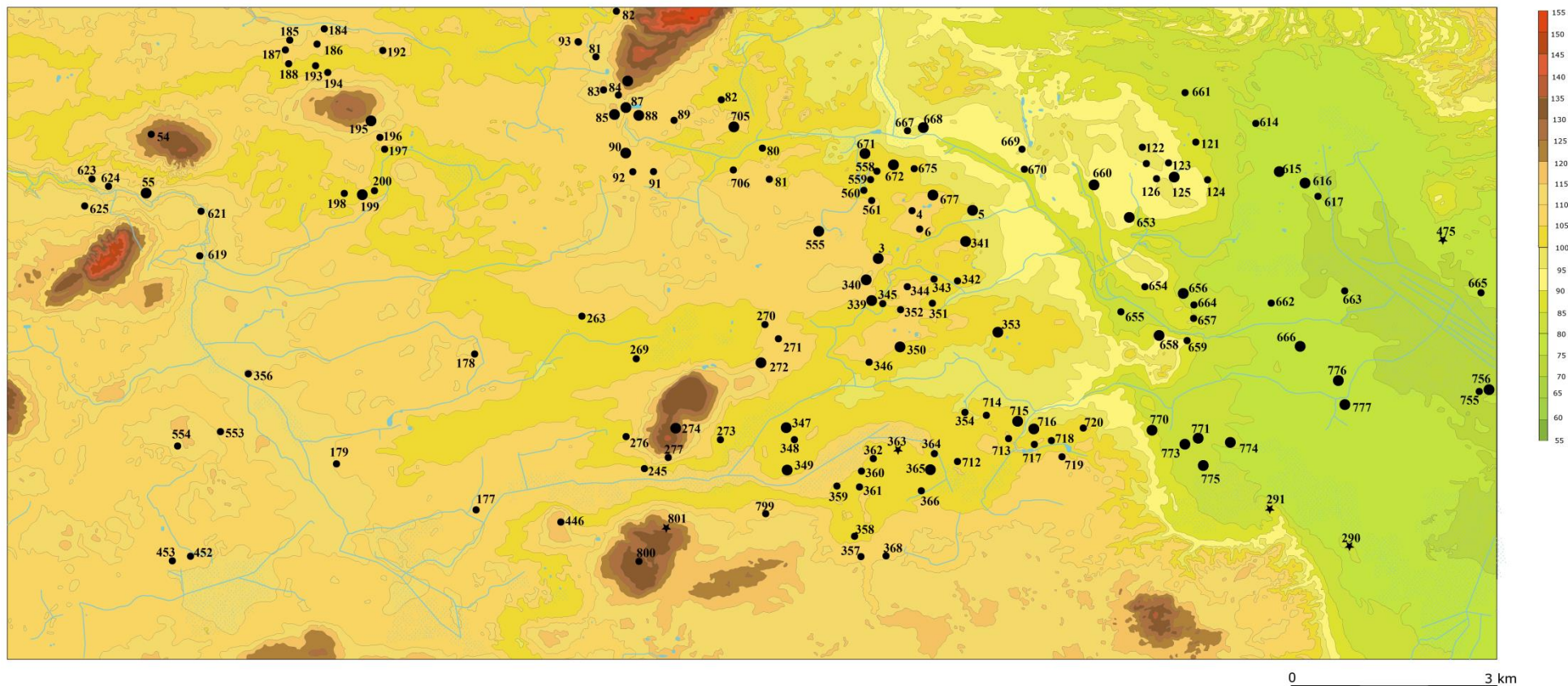
Ryc. 20. Zagęszczenie stanowisk (kryterium punktowe) z przedziału MOPR-OWL z podziałem na arkusze AZP – kolorem pomarańczowym oznaczono obszary niedostępne w trakcie kwerendy. Na mapie zaznaczono sieć hydrograficzną i współczesne kompleksy leśne

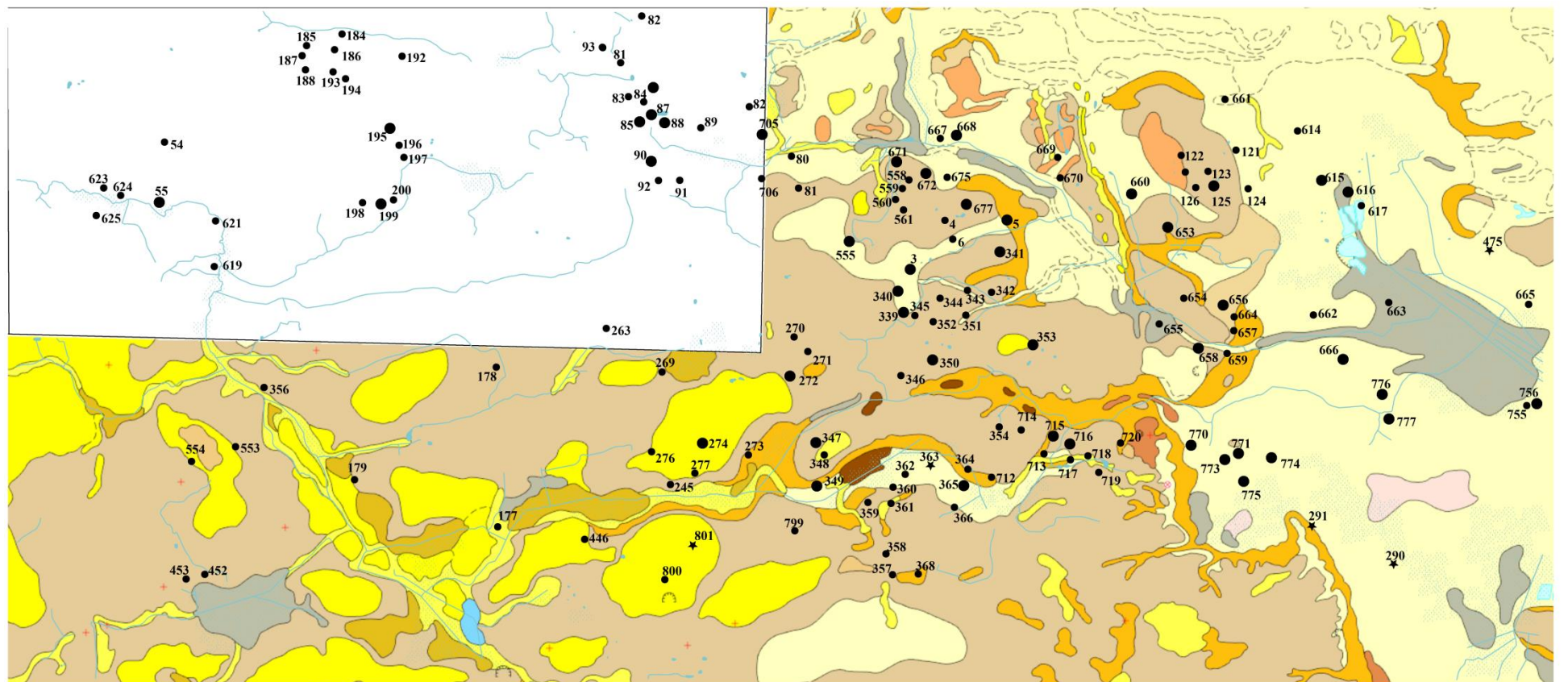
Ryc. 21. Lokalizacja obszarów testowych

III.2.1. Obszar testowy I - okolice Kcyni

Pierwszy z obszarów znajduje się w północnej części Pojezierzy Chodzieskiego (315.53) i Żnińsko-Mogileńskiego (315.58). Niemal w całości są to tereny gminy Kcynia, a jedynie południowo-zachodni jego skraj administracyjnie wchodzi w obręb gminy Gołańcz. Granice tego obszaru wyznaczają zasięgi lasów (północ) i podmokłych łąk (wschód) lub równinne obszary pozbawione cieków wodnych (południe i zachód). Tereny te charakteryzuje całkowity brak jezior i występowanie niewielkich cieków, wśród których za najistotniejsze to rzeki Kcyniankę i Gąsawkę (ryc. 22). Pod względem geomorfologicznym obszar zbudowany jest z glin morenowych, piasków polodowcowych, zaś w korytach rzecznych z piasków torfiastych, gliniastych i zwietrzelinowych, torfów i gytii (ryc. 23). Wysokości bezwzględne wynoszą od 73,4 m n. p. m. w okolicach Szaradowa, po 149,5 m. n. p. m. w okolicach wsi Słupowa.

Ryc. 22. Okolice Kcyni – obszar testowy I na mapie topograficznej (oprac. A. Smaruj)

Legenda:
rodzaj skaly macierzystej (geneza)

- gliny (lodowcowa)	- piaski (lodowcowa)	- piaski zwirowate (lodowcowa)
- piaski gliniaste (zwietrzelinowa)	- torfy (bagienna)	- piaski pylowate (rieczna)
- piaski torfiaste (rieczna)	- pylu ilaste (jeziorno-lodowcowa)	- gytie (jeziorna)

0 3 km

Ryc. 23. Okolice Kcyni – obszar testowy I na mapie geomorfologicznej (podkład mapowy

<http://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

Charakterystyka źródeł

Na obszarze o około 220 km² (prostokąt o wymiarach 10 x 22 km) zlokalizowano 44 osady, 4 cmentarzyska i 103 punkty osadnicze. Łącznie było to więc 151 faktów osadniczych, które poddano analizie. Ponieważ w okolicach Kcyni nie prowadzono, jak dotąd większych akcji wykopaliskowych, jedynym źródłem danych są znaleziska pochodzące z penetracji powierzchniowych, prowadzonych w ramach AZP. Miały one miejsce w latach 80. ubiegłego wieku i prowadziły je zespoły kierowane przez Lecha Czerniaka, Marię Krygier i Elżbietę Dygaszewicz. Chronologię znalezisk ocenili Józef Bednarczyk i Lech Czerniak, używając terminu „kultura przeworska” rozumianego jako „kultura z okresu wpływów rzymskich”, co było zgodne z ówczesnym stanem badań. Ponieważ wielokrotnie pozyskano większą serię zabytków (około 40-50 fragmentów ceramiki, choć pojawiają się też zbiory powyżej 200 fragmentów naczyń), podjąłem próbę weryfikacji ustaleń chronologiczno-kulturowych⁶ (tabela 6). Dokładniejsze datowanie stanowisk w oparciu o zabytki zebrane z powierzchni możliwe było tylko w przypadku trzech stanowisk: Malice, stan. 6 [kat. 341] i Bąk, stan. 6 [kat. 5] z fazy A2/A3 i Pińsko, stan. 2 [kat. 475] z fazy B2/C1. Na kolejnych 6 stanowiskach zarejestrowano fragmenty ceramiki datowanej ogólnie na MOPR, z kolei zabytki odpowiadające OWR na 7 stanowiskach. W pozostałych przypadkach materiał ceramiczny nie znamionował cech dystynktywnych, stąd można jedynie datować w bardzo szerokich ramach czasowych, od II w p.n.e. po IV/V n. e. Taka chronologia źródeł umożliwia jedynie badanie ogólnych preferencji siedliskowych, zamieszkujących okolice dzisiejszej Kcyni.

Tabela 6. Chronologia stanowisk z okolic Kcyni, określona na podstawie kwerendy źródeł AZP

Młodszy okres przedrzymski	Okres wpływów rzymskich
Szaradowo, stan. 67 [kat. 666]	Suchoręcz, stan. 1 [kat. 653]
Zalesie-Ameryka, stan. 38 [kat. 776]	Szczepice, stan. 46 [kat. 673]
Bąk, stan. 6 [kat. 5]	Pińsko, stan. 2 [kat. 475]
Żurawia, stan. 2 [kat. 798]	Dębogóra, stan. 65 [kat. 87]
Turzyn, stan. 9 [kat. 715]	Turzyn, stan. 11 [kat. 716]
Malice, stan. 48 [kat. 353]	Malice, stan. 25 [kat. 176]
Malice, stan. 6 [kat. 341]	Malice, stan. 3 [kat. 339]
Bąk, stan. 1 [kat. 3]	Kcynia, stan. 24 [kat. 272]

Preferencje siedliskowe

Stanowiska z omawianego okresu koncertują się niemal wyłącznie w obrębie niewielkich, tzn. nie posiadających teras, dolin rzecznych (98,7%). Niemal połowa z nich położona jest w

⁶ Za tę możliwość oraz pomoc w dotarciu do zabytków chciałbym podziękować mgr E. Dygaszewicz z bydgoskiej delegatury WUOZ oraz mgr J. Łosiowi z Muzeum Okręgowego w Bydgoszczy

obrębie partii stokowej, zaś co trzecie zostało zlokalizowane przy krawędzi doliny. W moim przekonaniu wskazuje to bardzo wyraźnie na istotną rolę dolin rzecznych w kształtowaniu się sieci osadniczej u schyłku starożytności, co sygnalizują koncentracje stanowisk w okolicach Gąsawki i Białej Strugi. Inną zauważalną prawidłowością jest wybieranie miejsc eksponowanych w krajobrazie – ponad 92% stanowisk zlokalizowano bowiem na wzniesieniach, przy 8% stanowisk położonych w partiach nieeksponowanych – i całkowitym ich braku w obniżeniach terenu (tereny osłonięte). Widać też zależność między liczbą odkrywanych stanowisk a ich odległością do cieków wodnych – w granicach do 250 metrów znajduje się ponad połowa z nich, zaś wraz ze wzrostem tego dystansu liczba stanowisk spada i jedynie 2 dzieli od cieków powyżej 750 m. Owe dwa fakty osadnicze interpretowane są jako cmentarzyska (Królikowo, stan. 7 [kat. 290] i 9 [kat. 291]), które zlokalizowano na niewielkich wyniesieniach górujących nad podmokłymi łąkami. Przy założeniu, że poziom wód w omawianym czasie był widocznie wyższy niż dziś, łąki te mogły być okresowo zalewane przez co cmentarzyska położone były w pobliżu mokradeł lub rozlewisk.

Tabela 7. Położenie w obrębie jednostek fizjograficznych stanowisk z I obszaru testowego

Typ położenia	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Dno i stok małej doliny (3: 1, 2)	6	4,0%
Stok i krawędź doliny (3:2, 3)	27	17,9%
Dno doliny (3:1)	13	8,6%
Stok doliny (3:2)	75	49,7%
Krawędź doliny (3:3)	28	18,5%
Strefa poza dolinami – obszar falisty	2	1,3%
Łącznie	151	100,0%

Stanowska z omawianego okresu rejestrowano w większość na glebach wykształconych na piaskach – zarówno pochodzenia aluwialnego jak i lodowcowego. Znaczna ich część (niemal 1/3) położona była na utworach gliniastych – glinach lodowcowych i piaskach gliniastych, natomiast na glebach powstałych na torfach i gytiach odkryto tylko pojedyncze fakty osadnicze. Powstaje jednak pytanie, czy sytuacja ta jest efektem świadomego wyboru, czy może wynikiem przypadkowego działania. Do tej kwestii chciałbym powrócić w podsumowaniu, po porównaniu z danymi z innych obszarów próbnych. Rozpatrując problem położenia stanowiska i warunków geomorfologicznych warto zrobić to z szerszej perspektywy, obejmującej nie tylko lokalizację samego punktu czy osady, ale także ich najbliższego otoczenia. W granicach do 1 km, a więc w terenie potencjalnie eksploatowanym przez grupy zamieszkujące dane osady, warunki glebowe niemal zawsze były zróżnicowane co umożliwiało wykorzystywanie walorów różnych gleb (uprawa „ogrodowa”,

uprawa „żarowa”, wypas zwierząt).

Tabela 8. Położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Teren nieekspozycyjny (1:1)	12	7,9%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	45	29,8%
Sfałdowania i niewielkie cyple (2:2)	48	31,9%
Cyple wybitne (2:3)	4	2,6%
Wały i garby (2:4)	3	2,0%
Wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:5)	31	20,5%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, sfałdowania i niewielkie cyple (2:1, 2)	2	1,3%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, cyple wybitne (2:1, 3)	2	1,3%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:1, 5)	1	0,7%
Sfałdowania i niewielkie cyple, cyple wybitne (2:2, 3)	1	0,7%
Sfałdowania i niewielkie cyple, wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2: 2, 5)	2	1,3%
Łącznie	151	100,0%

Tabela 9. Położenie geomorfologiczne (odpowiada ryc. 23)

Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	47	31,2%
Na piaskach	77	51,0%
Na piaskach i glinach	23	15,2%
Na torfach	4	2,6%
Łącznie	151	100,0%

Tabela 10. Odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	82	54,0%
II (od 251 do 500 m)	43	28,5%
III (od 501 do 750 m)	24	16,5%
IV (powyżej 750 m)	2	1,3%
Łącznie	151	100,0%

III.2.2. Obszar testowy II - okolice Żnina

Skupisko to znajduje się w centralnej części Pojezierza Żnińsko-Mogileńskiego, na gruntach leżących w obrębie gminy Żnin i Szubin. Osią obszaru badawczego jest rynna jeziorna, wykorzystywana przez rzekę Gąsawkę i jeziora Żnińskie Duże, Dobrylewskie, Sobiejuskie, Żędowskie, Wąsowskie i Gąbińskie (ryc. 24). Przylegają do niej dwie, mniejsze – od zachodu rynna rzeki Rawki, od wschodu rozległa dolina nienazwanego ciek. Tereny te obecnie są niemal bezleśne, intensywnie wykorzystywane rolniczo, co stwarza dobre możliwości prowadzenia badań archeologicznych – szczególnie w typie penetracji powierzchniowej. Wysokości bezwzględne wynoszą od 78,1 m n. p. m. w dolinie Gąsawki, po 125,7 m. n. p. m. w okolicach wsi Redczyce.

Charakterystyka źródeł

Powierzchnia obszaru badawczego wynosi w przybliżeniu 110 km² (prostokąt: 8,5 km × 13 km). Bazę źródłową tworzą stanowiska rozpoznane w trakcie realizacji programu AZP, jak i ratowniczych badań wykopaliskowych. Pierwszą grupę śladów stanowi 19 faktów osadniczych zewidencjonowanych dzięki pracom zespołów kierowanych przez Natalię i Janusza Ostoję-Zagórskich, penetrujących tą część Pałuk w latach 90. XX wieku. Pozyskano wówczas niewielkie liczebnie zbiory ceramiki, której stan zachowania nie umożliwiał precyzyjnego datowania. Ich chronologia została określona terminem „kultura przeworska”, co podobnie jak w przypadku sytuacji z okolic Kcyni, nie może być dziś ujmowane wąsko i utożsamiane tylko z tą jednostką archeologiczną (por. rozdział III.2.1.).

Druga grupa stanowisk rozpoznana została dzięki badaniom wykopaliskowym, prowadzonym przy okazji rozbudowy piaśnicy w Jaroszewie (badania S. Nowaczyka z MAB w latach 2010 i 2011) oraz poprzedzających budowę drogi S-5 (realizowane w latach 2017-2018 przez firmę archeologiczną KSAR S.C. z Woli Kalinowskiej). W ich efekcie przebadano 7 stanowisk z interesującego nas okresu (6 znanych już z wcześniejszych badań powierzchniowych oraz 1 nowo odkryte). Na tych terenach odkryto też trzy cmentarzyska – w Chomentowie, stan. BN [kat. 50], Dąbrówce Słupskiej, stan. 34 [kat. 71] i Żninie, stan. 23 [kat. 795], które jako znaleziska z badań amatorskich z końca XIX wieku nie posiadają ustalonej lokalizacji i będą wyłączone z analiz w tym rozdziale.

Komentarza wymaga sytuacja zaobserwowana na stanowisku 27 w Jaroszewie [kat. 216]. W trakcie badań wyróżniono 4 horyzonty osadnicze – późnoneolityczny (KAK i KCSZ), wczesnobrązowy (II-III OEB), wczesnożelazny (kultura pomorska) i młodszoprzedrzymski (kultura przeworska z fazy A1-A2 MOPR). Jednym z najbardziej wyjątkowych obiektów tam odkrytych jest halowy budynek słupowy, przypisany do MOPR. Podstawą takiego datowania są pojedyncze,

niecharakterystyczne fragmenty naczyń, które zalegały w wypełniku jam po słupach. Technologia ich wykonania zdecydowanie odbiega od naczyń neolitycznych i wczesnołużyckich. Przeciwno tezie o jego przynależności do okresu halsztackiego przeczy sytuacja stratygraficzna. Groby i jamy osadowe kultury pomorskiej, odkrywane bowiem zarówno wewnątrz jak i na zewnątrz budynku i w sposób ewidentny, nie są z nim związane. Ponadto z osiedli kultury pomorskiej nie znamy dotąd obiektów które byłyby choć zbliżone do domostwa w Jaroszewie, zaś jak wskazuje Zbigniew Kobyliński forma długiego naziemnego budynku słupowego jest zjawiskiem typowym dla całej Europy Barbarzyńskiej (Kobyliński 1988, s. 49). Zaznaczyć należy, że zaliczenie tego budynku do MOPR jest jedynie hipotezą badawczą, wymagającą głębokiej weryfikacji.

Spośród 20 stanowisk, 7 posiada określoną chronologię (por. tabela 11). Na dwóch z nich – w Brzyskorzystewku, stan. 11 [kat. 35] i Sobiejuchach, stan 10 [kat. 630] zarejestrowano ślady osadnictwa z dwóch okresów (MOPR i OWR). Warto podkreślić, że w toku badań przed inwestycyjnych omawiane osady rozpoznano tylko fragmentarycznie, trudno też uznać, że zostały one przebadane w sposób reprezentatywny, a natężenie znalezisk odpowiada wielkości i charakterowi osiedli (szerzej na temat zagrożeń dotyczących interpretacji fragmentów osad - por. Kobyliński 1984, s. 8). Na omawianym obszarze zarejestrowano zatem:

- a) 3 osady kultury jastorfskiej z SPOR/MOPR
- b) 1 osadę kultury przeworskiej z MOPR
- c) 3 osady kultury wielbarskiej z WOR/POR
- d) 1 osadę kultury przeworskiej z POR

Tabela 11. Obszar testowy II – stanowiska z badań wykopaliskowych o ustalonej chronologii

Stanowisko	Chronologia	Liczba obiektów i zabytków ruchomych
Brzyskorzystewko, stan. 11 [kat. 35]	1) k. jastorfska – HaD3/A1 2) k. wielbarska – B2/C1-C1a	1) 3 obiekty, 93 fragmentów ceramiki, 3 kości zwierzęce 2) 6 obiektów, 46 fragmentów ceramiki, 46 kości zwierzęcych
Jaroszewo, stan. 23 [kat. 215]	k. wielbarska i kultura przeworska - B2/C1-C1b/C2	43 obiekty, 2264 fragmenty ceramiki, 3 zapinki, kości zwierzęce
Jaroszewo, stan. 27 [kat. 216]	k. przeworska - A1-A2	Kilkadziesiąt obiektów, kilkaset fragmentów ceramiki, kości zwierzęce
Jaroszewo, stan. 32 [kat. 217]	k. jastorfska – HaD3/A1	5 obiektów, 54 fragmenty ceramiki
Sobiejuchy, stan. 5 [kat. 629]	k. jastorfska – HaD3/A1	11 obiektów, 16 fragmentów ceramiki

Sobiejuchy, stan. 10 [kat. 630]	1) k. jastorfska – HaD3/A1 2) k. wielbarska – B2/C1-C1a	1) 21 obiektów, 751 fragmentów ceramiki, 76 kości zwierzęcych, 2 rozcieracze, ciężarek tkacki 2) 15 obiektów, 195 fragmentów ceramiki
Sobiejuchy, stan. 47 [kat. 632] ⁷	k. jastorfska - HaD3/A1	13 obiektów, 63 fragmenty ceramiki, 34 kości zwierzęce

Preferencje siedliskowe

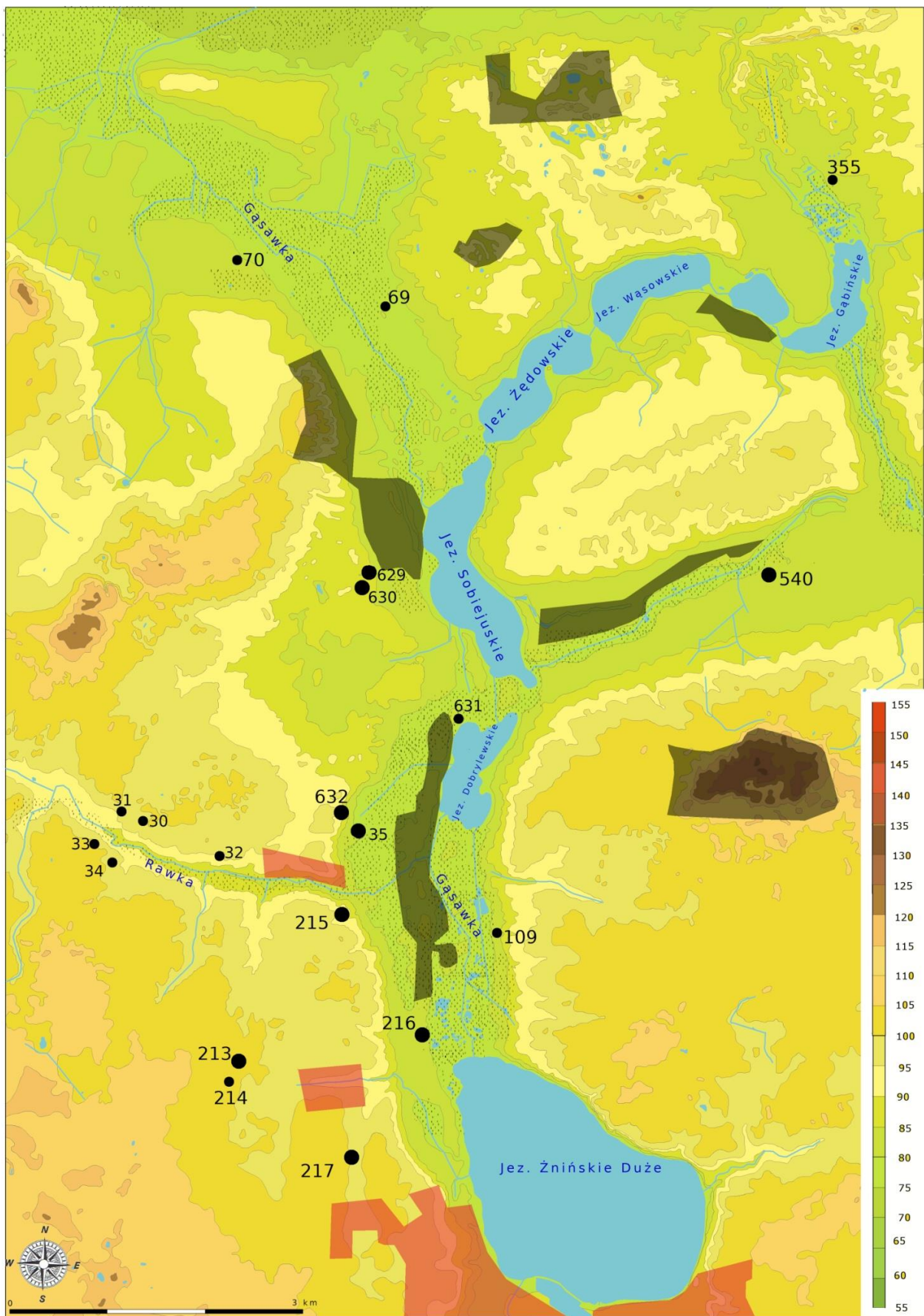
Analizując topografię stanowisk należy stwierdzić, że w omawianym okresie zasiedlane były wyłącznie strefy położone w dolinach – za szczególnie „atrakcyjne” uchodziły zapewne łagodnie ukształtowane stoki i krawędzie doliny rzek Gąsawki i Rawki, gdzie zarejestrowano 95% stanowisk. Śladów osadnictwa niemal brak nad jeziorem Żnińskim Dużym i wzdłuż doliny po wschodniej stronie koryta Gąsawki. Jest to prawdopodobnie wywołane ukształtowaniem krawędzi rynny żnińskiej, która w tej części opada stromo stanowiąc trudną do zniwelowania barierę dla osadnictwa. Osady z obszaru „żnińskiego” sytuowano z reguły w miejscach wyróżniających się w terenie – na krawędziach i stokach wklęsłych i prostych oraz wyniesieniach o ekspozycji okrężnej.

Stanowska z omawianego okresu rejestrowano w większość na glebach wykształconych na glinach i piaskach gliniastych, chociaż niemal za każdym razem w promieniu 1 km od osady występowały zarówno piaski, torfy i gliny (ryc. 25). Podobnie jak w przypadku terenów wokół Kcyni, także w rejonie Żnina, zdecydowana większość stanowisk znajduje się w bliskim sąsiedztwie cieków wodnych lub jezior.

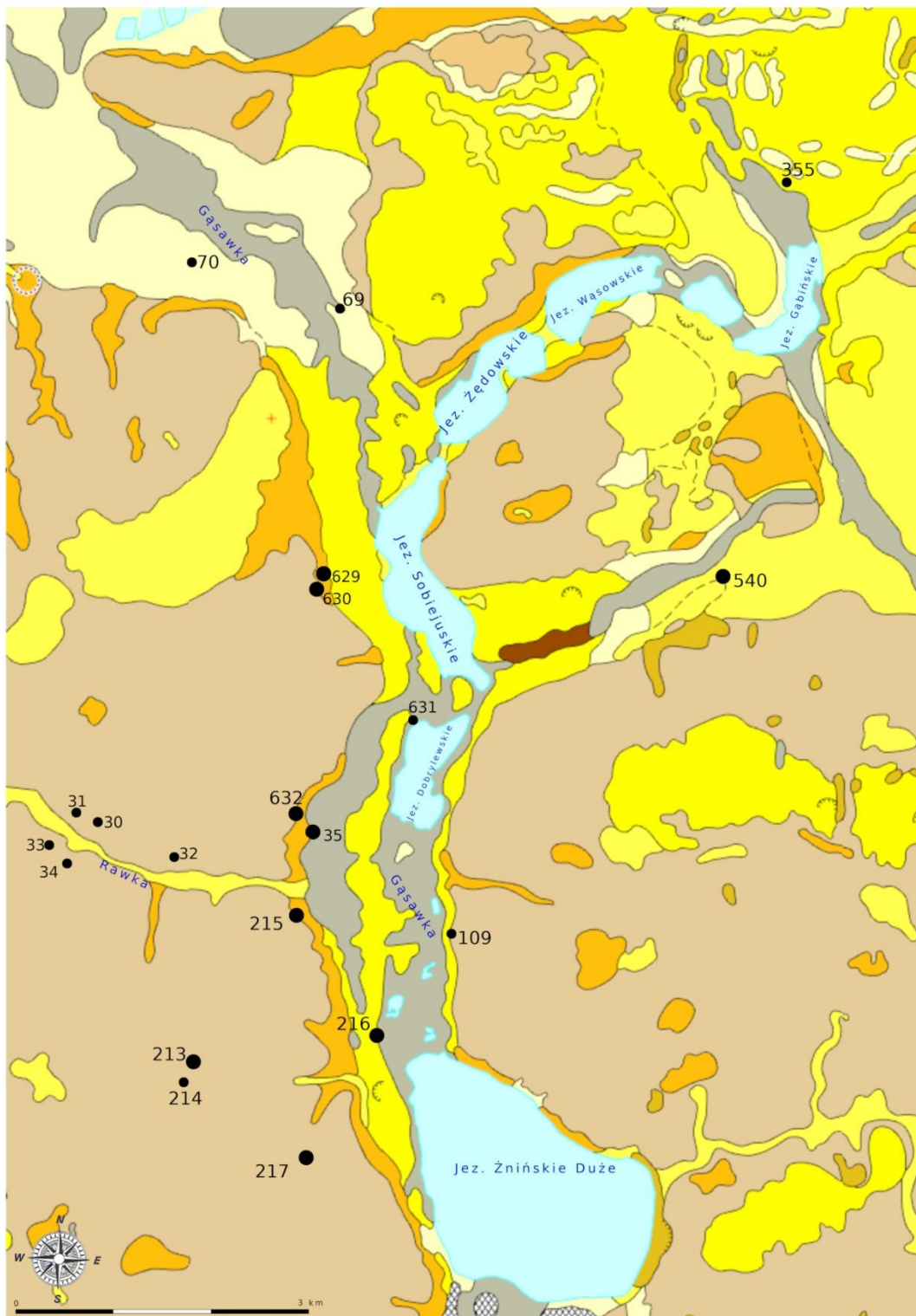
Tabela 12. Położenie w obrębie jednostek fizjograficznych stanowisk z II obszaru testowego

Typ położenia	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Dno doliny (3:1)	1	5,0%
Stok doliny (3:2)	10	50,0%
Krawędź doliny (3:3)	9	45,0%
Łącznie	20	100,0%

⁷ Stanowiska 11 w Brzyskorzystemku i 47 w Sobiejuchach rozdziela współczesna bariera (jezdni drogi). Obiekty datowane na przełom SOPR i MOPR stanowią moim zdaniem pozostałości jednego osiedla

Ryc. 24. Okolice Żnina – obszar testowy II na mapie topograficznej z zaznaczeniem lasów i obszarów o gęstej zabudowie (oprac. A. Smaruj)

Legenda:
rodzaj skały macierzystej (geneza)

 - gliny (lodowcowa)	 - piaski (lodowcowa)	 - piaski żwirowate (lodowcowa)
 - piaski gliniaste (zwietrzelinowa)	 - torfy (bagienna)	 - piaski pyłowe (rzeczna)
 - piaski torfiaste (rzeczna)	 - pyły ilaste (jeziorno-lodowcowa)	 - gytie (jeziorna)

Ryc. 25. Okolice Żnina – obszar testowy II na mapie geomorfologicznej (podkład mapowy: <http://geologia.pgi.gov.pl/arccgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

Tabela 13. Położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Teren nieekspozowany (1:1)	2	10,0%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	14	70,0%
Wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:5)	4	20,0%
Łącznie	20	100,0%

Tabela 14. Położenie geomorfologiczne (odpowiada ryc. 25)

Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	12	60,0%
Na piaskach	3	15,0%
Na piaskach i glinach	4	20,0%
Na torfach	1	5,0%
Łącznie	20	100,0%

Tabela 15. Odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

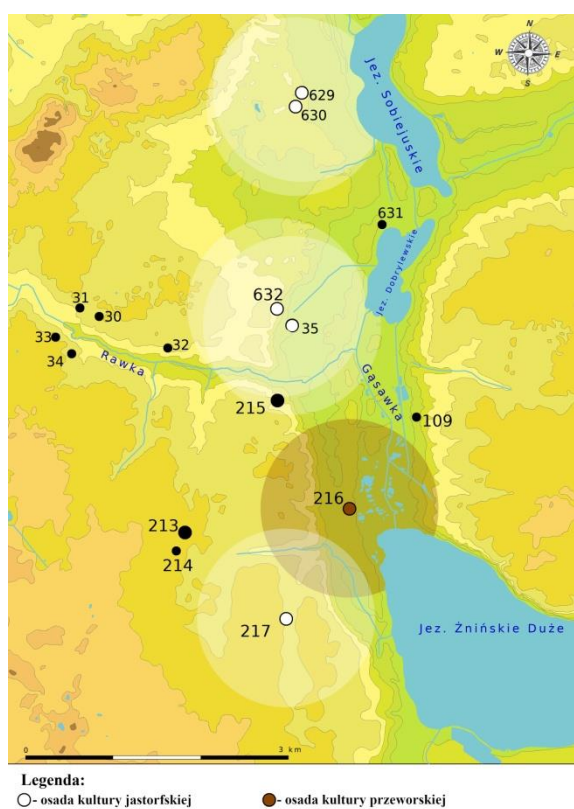
Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	14	70,0%
II (od 251 do 500 m)	1	5,0%
III (od 501 do 750 m)	5	25,0%
Łącznie	20	100,0%

Mikroregiony osadnicze

U schyłku SOPR i MOPR w granicach omawianego obszaru próbnego funkcjonowały 3 osady ludności kultury jastorfskiej: 1) Jaroszewo, stan. 32 [kat. 217], 2) Sobiejuchy, stan. 5/10 [kat. 629 i 630], 3) Brzyskorzystewko, stan. 11/Sobiejuchy, stan. 47 [kat. 35 i 632] (ryc. 26). Skala ich rozpoznania nie pozwala na wiarygodną interpretację roli którą punkty te pełniły w ówczesnej sieci osadniczej. Bez odpowiedzi pozostają więc podstawowe kwestie: czy mamy do czynienia z osadą (osadami?) centralną, dookoła której funkcjonowały mniejsze założenia wykorzystywane krótkotrwale lub sezonowo, czy też były to zbliżone do siebie osady o podobnym poziomie rozwoju. Możliwa jest również sytuacja, iż są to ślady pobytu jednej grupy, zmieniającej siedzibę co 20-30 lat i przenoszeniu się jej na mniej wyeksploatowane gospodarczo tereny.

Osady kultury jastorfskiej, szczególnie 1 i 2, zlokalizowane są w podobnej strefie

krajobrazowej – na łagodnie ukształtowanych stokach doliny Gąsawki, bezpośrednio nad niewielkimi obecnie ciekami zasilającymi rzekę Gąsawkę. Stanowiska oddalone są o około 900 metrów od brzegów jeziora, ale za to w bliskim sąsiedztwie dna doliny, porośniętego dziś trzciniami. Zakładając, że w omawianym okresie poziom wód powierzchniowych był wyższy od obecnego, tereny te musiały być okresowo lub stale zalewane. Obiekty osadnicze zalegały w piasku gliniastym, jednak w odległości kilkudziesięciu metrów na wschód występują piaski polodowcowe i torfy, zaś w kierunku zachodnim gliny morenowe. Trzecia osada, położona jest w wyższej partii terenu, zaś w jej sąsiedztwie nie występują obecnie nawet najmniejsze ciek – od najbliższego dzieli ją około 900 metrów. W jego bliskim otoczeniu znajduje się jednak niewielkie zagłębienie i nie można wykluczyć, że w pradziejach przepływała tamtędy woda. Jezioro znajduje się w odległości około 1 800 metrów, a dostęp do linii brzegowej utrudniają strome zbocza doliny. Na obszarze stanowiska występują gliny morenowe, zaś utwory piaszczyste i gliniasto-piaszczyste oddalone są od osady o około 400-500 metrów. Stanowiska te w linii prostej dzielą odległości około 2,5 km (pomiędzy osadami 1 i 2) i 3,1 km. Dystans ten wzrasta odpowiednio do około 3 i 3.5 km przy założeniu że komunikacja między osiedlami przebiegała wzdłuż krawędzi doliny. Były to więc odległości możliwe do przebycia w ciągu około 1 godziny, co umożliwiało rozwijanie wzajemnych kontaktów, jednocześnie ich mieszkańcy nie konkurowali o podstawowe zasoby środowiska.

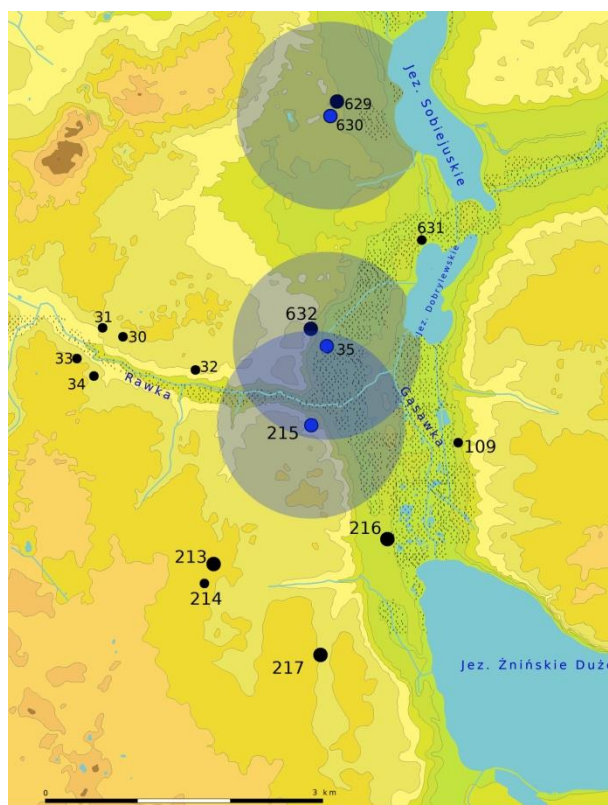
Ryc. 26. Obszar testowy II - osady z MOPR wraz z zaznaczeniem hipotetycznego obszaru eksploatowanego przez mieszkańców

W obrębie II obszaru testowego w początkach MOPR na stanowisku 27 w Jaroszewie [kat. 216] funkcjonowała osada kultury przeworskiej. W oparciu o analizę ceramiki naczyniowej pochodzącej z badań wykopaliskowych chronologię osady ustalono na fazę A1-A2. Stanowisko położone jest w obrębie dna doliny, na rozległym, piaszczystym wzniesieniu, otoczonym podmokłymi łąkami. Od najbliższego ciek wódny – rzeki Gąsawki dzieli je około 200 metrów, zaś od brzegów jeziora do 500 metrów. W najbliższym sąsiedztwie osady występowały gleby wykształcone na torfach (rędziny) i piaskach, natomiast utwory gliniaste pojawiają się w odległości powyżej 500 metrów.

Osada ludności kultury przeworskiej w Jaroszewie, stan. 27 [kat. 216] znajduje się mniej więcej w połowie odległości między osadami kultury jastorfskiej w Jaroszewie, stan. 32 [kat. 217] i Brzyskorzystewku, stan. 11/Sobiejujach, stan. 47 [kat. 35 i 632]. Na podstawie analizy archeologicznej nie sposób rozstrzygnąć, czy elementy tworzące omawiane mikroregiony mogły być sobie współczesne. Z jednej strony zarówno na prezentowanych osiedlach „jastorfskich” i „przeworskich” brak jest materiałów świadczących o wzajemnych kontaktach. Z drugiej strony, nie należy zapominać o niewielkiej skali badań i braku pełnego opracowania znalezisk z osady kultury przeworskiej. Należy też odnotować fakt występowania obiektów kultury przeworskiej w sąsiedztwie lub nawet na rubieżach osiedli społeczności kultury jastorfskiej, czego przykłady spotykamy w Izdebnie Kościelnym, Obórcie i Grabkowie (Machajewski, Rozen 2016, s. 45; Sobucki, Woźniak 2004, s. 199; Kaczor, Żółkiewski 2017, s. 394). Być może więc sytuacja ta jest egzemplifikacją szerszego zjawiska zachodzącego w początkach MOPR.

Skromniej prezentuje się natomiast baza źródłowa będąca podstawą wyróżnienia mikroregionu osadniczego z początków POR. W okresie wpływów rzymskich na omawianym terenie funkcjonowały osiedla o ustalonej chronologii: Brzyskorzystewko, stan. 11 [kat. 35], Jaroszewo, stan. 23 [kat. 215] i Sobiejuchy, stan. 10 [kat. 630] (ryc. 27). Dwa pierwsze położone były po obu stronach rzeki Rawki, w pobliżu jej ujścia do Gąsawki. Stanowisko 11 w Brzyskorzystewku, omówione zostało szczegółowo w związku z osadnictwem kultury jastorfskiej – położone na łagodnie ukształtowanym, zachodnim stoku w sąsiedztwie dna doliny. W odległości około 400 metrów na południe, w obrębie stromo opadającego (na odcinku 100 metrów teren ten opada o 12 metrów) stoku i krawędzi doliny znajdowała się rozległa osada w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215]. Jej relikty posadowione były w piasku gliniastym i glinie morenowej – gleby wykształcone na piasku występują tutaj jedynie w otoczeniu koryta Rawki, zaś w rozległym w tym miejscu dnie doliny Gąsawki dominują torfy. Trzecie stanowisko, osada w Sobiejuchach [kat. 630] zajmowała centralną i stokową partię rozległego wzniesienia w otoczeniu dna doliny Gąsawki, w odległości około 2700 metrów na północ od omawianych osiedli. Stanowisko znajdowało się na

granicy gleb wykształconych na piaskach i glinie morenowej, w odległości około 900 metrów od brzegów jeziora.

Legenda:
● - osada z późnego okresu wpływów rzymskich

Ryc. 27. Obszar testowy II - osady z MOR i POR wraz z zaznaczeniem hipotetycznego obszaru eksploatowanego przez mieszkańców

Podobnie jak w przypadku okresu przedrzymskiego, także i dla okresu wpływów rzymskich istotną kwestią pozostaje możliwość współistnienia wspomnianych osiedli. W pierwszej kolejności należałoby się odnieść do sytuacji na stanowisku w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215]. W interpretacji autorów opracowania, źródła te należy wiązać ze schyłkiem kultury wielbarskiej, która podlegała oddziaływaniom ze strony społeczności kultury przeworskiej (Rzepkowski, Hoffmann, Miernik 2018, s. 73-74). Osada była więc użytkowana od fazy B2/C1-C1a po fazę C1b-C2, zaś zmiany w stylistyce naczyń oraz asortymencie zabytków są wynikiem procesów o charakterze ewolucyjnym. Inną możliwością jest istnienie na stanowisku w Jaroszewie dwóch osiedli – starszego, użytkowanego w fazie B2/C1-C1a przez ludność kultury wielbarskiej i młodszego, wykorzystywanego przez przedstawicieli kultury przeworskiej w początkach POR. Za tą hipotezą może przemawiać fakt, że zabytki typowe dla obu kultur nie współwystępują ze sobą w obrębie tych samych warstw, co jednak nie rozstrzyga ostatecznie tej kwestii. Druga osada, funkcjonująca na stanowisku w Brzyskorzystewku datowana jest na fazę B2/C1, ale ustalenia te nie są do końca

pewne, gdyż opierają się na niewielkim zbiorze niedystynktywnych fragmentów naczyń.

Przy założeniu, że mamy do czynienia z dwiema równocześnie funkcjonującymi osadami, to porównując ich wielkość oraz ilość i jakość zabytków z nich pozyskanych można wysunąć hipotezę o filialnej, pomocniczej roli osady w Brzyskorzystewku. Mielibyśmy zatem do czynienia z modelem osady centralnej dookoła której funkcjonowały mniejsze, być może sezonowe siedziby. Zapewniałoby to możliwość bardziej ergonomicznego wykorzystania zasobów przyrodniczych rozległej doliny przy jednoczesnym bezpieczniejszym i bardziej komfortowym położeniu głównej osady. Przypomina to poniekąd ustalenia Henryka Machajewskiego dotyczące charakteru sieci osadniczej w dorzeczu Mogilnicy i Parsęty w POR (Machajewski 1984, s. 46-48), gdzie największe i wielosezonowe osiedla lokalizowano w wyższych partiach doliny, zaś mniejsze siedziby pełniące prawdopodobnie rolę pomocniczą, zajmowały niżej położone terasy.

Osady

Na większości rozpoznanych stanowisk nie odnotowano czytelnych układów pozwalających na prowadzenie studiów nad formami i rozplanowaniem osiedli. Powszechną sytuacją było występowanie silnie rozrzedzonych elementów zabudowy – zazwyczaj jam gospodarczych lub zasobowych. Dotyczy to zwłaszcza stanowisk kultury jastorfskiej. Wyjątkiem z tego okresu jest ciąg 6 jam w układzie liniowym (linia o kształcie łukowatym) zarejestrowany na stanowisku 10 w Sobiejuchach [kat. 630], ale w tym przypadku można założyć, że dalsze relikty zabudowy znajdują poza granicami wykopu badawczego. Analogiczną sytuację zaobserwowano na najlepiej rozpoznanych na Niżu osadach kultury jastorfskiej w Izdebnie Kościelnym i Grabkowie, gdzie obiekty nie tworzyły czytelnych układów, często występując w silnym rozrzedzeniu lub tylko niewielkich skupiskach (por. Machajewski, Rozen 2016, mapa 3; Michałowski, Teska 2017, plan I.1; Kaczor, Żółkiewski 2017, plan II.1). Na stan. 27 w Jaroszewie [kat. 216] rozpoznano fragment osady kultury przeworskiej z MOPR, jednak trudno uznać ją za część reprezentatywną (ryc. 29:A). Ze względu na brak opracowania, wszelkie analizy mogą być prowadzone jedynie w oparciu o dokumentację z pierwszego sezonu badań. W jego trakcie odkryto pozostałości budynku słupowego i kilka jam gospodarczych znajdujących się przy zachodnim szczycie domostwa.

Studia nad rozplanowaniem osiedli w okresie wpływów rzymskich umożliwiły prace wykopaliskowe przeprowadzone w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215]. W ich efekcie rozpoznano wschodnią i prawdopodobnie centralną część osad na której pojawiły się elementy kultury wielbarskiej i przeworskiej. Obiekty, głównie ziemianki, jamy zasobowe oraz założenia o konstrukcji słupowej, znajdowały się w najwyższych partiach wykopu badawczego, na powierzchni około 30 arów (ryc. 29). W centralnej części osady znajdował się pusty plac, prawdopodobnie o kształcie zbliżonym do wydłużonego owalu i wymiarach około 35 × 20 metrów. Dookoła niego

zarejestrowano pozostałości budynku o konstrukcji słupowej oraz kilkanaście ziemianek, jamy zasobowe i gospodarcze. Na granicy silnie zabudowanej strefy, w bliskiej odległości od ziemianek, stwierdzono obecność dużych palenisk. Na peryferiach tego obszaru znajdowało się kilkanaście jam o nieokreślonym przeznaczeniu, pojedyncze jamy zasobowe i dwie pełniące prawdopodobnie rolę ziemianek. Możliwe, że podobny schemat powielono na mniejszym osiedlu w Brzyskorzystewku, gdzie jamy osadnicze występują dookoła pustego placu o wymiarach od 22 do 15 metrów. Plany te nawiązują to najczęściej spotykanego w POR modelu, z centralnie położonym, owalnym placem i widocznym podziałem na część mieszkalną i produkcyjną (por. Kobyliński 2005, s. 294). W Jaroszewie za część gospodarczą uznać można skupisko obiektów (jamy, paleniska i ziemianki) zlokalizowane po wschodniej i północnej części placu.

Obiekty

Do najczęściej występujących zabytków nieruchomości należą jamy gospodarcze i zasobowe oraz jamy po słupach, spotykane na wszystkich badanych wykopaliskowo stanowiskach. Częstym założeniem były też ziemianki (określane też w literaturze jako „budynki zagłębione w ziemi” - por. Michałowski 2008, s. 469-471) o prostokątnym lub owalnym zarysie, często z aneksami i powierzchnią od 7-8 m² do 28 m², przeważnie zagłębione w calcu do głębokości 1,2 m. Obiekty takie mogły pełnić różne funkcje – od gospodarczej, jako pracownie tkackie lub kuźnie, poprzez mieszkalną; lub jako czasowe schronisko dla trzody i bydła (Michałowski 2011, s. 163-170).

Wyjątkowym odkryciem jest dwunawowy budynek słupowy z Jaroszewa, stan. 27 [kat. 216] (ryc. 28:B). Była to konstrukcja wzniesiona za pomocą 128 pali wkopanych w piaszczyste podłoże, oddalonych od siebie o około 30-40 cm. W kilku miejscach odstępy te wynosiły około 1 metr i przy założeniu, że był to zabieg celowy a nie wynik gorszego stanu zachowania dołka posłupowego, luki te mogły pełnić funkcje okienne (doświetlenie i wentylacja) lub być dodatkowym przejściem. Budynek zorientowany był na osi wschód-zachód, jego długość wynosiła około 44 metrów, zaś szerokość od 6 metrów we wschodniej części, do 4 metrów w części zachodniej. Słupy nośne rozstawione były odległości od 6 do 5 metrów od siebie, co pozwala przypuszczać, że konstrukcja nośna dachu oparta była na więźbie krokwiowo-płatowej.

Architektura młodszego okresu przedrzymskiego w porównaniu do późniejszych etapów rozwoju kultury przeworskiej jest bardzo słabo rozpoznana. Jak wskazuje Andrzej Michałowski (2011, s. 177) budownictwo środkowoeuropejskiego *Barbaricum* z tego okresu, nie odbiegało znacząco od rozwiązań spotykanych w świecie celtyckim. Obiekt z Jaroszewa pod względem rozmiarów, układu słupów, budowy ścian i orientacji względem stron świata przypomina domostwo z *oppidum* w Manching (Krämer 1962, s. 293-317; Michałowski 2011, s. 178, ryc. 95). Istotną różnicą jest ich zarys – budynek z Manching wzniesiono na planie regularnego prostokąta, zaś

konstrukcja w Jaroszewie posiada wyraźnie zwężoną część zachodnią (ryc. 28). Na terenach północnej Europy długie budynki dwunawowe występują też na obszarach *Germania Magna*, gdzie zaliczone zostały do typu Oss 5 i datowane są na koniec MOPR (Nüsse 2014, s. 39; Abb. 22:12). Obiekty tego typu znane są jak dotąd tylko z osiedli plemion Batawów, tj. z terenów dzisiejszej Holandii.

Przy zachodnim wierzchołku domostwa z Jaroszewa [kat. 216] odkryto prostokątną w zarysie jamę o wymiarach $1,3 \times 0,6$ m, wewnątrz której umieszczono 26 różnej wielkości kamieni polnych. Poniżej znajdowały się starannie wykonane naczynia, co wobec braku szczątków kostnych w wypełniku, pozwala go interpretować jako ofiarę zakładzinową.

Zabudowania o konstrukcji słupowej istniały też na osiedlu z POR w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215]. Zagęszczenia dołków po słupach tworzą układy odpowiadające prawdopodobnie 3 budynkom, chociaż nie są to struktury wyraźnie czytelne. W pierwszym przypadku dobrze widoczny jest 15-to metrowej długości ciąg 6 jam po słupach, posadowionych w stałym odstępnie od siebie (około 2 m). W odległości 4 metrów, równoległy do niego jest krótszy układ 4 dołków po słupach, wyznaczający ścianę o długości 11 metrów. Długi dom z Jaroszewa byłby więc konstrukcją jednonawową, o wymiarach około 15×4 m, zorientowaną na osi północny-wschód – południowy-zachód. Domostwa tego typu są raczej rzadko spotykane na osiedlach kultury przeworskiej – podobnym założeniem może być budynek słupowy B8 z Izdebną Kościelnego (Machajewski 2016, tabl. I), choć jego pierwotna interpretacja jest przedmiotem dyskusji (Schuster 2020, ryc. 97). Kolejne dwa obiekty, to założenia jednoizbowe o nieregularnym kształcie i wymiarach 8×6 m i 8×7 m, które mogły pełnić rolę budynków gospodarczych lub warsztatów produkcyjnych.

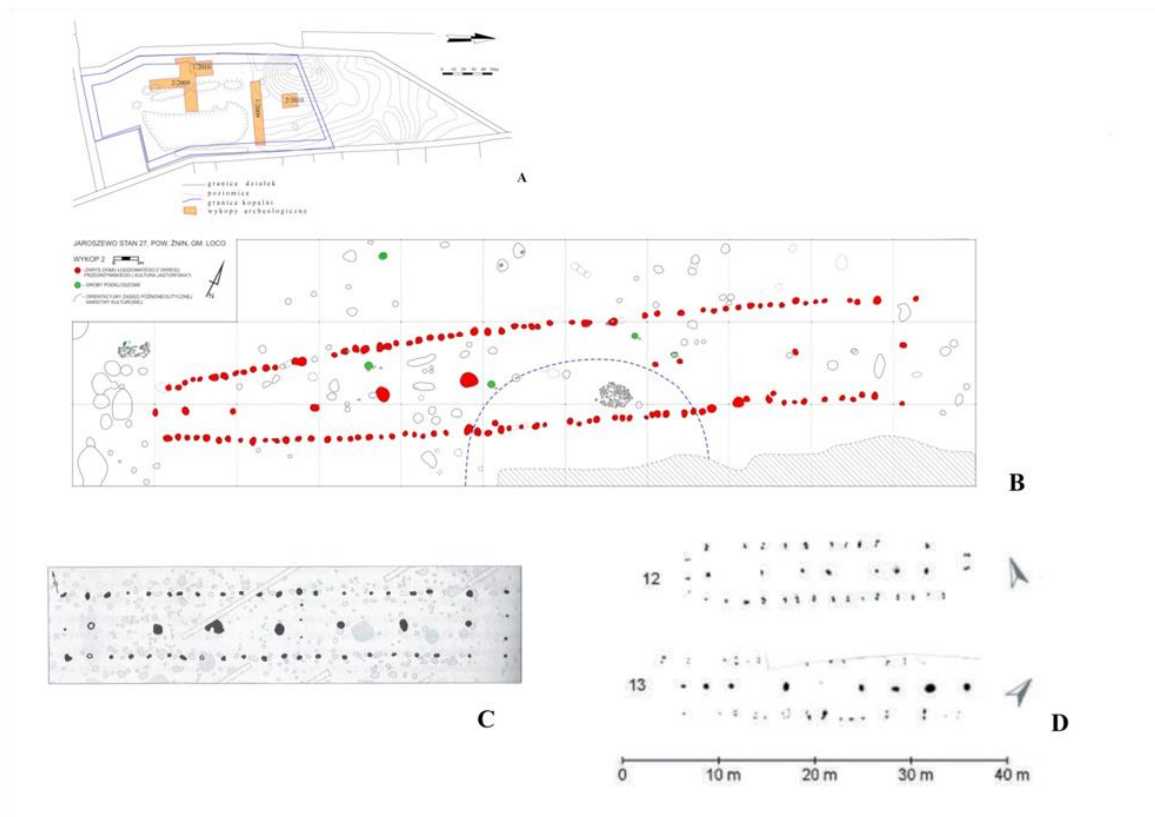
Podstawy gospodarcze

Źródła do badań nad gospodarką społeczności zamieszkujących omawiane tereny u schyłku starożytności ograniczają się jedynie do materiałów faunistycznych pozyskanych z osady w Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215]. Analizie archeozoologicznej (Waszczuk 2018) poddano 918 okazów, wśród których stwierdzono obecność szczątków zwierząt hodowlanych oraz zwierzyny łownej. Tę drugą grupę reprezentuje zbiór 31 fragmentów kości sarny i jelenia – w tym także poroże, które stanowiło ważny surowiec do produkcji szpil i grzebieni. Wśród pozostałości zwierząt hodowlanych zdecydowanie dominują szczątki bydła (472 fragm. - 51,4%), przed świnia (187 fragm.- 20,4%), owcą (14 fragm. – 1,5%), kozą (20 fragm. - 2,2%) owcą i kozą (70 fragm. - 7,6%) i koniem (110 fragm. - 12%).

Mieszkańcy osady w Jaroszewie [kat. 215] prowadzili hodowlę w sposób mający zwiększyć

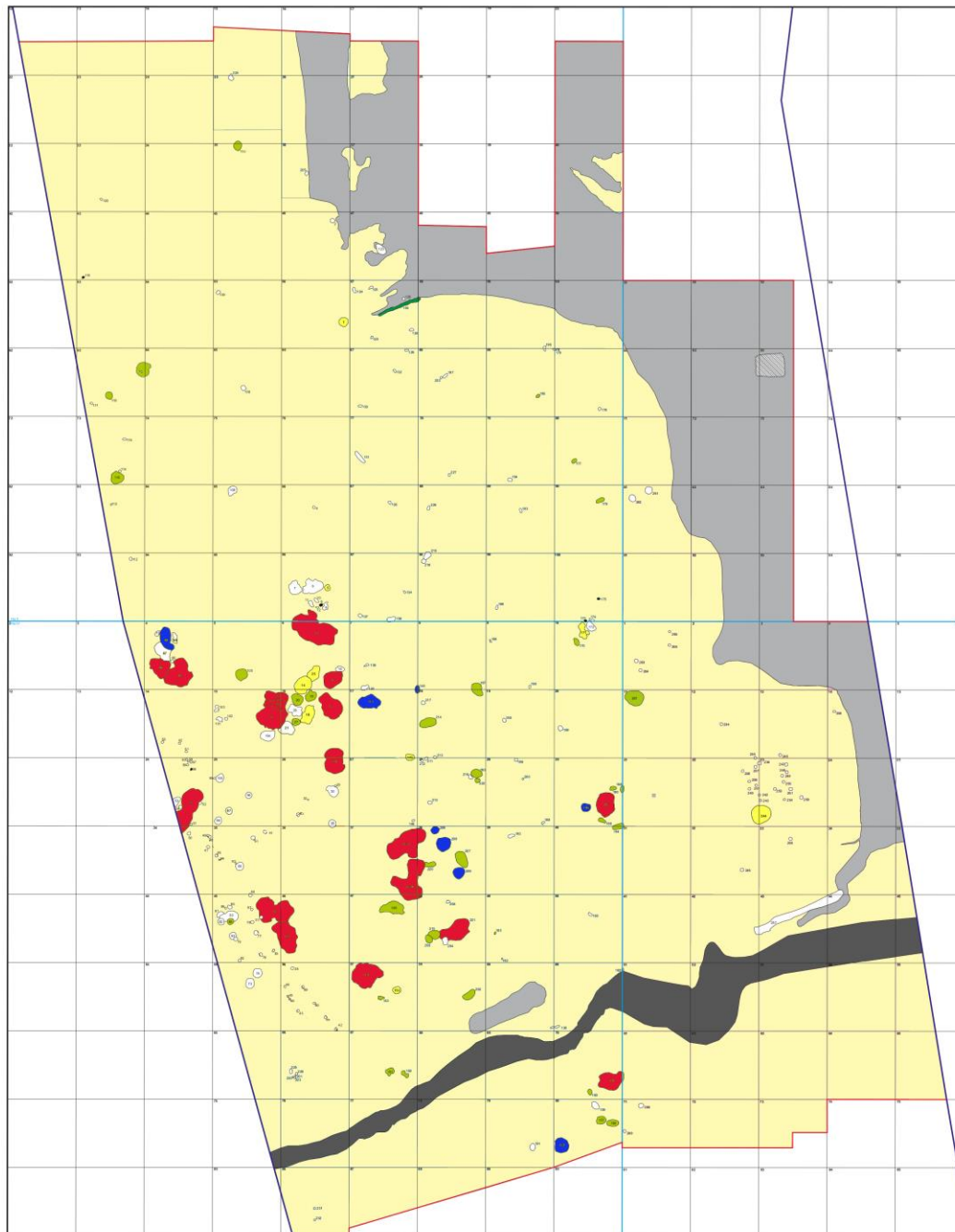
liczebność stada. Wskazuje na to struktura wieku zwierząt w momencie ich uboju – jak podaje Kamila Waszczuk (2018), do konsumpcji przeznaczano przede wszystkim osobniki dojrzałe lub wręcz stare. Pomiary wielkości kość długich bydła wskazały natomiast, że w stadzie przeważały osobniki niskie, niemal karłowate, co może być efektem niedoborów pokarmu. Jedno ze zwierząt posiadało na kościach zmiany chorobowe będące efektem okresowego niedożywienia. Ubój poświadczono dla wszystkich grup wiekowych tych zwierząt, choć najczęściej osobniki dożywały wieku 5-7 lat. Drugim gatunkiem dla którego prowadzono podobne analizy były świnie, które uśmiercano najczęściej jako osobniki młode i bardzo młode, szczególnie w wieku 18-24 miesięcy. Były to zwierzęta najczęściej średnich rozmiarów, zaś w stosunku do jednej kości określono, że należała do osobnika trzymanego przez większość czasu w zagrodzie. Szczątki koni, pochodzą najprawdopodobniej od zwierząt średniego wzrostu lub niskich (około 140 cm w kłębie), w typie kuca, które wykorzystywano jako wierzchowce.

Szczałki kostne z tej osady reprezentują pozostałości po wszystkich etapach oprawiania tusz, wraz z przygotowaniem posiłku. Większość z nich nosi ślady gotowania, rzadziej pieczenia w ogniu. Odpady pokonsumpcyjne wykorzystywano czasami powtórnie – jako surowiec do produkcji łyżwy lub gładzika łyżwowatego, na części widać też ślady gryzienia przez duże psy.

Ryc. 28. Budynek z Jaroszewa, stan. 27 na tle podobnych konstrukcji z MOPR. A - zasięg wykopów badawczych na stan. 27 w Jaroszewie (aut. S. Nowaczyk), B - plan długiego domu z Jaroszewa (aut. S. Nowaczyk); C - plan długiego domu odkrytego na *oppidum* w Manichnig

(Kramer 1962); D - zarys budynków typu „Oss 5” (Nüsse 2014, Abb. 22).

Jaroszewo stan. 23, gm. Żnin, AZP 42-35/88,
pow. żniński, woj. kujawsko-pomorskie.
Plan w skali 1:200

● - ziemianki	■ - warstwa zastoiłkowa
● - jamy zasobowe	■ - wyschnięte koryto ciekła wodnego
● - paleniska	■ - wkop współczesny
● - jamy o nieznanej funkcji	
— - dolki postępowe	
○ - obiekty o nieokreślonej chronologii	

Obszar przebadany: 156,49 ara

Ryc. 29. Jaroszewo, stan. 23 [kat. 215]. Plan osady z POR z zaznaczeniem funkcji obiektów

(oprac. A. Smaruj na podstawie: Rzepkowski, Hoffman, Miernik 2018a).

III.2.3. Obszar testowy III - okolice Biskupina

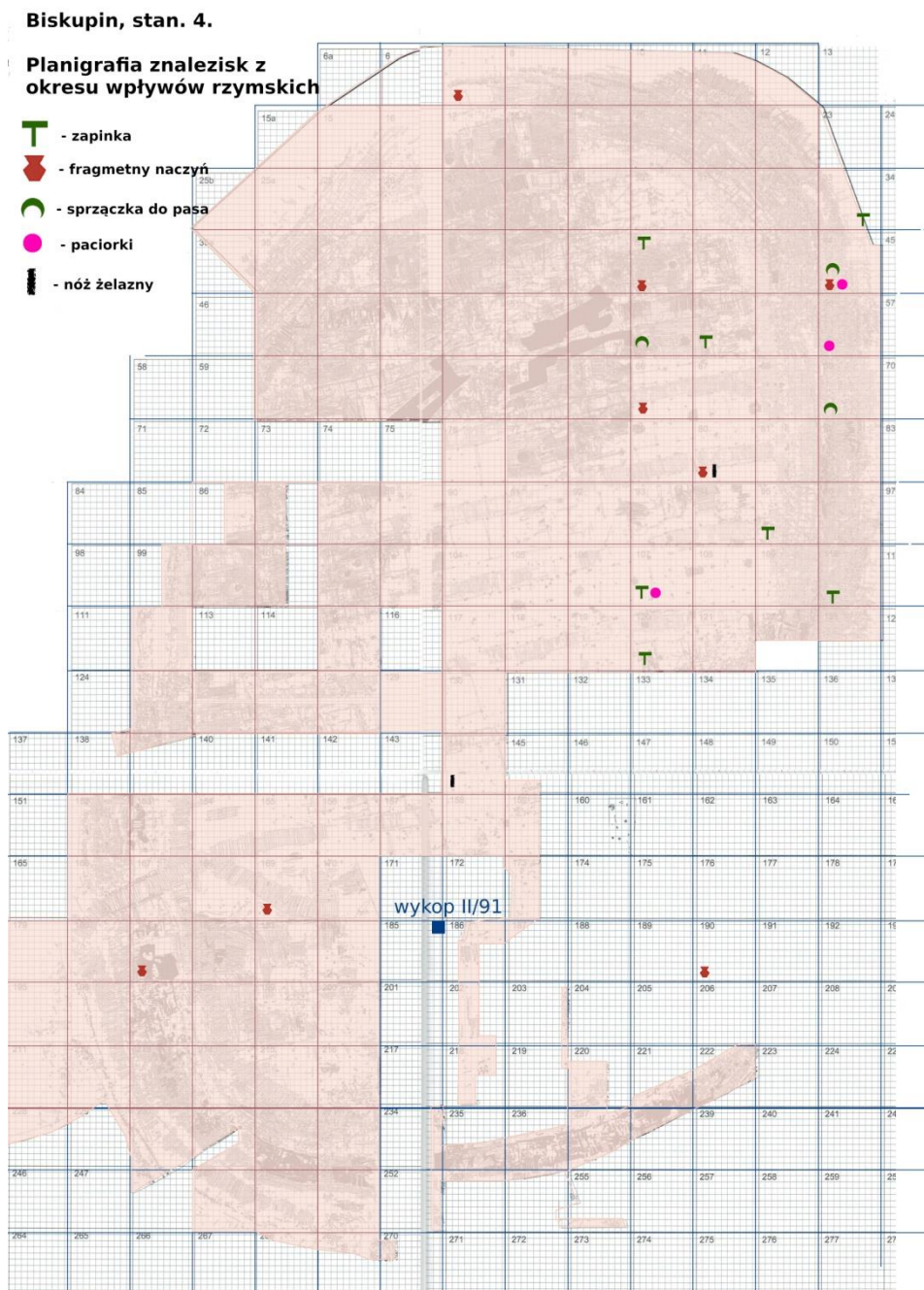
W okolicy Żnina w sposób arbitralny wyznaczyłem granicę pomiędzy skupiskami II i III. Ich wspólną osią jest dolina rzeki Gąsawki, która w tej części Pałuk wykorzystywana jest przez jeziora: Gąsawskie, Godawskie, Biskupińskie, Skrzyńska, Weneckie, Skarbienickie i Małe Żnińskie (ryc. 32). Pod względem administracyjnym grunty te należą do gminy Żnin i Gąsawa. Obszar w części wysoczyznowej zbudowany jest z głównie z glin morenowych, zaś w dolinie dominują piaski pyłowate (pochodzenia aluwialnego), piaski gliniaste (deluwialne), piaski torfiaste (jeziorna) oraz torfy (bagienne) (ryc. 33). Wysokości bezwzględne wynoszą od 78,9 m n. p. m. w okolicach Biskupina, po 115,6 m. n. p. m. w rejonie wsi Bożejewice.

Charakterystyka źródeł

Powierzchnia tego obszaru badawczego wynosi w około 66 km² (prostokąt o wymiarach 5,9 km × 11,3 km). Bazę źródłową tworzy 26 stanowisk, które zarejestrowano w wyniku penetracji powierzchniowej oraz badań wykopaliskowych. Pierwszą grupę śladów stanowi 11 faktów osadniczych zewidencjonowanych dzięki pracom zespołów kierowanych przez Józefa Kostrzewskiego i Ekspedycję z Uniwersytetu Poznańskiego, penetrujących tę część Pałuk w latach 30. XX wieku oraz dzięki badaniom AZP, kierowanym przez Annę Drzewicz, Wojciecha Piotrowskiego i Wiesława Zajączkowskiego z PMA w Warszawie. Pozyskano wówczas niewielkie liczebnie zbiory ceramiki, co umożliwiło datowanie tych zespołów w ramach bardzo szerokich ram czasowych (przyjęto tam podział na stanowiska z MOPR i z OWR).

Spośród 25 stanowisk o ustalonej lokalizacji, na 15 prowadzono badania wykopaliskowe. Miały one różnoraki wymiar – od jednodniowych akcji ratowniczych, poprzez kilkumiesięczne kampanie poprzedzające duże inwestycje liniowe, po wielosezonowe projekty badawcze. Pierwsze źródła z omawianego okresu pozyskano w latach 30. XX wieku, oraz w okresie powojennym, kiedy na skutek działalności archeologów z uniwersytetu w Poznaniu, a następnie PMA rozpoznano stanowiska w Biskupinie, stan. 4 [kat. 11], 10 [kat. 13], 15 i 15a [kat. 16], 17 i 17a [kat. 17]. 18 [kat. 18], 26 [kat. 19], Godawach, stan. 1, 1a i 3 [kat. 139], Gogółkowie, stan. 9b [kat. 142], czy Podgórzynie, stan. 1 [kat. 481]. Poza pierwszym z wymienionych, stanowiska te rozpoznano w bardzo ograniczonym zakresie, dokumentując niewielkie powierzchnie z pojedynczymi obiektami. Kolejne źródła odkryto dzięki aktywności badaczy z PMA w Warszawie i MA w Biskupinie, którzy od lat 90. XX wieku prowadzili prace w Gąsawie, stan. 3 [kat. 131] i Szelejewie, stan. 27 [kat. 681] oraz trwające 6 sezonów badania wykopaliskowe w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132]. Stosunkowo niedawno, bo w 2018 roku zakończono natomiast badania związane z budową drogi S-5, które na

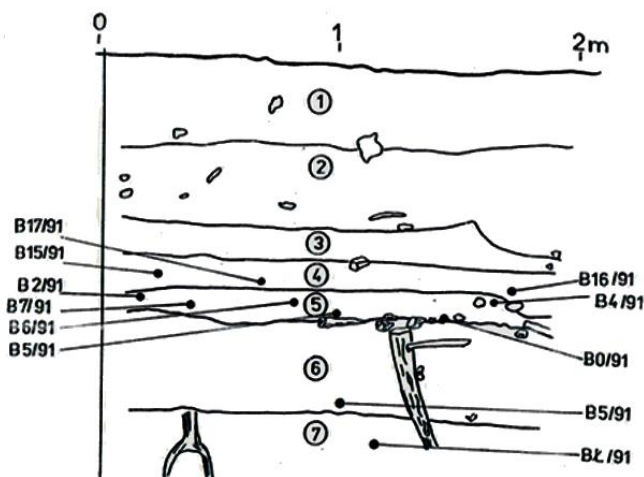
stanowisku 1 w Żninie-Wsi [kat. 797] zrealizowała Firma Archeologiczna ARTEFAKT z Radomska.

Ryc. 30. Planigrafia zabytków z OWR pozyskanych na stan. 4 w Biskupinie (opracowanie A. Smaruj, podkład wg Kopiasz 2018)

Pod względem funkcji, w grupie analizowanych śladów zdecydowanie przeważają osady (16) przed punktami osadniczymi (4). Zewidencjonowano też 4 cmentarzyska, skąd pochodzi łącznie 12 pochówków. Trudny do zinterpretowania jest przypadek wystąpienia grobu w obrębie osady w Godawach, stan. 1 i 1a [kat. 139]. Jakkolwiek ze względu na niewielki zakres badań tam prowadzonych (szczególnie na osadzie, z której poza pojedynczymi fragmentami ceramiki i

informacją o obecności jam, brak dokumentacji), trudno jednoznacznie stwierdzić na ile te elementy są sobie współczesne, to w literaturze można spotkać się z taką supozycją (por. Rajewski, Dąbrowska 1995, s. 89-90).

Rys. 2. Uproszczony przekrój wykopu II/91, profil wschodni. B2/91-B17/91 - miejsca poboru próbek drewna i węgla drzewnych (wyniki datowań w tabeli 2); B0, B5, BŁ - dalsze próbki pobrane do datowania metodą C-14. Warstwy litologiczne: 1 - humus współczesny z glazkami; 2 - piasek namulkowy, w części stropowej zawierający muszki i węgle drzewne; 3 - mułek; 4 - torf spłaszczony z węgielkami drzewnymi; 5 - piasek namulkowy z drobnymi węgielkami drzewnymi; 6 - torf dobrze rozłożony z licznymi muszulkami w stropie; 7 - mułek ilasty (calec)

Wyniki oznaczeń wieku próbek z badań 1991 r.

Próbka	Nr lab	Wiek BP	Mediana cal AD/BC	Przedział wieku cal AD/BC
B2/91	Gd-4767	1710±100	320 AD	240 AD-400 AD
B4/91	Gd-6554	1960±120	30 AD	70 BC-120 AD
B5/91	Gd-7008	2520±50	640 BC	720 BC-580 BC
B6/91	Gd-6556	2790±120	990 BC	1100 BC-900 BC
B7/91	Gd-6566	2340±110	460 BC	610 BC-350 BC
B15/91	Gd-7012	2120±60	165 BC	240 BC-110 BC
B16/91	Gd-7016	2450±50	590 BC	690 BC-500 BC
B16A/91	Gd-6561	2570±110	670 BC	790 BC-570 BC
B9/91	Gd-3537	2750±70	910 BC	970 BC-870 BC
B10/91	Gd-3538	3180±90	1470 BC	1530 BC-1410 BC
B11/91	Gd-3539	2480±70	610 BC	700 BC-520 BC
B11/91	Gd-7015	2370±50	480 BC	540 BC-430 BC
B12/91	Gd-7017	2790±50	950 BC	990 BC-910 BC
B13/91	Gd 7035	2440±60	580 BC	690 BC-490 BC
B18/91	Gd-7034	2200±40	280 BC	330 BC-230 BC

* Wynik niemiarodajny; błąd grubo w pomiarach wieku; pomiar powtórzone.

Ryc. 31. Biskupin, stan. 4. Profil wykopu sondażowego II/91, wraz z wynikami datowania próbek (za Pazdur et al. 1994, ryc. 2, tabela 2)

Innym odkryciem datowanym na początki MOPR był grób z Gogółkowa, stan. 9b [kat.142], znany jedynie z notatki znajdującej się w archiwum MAP. W literaturze zespół ten wiązany jest z kulturą przeworską (por. np. Dąbrowska 1995, s. 89; Żychliński 2014, tabela 1, poz. 60) i datowany na fazę A1-A2. Należy jednak pamiętać że klasyfikacja ta została zaproponowana na długo przed „przełomem jastorfskim” w archeologii, zaś na podstawie lakonicznego opisu wyposażenia i formy grobu równie prawdopodobna jest hipoteza o jego „jastorfskim” charakterze. W mojej pracy przynależność kulturowa tego znaleziska nie będzie określana.

Komentarza wymaga również sytuacja na stanowisku 4 w Biskupinie. W trakcie prac prowadzonych na osiedlu kultury łużyckiej z okresu halsztackiego odnaleziono również pozostałości po istniejącym tu we wczesnym średniowieczu grodzie półotwartym (wał jedynie od strony ładu) oraz pojedyncze zabytki z okresu wpływów rzymskich i wędrowek ludów (por. planigrafia – ryc. 30). Były to przede wszystkim fragmenty zapinek, noży, sprzączki do pasa, przęśliki oraz fragmenty ceramiki – w tym też wykonanej na kole garncarskim. Ich obecność Józef Kostrzewski (1950, s. 372) interpretował jako pozostałości po osadzie, która miała funkcjonować na półwyspie biskupińskim w II i III wieku n. e. Z biegiem czasu zaczęto formułować hipotezę w myśl której, omawiane zabytki miały zostać niejako „przy okazji” przetransportowane wraz z

materiałem budowlanym (ziemia, glina) w obręb stanowiska w trakcie wznoszenia umocnień wczesnośredniowiecznego grodu. Nowych danych do tej dyskusji dostarczyły prace przeprowadzone w 1991 roku (Pazdur et al. 1994), s. 97-113). W celu wykonania serii datowań radiowęglowych, z dwóch wykopów sondażowych pozyskano 15 próbek węgla drzewnych oraz drewna konstrukcyjnego. Wśród nich były też dwie próbki (oznaczone jako B2 i B4 - ryc. 31) pobrane ze skupisk węgla drzewnych z których uzyskano daty z I i IV wieku n. e. Co warte odnotowania, węgle te, zalegały pomiędzy warstwami z VII i VI wieku p. n. e. (np. próbki B16 i B17). Przy założeniu, że nie doszło do zanieczyszczenia próbek, czy też innych błędów na poziomie badań laboratoryjnych, hipoteza Józefa Kostrzewskiego znów staje się więc aktualna. Moim zdaniem, wobec znacznej ilości zabytków metalowych, odkrywanych raczej sporadycznie na osadach z północnej Wielkopolski, należy też rozważyć możliwość istnienia w północno-wschodniej części półwyspu cmentarzyska z POR. Jamy grobowe zniszczono by już we wczesnym średniowieczu, zaś skupiska węgla drzewnych z POR, które zalegały pomiędzy warstwami „halsztackimi” mogły być pozostałościami pochówków ciałaopalnych.

Istotnym mankamentem źródeł archeologicznych z okolic Biskupina, jest niewystarczający poziom ich publikacji. Uwaga ta, dotyczy szczególnie badań z Gąsawy, stan. 6 [kat. 132], gdzie zarejestrowano pozostałości osiedli z okresu przedrzymskiego i POR. Materiały te znane są mi z autopsji, a publikacja pełnego opracowania przewidywana jest po przeprowadzeniu analizy archeozoologicznej.

Tabela 16. Zestawienie precyzyjnie datowanych reliktyw osadnictwa z obszaru testowego III.

Stanowisko	Chronologia	Liczba obiektów i zabytków ruchomych
Biskupin, stan. 4 [kat. 11]	1) k. wielbarska/przeworska B2/C1-C1b 2) OWL	1) pojedyncze zabytki przemieszane z warstwami z okresu halsztackiego, skupisko węgla drzewnych 2) 2 zapinki, odkryte prawdopodobnie na złożu wtórnym
Biskupin, stan. 10 [kat. 13]	k. wielbarska - B2/C1	Kilka ziemianek, jamy gospodarcze i studnia. Fragmenty ceramiki, zapinka
Biskupin, stan. 15 i 15a [kat. 16]	1) k. przeworska – A2-A3 2) k. wielbarska – B2/C1 - C1a	1) bruk kamienny i pozostałości konstrukcji drewnianych, kilkaset fragmentów ceramiki, zapinka 2) fragmenty naczyń, zapinka
Biskupin, stan. 17 i 17a [kat. 17]	k. przeworska - A1-A2	8 grobów szkieletowych wyposażonych w naczynia i broń
Biskupin, stan. 18 [kat. 18]	k. wielbarska – B2/C1-C1a	fragmenty ceramiki
Biskupin, stan. 26 [kat. 19]	k. wielbarska B2/C1	fragmenty ceramiki

19]	k. przeworska C1b-C2	
Gąsawa, stan. 3 [kat. 131]	k. wielbarska – B2/C1	fragmenty ceramiki
Gąsawa, stan. 6 [kat. 132]	1) k. jastorfska – HaD3/A1 2) k. wielbarska – B2/C1-C1a i k. przeworska - C1b-C2	1) 2 ziemianki, jamy gospodarcze, palenisko, dołki posłupowe. Zabytki ruchome: 869 fragmentów ceramiki, żuźle żelazne 2) 6 ziemianek, 3 budynki słupowe, ogniska dymarskie, jamy gospodarcze, paleniska. Zabytki ruchome: 3407 fragmentów ceramiki (w tym 86 wykonanych na kole), kości zwierzęce, zapinki, grzebień kościany
Godawy, stan. 1, 1a i 3 [kat. 139]	1) k. przeworska – A1-A2 2) k. wielbarska – B2/C1	1) grób szkieletowy, zawierający naczynia i uzbrojenie. Z powierzchni stanowiska zebrano kilkadziesiąt fragmentów ceramiki 2) fragmenty ceramiki, pojedyncze ozdoby
Gogólkowo, stan. 9b [kat. 142]	Nieokreślona kulturowo – A1-A2	Grób popielnicowy, zapinka, grot włóczni
Podgórzyn, stan. 1 [kat. 480]	k. jastorfska - A1-A2	2 groby popielnicowe, wyposażone w ceramikę
Szelejewo, stan. 39 [kat. 681]	k. wielbarska/przeworska? - C1b-C2	Grób popielnicowy, wyposażony z zapinkę i grzebień kościany
Żnin-Wieś, stan. 1 [kat. 797]	k. wielbarska – B2/C1	63 obiekty: 3 ziemianki, 8 pieców, 2 paleniska, 37 jam, 11 glinianek (interpretacja autorów badań), 2 dołki posłupowe. Źródła ruchome: 1214 fragmentów ceramiki, 155 kości, polepa

Preferencje siedliskowe

Na omawianym terenie stanowiska ze schyłku starożytności występują wyłącznie w obrębie lub w okolicach doliny Gąsawki, której dno w tym miejscu ma szerokość około 2 km. W strefie wysoczyznowej zarejestrowano jak dotąd 3 stanowiska, w tym cmentarzysko i dwie osady – inne pozostałości osadnictwa spotykamy przede wszystkim w obrębie stoku, rzadziej na wyniesieniach położonych w obrębie dna doliny, lub w rejonie krawędzi doliny (tabela 17). Osiedla z obszaru „biskupińskiego” sytuowano z reguły w miejscach eksponowanych w terenie – na krawędziach i stokach wklęsłych i prostych oraz sfałdowaniach i niewielkich cyplach (tabela 18).

Stanowska z omawianego okresu okrywano zazwyczaj na terenach wykształconych na glinach, piaskach pyłowych i piaskach gliniastych, unikając znajdujących się w najniższych

partiach krajobrazu, gleb torfiastych (tabela 19). Podobnie jak w przypadku wcześniej omawianych obszarów próbnych, budowa geologiczna jest tutaj bardzo urozmaicona co powoduje, że w bliskim sąsiedztwie osad występowały różne typu skały macierzystej. Ostatnim z rozpatrywanych czynników jest kryterium odległość elementów sieci osadniczej od wody (tabela 20). Nie dalej niż 250 metrów od cieków wodnych zlokalizowano 81% stanowisk, w przypadku pozostałych dystans ten nie przekraczał 500 m.

Tabela 17. Obszar testowy III – położenie stanowisk w obrębie jednostek fizjograficznych

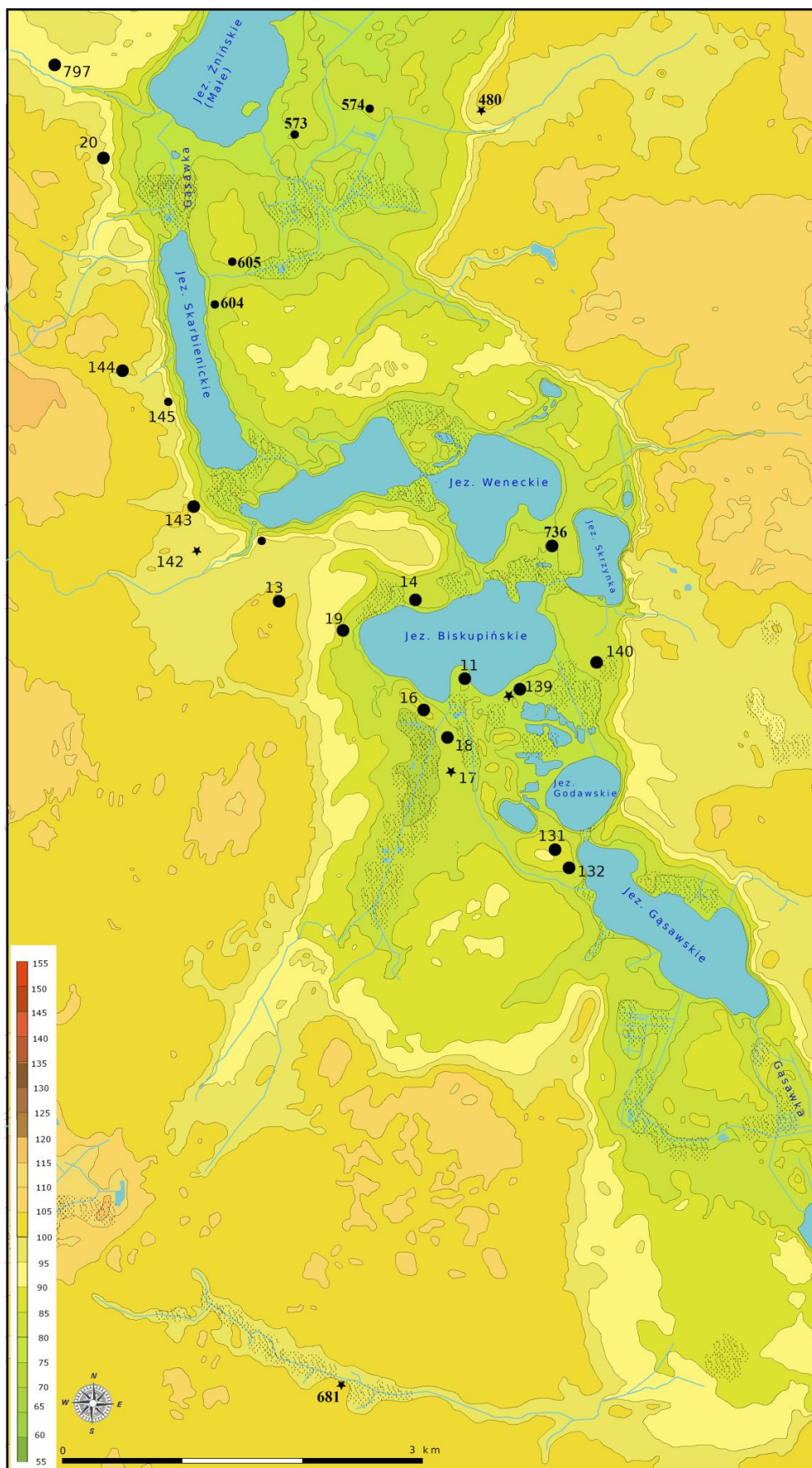
Typ położenia	Liczba stanowisk (osady-cmentarzyska)	Wartość procentowa
Dno doliny (3:1)	7	26,9%
Stok doliny (3:2)	11	42,4%
Krawędź doliny (3:3)	5	19,2%
Strefa poza dolinami – obszar falisty (4:2)	3	11,5%
Łącznie	26	100,0%

Tabela 18. Obszar testowy III - położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

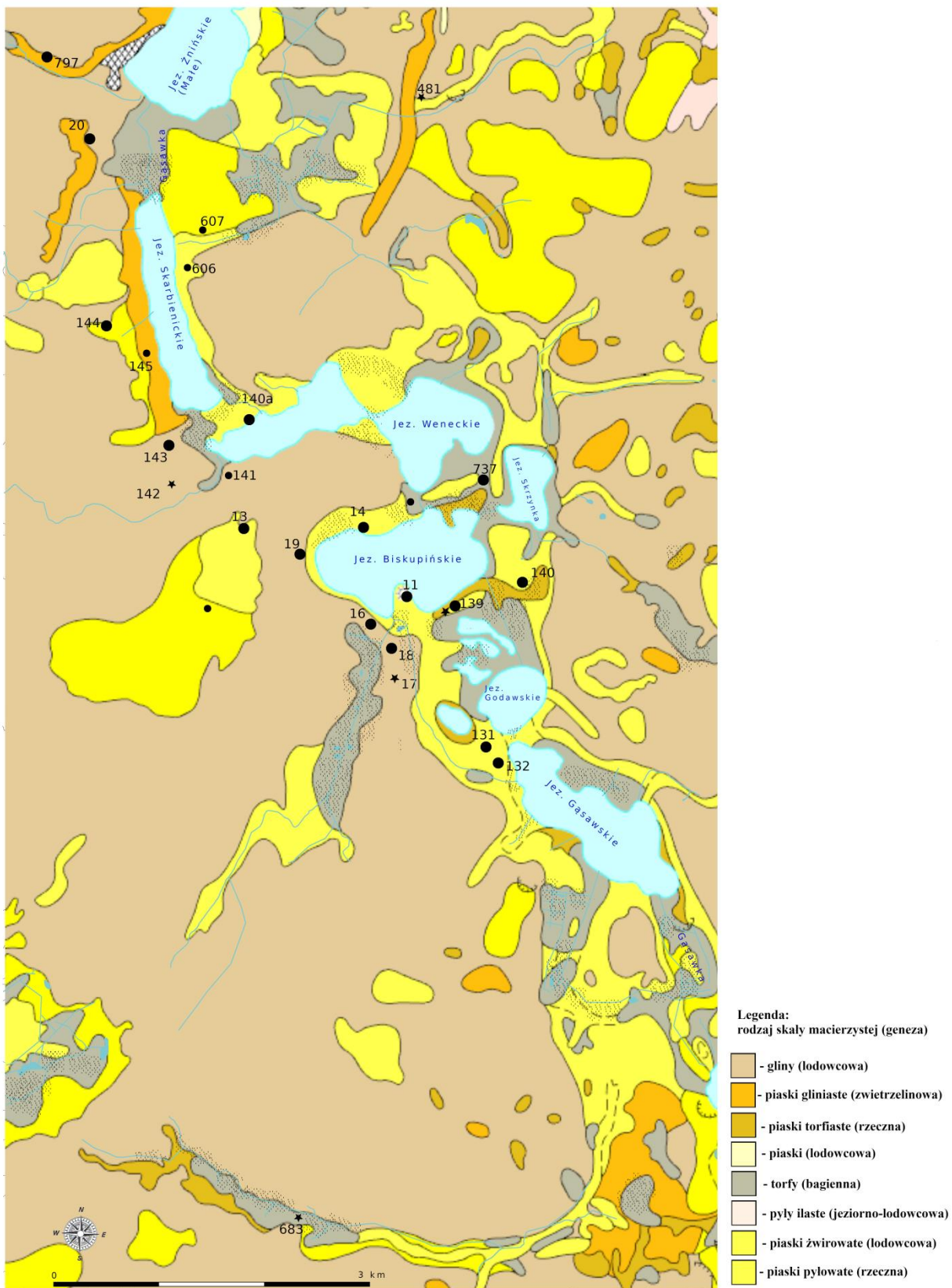
Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	13	50,0%
Sfałdowanie i niewielkie cyple (2:2)	9	34,6%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:1, 5)	1	3,8%
Wały i garby (2:4)	2	7,7%
Wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:5)	1	3,8%
Łącznie	26	100,0%

Tabela 19. Obszar testowy III - podłoże geomorfologiczne (odpowiada ryc. 33)

Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	9	34,6%
Na piaskach	9	34,6%
Na piaskach i glinach	8	30,8%
Na torfach	0	0
Łącznie	26	100,0%

Ryc. 32. Okolice Biskupina – skupisko III na mapie topograficznej z zaznaczeniem lasów i obszarów o gęstej zabudowie (oprac. A. Smaruj)

Ryc. 33. Okolice Biskupina – skupisko III na mapie geomorfologicznej (podkład mapowy: <http://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

Tabela 20. Odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	21	80,8%
II (od 251 do 500 m)	5	19,2%
Łącznie	20	100,0%

Mikroregiony osadnicze

Podstawą wydzielenia poszczególnych mikroregionów osadniczych jest niewielka baza źródłowa, na którą składa się 13 stanowisk, gdzie zarejestrowano łącznie 16 faktów osadniczych – 6 cmentarzysk i 10 osiedli. Na płaszczyźnie chronologicznej mieszczą się one w 5 horyzontach osadniczych:

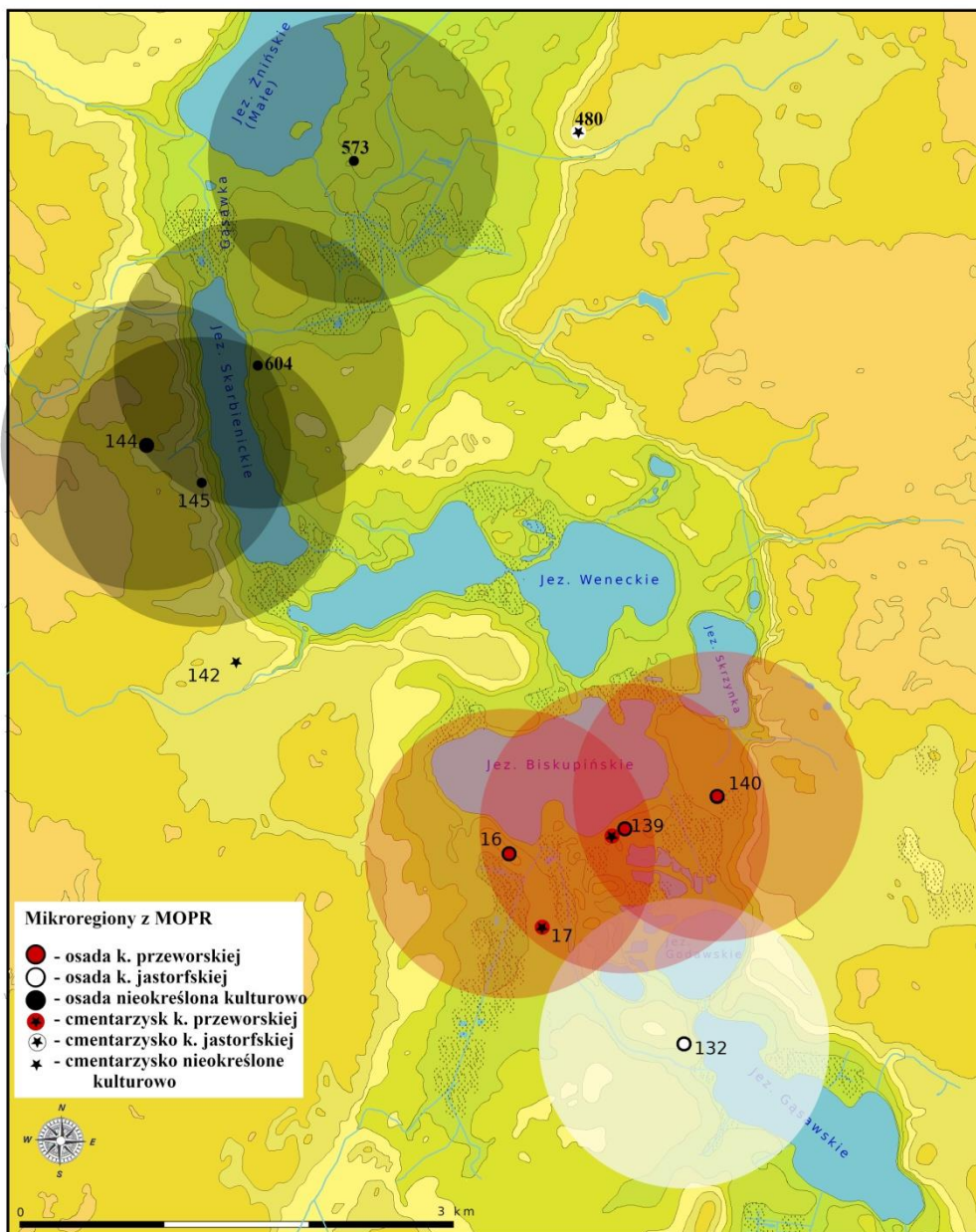
- I. schyłek SOPR i początki MOPR (HaD3/A1? i A1/A2) – osada kultury jastorfskiej w Gąsawie, stan. 6 [kat.132]; cmentarzysko kultury jastorfskiej w Podgórzynie, stan. 1 [kat. 460]; osady kultury przeworskiej w Godawach, stan. 1, 1a i 3 [kat. 139] oraz Biskupinie, stan. 15 i 15a [kat. 16], cmentarzyska kultury przeworskiej w Godawach, stan. 1, 1a i 3 [kat.139], Biskupinie, stan. 17 i 17a [kat. 17] i o nieokreślonej przynależności kulturowej w Gogółkowie, stan. 9b [kat. 142]
- II. rozwinięte fazy MOPR (A2-A3/B1?) - osada kultury przeworskiej w Biskupinie, stan. 15 i 15a [kat. 16], cmentarzysko w Biskupinie, stan. 17 i 17a [kat. 17]
- III. MOR (B2/C1-C1a) – osady kultury wielbarskiej w Biskupinie, stan. 10 [kat. 13], 15 i 15a [kat. 16], 18 [kat. 18], Gąsawa, stan. 3 [kat. 131] i 6 [kat. 132], Żnin-Wieś, stan. 1 [kat. 797], domniemane cmentarzysko w Biskupinie, stan. 4 [kat. 11]
- IV. POR (C1b-C2) – osady w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] i Biskupinie, stan. 26 [kat. 19] oraz cmentarzysko w Szelejewie, stan. 39 [kat. 681]
- V. OWL (D) - znaleziska o niepewnym charakterze z Biskupina, stan. 4 [kat. 11]

Kwestie pozycji chronologicznej oraz przynależności kulturowej zespołów z dwóch najstarszych horyzontów osadniczych, a także ich relacje przestrzenne ilustruje ryc. 34. Wśród nich najwcześniejszą metrykę posiada prawdopodobnie osada kultury jastorfskiej w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132]. Z ugrupowaniem tym łączone jest też znalezisko w postaci 2 grobów ciałopalnych z Podgórzyna [kat. 460], choć ze względu na rozmiary tej nekropoli oraz dystans 7 km dzielący ją od osady w Gąsawie, trudno uznać je za elementy jednego zespołu osadniczego.

Z kulturą przeworską wiąże się wyraźne skupisko punktów w okolicy jeziora Biskupińskiego. Tworzą je datowane na fazę A1-A2 - osada z grobem w Godawach [kat. 139] i cmentarzysko szkieletowe w Biskupinie, 17 i 17a [kat. 17] oraz osada w Biskupinie, stan. 15 i 15a [kat. 16], a także osada odkryta w wyniku penetracji powierzchniowej w Godawach, stan. 12 [kat. 140]. Mamy więc do czynienia z sytuacją, gdzie obok siebie (stanowiska dzieli dystans około 800-1000 m) funkcjonowały dwie nekropolie o bardzo rzadko spotykanym w skali całej Polski obrządku szkieletowym. Groby z obu stanowisk łączy też relatywnie bogate wyposażenie zmarłych, takie jak broń, ozdoby żelazne i naczynia. Możemy mieć więc do czynienia z sytuacją, w której obok siebie funkcjonowały dwie wspólnoty o tej samej kulturze duchowej i materialnej, które z jakichś przyczyn grzebały swoich zmarłych osobno. Warta odnotowania jest również propozycja Zdzisława Rajewskiego (1959, s. 85-86) który widział w osobniku z Godaw osobę o wyższym statusie społecznym, złożonym do grobu w szczególnym miejscu – w obrębie opuszczonej już osady. Wszelkie dywagacje na ten temat ogranicza jednak stan rozpoznania tych stanowisk, zwłaszcza osady w Godawach. Część badaczy okresu przedrzymskiego podejrzewa (np. Dąbrowska 1995, s. 89-90), że na cmentarzysku w Biskupinie, stan. 17 i 17 a [kat. 17] złożono zmarłych mieszkańców osady w Biskupinie, stan. 15 i 15a [kat. 16].

Osady zaliczone do omawianego mikroregionu zlokalizowane są w okolicy południowego brzegu Jeziora Biskupińskiego, na niewysokich, piaszczystych wyniesieniach położonych w obrębie dna doliny (Godawy, stan. 1, 1a i 3, Biskupin, stan. 15 i 15a) oraz na nisko położonym fragmencie terasy nadzalewowej (Godawy, stan. 12). Odległości pomiędzy tymi punktami dochodzą do 500 metrów (Godawy 12 – Godawy 1, 1a i 3) oraz około 900-1000 metrów (Godawy 1, 1a i 3 – Biskupin, 15 i 15a). Teresa Dąbrowska, analizując sytuację osadniczą na tych terenach w MOPR (1995, s. 89-93), zwróciła uwagę na ustalenia paleohydrologiczne zespołu Władysława Niewiarowskiego (1992), który wskazuje na maksymalnie wysoki poziom wód w okolicach przełomu er. Przyjmując, że ówczesny poziom lustra wody był wyższy o około 1,5 – 2 m od dzisiejszego, miejsca zasiedlone przez społeczności kultury przeworskiej musiały być otoczone podmokłymi łąkami lub bagnami co znacząco zmniejszało potencjał gospodarczy dennych partii doliny. Ze względu na licznie występujące na tych terenach duże jeziora, wskazanie hipotetycznych obszarów eksploatowanych przez osady jest w przypadku okolic Biskupina znacząco utrudnione. Wystarczy nawet pobieżna analiza mapy aby stwierdzić, że blisko połowa powierzchni okręgów wyznaczających granice wydajnej eksploatacji, znajduje się w obrębie jeziora lub mokradeł. Dawne społeczności pragnące utrzymać odpowiedni poziom zasiewów były prawdopodobnie zmuszone do użytkowania terenów dalej położonych, co zapewne przekładało się na wzrost kosztów produkcji. Oceniając walory gospodarcze okolic Biskupina, można też przyjąć możliwość większej roli

rybołówstwa, co jednak wobec braku szczątków kostnych trudno udokumentować.

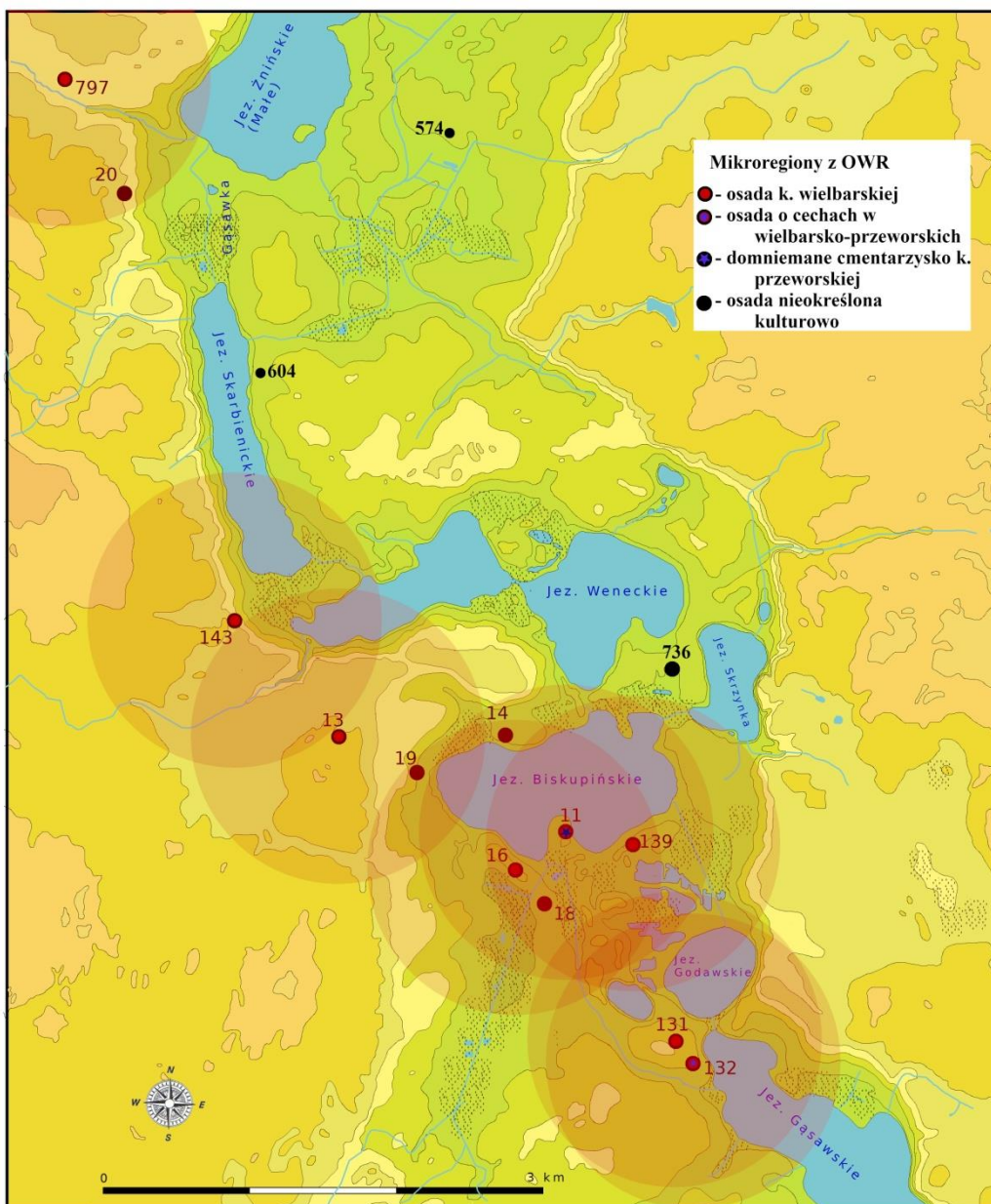
Ryc. 36. Obszar testowy III – osady z MOPR wraz z zaznaczeniem hipotetycznego obszaru eksploatowanego przez mieszkańców

Inny mikroregion z tego okresu funkcjonował zapewne w rejonie Gogółkowa, gdzie odkryto grób ciałopalny z fazy A1-A2 (Gogółkowo, stan. 9b – kat. 142), osadę (stan 15 – kat. 144) i punkt osadniczy (stan. 17 – kat. 145). Poza pierwszym ze stanowisk, pozostałe wyróżniono w wyniku penetracji powierzchniowej, a ich chronologia mieści się jedynie w szerokich ramach MOPR. Stanowiska te położone są w wyższych partiach doliny, aniżeli omawiane wcześniej stanowiska z okolic jeziora Biskupińskiego. Pod tym względem przypominają bardziej elementy sieci osadniczej kultury jastorfskiej z okolic Żnina. Również osiedle tej kultury z okolic Biskupina – zlokalizowane na stan. 6 w Gąsawie [kat. 132] położone było na wyżej położonym stoku rozległego wzniesienia.

Także usytuowanie cmentarzyska z Gogółkowa, jak i jego wyposażenie oraz fakt wystąpienia tego grobu pojedynczo, przypomina bardziej sytuację z spotykaną w kulturze jastorfskiej (np. znajdujące się na omawianym terenie pochówki z Podgórzyna [kat. 460]) niż typowe cmentarzysko „przeworskie”. Przypuszczeń tych nie należy jednak, póki co, traktować wiążąco.

W odniesieniu do OWR wyróżnić można dwa etapy rozwoju sieci osadniczej (ryc. 37). Zdecydowana większość punktów z tego okresu wiąże się z funkcjonowaniem społeczności kultury wielbarskiej, a ich chronologia mieści się zasadniczo w obrębie fazy B2/C1-C1a. Warto jednak w tym przypadku założyć pewien margines, ponieważ wśród zabytków luźnych (archiwalnych) występują pojedyncze wyroby datowane już na fazę B2 (przykład bransolet z Gogółkowa, stan. BN [kat. 146]). Osady z tego okresu usytuowane były we wszystkich strefach w obrębie doliny – rejestrowano je zarówno na piaszczystych wyniesieniach w części przydennej, jak i na stokach oraz na krawędzi doliny.

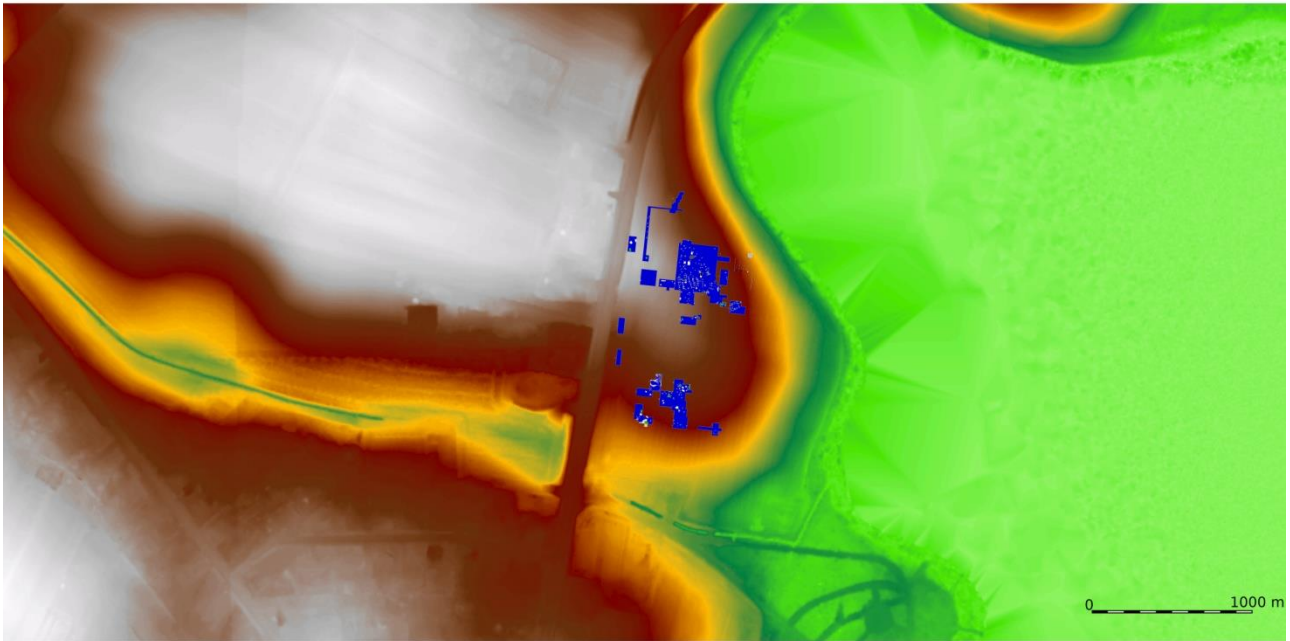
Przyglądając się rozmieszczeniu tych punktów można zauważyć pewne koncentracje: 1) w okolicach Gąsawy (stan. 3 i 6 [kat. 131, 132]), 2) Jeziora Biskupińskiego (Biskupin, stan. 4 [kat. 11], 15 i 15a [kat. 17], 18 [kat. 18], Godawy, stan. 1, 1a i 3 [kat. 139]), 3) wysoczyzny położonej na północ od Biskupina (Biskupin, stan. 10 [kat. 13] i 26 [kat. 19]) Gogółkowa (stan. 13 [kat. 143] oraz cmentarzysko o nieokreślonej lokalizacji na stan. BN [kat. 146]) i 4) Żnina-Wsi (stan. 1 [kat. 797]). Te niewielkie skupiska występują w układzie zbliżonym do liniowego, w odległości wynoszącej około 1,5 km, lub w jej wielokrotności - 3 km i 6 km (ryc. 38). Taki rozkład stanowisk osadowych (wybranych jako reprezentatywne dla poszczególnych mikroregionów) wydaje się nieprzypadkowy i może odzwierciedlać strategię osadniczą społeczności kultury wielbarskiej, której celem było możliwie optymalne wykorzystanie zasobów naturalnych, a jednocześnie zachowanie więzów społecznych w skali mezoregionalnej/regionalnej.

37. Obszar testowy III – osady z OWR wraz z zaznaczeniem hipotetycznego obszaru eksploatowanego przez mieszkańców

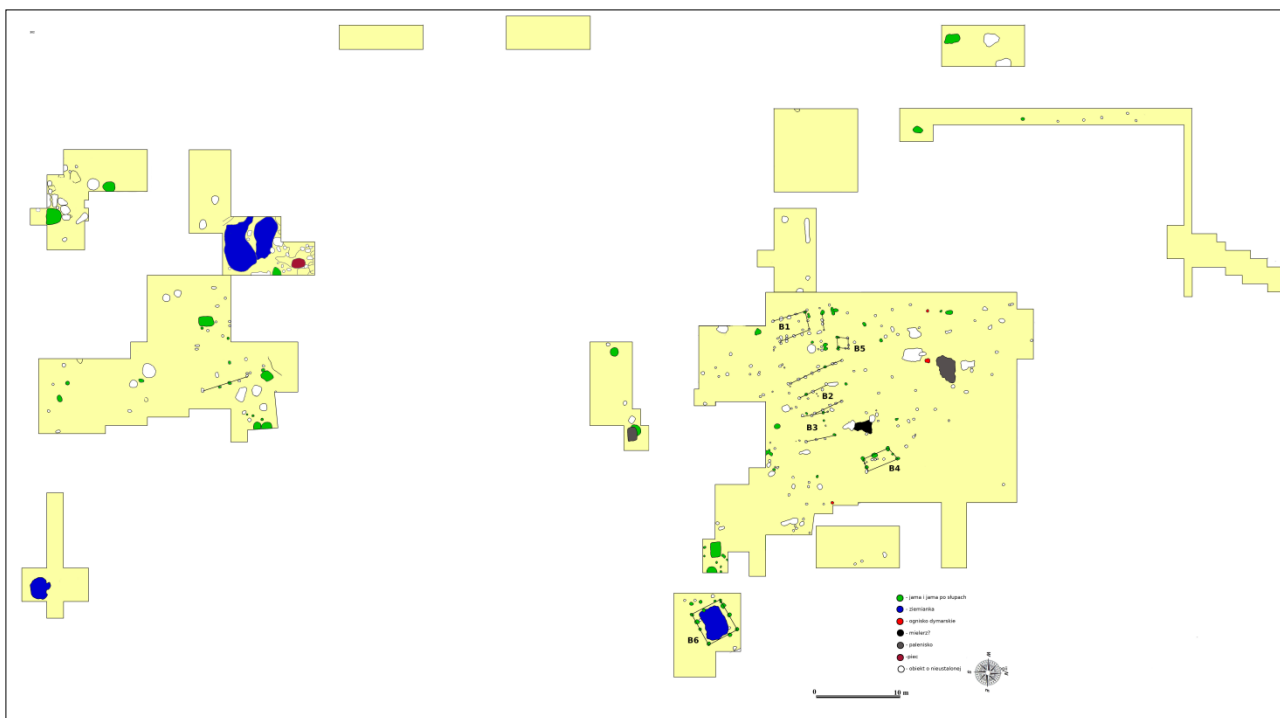
Ryc. 38. Przybliżone odległości pomiędzy wybranymi osadami kultury wielbarskiej

Ryc. 39. Gąsawa, stan. 6. Lokalizacja wykopów badawczych na mapie topograficznej (oprac. A. Smaruj).

Horyzont osadniczy związany z kulturą przeworską w POR reprezentowany jest tylko na 3 stanowiskach. Najistotniejszą z punktu prowadzonych tu analiz, jest osada z Gąsawy, stan. 6 [kat. 132]. Jakkolwiek problematyka relacji międzykulturowych podjęta będzie w innej części pracy, to należy w tym miejscu zasygnalizować fakt funkcjonowania osady kultury przeworskiej w miejscu gdzie wcześniej istniało osiedle kultury wielbarskiej. Pozostałe dwa stanowiska związane z tym, ostatnim już etapem zasiedlenia tej część Pałuk są cmentarzyska. Pierwsze, domniemane na stanowisku 4 w Biskupinie [kat. 11] oraz drugie – skąd pochodzi grób popielnicowy z fazy C1-C2, w Szelejewie, stan. 39 [kat. 681]. W przypadku nekropolii szelejewskiej, odnotować należy znalezisko z tej samej miejscowości, ze stanowiska 1 [kat. 678] – w postaci archiwalnego i o nieustalonej lokalizacji cmentarzyska kultury wielbarskiej z fazy B2/C1. Nekropolie te związane są zapewne z grupą stanowisk – śladów osadniczych, położonych wzdłuż ciekę o nazwie Stara Gąsawka (por. Smaruj 2012, ryc. 3).

Trudne do jednoznacznej oceny są znaleziska fibul wywodzących się z OWL odkrytych na osadzie wczesnośredniowiecznej w Biskupinie [kat. 11]. Brak innych śladów z tego okresu wskazuje raczej, że mogły być one zdeponowane dopiero we wczesnym średniowieczu (Brzostowicz 1993, s. 49).

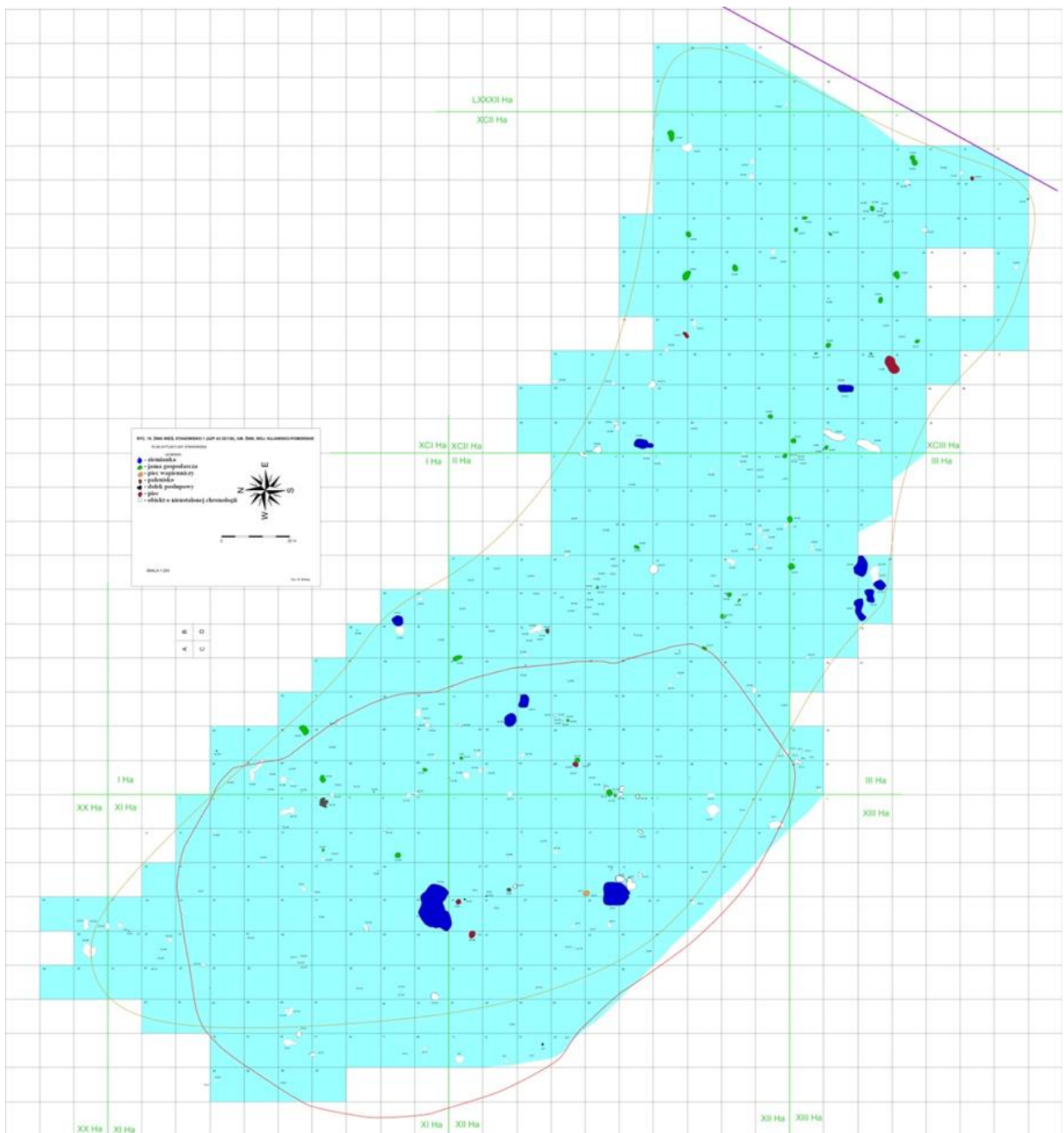

Ryc. 40. Gąsawa, stan. 6. Osada z POR z określeniem funkcji obiektów (oprac. A. Smaruj)

Osady

Za najlepiej przebadane uznać można dwie osady z okresu wpływów rzymskich. Stanowisko 6 w Gąsawie [kat. 132] położone jest na zachodnim skłonie wzniesienia otoczonego przez 2 jeziora (ryc. 39). Prowadzone tam badania były ukierunkowane na rozpoznanie zasięgu osiedla, stąd gorzej rozpoznana jest centralna partia osady (ryc. 40). W części północnej odkryto kilka obiektów gospodarczych – paleniska, 3 ogniska dymarskie oraz o ślady świadczące o działaniu wysokich temperatur (prażak rudy darniowej?). Towarzyszyły im 4 budynki o konstrukcji słupowej których funkcja jest trudna do ustalenia. Bliskość obiektów gospodarczych przy jednoczesnym braku piwniczek i jam zasobowych pozwala łączyć je ze sferą produkcyjną.

Stanowisko 1 w Żninie Wsi [kat. 797] usytuowane jest na południowym skłonie, wzdłuż doliny Karkoszki – niewielkiego obecnie ciekującego do Jeziora Żnińskiego Małego. Obiekty osadowe, takie jak ziemianki, piece, wapienniki, paleniska i jamy gospodarcze występują na całej odsłoniętej powierzchni, sporadycznie tworząc niewielkie koncentracje (ryc. 41). Trudno w tym przypadku mówić o wyraźnym podziale na część produkcyjną i mieszkalną, gdyż obiekty związane z działalnością gospodarczą znajdowano w otoczeniu dużych ziemianek, które interpretowano jako obiekty mieszkalne.

Ryc. 41. Żnin-Wieś, stan. 1. Plan osady kultury wielbarskiej z określeniem funkcji obiektów (oprac. A. Smaruj na podstawie: Błaszczuk et alli 2018).

Dokumentacja z badań na pozostałych osiedlach nie zawiera planów, stąd trudno ocenić ich charakter oraz funkcje którą pełniły w ówczesnej strukturze osadniczej. W niewielkim stopniu przebadano osadę z początków MOPR w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132]. Jej pozostałości wystąpiły w wykopach złożonych w różnych częściach stanowiska. Jedynie w wykopie zlokalizowanym w południowej partii osady przebadano ziemiankę oraz przyległe doń jamy gospodarcze i palenisko.

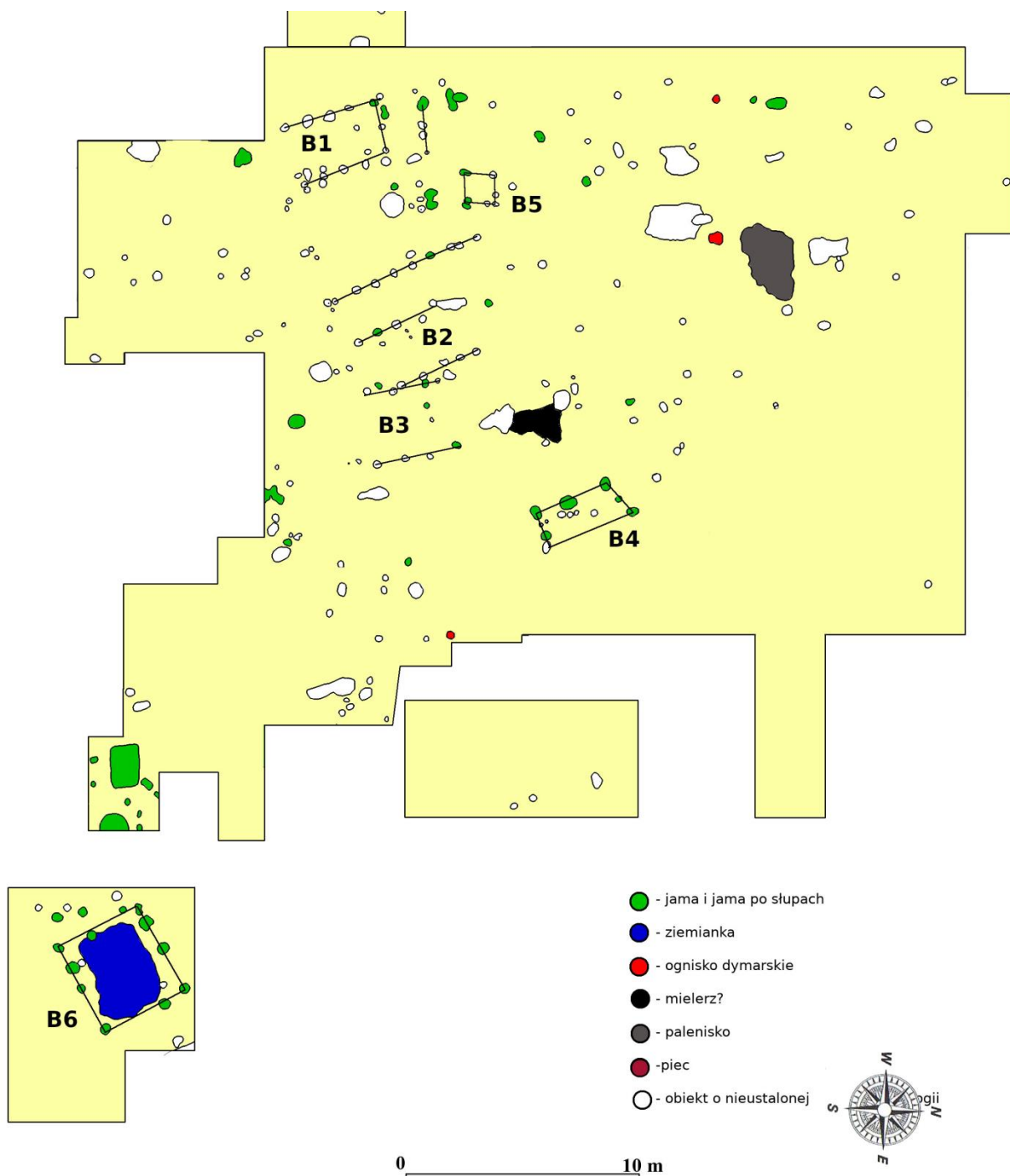
Obiekty

Funkcję mieszkalną przypisywano dwóm rodzajom konstrukcji (wykaz obiektów i ich

hipotetyczna wielkość zawarta jest w tabeli 21). W starszej literaturze formułowane były hipotezy o mieszkalnym wykorzystaniu budynków zagłębionych w grunt, które określane były mianem ziemianek. Jakkolwiek obecnie w stosunku do takiego nazewnictwa pojawiły się krytyczne głosy (por. Michałowski 2008, s. 461-486), to same budynki w dalszym ciągu interpretowane są jako założenia o (przynajmniej sezonowej) funkcji mieszkalnej lub jako pracownie tkackie, bursztyniarskie etc. (Michałowski 2011, s. 166-167).

Tabela 21. Typy i wielkość budynków na osiedlach z MOR i POR z obszaru testowego III.

Stanowisko	Wielkość ziemianki	Wielkość budynku słupowego
Gąsawa, stan. 6 [kat. 132]	ob. 242 - 4 × 3 m (ok 12m ²)	Zadaszenie nad ob. 242 B6 – 4,5 × 4,2 m (18,9 m ²)
	ob. 248 – 6 × 4 m (ok 24m ²)	B1 – 4,5 × 3 m (13,5 m ²)
	ob. 246 – 5 × 3 m (ok 15 m ²)	B2 – budynek trudny w interpretacji, jedna ze ścian wyraźnie dłuższa. Wymiary budynku wg długości krótszych ścian: 4,1 × 4,7 m (19,3 m ²); wg najdłuższej ściany 7,5 × 4,7 m (35,25 m ²)
	ob. 336 – 2,8 × 2 m (ok 5,6 m ²)	B3 – 4 × 3,3 m (13,2 m ²)
		B4 – 4,5 × 2 m (9 m ²)
B5 – 1,7 × 1,7 m (2,25 m ²)		
Żnin Wieś, stan. 1 [kat. 797]	ob. 268 – 4 × 3,4 m (ok 12 m ²)	
	ob. 272 – 3,7 × 2,7 m (ok 7,5 m ²)	
	ob. 547 – 3,3 × 3,1 m (ok 9 m ²)	
	ob. 647 – 6,4 × 2,8 m (ok 12 m ²)	
	ob. 649 – 6 × 4 m (ok 22 m ²)	
	ob. 654 – 4,5 × 2,7 m (ok 10 m ²)	
	ob. 667 – 5,3 × 2,7 m (ok 13 m ²)	

Ryc. 42. Gąsawa, stan. 6. Budynki słupowe z POR (oprac. A. Smaruj)

Budownictwo z POR reprezentuje m. in. 9 obiektów z osady w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132]: 4 w typie obiektu zagłębionego i 5 naziemnych, o konstrukcji słupowej (ryc. 42). Wokół jednej z ziemianek – obiekt 242, zadokumentowano 11 negatywów po słupach, tworzących być może zadaszenie przypominające wiatę (B6). Rozwiązanie to nawiązuje do typu IIIA wydzielonego przez Zbigniewa Kobylńskiego (1988, ryc. 10) lub 2.1.1.B4 według Andrzeja Michałowskiego, a więc konstrukcji niezbyt popularnej wśród społeczności z POR (Kobylński 1988, s. 40-41; Michałowski 2011, s. 116). Dalsze, to 3 budynki słupowe wzniesione na planie prostokąta, o podobnych

wymiarach i orientacji względem stron świata. Henryk Machajewski omawiając budownictwo naziemne na Pomorzu Środkowym, za kryterium podziału przyjął aspekt wielkościowy – chaty o powierzchni do 25 m², zarysie prostokątnym, trapezowatym lub łodziowatym i ścianach wzniesionych w technice sumikowo-łatkowej zaliczył do typu A (Machajewski 1984, s. 50), do którego przypisać można też zabudowania z Gąsawy. Najmniejszym z budynków był obiekt oznaczony jako B5, pełniący być może rolę spichlerza.

Na osadzie w Żninie [kat. 797] udokumentowano obecność obiektów zagłębionych w grunt, o owalnych i nieregularnych zarysach, których wielkość wynosi od około 7,5 do około 22 m². Obiektom tym nie towarzyszyły ślady po słupach wspierających konstrukcje, należą zatem do założeń często spotykanych na osadach z okresu wpływów rzymskich na ziemiach polskich (Kobyliński 1988, s. 25; Michałowski 2011, s. 91).

Wyjątkowe w skali całego regionu, jest odkrycie z Biskupina, stan. 15 i 15a [kat. 16] w postaci bruku kamiennego wraz z pozostałościami drewnianej konstrukcji ułatwiającej dostęp do źródła krynicznej wody. Miejsce to użytkowe było od neolitu po XX wiek, zaś dla społeczności KPL i WŚ miało mieć znaczenie kultowe (Rajewski, Maciejewski 1957, s. 242). Podobną rolę miejsce to mogło pełnić w okresie przedrzymskim, MOR i POR o czym świadczą znajdowane wewnątrz zapinki typu N i A.VI.162 oraz duże fragmenty naczyń. W pobliżu źródła w trakcie badań w latach 60. i w 2012 roku odkryto nawarstwienia i obiekty z MOPR – w tym jamę zawierającą szkielet psa.

Na osadzie w Biskupinie, stan 10 [kat. 13] odkryto studnię datowaną na fazę B2/C1. Publikacja oraz dokumentacja z tych badań nie zawiera jednak szczegółów konstrukcyjnych.

Podstawy gospodarcze

Źródła do studiów nad zagadnieniami związanymi z podstawami gospodarczymi związane są z 4 gałęziami wytwórczości: rolnictwie, metalurgii żelaza, produkcji wapna i tkactwie. Informacji o poziomie upraw dostarczyły ekspertyzy palinologiczne, które wykonano w oparciu o próbki pobrane z osadów z Jeziora Biskupińskiego (Noryśkiewicz 1994, s. 29-32; Niewiarowski et al. 1995, s. 2). Wynika z nich, że w porównaniu ze schyłkiem okresu halsztackiego (po upadku grodu kultury łużyckiej) w okresie MOPR-POR znacząco spada poziom pyłków grabu, przy niezmiennym udziale pyłków dębu. Wskazuje to na silny stopień odlesienia urodzajnych gleb zajętych wcześniej przez graba oraz możliwym niekarczowaniu dębu, pozostawianego być może jako źródło paszy dla zwierząt (żołędzie). Jednocześnie w diagramach notowane są bardzo wysokie wskaźniki udziału żyta zwyczajnego (*Secale cereale*) w uprawie. O jego istotnej roli w strukturze upraw w okolicach Biskupina świadczą też pośrednio pyłki chabra bławatka (*Centaurea cyanus*)-

chwastu, który często współwystępuje z żytem. Ponadto notowano też pyłki bylicy (*Artemisia*), komosowatych (*Chenopodiaceae*), szczawiu (*Rumex acetosa*) i pojedyncze ziarno lnu (*Linum*). Bożena Noryśkiewicz (1995, s. 169-170) zwraca też uwagę na zbliżoną do notowanego w HaC skalę odlesienia terenu, przy dużo większej ilości pyłków zboża. Może to świadczyć o wyższym kulturze rolnej, pozwalającej na otrzymywanie większych plonów przy porównywalnej powierzchni pól.

Bardzo skromnie na tle innych regionów wypadają natomiast źródła archeozoologiczne. Analizom tym poddano zbiór 155 kości zwierzęcych ze Żnina-Wsi [kat. 797], choć w tym przypadku ograniczono się jedynie do określenia udziału poszczególnych gatunków. Były to więc głównie szczątki bydła (41 egz.), przy dużo mniejszym udziale kozy/owcy (9 egz.), świni (5 egz.) i konia (3 egz.). Dietę mieszkańców uzupełniało też mięso zwierząt dziko żyjących, takich jak jeleni (4 egz.), sarna (2 egz.) i zając (2 egz.). Grupa tych śladów jest jednak zbyt mała i z pewnością nie można na jej podstawie formułować dalszych wniosków. Obiecujące perspektywy niesie za sobą analiza około 3 tysięcy kości zwierzęcych z Gąsawy [kat. 132], jednak w trakcie powstawania tej pracy, niezbędne ekspertyzy nie zostały jeszcze zakończone.

O miejscowej produkcji żelaza świadczą 3 ogniska dymarskie odkryte w Gąsawie, stan. 6 [kat. 132]. Były to niewielkie zagłębienia (średnica ok. 50 cm) wypełnione bryłami żużla żelaznego, które umożliwiały produkcję rzędu 0,2 – 0,5 kg tego metalu (Piaskowski 1970, s. 51). Obiekty z Gąsawy nie tworzą wyraźnego skupienia. Występują w dużym oddaleniu od siebie (od około 10 do 30 m), w odległości kilkunastu metrów na północ i wschód od zabudowań, na terenach charakteryzujących się większym stopniem nachylenia terenu. Z dwoma ogniskami dymarskimi sąsiedowało duże palenisko, które mogło być związane z kolejnymi etapami obróbki surowca. W trakcie badań terenowych nie odnotowano jednak obecności zendry (inaczej zgorzeliny – drobin żelaza powstałych w trakcie skuwania). O znajomości metalurgii mogą też świadczyć incydentalnie notowane w trakcie badań powierzchniowych żużle żelazne, jednak ze względu na trudność w rozróżnieniu odpadów poprodukcyjnych z OWR i WŚ należy do nich podchodzić z dużą ostrożnością (Orzechowski 2019, s. 162). Wielkość produkcji zapewne nie zaspokajała wszystkich potrzeb miejscowej ludności, a obecność tego typu obiektów może być odpowiedzią na okresowe niedobory surowca.

Produkcja wapna poświadczona jest na osadzie w Żniniu Wsi [kat. 797], skąd pochodzą znaleziska w postaci pozostałości dwóch głębokich (obiekt 69 o wymiarach 1,5 × 1,1 i głębokości 1,8 m, oraz obiekt 360 o wymiarach 2,12 × 1,92 oraz głębokości 1,32 m) pieców. Na ich dnie zalegały wyraźnie widoczne warstwy węgla drzewnych i spalenizny, powyżej których stwierdzono pokłady wapna (warstwy miąższości 20 i 50 cm). Pomimo braku konstrukcji kamiennej, znaleziska

te rozmiarami, kształtem jamy i układem warstw przypominają piec wapienniczy ze Słopanova („jama kamienna 2” - Przewoźna 1955). Wedle podziału tej grupy obiektów, zaproponowanego przez Andrzeja Michałowskiego i Artura Sobuckiego (2011, s. 290) piece ze Żnina nawiązują do typu II.2, który występował zarówno na osadach kultury wielbarskiej jak i przeworskiej. Żnińskie wapienniki znajdowały się w odległości około 10 m od siebie, w sąsiedztwie dużej ziemianki i paleniska.

Liczną grupą źródeł ruchomych są też zabytki związane z włókiennictwem: przęśliki, brązowe igły oraz ciężarek tkacki. Większość z nich pozyskana została dzięki badaniom w Gąsawie [kat. 132], szczególnie w obiekcie 242, która mogła – przynajmniej przez pewien okres, pełnić rolę pracowni tkackiej. Dużą serię przęślików odkryto też w trakcie badań na stan. 4 w Biskupinie [kat. 11], pojedyncze zabytki tego typu znane są też z grobu popielnicowego kultury wielbarskiej z Szelejewa, stan. 1 [kat. 678].

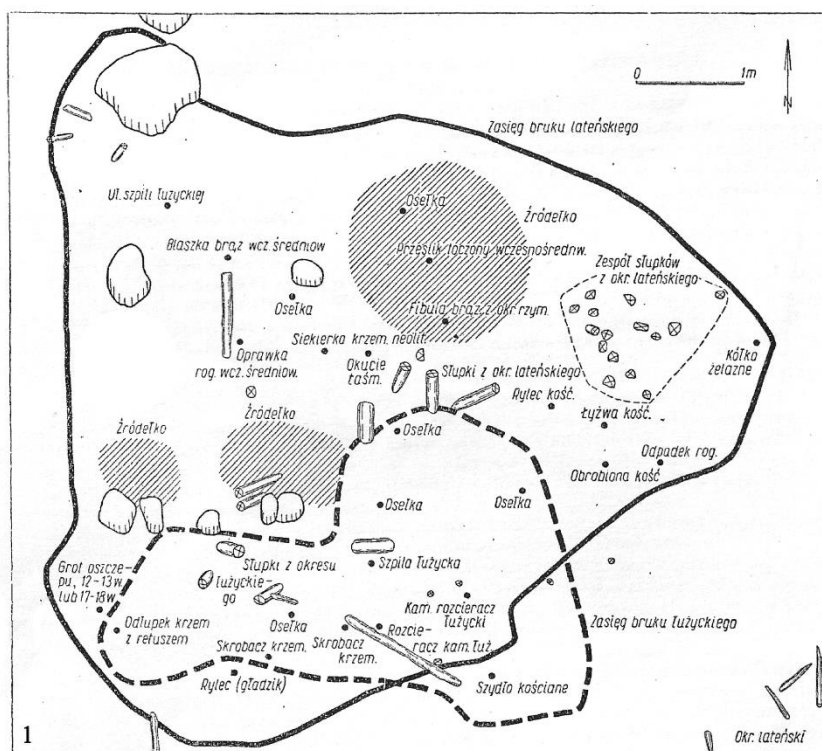
Kultura duchowa

W porównaniu do pozostałych obszarów testowych, z okolic Biskupina pochodzi kilka dobrze udokumentowanych i znanych już w literaturze stanowisk będących emanacją pewnych przejawów wchodzących w obręb sfery duchowej. Z obrzędkiem pogrzebowym wiążą się w pierwszym rzędzie, pochodzące z 2 stanowisk groby szkieletowe [kat. 17 i 139] datowane na fazę A2 i A2/A3. Forma tych pochówków uważana była powszechnie za efekt wpływów kulturowych płynących ze strony kultury lateńskiej lub nawet za dowód obecności Celtów na terenach Pałuk i Kujaw (por. Dąbrowska 1995, s. 87, 89, tam starsza literatura). Innym przejawem tego nurtu miały być według tej koncepcji także „groby” psów, czego przykładem jest choćby znalezisko z Biskupina, stan. 15 i 15a [kat. 16] (Cofta-Broniewska 1979, s. 185; Węgrzynowicz 1982, s. 150-152). Przeciwno takiej koncepcji wypowiada się obecnie Andrzej Kokowski (2006, s. 77-78), który zwraca uwagę na niezgodność chronologiczną „celtyckich” grobów z Kujaw i Pałuk z nekropoliami kultury lateńskiej z Dolnego Śląska. Z kolei przeciwko celtyckiej genezie praktyki składania do jamy szkieletów psów wypowiedział się już wiele lat temu Tadeusz Makiewicz, dostrzegając w tym przypadku zwyczaj związany ze strefą magiczną i kultem ogniska domowego, charakterystyczny dla obszarów objętych osadnictwem germańskim (Makiewicz 1987, s. 264-265).

Potencjalnie istotną rolę dla społeczności zamieszkujących mikroregion nad Jeziorem Biskupińskim – a być może i okoliczne tereny, pełnić mogło źródło wody z Biskupina, stan. 15 [kat. 16]. W trakcie badań tam prowadzonych ujawniono pozostałości konstrukcji drewnianej, zapewne w rodzaju pomostu lub platformy, która miała ułatwiać dostęp do wody (ryc. 43). Brzegi krynicy wyłożono brukiem kamiennym, zaś między kamieniami odkryto pozostałości naczyń glinianych oraz pojedyncze ozdoby. Z racji wykorzystywania tego miejsca także w innych okresach (również

do lat 70. XX wieku) zabytki z okresu przedrzymskiego zalegały w jednej warstwie z artefaktami z innych epok – neolitu, POR, wczesnego i późnego średniowiecza. W tym przypadku chciałbym zwrócić uwagę na obecność w tej warstwie końskich czaszek, które autorzy badań połączyli z okresem średniowiecznym, co biorąc pod uwagę rolę konia w wierzeniach kultury przeworskiej, nie jest według mnie pewne. Według Herberta Jankuhna (1967, s. 121) społeczności zamieszkujące *Barbaricum* użytkowały bagienne miejsca ofiarne na kilka sposobów, m.in. poprzez budowanie specjalnych konstrukcji w pobliżu niewielkich bagien czy zbiorników wodnych, umożliwiających sprawowanie praktyk obrzędowych. W ich trakcie deponowano w wodzie naczynia z zawartością, narzędzia drewniane i metalowe ozdoby. Przywoływany przez niego przykład z Esmerk-Süderfeld w Angeln obejmował prawdopodobnie kompleks złożony z osady, cmentarzyska, pracowni rzemieślniczej związanej z obróbką żelaza, polem uprawnym i małym ośrodkiem kultowym (Jankuhn 2004, s. 75-78). Rola tego ostatniego nie jest jednak znana – być może pełniło ono funkcję niewielkiego okręgu kultowego. Z analogiczną sytuacją możemy mieć więc do czynienia w przypadku Biskupina, gdzie stwierdzono 2 osady, 2 cmentarzyska oraz źródło kultowe. Obecność i świadomość tego miejsca – być może wraz z cmentarzyskiem, pełnić mogła naczelną rolę w organizacji struktury osadniczej.

Zapewne w POR źródło w Biskupinie było ponownie użytkowane, o czym świadczą pojedyncze zabytki – naczynie gliniane oraz brązowa fibula, odkryte wewnątrz obiektu.

Ryc. 43. Biskupin, stan. 15. Planigrafia znalezisk przy źródle wody (za Rajewski, Maciejewski 1957)

III.2.4. Obszar testowy IV - okolice Mogilna

Obszar testowy nr 4 znajduje się w południowo-wschodniej części regionu omawianego w pracy. Pod względem administracyjnym są to grunty należące do gminy Mogilno i częściowo też Trzemeszno. Największym ciekim wodnym jest niewielka obecnie rzeka Panna, wypływająca z największego w okolicy zbiornika – Jeziora Wiecanowskiego, następnie poprzez Jezioro Mogileńskie biegnie w kierunku wschodnim, gdzie na wysokości Kwieciszewa wpada do Noteci Zachodniej. Ponadto w granicach mogileńskiego obszaru testowego znajdują się mniejsze jeziora – Chabsko, Pałędzie i Wienieckie, zasilane przez nienazwane cieki wodne (ryc. 44). Obszar w części wschodniej jest obecnie w znacznej mierze porośnięty lasami sosnowym i dębowymi, prócz których w krajobrazie reszty regionu dominują pola uprawne i łąki.

Tereny te w przeważającej części zbudowane są z glin morenowych. W części wschodniej oraz w pasie wokół jezior Pałędzie – Wieniec – Wiecanowo przeważają gleby wykształcone na piaskach żwirowatych i pyłowatych, zaś w obrębie den dolin rzecznych zalegają torfy, piaski torfiaste i piaski gliniaste (ryc.45). Wysokości bezwzględne wynoszą od 90,7 m. p. m. w okolicach Mogilna, po 161,5 m. n. p. m. w rejonie Duszna.

Charakterystyka źródeł

Powierzchnia tego obszaru badawczego wynosi w około 125 km² (prostokąt o wymiarach 12,5 km × 10,0 km). Bazę źródłową tworzą 24 stanowiska, które zarejestrowano w wyniku penetracji powierzchniowej oraz badań wykopaliskowych. Pierwszą grupę śladów stanowi 14 faktów osadniczych zewidencjonowanych dzięki pracom zespołów kierowanych przez Józefa Bednarczyka i Joannę Sawicką a także ekipy której przewodziła Anna Siwak. Pozyskano wówczas niewielkie liczebnie zbiory ceramiki, co umożliwiło datowanie tych zespołów w ramach bardzo szerokich ram czasowych (przyjęto tam podział na stanowiska z MOPR i z OWR).

Pierwsze badania wykopaliskowe przeprowadził w latach 1973, 1978-79 zespół pod kierunkiem Januarego Janikowskiego z MOT. W ich wyniku na stan. 1-2 w Świerkówcu [kat. 691] rozpoznano cmentarzysko z MOPR, które opracowała Ewa Bokiniec (1999, s. 115-140). Kolejnej ekspedycji przewodził Tadeusz Wiślański, który w 1986 roku kierował pierwszym sezonem prac w Pałędziu Kościelnym, stan. 1. Późniejsze prace na tym stanowisku (sezony 1985-1987, 1990, 1993), gdzie rozpoznano fragment cmentarzyska kurhanowego kultury wielbarskiej, kontynuował już zespół kierowany przez Joannę Sawicką i Elżbietę Dygaszewicz. W trakcie ostatniego sezonu badaniami objęto też nasyp kamienny na sąsiednim stan. nr 2. Mimo iż rezultaty tych prac były negatywne można przypuszczać, że pozostałe konstrukcje kamienne stanowią pozostałości mogił z OWR. Rezultaty tych prac opracowałem w 2016 roku (Smaruj 2016, s. 459-486). Największy

ilościowy przyrost źródeł do studiów nad schyłkiem starożytności z okolic Mogilna, przyniosły prace ekspedycji kierowanej przez Lecha Czerniaka i Jacka Nowakowskiego, której celem było przebadanie stanowisk położonych w pasie kolizji z budowanym w połowie lat 90. XX wieku, gazociągiem Mogilno-Włocławek i Mogilno-Wydartowo. Wyniki większości z nich przedstawiono w opracowaniu z 2001 roku (Bednarczyk, Sujecka 2001). Uwaga ta nie dotyczy jednak rezultatów z badań w Chabsku [kat. 46 i 48], które omówię w oparciu o opracowanie znajdujące się w archiwum WUOZ DB. Ostatni przyrost źródeł z omawianego okresu związany jest z badaniami z listopada 2020 roku. W trakcie badań w formie nadzoru nad przebudową sieci elektroenergetycznej w Mogilnie, stan. 76 [kat. 805] zarejestrowałem 9 jam z okresu przedrzymskiego. Interpretacja jednej z nich, bardzo silnie zniszczonej, nie jest pewna (jama śmietniskowa/grób?), natomiast pozostałe to groby ciałopalne o cechach kultury jastorfskiej i przeworskiej, wstępnie datowane na fazę A1-A3 – Ripdorf/Seedorf. W trakcie przygotowywania tej rozprawy, zabytki z omawianych badań nie zostały jeszcze opracowane.

Poza przedstawionymi powyżej, należy też poruszyć kwestię trzech stanowisk archiwalnych, które z powodu braku lokalizacji nie zostaną będą ujęte w dalszych analizach. Pierwsze z nich to cmentarzysko kultury wielbarskiej z Mogilna, stan. BN, skąd pochodzi naczynie wazowate typu W.IVA (Kostrzewski 1955, s. 693). Z kolei z Wszednia [kat. 759, 760] pochodzą odkrycia w postaci dużego zbioru zabytków metalowych i ceramicznych, datowanych na MOPR. Wśród nich są m.in. zapinki pochodzenia bornholmskiego, północnoniemieckiego i lateńskiego. Brak również bliższych informacji dotyczących odkrycia z Kruchowa [kat. 292]. Chronologia pozyskanych w połowie XIX wieku zabytków jest zróżnicowana, są bowiem wśród nich elementy datowane na MOPR, MOR ale też na okres halszacki, późne średniowiecze i okres nowożytny. Na podstawie spisu zabytków z Kruchowa, przekazanych na wystawę w 1856 roku, Jerzy Fogel podjął próbę uporządkowania tych znalezisk (Fogel 2005). W swojej pracy wykazał on, że eksploracje w Kruchowie przeprowadzono w tym czasie dwukrotnie w 1852 i 1856 r. W kontekście OWR najistotniejsze były prace z 1856 r., które miały miejsce na uroczysku zwanym Kamiennymi Jazami, gdzie odkryto naczynia i metalowe detale stroju z MOR. Wykaz zabytków tam pozyskanych, pokrywa się z tablicą pióra Stanisława Jasnosza (por. tabl. XXVI), publikowaną przez Henryka Machajewskiego (1980, ryc. 6). Wyjątkiem jest grot włóczni (tabl. XXVI: 10), datowany na MOPR, który figuruje w wykazie zabytków pozyskanych z nieokreślonego miejsca w Kruchowie w 1852 roku.

Tabela 22. Wykaz dobrze datowanych stanowisk z IV obszaru testowego

Stanowisko	Chronologia	Liczba obiektów i zabytków ruchomych
Baba, stan. 12 [kat. 1]	k. wielbarska - B2/C1	1) palenisko i 20 fragmentów ceramiki
Chabsko, stan. 24 [kat. 46]	1) k. przeworska (?) – MOPR 2) k. przeworska - C1b-C2	1) domniemane 2 groby ciałopalne 2) około 40 obiektów, w tym 4 ziemianki, paleniska, jamy gospodarcze, piec wapienniczy. Nieokreślona ilość zabytków ruchomych
Chabsko, stan. 33 [kat. 47]	k. wielbarska – B2/C1	8 obiektów – 1 jama i 7 dołków posłupowych. Pozyskano 6 fragmentów ceramiki z obiektów i 62 z doczyszczania pow. wykopu.
Chabsko, stan. 41 [kat. 48]	k. przeworska – C1b-C2	9 obiektów – jamy gospodarcze w tym domniemane niecki do odparowywania solanki. Nieokreślona ilość zabytków ruchomych
Huta Padniewska, stan. 6 [kat. 190]	k. wielbarska – B2/C1-C1a	1 jama i 9 fragmentów ceramiki
Huta Padniewska, stan. 7 [kat. 191]	k. wielbarska – B2/C1-C1a	5 fragmentów ceramiki
Mogilno, stan. 11 [kat. 399]	1) k. jastorfska lub przeworska - A2 2) k. wielbarska – B2/C1-C1a	1) jama i palenisko, 2 fragm. ceramiki 2) 4 groby ciałopalne, zawierające przepalone kości ludzkie, pojedyncze fragmenty ceramiki, fragment zapinki brązowej (sprężynka, typ nieokreślony)
Pałędzie Kościelne, stan. 1 [kat. 443]	k. wielbarska – B2b-B2/C1-C1a	2 kurhany konstrukcji kamiennieo-ziemnej, 1 domniemany grób szkieletowy, 6 grobów ciałopalnych. Wyposażenie: brązowe zapinki, brązowa klamra do pasa, naczynia gliniane, paciorki ze szkła opakowego
Świerkówiec, stan. 1-2 [kat. 691]	1) k. jastorfska i przeworska, chronologia od A1 po A3	17 groby ciałopalnych – popielnicowych i jamowe, oraz 8 „palenisk”. Wyposażenie w postaci naczyń glinianych, metalowych detali stroju, uzbrojenia
Mogilno, stan. 76 [kat. 805]	1) k. jastorfska - A1-A2, przeworska A2-A3	8 grobów ciałopalnych, 5 jamowych i 3 popielnicowe. Wyposażenie w postaci naczyń glinianych, grotów włóczni, metalowych detali stroju – żelazne zapinki, żelazna klamra do pasa

Preferencje siedliskowe

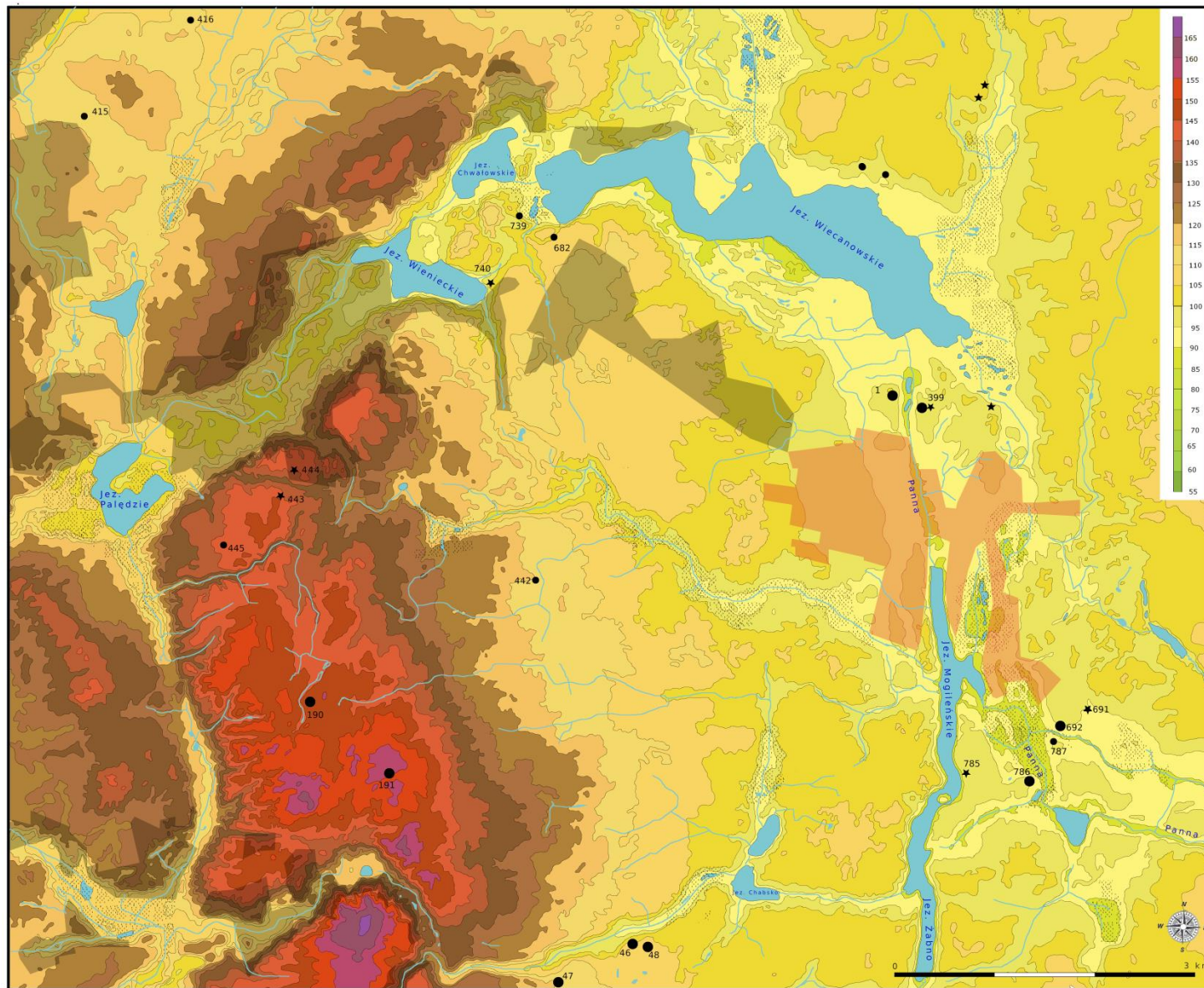
W porównaniu z wcześniej omawianymi obszarami badawczymi, określenie preferencji osadniczych społeczności zamieszkujących okolice Mogilna u schyłku starożytności jest bardziej skomplikowane. Analizując mapę można stwierdzić, że ponad połowa stanowisk (13 z 24) położona jest w obrębie doliny ciągnącej się od Jeziora Pałędzkiego, przez jeziora. Wienieckie, Wiccanowskie i Mogileńskie po dolinę rzeki Panny. Dalsze stanowiska odnotowano w okolicy bezimiennego ciek w okolicach Chabska, a także w strefie wysoczyznowej (por. tabela 23). Nie stwierdzono zaś wyraźnych pozostałości osadnictwa w pobliżu dna dolin, wyraźnie preferowane były natomiast stoki (41,7% stanowisk w tej strefie) oraz wyżej położone krawędzie dolin (29,2% stanowisk w tej strefie). Osiedla z obszaru „mogileńskiego” sytuowano wyłącznie w miejscach eksponowanych w terenie – na krawędziach i stokach wklęsłych i prostych, sfałdowaniach i niewielkich cyplach, cyplach wybitnych oraz w obrębie wałów i garbów terenowych (tabela 24).

Rozpatrując relacje pomiędzy położeniem stanowiska, a rodzajem podłoża – skały macierzystej, można stwierdzić zdecydowaną przewagę osiedli założonych na wyniesieniach piaszczystych, ewentualnie w miejscach występowania piasków gliniastych lub na terenach o mieszanej gliniasto-piaszczystej budowie (tabela 25). Podobnie jak w przypadku wcześniej omawianych obszarów próbnych, budowa geologiczna jest tutaj bardzo urozmaicona co powoduje, że w bliskim sąsiedztwie osad występowały różne typy skały macierzystej.

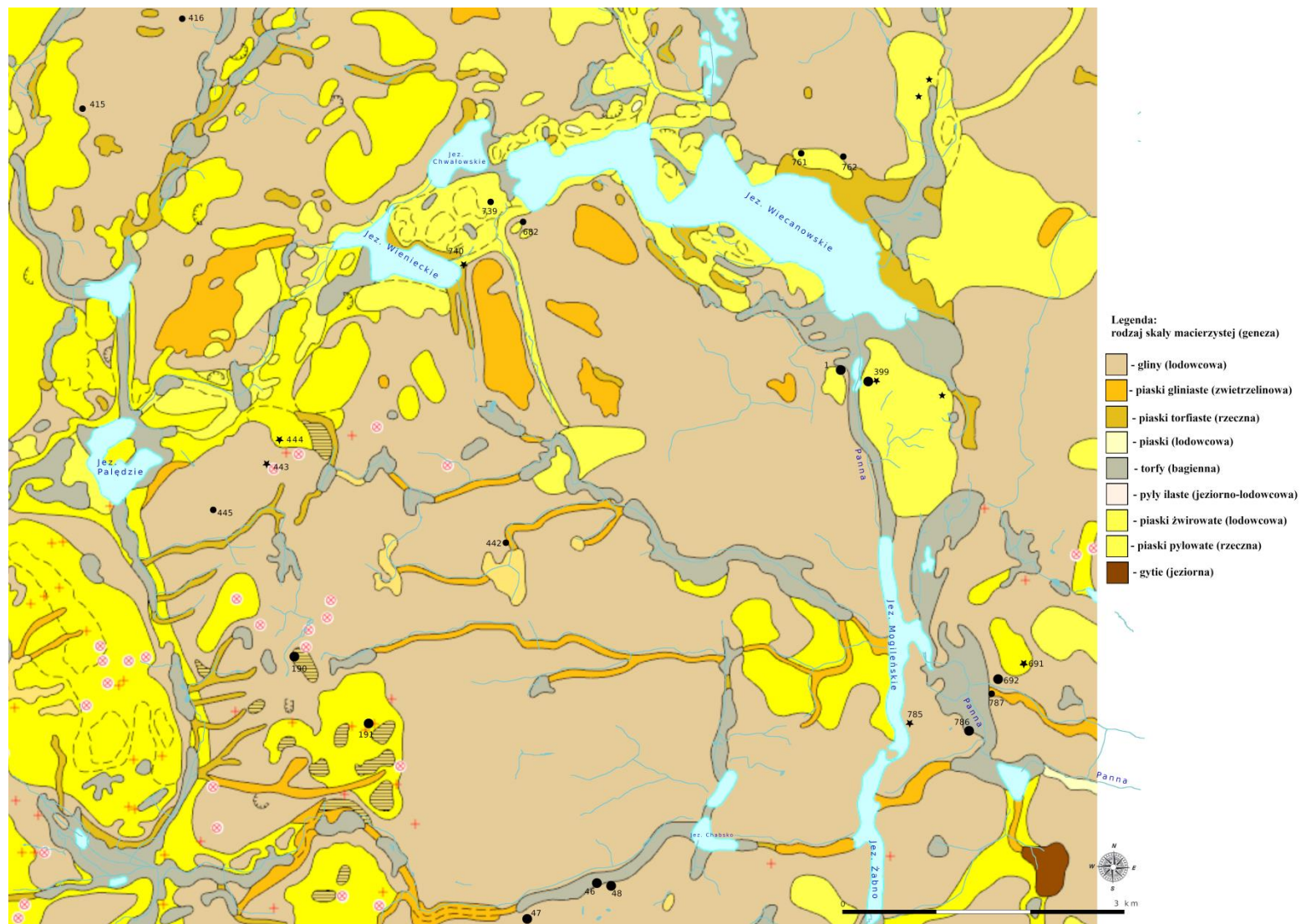
Ostatnim z rozpatrywanych czynników jest kryterium odległość elementów sieci osadniczej od wody (tabela 26). Nie dalej niż 250 metrów od cieków wodnych zlokalizowano blisko 2/3 faktów osadniczych. Zaledwie w jednym przypadku – cmentarzyska w Pałędziu Kościelnym [kat. 443], dystans od najbliższego obecnie ciek wodnego wynosi powyżej 500 m.

Tabela 23. Obszar testowy IV – położenie stanowisk w obrębie jednostek fizjograficznych

Typ położenia	Liczba stanowisk (osady-cmentarzyska)	Wartość procentowa
Stok doliny (3:2)	10	41,7%
Stok i krawędź doliny (3:2, 3)	4	16,7%
Krawędź doliny (3:3)	7	29,2%
Strefa poza dolinami – obszar falisty (4:2)	1	4,1%
Strefa poza dolinami – pagórkowaty (4:3)	2	8,3%
Łącznie	24	100,0%

Ryc. 44. Okolice Mogilna – skupisko IV na mapie topograficznej z zaznaczeniem lasów i obszarów o gęstej zabudowie (oprac. A. Smaruj)

Ryc. 45. Okolice Mogilna – skupisko IV na mapie geomorfologiczne (podkład mapowy:

<http://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

Tabela 24. Obszar testowy IV - położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	8	33,3%
Sfałdowanie i niewielkie cyple (2:2)	6	25,0%
Cyple wybitne (2:3)	6	25,0%
Wały i garby terenowe (2:4)	4	16,7%
Łącznie	24	100,0%

Tabela 25. Obszar testowy IV - podłoże geomorfologiczne (odpowiada ryc. 45.)

Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	5	20,8%
Na piaskach	12	50,0%
Na piaskach i glinach	4	16,7%
Na torfach i glinach	3	12,5%
Łącznie	24	100,0%

Tabela 26. Obszar testowy IV - odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	16	66,7%
II (od 251 do 500 m)	7	29,2%
III (od 501 do 1000 m)	1	4,1%
Łącznie	22	100,0%

Mikroregiony osadnicze

Podstawą wydzielenia poszczególnych mikroregionów osadniczych jest niewielka baza źródłowa licząca 10 stanowisk. Zarejestrowano tutaj łącznie 12 faktów osadniczych – 5 cmentarzysk i 7 osiedli. Na płaszczyźnie chronologicznej mieszczą się one w 3 horyzontach osadniczych:

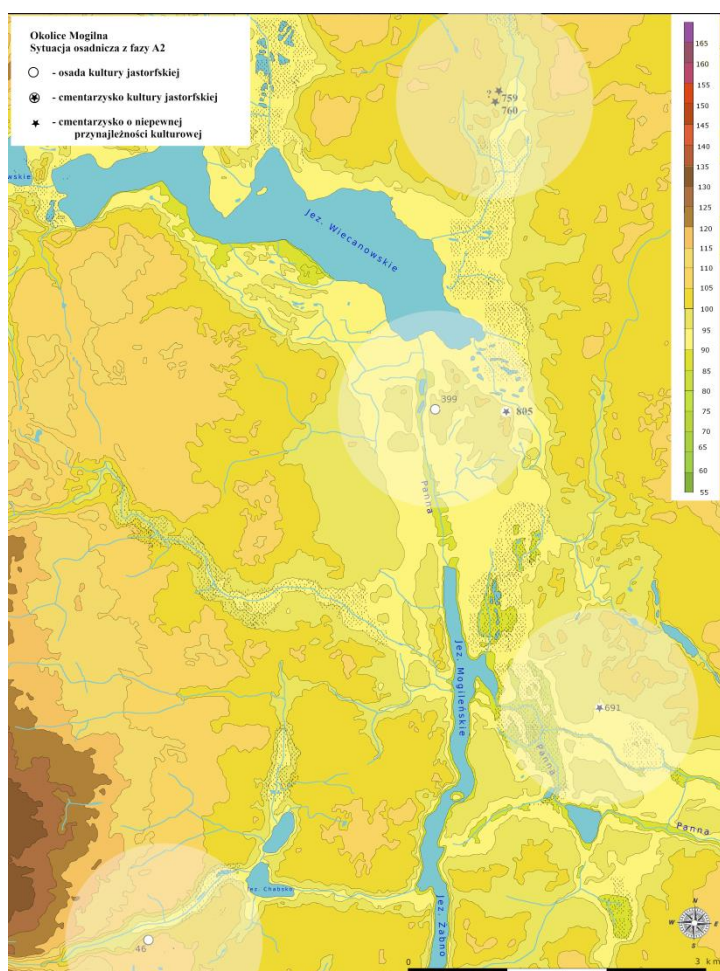
1) MOPR (A1-A3, zasadniczo A2) – kultura jastorfska i przeworska: osada w Mogilnie, stan. 11 [kat. 399]; cmentarzyska Świerkówcu, stan. 1 [kat. 460], Mogilnie, stan. 76 [kat. 805] i Chabsku, stan. 24 [kat. 46]. Stanowiska o niepewnej lokalizacji: Wszedzień, stan. 1 i 2 [kat. 759, 760];

2) MOR (B2b-B2/C1-C1a) – osady kultury wielbarskiej w Babie, stan. 12 [kat. 1]; Chabsku,

stan. 33 [kat. 47], Hucie Padniewskiej, stan. 6 [kat. 190], 7 [kat. 191], cmentarzyska kultury wielbarskiej w Mogilnie, stan. 11 [kat. 399], Pałędziu Kościelnym, stan. 1 [kat. 443];

3) POR (C1b-C2) – osady kultury przeworskiej w Chabsku, stan. 24 i 48 [kat. 46, 48].

Z najstarszą fazą zasiedlenia okolic Mogilna u schyłku starożytności związane są trzy cmentarzyska, jedna osada oraz dwa zespoły archiwalne. Ponieważ ich chronologia oraz interpretacja kulturowa jest bardzo zbliżona można przyjąć, że punkty te użytkowano w jednym okresie. Żadne z tych stanowisk nie zostało jednak rozpoznane w sposób umożliwiający wiarygodną ocenę ich rozmiarów i organizacji przestrzennej.

Ryc. 46. Okolice Mogilna - osady i cmentarzyska z MOPR wraz z zaznaczeniem hipotetycznego obszaru eksploatowanego przez mieszkańców

Podstawowym źródłem rozważań są w tym przypadku cmentarzyska. Zarówno znana już z wcześniejszych publikacji nekropolia w Świerkówcu, stan. 1-2 [kat. 460], jak i aktualnie badana w Mogilnie, stan. 76 [kat. 805] posiadają wiele cech wspólnych. W obu przypadkach notujemy więc wysoki odsetek grobów popielnicowych, zaś w niektórych jamach brak jest pozostałości stosu pogrzebowego. Obserwujemy też zwyczaj nakrywania popielnic misą, odwracania naczyń do góry

dnem, zaś w grobach jamowych spotykano przepalone kamienie, nakrywające skupisko poddanych kremacji kości. Poza zbliżonym asortymentem zabytków wykonanych z metali, odnotowano też podobieństwo w inwentarzu ceramicznym – zarówno pod kątem ich formy, zdobnictwa jak i mikromorfologii. Naczynia te wykonano zresztą najczęściej w stylistyce właściwej dla młodszych faz rozwoju kultury przeworskiej, przez co wydziłek kulturowy tych znalezisk jest niejednoznaczny. Przy założeniu, że w rozumieniu terminu „kultury archeologicznej” nie mieszczą się jedynie pojęcia związane ze sferą materialną, ale także – a może nawet przede wszystkim ze sferą społeczną i duchową uważam, że groby z fazy A1-A2 traktować można elementy pozostałości kultury jastorfskiej. Przemawiają za tym uchwytnie archeologicznie, a opisane powyżej elementy rytuału pogrzebowego, które notuje się też na Kujawach (Kokowski 1991) właściwe są społecznościom kultury jastorfskiej. W tym przypadku stylistyka naczyń powinna raczej być uznana za cechę drugorzędą, która nie może decydować o przynależności kulturowej omawianych stanowisk.

W fazach A1/A2 - A3 mamy więc do czynienia z pewnym fenomenem, gdzie równolegle do siebie funkcjonują względnie trwale i prawdopodobnie dość duże cmentarzyska w Mogilnie [kat. 805], Świerkówcu [kat. 460], Wszedzeniu [kat. 759 i 760] oraz być może w Chabsku [kat. 46] (ryc. 46). Można założyć, że nekropolie te „obsługiwały” poszczególne mikroregiony osadnicze, których terytoria wyznaczyć można poprzez prosty pomiar odległości pomiędzy nimi. Chociaż lokalizacja stanowisk we Wszedzeniu nie jest dokładnie ustalona można podejrzewać, że znajdowały się one w pobliżu dzisiejszego skrzyżowania drogi wojewódzkiej z gminną, w okolicach dawnego majątku. Miejsce to oddalone jest od stanowiska 76 w Mogilnie o około 3200 m. Podobny dystans – 3150 m, dzieli cmentarzysko mogileńskie i nekropolie w Świerkówcu. Być może z uwagi na przeszkodę terenową w postaci rynny jeziora Mogileńskiego i Żabno, odległość stan. 1-2 w Świerkówcu od stan. 24 w Chabsku jest większa i wynosi około 4400 m. Hipotetycznie mamy więc do czynienia z siecią osadniczą, w której poszczególne mikroregiony użytkowały terytoria o promieniu 1-1,5 km.

W oparciu o taką kategorię źródeł, można podjąć próbę odpowiedzi na pytania dotyczące istnienia reguł względem których społeczności kultury jastorfskiej a następnie przeworskiej lokalizowały swoje cmentarzyska. Stanowisko 76 w Mogilnie [kat. 805] usytuowane jest na piaszczystym, miejscami gliniastym cyplu, wcinającym się w torfiaste dno doliny. Cmentarzysko zajmowało prawdopodobnie obszar o powierzchni około 18 arów, który kształtem przypominał owal. Jego południową granicę wyznaczało zapewne niewielkie, bezodpływowe oczko wodne. Obecność podobnych zbiorników można też odnotować w okolicach Wszedzenia. Stanowisko 1 i 2 w Świerkówcu położone jest w miejscu które nie wyróżnia się obecnie w krajobrazie. Znajduje się ono w wyżej położonych partiach, łagodnie ukształtowanego stoku doliny rzeki Panny o

południowo-wschodniej ekspozycji. W okolicy nie występują obecnie mniejsze zbiorniki wodne, zaś od rzeki stanowisko dzieli około 500 metrów. Z kolei cmentarzysko w Chabsku, gdzie odkryto dwa groby jamowe, zlokalizowane jest na krawędzi i stoku doliny niewielkiego cieku wodnego. Trudno jest więc stwierdzić, czy społeczności które przecież ze sobą sąsiadowały i utrzymywały wzajemne kontakty stosowały podobne kryteria w doborze miejsc grzebania zmarłych. Jeśli jakieś ogólne reguły istniały, nie jesteśmy dziś w stanie wskazać. Decydujące mogły być zatem walory takie jak np. stopień zalesienia, obecność określonej roślinności, relacje względem osad, czy czynnik ludzki lub związany z wierzeniami.

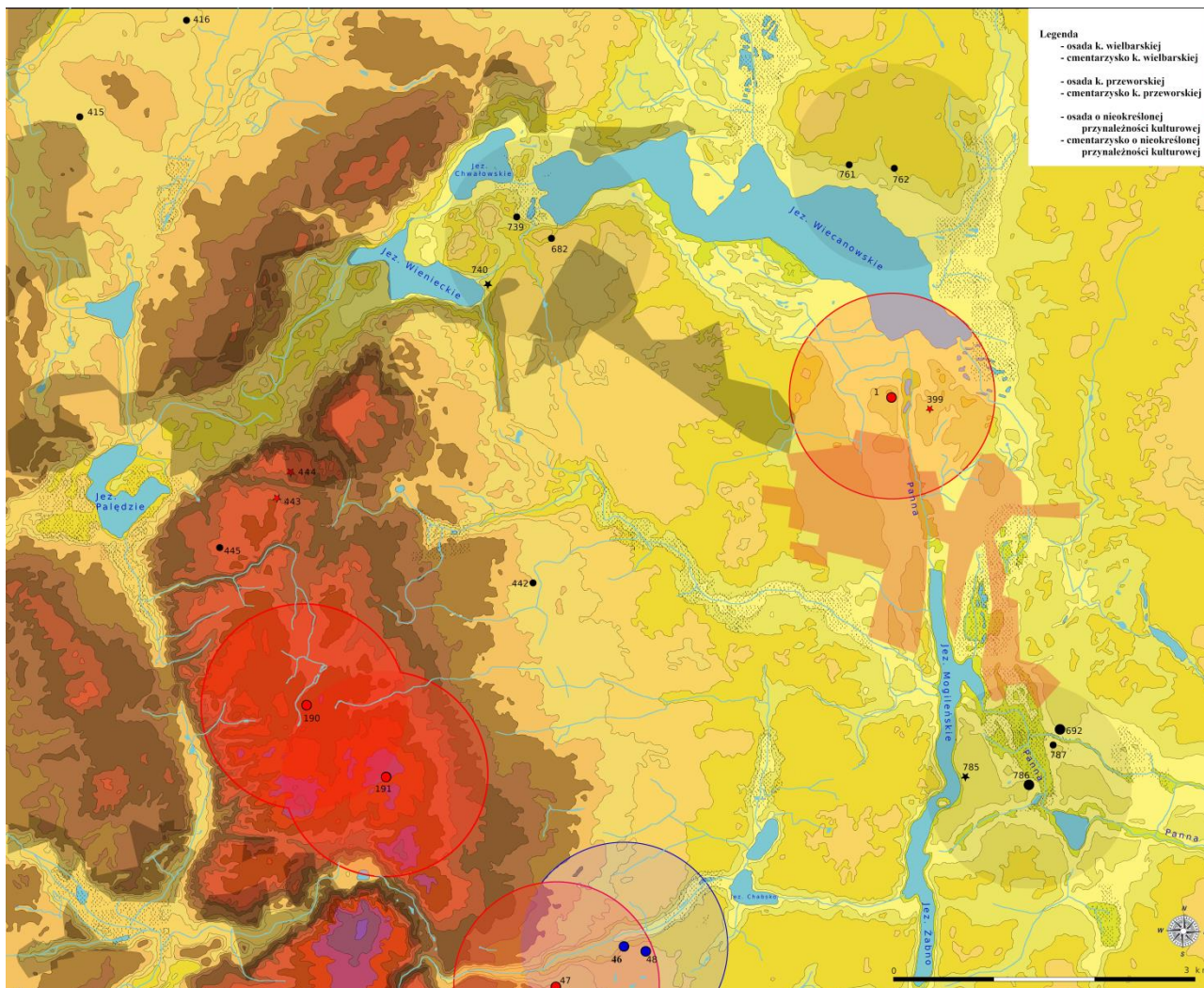
Mankamentem bazy źródłowej, wynikającym ze stanu badań jest niemal całkowity brak reliktyw osiedli z omawianego okresu. Metodą wykopaliskową rozpoznano tylko jedno tego typu miejsce – osadę z fazy A2 w Mogilnie, stan. 11 [kat. 399]. Założono ją na piaszczystym, rozległym wzniesieniu o wysokości względnej wynoszącej 8,2 m, znajdującym się w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki Panny. Autorzy badań przypisali tę osadę do kultury przeworskiej, co w świetle nowszych ustaleń dotyczących sytuacji osadniczej może być przedmiotem dyskusji. Ze względu zbliżoną pozycję chronologiczną oraz odległość wynoszącą około 800 metrów, osadę na stanowisku 11 i cmentarzysko na stan. 76 można uznać za współczesne sobie, a co za tym idzie za elementy tego samego mikroregionu osadniczego.

Kolejny etap zasiedlenia tych terenów, widoczny jest dopiero za sprawą źródeł archeologicznych związanych z kulturą wielbarską. Z jej pobytom wiążą się 3 cmentarzyska (1 domniemane) i 3 osady, które rozpoznano tylko w niewielkim stopniu.

W MOR ponownie zasiedlono okolice położone na południe od Jeziora Wiecanowskiego. Świadczą o tym znaleziska w postaci reliktyw osady z Baby, stan. 12 [kat. 1] i cmentarzyska w Mogilnie, stan. 11 [kat. 399] – oba datowane na fazę B2/C1-C1a. Stanowiska te, położone są na rozległych, wysokich wzniesieniach, rozdzielonych rzeką Panną (ryc. 47). Wielkość oraz rola, którą stanowiska te pełniły w dawnych strukturach osadniczych, wobec stopnia ich przebadania, pozostaje nieustalona.

Z funkcjonowaniem społeczności kultury wielbarskiej wiąże się natomiast grupa stanowisk zlokalizowanych w zachodniej części badanego obszaru. Są to tereny wysoczyznowe, których gleby wykształciły się na podłożu piaszczystym lub gliniastym. W pierwszej kolejności komentarza wymagają znaleziska w postaci cmentarzysk kurhanowych w okolicach Jeziora Pałędzie. W trakcie badań prowadzonych na stan. 1 w Pałędziu Kościelnym [kat. 443] stwierdzono obecność 2 kurhanów oraz 6 grobów ciałałpalnych i 1 zawierającego domniemany pochówek szkieletowy. Na kulminacji sąsiedniego wzniesienia zarejestrowano kolejnych 5 potencjalnych kurhanów kultury wielbarskiej, jednak badania jednego z nich – kopca zbudowanego z polnych kamieni nie

przyniosły spodziewanych rezultatów. Obecność tego typu konstrukcji sugerowałaby, istnienie w tej części ziemi mogileńskiej trwałych struktur osadniczych, której członków stać było na podjęcie trudu wzniesienia nasypów. Tymczasem lista stanowisk z OWR w okolicy Pałędzia Kościelnego prezentuje się bardzo skromnie. W trakcie badań powierzchniowych zewidencjonowano bowiem tylko stanowisko – punkt osadniczy na stanowisku 18 [kat. 445], który oddalony jest od cmentarzyska na stan. 1 o około 600 metrów. Należy jednak pamiętać, że potencjalnie najbardziej atrakcyjne pod względem osadnictwa okolice doliny, są obecnie w znacznym stopniu zalesione – co praktycznie uniemożliwia rejestrację stanowisk metodą powierzchniową.

Ryc. 47. Okolice Mogilna - osady i cmentarzyska z OWR wraz z zaznaczeniem hipotetycznego obszaru eksploatowanego przez mieszkańców

W wyżej położonych partiach krajobrazu odkryto też dwie osady kultury wielbarskiej, na stan. 6 i 7 [kat. 190 i 191]. Ich obecność w tak dużej odległości od większych dolin wskazuje na wykorzystywanie także tej strefy krajobrazowej.

Ostatnia dotychczas odkryta osada kultury wielbarskiej z okolic Mogilna funkcjonowała na

stan. 33 w Chabsku [kat. 47]. W tej samej okolicy, potwierdzono istnienie osiedli z kolejnej fazy zasiedlenia tych terenów, przypadających na fazę C1b-C2 i związanych z osadnictwem kultury przeworskiej. Stanowiska 24 i 41 [kat. 46 i 48] w Chabsku położone są na krawędzi niewielkiej doliny bezimiennego ciek, w odległości około 150 m. Na obu stanowiskach zarejestrowano obiekty o funkcji gospodarczej, można więc przypuszczać że wchodziły w obręb tego samego kompleksu osadniczego.

Na OWR datowanych jest jeszcze 12 stanowisk, których przynależność kulturowa nie została ustalona. Liczna grupa takich stanowisk – w tym domniemane cmentarzysko odkryte w okolicy Żabna i Świerkówca. Kolejne takie strefy znajdowały się nad Jeziorem Wienieckim i nad północnym brzegiem Jeziora Wiecanowskiego.

Podstawy gospodarcze

Ze względu na zły stan rozpoznania osiedli z omawianych okresów, uniemożliwia wiarygodne oceny dotyczące formy i charakteru poszczególnych osad, jak również ich rozplanowania i organizacji wewnętrznej.

Wśród obiektów osadniczych z omawianego obszaru dominują jamy osadnicze, paleniska, dołki posłupowe i ziemianki. Osobnego komentarza wymagają natomiast obiekty bezpośrednio związane z aspektem gospodarczym – odkryte na stanowisku 41 [kat. 48] prostokątne jamy, interpretowane przez autorów badań jako niecki do odparowywania solanki (Nowakowski, Czerniak 1996). Surowiec ten na skalę przemysłową jest obecnie wydobywany nieodległej Przyjmie koło Mogilna. Użytkowanie solnych złóż w tej okolicy tłumaczyłoby poniekąd występowanie śladów osadnictwa kultury wielbarskiej w oddalonej od większych dolin strefie, poświadczone w Hucie Pałędzkiej [kat. 190, 191]. Ponieważ jednak źródła te nie zostały dotąd opublikowane, a dokumentacja jest dla mnie niedostępna, kwestia ta pozostaje nierozstrzygnięta. Chciałbym tutaj przytoczyć opinię Józefa Bednarczyka, badacza znającego te materiały, który kategorycznie odrzuca możliwość produkcji soli w okolicach Chabska przez ludność kultury wielbarskiej (informacja ustna).

Wytwórczość wapna przez społeczności kultury przeworskiej w POR poświadcza znalezisko pieca z Chabska, stan. 24 [kat. 46]. W tym przypadku nie dysponuję jednak dokumentacją ani nawet szczegółowym opisem obiektu.

Kultura duchowa

Kulturę duchową społeczności zamieszkujących okolice Mogilna można rozpatrywać jedynie przez pryzmat znalezisk sepulkralnych. Ze względu na fragmentaryczny stopień ich rozpoznania szanse badania tej sfery aktywności społecznej są ograniczone jedynie do pewnych

elementów rytuału pogrzebowego. Na cmentarzyskach z MOPR odnajdujemy zwyczajnie właściwe dla społeczności kultury jastorfskiej, a więc wyłączność ciałałalenia, obecność resztek stosu, pojawianie się przepalonych kamieni oraz jam niezawierających skremowanych szczątków, odwracanie naczyń do góry dnem lub nakrywanie urny misami. W inwentarzu przeważają żelazne ozdoby i przybory codziennego użytku, choć stosunkowo często pojawia się też uzbrojenie – groty włóczni i umba tarcz. Lokalną modyfikacją obrządku jest wyższy odsetek grobów popielnicowych, zaś same pojemniki charakteryzują się starannością wykonania i stylistycznie odpowiadają naczyniom kultury przeworskiej.

Z kulturą wielbarską wiąże się cmentarzysko w Pałędziu Kościelnym [kat. 443], które wymaga komentarza pod kilkoma względami. Jest to bowiem dopiero trzecia nekropolia kurhanowa położona na południe od Noteci. Można też podejrzewać, że jej lokalizacja jest nieprzypadkowa i wiąże się z położonym 250 metrów dalej megalitem kultury amfor kulistych. Dziś jednak nie możemy wskazać czy jego obecność odgrywała rolę w obrzędowości pogrzebowej, czy stanowiła jedynie dogodną bazę surowcową do budowy nasypu. Formy pochówków stanowią przykład typowych rozwiązań praktykowanych w kulturze wielbarskiej, choć wyraźnie rysuje się przewaga grobów ciałałalnych. Pewne odmienności rysują się dopiero przy bliższej analizie zwyczajów pogrzebowych. Nakrywanie urn misą, odwracanie naczyń do góry dnem, czy rytualne niszczenie zabytków wskazują na silne wpływy ze strony kultury przeworskiej.

III.2.5. Obszar testowy V - okolice Zbiornika Pakoskiego

Spośród wszystkich 10 terenów testowych, najbardziej na wschód wysuniętym jest obszar numer 5. Pod względem administracyjnym są to grunty należące do gminy Mogilno i Janikowo. Największym akwenem wodnym jest Zbiornik Pakoski powstały w 1975 roku poprzez połączenie jezior Pakoskiego, Bronisławskiego i Kunowskiego na skutek spiętrzenia wód w Zbiorniku. Jest on obecnie zasilany przez Małą Noteć (Noteć Zachodnią), do której w okolicach Kwieciszewa wpływa Panna. Tereny po zachodniej stronie rzeki i jezior są obecnie niemal pozbawione lasów i gęstej zabudowy (ryc. 48).

Tereny te w przeważającej części zbudowane są z glin lodowcowych. W dolinie Panny i Małej Noteci pojawiają się ponadto piaski pyłowate, zaś przy brzegach jezior piaski torfiaste i zwirowate. W części oddalone od zbiorników, poza glinami występują też piaski gliniaste i polodowcowe (ryc. 49). Wysokości bezwzględne wynoszą od 79,6 m. p. m. w okolicach Kunowa, po 123,6 m. n. p. m. w rejonie Kołodziejewa.

Charakterystyka źródeł

Powierzchnia tego obszaru badawczego wynosi w około 132 km² (prostokąt o wymiarach 8,5 km × 15,5 km). Bazę źródłową tworzy 28 stanowisk, które zarejestrowano w wyniku penetracji powierzchniowej oraz badań wykopaliskowych. Pierwszą grupę śladów stanowi 21 faktów osadniczych, zewidencjonowanych w trakcie badań powierzchniowych prowadzonych w 1931 roku przez Józefa Kostrzewskiego, w 1969 roku przez Tadeusza Makiewicza i Ryszarda Mazurowskiego, oraz zespoły pod kierunkiem Józefa Bednarczyka i Piotra Chachlikowskiego, penetrujących tę część ziemi mogiłańskiej w latach 80. i 90. XX, wieku w związku z realizacją programu AZP. Pozyskano wówczas niewielkie liczebnie zbiory ceramiki, co zazwyczaj pozwalało na ustalenie chronologii w szerokich ramach – MOPR lub OWR.

Badania wykopaliskowe przeprowadzono na 7 stanowiskach z omawianego okresu. Pierwsze tego typu prace rozpoczęto w 1929 roku na stanowisku 1 w Strzelcach [kat. 643], koncentrując się na megalicie kultury amfor kulistych. Zespół Zygmunta Zakrzewskiego w nasypie kurhanu odkrył wówczas grób z MOPR. Prace archeologiczne w Strzelcach [kat. 644] kontynuowano pod kierunkiem Tadeusza Wiślańskiego w latach 50. XX wieku. Zarejestrowano wtedy pozostałości osady z MOPR i WOR z warsztatem produkującym żarna rotacyjne. Jednocześnie badacz ten zabezpieczył 2 groby z wielokulturowego cmentarzyska w Dobieszewicach, stan. 3 [kat. 97]. Kolejny etap badań wykopaliskowych związany jest z akcją ratowniczą poprzedzającą spiętrzenie wód na Jeziorze Pakoskim. W związku z tym zespoły kierowane przez Ryszarda Mazurowskiego, Tadeusza Makiewicza i Józefa Bednarczyka prowadziły badania na osadach z omawianego okresu w Strzelcach, stan. 3A [kat. 644], Broniewicach, stan. 1 [kat. 22], Dobieszewicach, stan. 1 i 2 [kat. 95, 96]. Wyniki tych badań zostały w większości opublikowane, stały się też kanwą opracowania przygotowanego przez Tadeusza Makiewicza (1975).

Poważnym mankamentem bazy źródłowej jest niewielki stopień rozpoznania tych stanowisk. Poza przypadkiem Broniewic, stan. 1, gdzie zbadano 19,5 ara, na pozostałych stanowiskach powierzchnia ta nie przekraczała 4 arów.

Preferencje siedliskowe

Na omawianym terenie elementy sieci osadniczej okrywane były w dwóch strefach: w obrębie dużej doliny zajętej przez Zbiornik Pakoski (79,5% stanowisk) oraz w dolinie dolnego biegu rzeki Panny (17,9%). W porównaniu z omawianymi poprzednio okolicami Biskupina, Żnina i Mogilna, w okolicach Zbiornika Pakoskiego stanowiska szczególnie często odkrywano w wyżej położonych partiach terenu – terasie wyższej, bądź na krawędzi doliny (tabela 27). Mniejsza liczba śladów ze stref przydennych lub terasy nadzalewoej może być w tym przypadku pewnym odwzorowaniem sytuacji pradziejowej. W świetle zgromadzonych źródeł, pozostała część obszaru

badawczego wydaje się całkowicie niezamieszkała.

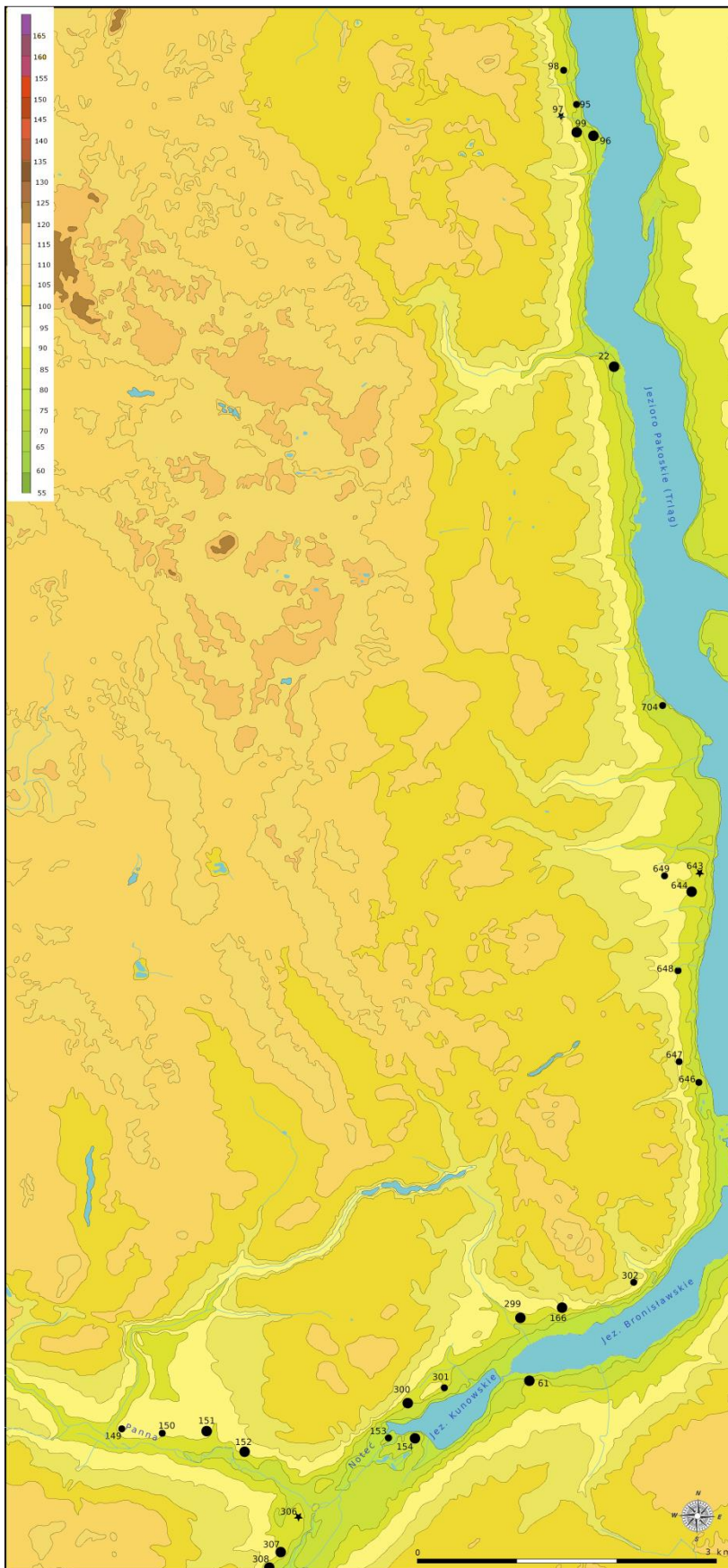
Wyraźnie preferowane były też miejsca eksponowane w terenie – krawędzie i stoki wklęsłe i proste, sfałdowania i niewielkie cyple oraz cyple wybitne. Wskazuje na to fakt, że w tego typu miejscach odkryto blisko 78% wszystkich stanowisk (tabela 28).

Inną prawidłowością było lokowanie siedzib na glebach wykształconych na piaskach. W przypadku okolic Jeziora Pakoskiego liczba tak położonych stanowisk w stosunku do całego zbioru jest ekstremalnie wysoka i wynosi około 86%. Stanowiska posadowione na glinach, występują tutaj bardzo rzadko, a ich udział wynosi około 7% (tabela 29). Podobnie jak w przypadku wcześniej omawianych obszarów próbnych, budowa geologiczna jest tutaj bardzo urozmaicona co powoduje, że w bliskim sąsiedztwie osad występowały różne typy skały macierzystej.

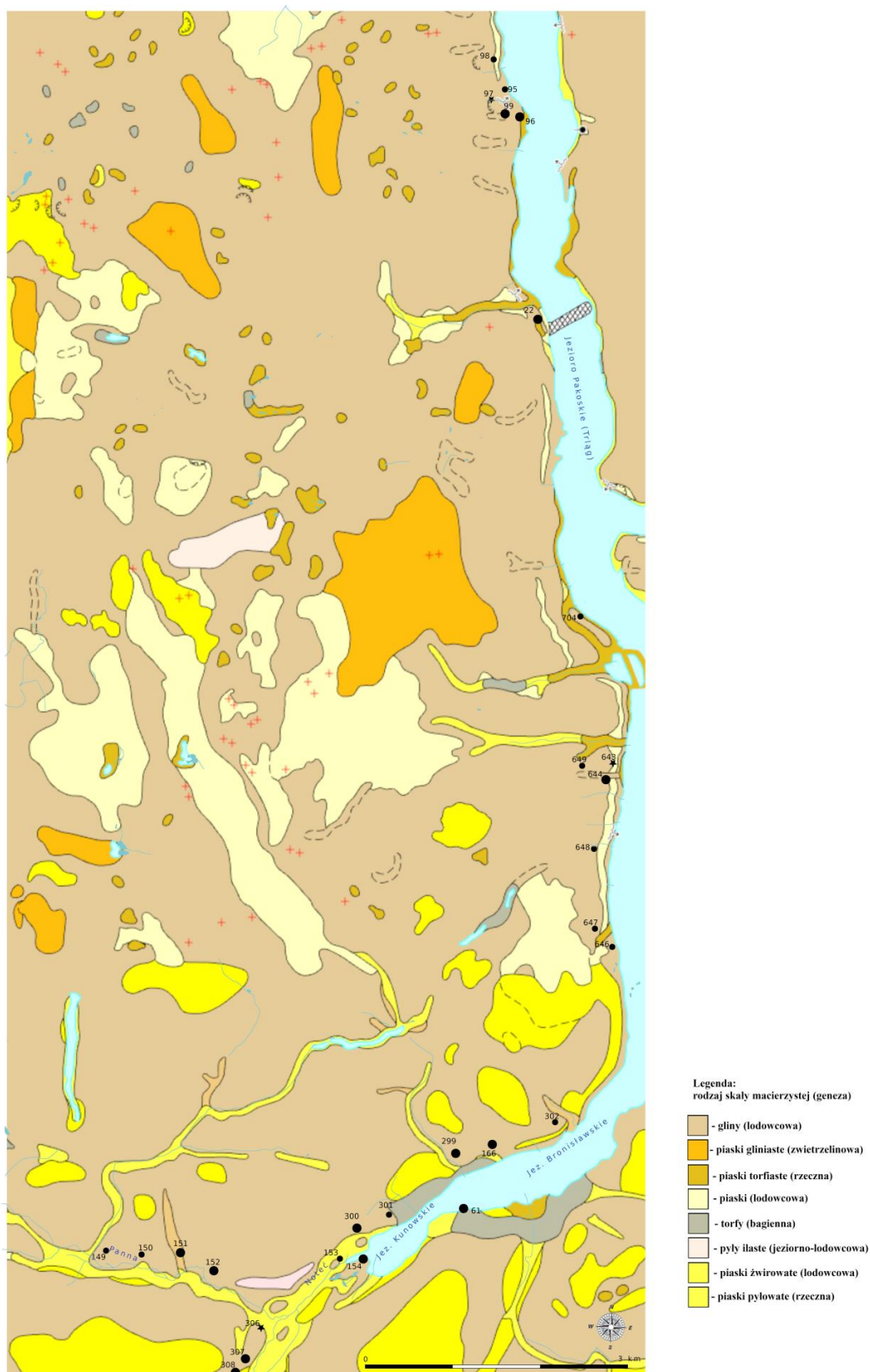
Wszystkie stanowiska z omawianego obszaru zlokalizowane są w bliskim (do 250 m) sąsiedztwie współcześnie płynących cieków i zbiorników wodnych (tabela 30). Obraz ten może wydawać zakłócony, za sprawą spiętrzenia poziomu wód w rynn timer pakoskiej o około 4,5 m co niewątpliwie skróciło ten dystans. Nie zmienia to jednak faktu, że stanowiska położone nad Zbiornikiem Pakoskim nie są rozmieszczone równomiernie. Tworzą one niewielkie, aczkolwiek wyraźne koncentracje, a ich ważną cechą jest obecność niewielkich cieków wodnych wpływających do większych akwenów.

Tabela 27. Obszar testowy V – położenie stanowisk w obrębie jednostek fizjograficznych

Typ położenia	Liczba stanowisk (osady-cmentarzyska)	Wartość procentowa
Duże doliny – terasa denna (2:2)	3	10,7%
Duże doliny – terasa nadzalewowa (2:3)	3	10,7%
Duże doliny – terasa wyższa (2:4)	11	39,3%
Duże doliny – krawędź doliny (2:5)	5	17,9%
Małe doliny - stok doliny (3:2)	1	3,6%
Małe doliny - stok i krawędź doliny (3:2, 3)	3	10,7%
Małe doliny - Krawędź doliny (3:3)	1	3,6%
Strefa poza dolinami – równina (4:1)	1	3,6%
Łącznie	28	100,0%

Ryc. 48. Okolice Jeziora Pakoskiego – skupisko V na mapie topograficznej z zaznaczeniem lasów i obszarów o gęstej zabudowie (oprac. A. Smaruj)

Ryc. 49. Okolice Jeziora Pakoskiego – skupisko V na mapie geomorfologicznej (podkład mapowy):

<http://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>

Tabela 28. Obszar testowy V - położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	11	39,3%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, sfałdowania i niewielkie cyple (2:1, 2)	1	3,6%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, cyple wybitne (2:1, 3)	1	3,6%
Sfałdowanie i niewielkie cyple (2:2)	5	17,9%
Cyple wybitne (2:3)	4	14,3%
Wały i garby terenowe (2:5)	2	7,2%
Teren nieekspozowany (1)	4	14,3
Łącznie	28	100,0%

Tabela 29. Obszar testowy V - podłoże geomorfologiczne (odpowiada ryc. 49)

Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	2	7,2%
Na piaskach	24	85,6%
Na piaskach i glinach	2	7,2%
Łącznie	28	100,0%

Tabela 30. Obszar testowy V - odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	28	100,0%
Łącznie	28	100,0%

Tabela 31. Wykaz dobrze datowanych stanowisk z V obszaru testowego

Stanowisko	Chronologia	Liczba obiektów i zabytków ruchomych
Broniewice, stan. 1 [kat. 22]	k. przeworska - A3	5 jam, 2 ziemianki, 2170 fragmentów ceramiki, w tym 3 wykonane na kole (z warstwy kulturowej)
Dobieszewice, stan. 1 [kat. 95]	1) k. przeworska – A2-A3/B1 2) k. przeworska – POR	1) ceramika z warstwy kulturowej 2) 7 jam, 3 ziemianki, kilkanaście dołków posłupowych, pochówek psa. Zabytki ruchome: 5528

		fragmentów ceramiki, w tym 65 wykonanej na kole garncarskim, zapinka z brązu
Dobieszewice, stan. 2 [kat. 96]	k. przeworska – A1-A2	19 obiektów w tym glinianka. Zabytki ruchome: 4351 fragmentów ceramiki
Dobieszewice, stan. 3 [kat. 97]	k. przeworska – A3/B1	2 groby ciałopalne. Zabytki ruchome: zapinka, kilkadziesiąt fragmentów ceramiki
Strzelce, stan. 1 [kat. 643]	k. przeworska – A2-A3	Grób ciałopalny. Zabytki ruchome: 3 naczynia, fragment zapinki żelaznej
Strzelce, stan. 3 [kat. 644]	k. przeworska - A3-B1	Warstwa kulturowa, 2 pochówki psów, budynek słupowy, warsztat kamieniarski, palenisko. Zabytki ruchome: 2578 fragmentów ceramiki,

Mikroregiony osadnicze

Z obszaru testowego V znanych jest zaledwie 6 dobrze datowanych stanowisk archeologicznych. Ich funkcjonowanie przypada na następujące horyzonty czasowe:

- 1) wczesne fazy MOPR (A1-A2), osada kultury przeworskiej z Dobieszewic, stan. 2 [kat. 96]
- 2) rozwinięte fazy MOPR i początek WOR (A2-A3/B1), osady kultury przeworskiej: w Broniewicach [kat. 22]; Dobieszewicach, stan. 1 [kat. 95]; Strzelcach, stan. 3 [kat. 644] i cmentarzyska w Dobieszewicach, stan. 3 [kat. 97] i Strzelcach, stan. 1 [kat. 643];
- 3) POR (C3/D?), reprezentowana przez osadę kultury przeworskiej w Dobieszewicach, stan. 1 [kat. 95].

Nad Jeziorem Pakoskim osadnictwo z MOPR poświadczane jest przez 4 osady i 2 cmentarzyska, skupione w 3 strefach, a także 2 punkty osadnicze pochodzące z badań powierzchniowych. Niewielki stopień ich rozpoznania utrudnia możliwości oceny na ile założenia wchodzące w skład tych samych skupisk są sobie współczesne, choć wydaje się to bardzo prawdopodobne. W tym wypadku mamy do czynienia przynajmniej z 3 mikroregionami osadniczymi, funkcjonującymi w podobnej strefie krajobrazowej. Źródła archeologiczne występowały w obrębie terasy wyższej, w miejscach gdzie niewielkie ciekły wpływają do Jeziora Pakoskiego.

Odległości między stanowiskami reprezentującymi poszczególne mikroregiony wynoszą od około 2500 metrów po około 6100 m (por. ryc. 50). Obliczenia te mogą być jednak obarczone pewną niedokładnością, wynikającą z nieuwzględnienia roli osadnictwa po przeciwnej, wschodniej

stronie rynny pakoskiej (obszar poza granicami ujętymi w pracy). Jej szerokość w rejonie Janikowa-Dobieszewic dochodzi do 600 metrów, co znacząco utrudniało wykorzystanie rolnicze terenów leżących na przeciwnym brzegu, ale jednocześnie nie stanowiło istotnej bariery dla rozwijania wzajemnych kontaktów.

Dobieszewice, stan. 1 [kat. 95]	2520 m ----->	Broniewice, stan. 1 [kat. 22]	3860 m ----->	Trląg, stan. 3 [kat. 704]	2600 m ----->	Strzelce, stan. 3 [kat. 644]	6100 m ----->	Kunowo, stan. 7 [kat. 300]
---------------------------------	------------------	-------------------------------	------------------	---------------------------	------------------	------------------------------	------------------	----------------------------

Ryc. 50. Odległości pomiędzy wybranymi stanowiskami datowanymi na MOPR/WOR

Ponieważ na POR datowane jest tylko jedno stanowisko (nr 1 w Dobieszewicach [kat. 95]), nie ma możliwości wskazania przybliżonych granic poszczególnych mikroregionów osadniczych. Warto jednak zwrócić uwagę, że stanowiska datowane w bardzo szerokich ramach OWR znajdują się zazwyczaj w okolicach gdzie wcześniej funkcjonowały osiedla z MOPR. Trudno jednak wskazać na ile jest to wynikiem bezpośredniej kontynuacji użytkowania tych terenów w WOR, czy też podobnie jak miało to miejsce na omawianych wcześniej obszarach próbnych, dochodzi tu do pewnej przerwy w zasiedleniu. Znający te materiały z autopsji Tadeusz Makiewicz osady w Dobieszewicach, Broniewicach i Strzelcach [kat. 95, 22, 644] uznał za duże i długotrwanie zamieszkałe (1979, s. 14). Brak jednak przekonujących dowodów na ich zasiedlenie od MOPR po POR.

Podstawy gospodarcze

Z omawianego terenu posiadamy źródła archeologiczne związane z kilkoma dziedzinami aktywności gospodarczej. Ważnym aspektem działalności społeczności z MOPR była hodowla zwierząt, co poświadczają znaleziska kości zwierzęcych z Dobieszewic, stan. 2 i Strzelec [kat. 96, 644]. Zagadnienie to było już omawiane przez Tadeusza Makiewicza (1975, s. 147-162; 1977, s. 111-135). Opierając się na jego opracowaniach poniżej zaprezentuje więc najważniejsze wnioski.

Zbiór z Dobieszewic liczy 677 kości. Pod względem gatunkowym są to głównie szczątki bydła (44,9% ogółu), chociaż bardzo liczne są też kości małych przeżuwaczy – kozy/owcy (23,8%) i świni (20,8%). Rzadziej pojawiały się natomiast elementy szkieletu końskiego (10,2%), a jedynie incydentalnie psa (0,4%). Bydło poddawano ubojowi najczęściej w wieku 2-3 lat, rzadziej starsze niż 3 lata. Większość ich szczątków posiada ślady nacięć – wyjątkiem są elementy dolnych partii kończyn, charakteryzujących się niską wartością konsumpcyjną. Bydło reprezentowała odmiana krótkoroga, zaś wysokość udało się odtworzyć w przypadku 1 zwierzęcia, którego wzrost szacowany jest na 104,4 cm wg współczynnika Focka. Kości konia nie wykazywały śladów cięcia. W Dobieszewicach wiek tych zwierząt (7 osobników) w chwili śmierci oszacowano w dwóch przypadkach: na 6 i poniżej 3 lat. Były to zwierzęta o średniej wysokości, podobnie do ras

poleskiej, litewskiej i konia Przewalskiego. Szczątki świni należały do przynajmniej 20 osobników, w wieku od 6 miesięcy do 3 lat. Stan kości – poddawanych licznym procesom kuchennym – nie umożliwił określenia ich wielkości, choć prawdopodobnie były to zwierzęta przypominające świnie polską, ale też i okazy dużo większe, zbliżone do dzika. Na osadzie w Dobieszewicach stwierdzono obecność 25 małych przeżuwaczy. Ubojowi poddawano z reguły osobniki wyrosnięte, a tylko wyjątkowo młodociane. Kozy osiągały wzrost 54 cm, zaś owce 59,7 cm.

Odmienne rezultaty dały wyniki analizy tej grupy znalezisk ze Strzelc, choć ze względu na niewielką liczebność zbioru trudno je uznać za próbkę reprezentatywną. W grupie 61 kości wyraźnie dominują szczątki bydła (63,2%), przed końskimi (18,4%) i świńskimi (12,2%). Niewielki jest natomiast udział kozy/owcy (6,1%).

Spółeczności z okolic Jeziora Pakoskiego wspomagały się też łowiectwem, o czym świadczą szczątki zwierzęce odkryte w Dobieszewicach, stan. 2. Były wśród nich kości jelenia (47 egz., co stanowiło 75,8% wszystkich zwierząt dziko żyjących), łosia (3 – 4,9%), sarny (10 - 16,1%) i bobra (2 – 3,2%). Natomiast w Strzelcach odnotowano pojedyncze kości należące do jelenia, łosia i bobra. W jednej z jam w Dobieszewicach, stan. 2 [kat. 96] odnaleziono celowo obłupany i przewiercony fragment dna ceramicznego naczynia, interpretowany jako grzędło, ciężarek do obciążania sieci rybackich. W dwóch innych jamach stwierdzono obecność dużej ilości poroża, zaś w obrębie warstwy kulturowej pojawiły się półfabrykaty narzędzi kościanych. Zdaniem Józefa Bednarczyka i Aleksandra Kośko (1975, s. 224) dowodzi istnienia w tym miejscu warsztatu zajmującego się obróbką tych surowców.

Licznie występowały też zabytki związane z włókiennictwem – przęśliki, ciężarki tkackie i szydła, które odkryto na osadach w Dobieszewicach, stan. 2 i Strzelcach, stan. 3.

Wyjątkową, nie poświadczoną na innych terenach północno-wschodniej Wielkopolski, dziedziną wytwórczości jest produkcja żaren rotacyjnych. Użytkowanie tego typu przyrządów stwierdzono na 3 stanowiskach położonych na zachodnim brzegu Jeziora Pakoskiego, w Strzelcach, stan. 1 i 3 [kat. 643 i 644] oraz w Głogówcu, stan. 4 [kat. 136]. Domniemane miejsce produkcji znajdowało się w pobliżu megalitu KAK (źródło surowca?) w Strzelcach, stan. 3. Za taką interpretacją przemawiają fragmenty kamieni żarnowych i ich półproduktów oraz skupisko odłupków różnej wielkości – pozostałości po obłupywaniu większych kamieni. Warto podkreślić, że żarna ze wszystkich tych stanowisk (12 egz. + półsurowiec) to wyłącznie dolne części – leżaki. Produkcja biegunów poświadczona została po przeciwnej stronie jeziora, w Janikowie, stan. 11 (Makiewicz 1975, s. 167). Użytkowanie tego rodzaju żaren z terenu kultury przeworskiej datuje się na MOPR i tradycyjnie uważane jest za efekt oddziaływań ze strony kultury lateńskiej (por. Rodzińska-Nowak 2012, s. 131).

Kultura duchowa

Na omawianym obszarze liczba źródeł dotyczących tej sfery życia jest bardzo ograniczona. Obejmuje ona cmentarzyska w Strzelcach, stan. 1 [kat. 643] i Dobieszewicach, stan. 3 [kat. 97], położone w bliskim sąsiedztwie osad. Wielkość i znaczenie tych cmentarzysk są jednak trudne do oceny.

Na osiedlach w Strzelcach, stan. 3 odkryto też 2 groby psów. Obiekty te znajdowały się w północno-zachodniej partii osady, poza jej ścisłym centrum. Interpretacje tego typu obiektów przedstawiłem już w części dotyczącej okolic Biskupina.

III.2.6. Obszar testowy VI - okolice Janowca Wlkp.

Pierwszym z obszarów testowych położonych w dorzeczu Warty jest skupisko nr VI, które znajduje się w centralnej części północno-wschodniej Wielkopolski. Jego osią jest dolna rzeki Wełny, która w tym miejscu biegnie równoleżnikowo (ryc. 51). Pod względem administracyjnym są to grunty należące do gmin Mieścisko, Janowiec Wlkp. i Rogowo.

Występuje tam złożona budowa geomorfologiczna. Dno doliny zajęte jest przez torfy, jej zbocza i krawędzie zbudowane są z piasków żwirowatych oraz w mniejszym stopniu piaski pyłowate i gliniaste (ryc. 52). Pozostałe części omawianego obszaru zbudowane są z gliny morenowej. Wysokości bezwzględne wynoszą od 92,5 m. p. m. nad brzegiem Jeziora Rogowskiego, po 127,7 m. n. p. m. w rejonie Flantrowa.

Współcześnie przeważająca część tego obszaru wykorzystywana jest rolniczo. Wyjątkiem są tereny położone na zachód i południowy-zachód od Janowca Wlkp. gdzie występują zwarte kompleksy leśne.

Charakterystyka źródeł

Powierzchnia tego obszaru badawczego wynosi około 120 km² (prostokąt: 7,5 km × 16 km). Bazę źródłową tworzy grupa 34 stanowisk, które zarejestrowano wyłącznie w wyniku penetracji powierzchniowej prowadzonej w związku z realizacją programu AZP w latach 1982-1993. Poczynaniom tym przewodzili Olga Romanowska, Bogusław Okupny, Marek Chłodnicki i Tomasz Skorupka. Niewielka liczebność i charakter tych źródeł nie pozwolił na bliższe określenie ich chronologii i przynależności kulturowej, wobec czego wszystkie odkryte fakty osadnicze zaliczono do OWR.

Preferencje siedliskowe

Stanowiska łączone ze schyłkiem starożytności koncentrują się wzdłuż doliny Wełny,

szczególnie w nad jej niewielkimi dopływami lub wzdłuż jezior. W obrębie małych dolin zlokalizowano więc blisko 89% wszystkich stanowisk archeologicznych, które występują zazwyczaj w części stokowej lub w pobliżu krawędzi. Dużo rzadziej odkrywano je natomiast w pobliżu dna doliny oraz na terenach wysoczyznowych (tabela 32).

Źródła archeologiczne z tego okresu odnajdywano z reguły w miejscach eksponowanych w terenie (tabela 33). Największa liczba stanowisk została zewidencjonowana w obrębie krawędzi i stoków wklęsłych i prostych (64,7%), znacznie rzadziej w obszarach sfałdowanych i niewielkich cyplach lub cyplach wybitnych (14,7% i 11,8%). Ponadto można zaobserwować dużo większą liczbę faktów osadniczych występujących na glebach wykształconych na piaskach (58,8%), na obszarach gliniastych i gliniasto-piaszczystych wartości te były znacząco niższe, zaś w pobliżu gleb torfiastych, stanowiska notowano incydentalnie (tabela 34). Niemal co trzecie stanowisko znajduje się w bliskim sąsiedztwie wody, a wraz ze wzrostem tej odległości ich liczba znacząco maleje (tabela 35).

Tabela 32. Obszar testowy VI – położenie stanowisk w obrębie jednostek fizjograficznych

Typ położenia	Liczba stanowisk (osady-cmentarzyska)	Wartość procentowa
Dno i stok doliny (3:1, 2)	4	11,8%
Stok doliny (3:2)	19	55,8%
Krawędź doliny (3:3)	7	20,6%
Strefa poza dolinami – obszar falisty (4:2)	4	11,8%
Łącznie	34	100,0%

Tabela 33. Obszar testowy VI - położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	22	64,7%
Sfałdowanie i niewielkie cyple (2:2)	5	14,7%
Cyple wybitne (2:3)	4	11,8%
Wały i garby terenowe (2:5)	1	2,9%
Teren nieeksponowany (1)	2	5,9%
Łącznie	34	100,0%

Tabela 34. Obszar testowy VI - podłoże geomorfologiczne (odpowiada ryc. 52)

Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	5	14,7%

Na piaskach	20	58,8%
Na piaskach i glinach	7	20,6%
Na torfach i piaskach	2	5,9%
Łącznie	34	100,0%

Tabela 35. Obszar testowy VI - odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

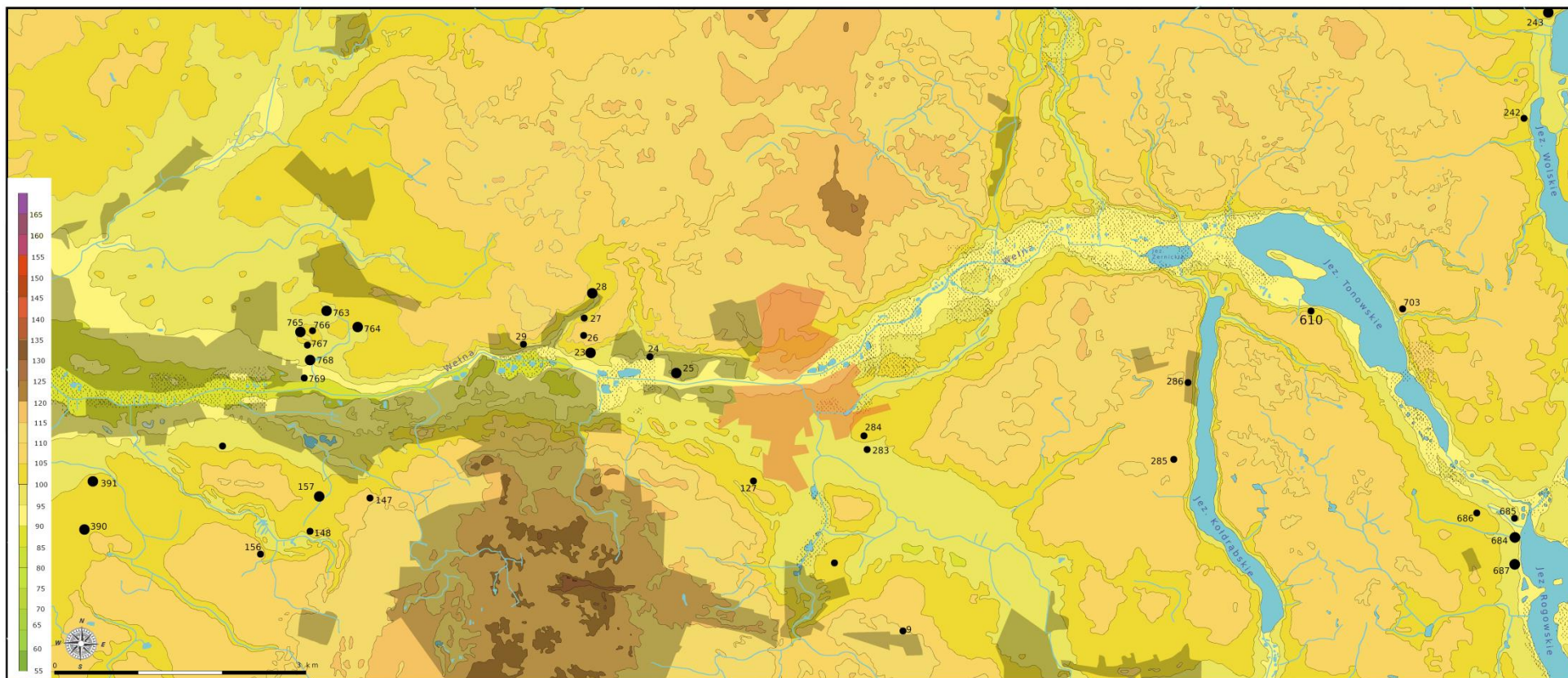
Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	21	61,8%
II (od 251 do 500 m)	9	26,4%
III (od 501 do 1000 m)	4	11,8%
Łącznie	34	100,0%

Mikroregiony osadnicze

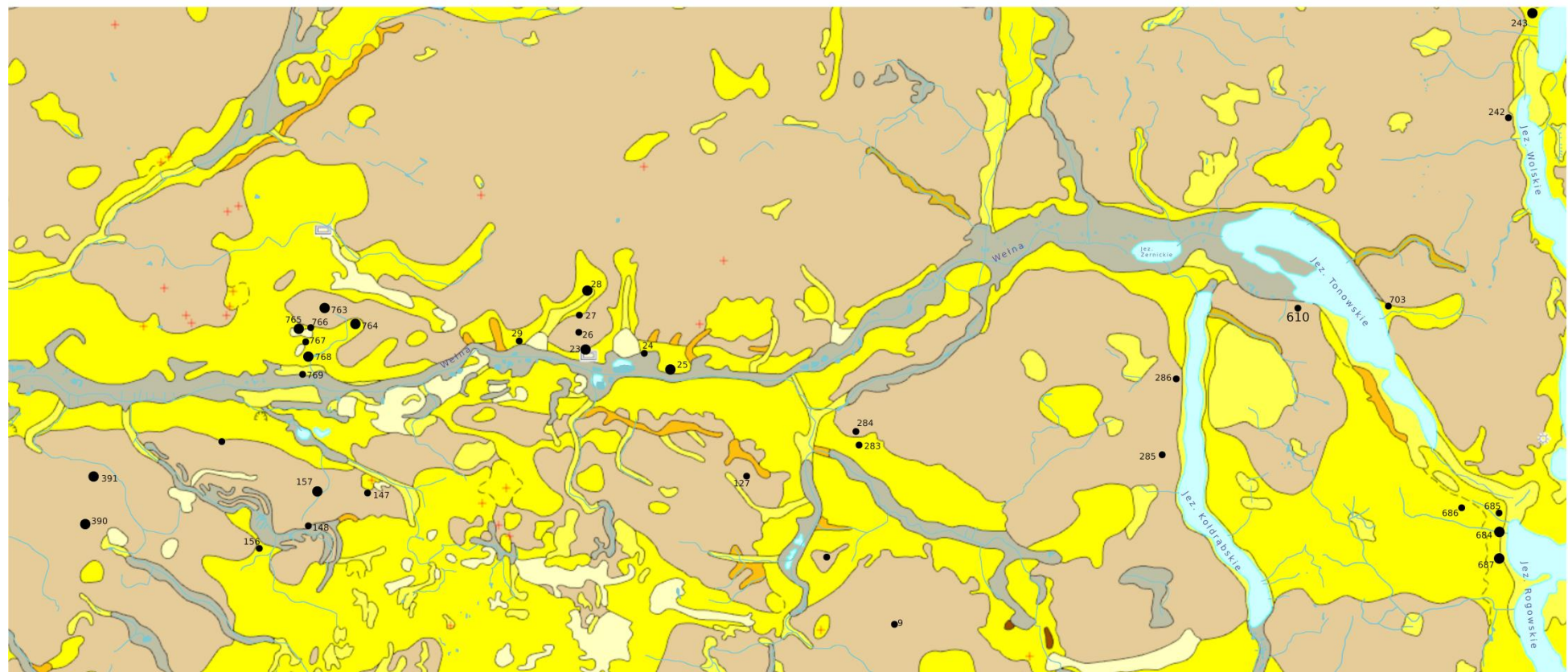
Charakter bazy źródłowej ogranicza możliwości analiz dotyczących wielkości i charakteru mikroregionów osadniczych z omawianego obszaru próbnego. Brak w tym przypadku możliwości oceny, które punkty na mapie mogą być sobie współczesne. Jedynym dobrze datowanym znaleziskiem, jest domniemane cmentarzysko z Kołdrąbia. Ponieważ jest to odkrycie o niepewnym charakterze i o nieznannej lokalizacji, nie zostało ono ujęte w katalogu. Wskazuje jednak na zasiedlenie tego obszaru przez społeczności kultury wielbarskiej w MOR. Pośrednio świadczyć o tym mogą też źródła z badań AZP, wszystkie bowiem stanowiska datowane są na OWR.

Znaleziska z okolic Janowca Wlkp. koncentrują się w 3 strefach, znajdujących się w pobliżu wsi Wybranowo, Brudzyń i Szkółki. Na pozostałym obszarze występowały one w wyraźnym rozrzedzeniu, co prawdopodobnie odzwierciedla w pewien sposób przeszłą sytuację osadniczą. Niewielka liczba znalezisk zewidencjonowanych wzdłuż Wełny na odcinku od Skórek po Janowiec Wlkp. wskazuje, że z jakichś powodów tereny te były atrakcyjne dla społeczności z OWR. Wobec podobnych warunków krajobrazowych takim czynnikiem może być fakt silnego zabagnienia doliny, występowania tam torfów i niewielkich obszarów zbudowanych na podłożu piaszczystym.

Warto też zwrócić uwagę, że skupiska w okolicach Brudzynia i Wybranowa dzieli odległość 3 km. Przy założeniu, że przynajmniej niektóre z osad w obrębie obu mikroregionów funkcjonowały w tym samym czasie można przyjąć, że wykorzystywały one obszar o promieniu zbliżonym do 1,5 km.

Ryc. 51. Okolice Janowca Wlkp.– skupisko VI na mapie topograficznej z zaznaczeniem lasów i obszarów o gęstej zabudowie (oprac. A. Smaruj)

Legenda:
rodzaj skaly macierzystej (geneza)

- gliny (lodowcowa)	- piaski (lodowcowa)	- piaski zwirowate (lodowcowa)
- piaski gliniaste (zwietrzelinowa)	- torfy (bagienna)	- piaski pylowate (rzeczna)
- piaski torfiaste (rzeczna)	- pylu ilaste (jeziorno-lodowcowa)	- gytie (jeziorna)

0 3 km

Ryc. 52. Okolice Janowca Wlkp. – skupisko VI na mapie geomorfologiczne (podklad mapowy:

<http://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

III.2.7. Obszar testowy VII - okolice Wągrowca

Obszar testowy VII znajduje się w zachodniej części północno-wschodniej Wielkopolski, nad rzekami Nielbą, Wełną, Gołaniecką Strugą i Rudką. Do największych akwenów w tym rejonie należą jeziora: Kaliszańskie, Łęgowskie, Durowskie, Kobyleckie, Bukowskie, Rgielskie, Bracholińskie i Łeknieńskie (ryc. 53). Pod względem administracyjnym grunty te położone są w gminie Wągrowiec i Mieścisko.

Tereny te posiadają złożoną budowę geomorfologiczną. Największą powierzchnię zajmują tutaj piaski żwirowate pochodzenia lodowcowego. Gliny występują w przewadze jedynie we wschodniej części omawianego obszaru testowego, zaś w dolinach rzecznych przeważają torfy lub piaski torfiaste (ryc. 54). Wysokości bezwzględne wynoszą od 79,1 m n. p. m. w okolicach Wągrowca, po 107, 6 m n. p. m. w pobliżu Łekna.

We współczesnym krajobrazie dominują pola uprawne. Jednocześnie bardzo wysoki procent powierzchni zajmują lasy, podmokłe łąki oraz tereny zurbanizowane (łącznie ok 1/3 powierzchni obszaru), co w oczywisty sposób ogranicza możliwości badań powierzchniowych. Dotyczy to zwłaszcza terenów znajdujących się w pobliżu rzek, a więc teoretycznie najatrakcyjniejszych z punktu widzenia osadnictwa pradziejowego.

Charakterystyka źródeł

Powierzchnia tego obszaru badawczego wynosi około 195 km² (prostokąt: 13 km × 15 km). Bazę źródłową tworzy grupa 41 stanowisk, które odkryto w wyniku penetracji powierzchniowej oraz badań wykopaliskowych. Badania związane z programem AZP w latach 1982-2020 realizowało 8 zespołów badawczych, którymi kierowali: Bożena Dzieduszycka, Józef Bednarczyk, Andrzej Biernacki, Marzena Makowiecka, Marzena Szmyt, Henryk Machajewski i Marcin Krzepakowski. W ich wyniku zewidencjonowano 41 stanowisk, których chronologię określano w szerokich ramach OWR.

Badania wykopaliskowe przeprowadzono na 5 stanowiskach. Pierwsze dwie kampanie, którymi kierowała Mirosława Dernoga, miały charakter badań stacjonarnych. W latach 1992-1994 na stanowisku w Siedleczku, stan. 4 [kat. 588] na powierzchni 14 arów zarejestrowano 75 obiektów kultury wielbarskiej. Następnie w sezonach 1995-1998 badaniami objęto teren osady kultury wielbarskiej w Tarnowie Pałuckim [kat. 699], gdzie w obrębie wykopów o łącznej powierzchni 14 arów odkryto 163 obiekty. Kolejny przyrost źródeł związany był z badaniami towarzyszącymi przebudowie drogi wojewódzkiej w Łęgowie, gdzie w 2013 roku zespół kierowany przez Artura Dębskiego odkrył osadę kultury wielbarskiej. Przebadano wówczas obszar około 70 arów,

rejestrując blisko 1000 obiektów z tego okresu. W tym samym roku Marcin Krzepakowski i Tomasz Podzerek w trakcie badań poprzedzających budowę domu jednorodzinnego natrafili na kilka obiektów osadniczych w Wągrowcu, stan. 77 [kat. 806]. W 2019 roku ten sam zespół prowadził prace wykopaliskowe w związku z prywatną inwestycją w Kaliszankach [kat. 245]. Odkryto wówczas cmentarzysko kultury wielbarskiej z fazy B2/C1.

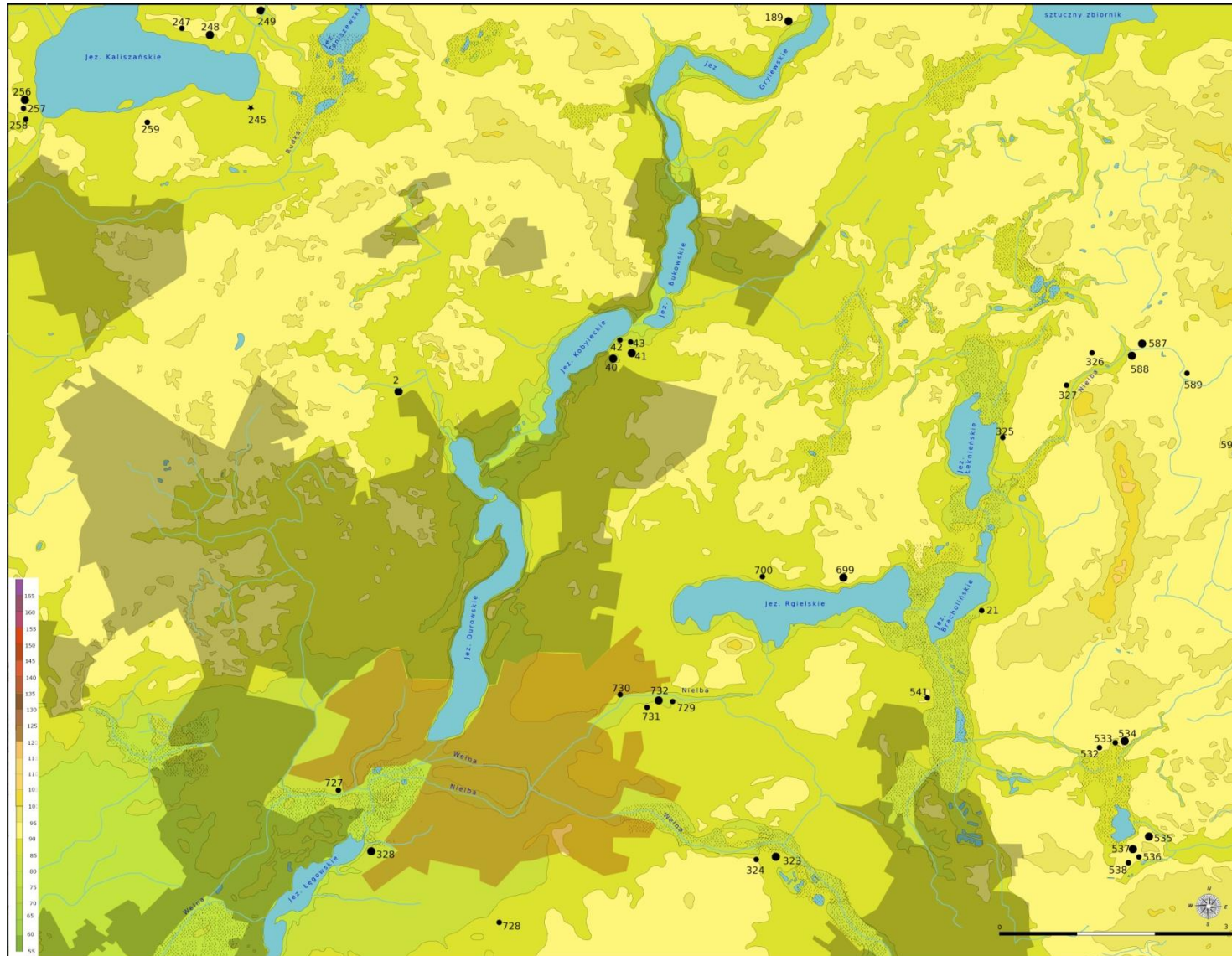
Preferencje siedliskowe

Stanowiska występowały najczęściej w wyżej położonych partiach niewielkich dolin rzecznych, względnie w obrębie ich stoków. Nie stwierdzono bowiem by któreś ze stanowisk zajmowało najniższej położone, jej przydenne partie. Poza jednym stanowiskiem, nic nie wskazuje też na to by dawne społeczności intensywnie eksplorowały obszary oddalone od dolin (tabela 36).

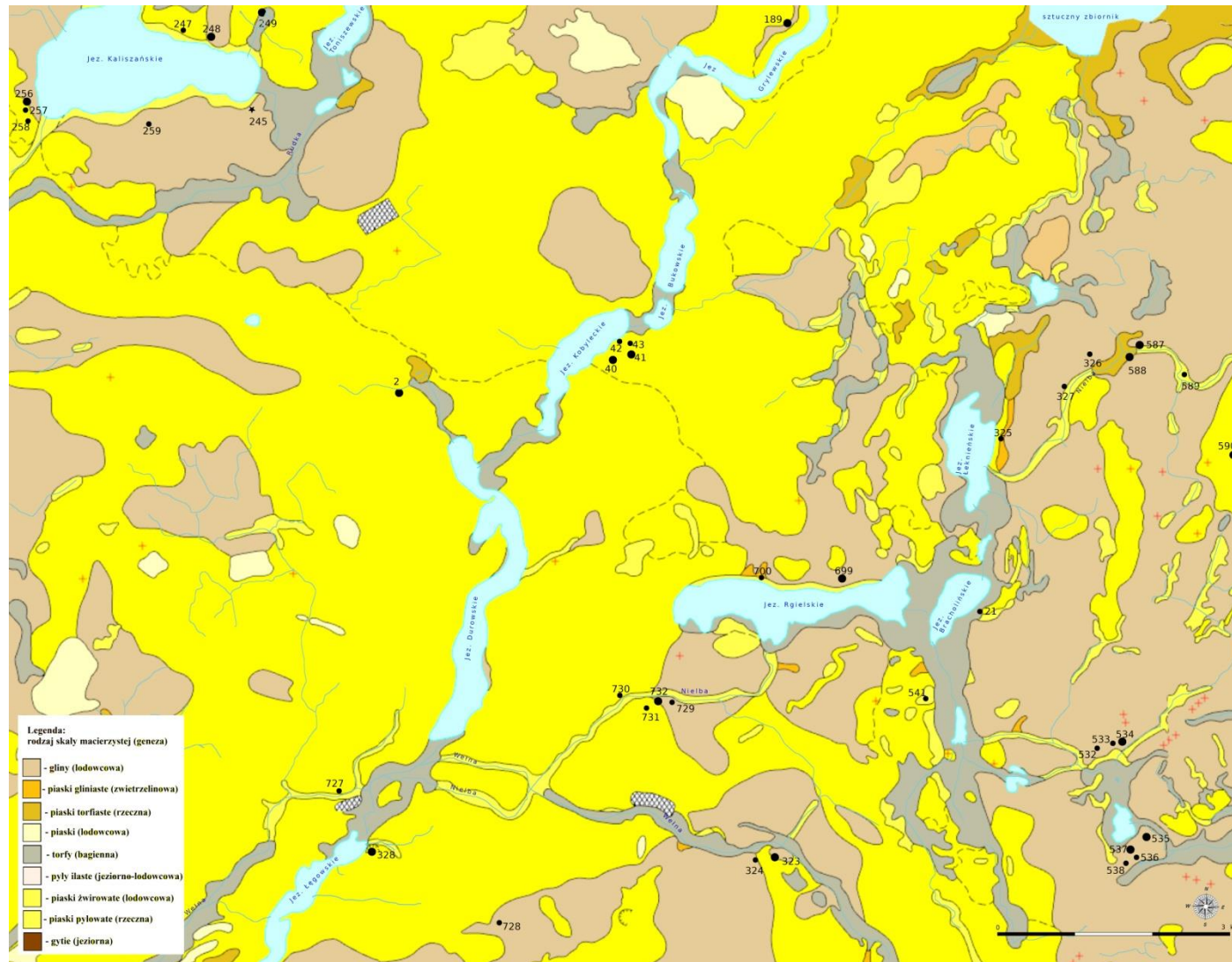
Inną prawidłowością jest też wyraźna dominacja liczebna stanowisk zajmujących tereny eksponowane w terenie, takie jak krawędzie i stoki wklęsłe i proste oraz sfałdowania i niewielkie cyple (tabela 37). Jednocześnie w omawianej grupie stanowisk absolutnie przeważają te, funkcjonujące na podłożu piaszczystym – osiedla występujące na glinie odnotowywano incydentalnie (tabela 38). Podobne wygląda też tabela prezentująca relacje pomiędzy liczbą stanowisk, a ich odległością od współczesnych zbiorników i cieków wodnych. Także i tutaj liczba śladów wyraźnie maleje wraz ze wzrostem tej odległości (tabela 39).

Tabela 36. Obszar testowy VII – położenie stanowisk w obrębie jednostek fizjograficznych

Typ położenia	Liczba stanowisk (osady-cmentarzyska)	Wartość procentowa
Stok doliny (3:2)	14	34,1%
Stok i krawędź doliny (3:2, 3)	10	24,4%
Krawędź doliny (3:3)	16	39,1%
Strefa poza dolinami – obszar falisty (4:2)	1	2,4%
Łącznie	41	100,0%

Ryc. 53. Okolice Wągrowca.– skupisko VII na mapie topograficznej z zaznaczeniem lasów i obszarów o gęstej zabudowie (oprac. A. Smaruj)

Ryc. 54. Okolice Wągrowca – skupisko VII na mapie geomorfologicznej (podkład mapowy: <http://geologia.pgi.gov.pl/arccgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

Tabela 37. Obszar testowy VII - położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	22	53,6%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, sfałdowania i niewielkie cyple (2:1, 2)	1	2,4%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, wały i garby terenowe (2:1, 4)	2	4,9%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, cyple wybitne, wały i garby terenowe (2:1, 3, 4)	2	4,9%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:1, 5)	1	2,4%
Sfałdowanie i niewielkie cyple (2:2)	9	22,0%
Cyple wybitne, wały i garby terenowe (2:3, 4)	1	2,4%
Cyple wybitne, wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:3, 5)	1	2,4%
Wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:5)	1	2,4%
Brak danych (0)	1	2,4%
Łącznie	41	100,0%

Tabela 38. Obszar testowy VII - podłoże geomorfologiczne (odpowiada ryc. 54.)

Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	2	4,9%
Na piaskach	38	92,7%
Na piaskach i glinach	1	2,4%
Łącznie	41	100,0%

Tabela 39. Obszar testowy VII - odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	35	85,4%
II (od 251 do 500 m)	5	12,2%
IV (powyżej 1000 m)	1	2,4%
Łącznie	41	100,0%

Tabela 40. Wykaz dobrze datowanych stanowisk z VII obszaru testowego

Stanowisko	Chronologia	Liczba obiektów i zabytków ruchomych
Kaliszanki, stan. 1 [kat. 245]	B2/C1-C1a – k. wielbarska	30 grobów
Łęgowo, stan. 4 [kat. 328]	B2/C1-C1a – k. wielbarska	Okolo 1000 obiektów: 5 ziemianek, spichlerze, paleniska, jamy gospodarcze i zasobowe, domniemany piec szklarski. Zabytki ruchome: 1875 fragmentów ceramiki, kości zwierzęce, osełka, żarno nieckowate, przęśliki
Siedleczo, stan. 4 [kat. 588]	B2/C1-C1a – k. wielbarska	75 obiektów: ziemianki, paleniska, piece, jamy gospodarcze, dołki posłupowe. Zabytki ruchome: nieokreślona liczba ceramiki, fragment zapinki, okucie końca pasa, kości zwierzęce
Tarnowo Pałuckie, stan. 13 [kat. 699]	B2/C1-C1a – k. wielbarska	163 obiekty: ziemianki, paleniska, ogniska dymarskie, piece, dołki posłupowe i jamy. Zabytki ruchome: nieokreślona liczba ceramiki, kości zwierzęce, żuźle żel.
Wągrowiec, stan. 77	B2/C1-C1a – k. wielbarska	3 obiekty – jamy. Zabytki ruchome: 19 fragmentów ceramiki

Mikroregiony osadnicze

Zły stan rozpoznania stanowisk ze schyłku starożytności powoduje, że na omawianym obszarze testowym wyróżnić możemy tylko jeden horyzont osadniczy, związany ze społecznościami kultury wielbarskiej z MOR (tabela 40). Odpowiada mu 5 znalezisk, wśród których są cmentarzysko i 4 osady. Większość z tych śladów położona jest nad Nielbą, pojedyncze zaś nad jeziorami Kaliszańskim i Łęgowskim. Badane wykopaliskowo osady występowały jedynie w wyżej położonych partiach dolin, na eksponowanych w terenie wyniesieniach. Jednocześnie, stanowiska te występowały w wyraźnym oddaleniu od obszarów podmokłych, a więc łąk i dolin niewielkich jezior. Wyjątkiem była osada w Łęgowie, stan. 4 [kat. 328].

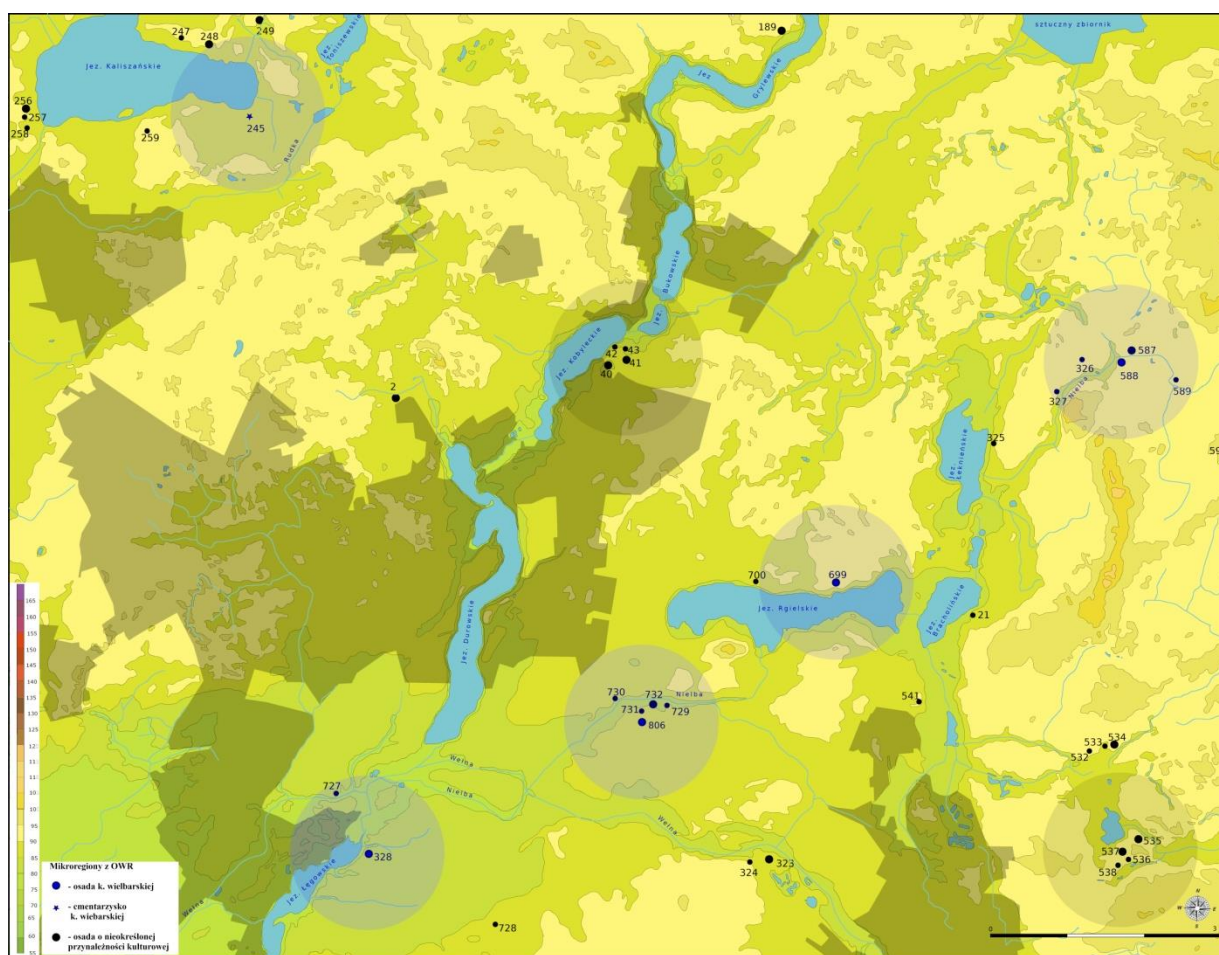
W otoczeniu osad znad Nielby: Tarnowa Pałuckiego, Siedlecza i Wągrowca zewidencjonowano niewielkie skupiska innych śladów datowanych na OWR, co może być odzwierciedleniem pewnej specyfiki dawnej sieci osadniczej. Choć weryfikacja tej tezy wymaga dalszych badań, za taką możliwością przemawiają rezultaty prac w innych regionach objętych

osadnictwem kultury wielbarskiej. Na ziemi obornicko-rogozińskiej (Skorupka 2005, s. 253) lub nad dolną i środkową Parsętą (Machajewski 1981, ryc. 3), gdzie uformowały się trwałe struktury osadnicze, rozległym osadom towarzyszyły inne punkty, funkcjonujące zapewne równolegle ze sobą. W okolicach Wągrowca można zatem mówić o przynajmniej 5 mikroregionach osadniczych, datowanych na fazę B2/C1-C1a.

Rozpatrując odległości między lepiej datowanymi osadami reprezentującymi poszczególne mikroregiony nad Nielbą, uzyskujemy wartości od 2750 m (lub 3700 m) po 4850 m (ryc. 55, 56). Pozwala więc to hipotetycznie przyjąć, że poszczególne terytoria miały zasięg o promieniu około 1500-2500 m. Na ich wielkość wpływ miały zapewne naturalne bariery dzielące poszczególne skupiska, takie jak jezior i obszarów podmokłych.

Siedleczeko, stan. 4 [kat. 588]	4850 m ----->	Tarnowo Pałuckie, stan. 13 [kat. 699]	2750 m -----> (3700 m ⁸)	Wągrowiec, stan. 77 [kat. 806]	4660 m ----->	Łęgowo, stan. 4 [kat. 328]
------------------------------------	------------------	---	--	-----------------------------------	------------------	-------------------------------

Ryc. 55. Obszar testowy VII. Odległości pomiędzy osadami kultury wielbarskiej

Ryc. 56. Okolice Wągrowca - osady i cmentarzyska z OWR wraz z zaznaczeniem hipotetycznego obszaru eksploatowanego przez mieszkańców

8 Pomiar odległości wzdłuż brzegów Jeziora Rępielskiego. Najkrótsza odległość między stanowiskami (m. in. przez jezioro) to 2750 m.

Osady

Osady kultury wielbarskiej z okolic Wągrowca stanowią główne źródło informacji dla OWR. Dotychczas opublikowano jedynie plan osiedla z Siedlecza [kat. 588], które rozpoznano w niewielkim procencie. Analizując kwestie związane z rozplanowaniem obiektów, autorka badań opowiada się za interpretacją w myśl której nie widać wyraźnego podziału osady na część produkcyjną i mieszkalną (Dernoga 2000a, s. 202-203). Zastanawiające jest jednak występowanie w obrębie budynków o domniemanej funkcji mieszkalnej pieców i palenisk, czasem bardzo małych, które wystąpiły tam w 4 z 5 chat. Być może są to ślady po dogrzewaniu tych pomieszczeń, jednak moim zdaniem należy liczyć się z ich gospodarczym wykorzystaniem. Wskazuje na to obecność pieca (garncarskiego?) oraz bliskie sąsiedztwo wolno stojących palenisk, w tym paleniska kowalskiego. Przyjmując taką interpretację, w Siedleczku rozpoznano by więc jedynie fragment osady w jej części produkcyjnej.

W Tarnowie Pałuckim [kat. 699] przebadano około 1/10 powierzchni osady. W publikacji wyników tych badań nie załączono jednak planu z rozmieszczeniem obiektów. Prowadząca tam badania Mirosława Dernoga (2000b, s. 230-231) uważa, że nie możemy w tym przypadku udowodnić podziału przestrzeni osiedla na część produkcyjną i mieszkalną. Zwraca jednak uwagę na istnienie dwóch stref, w których występują jedynie obiekty gospodarczo-produkcyjne, takie jak: piece, paleniska, ogniska dymarskie, palenisko kowalskie. Założenia o domniemanej funkcji mieszkalnej (4 budynki) występują z kolei w układzie liniowym, na osi wschód-zachód. Pozostałe obiekty, jamy i dołki posłupowe występują w większym rozproszeniu, na całej zbadanej powierzchni.

Podział na część mieszkalną i gospodarczą widoczny jest natomiast w przypadku osady w Łęgowie [kat. 328]. Podobnie jak w Tarnowie Pałuckim, centralną część osady zajmowały paleniska, które z mniejszym natężeniem występują również pomiędzy budynkami mieszkalnymi (funkcje te przypisano 5 ziemiankom). W ich pobliżu odkryto też układy dołków posłupowych, interpretowane jako pozostałości po spichlerzach.

Obiekty

Na trzech najlepiej rozpoznanych osadach zarejestrowano 14 budynków zagłębionych w ziemi (por. tabela 41). Były to najczęściej jamy o zarysie zbliżonym do prostokąta, głębokości do 100 cm i płasko ukształtowanym dnie. Obiekty te znajdują odpowiedniki w typologii stworzonej przez Andrzeja Michałowskiego (2011) dla budynków kultury przeworskiej. Rozpatrując znaleziska z okolic Wągrowca dokonać można podstawowego podziału na obiekty małe (do 10 m²), średnie (do 30 m²) i duże (powyżej 30 m²). Obiekty małe wystąpiły jedynie w Siedleczku. W dwóch przypadkach zarejestrowano pozostałości po słupach wspierających konstrukcję dachu, wzniesionego w technice na sochę i ślemię. W jednym przypadku można przypuszczać, że

konstrukcja pozbawiona była sochy. Obiekty tego rodzaju na terenie *Barbaricum* występują w jedynie w przedziale od fazy B2/C1 po fazę C2 (Michałowski 2011, s. 128).

Budynki średniej wielkości odnotowano w Tarnowie Pałuckim. Ich konstrukcja oparta była na 4 słupach nośnych znajdujących się w narożnikach obiektu i wspierającymi je, umieszczonymi w połowie długości ścian. Te zbudowano zapewne z plecionki oblepionej gliną, na co wskazuje obecność w wypełnisku obiektu polepy z odciskami konstrukcji drewnianej. Dachy tych założeń wzniesiono prawdopodobnie w konstrukcji ślemieniowo-sochowej.

Budynki o rozmiarach przekraczających 30 m² odkryto zarówno w Siedleczku i Tarnowie Pałuckim. W jednym przypadku (obiekt 69 Siedleczko), nie stwierdzono obecności słupów wspierających konstrukcję. Dwa inne budynki (obiekt 40 – Siedleczko, obiekt 28 – Tarnowo Pałuckie) posiadały symetrycznie ustawione słupy, umiejscowiona w narożnikach i jednej z dłuższych ścian. Wewnątrz nich odkryto piec i palenisko, co może wskazywać raczej na ich funkcję gospodarczą.

Tabela 41. Charakterystyka budynków z VII obszaru testowego

Stanowisko	Wielkość ziemianki	Liczba słupów	Typ wg A. Michałowskiego (2011)
Siedleczko, stan. 4 [kat. 588]	ob. 40 – 7,3 × 4,3 m (ok. 31,4 m ²)	6 po obrysie budynku, 4 wewnątrz	2.1.1.B3.
	ob. 67 – 4,1 × 2,4 m (ok. 9,8 m ²)	Brak	1.
	ob. 69 – 8,7 × 3,5 m (ok. 30 m ²)	Brak	1
	ob. 70 – 3,1 × 2,3 m (ok. 7,1 m ²)	2 poza obrysem budynku	2.1.1.A
	ob. 73 – 3,2 × 2,9 m (ok. 9,2 m ²)	4 poza obrysem budynku	2.1.3.I.
Tarnowo Pałuckie, stan. 13 [kat. 699]	ob. 6 – 4,5 × 3,3 m (ok. 14,7 m ²)	6 po obrysie budynku, dodatkowo ślady po plecionce?	2.1.1.A
	ob. 8 – 4,9 × 3,5 m (ok. 17,1 m ²)	5 w narożnikach budowli, 6 wewnątrz	2.1.1.B?
	ob. 28 – 7,7 × 4,1 m (ok. 31,5 m ²)	8 po obrysie budynku	2.1.1.C2/C3?
	ob. 89 – brak danych	?	?

Podstawy gospodarcze

Produkcja żywności potwierdzona jest jedynie znaleziskami kości zwierzęcych. Ich szczątki

stwierdzono na osiedlach w Łęgowie [kat. 328], Siedleczku [kat. 588] i Tarnowie Pałuckim [kat. 699]. Ekspertyzy obejmujące pierwszy zbiór nie zostały jeszcze ukończone, zaś dwie kolejne obejmowały jedynie strukturę gatunkową. W strukturze pogłowia wyraźnie dominowało bydło, którego udział wynosił 68% w Siedleczku i 74,3% w Tarnowie Pałuckim. Kolejne pod względem liczebności były szczątki świni – odpowiednio 13% i 13,2%, owcy/kozy – 11,5% i 9,5%, konia – 7% i 2,8% oraz psa – 0,3% i 0,2%.

Trudny do oszacowania na omawianym terenie jest poziom rolnictwa w OWR. Analiza osadów z Jeziora Łeknieńskiego wskazuje, że poziom odlesienia w jego okolicach był znacznie niższy, w porównaniu do okresu halsztackiego czy wczesnego średniowiecza. Wśród pyłków drzew odnotowano stopniowy wzrost lipy, dębu i graba. Według Krystyny Mileckiej (2000, s. 97) świadczy to o selektywnym karczowaniu lasów, w wyniku czego pozostawiano drzewa użyteczne gospodarczo lub istotne z punktu widzenia kultury duchowej. Środowiska otwarte łąkowe, reprezentowane są w niewielkim stopniu, głównie za sprawą babki lancetowatej (*Plantago lanceolata*), chmielu (*Humulus typ*), wrzосу (*Calluna vulgaris*) i roślin jaskrowatych (*Anemone typ*). Brak natomiast pyłków zbóż, zdaniem Krystyny Mileckiej (2000, s. 96-97) świadczy o braku stałego osadnictwa w okolicach tego zbiornika, co znajduje też potwierdzenie w niewielkiej liczbie źródeł archeologicznych. Roślinność łąkowa – szczególnie obecność babki lancetowatej, może jednak wskazywać na prowadzenie w tym miejscu wypasu zwierząt.

W związku z rolnictwem przywołać można jeszcze znalezisko żarna nieckowatego, które odkryto w jednej z jam w Łęgowie [kat. 328]. Użytkowanie tego typu żaren w rozwiniętych fazach OWR może wskazywać na pewnego rodzaju opóźnienie w adaptacji nowinek gospodarczych, jakim były występujące pospolicie na terenach kultury przeworskiej żaren rotacyjnych (por. Wielowiejski 1981, s. 333; Rodzińska-Nowak 2012, s. 128-129).

Kolejną gałęzią produkcji była metalurgia żelaza. Obiekty związane z miejscowym wytopem tego metalu, a także kolejnymi etapami jego obróbki, odkryto w Siedleczku [kat. 588] i Tarnowie Pałuckim [kat. 699]. Na pierwszym stanowisku był to obiekt uznany za palenisko kowalskie, wewnątrz którego znajdowały się żelazne żużle oraz spalenizna. Kolejne palenisko kowalskie odkryto na drugiej z wymienionych osad. Towarzystwo mu 8 ognisk dymarskich – rejestrowanych jako niewielkie (średnica 0,4 m) jamy wypełnione żużlem żelaznym (średnia waga ok. 0,4 kg).

Natomiast o włókiennictwie świadczą zapewne znaleziska przęślików i ciężarków tkackich. Jako surowiec wykorzystywano prawdopodobnie runo pozyskane z hodowanych owiec.

Kultura duchowa

Niewielka baza źródłowa znacząco utrudnia możliwość wnikięcia w tę dziedzinę aktywności dawnych społeczności. Do wyjątkowych w skali północno-wschodniej Wielkopolski

należy odkryte niedawno cmentarzysko w Kaliszankach, stan. 1 [kat. 245]. Liczące, jak dotychczas 30 grobów, jest jak dotąd największą nekropolią ze schyłku starożytności. Z informacji kierownika badań, Marcina Krzepakowskiego wynika, że ludność użytkująca cmentarzysko stosowała reguły typowe dla kultury wielbarskiej (birytualizm, brak broni, brak przedmiotów żelaznych, etc.). Dotyczy to zarówno zwyczajów dotyczące obrzędowości, jak i elementów wyposażenia i stroju. Odnotować należy przypadek ponownego otwarcia jednego z grobów szkieletowych. Ślady takich praktyk są powszechnie spotykane na wielu cmentarzyskach kultury wielbarskiej, co związane jest niewątpliwie ze sferą wierzeń (por. Smaruj, Zbróg, Żychliński 2020 – w druku).

III.2.8. Obszar testowy VIII - okolice Mieściska

Na południowym-zachodzie analizowanej części Wielkopolski znajduje się VIII obszar testowy. Jego osią są kanały Mieścisko-Nieświatowice i Roszkowo-Popowo, uchodzące na wysokości Mieściska do Wełny (ryc. 57). Administracyjnie grunty te położone są w obrębie gmin Mieścisko i Skoki.

Okolice Mieściska posiadają złożoną budowę geomorfologiczną. Największą powierzchnię zajmują tutaj gliny lodowcowe, choć duży jest też udział piasków żwirowatych. W dolinie Wełny oraz w pobliżu mniejszych cieków pospolicie występują torfy bagienne (ryc. 58). Wysokości bezwzględne wynoszą od 78,1 m n. p. m. w okolicach Roszkowa, po 114, 6 m n. p. m. w pobliżu Jaroszewa Drugiego.

We współczesnym krajobrazie dominują pola uprawne położone z reguły w wyższych partiach terenu. Większe kompleksy leśne występują w południowej części tego obszaru testowego – w rejonie Skoków i Małej Wełny oraz pomiędzy wsiami Przysieczyn, Łosiniec i Sarbia. Najniżej położone partie krajobrazu wykorzystywane są obecnie jako łąki i pastwiska.

Charakterystyka źródeł

Powierzchnia tego obszaru wynosi około 180 km² (prostokąt: 11 km × 16,5 km). Bazę źródłową tworzy grupa 76 stanowisk, które zarejestrowano w wyniku penetracji powierzchniowej oraz badań wykopaliskowych. Pierwsza grupa - została pozyskana w trakcie realizacji programu AZP. Badania te w latach 1982-2018 prowadziły 4 zespoły, którymi przewodzili Bogusław Okupny (okolice Mieściska) Zenon Głogowski, Bolesław Panczenko (okolice Podlesia Kościelnego i Skoków) oraz Marcin Krzepakowski. W ich wyniku odkryto 74 stanowiska, określone wg norm AZP jako 21 osad, a 53 jako punkty osadnicze. Niewielka liczebność i charakter tych źródeł nie pozwolił

w większości na bliższe określenie ich chronologii i przynależności kulturowej. Zabytki klasyfikowano więc w ramach szerokich ram czasowych – na MOPR i OWR.

Jedynie 4 stanowiska badano metodą wykopaliskową (tabela 46). Akcje te miały charakter doraźny i prowadzono je w trybie badań ratowniczych, poprzedzających lub towarzyszących budowie domów. Osady kultury wielbarskiej zostały odkryte przez Marcina Krzepakowskiego i Tomasza Podzerka w Popowie Kościelnym, stan. 50 i 52 [kat. 507, 509] i Kakulinie, stan. 14 i 20 [kat. 251, 255]. W wykopach badawczych rejestrowano najczęściej pojedyncze obiekty osadnicze – jamy i dołki posłupowe, oraz ceramikę naczyniową. Jedynie w Kakulinie, stan. 14 odkryto kilkanaście obiektów, w tym pozostałości ognisk dymarskich i paleniska kowalskiego.

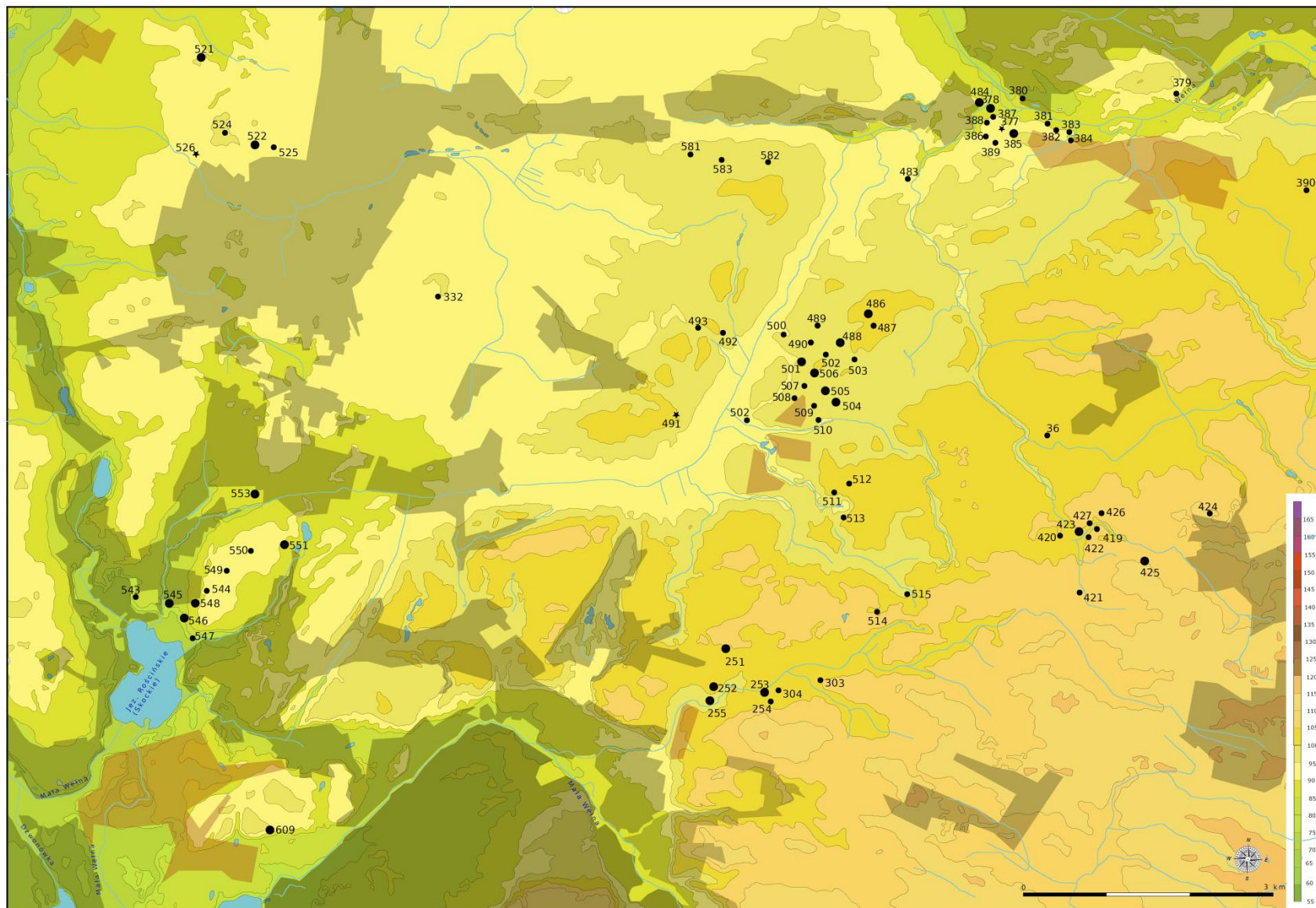
Bazę źródłową uzupełniają znaleziska archiwalne, głównie cmentarzyska o trudnej do ustalenia lokalizacji – Podlesie Wysokie, stan. 2 [kat. 491]; Mieścisko, stan. 77 [kat. 377], czy Przysieka, stan. 26 [kat. 526].

Preferencje siedliskowe

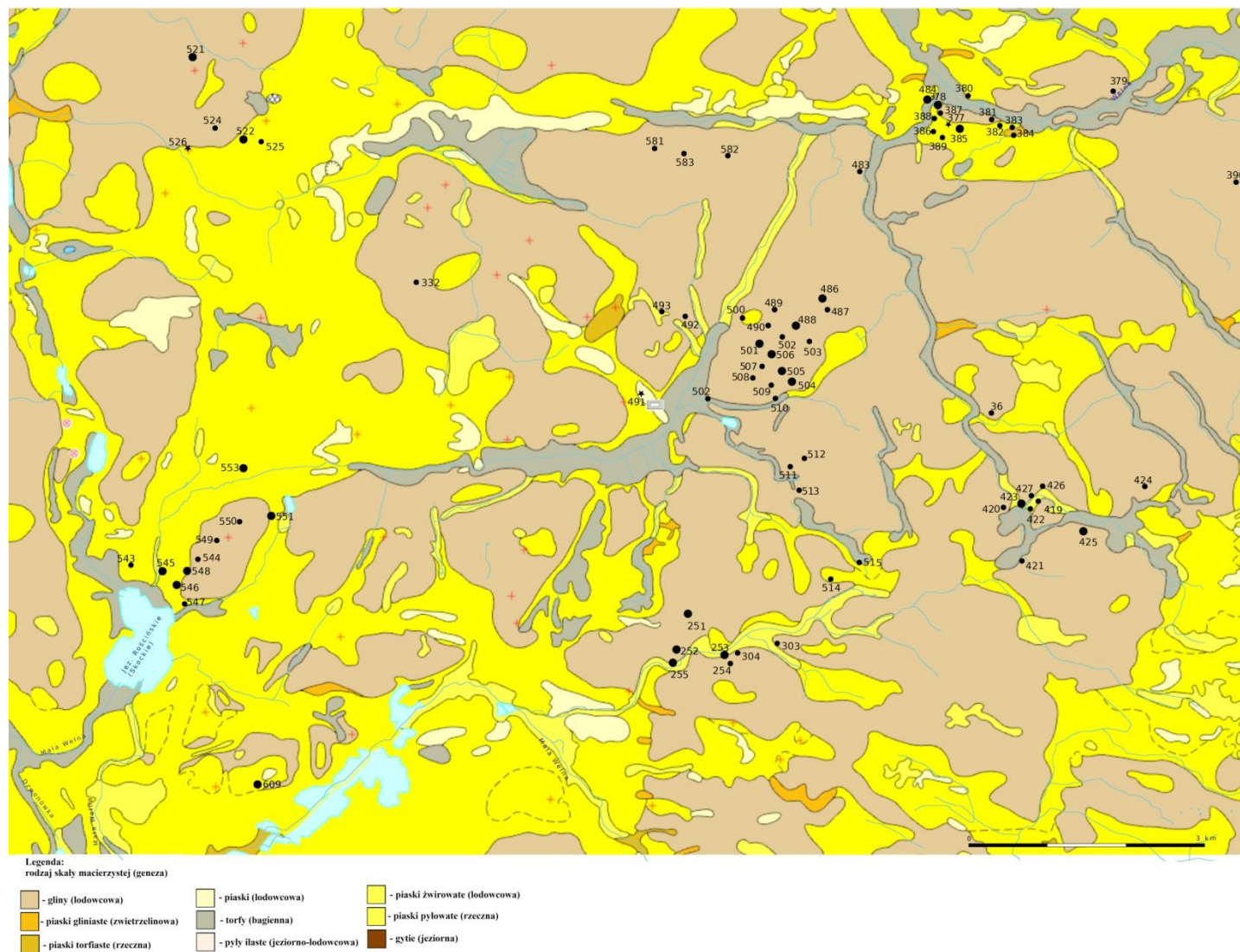
Stanowiska z omawianego obszaru testowego odkrywano niemal wyłącznie w strefie dolin, głównie w obrębie stoku lub w wyżej położonych jej partiach. Taka lokalizacja charakteryzowała blisko 2/3 stanowisk. Bardzo rzadko natomiast, ślady osadnictwa odnajdywano w okolicach dna dolin, czy terasy nadzalewowej, a tylko jedno stanowisko wystąpiło w strefie wysoczyznowej (tabela 42).

Inną regułą jest występowanie stanowisk archeologicznych w miejscach eksponowanych. Największa ich liczba usytuowana jest w pobliżu krawędzi i stoków wklęsłych i prostych, skąd pochodzi blisko 3/4 wszystkich śladów osadnictwa (tabela 43). Wyjątkową sytuacją, odnotowaną jedynie w okolicach Mieściska, gdzie stanowiska archeologiczne były posadowione w zagłębieniach terenowych. Trudno jednak wskazać, czy obecność zabytków ruchomych w takich miejscach wynika z faktu ich zasiedlenia, czy też wiąże się z procesami podepozycyjnymi.

Rozpatrując kwestie związane z podłożem geomorfologicznym, można zaobserwować wyraźną tendencję do występowania stanowisk w pobliżu utworów piaszczystych, ewentualnie piaszczysto-gliniastych i niemal zupełnym ich brakiem w okolicy gdzie dominują gliny morenowe (tabela 44). Wyraźnie widoczna jest też zależność pomiędzy liczbą stanowisk a ich odległością od cieków wodnych. W ich najbliższej okolicy stwierdzono ponad 2/3 śladów osadnictwa ze schyłku starożytności (tabela 45).

Ryc. 57. Okolice Mięciska – skupisko VIII na mapie topograficznej z zaznaczeniem lasów i obszarów o gęstej zabudowie (oprac. A. Smaruj)

Ryc. 58. Okolice Międzybuzia – skupisko VIII na mapie geomorfologicznej (podkład mapowy:

<http://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

Tabela 42. Obszar testowy VIII – położenie stanowisk w obrębie jednostek fizjograficznych

Typ położenia	Liczba stanowisk (osady-cementarzyska)	Wartość procentowa
Duże doliny – terasa nadzalewowa (2:3)	3	4,0%
Duże doliny – krawędź doliny (2:5)	6	8,1%
Małe doliny – dno doliny (3:1)	2	2,7%
Małe doliny – dno i stok doliny(3:1, 2)	6	8,1%
Małe doliny - stok doliny (3:2)	27	36,5%
Małe doliny - stok i krawędź doliny (3:2, 3)	9	12,7%
Małe doliny - Krawędź doliny (3:3)	11	14,9%
Strefa poza dolinami – obszar falisty (4:2)	1	1,3%
nieokreślona	9	12,7%
Łącznie	74	100,0%

Tabela 43. Obszar testowy VIII - położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	54	73,0%
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste, wały i garby terenowe (2:1, 5)	3	4,0%
Sfałdowanie i niewielkie cyple (2:2)	1	1,3%
Kotlinki, zagłębienia bezodpływowe (3:3)	7	9,0%
Nieokreślona	9	12,7%
Łącznie	74	100,0%

Tabela 44. Obszar testowy VIII - podłoże geomorfologiczne (odpowiada ryc. 58)

Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	1	1,3%
Na piaskach	39	52,7%
Na piaskach i glinach	25	33,8%
nieokreślone	9	12,7%
Łącznie	74	100,0%

Tabela 45. Obszar testowy VIII - odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	51	68,9%
II (251-500 m)	15	20,3%
III (501-750 m)	8	10,8%
Łącznie	74	100,0%

Tabela 46. Wykaz dobrze datowanych stanowisk z VIII obszaru testowego

Stanowisko	Chronologia	Liczba obiektów i zabytków ruchomych
Kakulin, stan. 14 [kat. 251]	B2/C1- k. wielbarska	23 ogniska dymarskie, palenisko kowalskie
Kakulin, stan. 20 [kat. 255]	B2/C1- k. wielbarska	mielerz
Podlesie Wysokie, stan. 2 [kat. 491]	B2/C1- k. wielbarska	grób ciałałpalny
Popowo Kościelne, stan. 50 [507]	B2/C1- k. wielbarska	4 obiekty, kilkanaście fragmentów ceramiki
Popowo Kościelne, stan. 52 [kat. 509]	B2/C1- k. wielbarska	3 obiekty, 7 fragmentów ceramiki

Mikroregiony osadnicze

Katalog śladów osadnictwa z przedziału MOPR-OWR z okolic Mieściska liczy 74 pozycje, które po przedstawieniu na mapie tworzą 8 wyraźnych koncentracji (okolice wis: Kakulin, Nieświatowice, Popowo Kościelne, Mieścisko, Roszkowo, Przysieczyn), przedzielonych strefami gdzie występowały pojedyncze punkty. W przeciwieństwie do pozostałych obszarów badawczych, gdzie lepiej datowane stanowiska występowały najczęściej w układzie liniowym, na omawianym terenie skupiska punktów występują równomiernie na niemal całym obszarze. Dalsze obserwacje utrudnia jednak niewielki odsetek stanowisk posiadających ustaloną chronologię. Po dwie osady odkryto w Kakulinie [kat. 251 i 255] i Popowie Kościelnym [kat. 50 i 52], a cmentarzysko w Podlesiu Wysokim. Pozwala to na wydzielenie 2 mikroregionów z osadnictwem kultury wielbarskiej. Poza wymienionymi osadami, w odległości do 1 km od nich rejestrowano też inne ślady mogące być elementami sieci osadniczej z fazy B2/C1, jednak ich wskazanie nie jest obecnie możliwe.

Skupiska osadnicze w Kakulinie i Popowie Kościelnym/Podlesiu Wysokim dzieli w linii prostej dystans 3250 m. Jest to więc wartość mniejsza o około 1 km w porównaniu z

mikroregionami „wielbarskimi” z sąsiedniego, VII obszaru testowego (okolice Wągrowca). Wskazywać może to na większą produktywność środowiska naturalnego w tych rejonach, lub na mniejszą liczebność populacji zamieszkującej omawiane mikroregiony.

Osady

Stan rozpoznania osiedli z omawianego obszaru testowego jest niezadowalający, dlatego nie prowadzono analizy.

Obiekty

W trakcie badań archeologicznych stwierdzono głównie typowe założenia, takie jak jamy gospodarcze, dołki postłupowe (nie tworzące czytelnych układów) oraz paleniska. W Kakulinie, stan. 14 [kat. 251] odnaleziono również obiekty związane z metalurgią żelaza. Były to paleniska kowalskie i ogniska dymarskie, rejestrowane w postaci niewielkich jam (średnica około 50 cm) wypełnionych czarną próchnicą i bryłami żużla. W sąsiednim Kakulinie, stan. 20 [kat. 255] natrafiono na płytką jamę o średnicy około 3 m, wypełnioną ciemnoszarą próchnicą i węglami drzewnymi. Dodatkowo w spągu obiektu pojawiła się warstwa calca, nosząca ślady działania wysokich temperatur. Zdaniem Marcina Krzepkowskiego, obiekt ten może być mielerzem.

Podstawy gospodarcze

Zajęcia, którymi trudniły się społeczności zamieszkujące okolice Mieściska są bardzo słabo rozpoznane. Poza wcześniej omówionymi obiektami potwierdzającymi znajomość metalurgii żelaza, brak jest źródeł świadczących o poziomie rozwoju innych zajęć.

III.2.9. Obszar testowy IX - okolice Gniezna

Najbardziej na południe wysunięty obszar testowy znajduje się w okolicach Gniezna. W jego obrębie występują 3 doliny rzeczne, zajęte przez górne biegi: Wełny, Wełnianki i Wrześnicy (ryc. 59). Administracyjnie grunty te położone są w gminach Gniezno, Czarniejewo i Łubowo.

Okolice Gniezna posiadają złożoną budowę geomorfologiczną. Największą powierzchnię zajmują tutaj gliny piaski żwirowate, które dominują w południowej i północno-wschodniej części, zaś na terenach położonych na północ od Gniezna przeważają gliny morenowe. W dolinach Wełny, Wełnianki i Wrześnicy zalegają torfy bagienne (ryc. 60). Wysokości bezwzględne wynoszą od 97,8 m n. p. m. w okolicach Wierzbiczan, po 139,2 m n. p. m. w pobliżu wsi Kokoszki.

We współczesnym krajobrazie dominują pola uprawne położone z reguły w wyższych partiach terenu. Istotną powierzchnię mają też tereny zurbanizowane, zaś zwarte kompleksy leśne występują na południe od Gniezna. Najniżej położone partie krajobrazu wykorzystywane są obecnie

jako łąki oraz tereny rekreacyjne.

Charakterystyka źródeł

Powierzchnia tego obszaru badawczego wynosi około 260 km² (prostokąt o wymiarach 20 km × 13 km). Bazę źródłową tworzy grupa 32 stanowisk, które zarejestrowano w wyniku penetracji powierzchniowej oraz badań wykopaliskowych. Pierwsza grupa, licząca 16 osad, 4 cmentarzyska i 12 punktów osadniczych została pozyskana w trakcie realizacji programu AZP. Zespołom badawczym przewodzili Czesław Strzyżewski i Zenon Głogowski (1986 r.), Jacek Wrzeński (1984 r.) i Tomasz Sawicki (1992).

Początki prac wykopaliskowych wiążą się z działalnością Czesława Strzyżewskiego z MPPP w Gnieźnie. W latach 1985-87 przebadał on w Pawłowie, stan. 16 [kat. 469] powierzchnię około 3,6 ara, notując 49 obiektów z POR. Ten sam badacz prowadził też (lata 1994, 1996, 1999, 2008) prace w Lubochni. Na stan. 12-13 [kat. 318] na powierzchni około 0,8 ara odkryto 28 obiektów osadowych kultury wielbarskiej z fazy B2/C1, a na stan. 23-24 [kat. 321] rozpoznano 0,7 ara, gdzie odkryto kilkanaście obiektów kultury przeworskiej z fazy C1b-C2. W drugiej połowie lat 90. ubiegłego wieku prowadzono również wykopaliska, poprzedzające budowę gazociągu jamalskiego, które objęły między innymi tereny stanowiska nr 10 w Modliszewie [kat. 396] i nr 3 w Goślinowie [kat. 162]. Badaniami na pierwszym z wymienionych, kierował Artur Sobucki. Niestety wyniki tych prac nie zostały dotąd opublikowane, a dostęp do sprawozdania był w trakcie pisania pracy niemożliwy. Z informacji przedstawionych w artykule Artura Sobuckiego i Zbigniewa Woźniaka (2004, s. 199) wynika, że w obrębie wykopu badawczego odkryto obiekty kultury jastorfskiej i przeworskiej z MOPR. Wyniki badań wykopaliskowych na osadzie z OWR w Goślinowie, zostały niedawno opublikowane (Machajewski, Smaruj 2018). Na powierzchni 32,5 ara stwierdzono występowanie 71 obiektów datowanych na MOR początek POR.

Prace wykopaliskowe w Goślinowie prowadzono powtórnie w 2014 i 2015 roku, w związku z budową drogi S5. Koordynatorem tych działań była Pracownia Archeologiczna Wioletta Słota, zaś kierownikami badań na stan. 4 w Goślinowie [kat. 163] byli: Paweł Staniucha, a następnie Marcin Snakowski. Na stan. 5 [kat. 164] kolejnymi etapami kierowali kolejno: Iga Fabiszak, Andrzej Smaruj i Wioletta Słota. Dalsze źródła z omawianego w pracy okresu pozyskano też ze stanowiska 11 w Pyszczyńcu [kat. 529], gdzie wykopaliska prowadziła Monika Włodarczyk. W rezultacie tych badań rozpoznano łącznie kilka hektarów powierzchni, gdzie występowały ślady intensywnego osadnictwa z MOPR i MOR. Niestety, po zakończeniu prac terenowych do WUOZ w Poznaniu, i Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad nie wpłynęła dokumentacja, sprawozdania (poza pierwszym etapem z Goślinowa, stan. 4 i sprawozdaniem z Pyszczyńca, stan. 11) ani opracowania tych badań.

Podsumowując, stan źródeł należy ocenić jako niezadowolający. Dotyczy to w pierwszym miejscu faktu nieopracowania wyników badań związanych z wielkimi inwestycjami liniowymi – drogi S5 i gazociągu jamalskiego. Stanowiska które doczekały się takich syntez, rozpoznano w bardzo niewielkim stopniu.

Preferencje siedliskowe

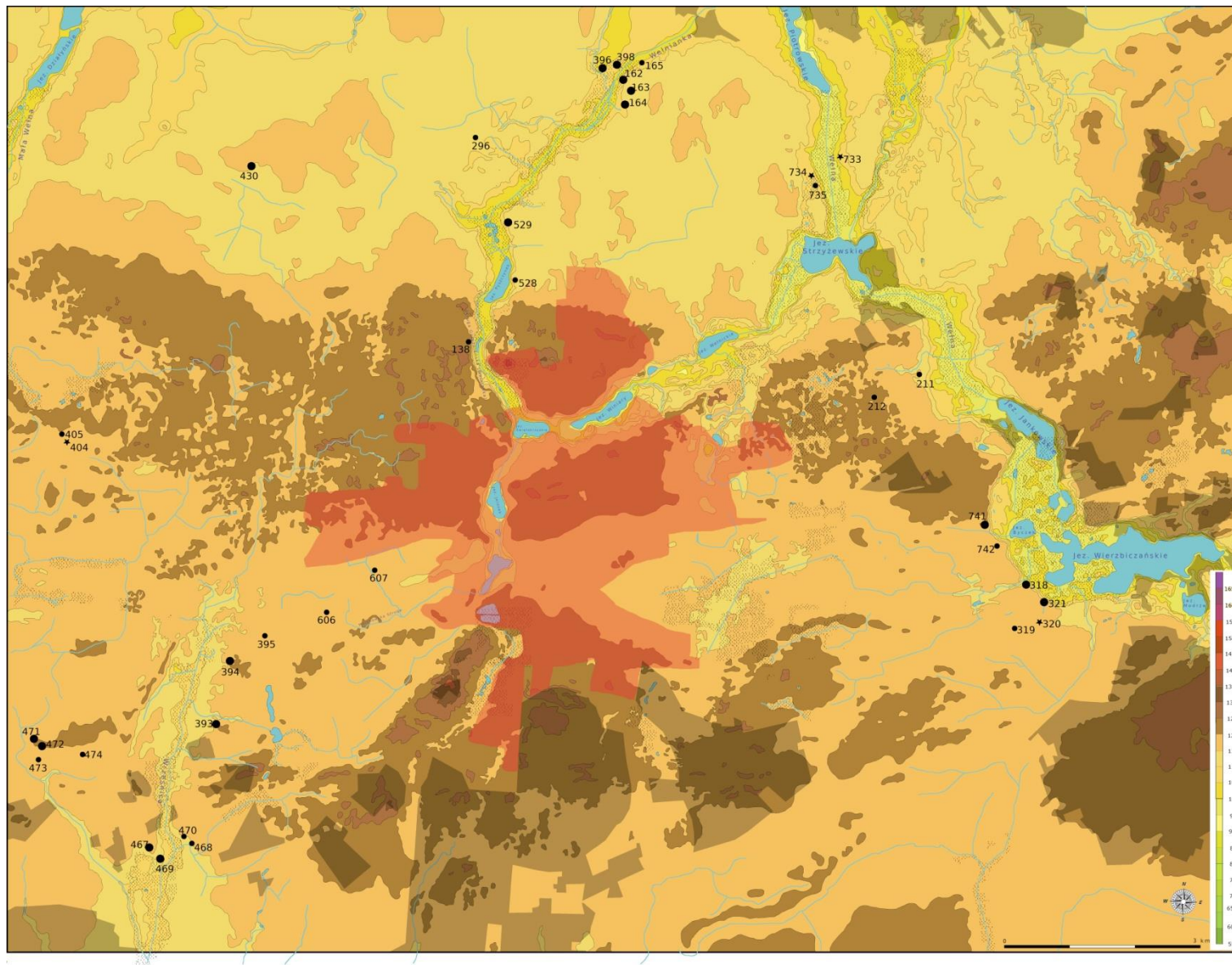
Stanowiska datowane w przedziale MOPR-OWR z obszaru testowego IX odkrywano zarówno w obrębie dolin rzecznych (56,3%), jak i na terenach od nich oddalonych (43,7%). W strefie dolinnej ślady osadnictwa najczęściej rejestrowano na stokach, wyjątkowo w obrębie krawędzi – nie stwierdzono ich natomiast zupełnie w najniższej położonych partiach dolin. W porównaniu z innymi obszarami, w okolicach Gniezna odsetek stanowisk z części wysoczyznowej jest bardzo wysoki, a dotyczy to zwłaszcza obszarów określonych jako faliste (tabela 47). Być może wartości te są nieco zawyżone za sprawą metodyki badań części autorów KEZA, jednak próby weryfikacji tych ustaleń wymagałyby wizytacji wszystkich z nich w terenie, co przekraczało moje możliwości.

Inną prawidłowością było występowanie stanowisk z przedziału MOPR-OWR w okolicach stoków wklęsłych i prostych, rzadziej w rejonie sfałdowań i niewielkich cypli. Blisko 15% stanowisk zewidencjonowano w terenie nieekspozowanym (tabela 48) Bardzo często ślady osadnictwa występowały na glebach wykształconych na bazie piasków żwirowatych – takie położenie charakteryzowało blisko 80% z nich (tabela 49). Jednocześnie można zauważyć, że w odległości do 1 km od każdego ze stanowisk występują piaski i gliny, a niekiedy i torfy.

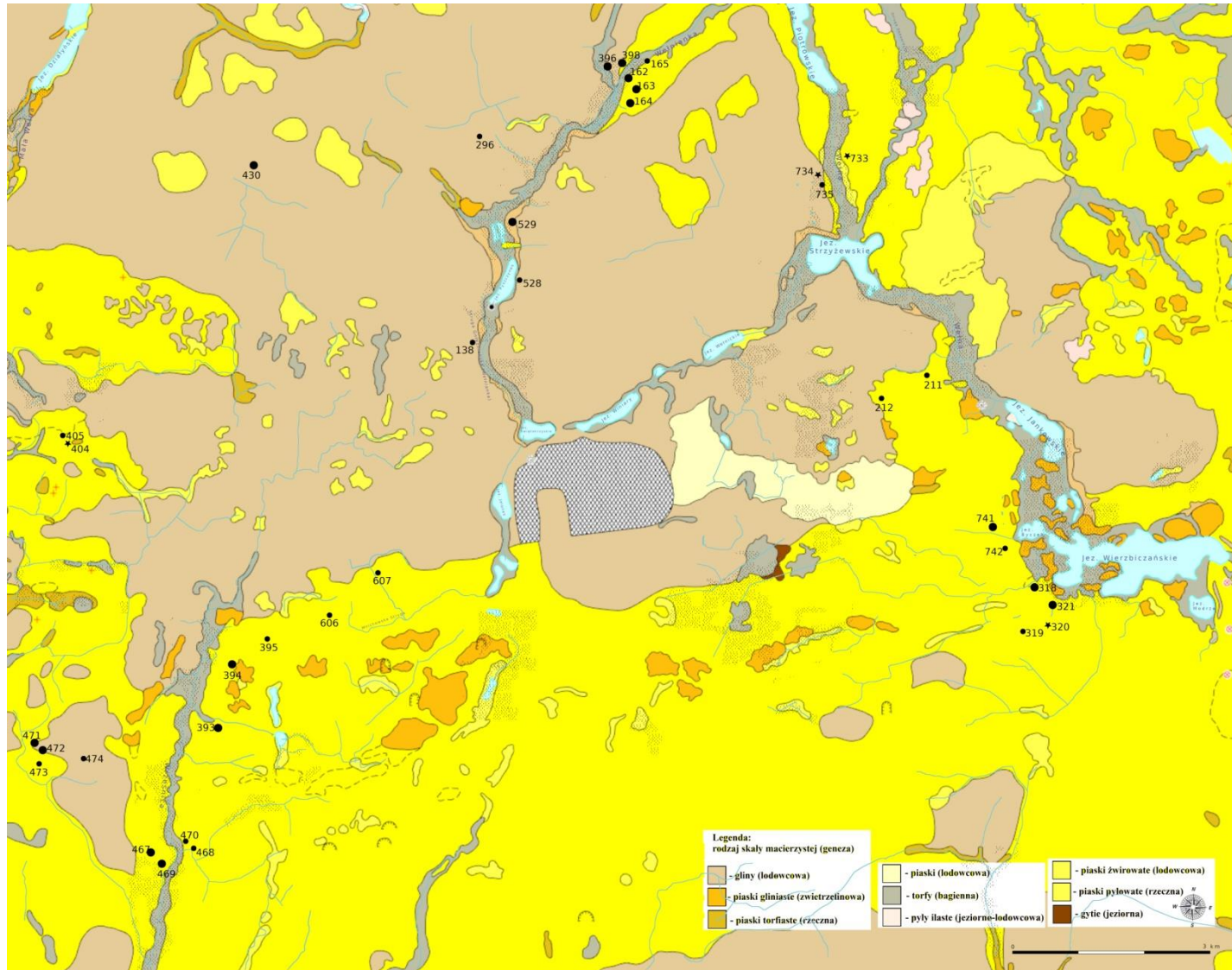
Wyraźna jest też zależność pomiędzy liczbą stanowisk a ich odległością od cieków wodnych. W ich najbliższej okolicy zewidencjonowano ponad połowę śladów, jednocześnie wysoki udział – sięgający 1/3, mają znaleziska oddalone od 251 do 500 m (tabela 50).

Tabela 47. Obszar testowy IX – położenie stanowisk w obrębie jednostek fizjograficznych

Typ położenia	Liczba stanowisk (osady-cmentarzyska)	Wartość procentowa
Małe doliny - stok doliny (3:2)	13	40,6%
Małe doliny - stok i krawędź doliny (3:2, 3)	2	6,3%
Małe doliny - Krawędź doliny (3:3)	3	9,4%
Strefa poza dolinami – równina (4:1)	3	9,4%
Strefa poza dolinami – obszar falisty (4:2)	10	31,2%
Strefa poza dolinami – obszar pagórkowaty (4:3)	1	3,1%
Łącznie	32	100,0%

Ryc. 59. Okolice Gniezna – skupisko IX na mapie topograficznej z zaznaczeniem lasów i obszarów o gęstej zabudowie (oprac. A. Smaruj)

Ryc. 60. Okolice Gniezna – skupisko IX na mapie geomorfologicznej (podkład mapowy:
<http://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

Tabela 48. Obszar testowy IX - położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	18	56,2%
Sfałdowanie i niewielkie cyple (2:2)	8	25%
Wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:5)	1	3,1%
Teren nieekspozycyjny (1)	5	15,6%
Łącznie	32	100,0%

Tabela 49. Obszar testowy IX - podłoże geomorfologiczne (odpowiada ryc. 60)

Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	5	15,6%
Na piaskach	25	78,1%
Na piaskach i glinach	1	1,3%
Na piaskach i torfach	1	1,3%
Łącznie	32	100,0%

Tabela 50. Obszar testowy IX - odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	18	56,2%
II (251-500 m)	10	31,2%
III (501-750 m)	4	12,6%
Łącznie	32	100,0%

Tabela 51. Wykaz dobrze datowanych stanowisk z IX obszaru testowego

Stanowisko	Chronologia	Liczba obiektów i zabytków ruchomych
Goślinowo, stan. 3 [kat. 162]	B2/C1-C1b/C2 - k. wielbarska, C3/D - k. przeworska	71 obiektów: 6 ziemianek, 33 dołki posłupowe, 8 jam, piec, 11 palenisk, 11 ognisk dymarskich, piec kotlinkowy, palenisko kowalskie. Zabytki ruchome: 3258 fragmentów ceramiki, żużel żelazny, 1273 kości zwierzęce, 3 zapinki żelazne, 3 przęśliki, szydło kościane.
Goślinowo, stan. 4 [kat. 163]	B2/C1-C1a - k. wielbarska	Nieznana liczba obiektów i zabytków ruchomych.

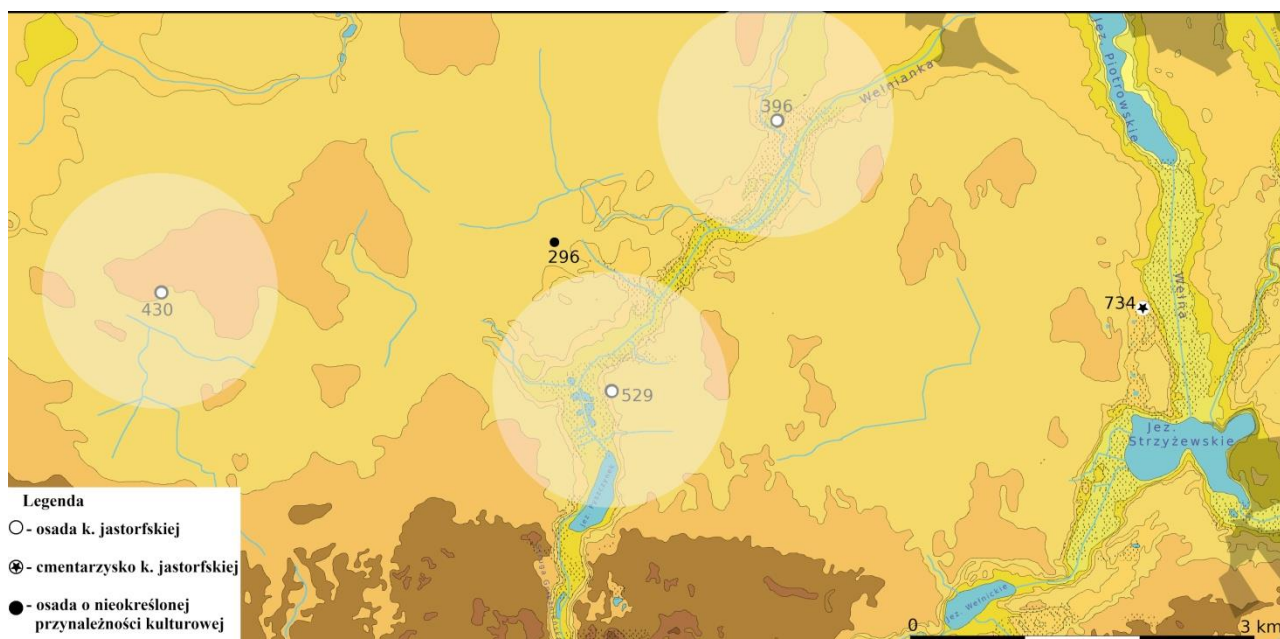
Goślinowo, stan. 5 [kat. 164]	B2/C1-C1a – k. wielbarska	Nieznana liczba obiektów i zabytków ruchomych. Wśród nich ziemianki, budynek słupowy, przynajmniej 3 ogniska dymarskie a wśród zabytków ruchomych: zapinka A.V.130., naczynia zdobione ornamentem pól gładzonych i chropowacanych
Lubochnia, stan. 12-13 [kat. 318]	B2/C1-C1a – k. wielbarska	3 jamy, ziemianka, piec wapienniczy, 23 paleniska. Zabytki ruchome: 513 fragmentów ceramiki, fragment ciężarka tkackiego
Lubochnia, stan. 23-24 [kat. 321]	C1b-C2 – k. przeworska	5 budynków słupowych, 4 paleniska, ziemianka. Zabytki ruchome: 732 fragmenty ceramiki
Modliszewo, stan. 10 [kat. 396]	HaD3/A1 – k. jastorfska	Z warstwy pozyskano 33 fragmenty ceramiki oraz fragmenty 2 glinianych łyżek
Obórka, stan. 2 [kat. 430]	a) HaD3/A1 – k. jastorfska b) MOPR – k. przeworska	a) 1 jama (ziemianka?) i 240 fragmentów ceramiki b) 15 obiektów i nieznana liczba zabytków ruchomych
Pawłowo, stan. 16 [kat. 469]	C3/D – k. przeworska	5 ziemianek, 42 paleniska, 2 jamy gospodarcze. Zabytki ruchome: 7114 fragmentów ceramiki, polepa, zapinka żelazna
Pyszczyń, stan. 11 [kat. 529]	a) A1? - kultura jastorfska b) POR - kultura przeworska	a) 11 obiektów: 10 jam i 1 dołek posłupowy. Zabytki ruchome: 779 fragmentów ceramiki b) 20 obiektów: 17 jam, 2 dołki posłupowe, 1 palenisko. Zabytki ruchome: 428 fragmentów ceramiki
Wełnica, stan. 3 [kat. 734]	a) A2 – kultura jastorfska? b) B2b-C1a/C2	a) zapinka z powierzchni stanowiska b) dwie zapinki z powierzchni stanowiska

Mikroregiony osadnicze

Podstawą wydzielenia poszczególnych mikroregionów osadniczych jest baza źródłowa licząca 9 stanowisk, z 10 osadami i 2 domniemanymi cmentarzyskami (tabela 51). Na płaszczyźnie chronologicznej źródła te mieszczą się w 3 horyzontach osadniczych:

- 1) schyłek SOPR i początki MOPR (HaD3/A1, A1/A2?) - osady kultury jastorfskiej z Modliszewa, stan. 10 [kat. 396], Obórki, stan. 2 [kat. 430] i Pyszczyń, stan. 11 [kat. 529]; osada kultury przeworskiej z Obórki, stan. 2 [kat. 396], domniemane cmentarzysko z Wełnicy, stan. 3 [kat. 734];
- 2) MOR (B2/C1-C1a) – osady kultury wielbarskiej z Goślinowa, stan. 3, 4, 5 [kat. 162, 163, 164], Lubochni, stan. 12-13 [kat. 318], domniemane cmentarzysko z Wełnicy, stan. 3 [kat. 734];
- 3) POR (C1b-C2 i C3/D) – osada kultury wielbarskiej i przeworskiej z Goślinowa, stan. 3 [kat.

162], kultury przeworskiej z Lubochni, stan. 23-24 [kat. 321], Pawłowa, stan. 16 [kat. 469] i prawdopodobnie Pyszczyna, stan. 11 [kat. 529].

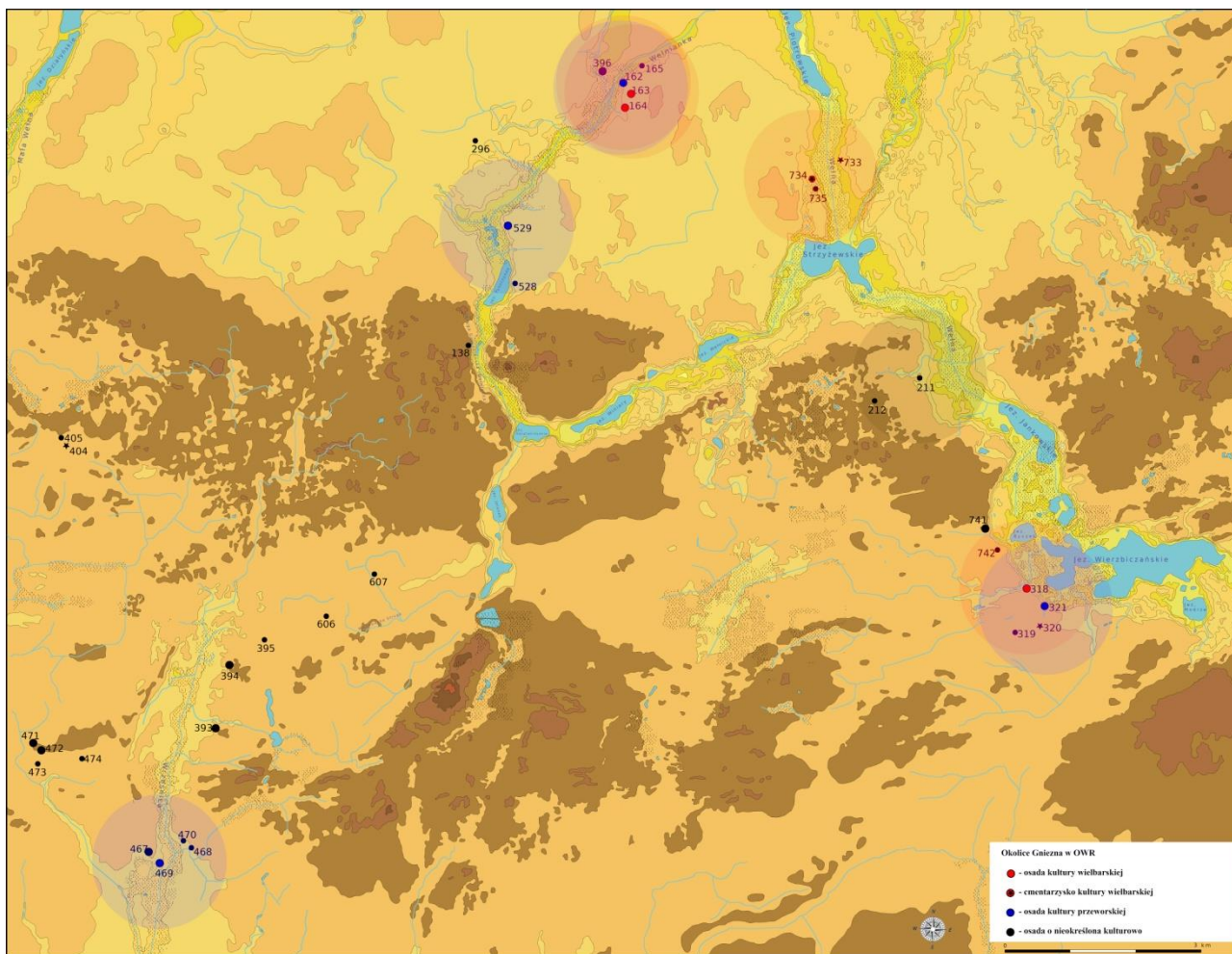

Ryc. 61. Okolice Gniezna - osady i cmentarzyska z MOPR (kultura jastorfska) wraz z zaznaczeniem hipotetycznego obszaru eksploatowanego przez mieszkańców

Na przełomie SOPR i MOPR funkcjonowały w okolicy Gniezna przynajmniej 3 osady – dwie z nich położone były nad Wełnianką, zaś trzecia nad bezimiennym ciekim zasilającym tę rzekę (ryc. 61). Osiedla w Obórce [kat. 430], Pyszczynie [kat. 529] i Modliszewie [kat. 396] funkcjonowały w miejscach o podobnych walorach krajobrazowych, a więc zlokalizowanych w wyższych partiach (stok i krawędź) doliny niewielkiej obecnie rzeki, jednocześnie w miejscach eksponowanych w krajobrazie i na utworach gliniastych, w pobliżu torfów.

Ocena analizy struktury osadniczej jest złożona. Wydaje się, że ze względu na to iż pozostałości kultury jastorfskiej rejestrowano pojedynczo w obrębie wykopów wielko powierzchniowych, możemy mieć do czynienia z tymczasowymi obozowiskami lub założeniami użytkowymi krótkotrwałe. Istnieje wobec tego możliwość, że punkty te wchodziły w skład sąsiadujących ze sobą mikroregionów osadniczych. Ich wielkość wyznaczać mogło przede wszystkim oddalenie pomiędzy osadami centralnymi, jednak wobec braku tak interpretowanych punktów z omawianego obszaru, pomocne mogą się okazać analizy odległości dzielących omawiane stanowiska archeologiczne (por. ryc. 63). Dystans ten wynosi od około 2840 metrów dla osad funkcjonujących wzdłuż tej samej doliny, po około 3500-4800 metrów między tymi osadami, a punktami położonymi w obrębie sąsiednich cieków. Hipotetyczne mikroregiony zajmowały by zatem terytoria o średnicy od około 1400 po 1700 metrów.

Wobec braku publikacji źródeł, niejasna jest też pozycja chronologiczna osady kultury przeworskiej z Obórki [kat. 430] i jej relacja do odkrytej w tym samym miejscu osady kultury jastorfskiej. Z sąsiedztwem takim mamy do czynienia także na innych obszarach próbnych (II i III) lecz w tamtych przypadkach obiekty tych jednostek kulturowych nie współwystępowały ze sobą.

Ryc. 62. Okolice Gniezna - osady i cmentarzyska z OWR wraz z zaznaczeniem hipotetycznego obszaru eksploatowanego przez mieszkańców

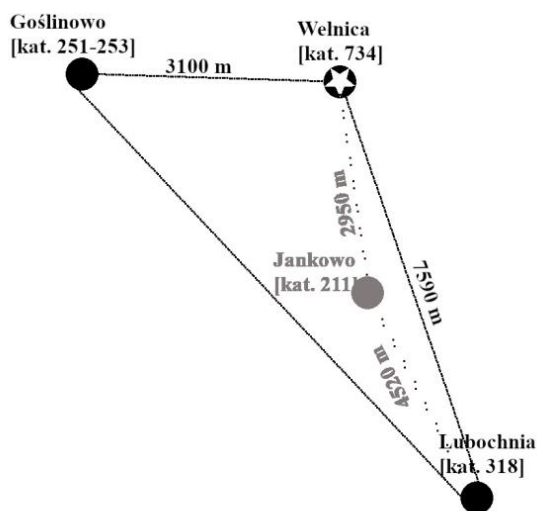
Ślady osadnictwa ludności kultury wielbarskiej z MOR zarejestrowano na 2 osadach położonych nad Wełną i Wełnianką. Osiedla w Goślinowie [kat. 162-164] i Lubochni [kat. 318] założono w miejscach o podobnych walorach krajobrazowych – na krawędzi doliny, w pobliżu brzegów jeziora lub rzeki (ryc. 62). W okolicy dominują gleby wykształcone na podłożu piasków zwirowych, a w dalszej kolejności torfów. Również trzecie ze stanowisk, domniemane cmentarzysko z Wełnicy [kat. 734] funkcjonowało w podobnej strefie. W jego pobliżu dzięki penetracjom powierzchniowym zlokalizowano też punkt osadniczy, którego związek z nekropolią pozostaje nieustalony.

Odległości pomiędzy punktami z MOR wynoszą około 3100 i 7600 m w linii prostej.

Wartość powyżej 7 km pozwala przypuszczać, że pomiędzy mikroregionem osadniczym w Wełnicy, wyznaczonym przez domniemane cmentarzysko, a okolicami Lubochni mógł funkcjonować kolejny zespół osadniczy. Jego materialnymi śladami mogą być odkryte w trakcie badań AZP dwa punkty osadnicze w Jankowie Dolnym [kat. 211, 212], datowane w szerokich ramach OWR. Przyjmując, że były one użytkowane w fazie B2/C1, dochodzimy do sytuacji gdzie poszczególne mikroregiony dzielą odległości od około 2900 m do 4500 m (ryc. 63).

W początkach POR w dalszym ciągu funkcjonowało domniemane cmentarzysko w Wełnicy [kat. 734] i osada kultury wielbarskiej w Goślinowie [kat. 162], gdzie jednak zauważalne są silne wpływy ze strony kultury przeworskiej. Osady związane z tym ugrupowaniem istniały wówczas w Lubochni [kat. 321], Pawłowie [kat. 469] i być może w Pyszczyńcu [kat. 529]. Punkty te położone są w dolinach Wełny (1 stan.), Wełnianki (2 stan.) i Wrześnicy (1 stan.), zazwyczaj w obrębie stoków lub krawędzi dolin, w miejscach eksponowanych w terenie. Pod względem budowy geomorfologicznej osady te położone są w obrębie piasków żwirowych pochodzenia lodowcowego lub piasków torfiastych.

W przeciwieństwie do sytuacji z wcześniej omawianych horyzontów osadniczych, pozostałości osiedli z POR odnaleziono na bardzo dużym terenie. Odległości między osadami w Goślinowie, Lubochni i Pawłowie dzieli bowiem od 10 do 15 km, co w praktyce istotnie ograniczało możliwości wzajemnych kontaktów.

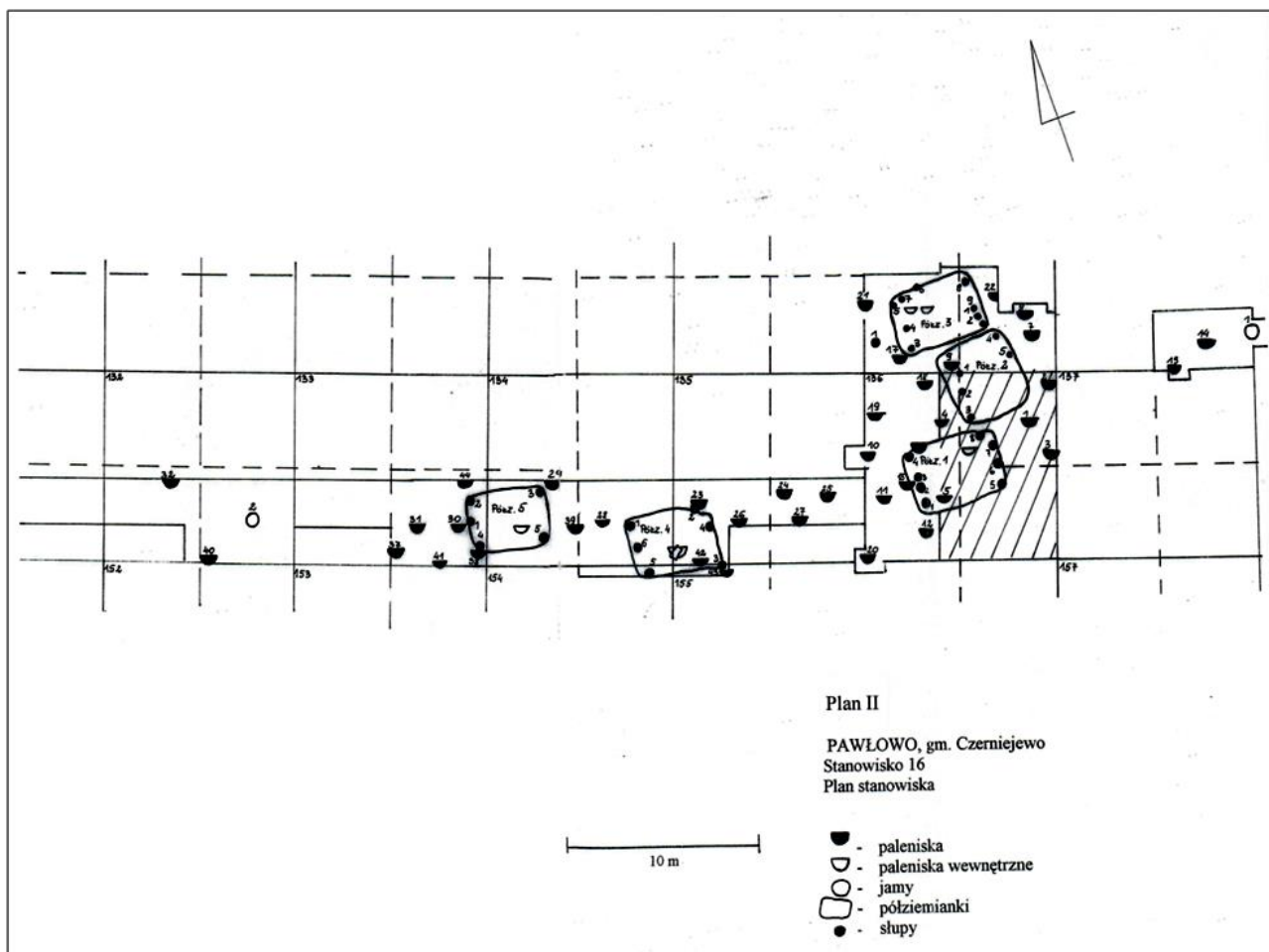
Ryc. 63. Okolice Gniezna. Odległości między stanowiskami kultury wielbarskiej

Osady

Wśród 10 zbadanych wykopaliskowo osad, jedynie w 4 przypadkach dysponujemy planami zbiorczymi. W największym zakresie (32,5 ara – 10% pow. wg szacunków AZP) rozpoznano osadę

w Goślinowie, stan. 3 [kat. 251], gdzie stwierdzono wyraźny podział na część mieszkalną i gospodarczą. Pierwsza z nich, znajdowała się w zachodniej partii osady, w miejscu gdzie teren opadał w kierunku doliny Wełnianki, natomiast obiekty związane z produkcją żelaza koncentrowały się we wschodniej, wyżej położonej strefie.

Możliwe, że w podobny sposób zorganizowana były przestrzeń na osiedlach w Lubochni i Pawłowie, jednak ze względu na skalę przeprowadzonych tam prac trudno udowodnić tą tezę (por. ryc. 64).

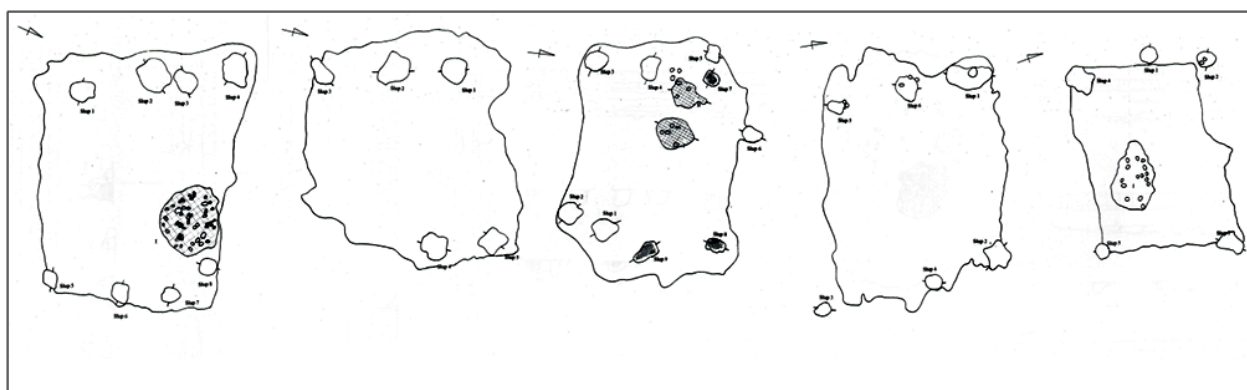
Ryc. 64. Pawłowo, stan. 16. Plan osady z POR (wg Namysł 2001)

Obiekty

Na omawianym terenie zarejestrowano 13 obiektów o domniemanej funkcji mieszkalnej. Były to jedynie obiekty zagłębione w grunt, najczęściej o zarysie zbliżonym do prostokąta i płasko ukształtowanym dnie. Tylko jedna ziemianka – z osady kultury wielbarskiej w Lubochni nie posiadała czytelnych śladów po słupach wspierających konstrukcje. Jednocześnie charakteryzowała się ona najmniejszymi rozmiarami – powierzchnia użytkowa szacowana jest na ok 6 m, co stawia ją w gronie licznie występujących na ziemiach polskich, obiektów małych (por. Michałowski 2011, s. 91).

Wśród pozostałych obiektów uznanych za mieszkalne przeważają konstrukcje wsparte większą kilkoma (od 5 do 9 – przy czym stan zachowania nie zawsze pozwala w sposób pewny określić ich liczbą) słupami umieszczonymi w szczytowych ścianach budynków. Chaty funkcjonowały zwłaszcza na osadach kultury przeworskiej w Lubochni i Pawłowie. Ich dachy wznoszono najpewniej w konstrukcji ślimieniowo-sochowej. Na osiedlu w Goślinowie standartowy był budynek wsparty dwoma słupami, podtrzymującymi pierwotnie położone na nich ślimię.

Część ziemianek z Pawłowa posiadała wewnątrz pozostałości palenisk (półziemianki 1, 3, 5 - ryc. 65) co w pewien sposób utrudnia ich interpretację jako budynki mieszkalne. Mogłyby one pełnić przede wszystkim funkcję gospodarcze i być wykorzystywane jako pracownie lub warsztaty np. związane z obróbką żelaza (z palenisk w chatach 1 i 3 pozyskano pojedyncze żużle żelazne).

Ryc. 65. Pawłowo, stan. 16. Pozostałości budynków z osady kultury przeworskiej z POR (wg Namysł 2001)

Tabela 52. Charakterystyka budynków z IX obszaru testowego

Stanowisko	Wielkość ziemianki	Liczba słupów	Typ wg A. Michałowskiego (2011)
Goślinowo, stan. 3 [kat. 162]	ob. 1 – 9,4 × 5,72 m (ok. 53 m ²)	2 po obrysie jamy	2.1.1.A.1.
	ob. 3 – 10,6 × 3,8 m – obiekt nierozpoznany całkowicie	2 wewnątrz jamy	2.1.1.A
	ob. 14 – 4,9 × 2,8 m (ok. 13,7 m ²)	1 poza obrysem jamy	2.1.1.A3
	ob. 17 – 4,8 × 3,2 m (ok. 15 m ²)	5 po obrysie jamy	2.1.1.B
Lubochnia, stan. 12-13 [kat. 318]	ob. 24 – 1,7 × 3,1 m (ok. 6 m ²)	brak	1.
Lubochnia, stan. 23-24 [kat. 321]	ob. 1 – 5,9 × 1,6 m (ok. 9,5 m ²)	2 poza obrysem jamy	2.1.1.A

	ob. 2 - 5,1 x 3,9 ,m (ok. 19 m ²)	14 słupów – 7 obiektów po obrysie jamy	2.1.1.E
	ob. 6 - 5,5 x 2,9 m (ok. 15 m ²) (obiekt zniszczony wkopem)	5 słupów po obrysie jamy	2.1.1.E (?)
Pawłowo, stan. 16 [kat. 469]	„Półziemianka 1” - 5,0 × 3,5 m (ok. 17,5 m ²)	8 słupów wewnątrz jamy	2.1.1.E
	„Półziemianka 2” - 4,5 × 3,9 m (ok. 17,5 m ²)	5 słupów wewnątrz jamy	2.1.3.J
	„Półziemianka 3” - 5,3 × 3,7 m (ok. 19 m ²)	9 słupów po obrysie jamy	2.1.1.E
	„Półziemianka 4” - 5,7 × 3,7-4,5 m (ok. 23 m ²)	6 słupów po obrysie jamy	2.1.1.B
	„Półziemianka 5” - 4,2 × 3,2 m (ok. 13,5 m ²)	5 słupów po obrysie jamy	2.1.1.B

Podstawy gospodarcze

Do podstawowych aktywności społeczności zamieszkujących okolice Gniezna u schyłku starożytności należą zajęcia związane z rolnictwem i wytwórczością rękodzielniczą. Źródła archeologiczne którymi w tym przypadku dysponujemy wiążą się wyłącznie z hodowlą, włókiennictwem, metalurgią i produkcją wapna.

Kości zwierzęce pozyskano w trakcie badań na 4 osadach, datowanych na MOR i POR. Zbiory z osiedli w Lubochni [kat. 318, 321] są bardzo nieliczne i trudne do oceny. Z obiektów kultury wielbarskiej pochodzą 42 egz., z których oznaczono jedynie 15 kości (80% - bydło, 20% - jeleni), zaś z jam kultury przeworskiej 32 egz., z czego 29 oznaczono gatunkowo (65% - bydło, 31% - świnia, owca/koza – 3%; 10% - jeleni). Z kolei w Pawłowie [kat. 469] spośród 347 kości, określenie gatunku możliwe było w przypadku 165 egz. Wskazują one na wyraźną dominację bydła (76.4%) przed świnia (17,6%), zaś konia, owcę/kozę i ptactwo reprezentowały tylko pojedyncze znaleziska (odpowiednio 3,6%, 1,8% i 0,6%).

Najbardziej interesujące obserwacje, przyniosła analiza szczątków zwierzęcych z Goślinowa [kat. 162] autorstwa Daniela Makowieckiego (1997). Wśród 1273 oznaczonych, dominują kości bydła (63%) reprezentowane głównie przez elementy tuszy i czaszki, z przewagą kości odcinka piersiowego nad miedniczym. Były to rasy bydła krótkorogiego, niewielkich rozmiarów. Analiza nacięć wykazała śladu porcjowania, filetowania i zdzierania skóry. Drugie pod względem liczebności były szczątki świni (18%) - tutaj dominowały elementy mniej wartościowych partii zwierząt. Trzeci w kolejności, był zbiór pochodzący od małych przeżuwaczy. Do kozy/owcy należało 16% wszystkich szczątków, wśród których dominowały fragmenty tuszy i kończyn tylnych. Ich wzrost odpowiada rasom owiec: poleskiej, świniarskiej i wrzosówce. Wśród pozostałych kości stwierdzono też obecność konia (2%), psa, zółwia, ptaków i dziko żyjących

ssaków (łącznie 1%).

W Goślinowie, stan. 3 odkryto też 9 ognisk dymarskich, piec typu kotlinowego, 8 palenisk i palenisko kowalskie. Stanowią one pozostałości po procesach wytopu i obróbki żelaza, pochodzącego prawdopodobnie z rud darniowych występujących w dolinie Wełnianki. Szczególnie ciekawa jest w tym względzie obecność pieca typu kotlinowego. Tego rodzaju obiekty występują masowo jedynie w rejonie dużych centrów produkcyjnych – w Górach Świętokrzyskich, Dolnym Śląsku i na Mazowszu. Obecność takiego obiektu wskazuje na znajomość rozwiniętej technologii wytopu żelaza z rudy, nierozstrzygnięta pozostaje jedynie kwestia pochodzenia tej wiedzy (Machajewski 2003).

Obecność drobnych, pojedynczych żużli stwierdzono też na osadzie kultury przeworskiej z Pawłowa [kat. 469] i kultury wielbarskiej z Lubochni [kat. 318]. Występowanie tego typu znalezisk na osadach z tego okresu jest jednak problematyczne i często zbyt pochopnie interpretowane jako potwierdzenie produkcji metalurgicznej (por. Orzechowski 2019, s. 162).

O znajomości produkcji wapna świadczy znalezisko pieca wapienniczego z Lubochni, stan. 318]. Była to owalna w zarysie jama o profilu szybowo schodzącym w dół profilu. W jego wnętrzu zaobserwowano wieniec kamienny, zbudowany z otoczków o średnicy między 30 a 60 cm. Nawiązuje on do typu II.2. w ujęciu Andrzeja Michałowskiego i Artura Sobuckiego (2011, s. 290), a więc obiektów występujących na osiedlach obu kultury z okresu rzymskiego w Wielkopolsce. W pobliżu pieca zarejestrowano też pozostałości jamy przypiecowej oraz budynku, który mógł zadaszać wapiennik.

III.2.10. Obszar testowy X - okolice Damasławka

Ostatni, dziesiąty obszar znajduje się w centrum północno-wschodniej Wielkopolski. Wyznaczony został w oparciu o znaleziska koncentrujące się wzdłuż niewielkiego cieku – Lutonii, która 6 km dalej na południe, wpada do Wełny (ryc. 66). Administracyjnie są to grunty gminy Damasławek i Janowiec Wlkp.

Pod względem geomorfologicznym przeważają tutaj utwory gliniaste – gleby wykształcone na piasku żwirowym występują jedynie w południowowschodnim i północnym fragmencie obszaru testowego (ryc. 67). Odmienną budowę posiadają jedynie okolice doliny Lutonii, w obrębie której pojawiają się piaski pyłowate, piaski gliniaste i torfy. Wysokości bezwzględne wynoszą od 93,8 m n. p. m. w okolicach Turzy, po 131,2 m n. p. m. w pobliżu wsi Gorzyce.

Współcześnie tereny te są intensywnie wykorzystywane rolniczo, przede wszystkim jako pola uprawne. Łąki i pastwiska występują jedynie w okolicy rzeki Lutonii oraz w pobliżu

mniejszych cieków. Tereny zurbanizowane i leśne zajmują niewielką powierzchnię. Można uznać, że w okolicach Damasławka istniały dobre warunki do obserwacji archeologicznej.

Charakterystyka źródeł

Na terenie o powierzchni około 80 km² (prostokąt o wymiarach około 8 × 10 km) zewidencjonowano 39 stanowisk zawierających zabytki z MOPR i OWR. Były to wyłącznie ślady zarejestrowane w wyniku programu AZP, który realizowany był w latach 1986, 1992, 1999, 2000, 2010 przez zespoły Janusza Ostoja-Zagórskiego, Lecha Czerniaka, Wojciecha Siwaka, Bożeny Dzeduszyckiej i Iwony Kozerskiej. W tej grupie jest 11 osad, 26 punktów osadniczych i 2 domniemane cmentarzyska kurhanowe.

Pewnym problemem badawczym jest znaczna liczba stanowisk w Juncewie, nad rzeką Lutomią. Wzdłuż krawędzi doliny na odcinku około 2 km wydzielono 12 punktów osadniczych i 5 osad, datowanych w większości na OWR (2 stanowiska z MOPR⁹). Sytuacja taka zdaje się wskazywać na istnienie w tym miejscu trwałych struktur osadniczych – trudno bowiem przypuszczać, że takie natężenie znalezisk jest jedynie wynikiem przemieszczenia materiału zabytkowego w wyniku czynników podepozycyjnych. Intensywne prace polowe, prowadzone w okolicach Damasławka mogły jednak doprowadzić do silniejszego zniszczenia obiektów, co skutkowało większą niż zazwyczaj, reprezentacją zabytków na powierzchni pól.

Dopełnieniem bazy źródłowej są pojedyncze znaleziska przypadkowe w postaci zapinek z fazy B1-B2 z Juncewa [kat. 240], B2b z Uścikowa [kat. 724] i nieokreślonych fibul z brązu odkrytych w Świątkowie (por. Smaruj 2012, nr 143 i 144).

Preferencje siedliskowe

Znaleziska z omawianego okresu koncentrowały się nad górnym odcinkiem rzeki Lutonii. Niemal 90% stanowisk znajduje się w obrębie małej doliny tej rzeki, zwłaszcza na stokach lub na krawędzi doliny. Tylko jedno stanowisko (punkt osadniczy) namierzono w niżej położonej jej części (tabela 53). Inną prawidłowością jest występowanie znalezisk w punktach eksponowanych w terenie. Niemal zawsze były to krawędzie i stoki wklęsłe i proste, znacznie rzadziej sfałdowania i niewielkie cyple lub wyniesienia o ekspozycji okrężnej (tabela 54).

Wyjątkowo na tle pozostałych obszarów testowych, wypada porównanie uchwytanych dzisiaj elementów dawnej sieci osadniczej z podłożem geomorfologicznym. Okolice Damasławka wyróżniają się zdecydowaną przewagą stanowisk położonych na glinach morenowych (66,7%) przed piaskami żwirowatymi (28,2%) (tabela 55). Co istotne, obszar gleb piaszczystych w okolicy

9 W trakcie kwerendy źródłowej zweryfikowałem ich chronologię

jest relatywnie bardzo mały, ograniczony jedynie do wąskiego (100-150 m) dna doliny Lutonii.

Tabela 53. Obszar testowy X – położenie stanowisk w obrębie jednostek fizjograficznych

Typ położenia	Liczba stanowisk (osady-cmentarzyska)	Wartość procentowa
Małe doliny - dno i stok doliny (3:1, 2)	1	2,6%
Małe doliny – stok doliny (3:2)	20	51,3%
Małe doliny - krawędź doliny (3:3)	13	33,3%
Strefa poza dolinami – równina (4:1)	4	10,2%
Brak danych	1	2,6%
Łącznie	39	100,0%

Tabela 54. Obszar testowy X - położenie ze względu na rodzaj ekspozycji

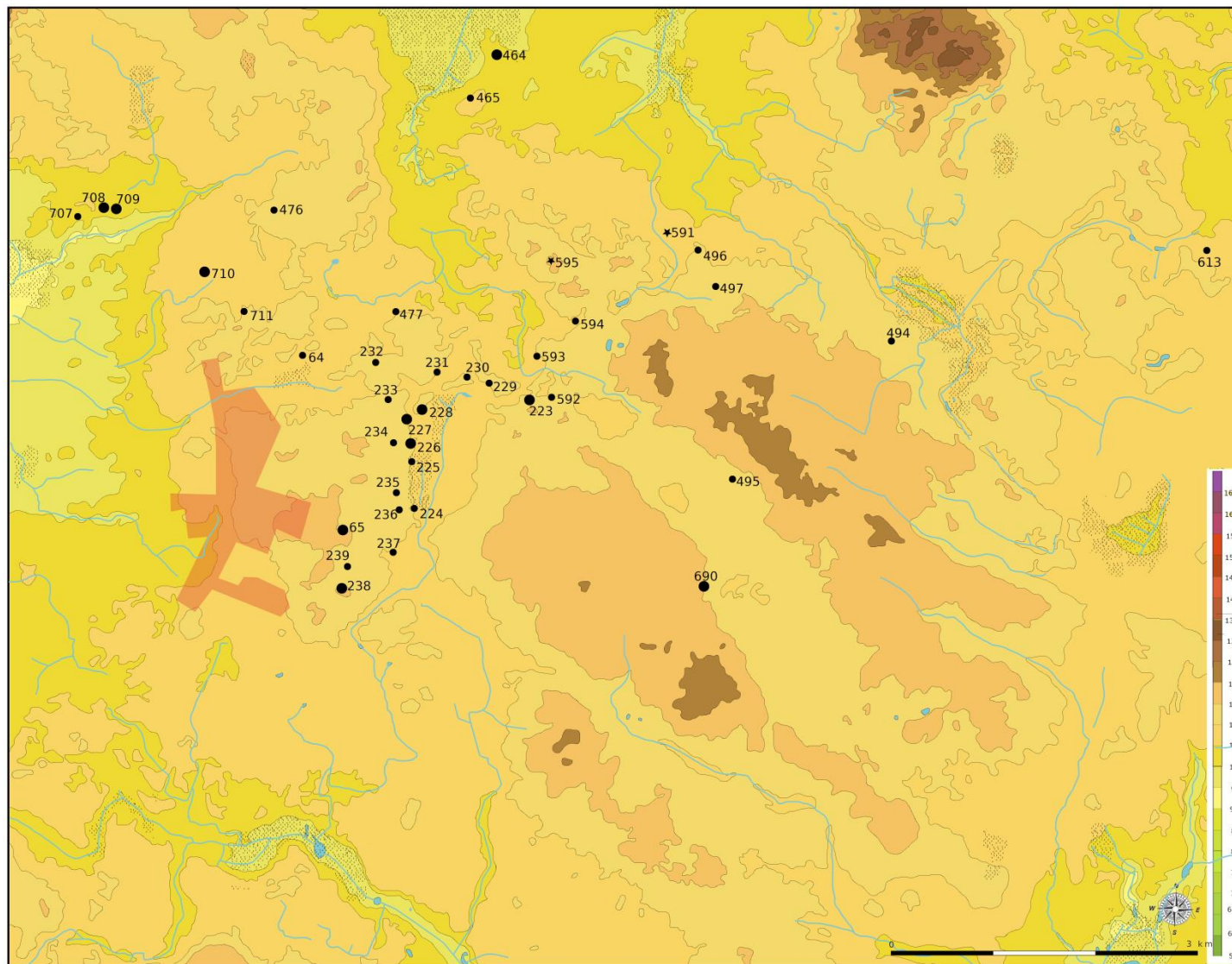
Typ położenia ze względu na rodzaj ekspozycji	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1)	33	84,6%
Sfałdowanie i niewielkie cyple (2:2)	3	7,4%
Wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:5)	2	5,1%
Brak danych	1	2,6%
Łącznie	39	100,0%

Tabela 55. Obszar testowy X - podłoże geomorfologiczne (odpowiada ryc. 67)

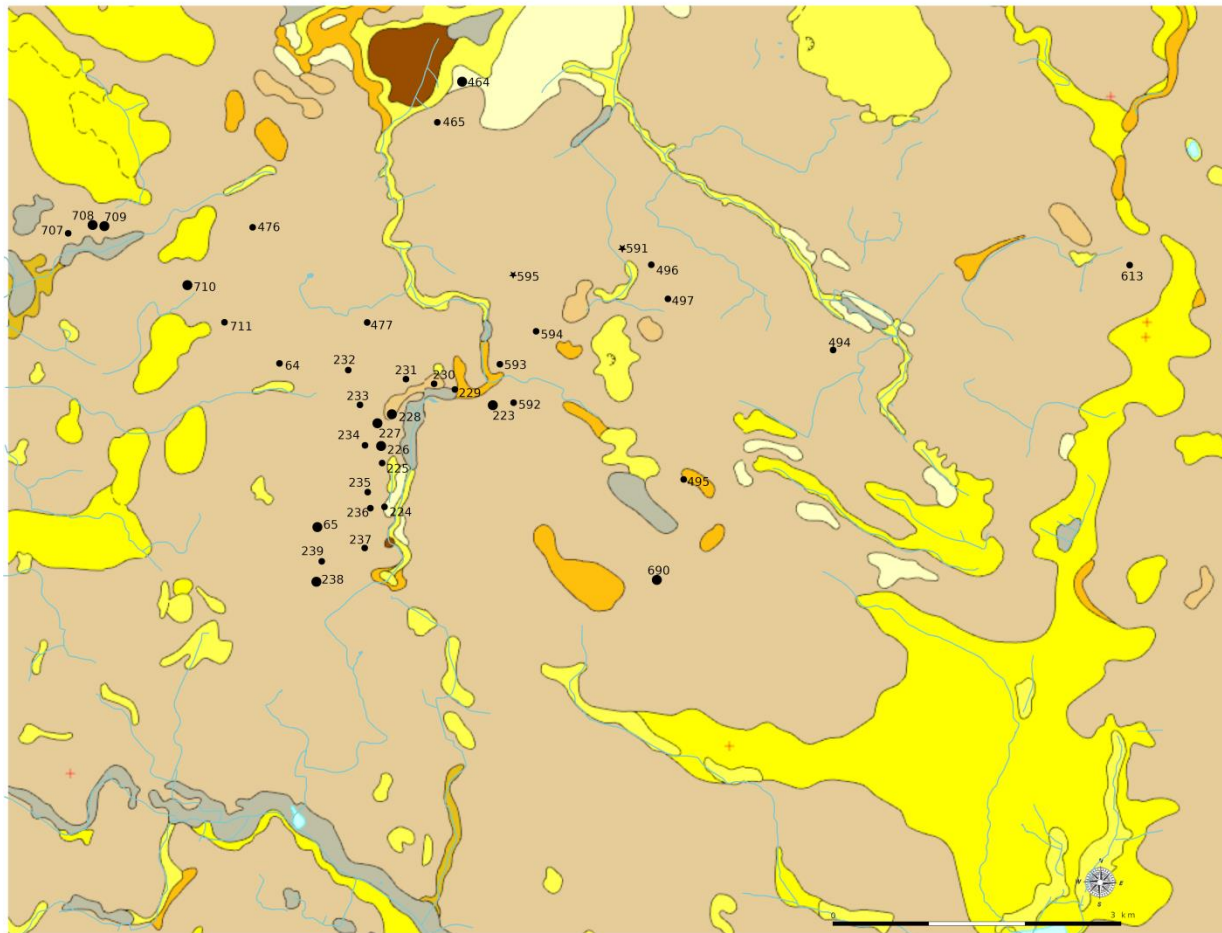
Podłoże	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
Na glinach	26	66,7%
Na piaskach	11	28,2%
Na piaskach i glinach	1	2,6%
Brak danych	1	2,6%
Łącznie	39	100,0%

Tabela 56. Obszar testowy X - odległości stanowisk od cieków i zbiorników wodnych

Kategoria odległości	Liczba stanowisk	Wartość procentowa
I (do 250 m)	18	46,1%
II (251-500 m)	17	43,6%
III (501-750 m)	4	10,3%
Łącznie	39	100,0%

Ryc. 66. Okolice Damasławka – skupisko X na mapie topograficznej z zaznaczeniem lasów i obszarów o gęstej zabudowie (oprac. A. Smaruj)

Legenda:
rodzaj skały macierzystej (geneza)

- gliny (lodowcowa)	- piaski (lodowcowa)	- piaski zwirowate (lodowcowa)
- piaski gliniaste (zwietrzelinowa)	- torfy (bagienna)	- piaski pylowate (rzeczna)
- piaski torfiste (rzeczna)	- pylu ilaste (jeziorno-lodowcowa)	- gytie (jeziorna)

Ryc. 67. Okolice Damasławka – skupisko X na mapie geomorfologiczne (podkład mapowy:

<http://geologia.pgi.gov.pl/arcgis/apps/MapSeries/index.htmlappid=8d14826a895641e2be10385ef3005b3c>)

III.3. Osadnictwo – próba podsumowania

III.3.1. Preferencje osadnicze

Analizując elementóv osadnictwa w poszczególnych obszarach badawczych zauważa się pewne powtarzające się schematy. Pozostałości osadnictwa z przedziału MOPR-OWL rejestrowano niemal wyłącznie w obrębie mniejszych- lub większych dolin rzecznych, zwłaszcza w rejonie rynien jeziornych. Sytuacja taka jest porównywalna do ustaleń z innych regionów (por. np. Machajewski 1981, s. 26; Dobrzańska, Kalicki, Szymoniewski 2009, s. 155-157; Rodzińska-Nowak 2012, s. 31-33). Może stanowić odzwierciedlenie ogólnej specyfiki sieci osadniczej w tych czasach. Taka lokalizacja siedzib znacząco ułatwiała stosowanie upraw ogrodowych, wymagających zasobniejszych w wilgoć i żyzniejszych gleb, w przeciwieństwie do upraw pól metodą żarową. Doliny były też dogodnymi terenami dla pastwisk bydła, które było wiodące w strukturze stad, a jednocześnie charakteryzuje się wysokimi wymaganiami jeśli chodzi o paszę i dostęp do wody. Ponadto tereny te dostarczały trzciny i sitowia, będących dobrym surowcem do krycia dachów budynków mieszkalnych. Bliskość niewielkich rzek zapewniała dostęp do wody pitnej, ułatwiała komunikację oraz wymianę handlową.

W tym miejscu podejmuję próbę porównania rozmieszczenia osad, użytkowanych przez społeczności przyporządkowane poszczególnym kulturom archeologicznym. Liczba tego osad z północno-wschodniej Wielkopolski jest niewielka, zatem przedstawione tutaj porównania mają jedynie charakter hipotezy.

Pozostałości po kulturze jastorfskiej to 8 osad i 4 cmentarzyska (w tym jedno domniemane). Osiedla tej społeczności z północno-wschodniej Wielkopolski reprezentują wyłącznie założenia liczące kilka-kilkanaście obiektów, rozproszonych na obszarze kilkunastu arów. Rejestrowano je niemal zawsze w obrębie stoków (3:2), ewentualnie stoków i krawędzi doliny (3:2, 3). Sytuowano je wyłącznie w miejscach eksponowanych, takich jak krawędzie i stoki wklęsłe i proste (2:1) lub wyniesienia o ekspozycji okrężnej (2:5). Geomorfologiczne podłoże osad budowały utwory gliniaste, rzadziej gliniasto-piaszczyste i piaszczyste. Obserwacje te, są zbieżne ze sposobami rozmieszczenia osad kultury jastorfskiej z Niżu Polskiego (por. tabela 57).

Tabela 57. Charakterystyka położenia topograficznego i geomorfologii wybranych osad kultury jastorfskiej z obszarów Niżu Polskiego

Stanowisko	Typ położenia	Ekspozycja miejsca	Geomorfologia
Poznań-Nowe Miasto, stan. 278	2:3 (terasa nadzalewowa)	Stoki wklęsłe i proste (2:1)	Piasek aluwialny

Poznań-Nowe Miasto, stan. 284	2:3 (terasa nadzalewowa)	Stoki wklęsłe i proste (2:1)	Piasek aluwialny
Poznań-Nowe Miasto, stan. 226	2:3 (terasa nadzalewowa)	Stoki wklęsłe i proste (2:1)	Piasek aluwialny
Dubielewo, stan. 8	3:2 (stok doliny)	Stoki wklęsłe i proste (2:1)	Piasek żwirowaty
Grabkowo, stan. 7-8	3:1, 2, 3 (dno, stok i krawędź doliny)	Stoki wklęsłe i proste (2:1)	Gлина, piasek gliniasty
Izdebno Kościelne, stan. I	3:2, 3 (stok i krawędź doliny)	Stoki wklęsłe i proste, wyniesienia o ekspozycji okężnej (2:1, 5)	Gliny lodowcowe
Pławce, stan. 22	4:2 (obszar falisty)	nieokreślone	Gliny lodowcowe
Borzejewo, stan. 22	4:2 (obszar falisty)	nieokreślone	Gliny lodowcowe
Otorowo, stan. 66	3:2, 3 (krawędź i stok doliny)	Sfałdowania i niewielkie cyple (2:2)	Gлина lekka, piasek gliniasty
Wojnowo, stan. 23	3:2, 3 (krawędź i stok doliny)	2:3 cyple wybitne	Gliny lodowcowe, miejscami piasek

Prawdopodobnie u schyłku rozwoju kultury jastorfskiej zaczęto zakładać najwcześniejsze osiedla kultury przeworskiej, datowane na fazę A1-A2. Są to 2 osady i 3 cmentarzyska, które zlokalizowano w sąsiedztwie osad kultury jastorfskiej. W odróżnieniu od nich, osiedla „przeworskie” założono na piaszczystych wyniesieniach, położonych w obrębie dna doliny oraz w rejonie ujścia rzeki do/z jeziora. Tereny te, tak jak w przypadku Jaroszewa i Godaw, otoczone były mokradłami, porośniętymi dziś trzcinami. Można przypuszczać, że obserwacja ta – choć poczyniona na podstawie zaledwie dwóch stanowisk, odzwierciedla pewną tendencję. Podobna sytuacja miała miejsce na Mazowszu, w Polsce Środkowej czy w Małopolsce. Od dawna bowiem, w literaturze archeologicznej zwracano uwagę, na preferowanie przez społeczności kultury przeworskiej z pierwszych faz jej rozwoju, nisko położonych partii krajobrazu (por. Niewęglowski 1966, Godłowski 1983, s. 295; Rodzińska-Nowak 2012, s. 31-32).

Należy więc postawić pytanie o powody tych odmienności. Zakładając, że obserwacje te stanowią odbicie pewnej pradziejowej tendencji można podejrzewać, że jednym z powodów dla których społeczności „jastorfskie” i „wczesno przeworskie” zasiedlały różne strefy był odmienny model rolnictwa. Osady kultury jastorfskiej z omawianego obszaru, położone były w strefie dogodnej dla prowadzenia upraw metodą wypaleniskową. W gospodarce tego typu duże znaczenie

miały proso i jęczmień (Rodzińska-Nowak 2012, s. 104-105). Ze względu na lukę w badaniach nad rolnictwem kultury jastorfskiej na Niziu Polskim, w celu porównawczym odwołać się mogę jedynie do dwóch przypadków. W Grabkowie, stan. 8 odkryto pojedyncze ziarniaki prosa i jęczmienia zwyczajnego (Kaczor, Żółkiewski 2016, s. 391), zaś w Izdebnie przepalone ziarna jęczmienia, prosa, pszenicy płaskurki i pszenicy zwyczajnej (Machajewski, Rozen 2016, s. 87). Odmienne prezentuje się natomiast sytuacja w przypadku kultury przeworskiej. Okolice stanowisk gdzie odkrywano osady z fazy A1-A2, stanowią bowiem dogodne tereny do prowadzenia upraw żyta (lekkie gleby na piaszczystych wyniesieniach), oraz roślin strączkowych i warzyw (dobrze nawodnione dna dolin). Być może więc, społeczności reprezentujące omawiane kultury archeologiczne mogły koegzystować, nie konkurując o tereny uprawne.

W późniejszym okresie ślady osadnictwa kultury przeworskiej występują jedynie okolicach zbiornika Pakoskiego, oraz Jeziora Biskupińskiego. Są to 3 osady datowane na fazy A2-A3/B1, które założono na terasach nadzalewowych lub terasach wyższych, w miejscach eksponowanych w terenie – w obrębie stoków wklęsłych i prostych i na utworach piaszczystych. Obserwacje te są w zasadzie bardzo trudne do porównania z sytuacją na innych terenach osadnictwa kultury przeworskiej z tego okresu. Z ustaleń Judyty Rodzińskiej-Nowak (2012, s. 34-35), poczynionych w oparciu o nieliczne znaleziska datowane na fazę B1 wynika, że na początku WOR społeczności te w dalszym ciągu zasiedlały najniższej położone partie krajobrazu.

Tabela 58. Położenie dobrze datowanych osad kultury wielbarskiej z 10 obszarów próbnych w odniesieniu do dolin rzecznych

Typ położenia	Liczba stanowisk (osady-cmentarzyska)	Wartość procentowa
Małe doliny - dno doliny (3:1)	1	4,3%
Małe doliny – stok doliny (3:2)	10	43,5%
Małe doliny – stok i krawędź doliny (3:2, 3)	2	8,7%
Małe doliny - krawędź doliny (3:3)	8	34,8
Strefa poza dolinami – obszar pagórkowaty (4:3)	2	8,7%
Łącznie	23	100,0%

W MOR na terenach północno-wschodniej Wielkopolski następuje wyraźny rozwój sieci osadniczej, związanych tym razem z pojawianiem się kultury wielbarskiej. Z analiz, którymi objęto 23 osady i 4 cmentarzyska z tego okresu wynika, że osady tej kultury najczęściej lokowano w obrębie wyżej położonych partii – stoków i krawędzi dolin rzecznych (tabela 58). Nieliczne ślady spoza tych stref wskazują na podejmowane w tym czasie próby zasiedlenia partii wysoczyznowych,

które nie miały jak się zdaje charakteru trwałego. Podobne trendy widoczne są również w innych, lepiej rozpoznanych częściach ziem polskich – zwłaszcza na obszarach kultury przeworskiej (por. Kobylński 1988, s. 73, Rodzińska-Nowak 2012, s. 35). Zjawisko „przesuwania się” osad z tego okresu, na wyżej położone partie dolin interpretowane jest często jako adaptacja do zmian klimatycznych oraz przemianami w zakresie techniki upraw ziemi (Kobylński 1988, s. 71, 73; Rodzińska-Nowak 2012, s. 36).

W początkach POR dochodzi do kolejnych przemian kulturowych, których emanacją jest również rozrzedzenie się sieci osadniczej. Z północno-wschodniej Wielkopolski znamy obecnie 8 osad użytkowanych w tym okresie, przy czym w 4 przypadkach (Jaroszewo, stan. 27 [kat. 215], Gąsawa, stan. 6 [kat. 132], Lubochnia, stan. 23-24 [kat. 321] i Goślinowo, stan. 3 [kat. 162]) ludność kultury przeworskiej zasiedlała miejsca, gdzie w fazie B2/C1-C1a istniały osiedla „wielbarskie”.

Wszystkie osady kultury przeworskiej z POR położone były w wyżej położonych partiach małych dolin (stoki i krawędzie), na podłożu gliniastym lub piaszczystym. Odpowiada to zatem strefom, w których swe osady lokowały społeczności kultury wielbarskiej, co może być wynikiem różnych procesów, związanych np. z podobną waloryzacją krajobrazu.

Przedstawione tutaj ustalenia, oparte są na tylko jednej grupie czynników, związanych z poszczególnymi elementami środowiska naturalnego. Topografia, odległość od wody czy warunki geomorfologiczne, są bowiem łatwo mierzalne, a co za tym idzie, także porównywalne z cechami poszczególnych osiedli. Czy jednak możemy mówić o wiodącej roli któregoś z tych czynników? W literaturze archeologicznej próby jego wskazania mają już pewną historię (por. np. Szafran-Szadkowska 1982, s. 80; Kobylński 1988, s. 74). Moim zdaniem, na problem ten należy spojrzeć jako na wewnętrznie przenikający się układ, będący połączeniem tych czynników. Dolina rzeczna niemal zawsze zapewnia bliski dostęp do wody, charakteryzując się jednocześnie złożoną sytuacją geomorfologiczną, gwarantując często dostęp do pastwisk, materiałów budowlanych.

Wobec faktu, że na podstawie obserwacji archeologicznej notujemy często różne aktywności w zasiedleniu terenów o podobnych walorach przyrodniczych, dochodzimy do wniosku, o konieczności istnienia licznej grupy czynników związanych ze sferą kultury, które modyfikują standardowe zachowania. Szymon Nowaczyk wprowadził niedawno termin „współczynnik humanistyczny”, którego przykładem może być: światopoglądowa waloryzacja niektórych obszarów, położenie danych stref względem szlaków komunikacyjno-handlowych, występowanie surowców naturalnych użytkowanych przez daną społeczność, zmiany antropogeniczne wynikające z wcześniejszego zasiedlenia, czy zajęcie danego obszaru przez inną grupę kulturową (por. Nowaczyk 2009, s. 99). Jest to więc w pewien sposób zbieżne z modelem zaproponowanym przez Jana Żaka (1977), który postulował ukierunkowanie badań na aspekty związane ze sferą

światopoglądu, polityki i gospodarki.

III.3.2. Struktury osadnicze

Mikroregiony osadnicze

Zgodnie z postulatem Zbigniewa Kobylińskiego (2005, s. 291) organizacja przestrzeni, stanowi charakterystykę całego systemu społeczno-kulturowego, zaś ich porównanie może wskazywać na istotne różnice pomiędzy systemami przyjętymi przez poszczególne kultury archeologiczne. Podstawą teoretyczną rozważań na płaszczyźnie mikroregionów osadniczych było *a priori* założenie, że w warunkach pradziejowych pojedyncza osada nie mogła funkcjonować samodzielnie i zawsze towarzyszyły jej dodatkowe elementy, takie jak obozowiska sezonowe, cmentarze, pola, miejsca kultu, czy punkty pozyskiwania surowców. Wobec stanu bazy źródłowej, wskazanie takich miejsc było możliwe tylko w pojedynczych przypadkach. W wyniku rozważań ujętych w ramach 10 obszarów testowych, podjąłem próbę oceny liczebności oraz wielkości mikroregionów osadniczych na przestrzeni MOPR-OWR.

Ślady osadnictwa kultury jastorfskiej odnotowano w obrębie 4 obszarów testowych. Były to więc: okolice Żnina (3 osady), Biskupina (osada, cmentarzysko), Mogilna (osada, 4 cmentarzyska, 1 osada) i Gniezna (3 osady, domniemane cmentarzysko). Odległości pomiędzy poszczególnymi punktami powtarzały się z wyraźną regularnością, oscylującą w okolicach 3-3,5 km. Pozwalało to na eksploatację przez poszczególne zespoły osadnicze obszarów o promieniu 1,5 – 1,8 km, co daje powierzchnię między 7 a 10 km² (700-1000 ha). Obszar tak wyznaczony obejmował więc zawsze okolice o różnym typie krajobrazu i złożonej budowie geomorfologicznej. Wobec dużej ilości zmiennych (nieokreślony typ gospodarki rolnej, nieokreślona wielkość populacji) nie podejmuję się jednak prowadzić obliczeń obejmujących powierzchnie zasiewów (por. Kittel, Skowron 2009, s. 152-153).

W przypadku MOPR udało się zarejestrować tylko jeden zespół osadniczy, składający się z osady i cmentarzyska (Mogilno, stan. 11 [kat. 399] i Mogilno, stan. 76 [kat. 805]). Punkty te dzieli odległość około 800 metrów. Zwraca jednak uwagę odmienne ich położenie – osada funkcjonowała na rozległym, wyraźnie eksponowanym w terenie wyniesieniu, zaś nekropolia położona była w obrębie niewielkiego cypla w pobliżu terasy nadzalewowej.

Z fazy A1-A2 pochodzą znaleziska kultury przeworskiej o ustalonej lokalizacji, które odnaleziono w okolicach: Żnina (1 osada), Biskupina (2 cmentarzyska, osada) i Zbiornika Pakoskiego (1 cmentarzysko). Wobec takiego układu sieci osadniczej próby określenia wielkości zespołów oraz terenów przez nie eksploatowanych są trudne do określenia. Jedyne zespoły osadnicze, składające się z cmentarzyska szkieletowego oraz osady z grobem szkieletowym.

Stanowiska w Godawach [kat. 139] i Biskupinie, stan. 17 i 17a [kat. 17] rozdziela dno doliny Gąsawki, a odległości między nimi wynosi około 700-800 metrów.

Z późniejszych faz MOPR – A2-A3/B1 reprezentowane są znaleziska kultury przeworskiej z okolic Mogilna (2 cmentarzyska), Biskupina (1 osada) oraz znad Zbiornika Pakoskiego (4 osady i 1 cmentarzysko). Ślady z trzeciego z obszarów, występują w podobnej strefie krajobrazowej w odstępach od około 2,5 km po 6.4 km. Uwzględniając także znaleziska powierzchniowe (2 osady datowane na MOPR), odległości te wynoszą od 2,5 km po 3,8 km. Można sugerować, że są to obszary o promieniu 1,2 km – 1,9 km, co daje maksymalnie powierzchnię 4,5 a 11,3 km² (450-1130 ha). Na wielkość obszarów eksploatowanych przez te mikroregiony wpływa bez wątpienia sąsiedztwo dużego zbiornika, który mógł utrudniać wykorzystanie terenów położonych na przeciwnym brzegu.

Natomiast pozostałości osadnictwa społeczności „wielbarskiej” występują w większości obszarów próbnych, a więc w okolicach Żnina, (3 osady), Biskupina (8 osad, 1 cmentarzysko), Mogilna (4 osady, 2 cmentarzyska), Wągrowca (4 osady, 1 cmentarzysko), Mieściska (4 osady, 1 cmentarzysko) i Gniezna (2 osady, 1 cmentarzysko). Poszczególne zespoły osadnicze położone są w odległości od około 1500 m w okolicach Biskupina, po 4800 m w przypadku okolic Wągrowca. Najczęściej notowano dystans w okolicach 3000 m. Maksymalne powierzchnie użytkowane przez mikroregiony osadnicze kultury wielbarskiej wynoszą więc od 1,76 km² do 7 km² (176-700ha).

Takie różnice mogą być efektem wielu czynników, od tych wynikających z interpretacji znalezisk, po właściwości sieci osadniczej kultury wielbarskiej. Przyjmując te drugą możliwość, przyczyn niewielkich odległości między osadami w okolicach Biskupina (obszaru najlepiej rozpoznanego) można doszukiwać się w rozwoju demograficznym i gospodarczym, który spowodował zagęszczenie sieci osadniczej. Przejawem tego było pojawienie się osad we wcześniej nie zasiedlonej części wysoczyznowej (Biskupin, stan. 10, [kat. 13]; Huta Palędzka, stan. 6 i 7 [kat. 190, 191], Palędzie Kościelne [kat. 445]).

Kwestią dyskusyjną pozostaje liczba punktów wchodzących w skład mikroregionów osadniczych kultury wielbarskiej. Z terenów północno-wschodniej Wielkopolski pochodzą tylko nieliczne osady i cmentarzyska, mogące być interpretowane jako zespoły. Takie relacje mogły łączyć osadę w Babie [kat. 1] i cmentarzysko w Mogilnie, stan. 11 [kat. 399]. Punkty te znajdowały się w na zboczach rozległych, piaszczysto-gliniastych wyniesień, rozdzielonych ciekim wodnym. Dystans między nimi wynosił około 300 m. Innym przykładem są osady z Kakulina [kat. 251, 255], Goślinowa [kat. 162-164], Jaroszewa i Brzyskorzystewka [kat. 215, 35] czy Biskupina [kat. 16, 18]. Ze względu na skalę ich rozpoznania trudno jest ocenić, czy mamy w tych przypadkach do czynienia z układem, gdzie osady pełniły równorzędne role względem siebie, czy też z układem

osady centralnej i osiedli satelickich. Ten drugi wariant reprezentuje prawdopodobnie sytuacja z Jaroszewa i Brzyskorzystewka, gdzie większa osada zajmowała stok i kulminację wzniesienia, natomiast mniejsze osiedle znajdowało się na nisko położonej partii terasy nadzalewowej. Osady te dzieliła odległość około 500 metrów oraz bariera terenowa w postaci niewielkiej rzeki Rawki.

Niewielka liczba oraz słaby stan rozpoznania mikroregionów kultury przeworskiej znacząco utrudnia próby przedstawienia podobnych szacunków dla POR. Pozostałości osadnictwa tej kultury odnaleziono na terenie 3 obszarów testowych, w okolicach: Biskupina (osada i cmentarzysko), Mogilna (2 osady) i Gniezna (4 osady). Poza dwoma punktami z Chabska [kat. 46, 48], pozostałe osiedla znajdują się w znacznym rozproszeniu, a odległości między nimi wynoszą do 10 do 15 km w linii prostej. Taki stan może być spowodowany stanem badań, choć z drugiej strony, sytuacja ta znajduje nawiązania do obszarów centralnej Wielkopolski, gdzie w POR i początkach OWL stwierdzono wyraźne rozrzedzenie sieci osadniczej (por. Machajewski 2020, s. 248).

Osady

Spośród osad z omawianego przedziału czasowego dysponujemy układem zabudowy jedynie kilkunastu z nich. Ze względu na wielkość prac archeologicznych tam prowadzonych, do rozważań nad rozplanowaniem osiedli wykorzystane zostaną jedynie wyniki z Jaroszewa, stan. 23 [kat. 215], Sobiejuch [kat. 630], Żnina-Wsi [kat. 797], Gąsawy [kat. 132], Tarnowa Pałuckiego [kat. 599], Siedlecza [kat. 588], Goślinowa [kat. 162] i Pawłowa [kat. 469]. Odpowiadają one 3 horyzontom osadniczym: SOPR/MOPR, MOR, POR.

Pozostałości osiedli ludności kultury jastorfskiej zostały odkryte na dwóch, spośród wymienionych wyżej stanowisk. W obu przypadkach trudno mówić o czytelnych układach obiektów, choć tworzyły one niewielkie koncentracje. W Sobiejuchach, stan. 10 [kat. 630], w bliskiej odległości (1-3 m) od siebie znajdowało się 7 jam gospodarczych i zasobowych, zaś pozostałe obiekty występowały w wyraźnym rozproszeniu. W Gąsawie natomiast [kat. 132] pojedyncze jamy towarzyszyły ziemiance, a pozostałe obiekty odnajdowano pojedynczo, w odległości około 30-40 m. Trudno zatem jest stwierdzić, czy jest to układ reprezentatywny dla całej osady, czy też są to jedynie jej mniej intensywnie zabudowane partie. Z podobnymi sytuacjami spotykamy się też na innych osadach tej kultury na Niżu Polskim, gdzie spotykamy się z układem gniazdowym (por np. Machajewski, Pietrzak 2008, mapa 3, 3C; Michałowski, Teska 2017, plan I.1; Kaczor, Żółkiewski 2017, plan II.1). W przypadku rozpoznanej w największym stopniu osady w Poznaniu-Nowym Mieście podejrzewa się, że zabudowa zorganizowana była wokół centralnego, pustego placu dookoła którego występowały zgrupowania ziemianek, zaś na jej rubieżach obiekty występowały w silnym rozproszeniu (por. Machajewski, Pietrzak 2008a, s. 168).

Na północnowschodnio wielkopolskich osiedlach z MOR i POR stwierdzono dwa zasadnicze rodzaje organizacji przestrzeni, które określić można jako uporządkowany i nieuporządkowany. W przypadku osad w Gąsawie [kat. 132], Goślinowie [kat. 162], Jaroszewie [kat. 215], Siedleczku [kat. 588] i Tarnowie Pałuckim [kat. 599] rysuje się widoczny podział na część produkcyjno-gospodarczą i mieszkalną. W Jaroszewie i Gąsawie, ziemianki i naziemne budowle słupowe koncentrowały się dookoła niezabudowanych placów, zaś wokół nich rejestrowano liczne paleniska. Jest to jeden z najbardziej typowych sposobów rozplanowania przestrzeni w OWR i bywa określany jako zabudowa zagrodowa (por. Kobyliński 1988, s. 63; Skowron 2014, s. 184). Ponadto na osiedlach tych odkryto pojedyncze ciągi dołków postłupowych, które można interpretować jako reliktów ogrodzeń, rozdzielających zagrody. Tego typu założenia bywają jednak spotykane dość rzadko (por. Schuster 2004, s. 50-60, Skowron 2014, s. 175-176).

Reguł tych prawdopodobnie nie zastosowano w przypadku osady w Żninie-Wsi, gdzie na powierzchni blisko 390 arów zarejestrowano silnie rozrzedzony układ obiektów. W tym przypadku obiekty o domniemanej funkcji mieszkalnej znajdowały się w bliskim sąsiedztwie założeń produkcyjnych, takich jak piece czy paleniska. Wrażenie pewnego chaosu może być w tym przypadku spowodowane charakterem osady, pełniącej zapewne rolę pomocniczą względem osady centralnej i funkcjonującej jedynie sezonowo, np. w związku z wypasem zwierząt lub prowadzonym okazjonalnie wypałem wapna. Podobne ośrodki występowały m.in. na Pomorzu (por. Kobyliński 1988, s. 77-78).

Budynki o domniemanej funkcji mieszkalnej

Wśród tej grupy obiektów występują dwie zasadnicze kategorie: budynki zagłębione w grunt oraz budowle o naziemnej konstrukcji słupowej. Siłą rzeczy przeznaczenie tego rodzaju założeń nie zawsze jest możliwe do ustalenia, część z nich mogła pełnić różne funkcje zależnie od zapotrzebowania danej społeczności (por. Michałowski 2011, s. 163-170).

Obiekty zagłębione reprezentowały dwie główne odmiany, obiekty z czytelnym układem słupów, oraz jamy pozbawione śladów po takiej konstrukcji. Obiekty bezsłupowe z północnowschodniej Wielkopolski odnajdywano na większości badanych wykopaliskowo osad społeczności kultury jastorfskiej, wielbarskiej i przeworskiej. Stanowią one jeden z najczęściej występujących na ziemiach polskich kategorii obiektów, do niedawna interpretowanych jako typowy budynek mieszkalny w OWR (por. Michałowski 2011, s. 171). Obiekty z omawianego obszaru reprezentują przede wszystkim założenia o prostokątnych lub owalnych zarysach rozmiarach od 6 do 30 m², choć najczęściej jest to powierzchnia 12-14 m². Ponadto charakteryzowały się najczęściej płaskim dnem i głębokością dochodzącą do 1,2 m.

Wśród obiektów zagłębionych, którym towarzyszą ślady konstrukcji słupowej, można wymienić obiekty z parą słupów znajdujących się poza obrysem jamy, oraz ziemianki gdzie dołki posłupowe występowały wewnątrz jamy, wyznaczając w ten sposób zasięg ścian budynku. Szacowana powierzchnia tych budynków mieści się w przedziale 7 – 31 m², przy czym najczęściej są to założenia o wielkości między 9 a 15 m². Obiekty te występowały zarówno na osiedlach kultury wielbarskiej i przeworskiej. W przypadku części ziemianek z Goślinowa, Gąsawy, Pawłowa, Siedlecza i Lubochni obiekty te posiadały wewnątrz pozostałości obiektów produkcyjnych – różnego rodzaju pieców lub palenisk, przez co mogą być interpretowane jako warsztaty lub pracownie (Skowron 2014, s. 87-88).

Budowle o konstrukcji słupowej, niezagłębione w ziemi wystąpiły na 3 osadach. Ze względu na stan zachowania oraz brak takiej interpretacji w opracowaniu wyników badań, trudno jest scharakteryzować domostwa z osady z POR z Jaroszewa, stan. 23 [kat. 215]. Na podstawie analizy planu zbiorczego można zaproponować wydzielenie 3 takich konstrukcji, w tym jednej potencjalnej budowli halowej. Z drugiej strony, niektóre układy słupów mogą stanowić pozostałości ogrodzenia okalającego poszczególne zagrody. Istnienie tego typu rozwiązań potwierdzone jest we wschodnich Niemczech – m.in. w Herzsprung (Schuster 2004, s. 50-60) i Görlitz (Berg-Hobohm 2004). Wyraźniej rysują się zarysy budynków słupowych z późnorzymskiej osady w Gąsawie [kat. 132]. Były to obiekty jednonawowe o prostokątnym zarysie i wymiarach od 9 do 19 m². Wewnątrz nie stwierdzono jednak obecności obiektów produkcyjnych lub palenisk, co może wskazywać na ich pozaprodukcyjne przeznaczenie (domy mieszkalne, stajnie, zagrody dla zwierząt).

Niezwykle interesującym znaleziskiem jest jednonawowy obiekt halowy z Jaroszewa, stan. 27 [kat. 216], łączony z MOPR. Jego długość sięgała 48 metrów, zaś szerokość od 6 do 4 m. Mniej więcej w połowie długości budynku słupowego, odnaleziono owalny w zarysie bruk kamienny, bez śladu węgli drzewnych. Trudno ocenić, czy między tymi obiektami istnieje bezpośredni związek (bruk może pochodzić z innego okresu). Zasięg i lokalizacja wykopów badawczych uniemożliwiają wiarygodną ocenę roli którą ów obiekt pełnił w strukturze osady.

III.3.3. Podstawy gospodarcze

III.3.3.1. Gospodarka żywnościowa

Zagwarantowanie pożywienia członkom danej społeczności stanowi niewątpliwie jedno z podstawowych zadań każdej grupy społecznej (Malinowski 1958, s. 69), z tej przyczyny gospodarka żywnościowa należy do najistotniejszych aktywności ludzkich. W kontekście społeczności z OWR jest to jednocześnie bardzo słabo zbadana dziedzina życia (Rodzińska-Nowak 2012, s. 10-12). Z obszarów północno-wschodniej Wielkopolski źródła do poznania uprawy roli

ograniczają się wyłącznie do wyników badań palinologicznych, przeprowadzonych w okolicy Biskupina. Istotnym ograniczeniem jest w tym przypadku brak możliwości bardziej precyzyjnego datowania analizowanych osadów, przez wyniki przypisywane są do całego okresu od MOPR po OWR. Wskazują one na dominującą rolę żyta w strukturze upraw, co poświadczają zarówno znaleziska ziaren tego zboża, jak i pyłki chwastów mu towarzyszących (chaber bławatek). Z ustaleń Marii Lityńskiej-Zajac (1997, s. 66) wynika, że zboże to wyraźnie dominowało w uprawach na ziemiach polskich. Jednocześnie ze względu na głęboki system korzeniowy, żyto należy do gatunków wymagających zastosowania ulepszonych narzędzi, takich jak radła płozowe z żelaznym krojem (Rodzińska-Nowak 2012, s. 100). Zboże to ma jednocześnie niewielkie wymagania termiczne i glebowe, przez co z powodzeniem może być uprawiane na glebach lekkich, w tym piaszczystych i pylastych. W Wielkopolsce północno-wschodniej, gleby takie występują najczęściej w dolinach rzecznych.

Poza żytem w osadach z Jeziora Biskupińskiego pozyskano też nasiono lnu. Roślina ta jest rzadko odnotowywana w spektrach pyłkowych na ziemiach polskich, co jak zaznacza Judyta Rodzińska-Nowak (2012, s. 104) stoi w pewnej sprzeczności z odkrywanymi na Niżu roszarniami lnu. Brak jest natomiast szczątków innych zbóż, w tym chętnie uprawianych przez ludność kultury wielbarskiej na Pomorzu: jęczmienia i prosa (Lityńska-Zajac 1997, s. 67, Polcyn 2019, s. 16-162). Zboża te charakteryzują się dużymi wymaganiami termicznymi (kiełkuje w temperaturze powyżej 10°C), wymaga też lepszych gleb – z trudem rośnie na piaskach i glebach torfiastych. Należy jednak zaznaczyć, że profile palinologiczne uwzględniające OWR pochodzą tylko z okolic Biskupina i Łekna, a więc terenów gdzie w dolinach rzek dominują piaski i torfy – środowisko niesprzyjające tym uprawom. Proso związane było przeważnie z gospodarką wypaleniskową, stosowaną przypuszczalnie na terenach oddalonych od dna dolin, gdzie mogło dominować żyto – uprawiane dzięki zastosowaniu orki.

Lepiej poświadczona jest znajomość hodowli, której ślady w postaci szczątków zwierzęcych pozyskiwano na większości osad. Niestety, stan ich opracowania znacznie tę bazę uszczupla. Dotyczy to zwłaszcza źródeł z okresu przedrzymskiego – kości z tego okresu są nieliczne (największy zbiór – z Sobiejuch, stan. 10 [kat. 630] zawiera 76 fragmentów) i poza prostą analizą struktury gatunkowej nie dostarczają innych informacji. Zdaniem Kamili Waszczuk, analizującej te materiały, znaleziska z osad kultury jastorfskiej z okolic Żnina nie mogą być traktowane jako odzwierciedlenie struktury stad, gdyż stanowią zbyt nieliczny i najprawdopodobniej przypadkowy zbiór (Waszczuk 2018, s. 149-150).

Porównując ze sobą wyniki ekspertyz z osad z OWR z okolic Jeziora Pakoskiego, Gniezna i Żnina możemy zaobserwować pewne odmienności, choć mają one raczej charakter drugoplanowy.

We wszystkich przypadkach w rekonstruowanej strukturze stad dominowało bydło, którego udział wynosił od 44,9% w Dobieszewicach po 74,3% w Tarnowie Pałuckim. Kolejne pod względem liczebności były szczątki świni i drobnych przeżuwaczy, które rejestrowano często w podobnej ilości. Pozostałości świni występowały więc od 13% w Siedleczku po 24% w Jaroszewie [kat. 215]; szczątki owcy/kozy notowano zaś najczęściej w Dobieszewicach (23,8%), a najmniejszy ich odsetek stwierdzono w Tarnowie Pałuckim (9,5%). Wyraźne różnice pojawiły się w przypadku konia, którego kości wystąpiły licznie w Jaroszewie, Siedleczku i Dobieszewicach (odpowiednio 12%, 7% i 10%), na pozostałych osadach ich liczebność nie osiągała 2%. Niewiele wskazuje na udział mięsa tego zwierzęcia w diecie społeczności ze schyłku starożytności w północno-wschodniej Wielkopolsce, choć z innych obszarów zajętych przez kulturę przeworską pochodzą też szczątki pokonsumpcyjne (Rodzińska-Nowak 2012, s. 115).

W trzech przypadkach udało się określić rasę zwierząt hodowlanych. Wśród bydła stwierdzono występowanie wyłącznie kości bydła krótkorogiego, o rekonstruowanej wysokości dochodzącej do 110 cm w kłębie. Rasa ta zdecydowanie przeważała też na innych osadach z OWR z ziem polskich, zapewne ze względu na dużą wytrzymałość na chłodny i wilgotny klimat subatlantycki (Rodzińska-Nowak 2012, s. 114 – tam starsza literatura). Przetrwanie proporcjonalnie licznych stad bydła w okresie zimowym, wymagało zmagazynowania dla nich dużych ilości paszy oraz prowadzenia wypasu całorocznego. Najlepsze ku temu warunki stwarzały dna dolin rzecznych, porośniętych roślinnością łąkową i lasami łęgowymi, co umożliwiało prowadzenie wypasu nawet w porze zimowej (Rodzińska-Nowak 2012, s. 117). O okresowych niedoborach paszy świadczą ustalenia Kamili Waszczuk (2018), która analizowała źródła osteologiczne z osady w Jaroszewie [kat. 215] z MOR i POR. Badaczka zwróciła bowiem uwagę na zmiany na kości jednego ze zwierząt, które wskazują na okresowe niedożywienie. Problemy te były szczególnie dotkliwe w czasie zimy, na przednówku oraz w okresie wiosenno-letnich podtopień pastwisk znajdujących się najniżej położonych partiach dolin. Duża wilgotność miała również niekorzystny wpływ na jakość paszy, gdyż powodowała jej zakwaszenie, co negatywnie wpływało zwłaszcza na trzodę chlewną (Pyrgała 1973, s. 489).

Tereny zalesione, nie sprzyjały też wypasowi owiec, które wymagały bardziej nasłonecznionych i otwartych pastwisk (Pyrgała 1973, s. 489). Wysoki odsetek tej grupy zwierząt – zwłaszcza na Kujawach i terenach przyległych, tłumaczony był jako efekt oddziaływań ze strony Celtów, których gospodarka w znacznej mierze opierała się na hodowli małych przeżuwaczy (Makiewicz 1977, s. 111-114). Inną koncepcję przedstawiła Teresa Dąbrowska (1988, s. 220-221), wskazując na duży udział kości tych zwierząt wśród znalezisk z grodzisk kultury łużyckiej na Pałukach i Kujawach, co może wskazywać na silną tradycję w hodowli kozy i owcy, wynikającą również z dogodnych

warunków do rozwoju tych stad.

Dieta społeczności z północno-wschodniej Wielkopolski uzupełniana była dziczyzną, żółwiami i ptactwem – być może drobiem. Szczątki tych zwierząt odnaleziono na osadzie z MOR i POR w Goślinowie, zaś nieliczne zbiory kości jelenia, sarny i bobra odkrywano na większości osad z omawianego terytorium. Na osadzie w Gąsawie [kat.132] potwierdzono też wykorzystanie małży - skójki (*Unio pictorum*, *tumidus*, *crassus*), których muszle noszą znamiona obróbki termicznej, co jest zjawiskiem ekstremalnie rzadkim w OWR (uprzejma informacja dr Aldony Kurzawskiej). Trudna w ocenie jest też rola rybołówstwa, które poświadczane jest jedynie w przypadku grzędła do sieci z Dobieszewic [kat. 94].

III.3.3.2. Wytwórczość rękodzielnicza

Poza wytwarzaniem żywności, społeczności zamieszkujące u schyłku starożytności tereny północno-wschodniej Wielkopolski zajmowały się też kilkoma dziedzinami wytwórczości rękodzielniczej – od czynności najmniej skomplikowanych, po rzemiosła wymagające specjalistycznej wiedzy, odpowiednich narzędzi i warsztatów. Jedynie część z nich znajduje potwierdzenie w źródłach archeologicznych.

Do podstawowych zajęć należało włókiennictwo i tkactwo, które poświadczane jest licznymi znaleziskami przęślików oraz pojedynczymi ciężarkami tkackimi i metalowymi igłami. Za tradycyjne surowce do produkcji tkanin uważane są wełna i len (którego ziarniak znaleziono w warstwie datowanej na OWR), choć dopuszcza się też używanie konopii i sierści zwierząt – w tym włosia końskiego (Maik 1988, s. 21-48). Tekstylią wytwarzano na pionowych krosnach, które prawdopodobnie były ustawiane w specjalnie do tego przygotowanych pomieszczeniach. Do tej roli dobrze nadawały się niewielkie budynki zagłębione w ziemi – jako obiekty tego typu interpretowane są np. ziemianka z Szymanowic (Michałowski, Sikorski 2010, s. 425-427) na Dolnym Śląsku, czy piwniczka z Bocov-Ploiești w Rumunii (Comșa 1968; Michałowski 2011, s. 167, ryc. 87). Być może podobną rolę na osadzie z POR w Gąsawie pełnił obiekt 242. Była to prostokątna w zarysie i profilu ziemianka, dookoła której wzniesiono konstrukcję słupową. W jej wypełnisku, poza dużą ilością polepy z odciskami elementów konstrukcji ścian odnaleziono m.in. igłę z brązu, kompletny ciężarek tkacki a także płytkę kościaną o nieokreślonym przeznaczeniu. Z tej perspektywy ciekawy zespół pojawił się w grobie 1 z fazy A2, z nekropolii kultury jastorfskiej i przeworskiej z Mogilna, stan. 76 [kat. 805]. Wewnątrz popielnicy nakrytej misą, znajdowało się bogate wyposażenie, składające się z glinianego przęślika, żelaznej igły, noża prostego i sierpikowatego, zapinki z brązu i żelaznej klamry do pasa. Trudno ocenić, czy przedmioty te z całą pewnością należały do zmarłej/zmarłego, wskazują jednak na istotną rolę tej gałęzi produkcji w świadomości grupy użytkującej cmentarzysko. Przęśliki odnajdywano też na cmentarzyskach i

innych podokresów, m.in. w grobie z fazy B2/C1 z Szelejewa, stan. 1 [kat.678].

Poświadczona źródłami archeologicznymi jest też metalurgia żelaza. Obiekty związane z jego produkcją i obróbką, takie jak ogniska dymarskie, paleniska kowalskie i piec dymarski typu kotlinkowego, rejestrowano na większości omawianych w pracy osad z OWR. Najczęstszą kategorią obiektów hutniczych, były ogniska dymarskie. Te niewielkie (średnica do 0,5 m), nieckowate jamy wypełnione były różnej wielkości bryłami żużla żelaznego, którego masa nie przekraczała 3 kg (por. tabl. XXXVI). Dookoła obiektów widoczne często były warstwy silnie przepalonego calca. Szacuje się, że były to założenia o niskiej wydajności, wynoszącej od 0,2 do 0,5 kg żelaza (Piaskowski 1970, s. 51), a ich stosowanie było odpowiedzią na okresowe niedobory tego surowca. Piecowiska te, za wyjątkiem Kakulina [kat.251] występowały w rozproszonym układzie, sprawiającym często wrażenie nieuporządkowanego, co jest cechą charakterystyczną zespołów działających doraźnie. Surowiec otrzymywany w ten sposób, ze względu na gorsze właściwości, nie nadawał się też do produkcji narzędzi lub broni.

Wyjątkowym znaleziskiem pochodzącym z osady w Goślinowie jest piec dymarski typu kotlinkowego. Podobne założenia były podstawowym obiektem odkrywanych na piecowiskach w Górach Świętokrzyskich i na Mazowszu (Bielenin 1973, s. 67, Orzechowski 2013, s. 100). Poza rejonami gdzie prowadzono wyspecjalizowany, nastawiony na eksport wytop żelaza, piece tego typu są rzadko odkrywane. Ich wykorzystanie wymagało bowiem wyspecjalizowanej wiedzy, co wpływało na wyjątkowy status społeczny „czarnych” metalurgów (Orzechowski 2013, s. 269). Kotlinki takie nie występowały też na obszarach objętych osadnictwem kultury wielbarskiej, gdzie stosowano rozwiązania w typie ognisk dymarskich. Wyjątkiem może być uporządkowane piecowisko z Rogowa, pow. toruński, liczące 512 kotlinek (Karbowniczek, Suliga 2019, s. 103), które z uwagi na zastosowanie w trakcie wypału topnika – wapna, a więc technologii nieznannej nawet w obrębie wyspecjalizowanych pracowni w Górach Świętokrzyskich i na Mazowszu, budzi pewne wątpliwości chronologiczne (Karbowniczek, Suliga 2019, s. 109).

Dalszy etap procesu technologicznego związanego z obróbką żelaza odbywał się w paleniskach kowalskich, gdzie uzyskiwano temperatury rzędu 200-300°C i poprzez skuwanie oddzielano żużel od łupki żelaza. Obiekty takie odnaleziono w Goślinowie i Siedleczku.

Istotną dziedziną wytwórczości był wypał wapna, który poświadczony jest znaleziskami pozostałości pieców wapienniczych z Chabska, Lubochni i Żnina-Wsi (por. tabl. XXX). Były to głębokie, owalne w zarysie jamy, czasami posiadające kamienną konstrukcję komory. Swoim kształtem oraz głębokością, obiekty te nawiązują w ten sposób do typu II.1. w ujęciu Andrzeja Michałowskiego i Artura Sobuckiego (2011, s. 290). Wapiennik z Lubochni wraz z jamą przypiecową odkryto bezpośrednio poniżej prostokątnej w zarysie jamy, interpretowanej jako

budynek w którym przygotowywano i prowadzono wypał wapna (Cybulska 2009, s. 27-28). Ze względu na wydzielające się w trakcie tego procesu trujące gazy, wypał taki musiał odbywać się w dobrze wentylowanych pomieszczeniach, być może w typie wiaty. Z taką sytuacją mamy do czynienia na osadzie w Wierzbowej, pow. poddębicki, gdzie wokół wapiennika znajdowały się ślady słupów podtrzymujących zadaszenie (Skowron 2014, s. 62, ryc. 27).

Niezwykle interesująca wydaje się również sugestia Tadeusza Wiślańskiego (1959, s. 89), dotycząca działania w Strzelcach [kat. 644] nad Jeziorem Pakoskim, pracowni wytwarzającej żarna rotacyjne. Tezę tę, uwiarygodniają też liczne znaleziska dolnych kamieni – leżaków, ze Strzelec [kat. 643, 644] (3 egz.) i Głogówca [kat. 136] (11 egz.). Omawiając te kwestie Tadeusz Makiewicz (1975, s. 169) zasugerował możliwość kooperacji pomiędzy pracownikami w Strzelcach (produkującymi leżaki) i Janikowie (wytwarzającego bieguny żaren), co wskazywałoby na daleko posuniętą specjalizację produkcji w obrębie tego regionu oraz istnienie modelu organizacji opartego na produkcji półproduktów. Mankamentem tej hipotezy jest niewielka liczba znalezionych w Janikowie żaren (dwa półsurowce). Co ciekawe, z pozostałego obszaru północno-wschodniej Wielkopolski nie znamy podobnych znalezisk, co wskazuje na inny (kujawski?) kierunek eksportu tych towarów. Podkreśla to choćby znalezisko żarna nieckowatego, a więc technologicznie mniej zaawansowanego, z osady kultury wielbarskiej z Łęgowa [kat. 328].

III.3.3.3. Wymiana

Bardzo trudna do oceny, jest kwestia wymiany towarów. Źródła archeologiczne do badań nad tym zagadnieniem są wyjątkowo nieliczne i ograniczają się w zasadzie do pojedynczych zabytków, odkrywanych w niepewnym kontekście. Zabytki obcej proveniencji podzielić można na cztery grupy: elementy stroju, przedmioty codziennego użytku, monety i wyroby z bursztynu.

Do pierwszej grupy należą: zapinka typu Ex III 26 z Dąbrówki Słupskiej [kat. 71], A.239 z Juncewa [kat. 240] oraz zapinki z kulkami na kabłąku i zoomorficzne klamry do pasa z Mogilna [kat. 805], Świerkówca [kat. 691] i Wszedzenia [kat. 759-760]. Ze względu na wątpliwości dotyczące charakteru odkrycia (depozyt/złoże wtórne?), nie uwzględniam w tej grupie zapinek z OWL z Biskupina, stan. 4 [kat. 11]. Wśród przedmiotów codziennego użytku wymienić należy wykonane z brązu wiadro ze Słupów [kat. 627] i fragmenty naczyń *terra sigillata* odkrytych w niejasnym kontekście w Gąsawie (Rutkowski 1960, s. 55; Tyszler 1999, s. 28). Trzecia kategoria zawierająca numizmaty, skupia w większości znaleziska pojedyncze, skatalogowane w pracy Mariana Gumowskiego (1959). Są wśród nich monety greckie (nieokreślone) z Szubina [kat. 688] oraz rzymskie z przedziału od I do IV w. po Chr., m.in. ze Żnina (Gumowski 1959, s. 111), Wenecji [737] i Cerekwicy (Gumowski 1959, s. 111). Znaleziska bursztynu ograniczają się do pojedynczych paciorków, odkrytych w Dębogórze (Mączyńska 1985, s. 275) i Krzyżownicy [kat. 297], a więc w

kontekście kultury wielbarskiej (por. Makiewicz 1996, Abb. 2).

Jednym ze sposobów wytłumaczenia tak skromnej liczby źródeł, może być odwołanie się do stanu badań – zwłaszcza niewielkiej liczby rozpoznanych cmentarzysk. Przyjmując jednak, że stanowi to w pewnym stopniu odwzorowanie sytuacji pradziejowej, mała liczba śladów może być efektem niewielkiej skali wymiany dalekosiężnej czy też brakiem zamożnej warstwy społecznej. Brak napływu większych ilości importów wynikać może np. z oddalenia tych terenów od głównych szlaków handlowych lub braku wartościowych towarów które społeczności z północno-wschodniej Wielkopolski mogły zaoferować kupcom (por. Wielowiejski 1981, s. 48-410; 1996, s. 57-62). Nie można też zapominać, że część importów na terenie *Barbaricum* wiąże się raczej ze sferą polityczną, aniżeli handlową (Wołągiewicz 1970, s. 238-243; Makiewicz 1981, s. 252-253).

III.3.4. Sfera kultury duchowej

III.3.4.1. Cmentarzyska

Wśród stanowisk badanych wykopaliskowo, uwagę zwraca duża dysproporcja pomiędzy liczbą badanych osad i cmentarzysk (por. tabela 59). Nekropolie z północno-wschodniej Wielkopolski charakteryzują się niewielką liczbą grobów, choć wynika to zapewne ze stanu badań. Założenie to zdają się potwierdzać najnowsze badania w Kaliszankach [kat. 245] i Mogilnie [kat. 805], gdzie rejestrowano duże zagęszczenia grobów. Ogólną cechą zebranych w katalogu cmentarzysk, jest relatywnie skromne wyposażenie zmarłych. Wytwory z metali szlachetnych (srebro) odkryto tylko na nekropoliach w Cotoni [kat. 57] (bransolety węzowata i żmijowata) i Żninie [kat. 795] (para bransolet węzowatych) – były to jednak obiekty rozpoznane w trakcie badań amatorskich, z których nie posiadamy dokumentacji. W przypadku pozostałych grobów, wyposażenie stanowiły w większości wykonane z brązu lub żelaza elementy stroju (zapinki, sprzączki, klamry do pasa), przedmioty codziennego użytku (igły, rogowe grzebienie, przęśliki, noże) i naczynia gliniane, rzadziej elementy uzbrojenia (miecze, groty włóczni, umba tarcz).

Stan rozpoznania nekropolii w zasadzie uniemożliwia przeprowadzenie analiz planigraficznych, a w większości przypadków także i określenia topografii miejsc grzebalnych. Przedmiotem badań mogą być jednak pewne zwyczaje, zaobserwowane w pojedynczych przypadkach.

Tabela 59. Zestawienie dobrze datowanych cmentarzysk z północno-wschodniej Wielkopolski

Cmentarzysko	Chronologia - kultura	Liczba odkrytych grobów
Świerkówiec, stan. 1-2 [kat. 691]	A1-A3? - jastorfska i	24 groby – 12 jamowych, 12

	przeworska	popielnicowych
Mogilno, stan. 76 [kat. 805]	A1-A3 – jastorfska i przeworska	5 grobów popielnicowych, 3 jamowe
Niestronno, stan. 1A [kat. 414]	A1 - nieokreślona	grób popielnicowy
Podgórzyn, stan. 1 [kat. 480]	A1-A2 – jastorfska	2 groby – 1 popielnicowy
Gogółkowo, stan. 9b [kat. 142]	A1/A2 - nieokreślona	1 grób popielnicowy
Biskupin, stan. 17 [kat.17]	A2/A3 - przeworska	8 grobów szkieletowych
Godawy, stan. 1 [kat. 139]	A2/A3 - przeworska	1 grób szkieletowy
Dobieszewice, stan. 3 [kat. 97]	A2-A3/B1 - przeworska	2 groby jamowe
Szelejewo, stan. 1 [kat. 678]	B2/C1 - wielbarska	6 grobów ciałopalnych (2 popielnicowe, 4 jamowe)
Szelejewo, stan. 39 [kat. 681]	C1b-C2 – przeworska?	1 grób popielnicowy
Podlesie Wysokie, stan. 2 [kat. 492]	B2/C1 - wielbarska	1 grób popielnicowy
Kaliszanki, stan. 1 [kat. 245]	B2/C1 - wielbarska	Okolo 30 grobów – w tym jamowe, popielnicowe i szkieletowe
Cotoń, stan. 33 [kat. 57]	B2/C1 - wielbarska	1 grób szkieletowy
Pałędzie Kościelne, stan. 1 [kat. 443]	B2b-B2/C1 - wielbarska	7 grobów – 2 jamowe, 4 popielnicowe, 1 domniemany szkieletowy
Mogilno, stan. 11 [kat.399]	B2/C1 - wielbarska	4 groby ciałopalne – jamowe
Welnica, stan. 3 [kat. 734]	B2-C1b/C2 - wielbarska	znaleziska powierzchniowe

Nekropolie z okresu przedrzymskiego z północno-wschodniej Wielkopolski reprezentują zasadniczo cmentarzyska płaskie, niekiedy z konstrukcjami kamiennymi. Obiekty kultury jastorfskiej, to wyłącznie obiekty ciałopalne. Przepalone szczątki składane były w ceramicznych urnach, bądź w pojemnikach organicznych czasami nakrywanych misami lub kamieniami. Zwyczaje te są z reguły łączone z obrzędowością kultury jastorfskiej lub oksywskiej (por. np. Wołągiewicz 1981, s. 158, 194) i w zasadzie niespotykane w najwcześniejszych fazach rozwoju kultury przeworskiej (Bokinić 1999, s. 126).

Interesującą kategorią obiektów, są tzw. paleniska odkryte na nekropolii w Świerkówcu [kat. 691]. Było to 9 owalnych w zarysie jam, wypełnionych ciemnoszarą próchnicą, przepalonymi kamieniami i węglami drzewnymi, sporadycznie też ceramiką naczyniową i śladową ilością przepalonych kości. Ewa Bokinić (1999, s. 126) większość z nich zaliczyła do kategorii grobów, co wydaje się uzasadnione. Z podobnym obiektem spotkano się na sąsiednim cmentarzysku w Mogilnie, stan. 76 [kat.805]. Obiekt 4, datowany na fazę A3 i łączony z kulturą przeworską, wyróżniał się na tle pozostałych obiektów niewielkim, 14 centymetrowym zagłębieniem w grunt.

Warto jednak zauważyć, że była to jedyna spośród 9 jam, która nie była posadowiona w drobnoziarnisty piasku calcowym, a w ciężkiej glinie morenowej, co mogło wpłynąć na niewielki stopień jego zagłębienia.

Znaczna część grobów (w przypadku Mogilna w 6 na 9, a w Świerkówcu w 9 na 13) była obsypany resztkami stosu. Poza spalenizną, węglami drzewnymi i bardzo drobnymi, przepalonymi kośćmi w warstwie tej rejestrowano również fragmenty naczyń – przeważnie mis lub kubków, z których część nosiła ślady powtórnego przepalenia, co sugeruje ich zaleganie w stosie pogrzebowym.

Obecność kamieni i bruków kamiennych w grobach, stwierdzono w grobach ze Świerkówca, Mogilna i Podgórzyna.

Cmentarzyska użytkowane przez ludność kultury przeworskiej odnaleziono w Biskupinie, stan. 17 [kat. 17], Godawach, stan. 1 [kat. 139] i Dobieszewicach, stan. 3 [kat. 97]. Są to wyłącznie odkrycia sprzed – i zaraz po II wojnie światowej, liczące od 1 do 8 pochówków. Dwa pierwsze zawierały wyłącznie groby szkieletowe, trzecie – jamowe. Jeden z pochówków biskupińskich i grób z Godaw zawierały szczątki zmarłych ułożonych w pozycji wyprostowanej na wznak. W ich wyposażeniu znajdowały się elementy uzbrojenia i naczynia. W innym obiekcie z cmentarzyska w Biskupinie, szczątki zmarłego leżały bezładnie w obrębie jamy grobowej, co prawdopodobnie nie było wynikiem ich przemieszania na etapie odkrycia. Przedstawione układy rejestrujemy także na Kujawach, i Śląsku, gdzie stwierdzono dużą różnorodność pod względem ułożenia zwłok (Bykowski 1976, s. 139-142; Cofta-Broniewska, Bednarczyk 1998, s. 92; Błażejowski 1998, s. 32-34).

W porównaniu do wcześniej omawianych, zwyczaje funeralne społeczności kultury wielbarskiej wydają się lepiej rozpoznane. Wynika to niewątpliwie z ogólnego, lepszego stanu rozpoznania cmentarzysk tej kultury na ziemiach polskich. Na analizowanym obszarze odnotowano zarówno nekropolie płaskie jak i kurhanowe. Do tej drugiej kategorii zalicza się cmentarzysko w Pałędziu Kościelnym [kat. 443] (por. tabl. XXIII-XXV) oraz dwa domniemane kurhany z Sielca [kat. 595, 596]. Liczebnie przeważają jednak cmentarzyska płaskie, a w tej grupie wyróżnia się nekropolia w Kaliszankach, stan. 1 [kat. 245]. Wśród 30 odkrytych tam grobów, znajdują się zarówno pochówki szkieletowe, jak i ciałopalne – popielnicowe oraz złożone wprost do jamy grobowej. Ich wyposażenie stanowiły jedynie elementy stroju oraz gliniane naczynia. W przypadku jednego z grobów szkieletowych stwierdzono przemieszany układ kości, wynikający z ponownego otwarcia grobu, zapewne w krótkim czasie po zakończeniu ceremonii pogrzebowych. Jest to zwyczaj obserwowany na obszarach kultury wielbarskiej, tłumaczony motywami rabunkowymi (Skorupka 2001, s. 241) lub chęcią pozyskania kości zmarłych (Kokowski 2007, s. 131-136;

Schuster 2018, s. 28-33; Żychliński 2018, s. 198-199). Inną cechą obrzędowości pogrzebowej tej ludności, była wyraźna dominacja liczebna kremacji przed inhumacją, którą reprezentują obiekty w Kaliszankach, Cotoniu oraz prawdopodobnie Palędziu Kościelnym i Żninie.

III.3.4.2. Pozostałe miejsca

Ze sferą duchową wiążą się też niewątpliwie miejsca sprawowania innych rytuałów, w tym miejsca kultu. Wskazanie tego typu punktów jest jednak bardzo trudne, głównie ze względu na niski poziom znajomości zwyczajów kultury duchowej. W północno-wschodniej Wielkopolsce zlokalizowano, jak dotychczas, jedno takie miejsce – źródło wody w Biskupinie, stan. 15 [kat. 16]. W trakcie prowadzonych tam badań wykopaliskowych odkryto bruk kamienny, któremu towarzyszyły pozostałości konstrukcji drewnianej, zapewne pomostu. Na poziomie bruku stwierdzono obecność naczyń, zapinek z brązu oraz kości zwierzęcych – w tym końskich czaszek, które wskazują iż konstrukcje te powstały w MOPR (A2-A3?), a źródło użytkowano także w MOR. Dookoła źródła zarejestrowano również pozostałości warstwy kulturowej z MOPR i jamę zawierającą szkielet psa.

Pochówki psów odnaleziono również nad Zbiornikiem Pakoskim – w Strzelcach i Dobieszewicach. Ich obecność wiąże się prawdopodobnie ze sferą magiczną i kultem ogniska domowego, charakterystycznego dla obszarów *Magna Germania* (Makiewicz 1977, s. 264-265). Być może podobną rolę pełnił obiekt 78 z Jaroszewa, stan. 27 [kat. 216]. Ta prostokątna w zarysie, wypełniona kamieniami jama, wewnątrz której odkryto całe naczynia, pełniła prawdopodobnie funkcję kultową (ofiara zakładzinowa?).

III.3.5. Struktury społeczne a strategie osadnicze

Jednym z ważniejszych czynników kształtujących sieć osadniczą były relacje pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi (Żak 1985, s. 84). Zwyczajowo struktury społeczne badane są przez pryzmat organizacji cmentarzysk, co w przypadku obszarów północno-wschodniej Wielkopolski jest zadaniem bardzo trudnym.

Analizując źródła archeologiczne z tego obszaru można przyjąć, że procesy zasiedlania tych terenów przebiegały w zgodzie z pewną przyjętą strategią dawnych społeczności. Świadczy o tym między innymi lokalizacja osiedli w miejscach o podobnych walorach krajobrazowych, co moim zdaniem, pozwalało na zaspokojenie elementarnych potrzeb, takich jak dostęp do wody, pożywienia i innych surowców, poczucia bezpieczeństwa oraz możliwości kontaktu z sąsiednimi mikroregionami. Społeczności, które identyfikujemy z kulturą jastorfską, przeworską i wielbarską podlegały oczywistym ograniczeniom, związanym choćby z wydajnością ekstensywnego rolnictwa,

to jest z konkretnymi wymaganiami glebowymi, dostępnością paszy i wody dla zwierząt hodowlanych. Wyrazem tego są dobrze dziś czytelne preferencje siedliskowe, a więc zakładanie osiedli przede wszystkim w obrębie dolin i sąsiedztwie cieków wodnych. Na sieć osadniczą składało się prawdopodobnie kilka równoczesnych osad, położonych w odległości kilku kilometrów od siebie. Analizowane punkty dzieliło zazwyczaj około 3 kilometrów, a więc dystans możliwy do przebycia w relatywnie krótkim czasie (od około 1 godziny w cieplejszych porach roku, po kilka godzin zimą). Być może jest to przejaw potwierdzonej dla wczesnego średniowiecza reguły sąsiedzkiej wspólnoty użytkowników, a więc możliwości (w miarę) bezkonfliktowego podziału zasobów naturalnych, w sytuacji ich niedoboru (por. Modzelewski 2004, s. 259-261). Niedostatki te widoczne są np. dzięki analizie szczątków zwierzęcych z osady w Jaroszewie [kat. 215].

Brak dobrze przebadanych cmentarzysk z analizowanego obszaru powoduje, że próby określenia relacji panujących wewnątrz grup zamieszkujących te tereny mogą być poczynione jedynie na podstawie analogii z lepiej rozpoznanych obszarów. Tradycyjnie więc, ugrupowaniom kultury wielbarskiej i przeworskiej przypisuje się patriarchalny model organizacji społeczeństwa, którego podstawą były zajęcia związane z rolnictwem i hodowlą, przy okazjonalnym uczestnictwie w wyprawach zbrojnych (por. Steuer 1982, s. 204; Cieśliński 2016, s. 239). Część badaczy podkreśla wysoką pozycję kobiet, o czym świadczy stopniowy wzrost „zamożności” pochówków żeńskich oraz zaniechanie (w kulturze wielbarskiej) deponowania w grobach broni (Kristiansen 1991, s. 35; Skóra 2015, s. 209-210). Za podstawową komórkę uważana jest rodzina, składająca się zazwyczaj z monogamicznego małżeństwa, posiadającego kilkoro dzieci, natomiast bardzo rzadko miały do niej należeć osoby ze starszego pokolenia (Czarnecka 1990, s. 110; Skóra 2015, s. 219). Na gruncie znalezisk z omawianego czasu i terytorium można przyjąć, że sąsiadujące ze sobą zespoły osadnicze zamieszkiwane były przez grupy rodowe.

Ważną cechą takiej grupy sąsiedzkiej lub wspólnoty rodowej była możliwość obrony użytkowanego przez siebie terytorium. O kwestiach tych – szczególnie o regułach zapraszania „obcych” w obręb swojego terytorium wspominają już wczesne źródła pisane, jak choćby prawo salickie Franków, regulujące kwestie własności ziemi oraz gościnności (por. Modzelewski 2004, s. 276-277). Oczywiście nie znane są nam podobne zwyczaje w stosunku do ugrupowań kultury jastorfskiej, przeworskiej czy wielbarskiej, jednak fakt bliskiego sąsiedztwa reliktyw sieci osadniczej, łączonych z różnymi kulturami archeologicznymi każe problem ten rozpatrzeć. Wobec niskiej wydajności rolnictwa oraz teoretycznie niewielkich obszarów będących w stałym użytkowaniu mieszkańców poszczególnych zespołów osadniczych (w pracy przyjąłem pole o promieniu 1-1,5 km od centrum osady) trudne do obrony wydaje się stanowisko mówiące o wspólnym użytkowaniu danego terytorium jednocześnie przez dwie grupy należące do różnych

wspólnot rodowych/plemiennych. Koegzystencja taka możliwa byłaby jedynie w przypadku niewielkiej liczebności obu populacji, co niejako wymusiłoby ich współpracę w celu przetrwania, a w konsekwencji prowadziło do połączenia obu grup. W świetle materiałów archeologicznych z omawianego obszaru taka hipoteza wydaje się możliwa dla sytuacji w początkach POR. Na stanowiskach w Goślinowie, Lubochni, Gąsawie czy Jaroszewie elementy o cechach kultury wielbarskiej i przeworskiej występują w obrębie tych samej przestrzeni osadniczej. Trudno jednak wskazać, czy istnieje pomiędzy nimi bezpośredni związek, czy też obraz ten jest wynikiem podobnego wartościowania przestrzeni osadniczej przez te społeczności i powtórnego ich zasiedlenia po kilkunasto- lub kilkudziesięcioletniej przerwie.

Rozdział IV. Próba nakreślenia przemian kulturowych w Wielkopolsce północno-wschodniej

Problem możliwości opisu rzeczywistości pradziejowych za pomocą współczesnych konstruktów pojęciowych jest w literaturze archeologicznej często podejmowany (por. Tabaczyński 2000; Mamzer 2004). Wydawać by się mogło, że odwoływanie się do definicji kultury archeologicznej w pracy, która powstaje w XXI wieku, jest jedynie formą pewnego rodzaju konwensu. Jak zauważa część badaczy (por. Rączkowski 2018) nawet w niektórych współczesnych pracach dochodzi do nieporozumień wynikających z niewłaściwego korzystania z tego narzędzia. Prowadzi to niekiedy do nadawania poszczególnym kulturom archeologicznym rangi realnie istniejących bytów poprzez utożsamianie ich z etnosem, zaś z drugiej strony do traktowania tego terminu jako bytu jedynie pomyślanego.

Według klasycznej definicji Gordona Child'a, kultura archeologiczna to „charakterystyczne typy (wytwory) metalowe, kościane, kamienne i ceramiczne współwystępujące regularnie w grobach i osadach na danym obszarze geograficznym, wraz ze specyficznymi cechami struktur podomowych i pogrzebowych, w których występują (Child 1930, s. 41-42. Cytat za Lech 2000, s. 172-173). Ujęcie to wraz z rozwojem metodologii było wielokrotnie modyfikowane, nawet odrzucane (por. Marciniak 2012, s. 35), jednak jest nadal ważnym narzędziem w badaniach dawnych społeczności (Renfrew 1979; Jones 2012, s. 643-648), umożliwiającym, porządkowanie i klasyfikowanie, datowanie i ustalanie funkcji szeregu zabytków lub zespołów (Mamzer 2012, s. 627). W aktualnych rozważaniach dotyczących formuły kultury archeologicznej, kwestię jej rozumienia rozpatruje się łącznie z samym pojęciem i postrzeganiem natury kultury ludzkiej oraz społeczeństwa. Zakłada się, że mechanizmy i procesy zachodzące w ramach poszczególnych kultur nie zawsze zachodzą w podobny sposób i za każdym razem należy je rozpatrywać w oparciu o kontekst (Minta-Tworzowska 2000, s. 189 i nn).

IV.1 Kultura pomorska

W okresie HaC Pałuki podobnie jak pozostała część Wielkopolski, za pośrednictwem ośrodka śląskiego, podlegała wpływom kultury halsztackiej (Kaczmarek 2005, s. 175; Gediga 2016, s. 10). Stąd pojawia się tutaj ceramika malowana (Biskupin, Smuszewo, Sobiejuchy - por. Kopiasz 2010, s. 223-224) oraz niektóre formy zabytków metalowych, takie jak halsztackie klamry do pasa, elementy rzędu końskiego, czy zapinki harfowate (Zalesie, Brudzyń - por. Gackowski 2020, s. 188-190). Mniej więcej w tym samym czasie na Pomorzu Wschodnim krystalizuje się kultura pomorska. Przyczyny gwałtownego rozprzestrzeniania się tej kultury, co odzwierciedlają jej cmentarzyska, są

jednym z bardziej frapujących fenomenów epoki żelaza. Dawniej owa kwestia na gruncie dyfuzjonizmu interpretowana była jako przesunięcia o charakterze ludnościowym, które mogły być jedną z przyczyn upadku kultury łużyckiej (por. Kaczmarek 2005, s. 159, tam wcześniejsza literatura). Obecnie częściej przytacza się tezę o przemianach socjoorganizacyjnych wewnątrz kultury łużyckiej, które doprowadziły do przekształceń dużych struktur osadniczych w mniejsze, bardziej mobilne i autonomiczne ugrupowania kultury pomorskiej (np. Kurnatowski 2008, s. 77). Maciej Kaczmarek (2005, s. 161) za najstarsze elementy kultury pomorskiej w północnej Wielkopolsce uznał znaleziska z okolic Nakła nad Notecią i Białośliwia. Zgodnie z koncepcją tego badacza, owe ugrupowania dotarły nad Noteć na przełomie HaC i HaD. Warto też wspomnieć, że w HaD w Kotlinie Karpackiej dochodzi do znamiennych w skutkach wydarzeń politycznych, które doprowadziły do reorientacji szlaków handlowych i tym samym wzrostu wpływów kulturowych płynących z Nadłabia. W tym samym czasie w północnej i centralnej Wielkopolsce pojawiają się cmentarzyska z popielnicami twarzowymi towarzyszące niewielkim osadom bezsprzecznie związanym z społecznościami kultury pomorskiej (Kaczmarek 2005, s. 162).

Stan badań nad ową kulturą w północnej Wielkopolsce pozostaje ciągle niezadowolający. Publikacje dotyczą przede wszystkim znalezisk sepulkralnych, brakuje natomiast opracowań osad i zagadnień związanych z gospodarką, organizacją przestrzeni, budownictwem, etc.

Do wyjątkowych przykładów opracowań mikroregionalnych, dotyczących osadnictwa tej kultury na Pałukach należy praca Rafała Jarmużewskiego (2012). Skatalogował on 307 stanowisk kultury pomorskiej, obejmując znaleziska archiwalne, dane z programu AZP i najnowsze odkrycia. Stan tych źródeł umożliwia ich datowanie w ramach dwóch horyzontów: okresu HaD (63 stanowiska: 34 cmentarzyska, 4 osady, 11 punktów osadniczych, 6 śladów osadniczych, 5 znalezisk luźnych) i SOPR (74 stanowiska: 13 cmentarzysk, 5 osad, 34 punkty osadnicze, 20 śladów osadniczych), choć często chronologia poszczególnych zespołów może budzić wątpliwości. Krótkiego podsumowania badań nad tym okresem doczekały się też okolice Gniezna, skąd Łukasz Kaczmarek zebrał dane o 149 stanowiskach, z czego blisko 50 to cmentarzyska (Ł. Kaczmarek 2018, s. 98).

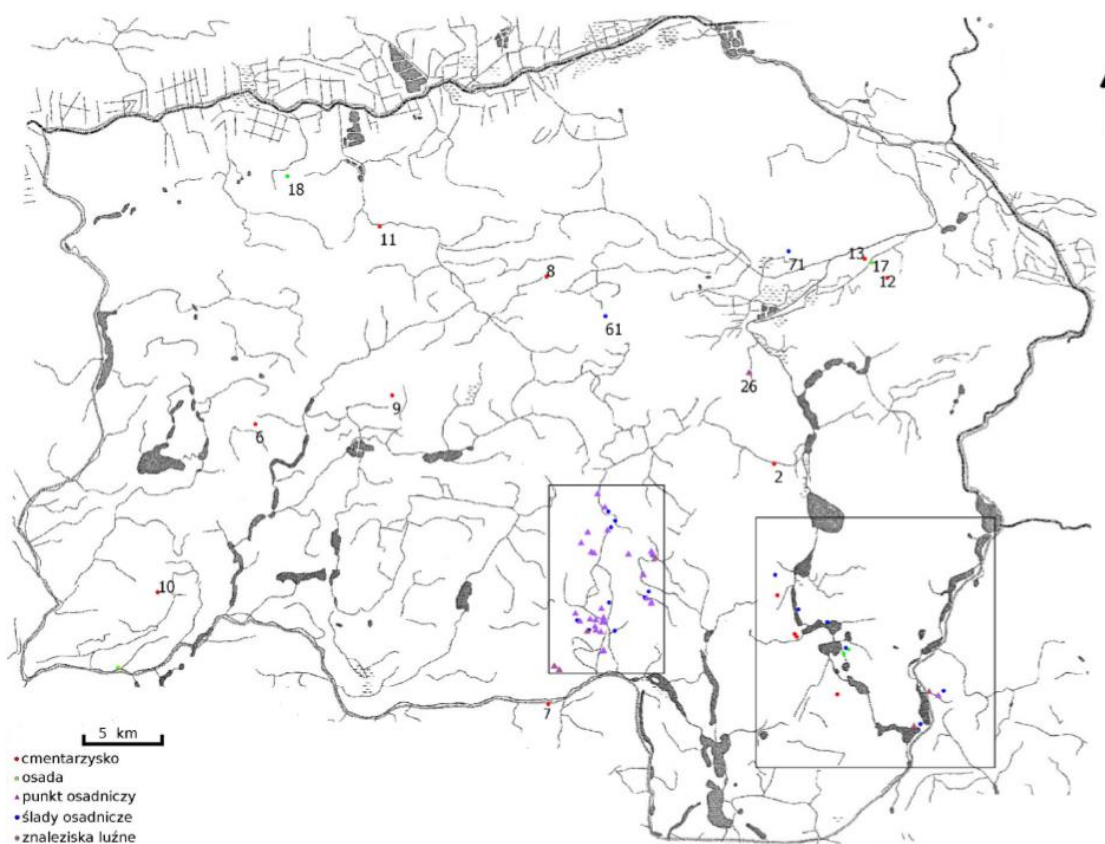
Uwagę zwraca różnica w liczbie faktów skatalogowanych dla WEŻ (Jarmużewski 2012, Ł. Kaczmarek 2018, s. 98-100) i MOPR-OWR, ujętych w mojej pracy. Można to wyrazić stosunkiem 456:2061¹⁰, przy czym należy pamiętać o różnicy w powierzchni obszarów ujętych w tych opracowaniach. Tak niewielka liczba znalezisk kultury pomorskiej wynika zapewne z kilku powodów, wśród których można wymienić trudności w rozróżnieniu fragmentów naczyń kultury łużyckiej i pomorskiej.

10 Suma stanowisk kultury pomorskiej z Pałuk i ziemi gnieźnieńskiej oraz suma stanowisk z MOPR-OWL z północno-wschodniej Wielkopolski (w tym też nie umieszczone w katalogu ślady osadnicze)

Istotnym ograniczeniem w poznaniu kultury pomorskiej jest brak wyznaczników najmłodszej fazy tej kultury w Wielkopolsce. Maciej Kaczmarek (1999, s. 144-145) wskazuje jedynie na zaprzestanie użytkowania zapinek typu Wróblewo i urn twarzowych typu A i B według Janusza Kruka. Pojawiają się natomiast naczynia szerokootworowe o chropowaciej powierzchni, zdobione często listwami plastycznymi. Groby, zazwyczaj pojedyncze, nakryte kloszem, zawierają niekiedy zapinki o konstrukcji wczesnolateńskiej.

W interesującym nas w sposób szczególnie SOPR, znaleziska związane ze społecznościami „pomorskimi” występowały w układzie silnie rozproszonym (por. ryc. 68). Niewielka ich koncentracja występuje okolicach Biskupina, Smolnik i Gniezna. Za gęsto zasiedlony obszar można uznać okolice Janowca Wlkp., zwłaszcza grunty wsi Chrzanowo, Junczewo i Żużoły, gdzie w wyniku badań powierzchniowych zewidencjonowano kilkanaście, położonych blisko siebie punktów osadniczych tej kultury.

Podsumowując, ślad osadnictwa kultury pomorskiej w Wielkopolsce północno-wschodniej są nieliczne, często pozbawione możliwości precyzyjnego datowania, ograniczone w większości do cmentarzysk. Trudno przypuszczać by ten stan odzwierciedlał pierwotny charakter osadnictwa kultury pomorskiej w tej części Wielkopolski, która jak wynika choćby z liczby nekropolii, musiała dysponować jednak znacznym potencjałem ludnościowym.

Ryc. 68. Rozmieszczenie elementów sieci osadniczej kultury pomorskiej ze SOPR na Palukach (wg Jarmużewski 2012, mapa 4)

IV.2. Kultura jastorfska

Prawdopodobnie około VIII wieku p. n. e. w północnych Niemczech i w Danii, pod wpływem inspiracji kultury halsztackiej na miejscowe społeczności, krystalizuje się kultura jastorfska. Tradycje halsztackie pojawiają się już w wydzielonej przez Gustava Schwantesa (1958) inicjalnej jej fazie Wessenstedt i znamionują oblicze tej kultury aż po fazy Jastorf a i b, by od stadium Ripdorff ustąpić miejsca procesom latenizacji (Machajewski 2004, s. 8; Michałowski 2013). W V w. p. n. e. społeczności „jastorfskie” rozpoczęły ekspansję na południe i południowy-wschód. Jej przyczyny nie są znane, choć czas tej migracji przypadł na okres wyraźnego ochłodzenia i zwilgotnienia klimatu, co zdaniem wielu badaczy miało na północy kontynentu doprowadzić do pogorszenia wydajności rolnictwa, wymuszając niejako poszukiwanie nowych terenów (Schwantes 1933; Maise 1998; van Geel, Buurman, Walterbolk 2004; Dziegielewski 2010, s. 184-185, ryc. 7).

Na Nizinie Polskiej elementy kultury jastorfskiej pojawiają się w SOPR (por. Grygiel 2004, s. 17 i nn.; Michałowski, Teska 2013, s. 208-209). Najwcześniejszy horyzont osadnictwa tej kultury wyznaczają zestawy naczyń, spotykane na osadach i cmentarzyskach, przypominające ceramikę spotykaną w Brandenburgii i na Jutlandii (Michałowski 2014, s. 290-291). Głównym kierunkiem napływu kultury jastorfskiej, a tym samym strefą wzmożonego oddziaływania procesów latenizacyjnych mogła być pradolina Noteci i Warty.

Relikty sieci osadniczej ludności kultury jastorfskiej odkryto jak dotąd wyłącznie we wschodniej części analizowanego w pracy obszaru. Na przełomie SOPR i MOPR mogą być datowane osady odkryte w rejonie doliny Gąsawki (obszary testowe II i III) oraz nad Wełnianką (skupisko IX). Są to zarazem tereny intensywnie zasiedlone wcześniej (lub w dalszym ciągu) przez społeczności kultury pomorskiej (por. Jarmużewski 2012, Ł. Kaczmarek 2018, s. 98-100).

Wśród 7 badanych wykopaliskowo osad kultury jastorfskiej, na 3 stwierdzono wcześniejsze funkcjonowanie osad kultury pomorskiej (por. tabela 60). Być może podobne relacje miały też miejsce na cmentarzysku w Gogólkowie, stan. 9a i 9b [kat. 142], gdzie odkryto pochówki podkloszowe z SOPR i grób z MOPR o nieokreślonej przynależności kulturowej. Wobec problemu datowania pozostałości tych kultur, trudno formułować wnioski o relacjach kultury pomorskiej i jastorfskiej (Wołągiewicz 1979). Nasuwają się jednak trzy możliwe interpretacje. Istnienie w tym samym miejscu osad kultury pomorskiej i jastorfskiej może być wynikiem trudności w ocenie chronologicznej ceramiki naczyniowej, w wyniku czego zabytki kultury jastorfskiej błędnie przyporządkowano do kultury pomorskiej (lub odwrotnie). Z drugiej strony nie można wykluczyć ich powtórnego zasiedlenia spowodowanego podobnymi preferencjami siedliskowymi, czy też

łatwiejszym wykorzystaniem zantropogenizowanej okolicy. Interpretacje te, choć prawdopodobne nie tłumaczą jednak istotnej kwestii, a mianowicie tego co na przełomie starszego i młodszego okresu przedrzymskiego stało się z epigonami kultury pomorskiej. W poszukiwaniu wyjaśnienia chciałbym odwołać się do modelu procesów zachodzących w kulturze, zaproponowanego przez Antoninę Kłoskowską (1996) i zaaplikowanego na gruncie archeologii przez Stanisława Tabaczyńskiego (2012, s. 599). W tym schemacie kultura w ujęciu paradygmatycznym podlega nieustannym wpływom, zaś poszczególne cechy zostają w jej kanon włączone lub odrzucone. Na przełomie SOPR i MOPR można sugerować, że napływ inspiracji płynących ze strony kultury jastorfskiej nie był obojętny dla społeczności autochtonicznej i stopniowo lub gwałtownie, doprowadził do przeobrażeń jej kanonu. Na gruncie teoretycznym na podobne mechanizmy wskazywali już Andrzej Michałowski, Milena Teska (2013, s. 208-211) i Mirosław Ciesielski (2018, s. 233-235), przy czym traktują oni te społeczności w dalszym ciągu jako kulturę pomorską, która miała funkcjonować w Wielkopolsce aż po około 150 r. p. n. e. Procesy te są rzecz jasna bardzo trudne do odzwierciedlenia w o źródłach archeologicznych, szczególnie w przypadku tak słabo rozpoznanej jednostki jaką jest kultura pomorska. Współwystępowanie znalezisk przypisywanych kulturze pomorskiej i jastorfskiej na osadach w Gąsawie, stan 6 [kat. 132], Jaroszewie, stan. 32 [kat. 217] i Obórcie, stan. 2 [kat. 430] może być wynikiem początkowych etapów takich przemian kulturowych, manifestujących się zwłaszcza w garncarstwie. Tak powolna adaptacja nowych prądów tłumaczyłaby brak zarejestrowanych dotąd cmentarzysk o cechach „jastorfskich” z SOPR - te bowiem datowane są dopiero na fazę A1-A2 (np. Podgórzyn, stan 1 [kat.480], Gogółkowo, stan. 9 [kat.142]). W tej propozycji osady założone na „surowym korzeniu”: Sobiejuchy, stan. 47 [kat. 632], Sobiejuchy, stan. 10 [kat. 630] i Modliszewo, stan. 10 [kat. 396] można utożsamiać z pierwszą fazą ekspansji kultury jastorfskiej lub ewentualnie z początkowym etapem rozwoju jej sieci osadniczej. W podobny sposób obecność osad kultury jastorfskiej na terenach wcześniej nie zasiedlonych interpretował Tadeusz Makiewicz (2004, s. 242). Należy jednak pamiętać, że procesy inkulturacji przebiegać mogą w różnym tempie i mają różną „trwałość” w zależności od wielu czynników, czego dobrze udokumentowanym przykładem są przemiany w obrębie, jaki i pod wpływem, kultury wikińskiej w różnych częściach Europy (Duczko 2012, s. 610-612).

W fazach A1 i A2 w północno-wschodniej Wielkopolsce obserwujemy zakładanie niewielkich cmentarzysk, takich jak Podgórzyn, stan. 1 [kat. 460] i być może Gogółkowo, stan. 9 [kat. 142]. Podobne formy znane są z innych części Wielkopolski, m. in. z Nowego Miasta nad Wartą (Machajewski, Walkiewicz 1993, s. 103-113), Roska (Machajewski, Maciejewski, Niedzwiedzki 2004, s. 276-271) czy Drawska (Dernoga, Gajda 2004, s. 25-264) i często uważane są za typową formę cmentarzysk społeczności kultury jastorfskiej na Nizinie Polskiej.

Inną ich odmianę reprezentują nekropolie odkryte w okolicach Mogilna: Mogilno, stan. 76 [kat. 805], Świerkówiec, stan. 1-2 [kat. 691] oraz zapewne Wszedzień, stan. 1 [kat. 759] i 2 [kat. 760]. Były to założenia zawierające przynajmniej kilka lub kilkanaście pochówków, choć ze względu na niewielki stopień ich rozpoznania należy przypuszczać, że liczba grobów może być dużo większa. Ewa Bokiniec (1999) omawiając kwestię przynależności kulturowej zespołu ze Świerkówca, zwróciła uwagę, że jest on heterogeniczny i zawiera w sobie elementy kultur jastorfskiej i przeworskiej, a pojedyncze zabytki nawiązują też do wzorców lateńskich. W świetle ostatnich wyników badań można przyjąć, że zjawisko to nie ograniczało się tylko do Świerkówca, ale prawdopodobnie znamionowało też inne społeczności bytujące w okolicach Mogilna. Nekropolie te wykazują bowiem szereg cech zbieżnych z cmentarzyskami w Kruszy Zamkowej (Kokowski 1989, s. 65-124; 1991, s. 115-148) i Inowrocławiu, stan. 58 (Cofa-Broniewska, Bednarczyk 1998). Łączy je wysoki odsetek grobów popielnicowych, a także duże podobieństwo stylistyczne ceramiki i ozdób. W przeciwieństwie jednak do stanowisk kujawskich gdzie obserwujemy birytualizm, w okolicach Mogilna praktykowano wyłącznie ciałopalenie. Wyraźniejsze są też nawiązania do kultury jastorfskiej, i to zarówno pod względem wyposażenia grobów (zapinki z kulkami na kabłąku, zapinki typu H, zoomorficzne klamry do pasa, niektóre formy naczyń, groby bez resztek stosu), jak i niektórych uchwytnych archeologicznie zwyczajów pogrzebowych (nakrywanie urn misą, obecność bruków jak i pojedynczych kamieni w jamach grobowych). Do elementów spotykanych częściej w kulturze przeworskiej należą natomiast praktyki związane z obsypywaniem urny pozostałościami stosu pogrzebowego, zwyczaj wyposażania zmarłych w większą liczbę naczyń oraz pojawianie się uzbrojenia w grobach. Zauważalne jest jednak, że najstarsze obiekty (datowane na fazę A1) takich cech nie posiadają, wyraźne nawiązują zarazem do kultury jastorfskiej. Cechy „przeworskie” uwypuklają się w tym wypadku w grobach z fazy A2 i A3, co wskazywałoby na możliwość kontynuacji użytkowania cmentarzyska przez ludność o innej kulturze archeologicznej. Proces zmiany oblicza kulturowego przebiega więc na poziomie rozwiniętej fazy A2, kiedy na większości ziem polskich obserwujemy rozpraszanie się kultury jastorfskiej i krystalizację kultury przeworskiej (por. Michałowski 2008, s. 100-102).

IV.3. Kultura przeworska w młodszym okresie przedrzymskiego

Początki rozwoju tej kultury na ziemiach polskich są relatywnie dobrze nakreślone. W ujęciu Michała Grygla (2004, s. 81, tabl. I) należy je synchronizować z fazą A1b, kiedy to funkcjonowały osady typu Osłonki-Kobielice i cmentarzyska w Piotrkowie Kujawskim, Kruszy Zamkowej, Warszawie-Wilanowie i Zadowicach (Grygiel 2015, tabela VII). Problemem jest jednak

wskazanie materiałów ruchomych mogących być wyznacznikiem tego ugrupowania w początkowych stadiach jej rozwoju. Przykładem mogą być metalowe detale stroju, a więc długie zapinki typu A i B, które w kontekście kultury przeworskiej pochodzą zazwyczaj z odkryć przypadkowych lub zespołów o niepewnym kontekście (Dąbrowska 1988, s. 17). W lepiej rozpoznanych zespołach występują one natomiast na stanowiskach kultury jastorfskiej (Grygiel 2018, s. 99). Innym wyznacznikiem wczesnych faz kultury przeworskiej jest ceramika naczyniowa, która datowana jest w obrębie dwóch faz stylistycznych (tzw. starszy styl ceramiczny – A1 i A2 i młodszy styl – A2/A3) wyróżnionych przez Teresą Dąbrowską (1988, s. 28-29, 31; 2008, s. 65-66).

W północno-wschodniej Wielkopolsce starszy horyzont osadniczy kultury przeworskiej wyznaczają przede wszystkim znaleziska z obszarów testowych I, II, III i IV i V, a więc zasadniczo ze wschodniej części analizowanego regionu. Trudno natomiast w przekonujący sposób wytłumaczyć brak znalezisk z tego okresu na terenach zachodnich i w centralnej partii. Wobec licznych śladów osadnictwa z MOR, sytuacja z MOPR nie może być wyjaśniana jedynie przez pryzmat stanu badań. Można zatem podejrzewać, że w MORP w dorzeczu Wełny i Nielby nie doszło do powstania trwałych struktur osadniczych tej kultury.

Do niedawna w literaturze archeologicznej Pałuki uznawano za jeden z macierzystych regionów formowania się kultury przeworskiej (Godłowski 1985, s. 16-19), natomiast obecnie na znaczeniu nabiera teza o napływie ludności będącej nośnikiem tej kultury z terenu Śląska dopiero w rozwiniętej fazie A2 (Michałowski 2008, s. 99-100). W świetle znalezisk z Jaroszewa, stan. 27 [kat. 216], Godaw, stan. 1, 1a i 3 [kat. 139], Biskupina, stan. 17 i 17a [kat. 17], Niestronna, stan. 1 [kat. 414] i Dobieszewic, stan. 2 [kat. 96] granicę tę można by przesunąć w okolice faz A1-A2, a więc okres kiedy funkcjonowały tutaj społeczności kultury jastorfskiej. O możliwych kontaktach pomiędzy tymi grupami świadczyć mogą cmentarzyska mogileńskie.

Załamaniem się tego modelu kulturowego przypada na schyłek MOPR lub początek WOR, kiedy na terenach znacznej części Wielkopolski dochodzi do zaniku trwałych struktur osadniczych, interpretowanych jako wyludnienie tego obszaru (Godłowski 1985, s. 35, 37). Powodów tego zjawiska upatruje się w wydarzeniach natury politycznej, takich jak walki z czasów Ariowista (Godłowski 1978, s. 115), przy czym nie można też zapominać o kwestiach związanych ze zmianami klimatycznymi, powodującymi podniesienie się poziomu wód gruntowych, co musiało być odczuwalne dla społeczności kultury przeworskiej, zamieszkujących niżej położone partie krajobrazu (Niewiarowski 1995, s. 226; Rodzińska-Nowak 2012, s. 46). Omawiane obszary północno-wschodniej Wielkopolski miały zostać opuszczone już u schyłku fazy A2 (Dąbrowska 1988, s. 75) lub w początkach fazy A3 (Godłowski 1985, s. 42; Michałowski 2008, s. 100). Wydaje się jednak, że przemiany te mogły następować przez dłuższy czas, na co wskazuje datowanie najmłodszych zespołów z cmentarzysk w Świerkówcu i Mogilnie oraz osady w Biskupinie, stan. 15

i 15a [kat. 16]. W początkach fazy B1 w dalszym ciągu funkcjonowały jeszcze skupiska w okolicach Zbiornika Pakoskiego: cmentarzysko w Dobieszewicach, stan. 3 [kat. 97] i osada w Strzelcach, stan. 1 [kat. 644].

Bez wątplenia jednak brak jest na omawianych obszarach dobrze datowanych zespołów kultury przeworskiej z późniejszych odcinków WOR. W tym czasie obserwujemy zagęszczenie sieci osadniczej w południowej i południowo-wschodniej Wielkopolsce oraz na Kujawach (Cofta-Broniewska 1979; Godłowski 1985, s. 38; Dąbrowska 1988, s. 78). W tym ostatnim przypadku prawdopodobną granicą osadnictwa kultury przeworskiej była rynna Zbiornika Pakoskiego.

IV.4. Kultura wielbarska

We wczesnym okresie rzymskim z Pomorza do Wielkopolski zaczynają docierać pierwsze społeczności kultury wielbarskiej. Szczegóły dotyczące tego procesu są ciągle jeszcze słabo rozpoznane. Najprawdopodobniej jej ekspansja rozpoczęła się z kierunku północno-zachodniego, wzdłuż rzek Gwdy, Noteci oraz górnej Warty i w charakterze przyczółka, już w fazie B1b objęła okolice Obornik Wielkopolskich. Na terenach nadnoteckich, nadwarciańskich, a w późniejszym okresie również nadobrzańskich, następowało systematyczne zagęszczenie się sieci osadniczej tej kultury. Społeczności „wielbarskie” użytkowały tutaj duże liczebnie cmentarzyska, jak np. Kowalewko, stan. 12, Lutom, stan. 2, Słoplanowo, stan. I, Jordanowo, stan. 12 (Michałowski, Teska, Żychliński 2015, s. 259, 260), które funkcjonowały po fazę C1b lub nawet C2, czego przykładem jest pochówek z Imielna (Skorupka, Strzyżewski 2006, s. 97-124).

Inny rytm przemian obserwujemy w tym czasie na terenach północno-wschodniej Wielkopolski, gdzie początki osadnictwa kultury wielbarskiej przypadają dopiero na przełom wczesnego i młodszego okresu rzymskiego. Za najwcześniejsze jej wyznaczniki uznaje się: zapinki A.II.41, A.V.96, A.V, s. 8 i 10, bransolety sztabkowate oraz wężowate typu IIIB. Najstarsze ślady osadnictwa kultury wielbarskiej w tym regionie pochodzą z fazy B2 i B2b, kiedy użytkowano cmentarzyska w Gogółkowie [kat. 146], Uścikowie [kat. 724] i Pałędziu Kościelnym [kat. 443]. Wyraźny rozwój sieci osadniczej następuje jednak dopiero w fazie B2/C1, kiedy w 9 wyróżnionych obszarach testowych, dochodzi do wyraźnego wzrostu liczby osad i cmentarzysk. Istotną cechą tej ostatniej grupy stanowisk jest zły stan ich rozpoznania, skutkiem czego liczba odkrytych grobów w wielu przypadkach nie odpowiada pierwotnej ich wielkości. Poza wciąż badanym stanowiskiem sepulkralnym w Kaliszankach [kat. 245], za największe mogą uchodzić cmentarzyska w Pałędziu Kościelnym, Szelejewie i Mogilnie, stan. 11 [kat. 443, 678, 399], skąd znamy odpowiednio 7, 6 i 4 pochówki z omawianego okresu. Uwagę zwraca również duża dysproporcja pomiędzy ilością badanych wykopaliskowo stanowisk osadowych (26) i sepulkralnych (9). Pochówki z badanego

obszaru nie należą do bogato wyposażonych. Do najczęściej spotykanych w grobach artefaktów należą naczynia gliniane, zapinki z brązu oraz paciorki szklane. Nie stwierdzono natomiast obecności ozdób wykonanych z metali szlachetnych oraz importów.

Schyłek osadnictwa kultury wielbarskiej w tej części Wielkopolski przypada na początek okresu późnorzymskiego. W fazie C1b lub nawet C2 mogły w dalszym ciągu funkcjonowały osady w Goślinowie [kat. 162], Gąsawie, stan. 6 [kat. 132] i Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215] oraz cmentarzysko w Szelejewie, stan. 39 [kat.681]. Z tym niezwykle intrygującym okresem wiąże się problem kontaktów międzykulturowych, czy też wpływów ze strony kultury przeworskiej. Na płaszczyźnie archeologicznej zjawisko to obserwowane jest już w zespołach datowanych na MOR, czego przykładem mogą być praktyki stosowane na cmentarzyku w Pałędziu Kościelnym: rytualnie zniszczona kłamra do pasa złożona do grobu, nakrywanie urn kloszem oraz odwracanie naczyń do góry dnem. Jak wynika z analiz Daniela Żychlińskiego (2014) społeczności kultury wielbarskiej w Wielkopolsce praktycznie nie stosowały podobnych zabiegów, a ich genezę wywodzić należy ze środowiska kultury przeworskiej. Przenikanie się elementów obu ugrupowań w kontekście stanowisk sepulkralnych obserwujemy też w innych częściach Polski (np. Andrzejowski 2007, s. 233), w tym na Kujawach. We WOR (faza B1b-B2b) funkcjonowała tam nekropolia kultury przeworskiej w Karczynie/Witowach, stan. 21, 22 (Bednarczyk, Romańska 2015), gdzie zaobserwowano szereg nawiązań do rytuału pogrzebowego kultury wielbarskiej (pochówek w kłodzie, obecność naczyń glinianych kultury wielbarskiej, przewaga wytworów brązowych). Analiza archeologiczna doprowadziła autorów badań do postawienia pytania, czy jest to cmentarzysko wyjątkowe, czy też typowe dla obszaru Kujaw? (Bednarczyk, Romańska 2015, s. 94). Twierdzącej odpowiedzi w tym temacie udzielili pośrednio Marek Ołędzki, Paweł Zawilski i Beata Borkowska-Strugińska (2018, s. 17-18), którzy zaproponowali zastąpienie pojęcia „grupa kruszańska” terminem „grupa kujawska kultury przeworskiej”, jako bardziej adekwatnym w aspektach chronologicznym i przestrzennym. W wymiarze kulturowym, cechą tego ugrupowania było stopniowe odstępowanie od niektórych zwyczajów pogrzebowych kultury przeworskiej, takich jak składanie do grobów broni.

Wraz z upływem czasu oddziaływania kultury przeworskiej na miejscowe społeczności w północno-wschodniej Wielkopolsce są coraz bardziej czytelne. Ich egzemplifikacją jest sytuacja obserwowana na niektórych osiedlach założonych przez społeczności kultury wielbarskiej w fazie B2/C1, a gdzie znajdujemy też elementy z POR odpowiadające kulturze przeworskiej (Goślinowo, stan. 3 [kat. 162], Gąsawa, stan. 6 [kat. 132], Jaroszewo, stan. 23 [kat. 215]). Podobne relacje mogły zachodzić też na osadach w Lubochni [kat.318 i 321] i Chabsku [kat.46-48], gdzie osiedla kultury wielbarskiej z fazy B2/C1-C1a położone były w bezpośrednim sąsiedztwie osad kultury przeworskiej z fazy C1b-C2. Ze względu na powtarzalność tych obserwacji, trudno interpretować je

jako efekt przypadku, czy też zbiegu okoliczności. Możemy więc przyjąć, że jest to odzwierciedlenie sytuacji kulturowej na początku POR, kiedy to do Wielkopolski północnej napływają społeczności kultury przeworskiej preferujące tereny w pewnym stopniu przekształcone przez człowieka (wykarczowane, położone w pobliżu szlaków komunikacyjnych) i być może w dalszym ciągu zasiedlone przez epigonów kultury wielbarskiej (por. Mączyńska 2003, s. 558; Machajewski 2007, s. 80). Możliwe też, że pojawienie się społeczności kultury przeworskiej poprzedzone było ekspansją kulturową, której przejawem był dopływ niektórych elementów, takich jak ceramika wykonana na kole, pewne formy lepione ręcznie lub niektóre elementy stroju i uzbrojenia.

IV.5. Kultura przeworska w późnym okresie rzymskim

W początkach POR na terenie Polski dochodzi do istotnych przemian kulturowych. W fazie C1a i C1b na Pomorzu Zachodnim, Krajnie, Wielkopolsce i ziemi lubuskiej dezorganizacji ulega prężnie funkcjonujący dotąd model kultury wielbarskiej. Na jej miejsce wkraczają inne ugrupowania, takie jak kultura przeworska, luboszycka i grupa dębczyńska (por. Domański 1979, s. 99; Machajewski 1992; 2007, s. 80-81, Michałowski, Teska, Żychliński 2015, s. 269). Ze względu na stan badań nad osadami, trudne do określenia są przemiany dokonujące się na Kujawach, gdzie w sferze funeralnej obserwujemy nasilającą się recepcję wzorców kultury wielbarskiej (por. Olędzki, Zawilski, Borkowska-Strugińska 2018, s. 96).

W północno-wschodniej Wielkopolsce osadnictwo kultury przeworskiej z POR poświadczają zwłaszcza pozostałości osiedli, które można podzielić na dwie grupy. Osady w Dobieszewicach, stan. 1 [kat. 95] i Pawłowie, stan. 16 [kat. 469] zostały rozpoznane jedynie w niewielkim procencie, ale wydaje się, że założono je w okolicy gdzie nie odkryto zabytków z wcześniejszych faz OWR. Odmienną sytuację zaobserwowano natomiast w Goślinowie, stan. 3 [kat. 162], Gąsawie, stan. 6 [kat. 132], Jaroszewie, stan. 23 [kat. 215], Chabsku, stan. 24, 33, 41 [kat. 46-48] i Lubochni, stan. 12-13 i 24-25 [kat. 321], gdzie poszczególne taksony następują bezpośrednio po sobie. Co warte odnotowania, stanowiska te znajdowały się jedynie we wschodniej i południowo-wschodniej partii badanego obszaru, brak podobnych natomiast w części zachodniej, intensywnie zasiedlonej przez społeczności kultury wielbarskiej w fazie B2/C1-C1a. Powstaje zatem pytanie o przyczyny tego stanu i charakter osadnictwa kultury przeworskiej.

Osady powstałe na „surowym korzeniu”: w Pawłowie i Dobieszewicach znajdują się w pobliżu granic omawianego regionu, w sąsiedztwie „późnorzymskich” skupisk na Kujawach i Równinie Wrzesińskiej (Cofta-Broniewska, Koško 1982, s. 235-237; Pawlak 2013, s. 299). Należy przypuszczać, że były one elementami tych właśnie struktur osadniczych, stanowiąc ich dalej

wysunięte na zachód i północ punkty. Stanowiska w typie Goślinowa są niewątpliwie interesująco poznawczym tematem, jednak wobec niewielkiego zakresu badań i stanu publikacji źródeł, rozważania nad tą kwestią mają zdecydowanie hipotetyczny charakter. Biorąc pod uwagę stosunkowo niewielki obszar ich występowania (okolice Mogilna, Gniezna i Żnina) oraz powtarzalny schemat przemian kulturowych tam zachodzących, skłaniałbym się do interpretacji w myśl której w fazie C1b i C2 dochodzi do inkulturacji miejscowych społeczności do modelu kultury przeworskiej. Czy jednak procesy te nastąpiły w wyniku gwałtownych przemian związanych z przemieszczeniem się ludności, czy jedynie poprzez napływ niektórych zabytków czy idei, pozostaje kwestią otwartą. Udzielenie przekonującej odpowiedzi na to pytanie jest dziś bardzo trudne, zwłaszcza wobec braku odpowiednio przebadanych cmentarzysk, które można by łączyć z tą grupą osad.

Niejasny pozostaje też schyłek osadnictwa ludności kultury przeworskiej, który mógł nastąpić już w fazie C2 lub C3/D. Najmłodsze znaleziska z Gąsawy, Biskupina, stan. 4 [kat. 11], czy Goślinowa, to formy o szerokich ramach chronologicznych, mieszczących się w przedziale od fazy C2 po fazę D. Na fazę D datowane jest jedynie znalezisko luźne z Siedlecza [kat. 588] – dziobowate okucie końca pasa, łączone z kulturą przeworską.

IV.6. Elementy skandynawskie z OWL

Po okresie stabilizacji osadniczej w fazie C3/D, kultura przeworska na przełomie IV i V wieku przeżywa głęboki kryzys. Jednym z jego przejawów jest wyraźne rozrzedzenie sieci osadniczej w pasie od Wielkopolski do Mazowsza, po Wisłę (Godłowski 1985, s. Mączyńska 2005, s. 157). Nie do końca wiadomo jak w OWL wyglądała sytuacja osadnicza na Kujawach, gdzie najpóźniejszy horyzont osadniczy prawdopodobnie wyznaczają osada w Parchankach, osada i cmentarzysko w Latkowie, których opuszczenie datowane jest na fazę D1 (Bednarczyk 2010, s. 227; Jasnosz 1958, s. 411-418; Olędzki, Zawilski, Borowska-Strugińska 2018, s. 90-92). Kultura wielbarska opuszcza tereny położone na zachód od Wisły, tworząc niewielkie skupiska na Mazowszu i ziemi chełmińskiej (Andrzejowski, Cieśliński 2007, Woźniak 2015, s. 325, ryc. 9; Kurzyńska, 2015, s. 218). W tym samym czasie na Pomorzu Zachodnim gdzie stopniowo zanikają skupiska osadnicze związane z grupą dębczyńską i jednocześnie obserwujemy napływ elementów nadłabskich i skandynawskich (Machajewski 2005, s. 190 i nn).

Rozrzedzenie sieci osadniczej nie omija także terenów Wielopolski północno-wschodniej, skąd poza depozytem z Wapna [kat. 725] i luźno znalezionymi detalami stroju z Biskupina, stan. 4 [kat. 11] nie znamy żadnych śladów osadnictwa z OWL. Wymienione elementy znane są już od niemal wieku i były niejednokrotnie omawiane w literaturze (por. Kara 1994, s. 73-110;

Brzostowicz 1992), zaś brak nowych znalezisk zdaje się potwierdzać pogląd Henryka Machajewskiego (2020, s. 252), który interpretuje znalezisko z Wapna jako przejaw okresowej penetracji tych terenów, wynikający prawdopodobnie z utrzymywania szlaków wymiennych.

Tabela 60. Elementy sieci osadniczej z okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich na wybranych stanowiskach z północno-wschodniej Wielkopolski

Stanowisko	Fazy zasiedlenia				
	Kultura pomorska	Kultura jastorfska	Kultura przeworska (MOPR)	Kultura wielbarska	Kultura przeworska (POR)
Brzyskorzystewko		osada		osada	
Sobiejuchy, stan. 47		osada			
Sobiejuchy, stan. 10		osada		osada	
Jaroszewo, stan. 23				osada	osada
Jaroszewo, stan. 27	cmentarzysko i osada		osada		
Jaroszewo, stan. 32	osada	osada			
Godawy, stan. 1, 1a i 3	osada?		osada i grób	osada	
Gogólkowo, stan. 9	cmentarzysko	cmentarzysko			
Gogólkowo, stan. 1, 1a i 3			osada i grób	osada	
Goślinowo, stan. 3-5	osada			osada	osada
Gąsawa, stan. 6	osada	osada		osada	
Obórka, stan. 2	osada	osada	osada		
Modliszewo, stan. 10		osada			
Rogowo, stan. 5			osada		
Dobieszewice, stan. 1			osada		osada
Dobieszewice, stan. 2			osada		

Podsumowanie

Zadaniem przedstawionej pracy była próba charakterystyki procesów osadniczych i kulturowych, zachodzących w północno-wschodniej Wielkopolsce w czasie od MOPR po OWL. Ich dynamika została nakreślona w oparciu o źródła archeologiczne pochodzące z badań wykopaliskowych i powierzchniowych oraz analizy paleośrodowiskowe dotyczące stosunków wodnych i szaty roślinnej.

Ponieważ duża grupa ujętych w pracy źródeł nie została dotąd opracowana, konieczne było wypracowane schematu podziału kulturowo-chronologicznego zabytków z omawianego okresu. W celu prześledzenia zmian kulturowych – zachodzących zarówno w starszym i młodszym okresie przedrzymskim, a także młodszym i późnym okresie rzymskim – akcent podziałów typologicznych ukierunkowany był na wskazanie wyznaczników chronologicznych i kulturowych. Walory takie posiada zwłaszcza ceramika naczyniowa oraz niektóre formy zapinek i elementy pasa.

W pracy podjąłem również próbę zarysowania struktur osadniczych w okresie przedrzymskim i wpływów rzymskich, od poziomu makroregionów osadniczych po poszczególne osiedla i budynki. Analizy te, ze względu na charakter bazy źródłowej miały przede wszystkim wymiar hipotezy badawczej i należy je w przyszłości poddać weryfikacji. Na obszarze północno-wschodniej Wielkopolski za najlepiej rozpoznane uznać można okolice Biskupina, Żnina, Mogilna, Jeziora Pakoskiego, Gniezna i Wągrowca. Stanowiska archeologiczne z omawianego okresu występowały tam zazwyczaj w pobliżu rynien jeziornych i dolin rzecznych. Zwraca również uwagę fakt, że poszczególne mikroregiony oddalane były od siebie najczęściej o około 3 km (od 1,5 km w okolicy Biskupina, po 4,5 km w okolicach Wągrowca). Dystans ten, jest możliwy do przebycia w ciągu 1 godziny, co umożliwiało kontakty wspólnot sąsiedzkich, a jednocześnie pozwalało nie konkurować o zasoby i pożywienie (ziemia orna, pastwiska, łowiska etc.). Trudno jednak oszacować wielkość i strukturę mikroregionów osadniczych, gdyż jedynie w 3 przypadkach wzajemne położenie osady i cmentarzyska pozwalało na wyznaczenie hipotetycznych kompleksów. Nie mamy jednak danych, które mogłyby wskazywać, czy poszczególne nekropolie „obsługiwały” jedną, czy więcej osad.

Dostrzegalne są również preferencje w zasiedlaniu poszczególnych partii krajobrazowych, zwłaszcza miejsc eksponowanych w obrębie stoków lub krawędzi dolin i w odległości do 250 metrów od cieków wodnych. Może to świadczyć o podobnej waloryzacji krajobrazu przez ówczesne społeczności, wynikającej prawdopodobnie z atrakcyjności gospodarczej tych terenów.

Relatywnie dobre rozpoznanie osad kultury przeworskiej i wielbarskiej dostarczyło też informacji dotyczących takich gałęzi gospodarki jak uprawa zbóż, hodowla zwierząt, metalurgia żelaza, wapiennictwo, rogownictwo, włókiennictwo oraz produkcja żaren rotacyjnych.

Innym problemem badawczym podjętym w pracy jest kwestia relacji pomiędzy kulturami pomorską, jastorfską, przeworską i wielbarską. Na części stanowisk archeologicznych w Wielkopolsce północno-wschodniej obserwujemy współwystępowanie elementów charakterystycznych dla tych ugrupowań. Dotyczy to w pierwszej kolejności okolic rynny żnińskiej, gdzie odkryto osady użytkowane przez ludność kultury pomorskiej a następnie jastorfskiej, oraz cmentarzysk w rejonie Mogilna, gdzie występowały groby kultury jastorfskiej z fazy A1-A2 i przeworskiej z fazy A2 i A3. Z podobnym zjawiskiem mamy też do czynienia na osiedlach z OWR, które użytkowały społeczności kultury wielbarskiej a następnie przeworskiej. Relacje te jestem skłonny interpretować jako efekt procesów akulturacji.

Wśród najważniejszych postulatów badawczych należy wymienić konieczność dalszych rozważań nad powiązaniem kulturowymi społeczności z MOPR i POR. Pomocne w tym względzie powinno być pełne opracowanie wyników badań przeprowadzonych w Jaroszewie, Gąsawie, Łęgowie, Kakulinie, Goślinowie Szelejewie, Kaliszankach i Mogilnie. Kwestia ta wiąże się też z potrzebą dalszego rozwoju metod klasyfikacji kulturowo-chronologicznej zabytków. Za szczególnie istotny problem uważam konieczność badań nad późnymi fazami rozwoju kultury pomorskiej.

Wymagające dalszych badań są również aspekty związane z gospodarką (analizy palinologiczne, ekspertyzy archozoologiczne, analizy antropologiczne uwzględniające stan zdrowia dawnych populacji, problem solowarstwa) i kulturą duchową (miejsca obrzędowe, zły stan rozpoznania cmentarzysk).

Niewystarczający stan rozpoznania struktur osadniczych we wschodniej i centralnej Wielkopolsce, na terenach nadnoteckich, Kujawach, Krajnie i Pomorzu uniemożliwia porównanie wielkości i struktury sieci osadniczej z zaprezentowanym obszarem.

Bibliografia

Almgren O.,

1923 *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Leipzig.

Andrzejowski J.,

1994 Powiązania kultur przeworskiej i wielbarskiej w świetle znalezisk bransolet, *Kultura Przeworska, I*, s. 317-341.

Andrzejowski J., Maciałowicz A.,

2017 Między Północą a Południem. Zespół osadniczy z późnej epoki żelaza w Jarnicach nad Liwcem w świetle dalekosiężnych powiązań, *Wiadomości Archeologiczne, t. 68*, s. 179-234.

Balke B.,

1969 Dwa późnolateńskie groby szkieletowe z Biskupina, *Wiadomości Archeologiczne 34*, s. 361-368.

2004 *Kultura przeworska nad dolną Pilicą*, *Archeologia Mazowsza i Podlasia, Studia i Materiały, t. 2*, Warszawa.

Bech J. H.,

1975 Nordjyske fibler fra per IIIa af førromersk jernalder – et bidrag til diskussionen vedrørende kulturforbindelserne i yngre førromersk jernalder, *Hikuin 2*, s. 75-88.

Becker C. J.,

1961 *Førromersk Jernalder i Syd- og Midtjylland*, København.

1990 *Nørre Sandegård. Arkæologiske undersøgelser på Bornholm 1948-1952*, København,

Bednarczyk J.,

2010 Naczynia wykonane na kole jako wyraz kontaktów interkulturowych na przykładzie wybranych materiałów dolnośląskich, w: H. Machajewski, B. Jurkiewicz (red.) *Ceramika rzemieślnicza jako źródło do badań nad różnicowaniem garncarstwa kultury przeworskiej*, Pułtusk, s. 175-188.

Bednarczyk J., Koško A.,

1975 Badania archeologiczne na stanowisku 2 w Dobieszewicach, pow. Mogilno, *Sprawozdania Archeologiczne, t. 27*, s. 197-226.

Bednarczyk J., Romańska A.,

2015 *Karczyn/Witowy, stan. 21/22. Birytualne cmentarzysko kultury przeworskiej z Kujaw*, Poznań-Inowrocław.

Bednarczyk J., Sujecka A.,

2004 Młodszy okres przedrzymski, w: J. Bednarczyk, A. Koško (red.), *Od długiego domu najstarszych rolników do dworu staropolskiego. Wyniki badań archeologicznych na trasach gazociągów Mogilno-Włocławek i Mogilno-Wydartowo*, Poznań, s. 405-512.

Bemman J.,

2002 Die Niemberg Fibeln und die Chronologie der Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland, *Slovenská Archeológia, t. 49/1-2* (2001), s. 59-101.

Bender W.,

1956 Ślady osadnictwa z okresu rzymskiego odkryte w 1954 r. w Biskupinie, *Sprawozdania Archeologiczne, t. 2*, s. 39-42.

Berg-Hobohm S.,

2004 *Die germanischen Siedlung Görlitz Lkr. Oberspreewald-Lausitz*, Wünsdorf.

Bielenin K.,

1973 Dymarski piec szybowy zagłębiony (typu kotlinkowego) w Europie starożytnej, *Materiały Archeologiczne, t. 14*, s. 5-101.

Bieger A.,

2003 *Kugelfibeln. Eine typologisch-chronologische Untersuchung zu den varianten F, N und O von Belz*, *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 98*, Bonn.

- Blume E.,**
1912 *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, Mannus Bibliothek, 14, Würzburg.
- Błaszczak K., Nierychlewska A., Bartzak M., Zawilski P., Biskup M.,**
2019 *Opracowanie wyników ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku nr 1 (AZP 43-35/138) w Żninie-Wsi (gm. Żnin, pow. żniński)*, Łódź. Maszynopis opracowania wyników badań przechowywany w archiwum WUOZ DB.
- Błażejowski A.,**
1998 *Obrządek pogrzebowy ludności kultury przeworskiej*, Wrocław.
2007 *Kultura przeworska a reńsko-wezerska strefa kulturowa*, *Studia Archeologiczne*, 39.
- Bochniak T.,**
2014 *Importy celtyckie w kulturze przeworskiej i oksywskiej na ziemiach polskich w młodszym okresie przedrzymskim*, Rzeszów.
- Bockius R., Łuczkiwicz P.,**
2004 *Kelten und Germanen im 2.-1 Jahrhundert vor Christus. Archäologische Bausteine zu einer historischen Frage*, *Römisch-Germanisches Zentralmuseum Monographien* 58, Mainz.
- Bohnsack D.,**
1938 *Die Burgunden in Ostdeutschland und Polen während des letzten Jahrhunderts*, Leipzig.
- Bohr M.,**
2010 *Naczynia wykonane na kole jako wyraz kontaktów interkulturowych na przykładzie wybranych materiałów dolnośląskich*, w: H. Machajewski, B. Jurkiewicz (red.) *Ceramika rzemieślnicza jako źródło do badań nad zróżnicowaniem garncarstwa kultury przeworskiej*, Pułtusk, s. 175-188.
- Bokinić E.,**
1999 *Cmentarzysko z młodszego okresu przedrzymskiego w Świerkówcu, gm. Mogilno*, w: *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 115- 140.
2008 *Kultura oksywska na ziemi chełmińskiej w świetle materiałów sepulkralnych*, Toruń.
- Bryśka-Fudali M.,**
2019 *Chronologia i typologia najstarszych zapinek z terenu kultury przeworskiej jako przyczynek do datowania jej powstania*, w: K. Kot-Legieć, A. Michałowski, M. Olędzki, M. Piotrowska (red.), *Kultura przeworska. Procesy przemian i kontakty zewnętrzne*, Łódź, s. 55-72.
- Brzostowicz M.,**
1993 *Elementy kultur okresu rzymskiego w zespołach wczesnośredniowiecznych północno-zachodniej Polski*, *Slavia Antiqua*, t. 34, s. 43-75.
- Bukowski Z.,**
1967 *Uwagi o problematyce badań osadnictwa kultury łużyckiej*, *Studia z dziejów osadnictwa*, t. 5, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 52-125.
- Bykowski K.,**
1976 *Uwagi o szkieletowym obrządku pogrzebowym ludności kultury przeworskiej w okresach późnolateńskim i wczesnorzymskim*, *Studia Archeologiczne*, t. 7, s. 139-163.
- Childe V.G.,**
1930 *The Bronze Age*, Cambridge.
- Christholm M.,**
1962 *Rural settlement and land use*, Chicago.
- Ciesielski M.,**
2008 *Sprawozdanie z prac archeologicznych na cmentarzysku kultury przeworskiej w Zapowiedni (stanowisko 5), gm. Pyzdry, woj. wielkopolskie – pierwszy sezon badań*, w: J. Skowron, M. Olędzki (red.), *Kultura Przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*, 2, Łódź, s. 259-298.
2019 *Obce elementy kulturowe z Wielkopolski wschodniej we wczesnych fazach kultury*

przeworskiej, w: K. Kot-Legieć, A. Michałowski, M. Olędzki, M. Piotrowska (red.), *Kultura przeworska. Procesy przemian i kontakty zewnętrzne*, Łódź, s. 231-250.

Cieśliński A.,

2016 The society of Wielbark culture, AD 1-300, w: P. Urbańczyk (red.), *The past societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the early middle ages, t. 4*, Warszawa, s. 218-255.

Cofta-Broniewska A.,

1982 Epoka metali, w: A. Cofta-Broniewska, A. Koško (red.), *Historia pierwotna społeczeństw Kujaw*, Warszawa, s. 121-253.

Cofta-Broniewska A., Bednarczyk J.,

1998 *Miejsce obrzędowe z doby neolitu i schyłku starożytności w Inowrocławiu, st. 58*, Poznań.

Comşa M.,

1968 Eine Trittwehstuhlgube aus dem 3. Jh. U. Z. In Bucov-Ploieşti, w: K. Jażdżewski (red.), *Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus*, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 284-287.

Cybulska A.,

2009 *Zespół osadniczy z okresu wpływów rzymskich w Lubochni, stan. 12/13 i 23/24*, Poznań. Autorski egzemplarz pracy magisterskiej napisanej w IP UAM pod kierunkiem dr. Józefa Bednarczyka.

Czarnecka K.,

1990 *Struktura społeczna ludności kultury przeworskiej. Próba rekonstrukcji na podstawie źródeł archeologicznych i analizy danych antropologicznych z cmentarzyska*, Warszawa.

2007 *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien, Monumenta Archeologica Barbarica XIII*, Warszawa.

Czopek S.,

2005 Cmentarzyska jako element lokalnej struktury osadniczej na przykładzie nekropoli tarnobrzesckiej grupy kultury łużyckiej, *Przegląd Archeologiczny, t. 53*, s. 53-85.

Dąbrowska T.,

1988 *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia, zasięg, powiązania*, Warszawa.

1995 Okolice Biskupina w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie wpływów rzymskich, w: W. Niewiarowski (red.), *Zarys zmian środowiska geograficznego okolic Biskupina pod wpływem czynników naturalnych i antropogenicznych w późnym glacie i holocenie*, Toruń, s. 87-96.

1996 Frühe Stufen der Przeworsk-Kultur. Bemerkungen zu den Kontakten mit Südeuropa, w: Z. Woźniak (red.), *Kontakte längs den Bernsteinstrasse (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt*, Kraków, s. 127-142.

1997 *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien, Monumenta Archeologica Barbarica III*, Kraków.

Dąbrowska T., Liana T.,

1965 Ślady osadnictwa z okresu późnolateńskiego na stanowisku 15a w Biskupinie, pow. Żnin, *Wiadomości Archeologiczne, t. 32*, s. 169-173.

Dąbrowska T., Woźniak Z.,

2005 Problem genezy kultur przeworskiej i oksywskiej, w: P. Kaczanowski, M. Parczewski (red.), *Archeologia o początkach Słowian*, Kraków, s. 87-102.

Dąbrowscy I., K.,

1967 *Cmentarzysko z okresów późnolateńskiego i wpływów rzymskich w Wesółkach, pow. Kalisz, Polskie Badania Archeologiczne 15*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Dernoga M.,

2000a Osada kultury wielbarskiej z okresu wpływów rzymskich w Siedleczku, stanowisko 4 (gm. Wągrowiec, woj. wielkopolskie), *Studia i Materiały do Dziejów Pałuk, t. 3*, s. 185-206.

2000b Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na osadzie z okresu wpływów rzymskich w Tarnowie Pałuckim, stanowisko 13 (gm. Wągrowiec, woj. wielkopolskie). Cztery sezony badań, *Studia i Materiały do Dziejów Pałuk*, t. 3, s. 207-232.

Dernoga M., Gajda E.,

2004 Grób z młodszego okresu przedrzymskiego w Drawsku, gmina Drawsko, woj. wielkopolskie, w: H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 259-264.

Dobrzańska H.,

1980 Zagadnienie datowania ceramiki toczonej w kulturze przeworskiej, *Archeologia Polski*, t. 24, s. 87-152

1990 *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomii, woj. krakowskie, cz. I i II*, Kraków.

Dobrzańska H., Kalicki T., Szmoniewski B.,

2007 Uwarunkowania środowiskowe wytwórczości pozarolniczej w okresie rzymskim i wczesnośredniowiecznym w dolinie Wisły koło Krakowa, w: L. Domańska, P. Kittel, J. Forysiak (red.), *Środowiskowe uwarunkowania lokalizacji osadnictwa, Środowisko – Człowiek - Cywilizacja*, t. 2, Poznań, s. 155-174.

Domański G.,

1979 *Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II-IV wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

2008 Ceramika kultury luboszyckiej wykonana przy pomocy koła garncarskiego, w: A. Błażejowski (red.), *Ceramika warsztatowa w środkowoeuropejskim Barbaricum*, Wrocław, s. 145-164.

2010 Zagadnienie datowanie ceramiki wykonanej na kole garncarskim w okresie wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej, w: H. Machajewski, B. Jurkiewicz (red.), *Ceramika rzemieślnicza jako źródło do badań nad zróżnicowaniem garncarstwa kultury przeworskiej*, Pułtusk, s. 35-48.

Duczko W.,

2012 Akulturacja. Przypadek Skandynawów epoki wikingów, w: S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska (red.), *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Poznań, s. 605-613.

Dulkiewicz A.,

2009 Szpile rogowe i kościane kultury przeworskiej na terenie Polski: typologia, chronologia i rozmieszczenie, *Folia Praehistorica Posnaniensis*, t. 15, s. 209-235.

Dymaczewski A.,

1958 Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie w pow. średzkim, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 8-9, s. 179-433.

Dzięgielewski M.,

2010 Expansion of the Pomeranian Culture in Poland during the early Iron Age: remarks on the mechanism and possible causes, w: K. Dzięgielewski, M. S. Przybyła, A. Gawlik (red.), *Migration in Bronze and Early Iron Age Europe. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Archeologiczne*, t. 63, Kraków, 173-196.

Dzięgielwska M., Kulczyńska M.,

2008 Ciebłowice Duże. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in südwestlichen Masowien, *Monumenta Archeologica Barbarica XIV*, Warszawa.

Eichhorn G.,

1927 *Der Urnenfriedhof auf der Schanze bei Grossromstedt*, Leipzig.

Exner K.,

1941 Die provinziionalrömischen Emailfibeln der Rheinlande, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 29, 1939, s. 31-121.

Frąsiak P., Gwóźdź B., Siciński W.,

2000 Wyniki ratowniczych badań archeologicznych na trasie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stan. 12 w miejscowości Chabielice, gm. Szczerców, woj. łódzkie, w:

R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Belchatów” S.A., t. 1, Łódź, s. 25-200.*

Feugère M.,

1985 Les fibules en Gaule méridionale de la conquête à la fin du V siècle après J.-C. *Revue Archeologique de Narbonnaise: Supplement 12*, Paris.

Fogel J.,

2005 Ziemiański mecenat archeologiczny w Wielkim Księstwie Poznańskim: Adolf Skarбек-Malczewski (1813-1887) z Kruchowa koło Trzemeszna, odkrywca słynnego aquamanile, *Folia Praehistorica Posnaniensia, t. 13/14, s. 39-58.*

Gackowski J.,

2020 Rejon Janowca Wielkopolskiego, Wągrowca i Żnina w końcu epoki brązu i początku epoki żelaza, w: J. Gackowski, H. P. Dąbrowski (red.), *Znalezisko gromadne przedmiotów metalowych kultury lużyckiej w Brudzyniu, pow. żniński, VI Sprawozdanie Biskupińskie, Archeologia epok brązu i żelaza, Studia i materiały, tom 3; Biskupin-Toruń, s. 29-48.*

Gajewski

1959 Badania nad organizacją produkcji pracowni garncarskich z okresu rzymskiego w Igołomi, *Archeologia Polski, t. 3, 101-158.*

Galęzowska A.,

2004 Osady kultury pomorskiej, przeworskiej i wielbarskiej w Stroszkach w powiecie wrzesińskim, *Fontes Archaeologici Posnanienses, t. 40, s. 281-453.*

2007 Obrządek pogrzebowy kultury wielbarskiej w Wielkopolsce, *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Archeologica, t. 25, s. 155-234.*

Gebhard R.,

1991 *Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabungen in Manching II*, Stuttgart.

Gediga B.,

2016 Europa w okresie od VIII w. p.n. Chr. do I w. n.e. Wprowadzenie w problematykę, w: B. Gediga, A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *Europa w okresie od VIII wieku przed narodzeniem Chrystusa do I wieku naszej ery*, Biskupin-Wrocław, s. 9-11.

Geel van B., Buurman J., Waterbolck H.T.,

2004 Archeological and palaeocological indications of an abrupt climate change in the Netherlands and evidence for climatological teleconnections around 2650 BP, *Journal of Quaternary Science 11/6, 451-460.*

Godłowski K.,

1977 Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II), *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, t. 4, s. 7-237.*

1981 Okres wędrówek ludów na Pomorzu, *Pomorania Antiqua, t. 10, s. 65-129.*

1983 Człowiek i środowisko w okresie lateńskim, rzymskim i wędrówek ludów, w: J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski (red.), *Człowiek i środowisko w pradziejach*, Warszawa, s. 286-308.

1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

1986 Uwagi o przemianach osadniczych w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim w południowej i środkowej Polsce, w: K. Godłowski, R. Madyda-Legutko (red.), *Stan i potrzeby badań nad młodszym okresem przedrzymskim i okresem wpływów rzymskich w Polsce*, s. 415-420, Kraków.

1992 Die Przeworsk-Kultur, w: *Beiträge zum Verständnis der Germania des Tacitus, 2. Bericht über die Kolloquien der Kommission für Altertumskunde Nord- und Mitteleuropas im Jahre 1986 und 1987*, Göttingen, 9-90.

Godłowski K., Woźniak Z.,

1970 Chronologia okresów późnolateńskiego i wpływów rzymskich, *Materiały do Prahistorii*

Ziem Polskich, cz. 5, z. 4, s. 51-59, Warszawa.

Grabarczyk T.,

1997 *Kultura wielbarska na Pojezierzach Krajeńskim i Kaszubskim, Łódź.*

Grossman A.,

2003 Wstępne sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na wielokulturowym i wielookresowym stanowisku 6 w Gąsawie, gm. loco, woj. kujawsko-pomorskie, *Studia i Materiały do Dziejów Pałuk, t. 5, s. 65-76.*

Grygiel M.,

2004 Problem chronologii i przynależności kulturowej materiałów o charakterze jastorfskim z Brześcia Kujawskiego, woj. kujawsko-pomorskie, w świetle ostatnich badań nad problematyką okresu przedrzymskiego w Polsce, w: H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej, Poznań, s. 13-82.*

2018 *Chronologia przemian kulturowych w dobie przełomu starszego i młodszego okresu przedrzymskiego na Niżu Polskim, Łódź.*

Grygiel M., Stasiak M.,

2019 W dobie wielkich przemian kulturowych młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu rzymskiego, w: M. Grygiel, R. Grygiel, W. Stasiak (red.) *Gola pod Jaraczewem w pradziejach, Łódź, s. 137-404.*

Grześkowiak J.,

1959 Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na osadzie z okresu rzymskiego w Biskupinie na stanowisku 10, *Sprawozdania Archeologiczne, t. 5, s. 97-99.*

Gumowski M.,

1957 Moneta rzymska w Polsce, *Przegląd Archeologiczny, t. 10, s. 87-150.*

Haarnagel W.,

1973 Vor- und Frühgeschichte des Landes Wursten, w: E. von Lehe (red.), *Geschichte des Landes Wursten, Bremerhaven.*

Hauptmann T.,

1998 Studien zu den Draisplossenfibeln, w: J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25-28 Mai 1997 in Klein Machnow, Land Brandenburg, Wunstorf, s.159-173.*

Held S.,

1979 *Paleoekistics: an alternate approach to the integration of spatial archeology and settlement studies.* London

Henneberg M., Ostoja-Zagórski J.,

1977 Próba rekonstrukcji gospodarki mieszkańców halsztackich grodów typu biskupińskiego, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, t. 25, 3, s. 319-340.*

Hoffman M., Miernik P.,

2018a *Opracowanie wyników ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku archeologicznym nr 32 (AZP 43-35/139) w Jaroszewie, gm. Żnin, powiat żniński, woj. kujawsko-pomorskie, Toruń. Maszynopis przechowywany w bydgoskiej delegaturze WUOZ.*

2018b *Opracowanie wyników ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku archeologicznym nr 5 (AZP 42-35/5) w Sobiejuchach, gm. Żnin, powiat żniński, woj. kujawsko-pomorskie, Toruń. Maszynopis przechowywany w bydgoskiej delegaturze WUOZ.*

2018c *Opracowanie wyników ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku archeologicznym nr 47 (AZP 42-35/125) w Sobiejuchach, gm. Żnin, powiat żniński, woj. kujawsko-pomorskie, Toruń. Maszynopis przechowywany w bydgoskiej delegaturze WUOZ.*

Hoffman M., Miernik P., Smaruj A.,

2021 Pałuckie skupisko osadnicze z końca starszego i początku młodszego okresu przedrzymskiego, *Fontes Archaeologici Posnaniensis* (w druku).

Hoffman M., Rzepkowski B.,

2018 *Opracowanie wyników ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku archeologicznym nr 11 (AZP 42-35/123) w Brzyskorzystewku, gm. Żnin, powiat żniński, woj. kujawsko-pomorskie, Bydgoszcz. Maszynopis przechowywany w bydgoskiej delegaturze WUOZ.*

Jahn M.,

1916 Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. Chr. bis 200 n. Chr., *Mannus-Bibliothek 16*, Würzburg, 1916.

Jakubczyk I.,

2014a Die eingliedrigeren Fibeln der Almgrens VI. Gruppe in der Przeworsk-Kultur-Fibeln des Typs A 158, *Recherches Archeologiques, Nouvelle Serie 5-6*: 113-218.

2014b Wokół zapinki typu A.158 ze Złotej, pow. sandomierski, w: J. Andrzejowski (red.), *In Medio Poloniae Barbaricae. Agnieszka Urbaniak in memoriam, Monumenta Archaeologica Barbarica Seria Gemina, 3*, Warszawa, s. 99-108.

Jankuhn H.,

1967 Archaeologische Beobachtungen zu Tier- und Menschenopfern bei den Germanen in der Römischen Kaiserzeit, *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phil. – Hist. Klasse, B. 6*, s. 117-147.

2004 *Wstęp do archeologii osadnictwa*, Poznań.

Jarmużewski R.,

2012 *Elementy osadnictwa kultury pomorskiej na terenie Pałuk*, Poznań. Autorski egzemplarz pracy magisterskiej napisanej w IP UAM pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Danuty Minty-Tworzowskiej.

Jaskanis J.,

2005 *Krupice. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Ostpolen, Monumenta Archeologica Barbarica X*, Warszawa.

Jasnosz S.

1952 Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń, *Fontes Archaeologici Posnanienses, t. 2*, s. 1-284.

1966 Cmentarzysko kultury grobów jamowych w Rzęzawach, pow. Turek, *Fontes Archaeologici Posnanienses, t. 17*, s. 237-265.

1972 Kultura okresu późnolateńskiego i wpływów rzymskich w Wielkopolsce, w: M. Zawiejska-Jankowska (red.), *Problemy badań archeologicznych Polski północno-zachodniej, Materiały z Sesji Naukowej zorganizowanej z okazji 50-lecia Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej UAM, Poznań*, s. 137-148.

Jaszewska A., Łaszkiwicz T.,

1994 Wola Piekarska 2 – z badań nad ceramiką siwą w Wielkopolsce, *Kultura Przeworska 1*, s. 263-280.

Jażdżewski K.,

1948 Kujawskie przyczynki do zagadnienia tubylczości Słowian na ziemiach polskich, *Wiadomości Archeologiczne, t. 16, 1939*, s. 106-161.

Jones S.,

2012 Etniczność. Podejścia teoretyczne i implikacje metodologiczne, w: S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska (red.), *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Poznań, s. 635-656..

Kaczmarek Ł.,

2012 Brązowe zapinki ze zbiorów Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne, t. 13*, s. 81-88.

2018 Osadnictwo pradziejowe na terenie Gniezna i w jego regionie, w: T. Sawicki, M. Bis (red.), *Gniezno. Wczesnośredniowieczny zespół grodowy, Origines Polonorum, t. 11*, s. 91-103.

Kaczmarek M.,

- 1997 Późnorzymskie zapinki z wysoką pochewką na Pomorzu, *Folia Praehistorica Posnaniensia*, t. 7, s. 237-274.
- 1999 Aktualne problemy badań nad kulturą pomorską w Wielkopolsce, *Folia Praehistorica Posnaniensia*, t. 10, s. 135-171.
- 2005 Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na ziemi obrornicko-rogozińskiej, w: T. Skorupka (red.), *Archeologia powiatu obornickiego*, Oborniki-Rogoźno-Ryczywół-Poznań, s. 127-235.

Kaczor W., Żółkiewski M.,

- 2015 Osadnictwo z okresu przedrzymskiego, w: W. Kaczor, M. Żółkiewski (red.), *Dubielewo, gm. Brześć Kujawski, stanowisko 8. Archeologiczne badania ratownicze na trasie autostrady A1 w woj. kujawsko-pomorskim*, Poznań, s. 271-373.
- 2017 Grabkowo, stanowisko 8, w: W. Kaczor, A. Michałowski, M. Teska, A. Michałowski (red.), *Grabkowo, gm. Kowal, stanowiska 7 i 8. Źródła archeologiczne do studiów nad okresem przedrzymskim na nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 301-544.

Kara M.,

- 1994 Skandynawski skarb złotych przedmiotów z przełomu starożytności i średniowiecza w miejscowości Wapno, woj. pilskie, *Przegląd Archeologiczny*, t. 42, s. 73-110.

Karbowiczek M., Suliga I.,

- 2019 Wyniki analizy żużli, w: E. Bokiniec (red.), *Rogowo, gmina Lubicz, województwo kujawsko-pomorskie, stanowisko 33, osada kultury wielbarskiej, t. 3. Analiza źródeł ruchomych*, Toruń, s. 103-128.

Kasprowicz T.,

- 2008 Osada i cmentarzysko ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 284 (AUT 192) Poznań-Nowe Miasto, w: H. Machajewski, R. Pietrzak (red.) *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty*, Poznań, s. 225-296.

Kittel P.,

- 2013 Geomorfologiczne uwarunkowania lokalizacji osadnictwa na przykładzie doliny Rawki w Rawie Mazowieckiej, *Acta Geografica Lodziensia*, s. 49-80.

Kittel P., Skoworn J.,

- 2009 Geomorfologiczne uwarunkowania lokalizacji i rozwoju osadnictwa w rejonie Rawy Mazowieckiej (Polska środkowa) w okresie rzymskim, w: L. Domańska, P. Kittel, J. Forysiak (red.), *Środowiskowe uwarunkowania lokalizacji osadnictwa, Środowisko-Człowiek-Cywilizacja, t. 2*, Poznań, s. 147-154.

Kłoskowska A.,

- 1996 *Kultura narodowa u korzeni*, Warszawa.

Kobyliński Z.,

- 1988 *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław.
- 2005 Zagadnienie struktur osadniczych na ziemiach polskich w końcu starożytności i na początku średniowiecza, w: P. Kaczanowski, M. Parczewski (red.), *Archeologia o początkach Słowian*, Kraków, s. 293-306.
- 2019 Od archeologii osadnictwa do biografii krajobrazu: archeologia polska wobec współczesnych perspektyw badań relacji między człowiekiem a środowiskiem w przeszłości, *Przegląd Archeologiczny*, t. 67, s. 9-30.

Kopiasz J.,

- 2010 Ślady kontaktów kulturowych z centrami kulturowymi Europy wczesnej epoki żelaza na Pałukach, w: B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza*, *Biskupińskie Prace Archeologiczne*, nr 8, Biskupin-Wrocław, s. 219-242.
- 2018 Relikty zabudowy osiedla obronnego w Biskupinie w świetle interpretacji przedwojennej dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz produktów

fotograficznych, w: J. Kopiasz, P. Dąbrowski i in. (red.), *V Sprawozdanie Biskupińskie*, s. 185-353, Biskupin.

Kokowski A.,

1989 Strefa sepulkralna z późnego podokresu lateńskiego, w: A. Cofta-Broniewska (red.), *Miejsce pradziejowych i wczesnośredniowiecznych praktyk kultowych w Kruszy Zamkowej*, Poznań, s. 65-124.

1991 Udział elementów celtyckich w strukturze cmentarzyska birytualnego w Kruszy Zamkowej, woj. Bydgoszcz, stan. 13, *Archeologia Polski*, t. 36, z. 1-2, s. 115-149.

1997 Die Masłomęcz-Gruppe. Ihre Chronologie und Beziehungen innerhalb des gotischen Kulturkreises – Ein Beispiel für den kulturellen Wandel der Goten im Verlauf ihren Wanderungen, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 78, Mainz am Rhein.

2007 *Starożytna Polska*, Warszawa.

Kondracki J.,

1994 *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.

Kowalik K.,

2017 Na marginesie słowotwórstwa przymiotników od nazw miejscowości w języku polskim, *Onomastica*, t. 61/2.

Kowalski A.P.

2005 Świat wartości wspólnot prehisotrycznych w „epoce osiowej”. Perspektywa filozofii kultury, w: M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, s. 231-240.

Kostrzewski B.,

1956 Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Czaczu i Kokorzynie w pow. kościańskim i w Pięczkowie, w pow. średzkim, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 6, s. 65-101.

Kostrzewski J.,

1919 *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit*, Leipzig und Würzburg.

1923 *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, Poznań.

1938 Ślady osadnictwa z okresu rzymskiego i wędrówek ludów na półwyspie biskupińskim, *II sprawozdania z prac wykopaliskowych w latach 1936 i 1937*, s. 65-68.

1950 Zabytki z okresu rzymskiego w Biskupinie, *III sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie znińskim za lata 1938-1939 i 1946-1948*, s. 370-373.

1955 *Wielkopolska w pradziejach*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Kozacki L.,

1989 Charakterystyka środowiska przyrodniczego Pałuk, *Studia i Materiały do dziejów Pałuk*, t. 1, s. 23-42.

Kruk J.,

1973 *Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych*, Wrocław.

Krämer W.,

1962 Manching II. Zu dem Ausgrabungen in Jahren 1957 bis 1961, *Germania*, Jh. 40, s. 293-317.

Kristiansen K.,

1991 Chieftoms, state and system of evolution, w: T. Earle (red.), *Chieftoms, power, economy and ideology*, Cambridge, s. 16-43.

Kurpiewski A., Rakoczy J.,

2015 *Materiały kultury przeworskiej z Perkowa na Kujawach*, Toruń.

Kurnatowski S.,

1963 Uwagi o kształtowaniu się stref zasiedlenia dorzecza Obry w czasie od środkowego okresu epoki brązu do późnego średniowiecza, cz. I, *Archeologia Polski*, t. 8, s. 181- 221.

1971 Rozwój zaludnienia Wielkopolski we wczesnym średniowieczu i jego aspekty gospodarcze, *Archeologia Polski*, t. 20:146-160.

2008 Jak powstawała Wielkopolska, w: M. Kobusiewicz (red.), *Pradzieje Wielkopolski, od*

epoki kamienia do średniowiecza, Poznań, s. 297-395.

Kurzyńska M.,

2015 *Linowo, stanowisko 6, birytualne cmentarzysko kultury wielbarskiej z północno- wschodniej części ziemi chełmińskiej*, Grudziądz-Toruń.

Lech J.,

2000 *Kultura archeologiczna, z dziejów jednego pojęcia*, w: S. Tabaczyński (red.), *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa*, Warszawa, s. 151-183.

Liana T.,

1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 35, s. 429-487.

Lityńska-Zajac M.,

1997 *Roślinność i gospodarka rolna w okresie rzymskim. Studium archeobotaniczne*, Kraków.

Łaszkiwicz T.,

1971 *Cmentarzysko ludności kultury jastorfskiej w Kunowie, pow. Stargard Szczeciński*, *Materiały Zachodniopomorskie*, t. 17, s. 19-97.

Łosiński W.,

1972 *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII-X/XI w.)*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Łuczkiwicz P.,

2006 *Uzbrojenie ludności ziem Polski w młodszym okresie przedrzymskim. Archeologia Militaria II*, Lublin.

2016 *Osadnictwo z młodszego okresu przedrzymskiego*, w: T. Dzieńkowski (red.), *Horodysko. Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Badania 2005-2005*, Lublin, s. 144-195.

Machajewski H.,

1980 *Kultura wielbarska a kultura przeworska w Wielkopolsce*, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 29 (1978), s. 49-64.

1981 *Sytuacja osadnicza w dorzeczu dolnej Parsęty w czasie od I w. p. n. e. do V/VI w. n. e.*, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 30 (1979), s. 26-37.

1984 *Z badań nad formami osad z czasów od II do początków VI wieku na Pomorzu Środkowym*, *Fontes Archaeologici Posnaniensis*, t. 33, s. 46-54.

1992 *Z badań nad chronologią dębczyńskiej grupy kulturowej w dorzeczu Parsęty*, Poznań.

1993 *Materiały do badań nad obrządkiem pogrzebowym ludności grupy dębczyńskiej*, Poznań.

1995 *Osada ludności kultury przeworskiej na stanowisku 1 w Kurowie, gm. Kleszczów, woj. Piotrków Trybunalski*, *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna nr 37-38*, s. 65-140.

1997 *Z badań nad kulturą przeworską w Wielkopolsce północnej*, *Kultura Przeworska*, 3, s. 97-116.

1998 *Die Fibeln der Gruppe V, Serie 8, im ostlichen Teil Mitteleuropas*, w: J. Kunow (red.), *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25-28 Mai 1997 in Klein Machnow, Land Brandenburg, Wunstorf*, s.187-196.

2003 *Starożytni hutnicy z Pojezierza Gnieźnieńskiego*, *Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski*, t. 2, s. 226-238.

2007 *Wielkopolska północna w późnym okresie rzymskim i we wczesnych fazach okresu wędrówek ludów*, *Fontes Archaeologici Posnaniensis*, t. 43, s. 72-92.

2008 *Nowe kierunki badań nad społecznościami Wielkopolski w okresie od I. w. n. e. do V/VI w. n. e.*, w: H. Machajewski (red.), *Wielkopolska w dziejach. Archeologia o regionie*, Poznań, s. 107-126.

2020 *Ze studiów nad wczesnym okresem wędrówek ludów w Wielkopolsce*, w: M. Bohr, M. Teska (red.), *Extra limites continuatio*, Poznań-Wrocław, s. 237-256.

Machajewski H., Maciejewski M., Niedzwiedzki R.,

2004 *Wyniki badań na cmentarzysku kultury jastorfskiej w Rosku, gm. Wieleń, woj. wielkopolskie*, w: H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-*

Kujawskiej, Poznań, s. 265-270

Machajewski H., Pietrzak R.,

2004 Z badań nad ceramiką naczyniową okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce, w: H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 83-121.

2008a Osada ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 278 (AUT 191) Poznań-Nowe Miasto, w: H. Machajewski, R. Pietrzak (red.), *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty. Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski 2*, Poznań, s. 153-223.

2008b Osada ludności z okresu przedrzymskiego na stanowisku 226 (AUT 194) Poznań-Nowe Miasto, w: H. Machajewski, R. Pietrzak (red.), *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty. Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski 2*, Poznań, s. 297-350.

2008c Osada ludności z późnego okresu wpływów rzymskich na stanowisku 284 (AUT 192) Poznań-Nowe Miasto w: H. Machajewski, R. Pietrzak (red.), *Poznań-Nowe Miasto. Źródła archeologiczne do studiów nad pradziejami i wczesnym średniowieczem dorzecza środkowej Warty. Archeostrada. Studia i materiały z badań wykopaliskowych na autostradzie A2 – odcinek wielkopolski 2*, Poznań, s. 363-434.

Machajewski H., Rogalski B.,

2016 *Cmentarzysko ludności kultury przeworskiej w Ruszkowie Pierwszym, stan. 27, pow. kolski, woj. wielkopolskie, Prace Archeologiczne 2.*

Machajewski H., Rozen. J.,

2016 Osada kultury jastorfskiej i cmentarzysko kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego, w: S. Domaradzka, B., Józwiak, H. Machajewski, A. Waluś (red.), *Wielokulturowe stanowisko I w miejscowości Izdebno Kościelne gmina Grodzisk Mazowiecki*, Warszawa, s. 45-206.

Machajewski H., Smaruj A.,

2017 Osada z okresu wpływów rzymskich w Goślinowie, stan. 3, woj. wielkopolskie, *Fontes Archaeologici Posnanienses, t. 53*, s. 145-176.

Maciałowicz A.,

2004 Dwie interesujące misy z cmentarzyska kultury przeworskiej w Suchodole, powiat sochaczewski – ślad kontaktów wzdłuż tzw. szlaku bastarneńskiego?, *Barbaricum, vol. 7*, Warszawa, s. 43-60.

Maciejewski F.,

1958 Dalsze badania nad źródłem wody w Biskupinie, pow. Żnin w 1957 r., *Wiadomości Archeologiczne, t. 25*, s. 247-248.

1961 Materiały starożytne z powiatu żnińskiego, *Materiały Starożytne, VIII*, s. 217-326.

Madyda-Legutko R.,

1986 *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Oxford.

2011 *Studia nad zróżnicowaniem metalowych części pasów w kulturze przeworskiej. Okucia końca pasa*, Kraków.

Maik W.,

1988 Wyroby włókiennicze na Pomorzu z okresu rzymskiego i ze średniowiecza, *Acta Archeologica Lodziensia*, t. 34.

Maise Ch.,

1998 Archäoklimatologie – vom Einfluss nacheiszeitlicher Klimavariabilität in der Ur- und Frühgeschichte, *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte (SGUF) 81*, s. 197-235.

Makiewicz T.,

- 1975 *Osadnictwo kultury przeworskiej w rejonie Jeziora Pakoskiego*, maszynopis pracy doktorskiej
- 1977 Gospodarka hodowlana w kulturze przeworskiej na Kujawach, *Archeologia Polski*, t. 22, s. 111-135.
- 1978 Z badań nad osadnictwem kultury przeworskiej na terenie zachodniej części Kujaw (rejon Jeziora Pakoskiego), *Slavia Antiqua*, t. 25, s. 1-48.
- 1981 Główne momenty przemian gospodarczych na terenie Wielkopolski w okresie przedrzymskim i rzymskim, *Acta Archaeologica Carpatica*, t. 21, s. 247-258.
- 1987 Znaczenie sakralne tzw. „pochówków psów” na terenie środkowoeuropejskiego Barbarium, *Folia Praehistorica Posnaniensia*, t. 2, s. 239-278.
- 1992 Broń jako element rytuałów ofiarnych w okresie przedrzymskim i rzymskim na terenie Polski, w: M. Głosek, M. Mielczarek, W. Świątosławski, K. Walenta (red.), *Arma et Olae. Studia dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Nadolskiemu w 70 rocznicę urodzin i 45 rocznicę pracy naukowej*, Łódź, s. 109-128.
- 1996 Bernstein aus den Fundstellen der vorrömischen Eisenzeit und römischen Kaiserzeit in Großpolen, w: Z. Woźniak (red.), *Kontakte längs den Bernsteinstrasse (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt*, Kraków, s. 65-76.
- 2001 Scheibengedrehte „graue” Keramik in Großpolen, *Etnographisch-Archäologische Zeitschrift*, t. 42, s. 84-108.
- 2004 Osada kultury jastorfskiej w Pławcach i Borzejewie, pow. Środa Wlkp. na tle osadnictwa kultury jastorfskiej w Wielkopolsce, w: H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 235-244.

Malinowski B.,

- 1958 *Szkice z teorii kultury*, Warszawa.

Malinowski T.,

- 1956 Nabytki z działu przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu w latach 1929-1932, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 6, 1955, s. 107-161.

Marchelak I.,

- 2010 Materiały z osady z wczesnego okresu wędrówek ludów w Bizorędzie, stanowisko 12, gm. Sobków, woj. świętokrzyskie, w: H. Machajewski, B. Jurkiewicz (red.), *Ceramika rzemieślnicza jako źródło do badań nad zróżnicowaniem garncarstwa kultury przeworskiej*, Pułtusk, s. 101-162.

Marciniak A.,

- 2012 Teoria w archeologii, w: S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska (red.), *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Poznań, s. 84-116.

Martens J.,

- 1997 The Pre-Roman Iron Age in North Jutland, w: J. Martens (red.), *Chronological problem of the Pre-Roman Iron Age in Northern Europe 1992*, *Arkæologiske Studier* 7, København, s. 107-136.

Mączyńska M.,

- 1999 Schyłkowa faza kultury przeworskiej, w: A. Kokowski (red.), *Kultura Przeworska 4.*, Lublin, 25-53.
- 2006 Uwagi o niektórych typach zapinek II grupy serii wschodniej Oscara Almgrena, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 48, s. 159-184.

Mączyńska M., Urbaniak A.,

- 2006 Prowincjonalnorzymska zapinka tarczowata z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Babim Dole-Borczu, pow. kartuski, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 48, s. 145-158.

Mamzer H.,

- 2004 *Archeologia i dyskurs. Rozważania metaarcheologiczne*, Poznań.

- 2012 Etniczność, w: S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska (red.), *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Poznań, s. 627-634.

Michałowski A.,

- 2004 Łyżki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej, w: H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 123-159.
- 2006 Kultura jastorfska w Wielkopolsce północnej, w: H. Machajewski, J. Rola (red.), *Pradolina Noteci na tle pradziejowych i wczesnośredniowiecznych szlaków handlowych*, Poznań, s. 183-200.
- 2008a Okres przedrzymski w Wielkopolsce, w: H. Machajewski (red.), *Wielkopolska w dziejach. Archeologia o regionie*, Poznań, s. 87-106.
- 2008b Budynki ziemne z osad kultury przeworskiej w Wielkopolsce. Ziemianka – półziemianka – budynek zagłębiony. W poszukiwaniu definicji, w: J. Skowron, M. Olędzki (red.), *Kultura przeworska. Odkrycia-interpretacje-hipotezy, t. 2*, Łódź, s. 461-486.
- 2011 *Budownictwo kultury przeworskiej*, Poznań.
- 2014 Elements of the Jastorf Culture in Wielkopolska. Import of ideas or migration peoples?, w: J. Brandt, B. Rauchfuß (red.), *Jastorf Konzept und die Vorrömische Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa*, Hamburg, s. 287-301.
- Michałowski A., Piasecka K., Piasecki A., Pogodziński P., Żychliński D.,**
- 2015 Wstępne wyniki ratowniczych badań archeologicznych na osadzie kultury wielbarskiej w Wagowie, pow. poznański, woj. wielkopolskie, stan 1 i 13, *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne, t. 16*, s. 85-114.
- Michałowski A., Sikorski A.,**
- 2010 Budynek ziemiankowy w Szymanowicach, pow. Legnica, woj. dolnośląskie, stan. 1 – obiekt 146E. Uwagi o obiektach z warsztatami tkackimi na osadach ludności kultury przeworskiej, *Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity, r. LX, Series Archaeologica, Studia Archaeologica Brunensia*, s. 423-440.
- Michałowski A., Teska M.,**
- 2013 Tradycja i nowe prądy w badaniach nad młodszym okresem przedrzymskim w Wielkopolsce, *Folia Praehistorica Posnaniensia, t. 18*, s. 197-216.
- 2017 Grabkowo, stanowisko 7, w: W. Kaczor, A. Michałowski, M. Teska, A. Michałowski (red.), *Grabkowo, gm. Kowal, stanowiska 7 i 8. Źródła archeologiczne do studiów nad okresem przedrzymskim na nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 17-300.
- Michałowski A., Teska M., Żychliński D.,**
- 2015 Interakcje chronologiczno-terytorialne w południowo-zachodniej strefie kultury wielbarskiej, w: M. Fudziński, H. Paner (red.), *Kontakty ponadregionalne kultury wielbarskiej. Przemiany kulturowe w okresie wpływów rzymskich na Pomorzu*, s. 257-276, Gdańsk.
- Michałowski A., Sobucki A.,**
- 2011 Piece wapiennicze z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Wielkopolsce, w: A. Jaszewska, A. Michalak (red.), *Ogień - żywiol ujarzmiony i nieujarzmiony*, Zielona Góra, s. 273-310.
- Milecka K.,**
- 2000 Analiza pyłkowa profilu osadów biogenicznych w łekneńskim regionie osadniczym, *Studia i Materiały do Dziejów Pałuk, t. 3*, s. 81-104.
- Minta-Tworzowska D.,**
- 1994 *Klasyfikacja w archeologii jako sposób wyrażania wyników badań, hipotez oraz teorii archeologicznych*, Poznań.
- 2000 Archeologiczne rekonstrukcje świata pradziejowego wobec krytyki postmodernistycznej, w: S. Tabaczyński (red.), *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa*, Warszawa, s. 185– 195.
- Mikłaszewska-Balcer R.,**
- 1968 Badania na stanowiskach 17, 17a i 18 w Biskupinie, pow. Żnin, *Wiadomości Archeologiczne, t. 33 (3-4)*, s. 315-324.

- Modzelewski K.,**
2004 *Europa Barbarzyńska*, Warszawa.
- Moszczyński W.A.,**
2010 Późnorzymska ceramika wykonana na kole na ziemiach polskich. Wybrane problemy, w: H. Machajewski, B. Jurkiewicz (red.), *Ceramika rzemieślnicza jako źródło do badań nad zróżnicowaniem garncarstwa kultury przeworskiej*, Pułtusk, s. 189-202.
- Namysł R.,**
2001 *Osada kultury przeworskiej w Pawłowie, powiat Gniezno, województwo wielkopolskie, stanowisko 16, Poznań*. Maszynopis pracy magisterskiej napisanej w IP UAM pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Makiewicza.
- Natunewicz-Sekuła M.,**
2005 Naczynia wykonane przy użyciu koła z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Weklicach koło Elbląga. Przyczynek do badań warsztatu ceramicznego kultury wielbarskiej, *Archeologia Polski, t. 50, z. 1-2*, s. 53-80.
- Niedziółka K.,**
2018 Próba przydatności danych AZP do badań osadniczych. Przykład Pomorza Wschodniego na przełomie epok brązu i żelaza, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, t. 60/1*, s. 113-138.
- Niewęglowski A.,**
1966 *Z badań nad osadnictwem w okresach późnolateńskim i rzymskim na Mazowszu: studium metodyczne*, Wrocław.
- Niewiarowski W.,**
1976 Wahania poziomu wód w Jeziorze Pakoskim w świetle badań geomorfologicznych i archeologicznych, w: W. Niewiarowski (red.), *Problemy geografii fizycznej, Studia Soc. Sic., Toruń*, s. 193-211.
1992 Geneza i ewolucja rynny żnińskiej w okresie pełnego i późnego vistulianu, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Geografia, t. 25*, s. 3-30.
1995 Wahania poziomu wody w Jeziorze Biskupińskim i ich przyczyny, w: W. Niewiarowski (red.), *Zarys zmian środowiska geograficznego okolic Biskupina pod wpływem czynników naturalnych i antropogenicznych w późnym glacie i holocenie*, Toruń, s. 215-234.
- Niewiarowski W., Sinkiewicz M.,**
1995 Główne cechy współczesnego środowiska geograficznego okolic Biskupina, w: W. Niewiarowski (red.), *Zarys zmian środowiska geograficznego okolic Biskupina pod wpływem czynników naturalnych i antropogenicznych w późnym glacie i holocenie*, Toruń, s. 11-28
- Niezabitowska-Wiśniewska U.,**
2015 Ulów, stanowisko 7 – nowe cmentarzysko kultury wielbarskiej na Roztoczu Środkowym – z badań nad kontaktami kultury wielbarskiej i kultury czarniachowskiej, w: M. Fudziński, H. Paner (red.), *Kontakty ponadregionalne kultury wielbarskiej. Przemiany kulturowe w okresie wpływów rzymskich na Pomorzu*, Gdańsk, s. 331-362.
- Noryśkiewicz B.,**
1995 Zmiany szaty roślinnej okolic Jeziora Biskupińskiego pod wpływem czynników naturalnych i antropogenicznych w późnym glacie i holocenie, w: W. Niewiarowski (red.), *Zarys zmian środowiska geograficznego okolic Biskupina pod wpływem czynników naturalnych i antropogenicznych w późnym glacie i holocenie*, Toruń, s. 147-180.
- Nowaczyk S.,**
2009 Współczynnik humanistyczny w badaniach nad osadnictwem pradziejowym, w: L. Domańska, P. Kittel, J. Forysiak (red.), *Środowiskowe uwarunkowania lokalizacji osadnictwa, Środowisko-Człowiek-Cywilizacja, t. 2*, Poznań, s. 95-100.
- Nowaczyk S., Grossman A., Jarmużewski R., Smaruj A., Piotrowski W.,**

- 2015 Stan badań nad osadnictwem pradziejowym i wczesnośredniowiecznym w obrębie biskupińskiego mikroregionu osadniczego, w: S. Nowaczyk, A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *IV Sprawozdania Biskupińskie, Biskupin*, s. 257-307.
- Nowakowski W.,**
1998 Zapinka typu Almgren 239 ze szlaku bursztynowego, w: J. Kolendo (red.), *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski I. Korpus znalezisk rzymskich z europejskiego Barbaricum-Polska. Suplement, t. 1*, Warszawa, s. 79-82.
- Nüsse H.-J.,**
2014 *Haus, Gehöft und Siedlung im Norden und Westen der Germania Magna, Berliner Archäologische Forschungen, t. 13*, Berlin.
- Okołowicz W., Martyn D.,**
1979 Regiony klimatyczne Polski, w: *Atlas geograficzny Polski*, Warszawa
- Okulicz J.,**
1968 Niektóre zagadnienia struktury osadnictwa z okresów późnolateńskiego i wpływów rzymskich w północno-wschodniej Polsce, *Studia z dziejów osadnictwa, t. 6*, s. 29-48..
- Olędzki M.,**
2000 Cmentarzysko z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Wólce Domaniewskiej koło Radomia, Łódź.
2004 Kultury wielbarska i (wschodnio)przeworska na przełomie wczesnego na późny okres rzymski. Dynamika zmian osadniczo-kulturowych w świetle chronologii, w: M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura Przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy, I*, Łódź, s. 243-262.
2008 *Czas przemian. Barbaricum między Bałtykiem a środkowym Dunajem w dobie wojen markomańskich*, Łódź.
- Olędzki M., Zawilski P., Borowska-Strugińska B.,**
2018 *Latkowo 50, gm. Inowrocław. Cmentarzysko szkieletowe z późnego okresu rzymskiego*, Łódź.
- Olędzki M., Ziętek J.,**
2017 Typologia, chronologia i rozprzestrzenianie fibul typu A.162 na terytorium kultury przeworskiej, w: E. Droberjar, M. Komoróczy (red.), *Římské a germánské spony ve střední Evropě (Archeologie Barbarů 2012)*, Brno, s. 363-383
- Orliński W., Wońska M.,**
2017 Katalog, w: W. Nowakowski, W. Orliński, M. Wońska (red.), *Relacje kultury przeworskiej i lateńskiej na Mazowszu. Wnioski z badań cmentarzyska przeworskiego w Legionowie SCP*, Legionowo-Warszawa, s. 255-266.
- Orzechowski S.,**
2013 *Region żelaza. Centra hutnicze kultury przeworskiej*, Kielce.
2019 Hutnictwo żelaza na ziemiach polskich poza obszarem wyspecjalizowanych centrów – ekstensywny nurt produkcji, w: K. Kot-Legieć, A. Michałowski, M. Olędzki, M. Piotrowska (red.), *Kultura przeworska. Procesy przemian i kontakty zewnętrzne*, Łódź, s. 157-178.
- Ostoja-Zagórski J.,**
1993 *Mezoregion Sobiejuchy na Pałukach*, Warszawa-Żnin.
- Parczewski M.,**
1988 *Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*, Kraków.
- Pawlak P.,**
2013 „Byłem we wnętrzu, wszystko obejrzałem.” Oblączkowo – od neolitycznych osadników po średniowieczną wieś, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 49, s. 231-325.
- Pawlak E., Pawlak P., Kabaciński J., Sobkowiak-Tabaka, Czerniak L. Machajewski H.,**
2008 Kijewo, stanowisko 4, pow. średzki. Materiały do badań nad osadnictwem pradziejowym i wczesnośredniowiecznym, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 44, s. 185-342.
- Pazdur M., Pazdur A., Goslar T., Piotrowski W., Zajączkowski W.,**

- 1994 Nowe dane do chronologii osady w Biskupinie, *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Matematyka-Fizyka*, z. 71, *Geochronometria* 10, s. 97-113.
- Pazda S.**
1990 Osada hutnicza z późnego okresu rzymskiego w Izbicku, woj. Opole, *Silesia Antiqua*, t. 32, s. 23-58.
- Petersen E.,**
1939 *Die osteblische Raum aus germanisches Kraftfeld im Lichte Bodenfunde des 6.-8. Jahrhunderts*, Lipzig.
- Piaskowski J.,**
1970 O wytapieniu żelaza w ogniskach dymarskich na ziemiach Polski, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, t. 18, z. 1, s. 37-52.
- Pietrzak M., Cymek L., Roźnowski F.,**
2015 *Pruszcz Gdański stanowisko 5*, Gdańsk.
- Piontek J., Strzałko J.,**
1975 Późnolateńskie szkielety z Biskupina, pow. Żnin, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 39, s. 317-322.
- Polcyn M.,**
2019 Wyniki analizy archeobotanicznej, w: E. Bokiniec (red.), *Rogowo ,gmina Lubicz, województwo kujawsko-pomorskie, stanowisko 33, osada kultury wielbarskiej, t. 3. Analiza źródeł ruchomych*, Toruń, s. 161-168.
- Pyrgała J.,**
1972 *Mikroregion osadniczy między Wisłą a dolną Wkrą w okresie rzymskim*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Rączkowski W.,**
2018 O rzece i grzęzawisku: parę refleksji na temat teorii i praktyki studiów osadniczych, w: H. Machajewski (red.), *Archeologia dawnego osadnictwa Wielkopolski*, Poznań, s. 11-29.
- Rajewski Z. A.,**
1937 Cmentarzysko grobów ciałaopalnych z okresu rzymskiego w Szelejewie w pow. żnińskim, *Przyczynki do pradziejów Polski zachodniej (Pamiętnik 10-lecia koła naukowego studentów archeologii)*, Poznań, s. 69-74.
1965 *10 000 lat Biskupina i jego okolic*, Warszawa.
- Rajewski Z. A., Maciejewski F.,**
1957 Badania wykopaliskowe źródeł krynicznej wody w Biskupinie, pow. Żnin, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 24, s. 232-243.
- Renfrew A.C.**
1979 *Problems in European prehistory*, Edinburgh.
- Riha E.,**
1979 *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst, Forschungen in Augst* 3, Augst.
- Rogalski B.,**
2004 Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych na osadzie z młodszego okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w Kunach, pow. Turek, woj. wielkopolskie, stan. 4, M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura Przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*, 1, Łódź, s. 179-230.
2010 *Przemiany kulturowe na Pomorzu Zachodnim i Przednim w młodszym okresie przedrzymskim (III–I w p.n.e.)*, Szczecin.
- Rodzińska-Nowak J.,**
2010 Uwagi o chronologii ceramiki wykonanej na kole garncarskim w kulturze przeworskiej w świetle wyników analizy materiałów zabytkowych z osady w Jakuszowicach, woj. świętokrzyskie i cmentarzyska w Opatowie, woj. śląskie, w: H. Machajewski, B. Jurkiewicz (red.), *Ceramika rzemieślnicza jako źródło do badań nad różnicowaniem garncarstwa kultury przeworskiej*, Pułtusk, s. 189-202.
2012 *Gospodarka żywnościowa ludności kultury przeworskiej*, Kraków.

Rzepakowski B., Hoffman M., Miernik P.,

2018 *Opracowanie wyników ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku archeologicznym nr 23 (AZP 42-35/88) w Jaroszewie, gm. Żnin, powiat żniński, woj. kujawsko-pomorskie. Maszynopis przechowywany w bydgoskiej delegaturze WUOZ.*

Schmidt B., Gruhle W.,

2003 Niederschlagsschwankungen in Westeuropa während der letzten 8 000 Jahre – Versuch einer Rekonstruktion mit Hilfe eines neuen dendrochronologischen Verfahrens (Grad der Wuchshomogenität), *Archäologisches Korrespondenzblatt* 33, s. 281-2999.

Schuster J.,

2004 Herzsprung. Eine kaiserzeitliche bis völkerwanderungszeitliche Siedlung in der Uckermark, *Berliner Archäologische Forschungen*, t. 1, Berlin.

2006 O późnych zapinkach kapturkowych (A II 41), *Wiadomości Archeologiczne*, t. 48, s. 101-120.

2015 Przybysze ze Skandynawii – małe cmentarzysko z okresu wędrówek ludów, w: J. Andrzejowski (red.), *Czarnówko, stan. 5. Cmentarzyska z późnej starożytności na Pomorzu, część I, Monumenta Archaeologica Barbarica, series gemina*, t. 5, s. 15-42.

2016 The Świlcza Hoard. An Extraneous 5th Century AD Complex from the Northern Carpathian Foreland, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 67, s. 227-264.

2019 A Merovignian lady in the East? A high quality 6th century brooch from Northwest Poland, *Fontes Archaeologici Posnaniensis*, t. 54, s. 173-183.

2020 Dom to nie tylko dach i cztery ściany... O budownictwie w późnej starożytności w Europie Północnej i Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich, *Wiadomości Archeologiczne*, t. LXXI, s. 3-160.

Schwantes G.,

1933 *Die swedische Landnahme, Forschungen und Fortschritte*, 9.

1958 Die Gruppen der Ripdorf-Stufe, *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, t. 41/42, s. 334-388.

Seyer H.,

1976 Die regionale Gliederung der Kulturen der vorrömischen Eisenzeit, w: B. Krüger (red.), *Die Germanen*, t. 1, s. 186-198.

Siuchniński K.,

1974 Zależności między osadnictwem wczesnośredniowiecznym a głównymi elementami fizyczno-geograficznymi na Pobrzeżu Wschodniopomorskim, *Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin, s. 189-214.

Skorupka T.,

2001 Kowalewko 12. Cmentarzysko biritualne ludności kultury wielbarskiej (od połowy (w. n. e. do początku III w. n. e.), w: M. Chłodnicki (red.), *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego 2, Wielkopolska*, 3, Poznań, s. 15-423.

2005 Osadnictwo z okresu przedrzymskiego, rzymskiego i wędrówek ludów (od połowy III w. p. n. e. do VI w. n. e.) na ziemi obornicko-rogozińskiej, w: T. Skorupka (red.), *Archeologia powiatu obornickiego, Oborniki-Rogoźno-Ryczywół-Poznań*, s. 237-313.

Skorupka T., Strzyżewski Cz.,

2005 Cmentarzysko ludności kultury wielbarskiej w Imielnie, stan. 33, woj. wielkopolskie, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, 42, s. 97-124.

Skowron J.,

2008 Cmentarzysko ludności kultury przeworskiej w Kunach na stanowisku 4 w Wielkopolsce wschodniej, w: J. Skowron, M. Ołędzki (red.), *Kultura Przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*, 2, Łódź, s. 11-210.

2014 *Osada w działaniu. Osady ludności kultury przeworskiej w Polsce środkowej od młodszego okresu przedrzymskiego do okresu wędrówek ludów*, Poznań.

Skóra K.,

2015 *Struktura społeczna kultury wielbarskiej*, Łódź.

Smaruj A.,

2013 Ze studiów nad sytuacją osadniczo-kulturową u schyłku starożytności w południowo-wschodniej części Pałuk, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 48, s. 161-196.

2016 Ze studiów nad obrządkiem pogrzebowym społeczności kultury wielbarskiej na Pojezierzu Gnieźnieńskim. Przykład cmentarzyska w Pałędziu Kościelnym (stan. 1) w powiecie mogileńskim, *Folia Praehistorica Posnaniensia*, t. 21, s. 459-490.

Sobucki A., Woźniak Z.,

2004 Nowe materiały o cechach jastorfskich z Wielkopolski, w: H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, s. 199-214.

Solon J. et alli (Solon J., Borzyszkowski J., Bidłasik M., Richling A., Badora K., Balon J., Brzezińska-Wójcik T., Chabudziński Ł., Dobrowolski R., Grzegorzczak I., Jodłowski M., Kistowski M., Kot R., Kraż P., Lechnio J., Macias A., Majchrowska A., Malinowska E., Migoń P., Myga-Piątek U., Nita J., Papińska E., Rodzik J., Strzyż M., Terpiłowski S., Ziaja W.),

2018 Physico-geographical mesoregions of Poland: verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data, *Geographia Polonica*, 91, 2, s. 143-170

Stasiak M.,

1994 *Ceramika z cmentarza kultury przeworskiej w Opoce*, Lublin.

Stähli B.,

1977 *Die Lätengraber von Bern-Stadt. Schriften des Seminars für Urgeschichte der Universität Bern*, 3, Bern.

Steuer H.,

1982 *Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Eine Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Strobin J.,

2015 Osada kultury oksywskiej i wielbarskiej w Lipiankach, gm. Kwidzyn, stan. 3 (część II – źródła ruchome), w: M. Fudziński, H. Paner (red.), *Kontakty ponadregionalne kultury wielbarskiej. Przemiany kulturowe w okresie wpływów rzymskich na Pomorzu*, Gdańsk, s. 125-194

2019 Bronze Tripartite Belt Hooks from Pomerania as Proof of Cultural Connections in the Late Pre-Roman Period and Roman Period, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 70, s. 3-42.

Stupnicka E.,

2006 Wpływ czynników klimatycznych na procesy osadnicze w dolinach rzek środkowej Polski w okresie rzymskim i we wczesnym średniowieczu, *Archeologia Polski*, t. 51/1-2, s. 93-120.

2009 Środowisko naturalne ośrodka kultowego, w: W. Bender (red.), *Otołążka. Stanowisko kultowo-bagiennie z młodszego okresu rzymskiego*, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne*, t. 8, s. 19-24.

Szafran-Szadkowska L.,

1982 Osada kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich w Opolu-Zakrzowie, *Opolski Rocznik Muzealny*, t. 7, s. 65-117.

Szałkowska-Łoś J., Łoś J.,

2013 *Cmentarzysko kultury pomorskiej i wielbarskiej na Pojezierzu Krajeńskim*, Bydgoszcz-Pękowice.

Szamalek K.,

2009 *Procesy integracji kulturowej w młodszej epoce brązu i początkach epoki żelaza na Pojezierzu Wielkopolskim*, Poznań.

Tabaczyński S.,

2000 *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa* (red.), Warszawa.

2012 *Kultura i kultury*, w: S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska (red.), *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Poznań, s. 571-604.

Tempelmann-Maczyńska M.,

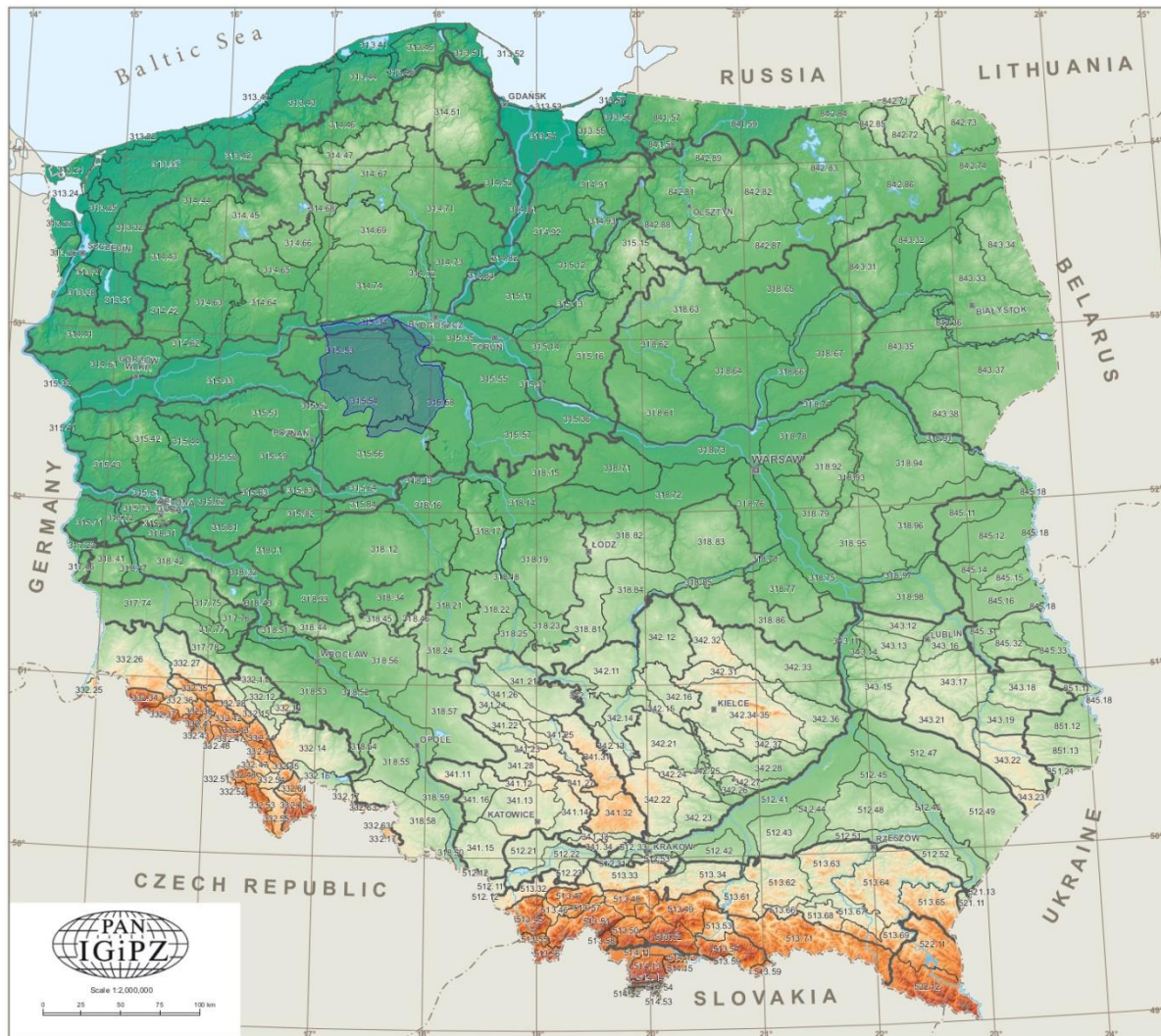
- 1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im Mitteleuropäischen Barbaricum*, Mainz am Rhein.
- Tetzlaff W.,**
1967 Cmentarzysko z okresu lateńskiego w Zarębowie, pow. Aleksandrów Kujawski, *Slavia Antiqua*, t. XIV, s. 253-306.
- Thomas S.,**
1960 Studien zu den germanischen Kämmen der Römischen Kaiserzeit, *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 8, s. 54-215.
- Tyszler L.,**
1999 Terra sigillata na ziemiach polskich, *Acta Archeologica Lodziensis*, t. 43, 44, Łódź.
- Vita-Finzi C., Higgs E.S.,**
1970 Prehistoric economy in the Mount Carmel in Palestine: site catchment analysis, *Proceedings of the Prehistoric Society*, t. 36, s. 1-37.
- Völling Th.,**
1994 Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Keiserzeit, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 75, s. 147-281.
- Waszczuk K.,**
2018 Analiza archeologiczna szczątków ze stanowiska nr 23 w Jaroszewie, gm. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie, Maszynopis przechowywany w archiwum WUOZ DB.
- Węgrzynowicz T.,**
1982 Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciepłopalenia zwłok, Warszawa.
- Wielowiejski J.,**
1981a Produkcja rolno-hodowlana, w: J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 5, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław, s. 315-334.
1981b Komunikacja, transport, wymiana, w: J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 5, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław, s. 388-410.
1996 Der Forschungsstand über den Hauptweg der Bernsteinstraße, w: Z. Woźniak (red.), *Kontakte längs den Bernsteinstrasse (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt*, Kraków, s. 57-64.
- Wiloch R.,**
1995 Klamry do pasa kultury oksywskiej, *Pomorania Antiqua*, t. 16, 9–60.
- Wiślański T.,**
1959 Wyniki prac wykopaliskowych w Strzelcach w pow. mogileńskim w latach 1952 i 1954, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 10, s. 1-93.
- Włodarski T.,**
2017 Osada z okresu wpływów rzymskich w Podłęzycach, stan. 10, woj. łódzkie, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 53, s. 177-222.
- Wołagiewicz R.,**
1970 Napływ importów rzymskich do Europy na północ od środkowego Dunaju, *Archeologia Polski*, t. 15, s. 207-247.
1979 Kultura pomorska a kultura oksywska, w: R. Malinowski (red.), *Problemy kultury pomorskiej*, Koszalin, s. 33-70.
1981 Kultury oksywska i wielbarska, w: J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 5, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław, s. 135-191.
1993 *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*, Szczecin.
- Woźny J.,**
2018 *Archeologia Szubina na tle dziejów Pałuk i regionu kujawsko-pomorskiego*, Bydgoszcz.
- Ziętek J.,**
2004 Cmentarzysko kultury przeworskiej w Mierzynie-Grobli, stan. 2, gm. Rozprza, woj. łódzkie, w: M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura Przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*, I, Łódź, s. 25-86.
- Żak J.,**

- 1962 *Studia nad kontaktami handlowymi społeczeństw zachodniosłowiańskich ze skandynawskimi od VI do VIII w. n. e.*, Wrocław.
- 1977 O studiach osadniczych, *Archeologia Polski*, t. 22, z. 2, s. 421-424
- 1980 Wapno, w: *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 6. cz. 2, Wrocław, s. 318-319.
- 1985 Uwagi metodyczne nad problemem osadnictwa, *Studia metodologiczne*, t. 24, s. 77-87.
- Żórawska A., Andrzejowski J.,**
- 2005 Unikatowe naczynko z cmentarzyska wielbarskiego w Borkowie, pow. Kwidzyn, w: P. Łuczkiwicz (red.), *Europa Barbarica. Ćwierć wieku archeologii w Masłomęczu*, s. 477-488.
- Żychliński D.,**
- 1999 Osada z późnego okresu wpływów rzymskich w Kowalewku, gm. Oborniki, woj. poznańskie, stan. 3, *Folia Praehistorica Posnaniensia*, t. 9, s. 173-218.
- 2008 Ceramika naczyniowa z okresu wędrówek ludów z osady ludności kultury przeworskiej w Gieczu, pow. Środa Wielkopolska, stanowisko 21 – 22, w: J. Skowron, M. Olędzki (red.), *Kultura Przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*, 2, Łódź, s. 383-452.
- 2015 *Obrządek pogrzebowy ludności kultury przeworskiej i wielbarskiej w Wielkopolsce*, Zielona Góra-Gniezno.
- 2018 W jakim celu powtórnie otwierano groby na cmentarzyskach ludności kultury wielbarskiej w Wielkopolsce? Rozważania na podstawie nekropoli w Kowalewku, pow. obornicki, w: B. Niezabitowska-Wiśniewska, P. Łuczkiwicz, S. Sadowski, M. Stasiak-Cyran, M. Erdich (red.), *Studia Barbarica. Profesorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę urodzin*, Lublin, s. 188-201.

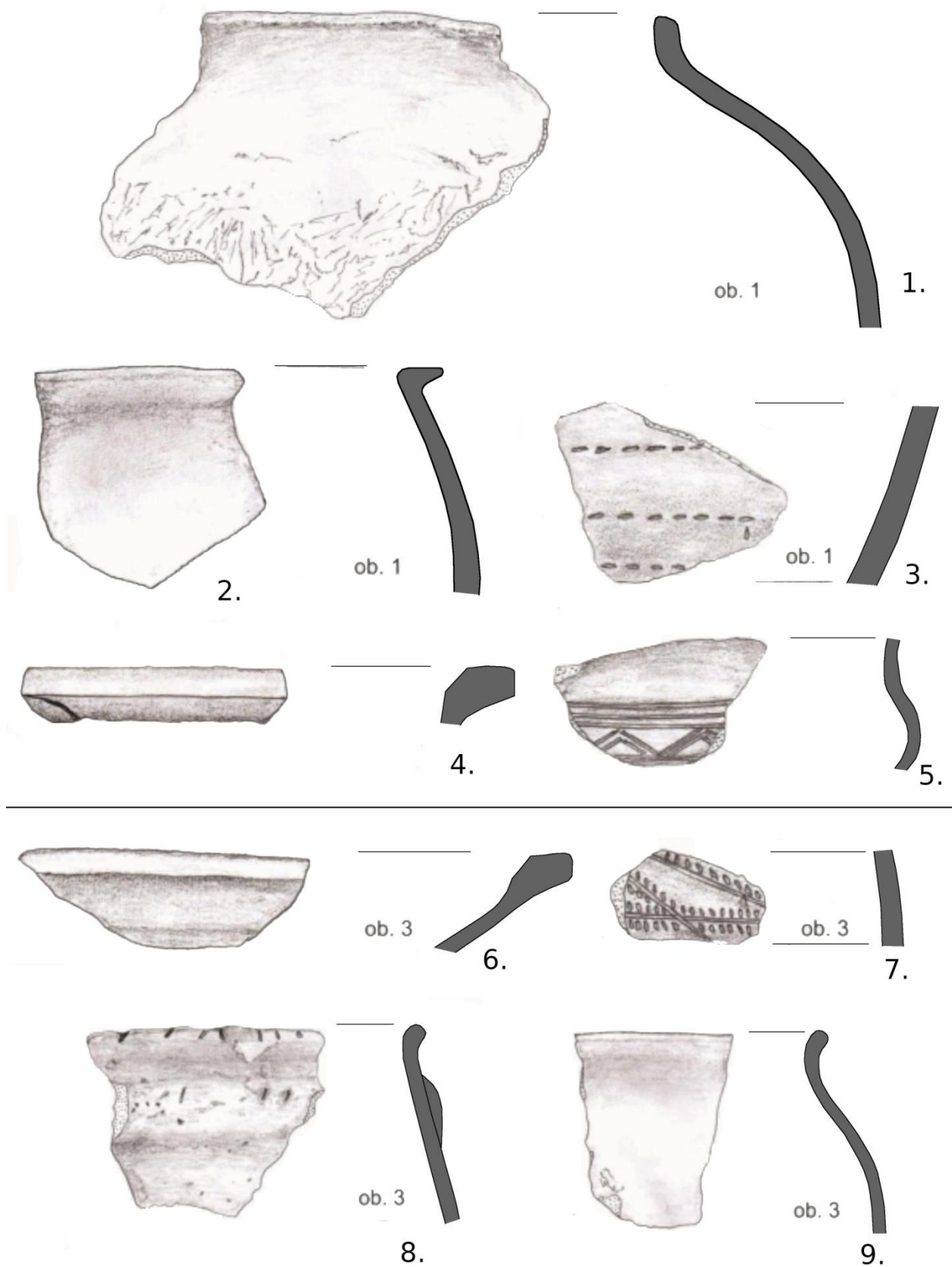
Źródła archiwalne:

Archiwum Józefa Kostrzewskiego, Archiwum Stanisława Jasnosza, Archiwum Henryka Machajewskiego

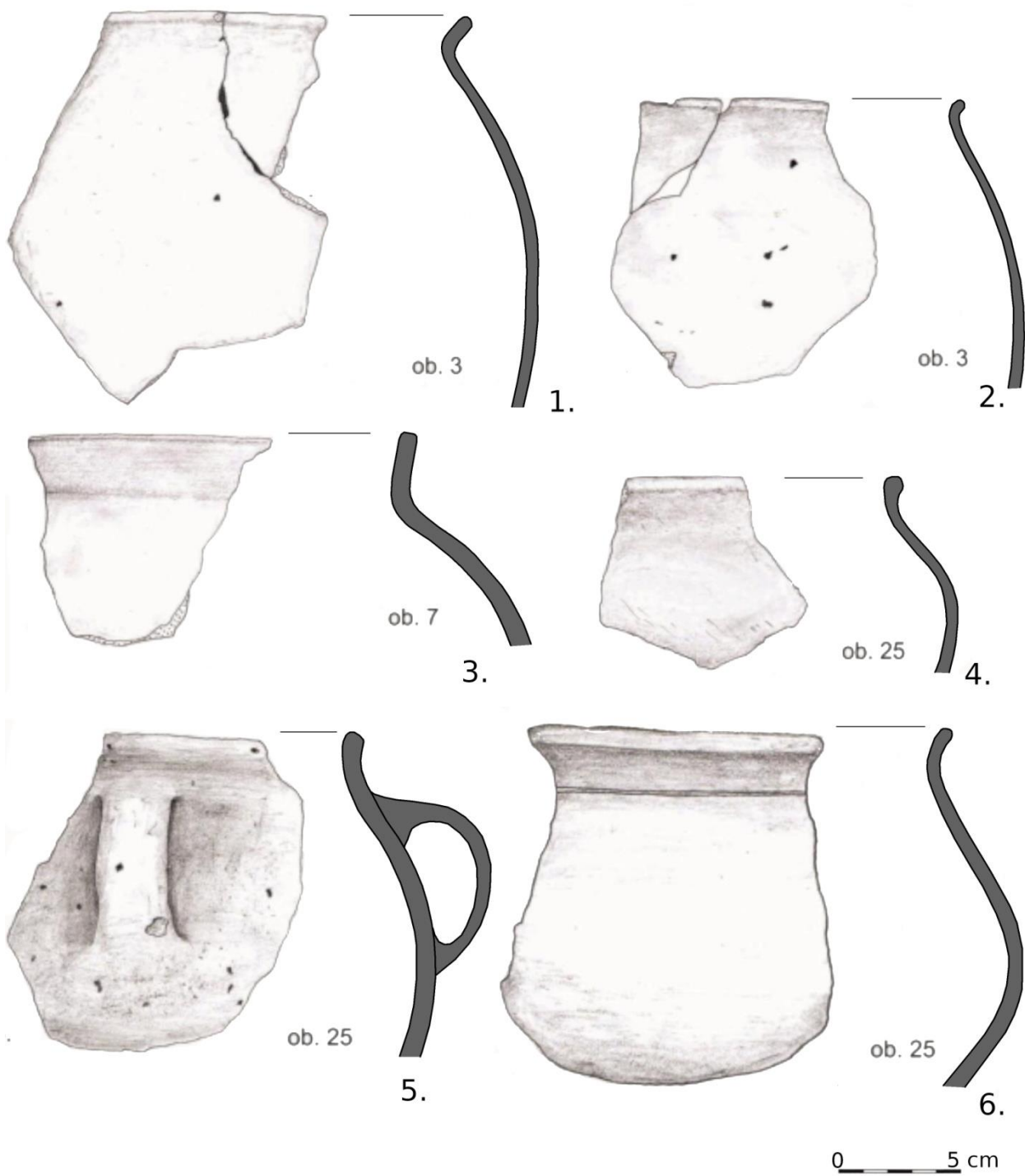
MAP OF PHYSICO-GEOGRAPHICAL MESOREGIONS OF POLAND: MODIFIED VERSION OF J. KONDRACKI'S REGIONALISATION (map edited by Jerzy Solon and Jan Borzyszkowski)

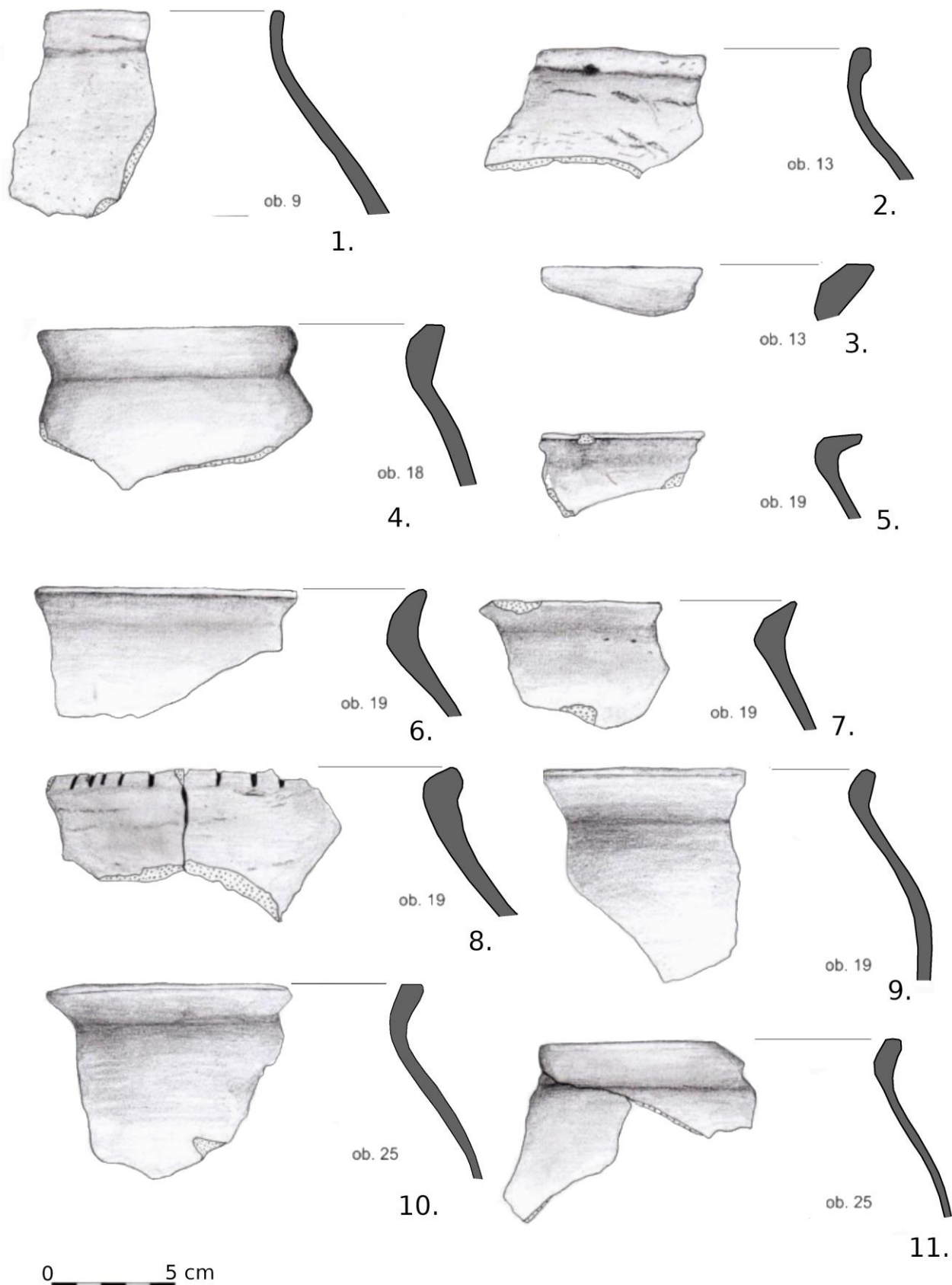
Tablica I. Północno-wschodnia Wielkopolska na mapie fizyczno-geograficznej Polski (źródło mapy: Solon i inni 2018)

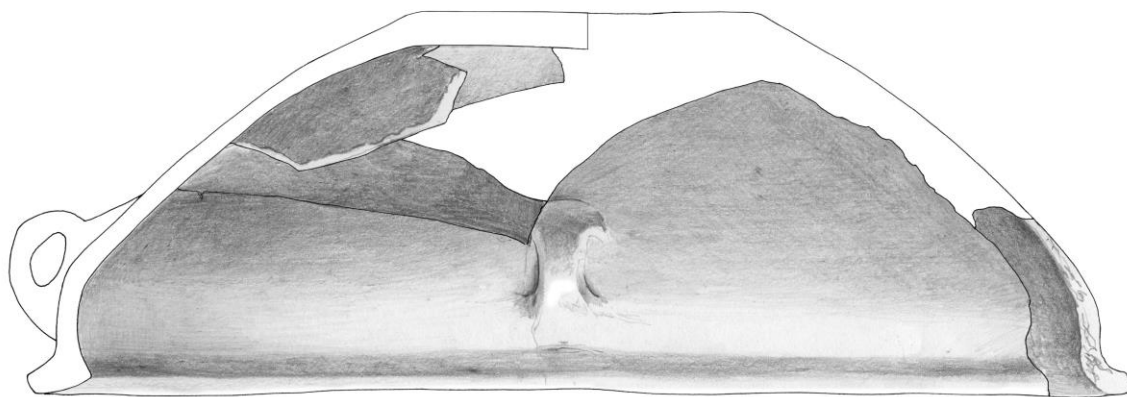
Tablica II. Sobiejuchy, stan. 10. Wybór ceramiki kultury jastorfskiejz fazy HaD3/A1 (wg Hoffman, Miernik, Smaruj 2021). 1-9: glina.

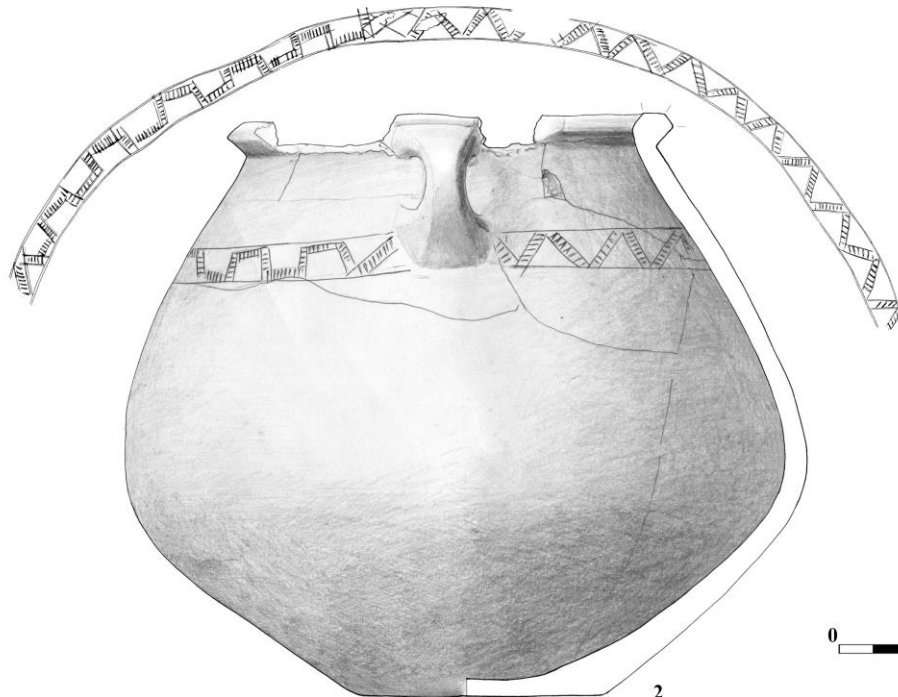
Tablica III. Sobiejuchy, stan. 10. Wybór ceramiki kultury jastorfskiej z fazy HaD3/A1 (wg Hoffman, Miernik, Smaruj 2021). 1-6: glina.

Tablica IV. Sobiejuchy, stan. 57. Wybór ceramiki kultury jastorfskiej z fazy HaD3/A1 (wg Hoffman, Miernik, Smaruj 2021). 1-11: glina.

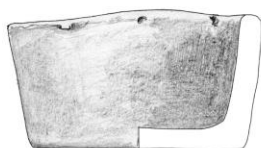

1

0 5 cm

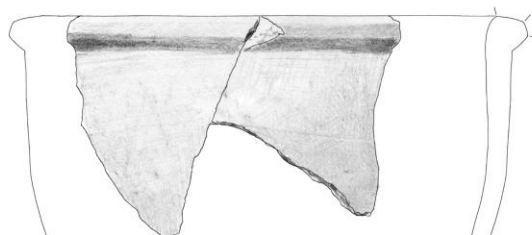
2

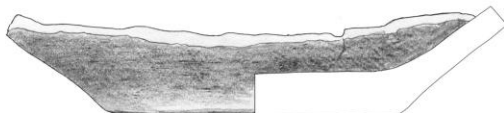
3

4

5

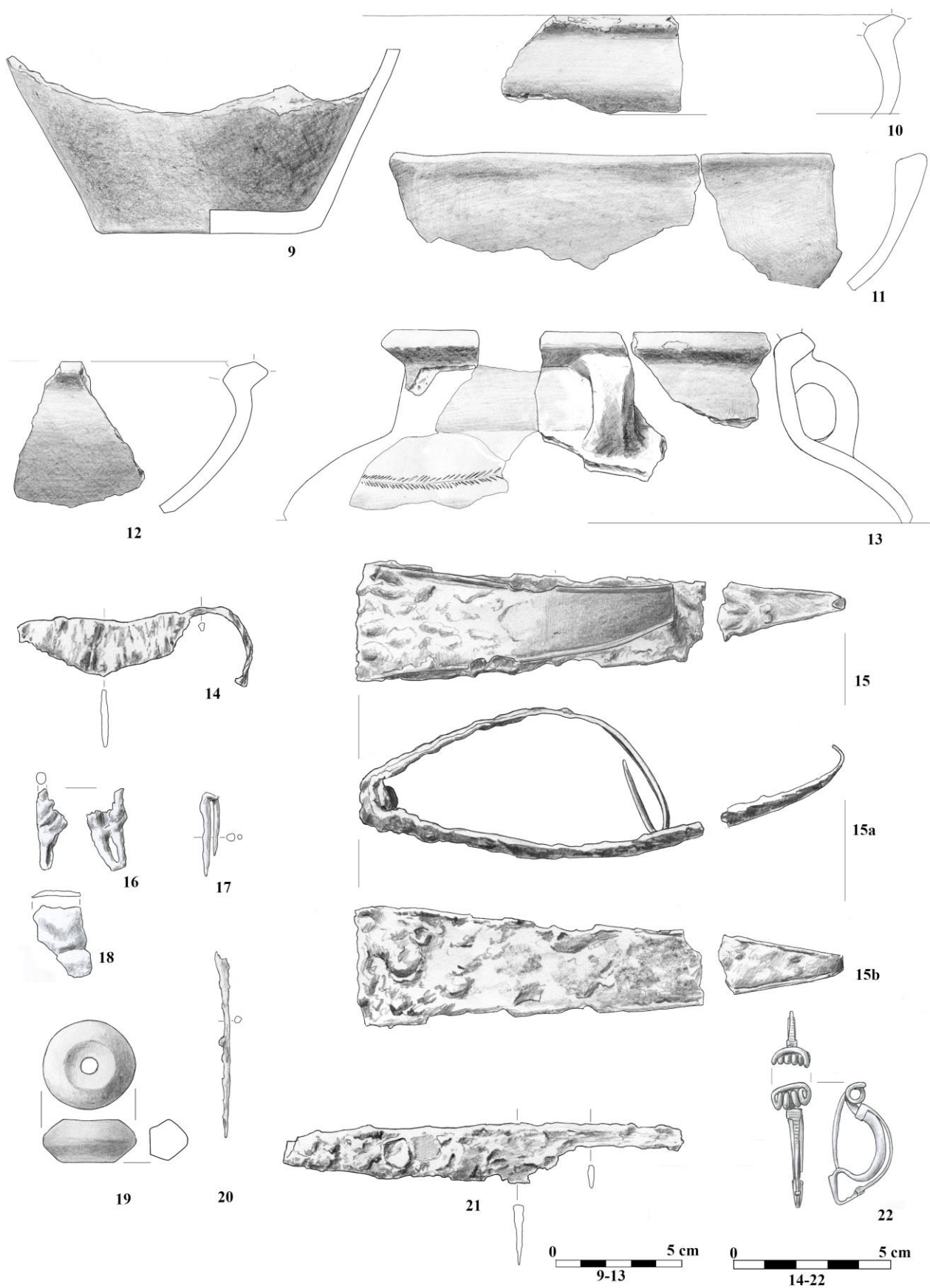

6

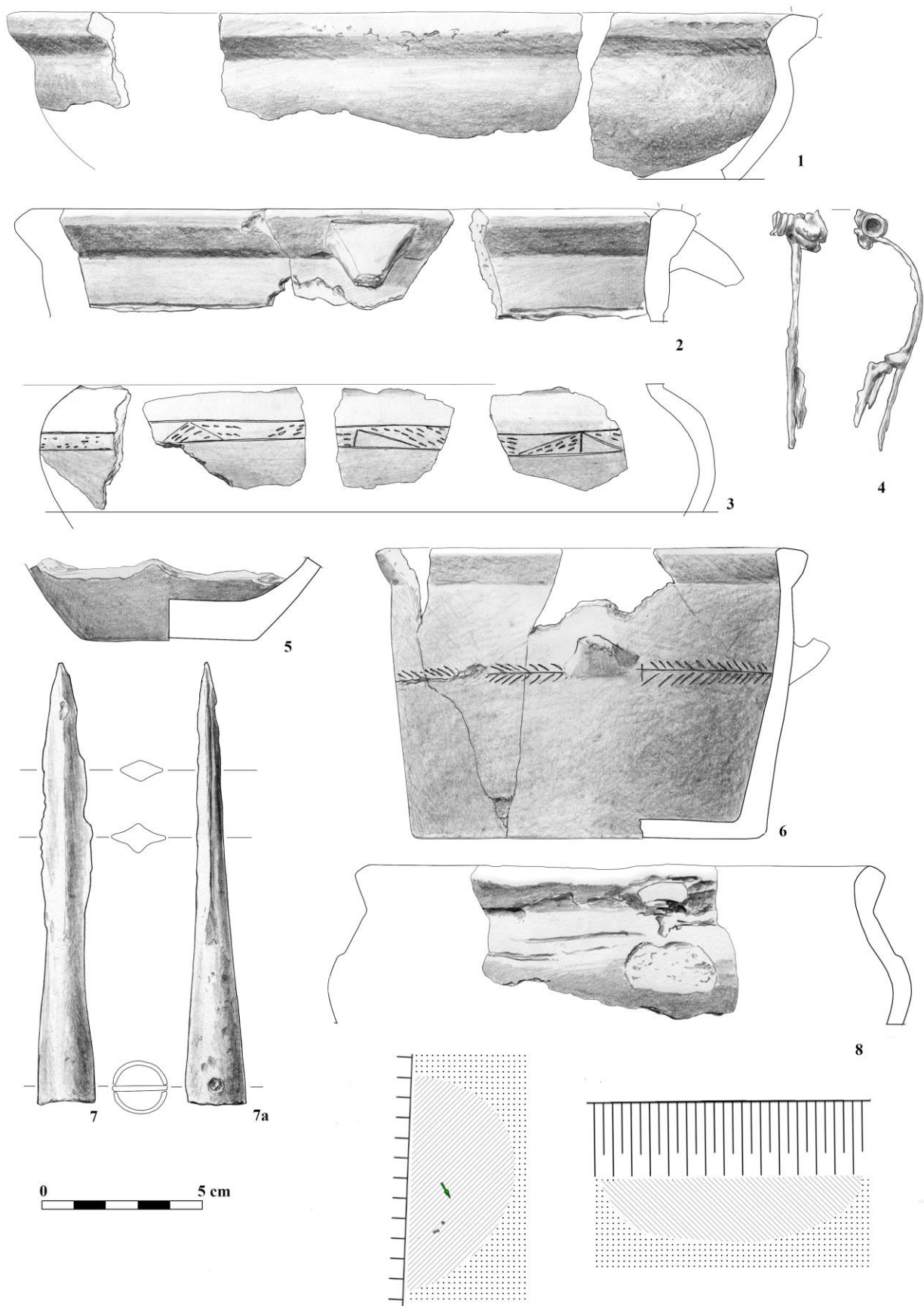

7

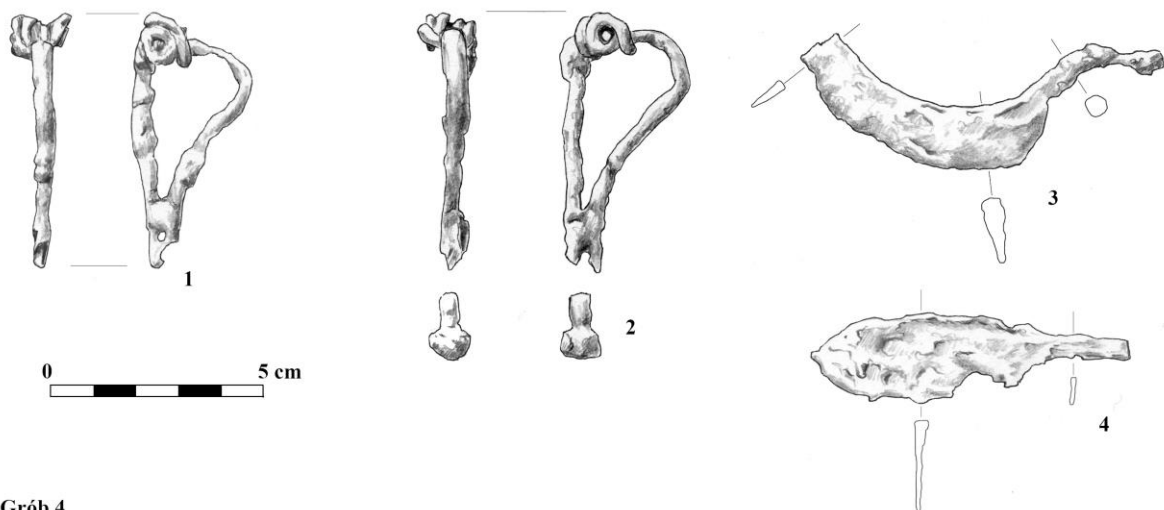
Tablica V. Mogilno, stan. 76. Wybór ceramiki z grobu 1 - faza A2: 1-7 glina (rys. E. Pawlak).
1-7: glina.

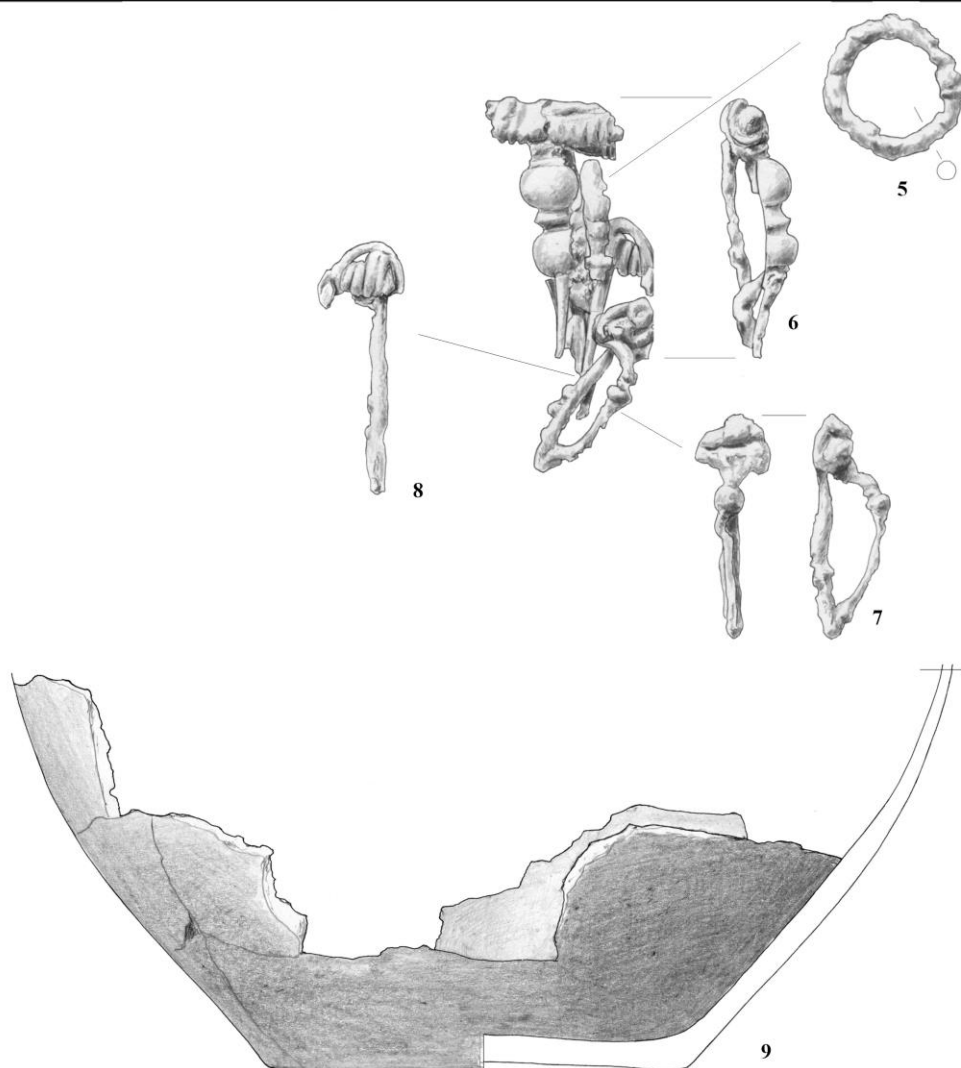
Tablica VI. Mogilno, stan. 76. Wybór zabytków z grobu 1 - faza A2: . 9-13, 19: ceramika, 14-18, 20-21: żelazno; 22: brąz (ryc. E. Pawlak). 9-13, 19: glina; 14-18, 20-21: żelazo, 22: brąz.

Tablica VII. Mogilno, stan. 76. Wybór zabytków z grobu 2 - faza A1-A2. 1-3, 5-6, 8: ceramika; 4, 7: żelazo (rys. E. Pawlak). 1-3, 5-6, 8: glina; 4, 7: żelazo.

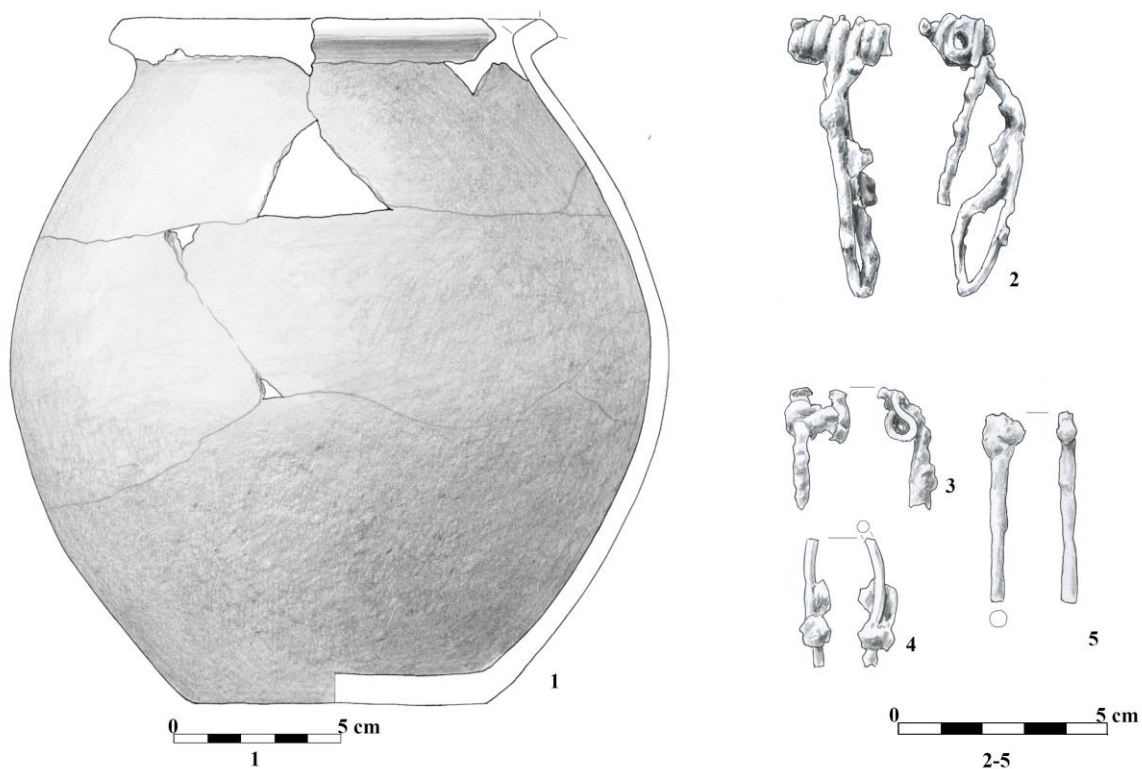

Grób 4

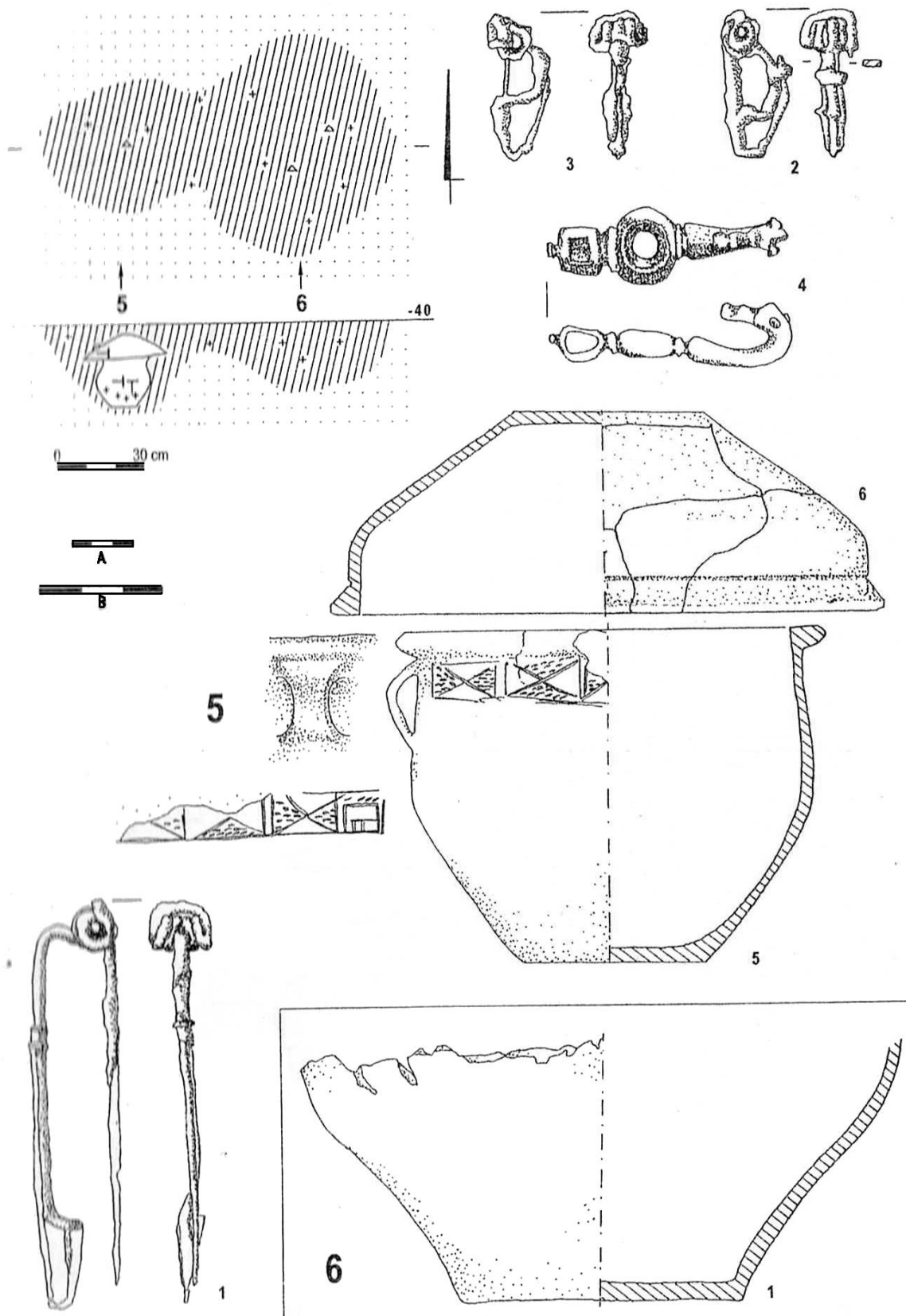
Grób 7

Tablica VIII. Mogilno, stan. 76. Wybór zabytków z grobu 4 - faza A3, i 7 - faza A1: 1-8-
żelazo; 9: ceramika (rys. E. Pawlak). 1-5, 7: żelazo; 6: żelazo i brąz; 9: glina.

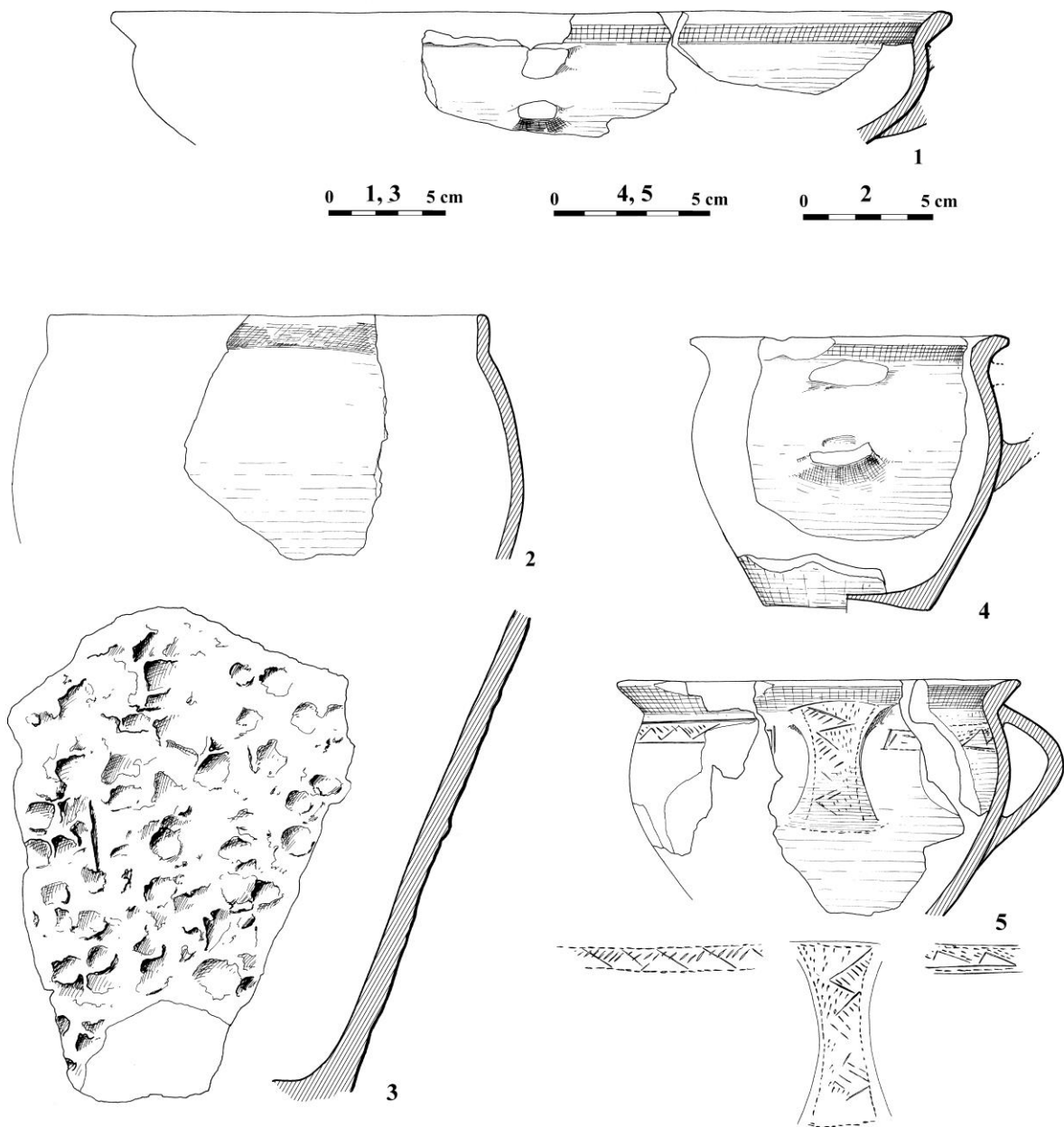

Grób 8

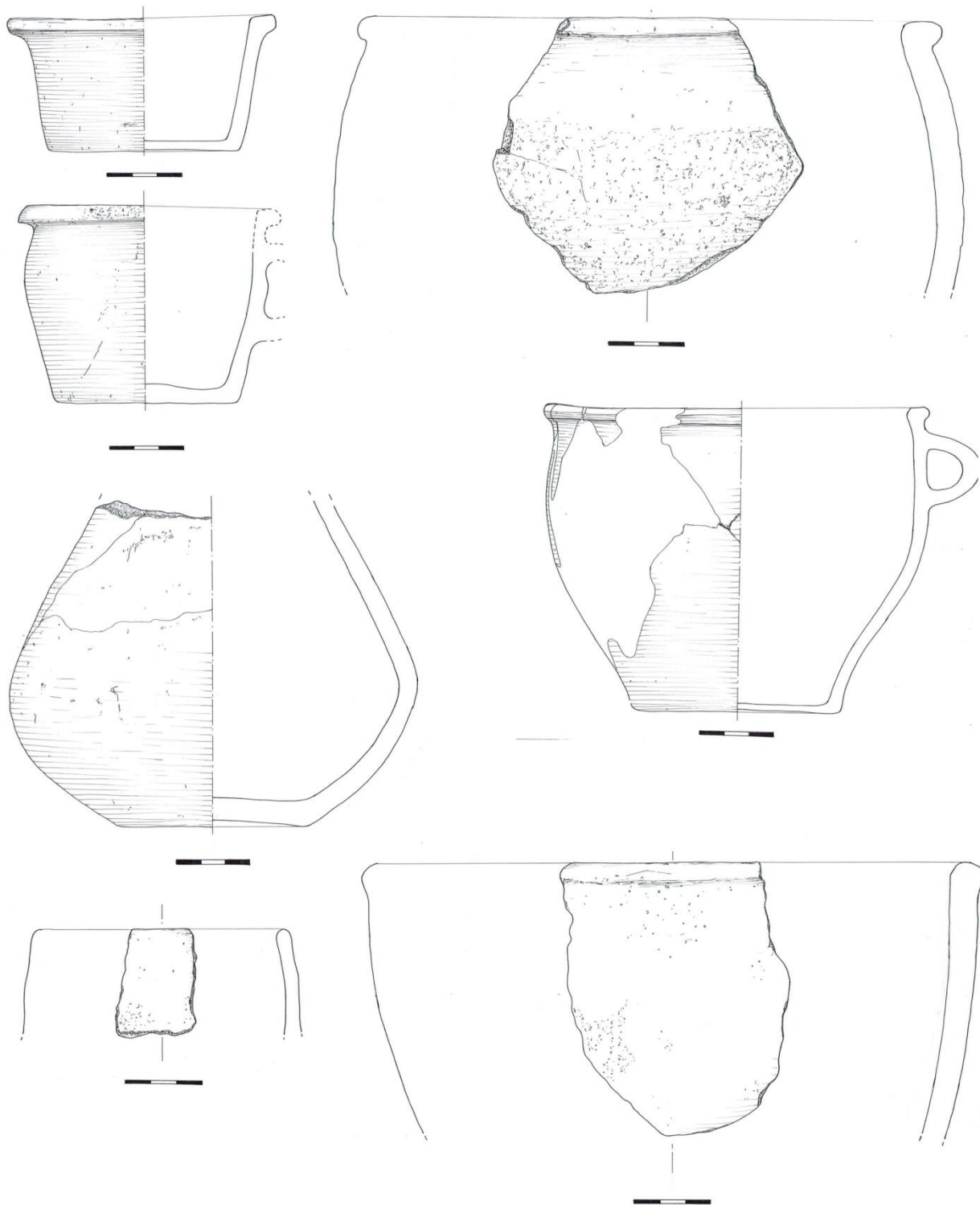
Tablica IX. Mogilno, stan. 76. Wyposażenie grobu 8 - faza A1-A2 (rys. E. Pawlak). 1: glina; 2-5: żelazo.

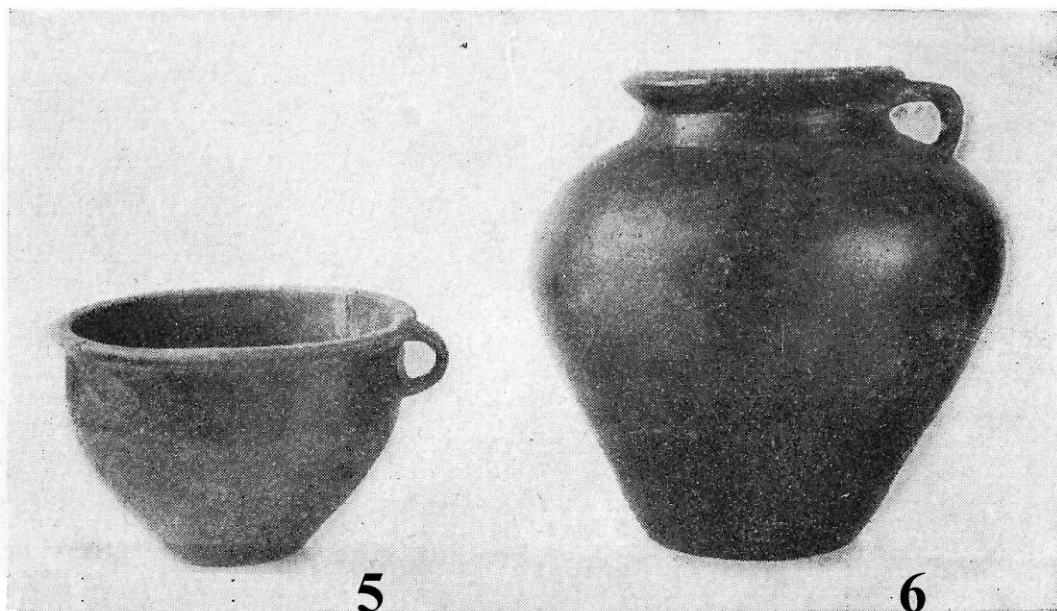
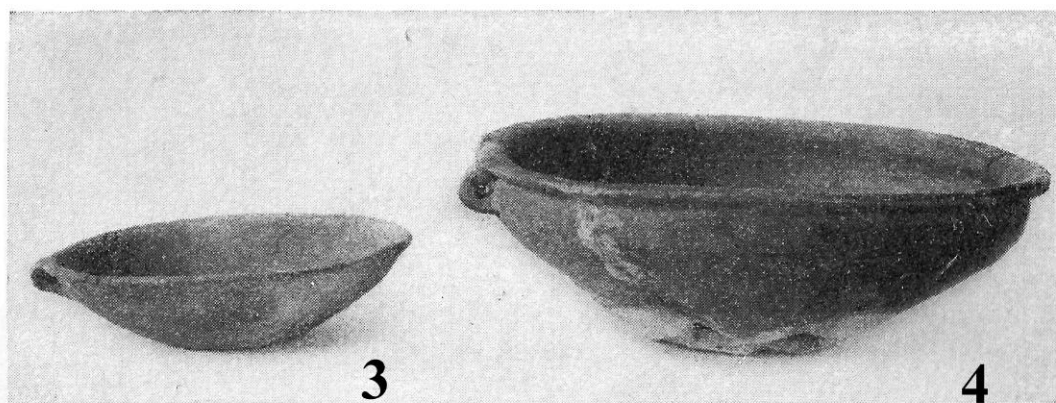
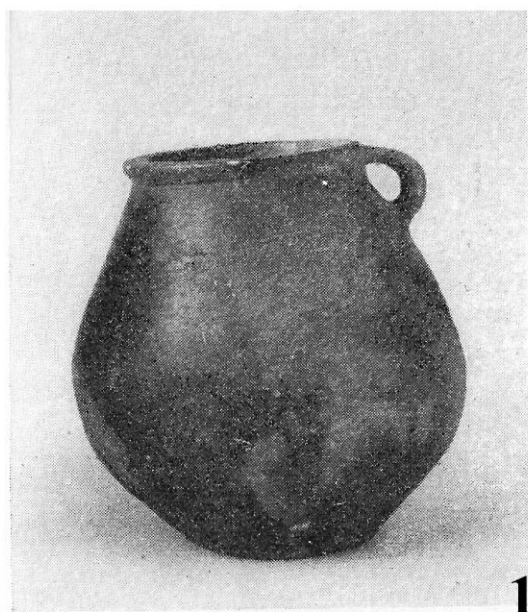
Tablica X. Świerkówiec, stan. 1-2. Wyposażenie grobów 5 - faza A1 i grobu 6 - faza A1-A3: 1-3 - żelazo, 4 - brąz, 5-6 - glina (wg Bokinić 1999). 1-3: żelazo; 4: brąz; 4-5: glina.

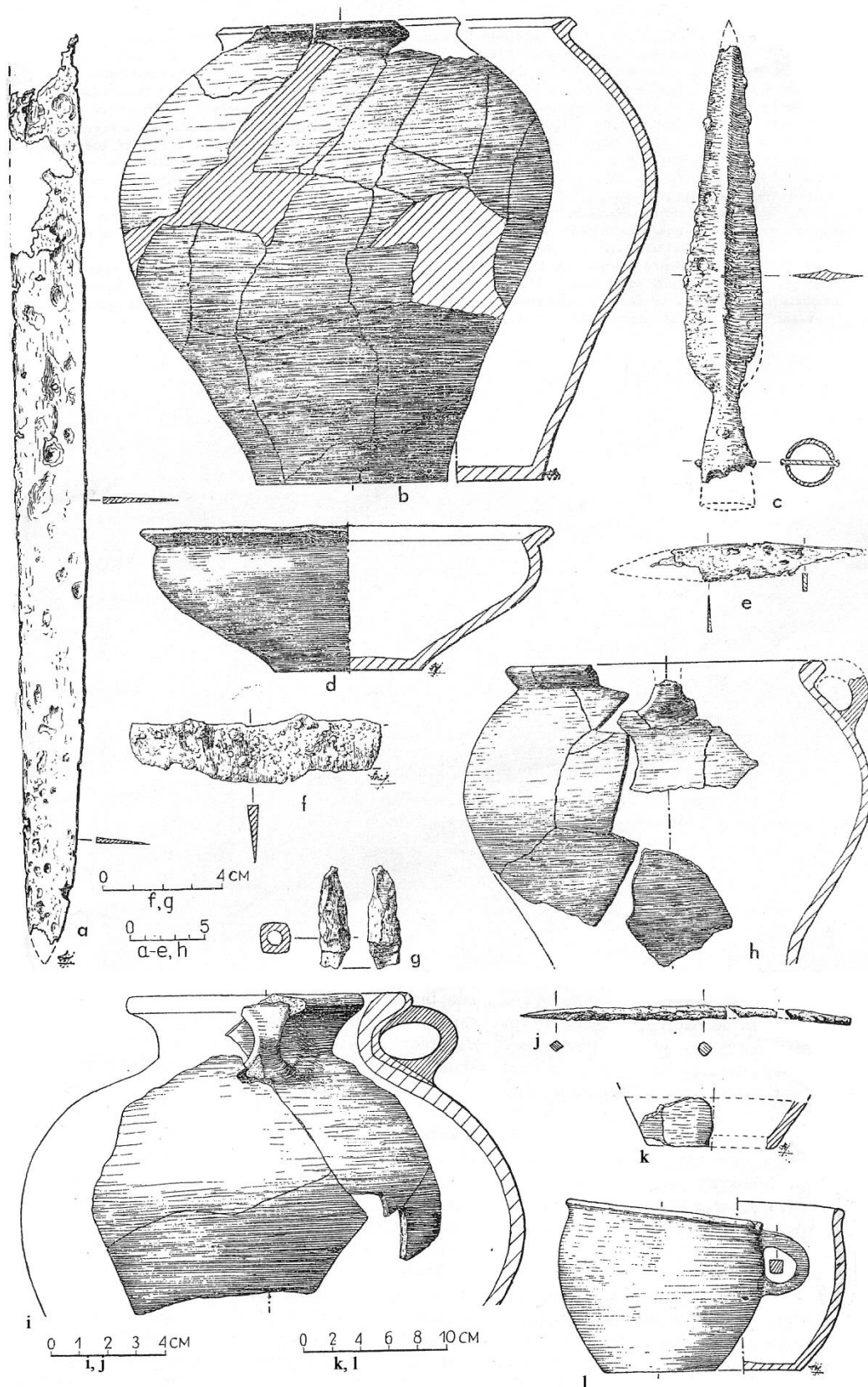
Tablica XI. Podgórzyn, stan. 1. Wybór ceramiki z fazy A1-A2 (wg Smaruj 2013). 1-5: glina.

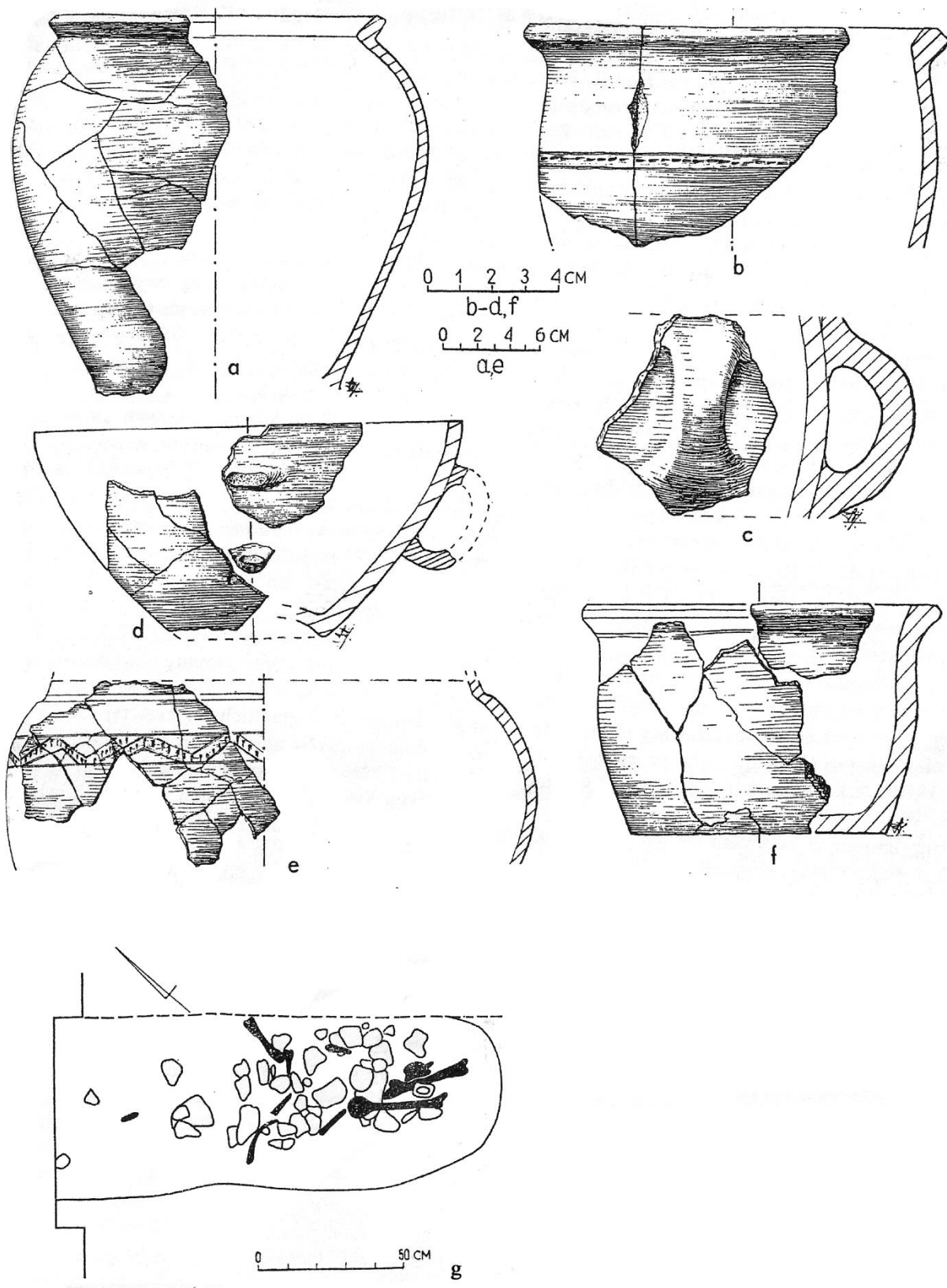
Tablica XII. Jaroszewo, stan. 27. Wybór ceramiki kultury przeworskiej z fazy A1-A2 (rys. Ż. Pankowska-Grajek). 1-7: glina.

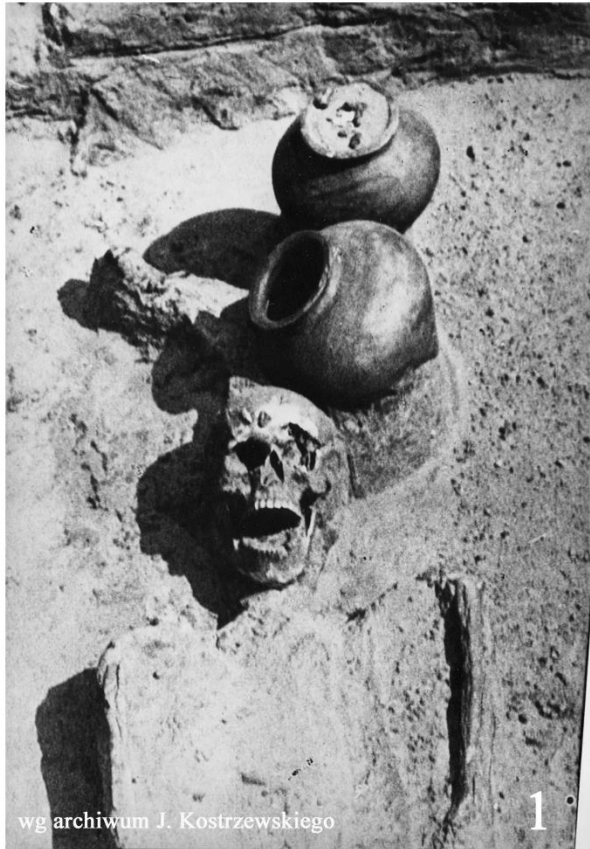
Tablica XIII. Biskupin, stan. 17. Wybór ceramiki z grobów z fazy A2 (wg Rajewski 1958).

Tablica XIV. Biskupin, stan. 17. Wyposażenie grobu 1/66 - faza A2/A3 (wg Balke 1969). a, c, e-g, j: żelazo; b, d, h, k, l: glina.

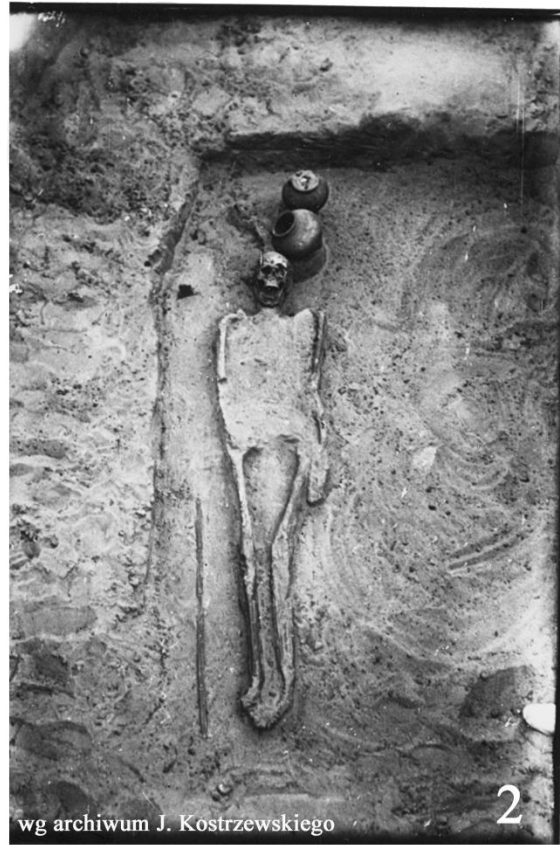

Tablica XV. Biskupin, stan. 17. Wyposażenie i jama grobu 2/66 – faza A2/A3 (wg Balke 1969).
a-f: glina; g: zarys jamy grobowej.

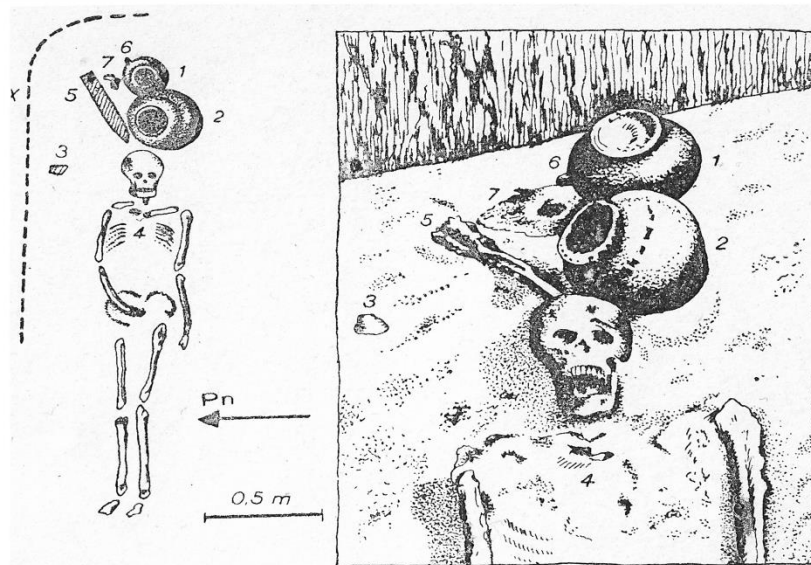
wg archiwum J. Kostrzewskiego

1

wg archiwum J. Kostrzewskiego

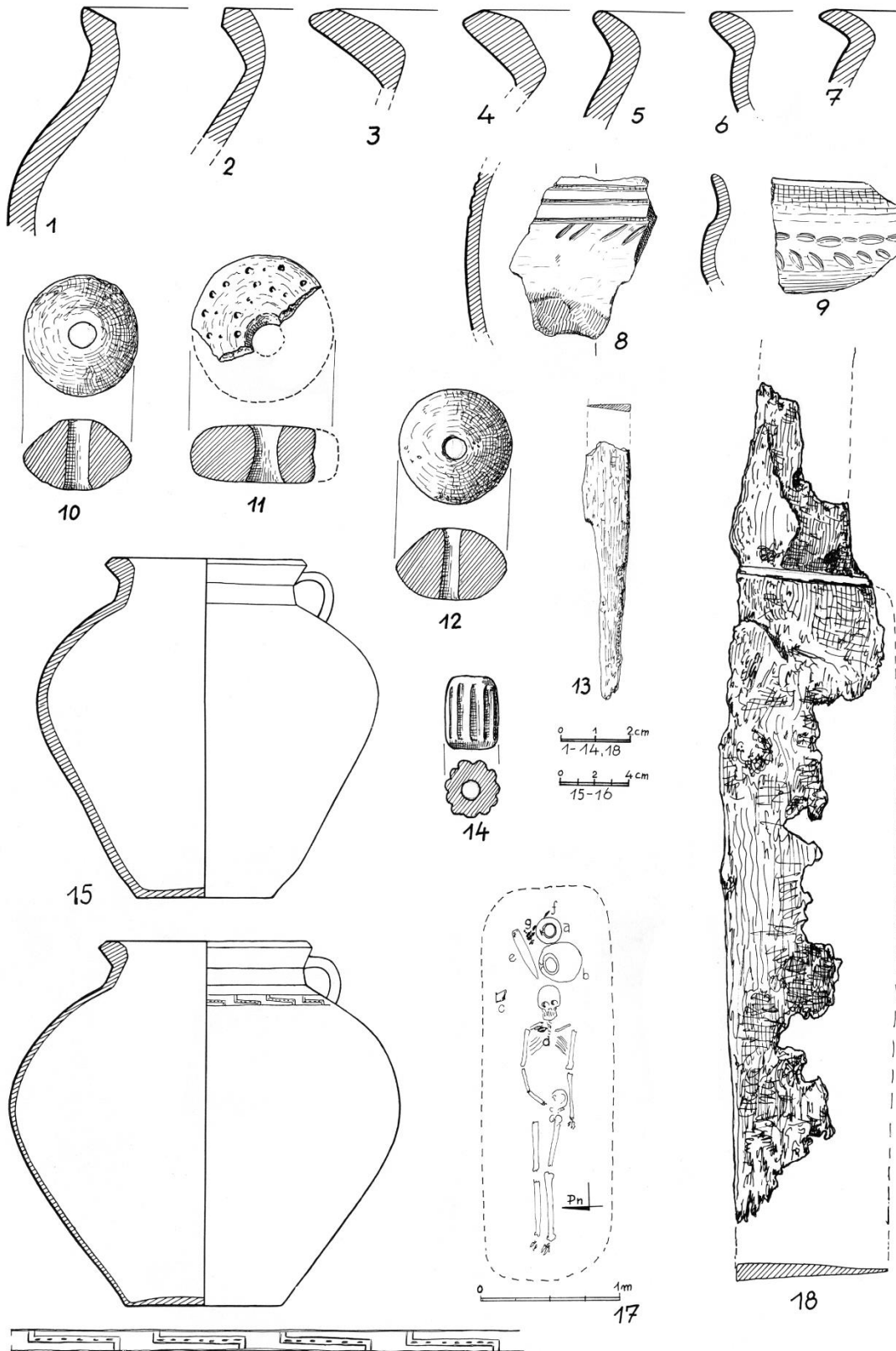
2

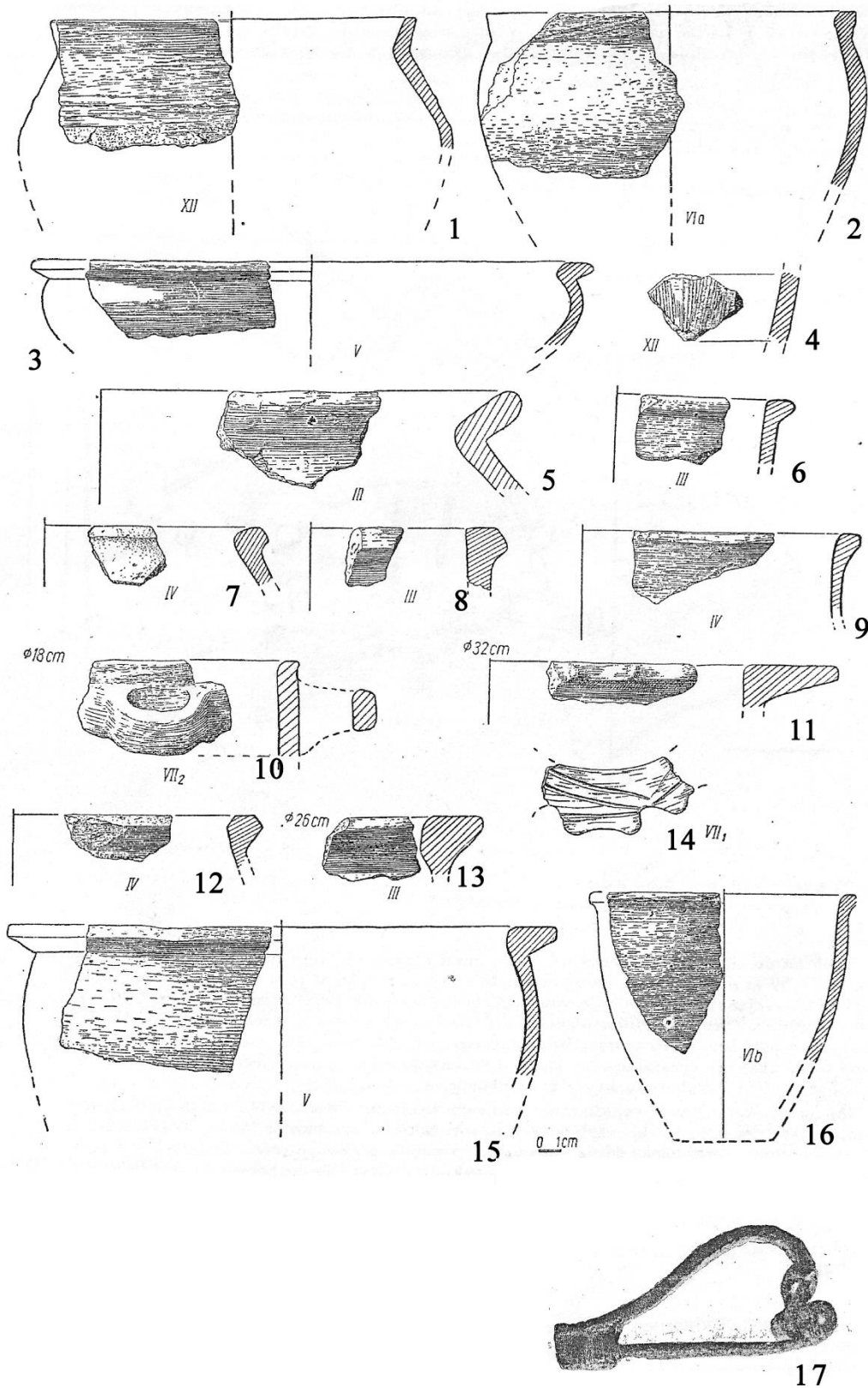
1 i 2 - naczynia wotywne, 3 - fragment ceramiki, 4 - fibula i fragment żelazny, 5 - miecz, 6 - fragment żelazny pod naczyniem, 7 - kości zwierzęce, X - zarys dołu pochówkowego

3

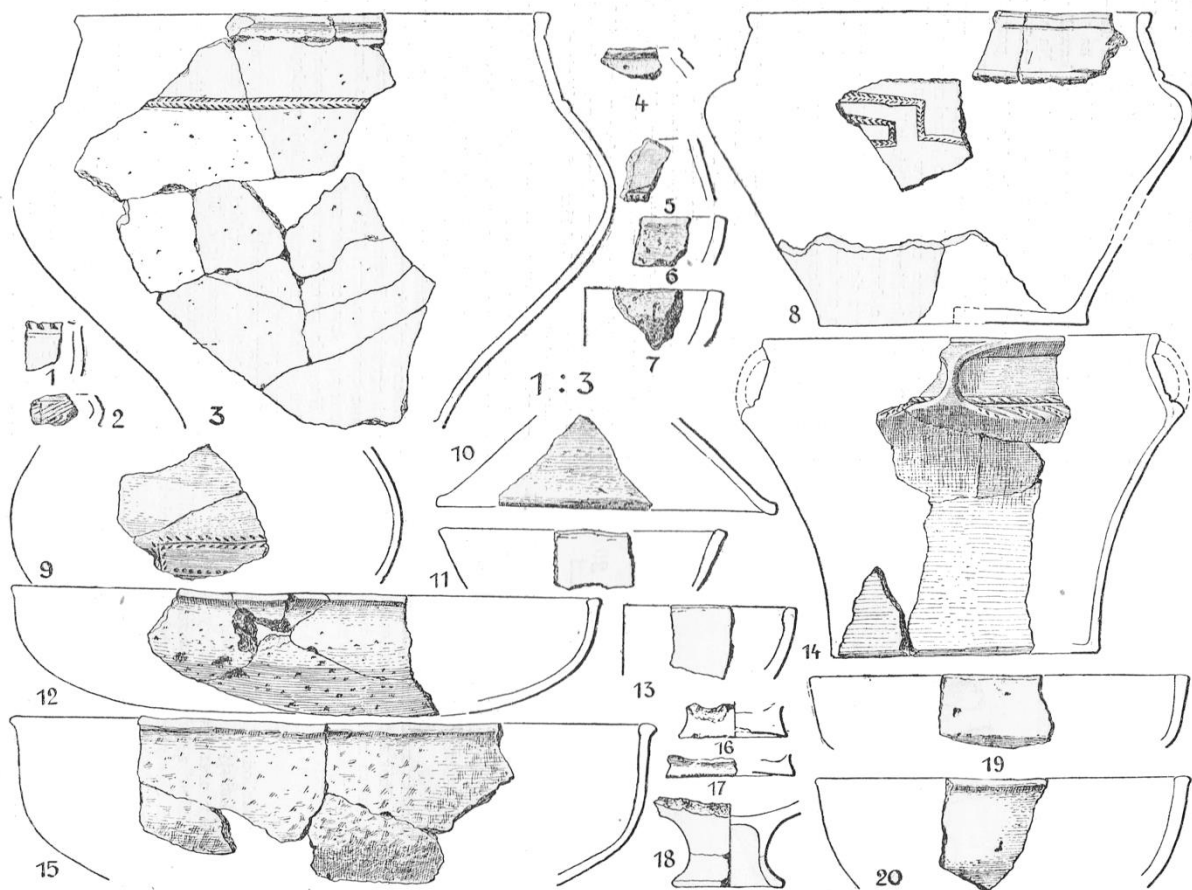
Tablica XVI. Godawy, stan. 1. Grób z fazy A2 (wg Archiwum Józefa Kostrzewskiego - MAP, Rajewski 1958).

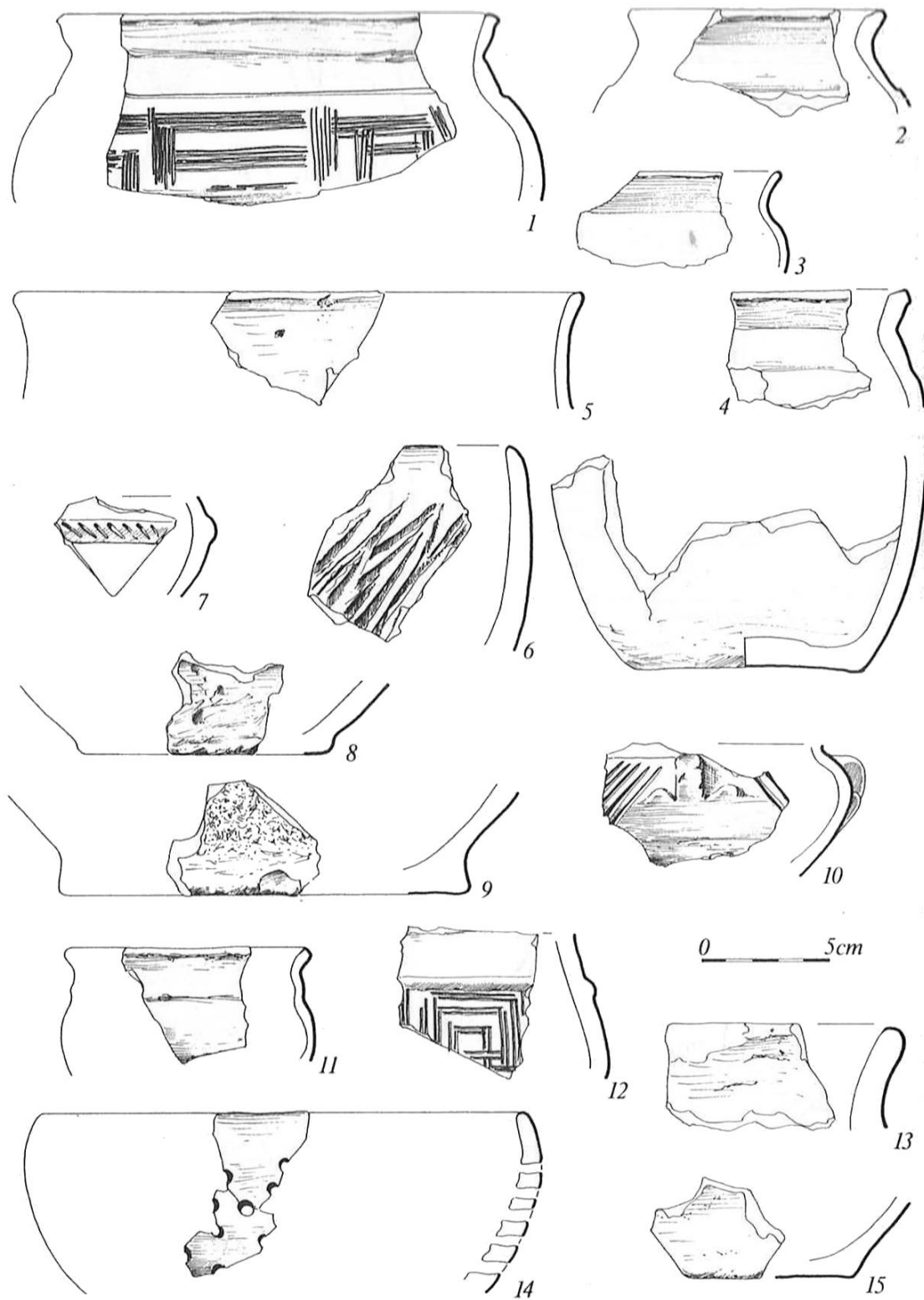
Tablica XVII. Godawy, stan. 1. Wyposażenie grobu z fazy A2 oraz luźne zabytki z powierzchni stanowiska z fazy B2/C1 (wg Archiwum S. Jasnosza - MAP; Smaruj 2013). 1-12, 15, 16: glina; 13, 18: żelazo, 14: szkliwo; 17: zarys jamy grobowej.

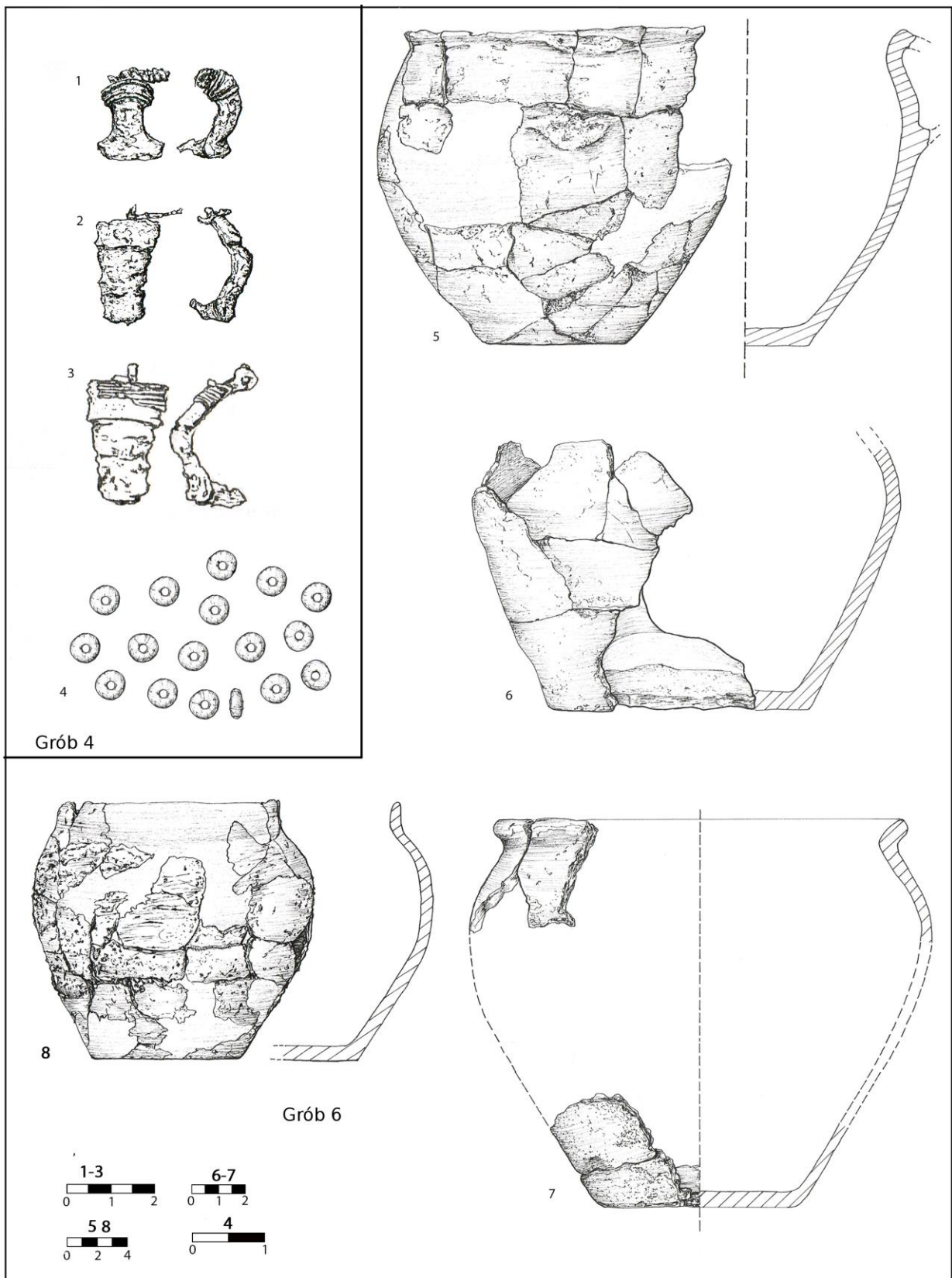
Tablica XVIII. Biskupin, stan 15 i 15 a - zabytki z fazy A2 i A3 (wg Rajewski, Maciejewski 1957; Bender 1956). 1-16: glina; 17: brąz.

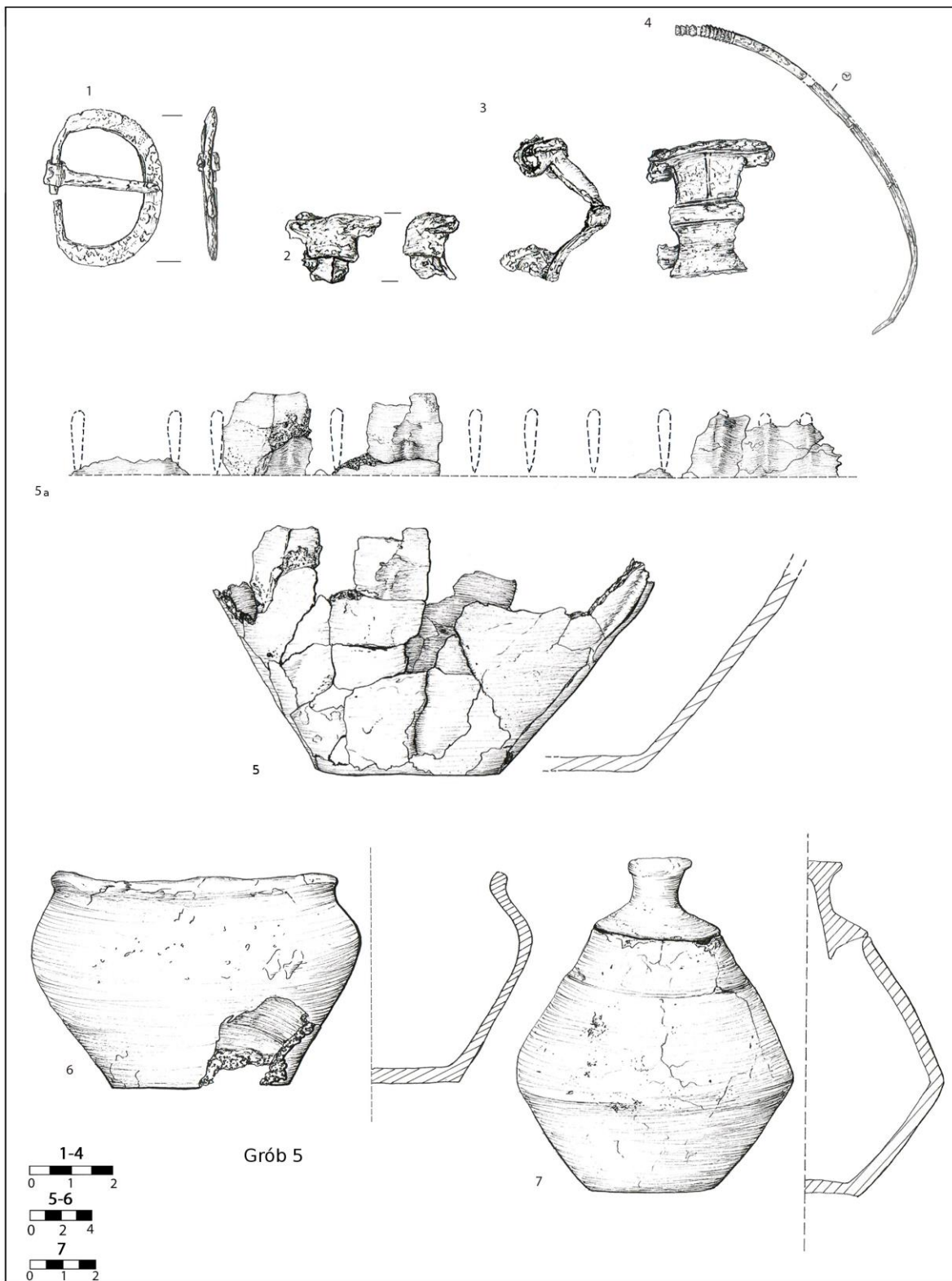
Tablica XIX. Strzelce, stan. 1. Ceramika z warsty kulturowej - faza A3/B1 (wg Wiślański 1959) 1-20: glina.

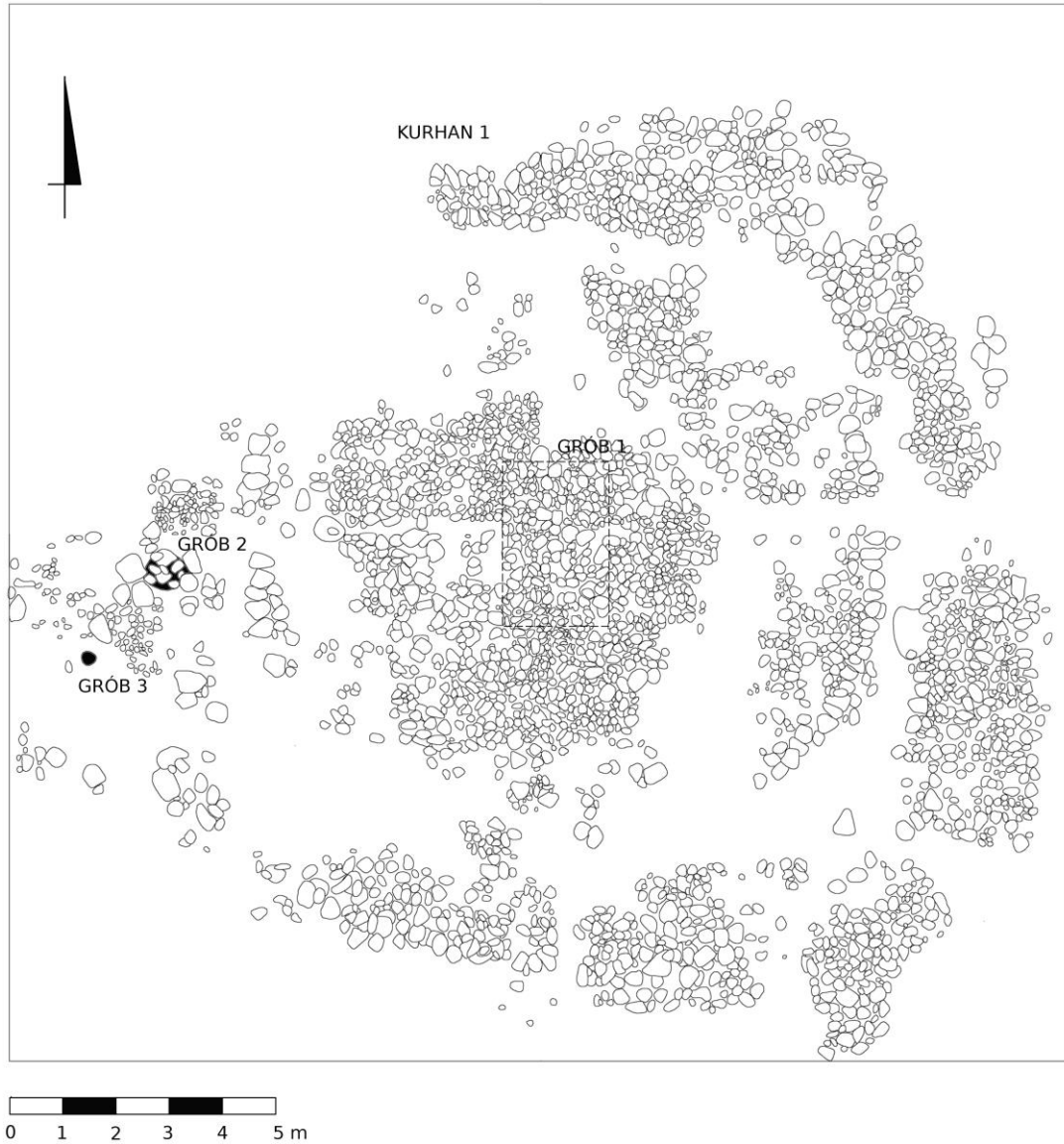
Tablica XX. Siedlecze, stan. 4. Wybór ceramiki z fazy B2/C1 (wg Dernoga 2000a). 1-15: glina.

Tablica XXI. Pałędzie Kościelne, stan. 1. Wybór zabytków z grobów 4 i 6 z fazy B2/C1 (wg Smaruj 2013). 1-3: brąz; 4: szkło opakowe; 4-7: glina.

Tablica XXII. Pałędzie Kościelne, stan. 1. Wyposażenie grobu 5 – faza B2/C1 (wg Smaruj 2013). 1-3: brąz; 4: poroże; 5-7: glina.

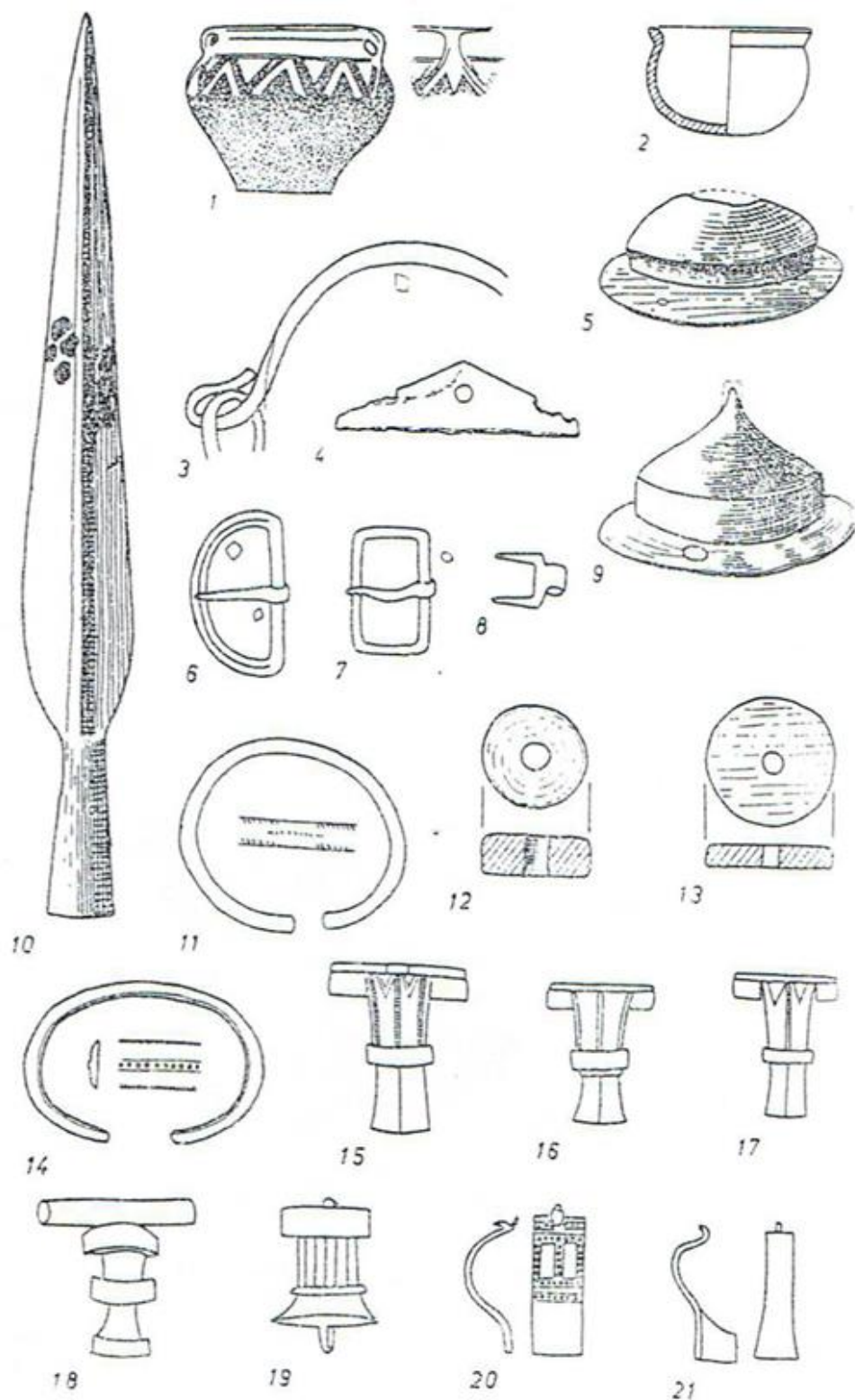
Tablica XXIII. Pałędzie Kościelne, stan. 1. Plan kamiennych konstrukcji kurhanu 1 z fazy B2b (wg Smaruj 2016)

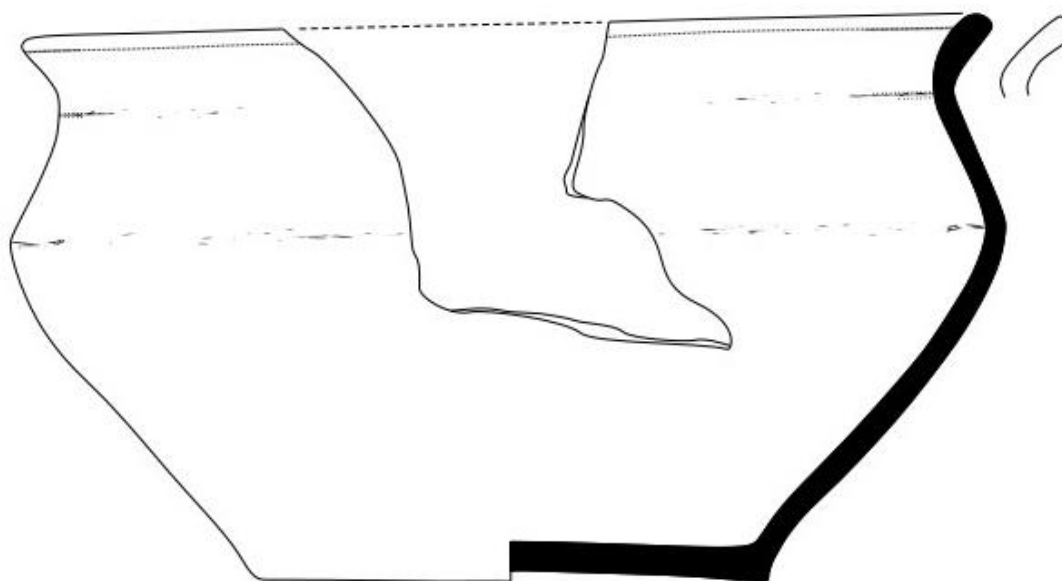
Tablica XXIV. Pałędzie Kościelne, stan. 1. Kurhan 1 w trakcie badań – faza B2b (fot. J. Sawicka).

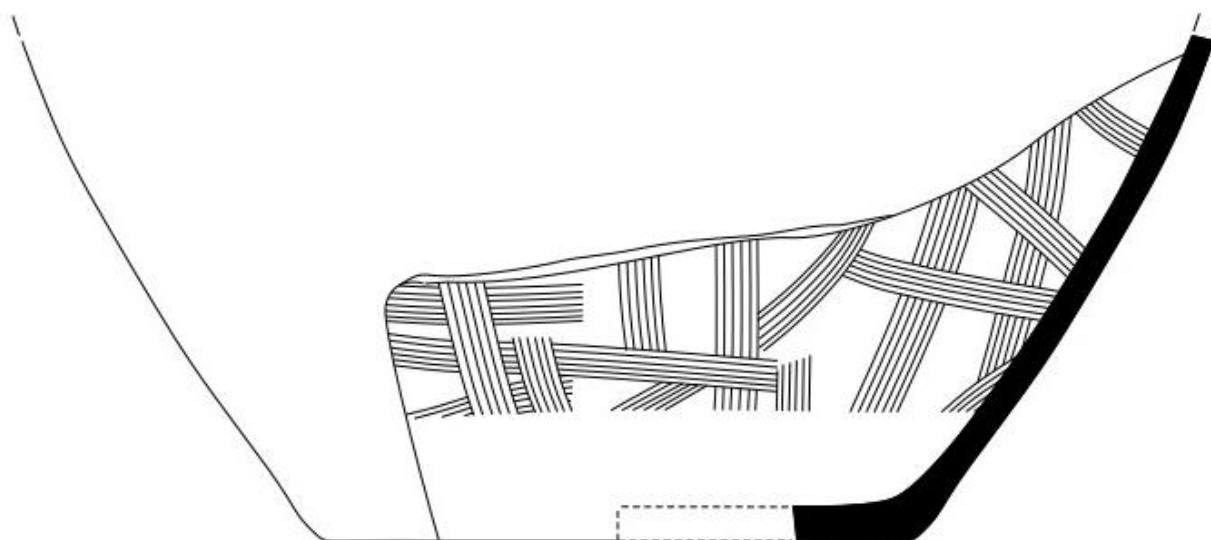
Tablica XXV. Pałędzie Kościelne, stan. 1. Profil kurhanu 1 (u góry) i widok na kurhan 2 (u dołu) – faza B2b i B2/C1 (fot. J. Sawicka).

Tablica XXVI. Kruchowo, stan. BN. Wybór zabytków z badań w 1852 (10) i 1856 r (1-9, 11-21) (wg Machajewski 1980). 1-2: glina; 3, 6-8, 11, 14-21: brąz; 5, 9-10: żelazo.

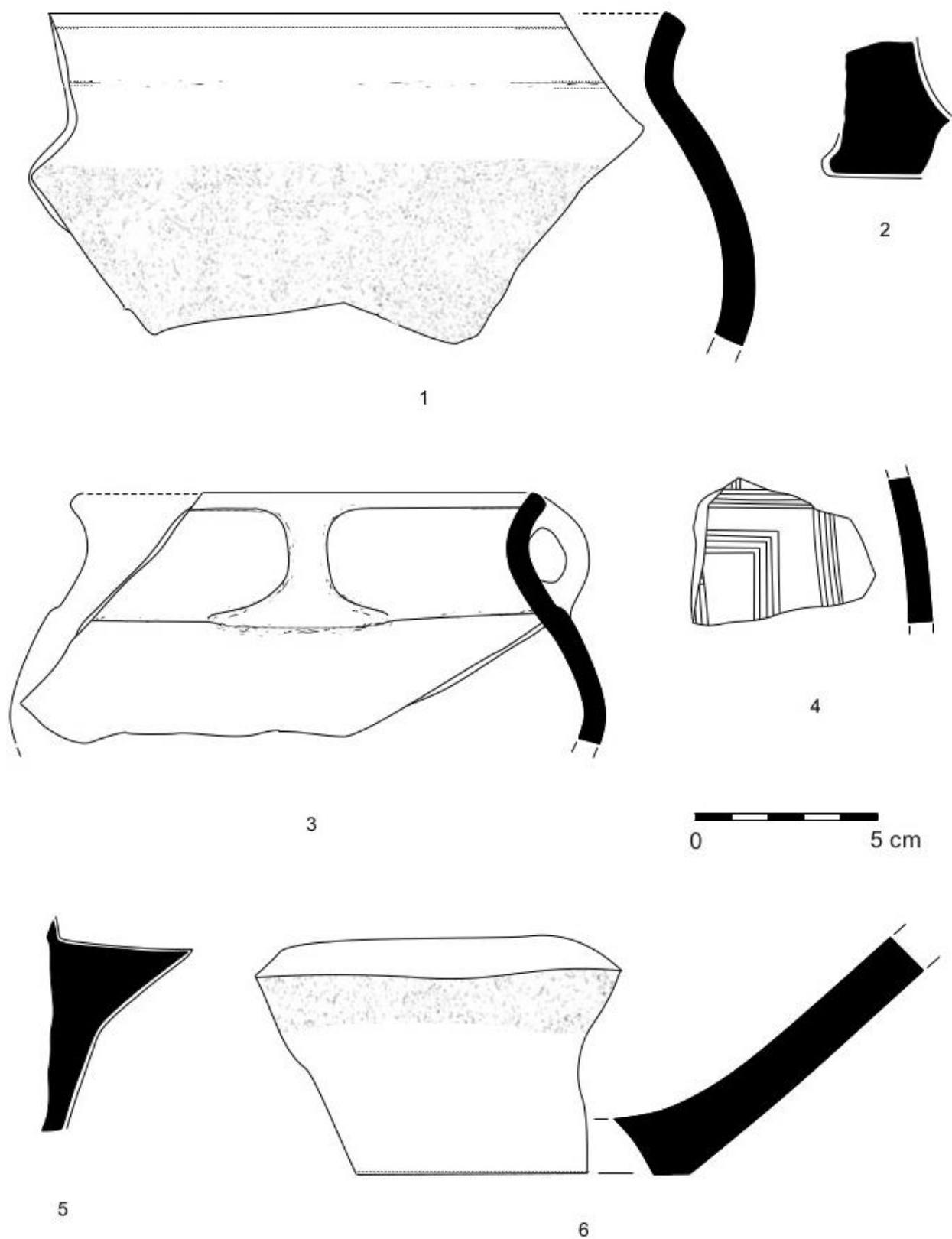
1

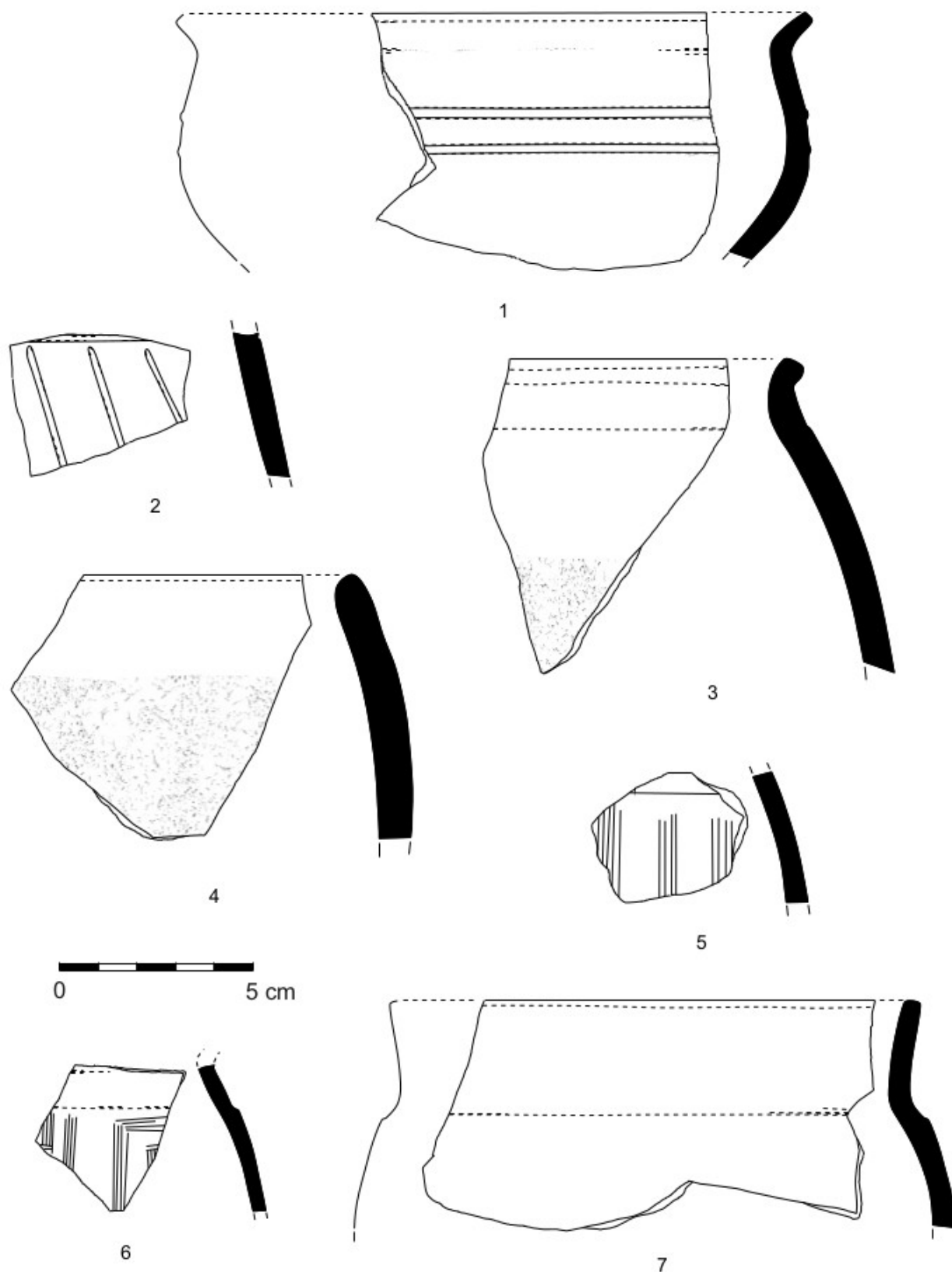
2

Tablica XXVII. Żnin-Wieś, stan. 1. Wybór ceramiki z obiektu 32 – faza B2/C1 (wg Błaszczak et alli 2018, rys. P. Zawilski). 1-2: glina.

Tablica XXVIII. Żnin-Wieś, stan. 1. Wybór ceramiki i polepy z obiektu 248 – faza B2/C1 (wg Błaszczak et alii 2018, rys. P. Zawilski). 1-6: glina.

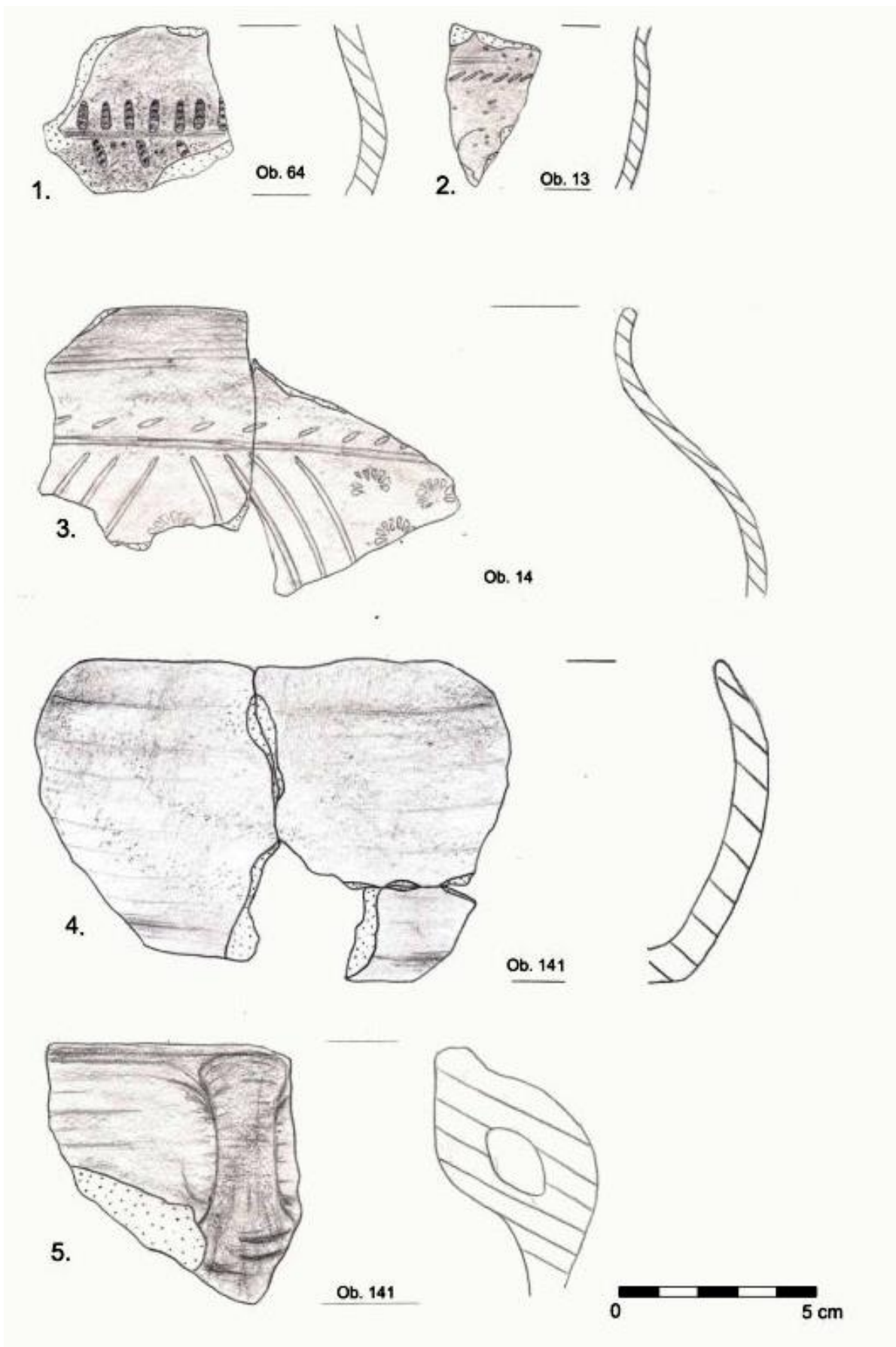
Tablica XXIX. Żnin-Wieś, stan. 1. Wybór ceramiki z obiektu 677 (1) i 700 (2-7) – faza B2/C1 (wg Błaszczak et alli 2018, rys. P. Zawilski). 1-7: glina.

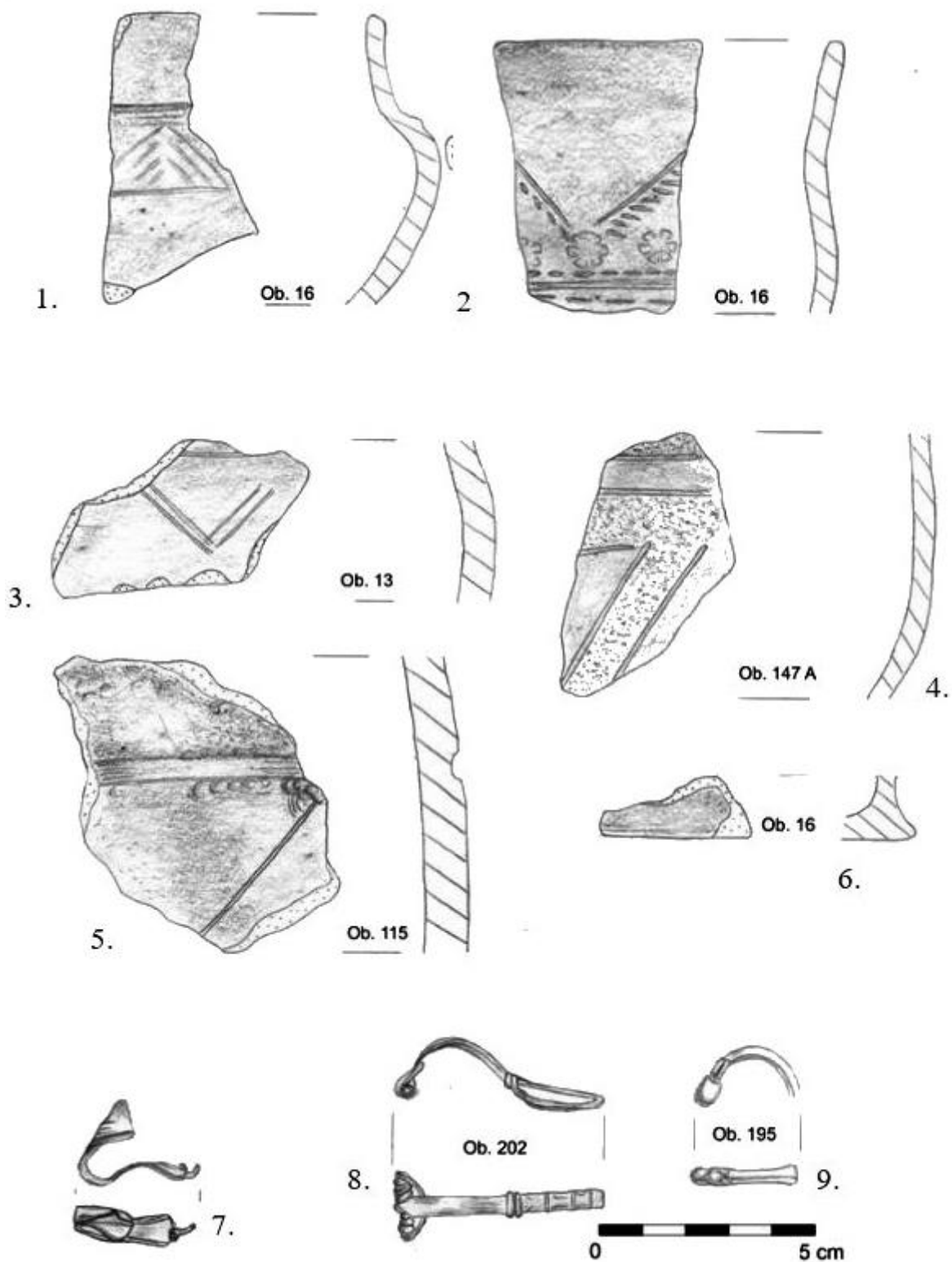
1

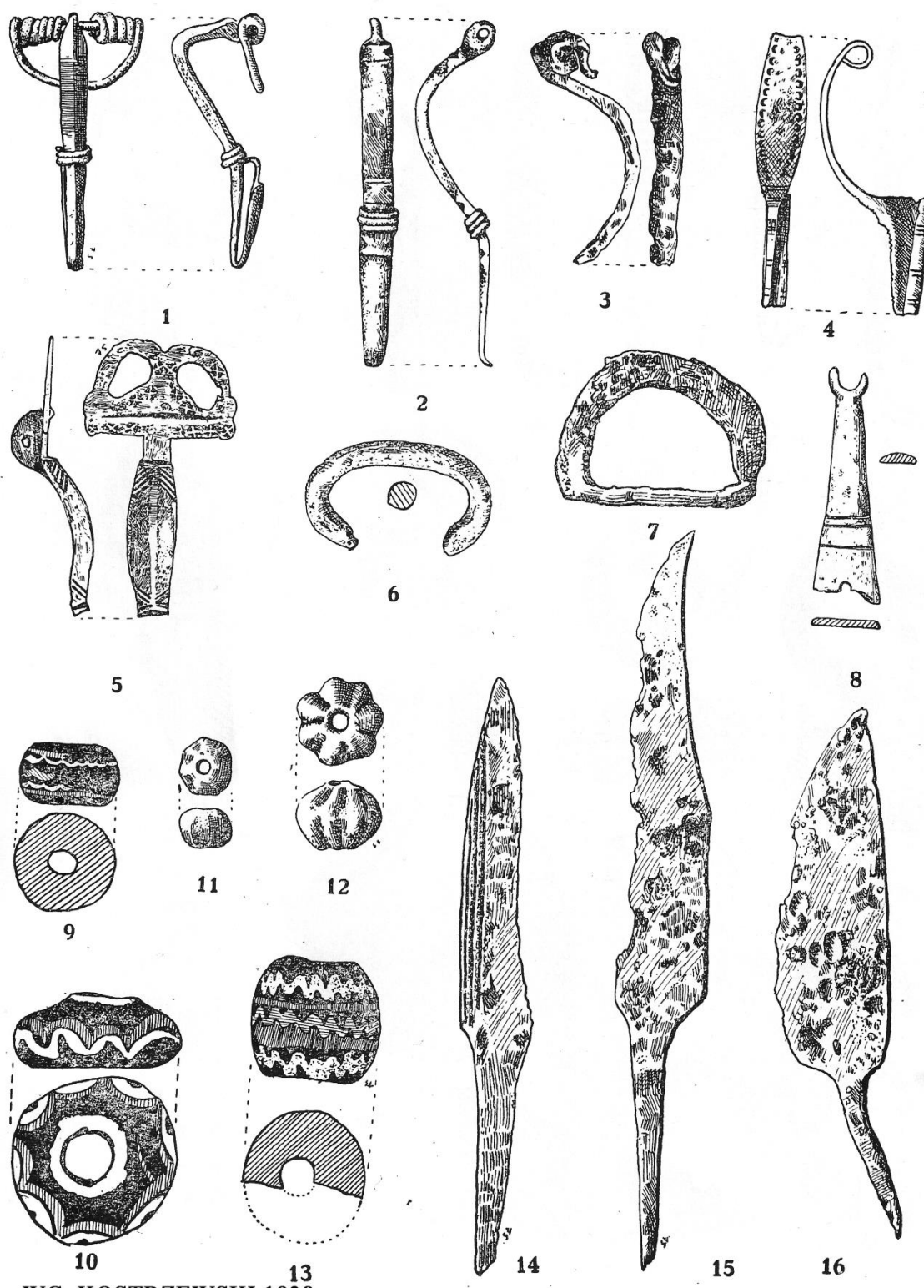
Tablica XXX. Żnin-Wieś, stan. 1. Wapiennik z fazy B2/C1 (wg Błaszczak et alli 2018, fot. M. Biskup, M. Śledziński).

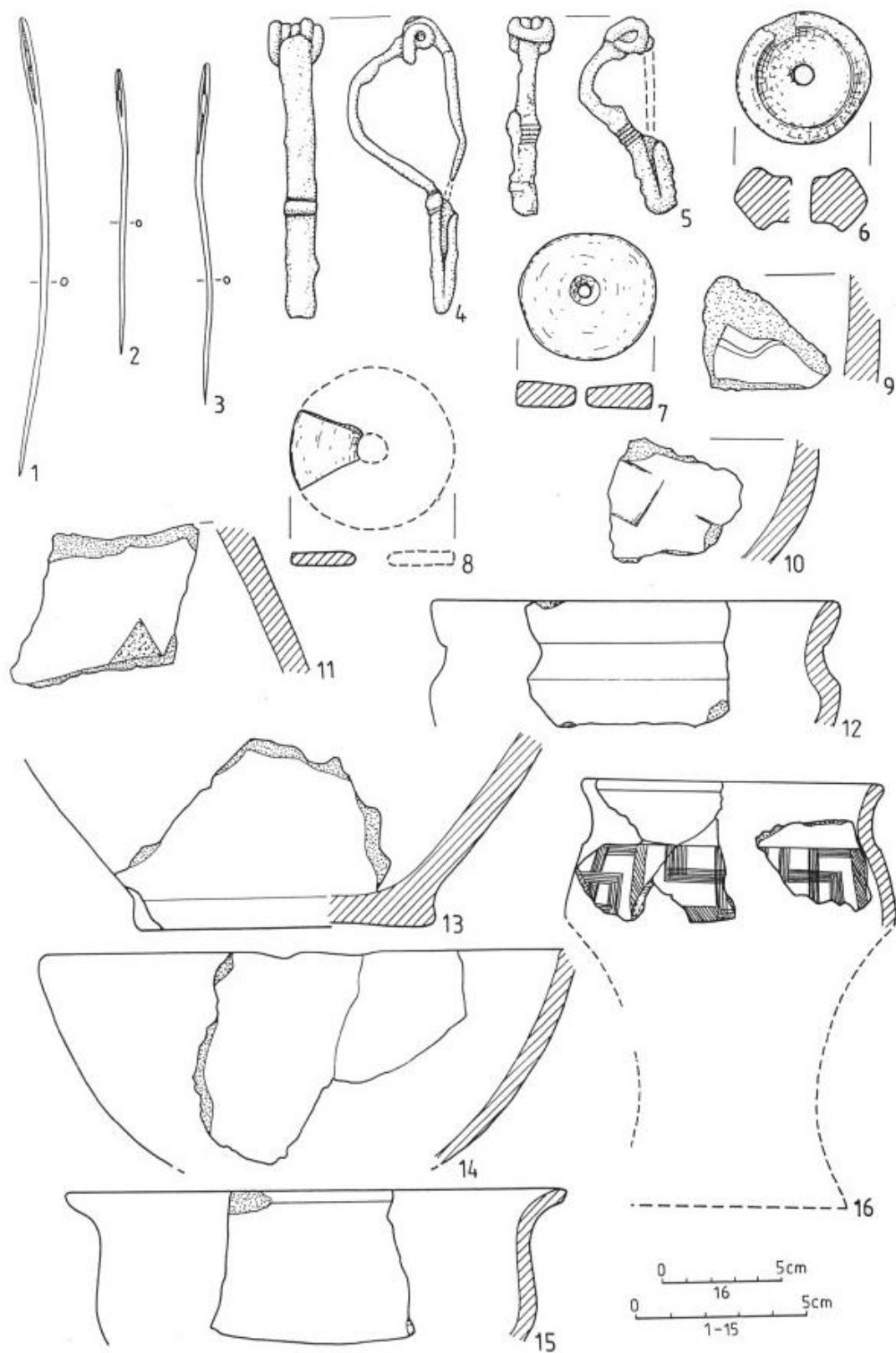
Tablica XXXI. Jaroszewo, stan. 23. Wybór ceramiki z fazy B2/C1-C1b (wg Rzepkowski, Hoffman, Miernik 2018). 1-5 glina.

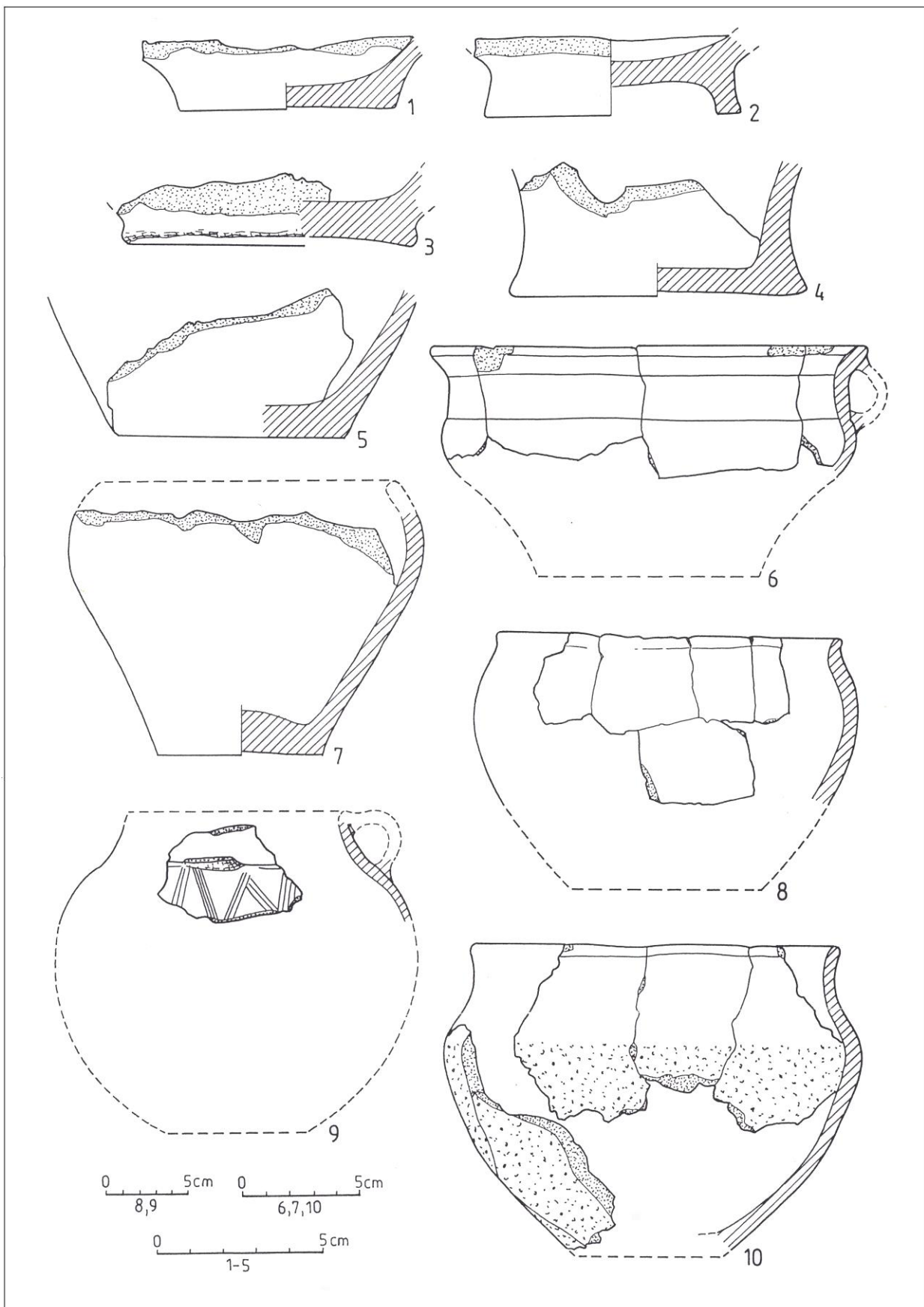
Tablica XXXII. Jaroszewo, stan. 23. Wybór ceramiki z fazy B2/C1 - C1b (wg Rzepkowski, Hoffman, Miernik 2018). 1-6: glina; 7-9: brąz.

Tablica XXXIII. Biskupin, stan. 4. Wybór zabytków z warstwy - faza B2/C1-C1a, OWL (wg Kostrzewski 1938). 1-2, 4-5, 8: brąz; 3, 6-7, 14-16: żelazo; 9-10, 13: masa szklana; 11-12: szkło.

Tablica XXXIV. Goślinowo, stan. 3. Wybór zabytków z obiektu 3 z fazy B2/C1-C1a i C1b-C2 (Wg Machajewski, Smaruj 2017). 1-3: brąz; 4, 5: żelazo; 6-16: glina.

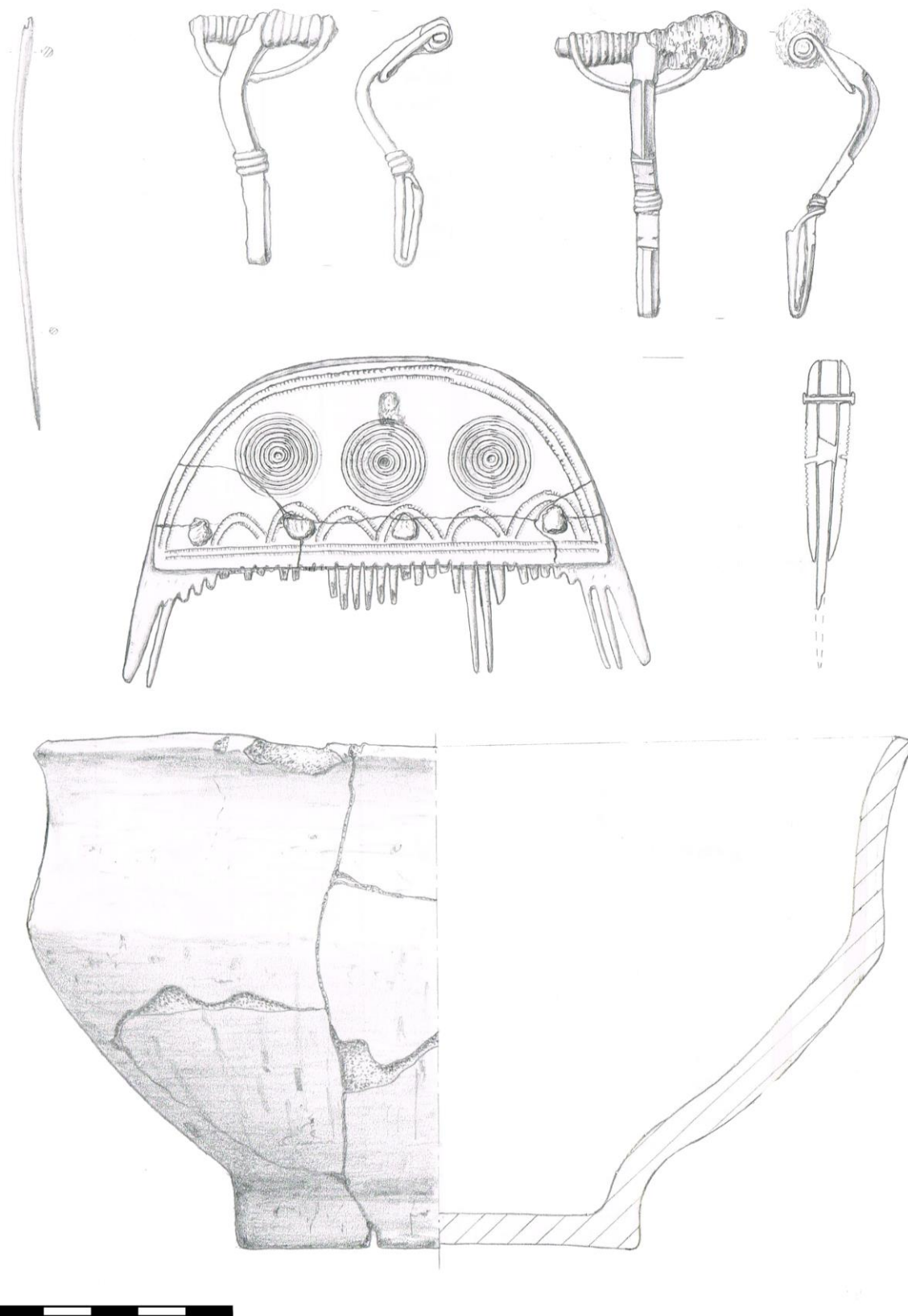
Tablica XXXV. Goślinowo, stan. 3. Wybór ceramiki z obiektu 3 – faza B2/C1-C1a i C1b-C2 (wg Machajewski, Smaruj 2017). 1-10: glina.

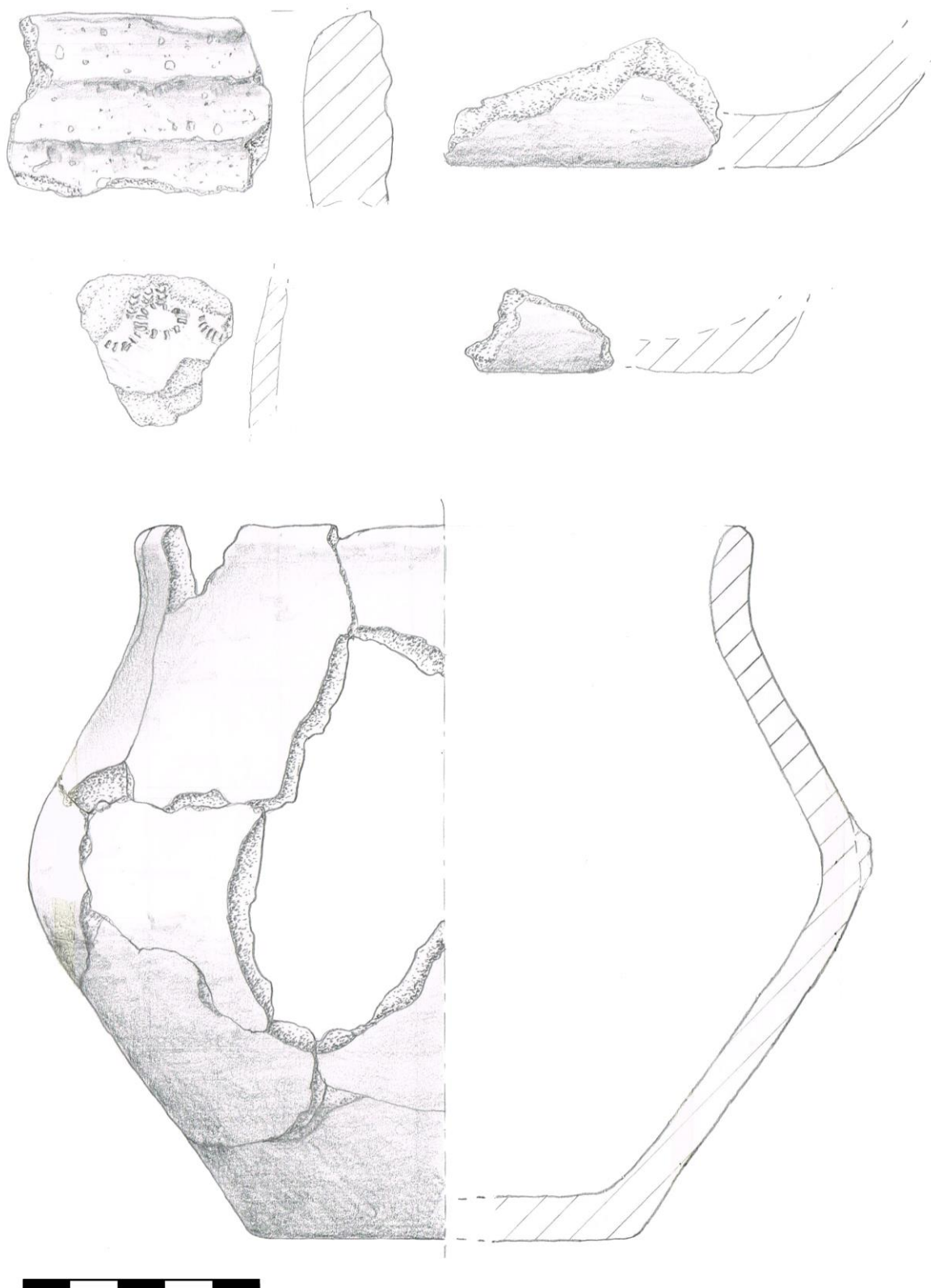
Tablica XXXVI. Goślinowo, stan. 5. Ognisko dymarskie – faza B2/C1 (fot. A. Smaruj).

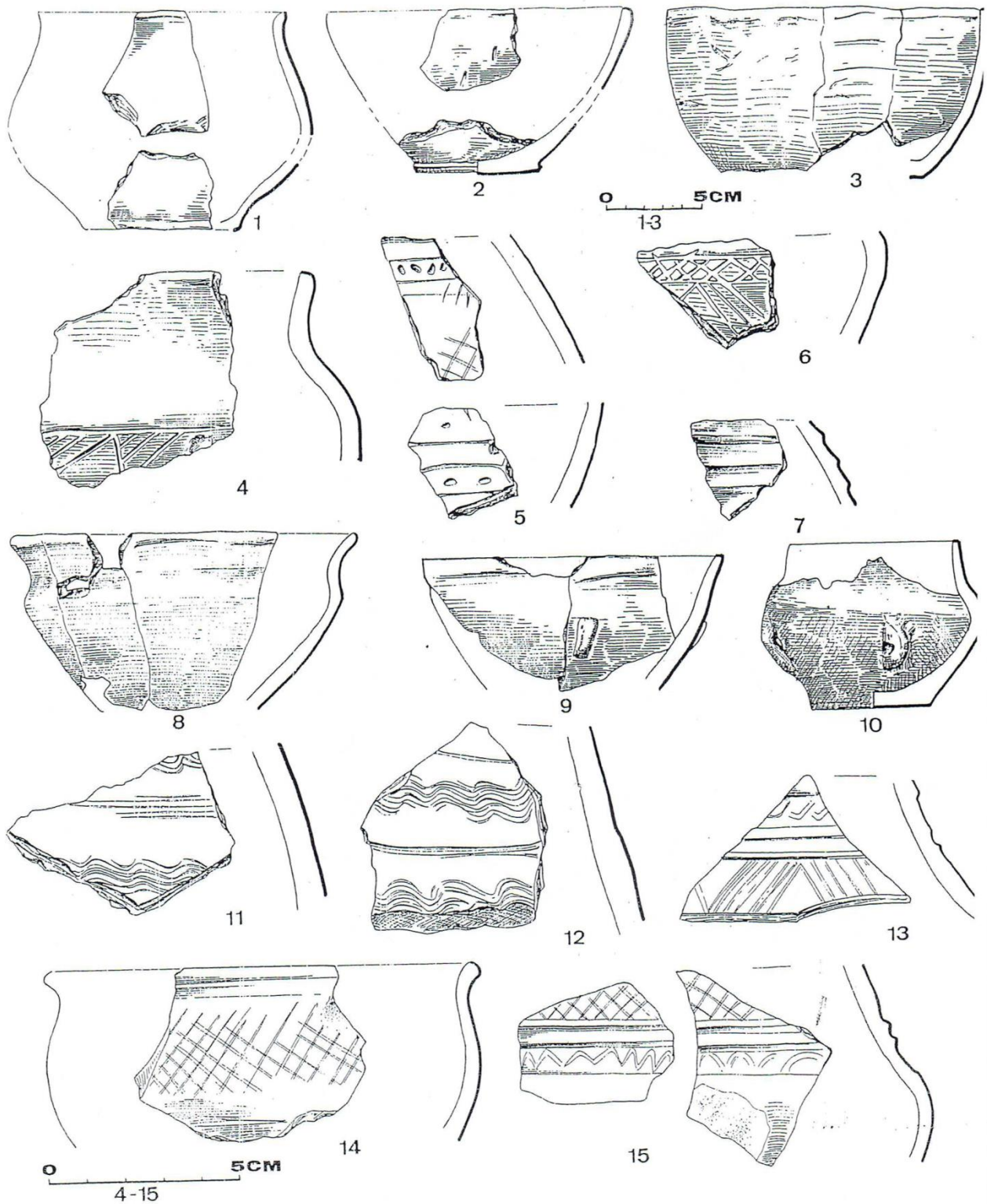
Tablica XXXVII. Gąsawa, stan. 6. Naczynie „jeżowate” z obiektu 16 i grzebień z poroża z ob. 242 - faza C1b - C2 (fot. P. Hildebrandt).

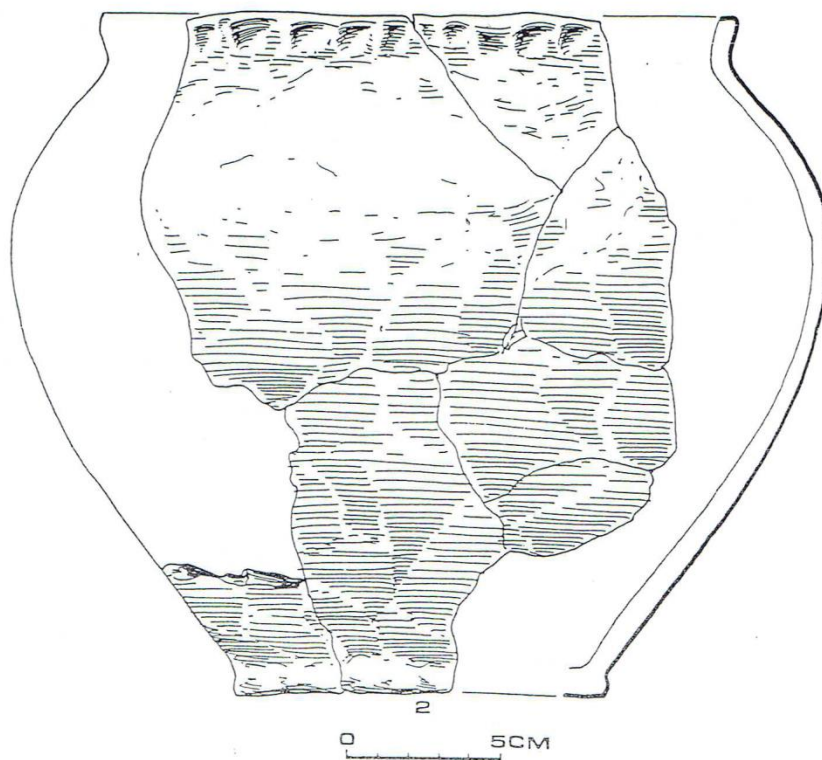
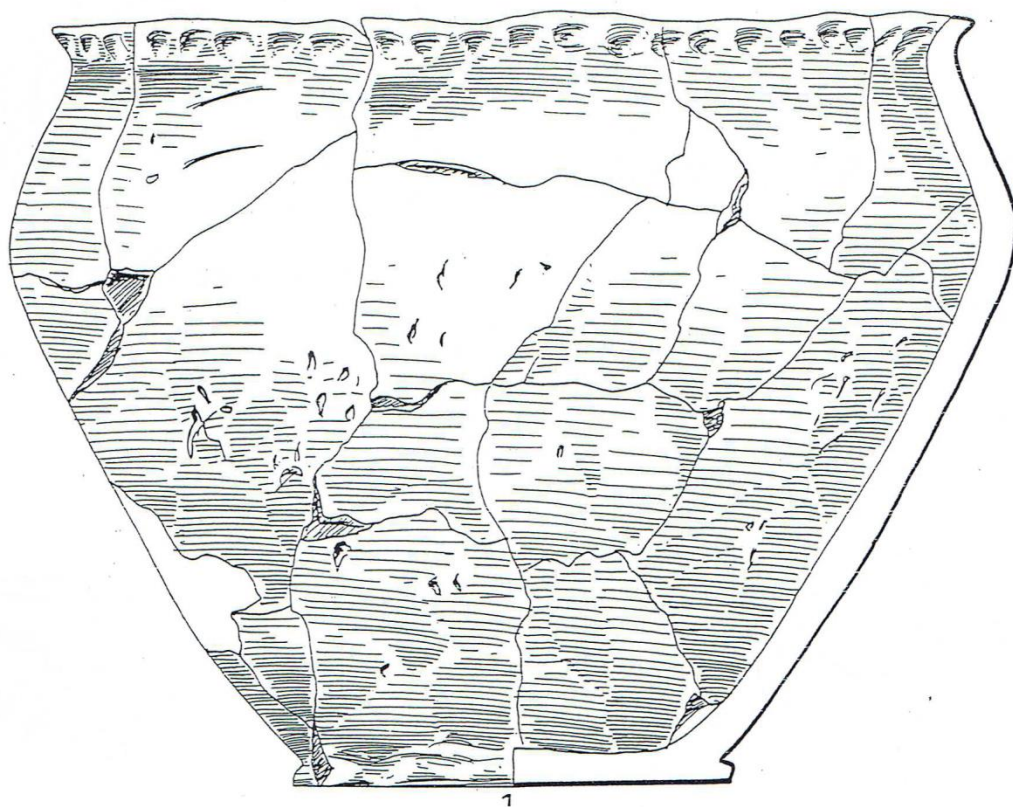
Tablica. XXXVIII. Gąsawa, stan. 6. Wybór zabytków z obiektu 242 - faza C1b-C2 (rys. A. Grossman - dokumentacja z badań przechowywana w MAB). 1-3: brąz; 4: poroże; 5: glina.

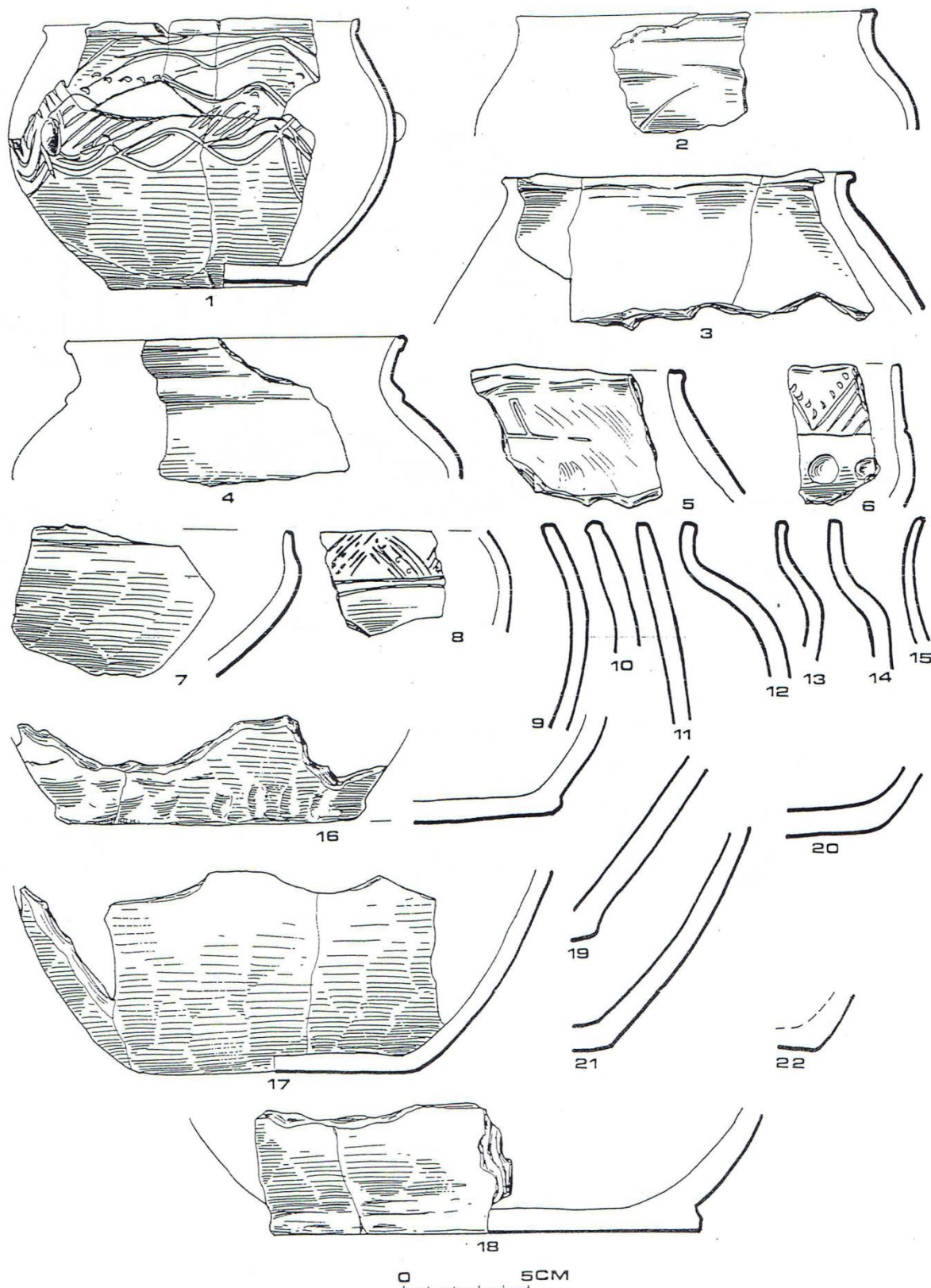
Tablica XXXIX. Gąsawa, stan. 6. Wybór ceramiki z obiektu 242 - faza C1b-C2 (rys. A. Grossman - dokumentacja z badań przechowywana w MAB). 1-5: glina.

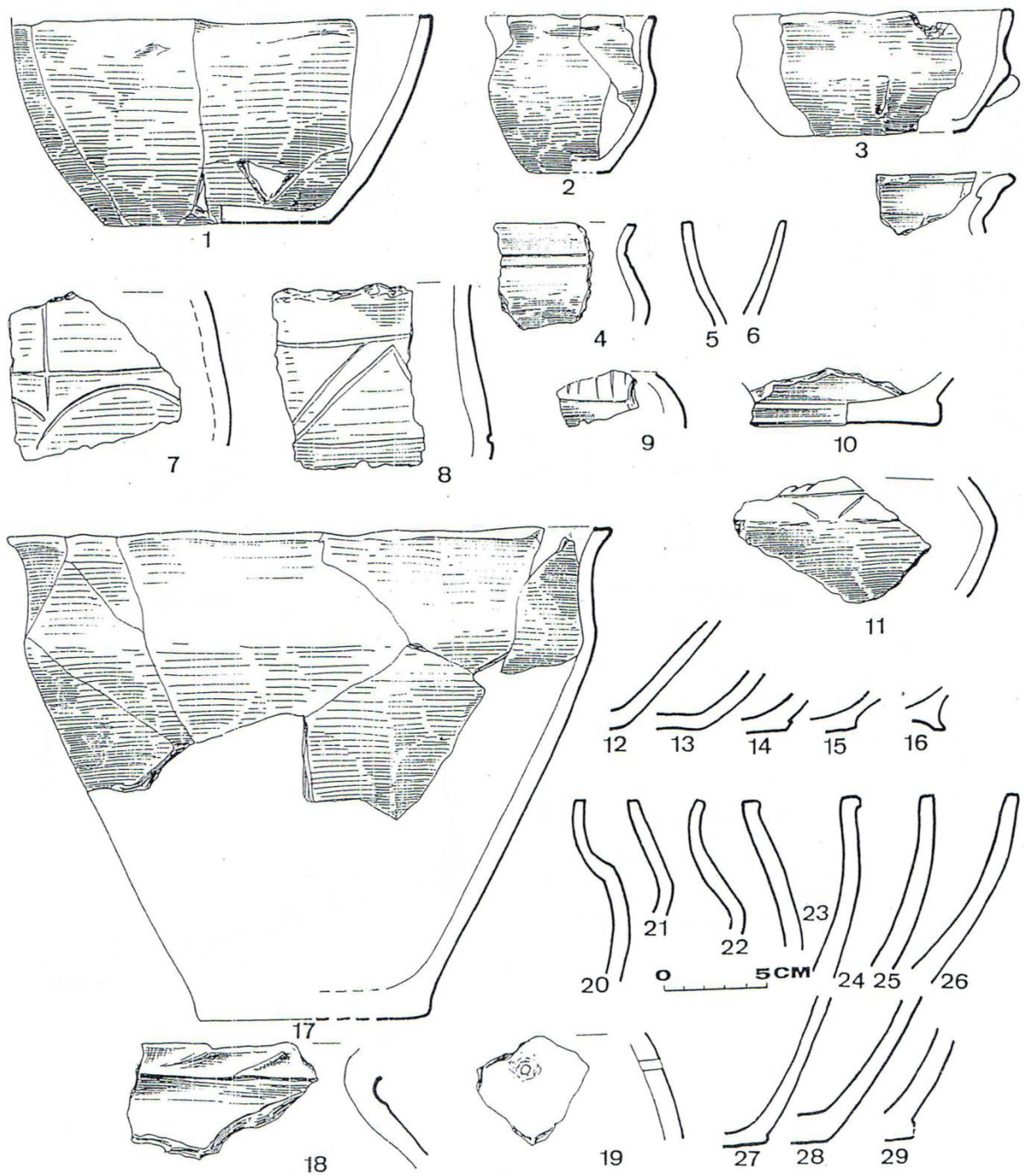
Tablica XL. Pawłowo, stan. 16. Wybór ceramiki z pólziemianki 1 - faza C3/D (wg Namysł 2001). 1-15: glina.

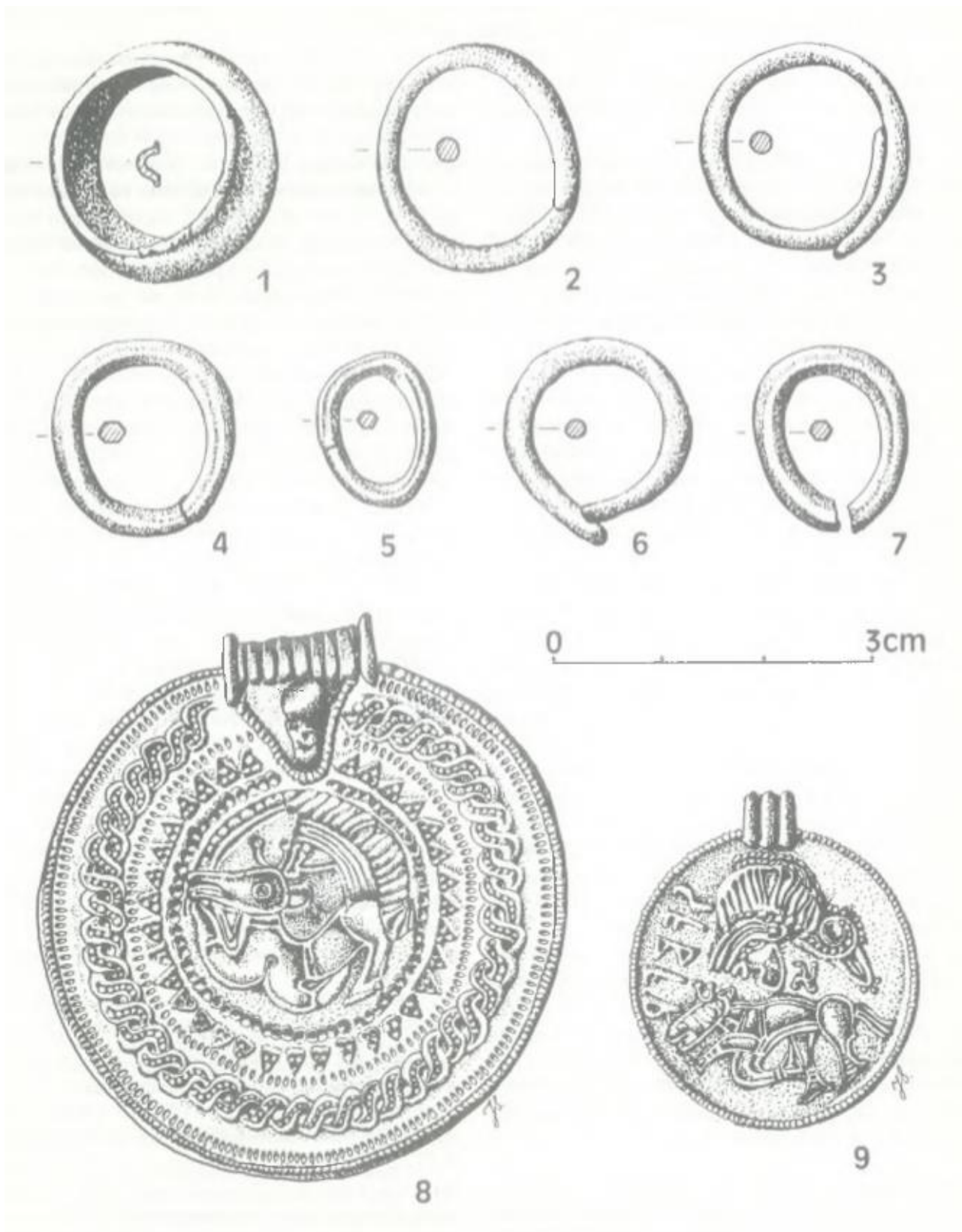
Tablica XLI. Pawłowo, stan. 16. Wybór ceramiki z półziemianki 2 - faza C3/D (wg Namysł 2001). 1-2: glina.

Tablica XLII. Pawłowo, stan. 16. Wybór ceramiki z pólziemianki 2 - faza C3/D (wg Namysł 2003). 1-18: glina.

Tablica XLIII. Pawłowo, stan. 16. Wybór ceramiki z pólziemianki 3 - faza C3/D (wg Namysł 2003). 1-29: glina.

Tablica XLIV. Wapno, stan. A. Wybór zabytków z depozytu – faza E (wg Kara 1994). 1-9: złoto.

OŚWIADCZENIE

Ja, niżej podpisana(y) oświadczam, iż przedłożona praca doktorska została wykonana przeze mnie samodzielnie, nie narusza praw autorskich, interesów prawnych i materialnych innych osób.

.....

data

.....

własnoręczny podpis

Prof. dr hab. ...
Instytut
Wydział Historyczny UG

Gdańsk,.....

Oświadczenie promotora o przyjęciu rozprawy doktorskiej

Przyjmuję rozprawę doktorską Pana/i mgr.....

pt.

.....
.....

Oświadczam, że przedstawiona mi pełna wersja rozprawy doktorskiej spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim określone w art. 187 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. - Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 nr 1669) i ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20.07.2018 r. (Dz.U. 2018 nr 1668 z późn. zm.) i stanowi podstawę do dalszych działań mających na celu nadanie mgr. stopnia doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie

UNIwersytet Gdański
Wydział Historyczny

Andrzej Smaruj

**PRZEMIANY OSADNICZE I KULTUROWE W PÓŁNOCNO-WSCHODNIEJ
WIELKOPOLSCE OD MŁODSZEGO OKRESU PRZEDRZYMSKIEGO DO OKRESU
WĘDRÓWEK LUDÓW**

TOM II - KATALOG ŹRÓDEŁ

Praca doktorska
wykonana
pod kierunkiem
dr. hab. Henryka Machajewskiego, prof. UG

Gdańsk 2021

W drugim tomie zamieszczono katalog źródeł wykorzystanych w pracy. Pochodzą one z eksploracji amatorskich z XIX i początków XX wieku, poprzez pierwsze regularne badania z 20-lecia międzywojennego, aż po najnowsze odkrycia z 2020 roku. Zamieszczono również źródła pozyskane w trakcie programu AZP, z wyłączeniem kategorii „śladów osadniczych”.

Legenda do opisu:

nr katalogowy a) miejscowość, gmina

b) nr stanowiska w miejscowości (nr arkusza AZP, nr stanowiska na arkuszu AZP)

c) rodzaj stanowiska według kryteriów AZP

d) opis znaleziska, z podaniem rodzaju badań, ich kierownika, roku prowadzonych akcji, zbadanej powierzchni, rezultatów prac

e) typ położenia wg AZP: legenda w rozdziale III.1.2.

f) chronologia, jeśli ustalono – także przynależność kulturowa

g) miejsce przechowywania znalezisk

h) literatura

Katalog stanowisk

1.a) Baba, gm. Mogilno

b) stan. 12 (AZP 47-37/21)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – J. Bednarczyk 1995. W trakcie badań poprzedzających budowę gazociągu rozpoznano powierzchnię 290 m² (wykop 95 x 3 m), zbadano palenisko oraz 20 fragmentów ceramiki (17 z obiektu, 3 z powierzchni stanowiska).

e) typ położenia : 3:2; 2:2; p

f) B2/C1-C1a, kultura wielbarska

g) WA UAM

h) Bednarczyk, Sujecka 2004, s. 48-51

2.a) Bartdzieje, gm. Wągrowiec

b) stan. 20 (AZP 43-30/38)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Pozyskano 29 fragm. ceramiki

e) typ położenia : 3:2; 2:2; p

f) datowanie na OWR

g) WKZ Piła, PKZ Gdańsk

h) brak

3. a) Bąk, gm. Kcynia

b) stan. 1 (AZP 40-33/42)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Pozyskano 37 fragm. ceramiki

e) typ położenia : 3:2, 3; 2:5; gl

f) datowanie na OWR

g) MO Bydgoszcz

h) brak

4. a) Bąk, gm. Kcynia

b) stan. 4 (AZP 40-33/37)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Pozyskano 10 fragm. ceramiki

e) typ położenia : 4:2, 2:2; p/gl

f) datowanie na OWR

g) MO Bydgoszcz

h) brak

5. a) Bąk, gm. Kcynia

b) stan. 6 (AZP 40-33/39)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz. 1986. Pozyskano 28 fragm. ceramiki

e) typ położenia : 3:2, 2:2; p

f) datowanie na OWR

g) MO Bydgoszcz

h) brak

6 a) Bąk, gm. Kcynia

b) stan. 7 (AZP 40-33/18)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz 1986. Pozyskano 6 fragm. ceramiki

e) typ położenia : 3:2, 2:2; p/gl

f) datowanie na OWR

g) MO Bydgoszcz

h) brak

7 a) Bielawy, gm. Dąbrowa

b) stan. 3 (AZP 44-37/68)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak 2000. Pozyskano 5 fragm. ceramiki

e) typ położenia : 3:2, 2:1; gl

f) datowanie na OWR

g) WOUZ Bydgoszcz

h) brak

8. a) Bielawy, gm. Dąbrowa

b) stan. 4 (AZP 44-37/69)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak 2000. Pozyskano 6 fragm. ceramiki

e) typ położenia : 3:3, 2:1; gl

f) datowanie na OWR

g) WOUZ Bydgoszcz

h) brak

9. a) Bielawy, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 4 (AZP 46-33/18)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – T. Skorupka 1993. Pozyskano 10 fragm. ceramiki

e) typ położenia : 4:2, 1; gl

- f) datowanie na OWR
- g) brak informacji
- h) brak

10. a) Bielawy, gm. Dąbrowa

- b) stan. 38 (AZP 44-37/80)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak 2000. Pozyskano 6 fragm. ceramiki
- e) typ położenia : 3:3, 2:1; gl
- f) datowanie na OWR
- g) WOUZ Bydgoszcz
- h) brak

11. a) Biskupin, gm. Gąsawa

- b) stan. 4 (AZP 44-35/3)
- c) cmentarzysko?
- d) stanowisko z badań Ekspedycji z Uniwersytetu Poznańskiego. Źródła ruchome odkryto w trakcie badań wykopaliskowych na grodzisku kultury łużyckiej i z okresu wczesnego średniowiecza (w latach 1934-73). Były to ceramika ręcznie lepiąca (typu A.III.1., A.III.2.), ceramika wykonana na kole, fibula żelazna A VI 158, 5 fibul z brązu: AVI 161 i 162, zapinka z ażurowaną tarczką, zapinka niemiecka, sprzączka o ramie jednodzielnej, sprzączka owalna, skuwka z brązu, okucia końca pasa, 5 paciorków: 158b, 297a, 303a, 381c, 392, 5 noże sierpikowatych, punca żelazna, 2 szydła, klucz typu B i elementy okucia skrzynki, żelazny grot strzały, nit brązowy, przęśliki gliniane, denar srebrny (?). W 1991 roku pobrano próbki do datowań metodą C14, skąd odczytano między innymi daty: A) 240 AD - 400 AD z medianą 320 AD (próbka B2/91); B) 70 BC – 120 AD, z medianą 30 AD (próbka B4/91); C) 240 BC – 110 BC, z medianą 165 BC. (próbka B15/91). **Tablica XXXIII.**
- e) typ położenia: 3:1; 2:3; p
- f) datowanie kultura wielbarska i przeworska B2/C1-C1a-C2; OWL
- g) MAP inw. 1935:132a; 1935:192a
- h) Kostrzewski 1938, s. 65-68; Kostrzewski 1950, s. 370-373; Rajewski 1957, s. 180; Brzostowicz 1993, s. 64; Pazdur et alii 1994, s. 97-113; Dąbrowska 1995, s. 91; Smaruj 2013, kat. 6

12. a) Biskupin, gm. Gąsawa

- b) stan. 7 (AZP 44-35/7)
- c) punkt osadniczy/osada?
- d) stanowisko z badań archiwalnych prawdopodobnie powierzchniowych Ekspedycji z Uniwersytetu Poznańskiego. Odkryto fragmenty ceramiki, polepę i węgla drzewne
- e) typ położenia : 3:2; 2:4; p
- f) datowanie na OWR
- g) MAP
- h) Hensel 1950, s. 50; Maciejewski 1962, s. 220 nr 22; Dąbrowska 1995, s. 88, ryc. 1: 2; Smaruj 2013, kat. 3

13. a) Biskupin, gm. Gąsawa

- b) stan. 10 (AZP 44-35/9) – brak karty
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – J. Grześkowiak 1955. Pozyskano zapinkę A.V. 96, fragm. ceramiki, przęślik gliniany, węgle drzewne, żużel żelazny. Odkryto kilka ziemianek, jamy gospodarcze i studnię.
- e) typ położenia: 3:2; 2:4; gl.
- f) datowanie na B2/C1 – kultura wielbarska
- g) MAP

h) Grześkowiak 1959, s. 97-99; Maciejewski 1962, 221 nr 27; Mączyńska 1985, s. 267, ryc. 594; Dąbrowska 1995, s. 88, ryc. 1:3, 90, 91; Smaruj 2013, kat. 4

14. a) Biskupin, gm. Gąsawa

b) stan. 11 (AZP 44-35/10)

c) osada lub znalezisko luźne

d) stanowisko z badań archiwalnych prawdopodobnie powierzchniowych Ekspedycji z Uniwersytetu Poznańskiego. Odkryto fragmenty ceramiki, polepę, kości zwierzęce i węgla drzewnego

e) typ położenia : 3:1; 2:2; gl

f) datowanie na OWR

g) MAP

h) Maciejewski 1962, s. 221 nr 28; Dąbrowska 1995, s. 88, ryc. 1:4; Smaruj 2013, kat. 5

15. a) Biskupin, gm. Gąsawa

b) stan. 12 (AZP 45-35/5)

c) znalezisko luźne

d) stanowisko z badań archiwalnych prawdopodobnie powierzchniowych Ekspedycji z Uniwersytetu Poznańskiego. Na podmokłej łące odkryto żelazny grot włóczni nieokreślonego typu

e) typ położenia: 3:1; 1; tb

f) datowanie OWR

g) wg Maciejewskiego MAP inw. 1935:60 (pod tym numerem brak zabytku)

h) Maciejewski 1962, s. 221 nr 29; Cofta-Broniewska 1971: nr 47; Smaruj 2013, kat. 6

16. a) Biskupin, gm. Gąsawa

b) stan. 15, 15a (AZP 44-35/13)

c) źródło wody i osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – badania z 1938, 1957 i 2011 roku. Odkryto bruk kamienny przy źródle wody, jamę zawierającą szkielet psa, warstwę kulturową, 540 fragmentów ceramiki; fragment fibuli z brązu, fibula typu N, fibula AVI 161/162, paciorek szklany 304h, 2 przeszliki gliniane, kości zwierzęce, polepa, żużel. **Tablica XVIII.**

e) typ położenia: 3:2; 2:4; gl

f) datowanie: k. przeworska A2-A3; k. wielbarska B2/C1-C1a

g) wg Maciejewskiego, inw. 1935:60

h) Bender 1956, s. 39-42; Maciejewski 1958, s. 248-249; Rajewski 1959, s. 71; Maciejewski 1962, s. 222 nr 38; Dąbrowska, Liana 1965, s. 169-173; Mączyńska 1985, s. 267 nr 595; Dąbrowska 1988, s. 234 nr 27; 1995, s. 88 ryc. 1:5,6; Smaruj 2013, kat. 7.

17. a) Biskupin, gm. Gąsawa

b) stan. 17, 17a (AZP 44-35/13)

c) cmentarzysko szkieletowe

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – badania z 1935, 1936, 1966 roku. Odkryto łącznie 8 grobów szkieletowych, pochowanych w pozycji wyprostowanej o różnej orientacji względem stron świata. W pierwszym sezonie odkryto 6 grobów, z czego 2 silnie zniszczone, zaś część zabytków oraz dokumentacja zaginęły w czasie wojny. Informacje o nich pochodzą z opisu F. Maciejewskiego (1962, s. 224), uzupełnionego analizą antropologiczną J. Piontka i J. Strzałko. (1975, s. 317-322). Stan zachowania szczątków był bardzo zły, zaś kości z grobów I i II przechowywano łącznie w jednym kartonie., zaś jeden szkielet nie posiadał metryczki (kości mężczyzny w wieku około 35 lat – z grobu III/96, IV/96 lub VI/96. Grób I/36: - brak informacji o jamie grobowej i wyposażeniu. Zachowały się tylko kości czaszki, prawdopodobnie kobiety w wieku od 20 do 30 lat. Grób II/96 – brak informacji o wyglądzie jamy grobowej i wyposażeniu. Zachowały się kości górnej partii szkieletu należącego do mężczyzny w wieku około 40 – 50 lat. Grób III/36 – brak opisu grobu. Na wyposażenie składały się: A) naczynie gruszkowate F.4, B) nóż żelazny z kolcem; C) złącze

ogniwkowe wykonane z żelaza; D) kolec sprzączki żelaznej. Brak a Grób IV/36 – brak informacji o wyglądzie jamy grobowej. Wewnątrz znaleziono grot włóczni i długości 25,5 cm. Grób V/36 – brak informacji o wyglądzie jamy grobowej, odnotowano jedynie, że 4 naczynia ustawiono przy nogach, zaś misę z kośćmi zwierzęcymi przy głowie zmarłej. Na wyposażenie składały się: A) naczynie baniaste D.VII.4. z dwoma uchami; B) naczynie typu D.VII.b.3.; C) niska waza G.II.2.; D) misa nieokreślonego typu. Kości należały do kobiety w wieku od 18 do 20 lat; Grób VI/36 – brak informacji o wyglądzie jamy grobowej. Wyposażenie: A) kubek o nieznanym kształcie, B) kości zwierzęce. W pobliskim rowie odnaleziono szczątki czaszki niemowlęcia, kilka fragmentów ceramiki i przepalone kości. W 1966 roku w odkryto dwa dalsze groby szkieletowe, z czego pierwszy został zniszczony przez robotników. Grób I/66 – Szkielet w pozycji wyprostowanej, z głową skierowaną na wschód. Wyposażenie: A) miecz żelazny, jednosieczny ze zniszczoną rękojeścią, typu W o długości 64 cm i szerokości maksymalnie 5 cm; B) silnie skorodowane szczątki okucia pochwy miecza; C) żelazny grot oszczepu typu A/1, o długości 33 cm i szerokości 5 cm; D) fragment noża żelaznego; E) fragment silnie skorodowanego noża żelaznego; F) sztycha żelazne w trzech fragmentach; G) naczynie odwrótnie gruszkowate typu D.VII.4.; H) fragmenty naczynia baniastego; I) misa typu C.VII.4.; J) naczynie D.VII.4.; K) dzban.; L) fragmenty naczynia baniastego. Szkielet należał do mężczyzny, zmarłego w wieku 25-30 lat.; Grób II/66 – jama grobowa rozpoznana częściowo. Kości ułożone bez porządku anatomicznego, z czaszką między kolanami. Na wyposażenie składają się: a) 25 fragmentów naczynia D.VII.4.; b) kilkanaście fragmentów naczynia cienkościennego nieokreślonego typu; c) fragment naczynia cienkościennego; d) fragmenty kubka o brzuścu cylindrycznym A.VI.1.; e) fragment głębokiej misy C.II.9.; f) fragmenty naczynia nieokreślonego typu. **Tablice XIII-XV.**

e) typ położenia : 3;1; 2;1; p

f) datowanie: k. przeworska, A1-A2 i A2/A3

g) wg Maciejewskiego, inw. 1936:158

h) ZOW, r. X – 1935, s. 97/98; Kostrzewski 1936, s. 180-183; ZOW, r. XI – 1936, s. 90; Kostrzewski 1939-48. s. 305, tablica 81, nr 3, 4, 6, 34; Kostrzewski 1955, s. 190, 191; Piaszykowska 1955, s. 202; Rajewski 1957, s. 178; Rajewski 1958, s. 9-29; Maciejewski 1962, s. 224, nr 46, tabl. I: 7-12; Balke 1969, s. 361-369; Wiercińska 1969, s. 370-373; Piontek, Strzałko 1975: 317-322; Dąbrowska 1995, s. 88, ryc. 1: 7, 90; Smaruj 2013, kat. 8.

18. a) Biskupin, gm. Gąsawa

b) stan. 18 (AZP 44-35/16) – według AZP stan. 18 (45-35/8)

c) fragmenty ceramiki

d) stanowisko z badań wykopaliskowych Ekspedycji z Uniwersytetu Poznańskiego. W trakcie badań odkryto szereg obiektów z okresu neolitu i wczesnego średniowiecza, zaś z powierzchni pochodzi kilkanaście fragmentów ceramiki.

e) typ położenia : 3;1; 2;1; p

f) datowanie: kultura wielbarska

g) MAP inw. 1937: 217

h) Maciejewski 1962, s. 224 nr 46; Dąbrowska 1995, s. 88; Smaruj 2013, kat. 9

19. a) Biskupin, gm. Gąsawa

b) stan. 26 (AZP 44-35/19)

c) osada

d) stanowisko z badań Ekspedycji z Uniwersytetu Poznańskiego. Odkryto naczynie typu C.II.3 oraz fragmenty naczyń – w tym toczonych

e) typ położenia: 3:2; 2:1; pgl

f) datowanie POR - kultura przeworska?

g) MAP, nw. 1938:117

h) Koszańska 1938: 143, 144; Maciejewski 1962, s. 226 nr 62, tabl. II: 12; Dąbrowska 1995, s. 88; Smaruj 2013, kat. 10.

20. a) Bożejewiczki, gm. Żnin

b) stan. 7 (AZP 44-35/87)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – W. Piotrowski, W. Zajączkowski 1987. Z powierzchni stanowiska pozyskano 43 fragmenty ceramiki

e) typ położenia : 3:2; 2:2; gl

f) datowanie OWR

g) MAB

h) Smaruj 2013, kat. 16.

21. a) Bracholin, gm. Wągrowiec

b) stan. 5 (AZP 43-31/121)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzeduszycka 1987 i H. Machajewski 2005. Z powierzchni stanowiska pozyskano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ Piła i MO w Pile

h) brak

22. a) Broniewice, gm. Janikowo

b) stan. 1 (AZP 46-38/58)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych PAK PKZ – E. Krause. Na powierzchni 19,5 ara odkryto 7 jam, w tym 2 ziemianki. Pozyskano 2170 fragmentów ceramiki (w tym 3 wykonane na kole), z czego 792 fragmenty zalegały w obiektach, zaś reszta w warstwie kulturowej. Ponadto płytki kamienna, gładzik kościany i szydło kościane

e) typ położenia: 2:4 i 3:3; 2:1; p/gl

f) datowanie: MOPR – A3, k. przeworska

g) IP UAM

h) Krause 1973; Makiewicz 1975, s. 340; Cofta-Broniewska 1979

23. a) Brudzyń, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 12 (AZP 45-32/68)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodniki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

24. a) Brudzyń, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 15 (AZP 45-32/71)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodniki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/tb

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

25. a) Brudzyń, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 16 (AZP 45-32/72)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodniki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:3; p/tb

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

26. a) Brudzyń, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 26 (AZP 45-32/82)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodniki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 1; p

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

27. a) Brudzyń, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 28 (AZP 45-32/84)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodniki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

28. a) Brudzyń, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 31 (AZP 45-32/87)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodniki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 34 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1; gl

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

29. a) Brudzyń, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 36 (AZP 45-32/92)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodniki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

30. a) Brzyskorzystew, gm. Żnin

- b) stan. 20 (AZP 42-34/80)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:3; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN w Poznaniu
- h) brak

31. a) Brzyskorzystew, gm. Żnin

- b) stan. 21 (AZP 42-34/81)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) PAN w Poznaniu
- h) brak

32. a) Brzyskorzystew, gm. Żnin

- b) stan. 3 (AZP 42-34/77)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN w Poznaniu
- h) brak

33. a) Brzyskorzystew, gm. Żnin

- b) stan. 34 (AZP 42-34/94)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN w Poznaniu
- h) brak

34. a) Brzyskorzystew, gm. Żnin

- b) stan. 35 (AZP 42-34/95)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN w Poznaniu
- h) brak

35. a) Brzyskorzystewko, gm. Żnin

- b) stan. 11 (AZP 42-35/123)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – A. Wiktor, 2017. W trakcie badań poprzedzających budowę drogi S-5 na obszarze 61,5 ara zarejestrowano m. in. 3 jamy, 93 fragmenty ceramiki i 3 kości zwierzęce związane z osadą kultury jastorfskiej, a także: 6 obiektów, 46 fragmentów ceramiki, 46 kości zwierzęcych z osady k. wielbarskiej.
- e) typ położenia: 3:1; 2:5; gl
- f) datowanie: k. jastorfska – SPOR/MOPR; k. wielbarska – B2/C1
- g) MAB
- h) M. Hoffman, B. Rzepkowski 2018

36. a) Budziejewo, gm. Mięścisko

- b) stan. 25 (AZP 46-31/186)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – Głogowski Z., Panczenko B., 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: bd.
- f) datowanie: OWR
- g) MAP
- h) brak

37. a) Budzyń, gm. Budzyń

- b) stan. 16 (AZP 42-28/30)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: bd.
- f) datowanie: OWR
- g) brak danych
- h) brak

38. a) Budzyń, gm. Budzyń

- b) stan. 17 (AZP 42-28/31)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: bd.
- f) datowanie: OWR
- g) brak danych
- h) brak

39. a) Budzyń, gm. Budzyń

- b) stan. 19 (AZP 42-28/33)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: bd.
- f) datowanie: OWR
- g) brak danych
- h) brak

40. a) Bukowiec, gm. Wągrowiec

- b) stan. 6 (AZP 43-30/111)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 57 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:3; 2:5; p
- f) datowanie: MOPR-B
- g) PKZ Gdańsk, WKZ Piła
- h) brak

41. a) Bukowiec, gm. Wągrowiec

- b) stan. 7 (AZP 43-30/112)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 61 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) PKZ Gdańsk, WKZ Piła
- h) brak

42. a) Bukowiec, gm. Wągrowiec

- b) stan. 8 (AZP 43-30/113)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) PKZ Gdańsk, WKZ Piła
- h) brak

43. a) Bukowiec, gm. Wągrowiec

- b) stan. 9 (AZP 43-30/114)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) PKZ Gdańsk, WKZ Piła
- h) brak

44. a) Bukowiec, gm. Wągrowiec

- b) stan. BN (AZP 43-30/BN)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko archiwalne – groby ciałopalne, zapinki AV, 8 i AII 41, przęślik
- e) typ położenia: BD
- f) datowanie: B2/C1
- g) arch. MAP
- h) Blume 1912, s. 185; 1915, s. 7, 9, 144; Machajewski 1986, s. 290; Gałęzowska 2007, s. 188

45. a) Cerekwica, gm. Żnin

- b) stan. 9 (AZP 43-34/128)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska- Grabowska. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki.
- e) typ położenia: BD
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań

h) Smaruj 2013, nr 18

46. a) Chabsko, gm. Mogilno

b) stan. 24 (AZP 48-37/23)

c) osada i cmentarzysko

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – J. Nowakowski, R. Czerniak. Stanowisko badane w związku z budową gazociągu Mogilno-Wydartowo. Odkryto około 40 obiektów, w tym 4 obiekty mieszkalne, jamy gospodarcze, paleniska, piec wapienniczy domniemane 2 groby jamowe.

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl/tb

f) datowanie: k. przeworska MOPR i C1b

g) WA UAM

h) Nowakowski, Czerniak 1996 (opracowanie w zasobach WUOZ DB)

47. a) Chabsko, gm. Mogilno

b) stan. 33 (AZP 48-36/?)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – ekspedycja z UAM. Stanowisko badane w związku z budową gazociągu Mogilno-Wydartowo. W toku prac rozpoznano powierzchnię 1090 m² (wykop 148 x 7,5 m z przerwami), rejestrując 8 obiektów: 1 jamę (obiekt nr 34) i 7 dołków posłupowych (obiekty nr 14, 16-19, 25, 35). Zabytki ruchome to 6 fragmentów ceramiki z obiektów i 62 ułamki naczyń pozyskanych z podczyszczania wykopów.

e) typ położenia: 3:2, 3, 2:1; gl

f) OWR – kultura wielbarska

g) WA UAM

h) Bednarczyk, Sujecka 2004, s. 184-192

48. a) Chabsko, gm. Mogilno

b) stan. 41 (AZP 48-37/24)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – J. Nowakowski, R. Czerniak. Stanowisko badane w związku z budową gazociągu Mogilno-Wydartowo. Odkryto 9 obiektów, w tym jamy produkcyjne.

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

f) datowanie: k. przeworska C1b

g) WA UAM

h) Nowakowski, Czerniak 1996 (opracowanie w zasobach WUOZ DB)

49. a) Chawłodno, gm. Gołańcz

b) stan. 15 (AZP 42-31/74)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) WKZ Piła

h) brak

50. a) Chomętowo, gm. Szubin

b) stan. BN (AZP 44-36/ BN)

c) cmentarzysko lub znalezisko luźne

d) stanowisko archiwalne – naczynie odwrótnie gruszkowate, grupy C.1.A. Ze znaleziskiem może się wiązać informacja o grobie, zniszczonym w 1909 roku w trakcie kopania fundamentów kościoła

w Chomętowie. Według listu proboszcza do B. Erzepkiego, odkryto urnę i zniszczony miecz żelazny.

e) typ położenia: brak informacji

f) datowanie: k. przeworska, MOPR - A2

g) brak

h) Kaczmarek, Kaczmarek, Silska 2013, s. 447; Woźny 2018, s. 12

51. a) Chomiąża Księża, gm. Gąsawa

b) stan. 12 (AZP 44-36/7)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz 1997. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 2:3; p

f) datowanie: OWR

g) MAB

h) brak

52. a) Chomiąża Księża, gm. Gąsawa

b) stan. 35 (AZP 44-36/76)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz 1997. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki, w tym jeden wykonany na kole

e) typ położenia: 3:2; 2:5; p

f) datowanie: OWR

g) MAB

h) brak

53. a) Chomiąża Szlachecka, gm. Gąsawa

b) stan. 12 (AZP 45-36/7)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Świątkiewicz-Siekierka 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) datowanie: MOPR

g) WUOZ DB

h) brak

54. a) Chwaliszewo, gm. Kcynia

b) stan. 8 (AZP 39-32/98)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM Poznań

h) brak

55. a) Chwaliszewo, gm. Kcynia

b) stan. 11 (AZP 39-32/101)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) WA UAM Poznań
- h) brak

56. a) Ciężkowo, gm. Szubin

- b) stan. 5 (AZP 41-34/59)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

57. a) Cotoń, gm. Rogowo

- b) stan. 33 (AZP 46-36/59a)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko archiwalne – Informacja o grobie szkieletowym, brak opisu grobu. Wyposażenie składało się z A) bransoleta wężowata; B) bransoleta żmijowata; C) 2 fibule z brązu A II, 39/41; D) okucie składające się z trzech blaszek brązowych, z zachowanymi żelaznymi nitami; 5) żelazny nóż sierpikowaty, dł. 8,5 cm; 6) pierścienie – informacja niepewna
- e) typ położenia: nieokreślone
- f) datowanie: B2/C1-C1a
- g) brak informacji
- h) APL, t. 6, 1911, s. 190, nr 8; Blume 1912, s. 185; 1915, s. 9, 63, 67, 144; Kostrzewski 1923, ryc. 638; Kostrzewski 1955, s. 239; Maciejewski 1962, s. 237, nr 103; Wójcik 1982, s. 58, 92, nr 50; Machajewski 1986, s. 291; Gładysz 1998, s. 59; Gałęzowska 2007, s. 188, nr 11, Żychliński 2014, s. 190 nr 33.

58. a) Cotoń, gm. Rogowo

- b) stan. 4 (AZP 46-36/5) – w starszej literaturze jako stan. 3
- c) osada
- d) stanowisko z badań (powierzchniowych?) W. Śmigielskiego w 1957. Pozyskano fragmenty ceramiki oraz polepę
- e) typ położenia: 2:3; 1; p
- f) datowanie: OWR
- g) MAP 1957:104
- h) Maciejewski 1962, s. 231 (tutaj jako stan. 3); Machajewski 1986, s. 291; Smaruj 2013, kat. 27

59. a) Cotoń, gm. Rogowo

- b) stan. 13 (AZP 47-34/8)
- c) osada (?)
- d) stanowisko z badań AZP – W. Miłek, 1998. Brak karty AZP
- e) typ położenia: nieokreślone
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

60. a) Cotoń, gm. Rogowo

- b) stan. 15 (AZP 47-34/11)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – W. Miłek, 1998. Z powierzchni stanowiska pozyskano 8 fragmentów ceramiki i polepę
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

61. a) Czerniak, gm. Mogilno

- b) stan. 4 (AZP 48-38/9)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk 1983. Z powierzchni stanowiska pozyskano 36 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) brak danych
- h) brak

62. a) Czesławice, gm. Gołańcz

- b) stan. 6 (AZP 40-30/26)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka 1981. Z powierzchni stanowiska pozyskano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1, tb
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ Piła
- h) brak

63. a) Czesławice, gm. Gołańcz

- b) stan. 8 (AZP 40-30/25)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka 1981. Z powierzchni stanowiska pozyskano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1, tb
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ Piła
- h) brak

64. a) Damasławek, gm. Damasławek

- b) stan. 1 (AZP 43-33/30)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka 2000. Z powierzchni stanowiska pozyskano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1, p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ Piła
- h) brak

65. a) Damasławek, gm. Damasławek

- b) stan. 5 (AZP 43-33/34)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka 2000 i I. Kozerska 2010. Z powierzchni stanowiska pozyskano za pierwszym razem 19, a następnie 8 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 4:1; 2:1, p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ Piła
- h) brak

66. a) Dąbrowa, gm. Dąbrowa

- b) stan. 19 (AZP 45-37/45)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2000. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 1, gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

67. a) Dąbrowa, gm. Dąbrowa

- b) stan. 24 (AZP 45-37/50)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2000. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 1, gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

68. a) Dąbrowa, gm. Dąbrowa

- b) stan. 33 (AZP 45-37/74)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2000. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 1, gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

69. a) Dąbrówka Słupska, gm. Szubin

- b) stan. 1 (AZP 41-35/1)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostojka-Zagórski, 1982. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1, tb
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

70. a) Dąbrówka Słupska, gm. Szubin

- b) stan. 15 (AZP 41-34/76)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostojka-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska pozyskano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, p
- f) datowanie: OWR

g) PAN Poznań

h) brak

71. a) Dąbrówka Słupska, gm. Szubin (typologia Exner 1940 – improty rzymskie

b) stan. 34 (AZP 41-34/146)

c) cmentarzysko lub znalezisko luźne

d) stanowisko archiwalne – zgodnie z KEZA autorstwa J. Ostoi-Zagórskiego jest to znalezisko bezkontekstowe w postaci zapinki taśmowatej wykonanej z brązu (typ Ex III 26). Według notatki w archiwum MAP zapinka ta, wraz z fibulą kuszowatą o podwiniętej nóżce (oznaczoną w trakcie badań AZP jako stan. BN, 41-34/145) wchodziła w skład zespołu pochodzącego ze zniszczonych grobów szkieletowych

e) typ położenia: 3:2; 2:1, p

f) datowanie: k. wielbarska, B2/C1-C1a

g) MAP, inw. 1906:594 (?), kat. KFM 1906:500, 501

h) Blume 1915, s. 146, tabl. 8:11; Kostrzewski 1923, s. 200-201, ryc. 716; Thomas 1966, s. 197, nr 20, tabl. 10: 1; Wielowiejski 1970, s. 332; Cofta-Broniewska 1979, kat. 217; Mączyńska, Urbaniak 2006, s. 145-158; Gałęzowska 2007, s. 191, nr 14; Żychliński 2016, s. 190)

72. a) Dąbrówka Słupska, gm. Szubin

b) stan. 35 (AZP 41-34/147)

c) znalezisko luźne

d) stanowisko archiwalne – monety

e) typ położenia: 3:2; 2:1, p

f) datowanie: OWR

g) brak danych

h) brak

73. a) Dąbrówka Słupska, gm. Szubin

b) stan. BN (AZP 41-34/BN)

c) znalezisko luźne

d) stanowisko archiwalne – naczynie z nieznacznie przewężoną szyjką i małym uchem, pow. Wygładzona, szarobrunatna, wys. 16,2; śr. 19,4; dno 9,5 cm

e) typ położenia: brak

f) datowanie: OWR

g) dawniej MOB, inr. 998

h) brak

74. a) Dębina, gm. Janikowo

b) stan. 1 (AZP 47-38/83)

c) cmentarzysko

d) stanowisko archiwalne – w grobie ciałałpalnym zalegały 3 naczynia, żelazny nóż prosty, nóż sierpikowaty, przęślik gliniany

e) typ położenia: brak

f) datowanie: MOPR

g) MAP inw. 1939: 54; kat. 1939: 113-118

h) brak

75. a) Dębłowo, gm. Mieleszyn

b) stan. 11 (AZP 48-34/11)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – T. Sawicki, 1988. Z powierzchni zebrano 19 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:1, 2; pgl

- f) datowanie: MOPR
- g) brak informacji
- h) brak

76. a) Dębłowo, gm. Mieleszyn

- b) stan. 16 (AZP 48-34/16)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – T. Sawicki, 1988. Z powierzchni zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) brak informacji
- h) brak

77. a) Dębłowo, gm. Mieleszyn

- b) stan. 16 (AZP 48-34/16)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – T. Sawicki, 1988. Z powierzchni zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) brak informacji
- h) brak

78. a) Dębłowo, gm. Mieleszyn

- b) stan. 39 (AZP 48-34/39)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – T. Sawicki, 1988. Z powierzchni zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:1, 2; p
- f) datowanie: OWR
- g) brak informacji
- h) brak

79. a) Dębno, gm. Mogilno

- b) stan. 1 (AZP 48-36/97)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – J. Bednarczyk, 1998. Stanowisko badane w związku z budową gazociągu Mogilno-Wydartowo. W toku prac rozpoznano powierzchnię 200 m² i zarejestrowano 5 obiektów kultury wielbarskiej, z których pozyskano 3 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 4:3; 2:2; gl
- f) datowanie: OWR – kultura wielbarska
- g) WA UAM
- h) Bednarczyk, Sujecka 2004, s. 172-175

80. a) Dębogóra, gm. Kcynia

- b) stan. 13 (AZP 39-33/70)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – S. Nowaczyk, 2008. Z powierzchni zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:2, 3; p
- f) datowanie: OWR
- g) MAB
- h) brak

81. a) Dębogóra, gm. Kcynia

- b) stan. 14 (AZP 39-32/71)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – S. Nowaczyk, 2008. Z powierzchni zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) MAB
- h) brak

82. a) Dębogóra, gm. Kcynia

- b) stan. 2 (AZP 39-32/59)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1987. Z powierzchni zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) ZAW Poznań
- h) brak

83. a) Dębogóra, gm. Kcynia

- b) stan. 22 (AZP 39-32/79)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1987. Z powierzchni zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:5; gl
- f) datowanie: OWR
- g) ZAW Poznań
- h) brak

84. a) Dębogóra, gm. Kcynia

- b) stan. 23 (AZP 39-32/80)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1987. Z powierzchni zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR
- g) ZAW Poznań
- h) brak

85. a) Dębogóra, gm. Kcynia

- b) stan. 24 (AZP 39-32/81)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1987. Z powierzchni zebrano 15 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:4; p
- f) datowanie: OWR
- g) ZAW Poznań
- h) brak

86. a) Dębogóra, gm. Kcynia

- b) stan. 64 (AZP 39-33/32)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1988. Z powierzchni zebrano 25 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:3; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

87. a) Dębogóra, gm. Kcynia

b) stan. 65 (AZP 39-33/33)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1988. Z powierzchni zebrano 32 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:3; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

88. a) Dębogóra, gm. Kcynia

b) stan. 68 (AZP 39-33/36)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1988. Z powierzchni zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:3; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

89. a) Dębogóra, gm. Kcynia

b) stan. 75 (AZP 39-33/43)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1988. Z powierzchni zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:5; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

90. a) Dębogóra, gm. Kcynia

b) stan. 78 (AZP 39-33/46)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1988. Z powierzchni zebrano 23 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

91. a) Dębogóra, gm. Kcynia

b) stan. 83 (AZP 39-33/51)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1988. Z powierzchni zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

92. a) Dębogóra, gm. Kcynia

b) stan. 84 (AZP 39-33/52)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1988. Z powierzchni zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:5; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

93. a) Dębogóra, gm. Kcynia

b) stan. 9 (AZP 39-32/66)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak, 1987. Z powierzchni zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:4; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

94. a) Długa Wieś, gm. Wągrowiec

b) stan. 15 (AZP 45-30/130)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:4; p

f) datowanie: k. wielbarska: B2/C1

g) MR Wągrowiec

h) brak

95. a) Dobieszewice, gm. Janikowo

b) stan. 1 (AZP 45-38/9)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – T. Makiewicz 1973. Zbadano powierzchnię 2,34 ara na której zarejestrowano 7 jam i 3 ziemianki, kilkanaście dołków posłupowych oraz pochówek psa. Pozyskano też zabytki ruchome w postaci zapinki z brązu A VI 162; 4 przęśliki gliniane, 3 fragmenty ciężarków tkackich paciorek szklany, 5568 fragmentów ceramiki ręcznie lepionej oraz 65 ułamków ceramiki toczonej na kole. Ponadto w trakcie badań powierzchniowych zebrano 1757 fragmentów ceramiki.

e) typ położenia: 2:3; 2:1; p

f) datowanie: k. przeworska: MOPR, POR

g) MJK w Inowrocławiu

h) Kostrzewski, 1955/56, s. 147; Makiewicz 1973; 1975, s. 341;

96. a) Dobieszewice, gm. Janikowo

b) stan. 2 (AZP 45-38/10)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – J. Bednarczyk, A. Koško 1975. Zbadano powierzchnię 7,6 ara na której zarejestrowano 19 obiektów, w tym glinianka o pow. 90m². Pozyskano też zabytki ruchome w postaci 4351 fragmentów ceramiki, 2 bryłek bursztynu, kostki do gry, 5 przęślików, fragment ciężarka tkackiego oraz kilka narzędzi kościanych. W artykule J. Bednarczyka i A. Koško, osada datowana jest na fazę A3, jednak według T. Dąbrowskiej (1988, s. 77-78) należy ją łączyć z fazą A1-A2.

e) typ położenia: 2:3; 2:2; p

f) datowanie: k. przeworska: MOPR – A1-A2

g) WA UAM

h) Bednarczyk, Koško 1975; Makiewicz 1973; 1975, s. 342; Dąbrowska 1988, s. 78

97. a) Dobieszewice, gm. Janikowo

b) stan. 3 (AZP 45-38/11)

- c) cmentarzysko
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – T. Wiślański, 1957. Brak informacji o zbadanej powierzchni. Na terenie piaśnicy odkryto 2 ciałopalne groby jamowe. W jednym znaleziono 2 fragmenty ceramiki, zaś w drugim grobie natrafiono na 83 fragmenty ceramiki, część zapinki - A.II.35 i 3 gliniane przęśliki.
- e) typ położenia: 2:5; 1; p
- f) datowanie: k. przeworska: A2-A3/B1
- g) MAP inw. 1957: 296; kat. 1957: 656-661
- h) Piaszykowa 1959, s. 282; Makiewicz 1975, s. 342

98. a) Dobieszewice, gm. Janikowo

- b) stan. 3a (AZP 45-38/12)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Romańska, 2002. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:4; 1; p
- f) datowanie: k. przeworska: OWR
- g) WA UAM
- h) brak

99. a) Dobieszewice, gm. Janikowo

- b) stan. 6a (AZP 45-38/16)
- c) osada
- d) stanowisko z badań Ekspedycji Kujawskiej – brak informacji dot. znalezisk
- e) typ położenia: 2:4; 2:1; p
- f) datowanie: k. przeworska: OWR
- g) brak informacji
- h) Cofta-Broniewski 1979, kat. 229

100. a) Dobieszewo, gm. Kcynia

- b) stan. 42 (AZP 40-31/40)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska pozyskano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

101. a) Dobieszewo, gm. Kcynia

- b) stan. 48 (AZP 40-31/46)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska pozyskano 13 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

102. a) Dobieszewo, gm. Kcynia

- b) stan. 49 (AZP 40-31/47)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – J. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska pozyskano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

103. a) Dobieszewo, gm. Kcynia

- b) stan. 50 (AZP 40-31/48)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska pozyskano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

104. a) Dobieszewo, gm. Kcynia

- b) stan. 51 (AZP 40-31/49)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska pozyskano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

105. a) Dobieszewo, gm. Kcynia

- b) stan. 52 (AZP 40-31/50)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska pozyskano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

106. a) Dobieszewo, gm. Kcynia

- b) stan. 53 (AZP 40-31/51)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska pozyskano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

107. a) Dobieszewo, gm. Kcynia

- b) stan. 75 (AZP 40-31/73)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

108. a) Dobieszewo, gm. Kcynia

- b) stan. 86 (AZP 40-31/84)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska pozyskano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

109. a) Dobrylewo, gm. Żnin

- b) stan. 9 (AZP 42-35/97)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagóski 1993-1994. Z powierzchni stanowiska pozyskano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

110. a) Dochanowo, gm. Żnin

- b) stan. 1 (AZP 42-34/20)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagóski 1984. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

111. a) Dochanowo, gm. Żnin

- b) stan. 10 (AZP 42-34/34)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagóski 1984. Z powierzchni stanowiska pozyskano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

112. a) Dochanowo, gm. Żnin

- b) stan. 16 (AZP 42-34/41)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagóski 1984. Z powierzchni stanowiska pozyskano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR

g) PAN Poznań

h) brak

113. a) Dziadkówko, gm. Mieleszyn

b) stan. 3 (AZP 47-34/14)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

114. a) Dziadkówko, gm. Mieleszyn

b) stan. 6 (AZP 47-34/18)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p/gl

f) datowanie: MOPR

g) MAP

h) brak

115. a) Dziewierzewo, gm. Kcynia

b) stan. 32 (AZP 41-33/50)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak 1993. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

116. a) Dziewierzewo, gm. Kcynia

b) stan. 35 (AZP 41-33/53)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak 1993. Z powierzchni stanowiska pozyskano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

117. a) Dziewierzewo, gm. Kcynia

b) stan. 51 (AZP 41-33/69)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak 1993. Z powierzchni stanowiska pozyskano 55 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:3; gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

118. a) Dziewierzewo, gm. Kcynia

b) stan. 52 (AZP 41-33/70)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – R. Czerniak 1993. Z powierzchni stanowiska pozyskano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

119. a) Dziewoklucz, gm. Budzyń

b) stan. 12 (AZP 42-29/66)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – T. Witkowska 2009. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) MO Piła

h) brak

120. a) Dziewoklucz, gm. Budzyń

b) stan. 4 (AZP 42-29/4)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzeduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska pozyskano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:1; 1; p/gl

f) datowanie: OWR

g) MO Piła

h) brak

121. a) Elizewo, gm. Kcynia

b) stan. 5 (AZP 39-34/9)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 14 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

122. a) Elizewo, gm. Kcynia

b) stan. 7 (AZP 39-34/11)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:5; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

123. a) Elizewo, gm. Kcynia

- b) stan. 9 (AZP 39-34/13)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

124. a) Elizewo, gm. Kcynia

- b) stan. 11 (AZP 39-34/15)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

125. a) Elizewo, gm. Kcynia

- b) stan. 12 (AZP 39-34/16)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 23 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:2; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

126. a) Elizewo, gm. Kcynia

- b) stan. 13 (AZP 39-34/17)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 10 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:2; gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

127. a) Flantrowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 2 (AZP 45-33/93)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1993. Z powierzchni stanowiska pozyskano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:5; gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

128. a) Gąbin, gm. Szubin

- b) stan. 9 (AZP 41-36/57)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

129. a) Gąbin, gm. Szubin

- b) stan. 10 (AZP 41-36/59)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

130. a) Gąbin, gm. Szubin

- b) stan. 12 (AZP 41-36/61)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1988. Z powierzchni stanowiska pozyskano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

131. a) Gąsawa, gm. Gąsawa

- b) stan. 3 (AZP 45-35/65)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – S. Nowaczyk, 2008. Przebadano powierzchnię 6,3 ara powierzchni stanowiska pozyskano fragmenty ceramiki, w tym fragment situli (Smaruj 2013, tab. II: 5). Stanowisko w opracowaniu.
- e) typ położenia: 3:3; 2:1,5; p/gl
- f) datowanie: wielbarska B2/C1
- g) MAB
- h) Maciejewski 1962, s. 240; Cofta-Broniewska 1979 nr 268; Smaruj 2013, kat. 30

132. a) Gąsawa, gm. Gąsawa

- b) stan. 6 (AZP 45-35/68)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – A. Grossman, 1996-2000. Przebadano powierzchnię 25 arów, rejestrując 364 obiekty, z czego 11 łączy się z okresem przedrzymskim, zaś 62 z okresu wpływów rzymskich. Ze starszą fazą osadniczą wiąże się 869 fragmentów ceramiki (w tym naczynie G.VII.8.), zaś z późniejszą 3407 fragmentów ceramiki ręcznie lepionej i 86 fragmentów ceramiki wykonanej na kole, 2 zapinki z brązu A VI 161/162, naczynie typu C.IV.5. z ornamentem jeżowatym, naczynia typu: A.III.1, 2, C.II.3., C.IV.5., G.VII.7., J.IV.5; kilka tysięcy fragmentów kości zwierzęcych, żuźle żelazne, grzebień kościany, igła z brązu. Stanowisko w opracowaniu przez A. Grossman i A. Smaruj. **Tablica XXXVII-XXXIX.**
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) datowanie: jastorfska SOPR/MOPR; wielbarska i przeworska B2/C1, C1b-C2
- g) MAB

h) Maciejewski 1962, s. 240, nr 125; Machajewski 1986, s. 295, nr 146; Grossman2003, s. 71-74; Smaruj 2013, kat. 31

133. a) Gąsawa, gm. Gąsawa

b) stan. 16 (AZP 45-35/78)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz 1997. Z powierzchni zebrano 7 fragmentów ceramiki.

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p/gl

f) datowanie: MOPR/OWR

g) MAB

h) Smaruj 2013, kat. 33

134. a) Gąsawa, gm. Gąsawa

b) stan. BN (AZP 45-35/BN)

c) znalezisko luźne

d) stanowisko archiwalne – kilka niezdobionych fragmentów naczyń *terra sigillata*

e) typ położenia: brak

f) datowanie: B2/C1

g) brak informacji

h) Rutkowski 1960, s. 55, nr 32; Cofta-Broniewska 1979, nr 269; Tyszler 1999, s. 28, 144, mapa 3, poz. 26; Smaruj 2013, kat. 33

135. a) Głogówiec, gm. Janikowo

b) stan. 2 (AZP 46-38/30)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Andrałójć, M. Makowiecka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 24 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 2:4 i 3:3; 2:1; p/gl

f) datowanie: OWR

g) brak informacji

h) brak

136. a) Głogówiec, gm. Janikowo

b) stan. 4 (AZP 47-38/38)

c) osada (?)

d) stanowisko z badań AZP – P. Chachlikowski, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano fragmenty ceramiki (na karcie AZP nie podano ilości materiału) oraz 11 dolnych kamieni żarnowych

e) typ położenia: nieokreślone

f) datowanie: MOPR

g) brak informacji

h) Cofta-Broniewska 1979, nr 310

137. a) Gniezno, gm. Gniezno

b) stan. 154 (AZP 49-34/207)

c) znalezisko luźne

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano zapinkę A.V.96.

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) datowanie: B2/C1

g) brak informacji

h) Strzyżewski 2001

138. a) Gniezno, gm. Gniezno

b) stan. 182 (AZP 49-37/240)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) datowanie: MOPR?OWR

g) brak informacji

h) brak

139. a) Godawy, gm. Gąsawa

b) stan. 1, 1a i 3 (AZP 44-35/114)

c) osada i grób szkieletowy

d) stanowisko z badań Ekspedycji z Uniwersytetu Poznańskiego, a następnie Instytutu Badań Starożytności Słowiańskich w Biskupinie – J. Kostrzewski, Z. Rajewski 1934, 1935, 1946-1948. Stanowiska dotychczas rozpatrywano osobno, jednak zgodnie z sugestią T. Dąbrowskiej (1995, s. 88) uznałem je za pozostałość jednej osady. Stanowiska te dzieli niewielka odległość, zajmują jedną formę terenową – niezbyt rozległy wał kemowy, posiadają też wspólną chronologię. Z powierzchni stanowiska zebrano kilkadziesiąt fragmentów ceramiki, przęśliki gliniane, zniszczony ciężarek tkacki, paciorek szklany TM. 181, polepę i kości zwierzęce. W grobie spoczywał szkielet złożony w pozycji wyprostowanej z głową na wschód. Zmarły wyposażony był w: A) żelazny miecz jednosieczny (typ nieokreślony – egzemplarz silnie zniszczony), B) żelazną fibulę (typ nieokreślony – egzemplarz silnie zniszczony), C) naczynie typu D.VII.b.3. zdobione ornamentem typu I i „iksowatym” uchem;., D) naczynie typu D.VII.b.3. i „iksowatym” uchem;., E) kości świni. **Tablica XVI-XVII.**

e) typ położenia: 3:1; 2:5; p

f) datowanie: k. przeworska A2/A3; wielbarska B2/C1

g) MAP: 1948: 452; 1935: 139; 1936: 240; 1947: 235; 1949: 226; 1946: 152

h) Kostrzewski 1936, s. nr 46, s. 76 i s. 77, ryc. 1; Kostrzewski 1936a, s. 180; Piaszykowska 1955, s. 180, 191; Maciejewski 1962, s. 241-243; Cofta-Broniewska 1979, kat. 352; Tempelmann-Maczyńska 1985, s. 279; Machajewski 1986, s. 291, nr 113; Dąbrowska 1995, s. 88; Smaruj 2013, kat. 40-42.

140. a) Godawy, gm. Gąsawa

b) stan. 12 (AZP 44-35/126)

c) osada

d) stanowisko z badań studentów Uniwersytetu Poznańskiego – J. Kostrzewski 1946. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; bd; bd

f) datowanie: MOPR

g) MAP 1946: 152

h) Kostrzewski B. 1951: 171; Maciejewski 1962, s. 244 nr 159.

141. a) Gogółkowo, gm. Gąsawa

b) stan. 7 (AZP 44-35/65)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań – J. Kostrzewski 1935. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2;2; pgl

f) datowanie: OWR

g) nieznane (według F. Maciejewskiego 1962, s. 246 zabytki przekazano do MAP. Pod nr 1935:184 brak jest jednak zabytków z Gogółkowa)

h) Maciejewski 1962, s. 246 nr 172, Smaruj 2013, nr 45

142. a) Gogółkowo, gm. Gąsawa

b) stan. 9b (AZP 44-35/67)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań Ekspedycji Wykopaliskowej w Biskupinie – 1936. W trakcie badań pozyskano fragment żelaznej zapinki typu C oraz kilka fragmentów ceramiki o powierzchniach gładzonych, barwy czarnej i brunatnej. Do zespołu dołączono też żelazny grot włóczni – dar młynarza (Maciejewski 1962, tabl. VII: 18)

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p

f) datowanie: A1-A2

g) MAP

h) Maciejewski 1962, s. 246 nr 172, Dąbrowska 1995, s. 89; Łuczkiwicz 2006, s. 303, nr 47; Smaruj 2013, nr 45

143. a) Gogółkowo, gm. Gąsawa

b) stan. 13 (AZP 44-35/71)

c) osada

d) stanowisko z badań Ekspedycji Wykopaliskowej w Biskupinie – nieznana data badań. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:2; gl

f) datowanie: B2/C1-C1a

g) nieznane

h) Cofta-Broniewska 1979, nr 352; Machajewski 1986, s. 291, nr 113; Dąbrowska 1995, s. 88; Smaruj 2013, kat. 50

144. a) Gogółkowo, gm. Gąsawa

b) stan. 15 (AZP 44-35/73)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP– W. Piotrowski, W. Zajączkowski 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 31 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:4; p

f) datowanie: MOPR

g) MAB

h) Smaruj 2013, kat. 47

145. a) Gogółkowo, gm. Gąsawa

b) stan. 17 (AZP 44-35/75)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– W. Piotrowski, W. Zajączkowski 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; gl

f) datowanie: MOPR/WOR

g) MAB

h) Smaruj 2013, kat. 49

146. a) Gogółkowo, gm. Gąsawa

b) stan. BN (AZP 44-35/BN)

c) znalezisko luźne lub cmentarzysko

d) nieznane okoliczności odkrycia – 2 bransolety sztabkowate z brązu

e) typ położenia: nieokreślone

f) datowanie: B2

g) b. d.

h) Gałęzowska 2007, s. 191 nr 25; Smaruj 2013, kat. 49

147. a) Gołaszewo, gm. Mieścisko

b) stan. 4 (AZP 45-32/107)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

148. a) Gołaszewo, gm. Mieścisko

b) stan. 10 (AZP 45-32/115)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:3; p/gl

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

149. a) Goryszewo, gm. Mogilno

b) stan. 2 (AZP 48-38/31)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2,3; 2:3; p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) brak

150. a) Goryszewo, gm. Mogilno

b) stan. 4 (AZP 48-38/33)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2,3; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) brak

151. a) Goryszewo, gm. Mogilno

b) stan. 6 (AZP 48-38/35)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP– J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2,3; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) brak

152. a) Goryszewo, gm. Mogilno

b) stan. 8 (AZP 48-38/37)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP– J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki i krążek ceramiczny

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) brak

153. a) Goryszewo, gm. Mogilno

b) stan. 15 (AZP 48-38/44)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:2; 2:5; p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) brak

154. a) Goryszewo, gm. Mogilno

b) stan. 16 (AZP 48-38/45)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP– J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 79 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:2; 2:5; p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) brak

155. - usunięto z katalogu

156. a) Gorzewo, gm. Mieścisko

b) stan. 16 (AZP 45-32/96)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

157. a) Gorzewo, gm. Mieścisko

b) stan. 19 (AZP 45-32/99)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP– B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 35 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

158. a) Gorzewo, gm. Mieścisko

b) stan. 27 (AZP 46-32/61)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– T. Skorupka, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

159. a) Gorzyce, gm. Żnin

b) stan. 6 (AZP 42-34/5)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– J. Ostoja-Zagórski, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) PAN Poznań

h) brak

160. a) Gorzyce, gm. Żnin

b) stan. 7 (AZP 42-34/6)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP– J. Ostoja-Zagórski, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 2:3; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) PAN Poznań

h) brak

161. a) Gorzyce, gm. Żnin

b) stan. 8 (AZP 42-34/7)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP– J. Ostoja-Zagórski, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) PAN Poznań

h) brak

162. a) Goślinowo, gm. Gniezno

b) stan. 3 (AZP 49-34/82)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – C. Strzyżewski, H. Machajewski, 1997. W trakcie badań poprzedzających budowę gazociągu jamalskiego na powierzchni 32,5 ara przebadano 71 obiektów i warstwę kulturową z OWR. Wśród zabytków ruchomych jest: 3270 fragmentów ceramiki (m. in. typu A.III.1, 2, 3, 4, D.VIII.5., E.I.3., E.IV.2, 3., F.VIII.5., G.I.2., G.V.2., G.VII.6., G.VIII.5., J.VII.7., fragmenty ceramiki wykonanej na kole GT.I i GT.III.), zapinki A.VI.158., A.VI.161., 3 igły z brązu, 1273 kości zwierzęce, polepa, żużel żelazny. **Tablica XXXIV, XXXV.**

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

f) datowanie: B2/C1-C1a, C1b-C2, C3/D?

g) FUAM

h) Machajewski 2003, s. 226-238; Machajewski, Smaruj 2017, s. 145-176.

163. a) Goślinowo, gm. Gniezno

b) stan. 4 (AZP 49-34/83)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – P. Staniucha 2014, M. Snakowski 2015

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

f) datowanie: B2/C1-C1a

g) zabytki i dokumentacja z badań poprzedzających budowę drogi S-5 przekazano do WUOZ na początku 2021 roku, w czasie pisania pracy były niedostępne, zabytki z badań powierzchniowych – MAP

h) brak

164. a) Goślinowo, gm. Gniezno

b) stan. 5 (AZP 49-34/84)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – I. Fabiszak 2014, A. Smaruj 2014-2015, W. Słota 2015

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) datowanie: B2/C1-C1a

g) nieznane – zabytki i dokumentacja z badań poprzedzających budowę drogi S-5 przekazano do WUOZ na początku 2021 roku, w czasie pisania pracy były niedostępne, zabytki z badań powierzchniowych – MAP. **Tablica XXVI.**

h) brak

165. a) Goślinowo, gm. Gniezno

b) stan. 43 (AZP 49-34/187)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – T. Sawicki 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) datowanie: OWR

g) MPPPG

h) brak

166. a) Góra, gm. Mogilno

b) stan. 1 (AZP 48-38/1)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 30 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) brak

167. a) Górki Dąbskie, gm. Kcynia

b) stan. 9 (AZP 42-34/19)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:3; 2:1; gl

f) datowanie: OWR

g) PAN Poznań

h) brak

168. a) Górki Dąbskie, gm. Kcynia

b) stan. 22 (AZP 41-33/102)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p

f) datowanie: WOR

g) WUOZ DB

h) brak

169. a) Górki Dąbskie, gm. Kcynia

b) stan. 24 (AZP 41-33/104)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 34 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

170. a) Górki Zagajne, gm. Kcynia

b) stan. 2 (AZP 42-33/23)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 29 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

171. a) Górki Zagajne, gm. Kcynia

b) stan. 4 (AZP 42-33/25)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

172. a) Górki Zagajne, gm. Kcynia

b) stan. 6 (AZP 42-33/27)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, 2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

173. a) Górki Zagajne, gm. Kcynia

b) stan. 7 (AZP 42-33/28)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

174. a) Górki Zagajne, gm. Kcynia

b) stan. 18 (AZP 42-33/39)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, 2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

175. a) Górki Zagajne, gm. Kcynia

b) stan. 21 (AZP 42-33/42)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

176. a) Górki Zagajne, gm. Kcynia

b) stan. 40 (AZP 42-33/101)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 25 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p/gl

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

177. a) Grocholin, gm. Kcynia

b) stan. 16 (AZP 40-32/85)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 1:1; gl

f) datowanie: OWR

g) PAN Poznań

h) brak

178. a) Grocholin, gm. Kcynia

- b) stan. 19 (AZP 40-32/67)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

179. a) Grocholin, gm. Kcynia

- b) stan. 28 (AZP 40-32/77)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

180. a) Grochowiska Księżę, gm. Rogowo

- b) stan. 6 (AZP 45-34/76)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat.53

181. a) Grochowiska Księżę, gm. Rogowo

- b) stan. 10 (AZP 45-34/77)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat.55

182. a) Grochowiska Księżę, gm. Rogowo

- b) stan. 16 (AZP 45-34/75)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat.59

183. a) Grochowiska Szlacheckie, gm. Rogowo

- b) stan. 8 (AZP 45-34/112)
- c) osada

- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat.60

184. a) Gromadno, gm. Kcynia

- b) stan. 5 (AZP 39-32/23)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

185. a) Gromadno, gm. Kcynia

- b) stan. 9 (AZP 39-32/27)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

186. a) Gromadno, gm. Kcynia

- b) stan. 10 (AZP 39-32/28)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

187. a) Gromadno, gm. Kcynia

- b) stan. 12 (AZP 39-32/30)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

188. a) Gromadno, gm. Kcynia

- b) stan. 13 (AZP 39-32/31)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

189. a) Grylewo, gm. Wągrowiec

- b) stan. 23 (AZP 42-31/56)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ P
- h) brak

190. a) Huta Padniewska, gm. Mogilno

- b) stan. 6 (AZP 48-36/?)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – ekspedycja UAM, 1998. W trakcie badań poprzedzających budowę gazociągu Mogilno-Wydartowo rozpoznano powierzchnię 510 m², odkrywając 1 jamę kultury wielbarskiej i 9 fragmentów ceramiki (6 z obiektu, 3 z doczyszczania powierzchni wykopu)
- e) typ położenia: 4:3; 2:2; p/gl
- f) datowanie: OWR – kultura wielbarska
- g) WA UAM
- h) Bednarczyk, Sujecka 2004, s. 163-167

191. a) Huta Padniewska, gm. Mogilno

- b) stan. 7 (AZP 48-36/?)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – ekspedycja UAM, 1998. W trakcie badań poprzedzających budowę gazociągu Mogilno-Wydartowo rozpoznano powierzchnię 420 m². W trakcie doczyszczania wykopu pozyskano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:3; 2:2; p/gl
- f) datowanie: OWR – kultura wielbarska
- g) WA UAM
- h) Bednarczyk, Sujecka 2004, s. 168-171

192. a) Iwno, gm. Kcynia

- b) stan. 17 (AZP 39-32/119)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

193. a) Iwno, gm. Kcynia

- b) stan. 30 (AZP 39-32/125)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów

ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

194. a) Iwno, gm. Kcynia

b) stan. 31 (AZP 39-32/126)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

195. a) Iwno, gm. Kcynia

b) stan. 47 (AZP 39-32/142)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 35 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

196. a) Iwno, gm. Kcynia

b) stan. 48 (AZP 39-32/143)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

197. a) Iwno, gm. Kcynia

b) stan. 57 (AZP 39-32/152)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

198. a) Iwno, gm. Kcynia

b) stan. 70 (AZP 39-32/165)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

199. a) Iwno, gm. Kcynia

- b) stan. 72 (AZP 39-32/167)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 18 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

200. a) Iwno, gm. Kcynia

- b) stan. 75 (AZP 39-32/170)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:3; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

201. a) Izdebno, gm. Rogowo

- b) stan. 1 (AZP 45-34/60)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska-Grabowska, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:3; p
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) Maciejewski 1962, nr 193; Smaruj 2013, kat. 61

202. a) Izdebno, gm. Rogowo

- b) stan. 17 (AZP 45-34/59)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska-Grabowska, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: b.d.
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

203. a) Jabłonowo Pałuckie, gm. Łabiszyn

- b) stan. 23 (AZP 41-36/17)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1
- f) datowanie: OWR
- g) WUOZ DB

h) brak

204. a) Jabłówko, gm. Łabiszyn

b) stan. 18 (AZP 42-36/28)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1

f) datowanie: OWR

g) WUOZ DB

h) brak

205. a) Jakubowo, gm. Wągrowiec

b) stan. 1 (AZP 45-28/89)

c) cmentarzysko?

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki, z czego były 4 przepalone

e) typ położenia: 2:4, 3:3; 2:1, p

f) datowanie: MOPR

g) MAP

h) brak

206. a) Jakubowo, gm. Wągrowiec

b) stan. 2 (AZP 45-28/90)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4, 3:3; 2:1, p

f) datowanie: OWR

g) MAP

h) brak

207. a) Jankowo, gm. Pakość

b) stan. 5a (AZP 45-38/32)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań (powierzchniowych?) Ekspedycji Kujawskiej. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:2, p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) Cofta-Broniewska 1979, kat. 640

208. a) Jankowo, gm. Pakość

b) stan. 12 (AZP 45-38/36)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań (powierzchniowych?) Ekspedycji Kujawskiej. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:3; 2:2, p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) Cofta-Broniewska 1979, kat. 640

209. a) Jankowo, gm. Pakość

b) stan. 16 (AZP 45-38/40)

c) osada

d) stanowisko z badań (powierzchniowych?) Ekspedycji Kujawskiej. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:3; 2:2, p

f) datowanie: OWR

g) WA UAM

h) Cofta-Broniewska 1979, kat. 641

210. a) Jankowo, gm. Pakość

b) stan. 33 (AZP 45-38/55)

c) cmentarzysko?

d) stanowisko archiwalne, o nieznanym kontekście. Według Aleksandry Cofty-Broniewskiej jest to cmentarzysko. Pozyskano z niego inkrustowany grot włóczni

e) typ położenia: brak

f) datowanie: C1b-C2

g) brak informacji

h) Nadolski 1950, s. 100; Zielonka 1969, s. 195; Cofta-Broniewska 1979, kat. 642.

211. a) Jankowo Dolne, gm. Gniezno

b) stan. 5 (AZP 49-35/156)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:5, p/gl

f) datowanie: OWR

g) MPPPG

h) brak

212. a) Jankowo Dolne, gm. Gniezno

b) stan. 32 (AZP 49-35/159)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, p/gl

f) datowanie: OWR

g) MPPPG

h) brak

213. a) Jaroszewo, gm. Żnin

b) stan. 19 (AZP 43-34/88)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, N. Ostoja-Zagórska 1993-1994. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl

f) datowanie: OWR

g) PAN Poznań

h) Smaruj 2013, kat. 66

214. a) Jaroszewo, gm. Żnin

b) stan. 21 (AZP 43-34/90)

- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, N. Ostoja-Zagórska 1993-1994. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) datowanie: OWR
- g) PAN Poznań
- h) Smaruj 2013, kat. 67

215. a) Jaroszewo, gm. Żnin

- b) stan. 23 (AZP 42-35/88)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – E. Tarłowska 2017. W trakcie prac poprzedzających budowę drogi S5 przebadano powierzchnię 154,79 ara i zarejestrowano 43 obiekty, 2264 fragmenty ceramiki (w tym 17 wykonanych przy użyciu koła garncarskiego), 3 zapinki z brązu (A.VI.162; A.VII i okaz nieokreślony typologicznie), kości zwierzęce. **Tablice XXXI, XXXII.**
- e) typ położenia: 3:3; 2:1, gl
- f) datowanie: C1b-C2, kultura wielbarska/przeworska
- g) MAB
- h) Rzepkowski, Hoffman, Miernik 2018

216. a) Jaroszewo, gm. Żnin

- b) stan. 27 (AZP 43-35/139)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – S. Nowaczyk 2009-2010. W trakcie prac poprzedzających budowę żwirowni przebadano powierzchnię 25 arów, gdzie odkryto 189 obiektów (z 4 faz zasiedlenia), w tym dom o konstrukcji słupowej z MOPR i jamy osadowe. Wśród zabytków ruchomych są naczynia typu: A.VI.1., F., G.VII.2., I.III.1. **Tablica XII.**
- e) typ położenia: 3:1; 2:5, p
- f) datowanie: A1-A2, kultura przeworska
- g) MAB
- h) sprawozdania z badań wykopaliskowych – Nowaczyk 2010, 2011.

217. a) Jaroszewo, gm. Żnin

- b) stan. 32 (AZP 43-34/139)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – P. Kalka 2017. W trakcie prac poprzedzających budowę drogi S5 przebadano powierzchnię 78,5 ara i zarejestrowano 5 obiektów, 54 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 1, gl
- f) datowanie: HaD3/A1a, kultura jastorfska
- g) MAB
- h) Hoffman, Miernik 2018a

218. a) Józefkowo, gm. Kcynia

- b) stan. 9 (AZP 38-33/9)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:5; 2:3, p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

219. a) Józefkowo, gm. Kcynia

b) stan. 13 (AZP 38-33/13)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5; 2:2, p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

220. a) Józefkowo, gm. Kcynia

b) stan. 14 (AZP 38-33/14)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5; 2:1, p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

221. a) Józefkowo, gm. Kcynia

b) stan. 16 (AZP 38-33/16)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5; 2:2, p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

222. a) Józefkowo, gm. Kcynia

b) stan. 17 (AZP 38-33/17)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5, 3:3; 2:3, p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

223. a) Juncewo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 7 (AZP 43-33/45)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

224. a) Juncewo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 12 (AZP 43-33/66)

- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

225. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 19 (AZP 43-33/73)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

226. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 21 (AZP 43-33/75)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

227. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 23 (AZP 43-33/77)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

228. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 24 (AZP 43-33/78)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl
- f) MOPR
- g) WUOZ DB
- h) brak

229. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 30 (AZP 43-33/84)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów

ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

230. a) Juncewo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 31 (AZP 43-33/85)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

231. a) Juncewo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 32 (AZP 43-33/86)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

232. a) Juncewo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 35 (AZP 43-33/89)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

233. a) Juncewo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 36 (AZP 43-33/90)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

234. a) Juncewo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 39 (AZP 43-33/93)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, gl

- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

235. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 42 (AZP 43-33/96)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl
- f) MOPR
- g) WUOZ DB
- h) brak

236. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 43 (AZP 43-33/97)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, gl
- f) MOPR
- g) WUOZ DB
- h) brak

237. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 45 (AZP 43-33/99)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1, gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

238. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 51 (AZP 43-33/105)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 49 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1, gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

239. a) Juncowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 53 (AZP 43-33/109)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1, gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB

h) brak

240. a) Juncewo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. BN (AZP 43-33/BN)

c) znalezisko luźne

d) pojedynczy zabytek – zapinka A.239, odkryta przez Wojciecha Nowakowskiego w zasobach Museum für Vor- und Frühgeschichte zu Berlin

e) typ położenia: 3:3; 2:1, gl

f) B1b-B2a

g) MfVFB ID 3562

h) Nowakowski 1998, s. 79-82

241. a) Kaczkowo, gm. Żnin

b) stan. 5 (AZP 44-34/124)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz, 1998. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki i polepę

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAB

h) Smaruj 2013, kat. 68

242. a) Kaczkowo, gm. Żnin

b) stan. 7 (AZP 44-34/126)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz, 1998. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki i polepę

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAB

h) Smaruj 2013, kat. 69

243. a) Kaczkowo, gm. Żnin

b) stan. 15 (AZP 44-34/134)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz, 1998. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki i polepę

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAB

h) Smaruj 2013, kat. 70

244. a) Kaczkówko, gm. Żnin

b) stan. 4 (AZP 44-34/165)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz, 1998. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki i polepę

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) OWR

g) MAB

h) Smaruj 2013, kat. 71

245. a) Kaliszanki, gm. Wągrowiec

b) stan. 1 (AZP 42-30/29)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – M. Krzepakowski, 2019-2020. W czasie tworzenia katalogu badania nie zostały zakończone. Z informacji uzyskanych od kierownika badań wynika, że zarejestrowano około 30 grobów – w tym szkieletowe, jamowe i popielnicowe. W wyposażeniu dominowały elementy stroju, w tym zapinki i paciorki bursztynowe, naczynia gliniane. Jeden z grobów szkieletowych nosi znamiona powtórnie otwieranego.

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) B2/C1, kultura wielbarska

g) MOW

h) brak

246. a) Kaliszany, gm. Wągrowiec

b) stan. 3b (AZP 42-29/18)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 35 fragmentów ceramiki i polepę

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

247. a) Kaliszany, gm. Wągrowiec

b) stan. 8 (AZP 42-29/24)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki i polepę

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

248. a) Kaliszany, gm. Wągrowiec

b) stan. 10 (AZP 42-29/26)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – T. Witkowska, 2009. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; b.d; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

249. a) Kaliszany, gm. Wągrowiec

b) stan. 17 (AZP 42-30/17)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – T. Witkowska, 2009. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

250. a) Kakulin, gm. Wągrowiec

- b) stan. 3 (AZP 47-31/36)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko archiwalne - grób ciałopalny
- e) typ położenia: brak danych
- f) POR – przeworska?
- g) brak danych
- h) Kostrzewski B. 1937, s. 78, 79, ryc. 3:24

251. a) Kakulin, gm. Wągrowiec

- b) stan. 14 (AZP 46-31/272)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991; oraz badań wykopaliskowych - T. Podzerek, M. Krzepakowski, 2012. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki. W trakcie badań wykopaliskowych odsłonięto fragment części produkcyjnej osady, z kilkunastoma ogniskami dymarskimi (powierzchnia około 2 arów)
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) B2/C1-C1a, kultura wielbarska
- g) MAP; MOW
- h) brak – uprzejma informacja mgr M. Krzepakowskiego

252. a) Kakulin, gm. Wągrowiec

- b) stan. 15 (AZP 46-31/273)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 22 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

253. a) Kakulin, gm. Wągrowiec

- b) stan. 17 (AZP 46-31/275)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

254. a) Kakulin, gm. Wągrowiec

- b) stan. 18 (AZP 46-31/276)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/tb
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

255. a) Kakulin, gm. Wągrowiec

b) stan. 20 (AZP 46-31/278)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991; oraz badań wykopaliskowych - T. Podzerek, M. Krzepakowski, 2012. Z powierzchni stanowiska zebrano 18 fragmentów ceramiki w tym 1 wykonany na kole garncarskim. W trakcie badań wykopaliskowych odsłonięto fragment produkcyjnej części osady, z paleniskami i mielerzem. Pozyskano ułamki naczyń oraz fragment zapinki A.V.s.8.

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) B2/C1-C1a - POR?

g) MAP, MOW

h) brak – uprzejma informacja mgr M. Krzepakowskiego

256. a) Kamienica, gm. Wągrowiec

b) stan. 8 (AZP 42-29/37)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 30 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

257. a) Kamienica, gm. Wągrowiec

b) stan. 9 (AZP 42-29/38)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

258. a) Kamienica, gm. Wągrowiec

b) stan. 10 (AZP 42-29/39)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

259. a) Kamienica, gm. Wągrowiec

b) stan. 16 (AZP 42-29/45)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

260. a) Kamieniec, gm. Kłęcko

b) stan. 1 (AZP 48-31/131)

c) cmentarzysko

d) stanowisko archiwalne – w trakcie prac odkryto 14 grobów popielnicowych i 1 grób szkieletowy

e) typ położenia: brak

f) OWR – kultura wielbarska

g) b.d.

h) Hensel 1959, s. 27-28

261. a) Kamieniec, gm. Kłęcko

b) stan. 25 (AZP 48-31/147)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

262. a) Kamieniec, gm. Kłęcko

b) stan. 27 (AZP 48-31/149)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

263. a) Karmelita, gm. Kcynia

b) stan. 25 (AZP 40-32/102)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

264. a) Kąkolewice, gm. Budzyń

b) stan. 12 (AZP 42-28/17)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Nowakowski, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: brak

f) OWR

g) brak

h) brak

265. a) Kątno, gm. Mogilno

b) stan. 3 (AZP 49-38/43)

- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 27 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

266. a) Kałno, gm. Mogilno

- b) stan. 4 (AZP 49-38/44)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

267. a) Kałno, gm. Mogilno

- b) stan. 7 (AZP 49-38/47)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

268. a) Kcynia, gm. Kcynia

- b) stan. 4 (AZP 40-33/101)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano fragmenty naczynia sitowatego
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1, 5; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

269. a) Kcynia, gm. Kcynia

- b) stan. 17 (AZP 40-33/17)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 18 fragmentów ceramiki i kamienny rozcieracz
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

270. a) Kcynia, gm. Kcynia

- b) stan. 22 (AZP 40-33/80)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 8

fragmentów ceramiki
e) typ położenia: 3:2; 2:5; p/gl
f) OWR
g) WUOZ DB
h) brak

271. a) Kcynia, gm. Kcynia

b) stan. 23 (AZP 40-33/81)
c) punkt osadniczy
d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p/gl
f) OWR
g) WUOZ DB
h) brak

272. a) Kcynia, gm. Kcynia

b) stan. 24 (AZP 40-33/87)
c) osada
d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 27 fragmentów ceramiki
e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p/gl
f) OWR
g) WUOZ DB
h) brak

273. a) Kcynia, gm. Kcynia

b) stan. 33 (AZP 40-33/104)
c) punkt osadniczy
d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
f) OWR
g) WUOZ DB
h) brak

274. a) Kcynia, gm. Kcynia

b) stan. 35 (AZP 40-33/103)
c) osada
d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 37 fragmentów ceramiki
e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p/gl
f) OWR
g) WUOZ DB
h) brak

275. a) Kcynia, gm. Kcynia

b) stan. 37 (AZP 40-33/107)
c) osada
d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 27 fragmentów ceramiki
e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

276. a) Kcynia, gm. Kcynia

- b) stan. 38 (AZP 40-33/105)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

277. a) Kcynia, gm. Kcynia

- b) stan. 45 (AZP 40-33/108)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

278. a) Kłodzin, gm. Mielno

- b) stan. 21 (AZP 46-32/151)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – T. Skorupka, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

279. a) Kłodzin, gm. Mielno

- b) stan. 23 (AZP 46-32/153)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – T. Skorupka, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

280. a) Kłodzin, gm. Mielno

- b) stan. 24 (AZP 46-32/154)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – T. Skorupka, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP

h) brak

281. a) Kobylec, gm. Wągrowiec

b) stan. 3 (AZP 43-30/60)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano kilkadziesiąt fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:3; b.d.

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

282. a) Kołaczkowo, gm. Szubin

b) stan. 17 (AZP 39-36/76)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – T. Jasiński, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:1, 3; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

283. a) Kołdrąb, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 5 (AZP 45-33/35)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska-Graboska, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:3; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

284. a) Kołdrąb, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 6 (AZP 45-33/34)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska-Graboska, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:3; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

285. a) Kołdrąb, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 37 (AZP 45-33/65)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska-Graboska, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

286. a) Kołdrąb, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 40 (AZP 45-33/49)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska-Graboska, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

287. a) Kowalewo, gm. Mieleszyn

b) stan. 1 (AZP 46-34/1)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 37 fragmentów ceramiki, polepę i prześlik

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MPPPG

h) brak

288. a) Kowalewo, gm. Mieleszyn

b) stan. 32 (AZP 47-34/5)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 4 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) MOPR

g) MPPPG

h) brak

289. a) Kozielsko, gm. Damasławek

b) stan. 7 (AZP 43-32/81)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

290. a) Królikowo, gm. Szubin

b) stan. 7 (AZP 40-34/140)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/tb

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

291. a) Królikowo, gm. Szubin

b) stan. 9 (AZP 40-34/125)

- c) cmentarzysko
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 67 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

292. a) Kruchowo, gm. Trzemeszno

- b) stan. BN
- c) cmentarzysko oraz zabytki z okolicy
- d) stanowisko rozpoznane trakcie amatorskich eksploracji w 1852 i 1856 roku przez miejscowego ziemianina Adolfa Skarbek-Malczewskiego i warszawskiego starożytnika Karola Beyera. W 1856 r. miejscu zwanym Kamienne Jazy natrafiono na cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich. Brak plan i opisu konkretnych zespołów. Informacje o zabytkach pochodzą z Wystawy Starożytności i Przedmiotów Sztuki, która odbyła się w czerwcu 1856. Według katalogu autorstwa Bolesława Podczaszyńskiego (1856) z Kruchowa pozyskano:
Badania z 1856 r: fragmenty kilkudziesięciu popielnic, w tym typu C.VII., naczynie typu K.I.7., 10 fibul z brązu (m. in. typu AII.41, A.V.96, A.V.128/130), osiem bransolet z brązu, wykonane z żelaza sprzączki do pasa o formie jednodelnej prostokątnej, i D, umbo z zaczątkowym kolcem typu 6 wg Jahna i umbo kopulaste typu 7 wg Jahna
Badania z 1852 r: grot włóczni F/2 wg Łuczkiewicza, zabytki kultury łużyckiej, z okresu średniowiecza i okresu nowożytnego.
Ze względu na spójną chronologię zabytków z uroczyska Kamienne Jazy badanego w 1856 r., można założyć, że stanowią one zbiór pochodzący z jednego cmentarzyska. Machajewskiego (1980, ryc. 6) pochodzi więc z eksploracji na innym stanowisku. **Tablica XXVI.**
- e) typ położenia: b. d.
- f) grot włóczni z MOPR (A2-A3), umbo typu 6 z fazy B1-B2, pozostałe zabytki z fazy B2/C1
- g) Muzeum Narodowe w Poznaniu (informacja niezweryfikowana, cyt. za Fogel 2005), Muzeum Archeologiczne w Krakowie (informacja niezweryfikowana, cyt. za Łuczkiewicz 2006)
- h) Kostrzewski 1919, t. II, s. 88; Machajewski 1980, ryc. 6; Fogel 2005, s. 39-58; Łuczkiewicz 2006, s. 307, nr 79

293. a) Krzekotowo, gm. Dąbrowa

- b) stan. 7 (AZP 45-37/61)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 1:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

294. a) Krzekotowo, gm. Dąbrowa

- b) stan. 9 (AZP 45-37/88)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 1:2; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

295. a) Krzekotowo, gm. Dąbrowa

b) stan. 13 (AZP 45-37/92)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 1:1; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

296. a) Krzyszczewo, gm. Gniezno

b) stan. 25 (AZP 49-34/260)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP –C. Strzyżewski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MPPPG

h) brak

297. a) Krzyżownica, gm. Mogilno

b) stan. 1 (AZP 49-37/12)

c) cmentarzysko

d) stanowisko archiwalne – odkryto 2 groby: szkieletowy z brukiem kamiennym, inwentarz składał się z 3 zapinek – dwóch A.II.41, trzecia nieokreślonego typu, naszyjnik z zapięciem pętlicowym; 15 paciorków szklanych i bursztynowych typu TM.6; TM.13; TM.194a; TM.223 (7 egz.); TM.281 i zbliżony (2 egz.), TM.302; TM.399 (2 egz.), fragment grzebienia. Drugi grób – popielnicowy, zawierał 3 zapinki A.V.96

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl

f) B2/C1-C1a

g) MAP

h) Almgren 1923, s. 142, 166; Blume 1912, s. 185; 1915, s. 154, 165; Erzepki, Kostrzewski 1915, s. 8, tabl. 1-9; Kostrzewski 1923, ryc. 622, 648; 1955, ryc. 704; Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 53, 289, nr 809; Gałęzowska 2007, nr 50.

298. a) Kujawki, gm. Wągrowiec

b) stan. 1 (AZP 42-32/BN)

c) cmentarzysko

d) stanowisko archiwalne – w grobie ciałałpalnym, popielnicowym znajdowała się zapinka typu B (brak naczynia).

e) typ położenia: b.n.

f) MOPR - A1-A2

g) b.d.

h) Sadowski 1877, s. 56, Kostrzewski 1919, s. 17

299. a) Kunowo, gm. Mogilno

b) stan. 3/4 (AZP 48-38/19)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP –J. Bednarczyk, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 39 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:3; p

- f) OWR
- g) WA UAM
- h) brak

300. a) Kunowo, gm. Mogilno

- b) stan. 7 (AZP 48-38/22)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP –J. Bednarczyk, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 30 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:4; 2:2; p
- f) MOPR-B1
- g) WA UAM
- h) brak

301. a) Kunowo, gm. Mogilno

- b) stan. 8 (AZP 48-38/24)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:4; 2:3; p
- f) OWR
- g) WA UAM
- h) brak

302. a) Kunowo-Góra, gm. Mogilno

- b) stan. 21 (AZP 47-38/24)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:5; 2:2; p
- f) OWR
- g) WA UAM
- h) brak

303. a) Kuszewo, gm. Mieścisko

- b) stan. 17 (AZP 46-31/263)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

304. a) Kuszewo, gm. Mieścisko

- b) stan. 22 (AZP 46-31/268)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP

h) brak

305. a) Kwieciszewo, gm. Mogilno

b) stan. 1 (AZP 48-38/53)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5; 2:3; b.d.

f) OWR

g) WA UAM

h) brak

306. a) Kwieciszewo, gm. Mogilno

b) stan. 12 (AZP 48-38/64)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 37 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:1, 3; p

f) MOPR-POR

g) WA UAM

h) brak

307. a) Kwieciszewo, gm. Mogilno

b) stan. 14 (AZP 48-38/66)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 38 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:1; p

f) OWR

g) WA UAM

h) brak

308. a) Kwieciszewo, gm. Mogilno

b) stan. 18 (AZP 48-38/70)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano „kilkanaście naczyń”

e) typ położenia: 2:2; 1:5; p

f) OWR

g) WA UAM

h) brak

309. a) Laskownica Mała, gm. Gołańcz

b) stan. 7 (AZP 42-31/10)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

310. a) Laskownica Mała, gm. Gołańcz

b) stan. 8 (AZP 42-31/11)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 24 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, 3; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

311. a) Laskownica Mała, gm. Gołańcz

b) stan. y (AZP 42-30/37)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

312. a) Laskownica Wielka, gm. Gołańcz

b) stan. 24 (AZP 42-31/27)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

313. a) Laskownica Wielka, gm. Gołańcz

b) stan. 25 (AZP 42-31/28)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

314. a) Laskownica Wielka, gm. Gołańcz

b) stan. 26 (AZP 42-31/29)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/tb

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

315. a) Laskownica Wielka, gm. Gołańcz

b) stan. 28 (AZP 42-31/31)

- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, 3; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

316. a) Lubiń, gm. Trzemeszno

- b) stan. 3 (AZP 49-36/113)
- c) punkt osadniczy **317**
- d) stanowisko archiwalne. Z powierzchni stanowiska zebrano „parę skorup”
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) Kostrzewska M., 1955, s. 228.

317. a) Lubiń, gm. Trzemeszno

- b) stan. 4 (AZP 49-36/109)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko archiwalne. Z powierzchni stanowiska zebrano „parę skorup”
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, 2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) Kostrzewska M., 1955, s. 228.

318. a) Lubochnia, gm. Gniezno

- b) stan. 12-13 (AZP 50-35/174)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – C. Strzyżewski 1994, 1996, 1999, 2008. Badaniami objęto obszar 77,19 m², wyeksplorowano 28 obiektów: 3 jamy, budynek zagłębiony, piec wapienniczy, 23 paleniska oraz 513 fragmentów ceramiki (naczynia typu A.III.1, 2, 4, E.I.3., G.I.1., J.IV.1.), fragment ciężarka tkackiego i kamienny gładzik.
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) B2/C1-C1a – kultura wielbarska
- g) MPPPG
- h) Cybulska 2009

319. a) Lubochnia, gm. Gniezno

- b) stan. 18 (AZP 50-35/179)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MPPPG
- h) brak

320. a) Lubochnia, gm. Gniezno

- b) stan. 20 (AZP 50-35/181)
- c) cmentarzysko?
- d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska

zebrano 11 fragmentów ceramiki – wym 5 przepalonych

e) typ położenia: 4:2; 2:2; p

f) B2/C1-C1a – kultura wielbarska

g) MPPPG

h) brak

321. a) Lubochnia, gm. Gniezno

b) stan. 23-24 (AZP 50-35/184-185)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – C. Strzyżewski 1994, 1996, 1999, 2008. Badaniami objęto obszar 68,87 m², wyeksplorowano: 5 budynków słupowych, 4 paleniska, 1 budynek zagłębiony w ziemi; oraz 732 fragmentów ceramiki (naczynia typu A.III.4, A.IV.3., A.IX.3., C.II.2, 3., G.IV.2.), w tym 12 (po 6 fragmentów GT I i GT III) wykonanych przy pomocy koła garncarskiego

e) typ położenia: 4:2; 2:2; p

f) C3/D, kultura przeworska

g) MPPPG

h) Cybulska 2009

322. a) Łagiewniki-Oleksyn, gm. Mieleszyn

b) stan. 20 (AZP 48-31/121)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:2; p

f) B2/C1-C1a – kultura wielbarska

g) MPPPG

h) Cybulska 2009

323. a) Łaziska, gm. Wągrowiec

b) stan. 12 (AZP 44-31/45)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 50 fragmentów ceramiki (w tym 1 ułamek naczynia wykonanego na kole garncarskim), 2 żużle żelazne

e) typ położenia: 3:3; 2:1, 3, 4; p/gl

f) POR

g) WUOZ DP

h) brak

324. a) Łaziska, gm. Wągrowiec

b) stan. 13 (AZP 44-31/46)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

325. a) Łekno, gm. Wągrowiec

b) stan. 14 (AZP 43-31/55)

c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1987; H. Machajewski 2005. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

326. a) Łekno, gm. Wągrowiec

- b) stan. 42 (AZP 43-31/83)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1987; H. Machajewski 2005. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

327. a) Łekno, gm. Wągrowiec

- b) stan. 43 (AZP 43-31/84)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1987; H. Machajewski 2005. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

328. a) Łęgowo, gm. Wągrowiec

- b) stan. 4 (AZP 44-30/86)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – A. Dębski, 2013. W toku prac rozpoznano powierzchnię 70,81 ara, rejestrując ponad 1000 obiektów z OWR: dołki postłupowe, paleniska, piec (szklarski?), jamy o nieustalonej funkcji. Zabytki ruchome to: 1875 fragmentów ceramiki, 190 kości zwierzęcych, 2 srebrne denary, fragmenty szkła, żaren, ciężarków tkackich, polepa
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) B2/C1-C1a
- g) MOW
- h) Dębski 2013

329. a) Łęgowo, gm. Wągrowiec

- b) stan. 10 (AZP 45-30/1)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) B2/C1-C1a
- g) MOW
- h) brak

330. a) Łęgowo, gm. Wągrowiec

- b) stan. 12 (AZP 45-30/3)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano ILE fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) B2/C1-C1a
- g) MOW
- h) brak

331. a) Łęgowo, gm. Wągrowiec

- b) stan. 34 (AZP 45-30/121)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) B2/C1-C1a
- g) MOW
- h) brak

332. a) Łosiniec, gm. Skoki

- b) stan. 48 (AZP 46-30/154)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

333. a) Łowiczno Las, gm. Gniezno

- b) stan. 2 (AZP 48-34/173)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – T. Sawicki, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 2:5; p
- f) OWR
- g) MPPPG
- h) brak

334. a) Łubowice, gm. Kiszkowo

- b) stan. 2 (AZP 48-31/16)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

335. a) Łubowo, gm. Łubowo

- b) stan. 18 (AZP 50-32/161)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

336. a) Łubowo, gm. Łubowo

- b) stan. 39 (AZP 50-33/131)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

337. a) Łukowo, gm. Wągrowiec

- b) stan. 2 (AZP 42-31/79)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:1; 1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

338. a) Łysin, gm. Gąsawa

- b) stan. 25 (AZP 45-36/97)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Świątkiewicz-Siekierska, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

339. a) Malice, gm. Kcynia

- b) stan. 3 (AZP 40-33/132)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 75 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

340. a) Malice, gm. Kcynia

- b) stan. 4 (AZP 40-33/121)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) OWR

g) MOB

h) brak

341. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 6 (AZP 40-33/176)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 50 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; gl

f) OWR

g) MOB

h) brak

342. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 9 (AZP 40-33/128)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MOB

h) brak

343. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 13 (AZP 40-33/124)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) MOB

h) brak

344. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 14 (AZP 40-33/123)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; gl

f) OWR

g) MOB

h) brak

345. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 16 (AZP 40-33/133)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) MOB

h) brak

346. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 21 (AZP 40-33/153)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1, 3; p/gl

f) OWR

g) MOB

h) brak

347. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 23 (AZP 40-33/165)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) MOB

h) brak

348. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 24 (AZP 40-33/171)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p/gl

f) OWR

g) MOB

h) brak

349. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 25 (AZP 40-33/176)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl

f) OWR

g) MOB

h) brak

350. a) Malice, gm. Kcynia

b) stan. 34 (AZP 40-33/147)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 49 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MOB

h) brak

351. a) Malice, gm. Kcynia

- b) stan. 38 (AZP 40-33/135)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki i kamienny rozcieracz
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

352. a) Malice, gm. Kcynia

- b) stan. 41 (AZP 40-33/134)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki i kamienny rozcieracz
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

353. a) Malice, gm. Kcynia

- b) stan. 48 (AZP 40-33/152)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki i kamienny rozcieracz
- e) typ położenia: 4:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

354. a) Malice, gm. Kcynia

- b) stan. 55 (AZP 40-33/170)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki i kamienny rozcieracz
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

355. a) Mąkoszyn, gm. Szubin

- b) stan. 2 (AZP 41-35/79)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki i kamienny rozcieracz
- e) typ położenia: 4:1; 1:1; p
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

356. a) Miastkowo, gm. Kcynia

- b) stan. 7 (AZP 40-32/25)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; gl
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

357. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 6 (AZP 40-33/231)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p/gl
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

358. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 7 (AZP 40-33/228)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p/gl
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

359. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 8 (AZP 40-33/214)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

360. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 10 (AZP 40-33/210)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

361. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 11 (AZP 40-33/216)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:3; 2:5; p/gl
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

362. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 12 (AZP 40-33/207)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

363. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 14 (AZP 40-33/206)
- c) cmentarzysko?
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 112 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

364. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 16 (AZP 40-33/209)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

365. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 17 (AZP 40-33/213)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 30 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

366. a) Miastowice, gm. Kcynia

- b) stan. 18 (AZP 40-33/212)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p
- f) OWR

g) MOB

h) brak

367. a) Miastowice, gm. Kcynia

b) stan. 20 (AZP 40-33/218)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MOB

h) brak

368. a) Miastowice, gm. Kcynia

b) stan. 27 (AZP 40-33/232)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MOB

h) brak

369. a) Miastowice, gm. Kcynia

b) stan. 32 (AZP 41-33/15)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 38 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

370. a) Mielno, gm. Pakość

b) stan. 2 (AZP 43-38/167)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Domańska, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 52 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 2:3; 2:3; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

371. a) Mielno, gm. Pakość

b) stan. 3 (AZP 43-38/168)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Domańska, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 35 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 2:3; 2:3; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

372. a) Mielno, gm. Pakość

b) stan. 4 (AZP 43-38/169)

c) osada

d) stanowisko z badań powierzchniowych Ekspedycji Kujawskiej, oraz badań AZP – L. Domańska, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 28 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:2; p

f) MOPR (z badań AZP), B1-C1 (według A. Cofty-Broniewskiej)

g) WUOZ DB

h) Cofra-Broniwska 1979, nr 1118

373. a) Mielno, gm. Pakość

b) stan. 10 (AZP 43-38/175)

c) cmentarzysko?

d) stanowisko z badań AZP – L. Domańska, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 28 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: b.d.

f) MOPR

g) b.d.

h) Kosztrzewski 1918; Zielonka 1970, s. 197; Cofta-Broniewska 1979, nr 1120

374. a) Mielno, gm. Mieleszyn

b) stan. 21 (AZP 47-34/49)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:2; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

375. a) Mierucin, gm. Dąbrowa

b) stan. 10 (AZP 45-37/13)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 1:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

376. a) Mierucin, gm. Dąbrowa

b) stan. 11 (AZP 45-37/14)

c) osada

d) stanowisko archiwalne – A. Siwak, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 29 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 1:2; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

377. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 4 (AZP 45-31/183)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko archiwalne. W zespole odnotowano 37 fragmentów ceramiki o różnej chronologii – przeważnie k. wielbarskiej, paciorek szklany (nieokreślonego typu) przepalone kości ludzkie
- e) typ położenia: 2:5; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) Kostrzewski B. 1950, s. 205, 209-211, 213 – jako Ruda Koźlanka; Machajewski 1980, ryc. 5: 1-6; Wołągiewicz 1993, s. 91, nr 242; Gałęzowska 2007, s. 195, nr 59

378. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 5 (AZP 45-31/184)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 50 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

379. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 8 (AZP 45-31/187)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki, w tym 1 wykonany na kole garncarskim
- e) typ położenia: 2:3; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

380. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 12 (AZP 45-31/190)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:3; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

381. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 15 (AZP 45-31/193)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:5; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

382. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 16 (AZP 45-31/194)

- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:5; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

383. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 17 (AZP 45-31/195)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:5; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

384. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 18 (AZP 45-31/196)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:3; 2:1; p/gl
- f) MOPR
- g) MAP
- h) brak

385. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 53 (AZP 45-31/231)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 22 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:5; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

386. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 54 (AZP 45-31/232)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1, 2 2:1; p
- f) OWR – kultura wielbarska
- g) MAP
- h) brak

387. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

- b) stan. 55 (AZP 45-31/233)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów

ceramiki

e) typ położenia: 2:5; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

388. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

b) stan. 56 (AZP 45-31/234)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1, 5; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

389. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

b) stan. 57 (AZP 45-31/235)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

390. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

b) stan. 159 (AZP 45-32/57)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

391. a) Mieścisko, gm. Mieścisko

b) stan. 163 (AZP 45-32/79)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Okupny, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

392. a) Miłosławice, gm. Mieścisko

b) stan. 34 (AZP 46-32/32)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – T. Skorupka, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:3; p

- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

393. a) Mnichowo, gm. Gniezno

- b) stan. 1 (AZP 50-33/62)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzeński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 4:1; 1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

394. a) Mnichowo, gm. Gniezno

- b) stan. 9 (AZP 50-33/45)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzeński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

395. a) Mnichowo, gm. Gniezno

- b) stan. 16 (AZP 50-33/43)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzeński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:3; 2:2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

396. a) Modliszewo, gm. Gniezno

- b) stan. 10 (AZP 49-34/80)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1985 i wykopaliskowych – A. Sobucki 1997. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki. W trakcie badań poprzedzających budowę gazociągu jamalskiego odkryto zalegające w warstwie 33 fragmenty naczyń typu C.III.8 i 9 oraz górną partię naczynia w typie garnka z krótką wydzieloną szyjką i dwoma uchami. Ponadto odnaleziono 2 fragmenty łyżek
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) HaD3-A1
- g) FUAM
- h) Sobucki, Woźniak 2004, s. 207-209, ryc. 10: 3, 4, 10

397. a) Modliszewko, gm. Gniezno

- b) stan. 24 (AZP 48-34/163)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – T. Sawicki, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 4:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

398. a) Modliszewo, gm. Gniezno

- b) stan. 44 (AZP 48-34/119)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – T. Sawicki, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p/tb
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

399. a) Mogilno, gm. Mogilno

- b) stan. 11 (AZP 47-37/128)
- c) osada i cmentarzysko
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – badania ekspedycji UAM, 1995. W związku z budową gazociągu Mogilno-Włocławek rozpoznano około 650 m², zarejestrowano 6 obiektów: jamę, palenisko z MOPR oraz 4 groby ciałopalne z OWR. Obiekt 1 – grób ciałopalny, w wypełniku przepalone kości ludzkie; obiekt 2 – grób ciałopalny, w wypełniku odkryto 9 fragmentów ceramiki (w tym fragmenty garnka serii II - A.III.5) i przepalone kości ludzkie; obiekt 3 – domniemany grób ciałopalny, w wypełniku zniszczonej jamy odnaleziono pojedyncze fragmenty ceramiki (2 neolityczne i 1 z OWR), fragment przedmiotu z brązu i przepalone kości ludzkie; obiekt 4 – domniemany grób ciałopalny, w wypełniku stwierdzono obecność drobnych, przepalonych kości ludzkich, fragment zapinki z brązu oraz 14 fragmentów ceramiki; obiekt 11 – palenisko, w wypełniku którego odkryto 1 fragment ceramiki; obiekt 15 – jama zawierająca 1 fragment ceramiki. Ponadto z powierzchni wykopów pozyskano 180 fragmentów ceramiki z omawianych faz. Według Józefa Bednarczyka i Aleksandry Sujeckiej (2004, s. 415) osada z OWR datowana jest na fazę B2/C1 i jednoznacznie wiązana z kulturą przeworską. W moim przekonaniu brak jest jednak ku temu wyraźnych przesłanek (w materiale ruchomym brak jest elementów typowo „przeworskich”, forma grobu występuje też pospolicie na cmentarzyskach kultury wielbarskiej), zaś z uwagi na liczne w okolicy ślady osadnictwa ludności kultury wielbarskiej, cmentarzysko to łączył bym raczej z kulturą wielbarską.
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) A1-A2 – kultura przeworska; B2/C1 – kultura wielbarska?
- g) WA UAM
- h) Bednarczyk, Sujecka 2004, s. 53-57;

400. a) Mokronosy, gm. Damasławek

- b) stan. 2 (AZP 42-32/65)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – D. Durczewski, W. Śmigielski, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 22 fragmenty ceramiki i polepę
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

401. a) Morakowo, gm. Gołańcz

- b) stan. 5 (AZP 41-31/35)

- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki i polepę
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

402. a) Morakowo, gm. Gołańcz

- b) stan. 6 (AZP 41-31/36)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki i polepę
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

403. a) Morakowo, gm. Gołańcz

- b) stan. A (AZP 41-31/28)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko archiwalne. W nieznanych okolicznościach odkryto urnę – informacja z KEZA autorstwa B. Dzieduszyckiej
- e) typ położenia: b.d.
- f) MOPR
- g) b.d.
- h) brak

404. a) Myślecin, gm. Gniezno

- b) stan. 3 (AZP 50-33/9)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 42 fragmenty ceramiki w tym 6 przepalonych
- e) typ położenia: 4:2; 1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

405. a) Myślecin, gm. Gniezno

- b) stan. 7 (AZP 50-33/8)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

406. a) Nadborowo, gm. Żnin

- b) stan. 1 (AZP 42-33/57)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992 Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów

ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

407. a) Nadborowo, gm. Żnin

b) stan. 13 (AZP 42-33/69)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992 Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

408. a) Nadborowo, gm. Żnin

b) stan. 18 (AZP 42-33/74)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992 Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

409. a) Nadborowo, gm. Żnin

b) stan. 19 (AZP 42-33/75)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992 Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:3; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

410. a) Nadborowo, gm. Żnin

b) stan. 22 (AZP 42-33/78)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992 Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

411. a) Nadborowo, gm. Żnin

b) stan. 24 (AZP 42-33/80)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992 Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki, jamy

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl

- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

412. a) Nadborowo, gm. Żnin

- b) stan. 28 (AZP 42-33/84)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992 Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki, jamy
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

413. a) Nadborowo, gm. Żnin

- b) stan. 29 (AZP 42-33/85)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki, jamy
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

414. a) Niestronno, gm. Mogilno

- b) stan. 1A (AZP 45-37/121)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko archiwalne - zabytki przekazane przez kierownika szkoły p. Banasia Ekspedycji Wykopaliskowej U. P. w Biskupinie. Brak informacji o formie grobu i okolicznościach jego odkrycia. W inwentarzu grobu znajdowały się 2 zapinki żelazne typu A oraz naczynie typu G.VII.2.
- e) typ położenia: brak danych
- f) A1-A2 - k. przeworska?
- g) WUOZ DB
- h) Wydra 1939, s. 100-101.

415. a) Niestronno, gm. Mogilno

- b) stan. 3 (AZP 45-37/96)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

416. a) Niestronno, gm. Mogilno

- b) stan. 7 (AZP 46-36/22)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl
- f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

417. a) Niestronno, gm. Mogilno

b) stan. 24 (AZP 46-36/88)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

418. stanowisko wykreślone

419. a) Nieświastowice, gm. Mieścisko

b) stan. 1 (AZP 46-31/129)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

420. a) Nieświastowice, gm. Mieścisko

b) stan. 10 (AZP 46-31/138)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

421. a) Nieświastowice, gm. Mieścisko

b) stan. 14 (AZP 46-31/142)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

422. a) Nieświastowice, gm. Mieścisko

b) stan. 19 (AZP 46-31/147)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

423. a) Nieświastowice, gm. Mieścisko

b) stan. 20 (AZP 46-31/148)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 22 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

424. a) Nieświastowice, gm. Mieścisko

b) stan. 25 (AZP 46-31/186)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

425. a) Nieświastowice, gm. Mieścisko

b) stan. 29 (AZP 46-31/190)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

426. a) Nieświastowice, gm. Mieścisko

b) stan. 32 (AZP 46-31/160)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

427. a) Nieświastowice, gm. Mieścisko

b) stan. 33 (AZP 46-31/161)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

428. a) Nowa Wieś Pałucka, gm. Gąsawa

b) stan. 27 (AZP 45-36/83)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Świątkiewicz-Siekierska, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

429. a) Nowe, gm. Wągrowiec

b) stan. 6 (AZP 43-29/36)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 25 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, 5; p

f) OWR

g) WA UAM

h) brak

430. a) Obórka, gm. Gniezno

b) stan. 2 (AZP 49-33/55)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – Z. Woźniak, 1997. W trakcie badań poprzedzających budowę gazociągu tranzytowego odkryto i częściowo zbadano 1 obiekt kultury jastorfskiej (jama lub ziemianka). Z ob. 92 oraz z innej jamy kultury pomorskiej pozyskano łącznie 240 fragmentów ceramiki (naczynia typu A.II.8.a., C.III.9., I.III.8.). Ponadto odkryto też 15 obiektów kultury przeworskiej z MOPR - brak danych co do ilości i chronologii materiału z tej fazy.

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1, p

f) SOPR-MOPR, kultura jastorfska, przeworska

g) FUAM

h) Sobuckiego, Woźniak 2004, s. 199-201

431. a) Ochodza, gm. Wągrowiec

b) stan. 2 (AZP 45-30/67)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano nieznaną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 1:1,5; p

f) MOPR

g) WA UAM

h) brak

432. a) Oćwieka, gm. Gąsawa

b) stan. 29 (AZP 45-36/50)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Świątkiewicz-Siekierska, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

433. a) Oleszno, gm. Gołańcz

b) stan. 8 (AZP 41-31/4)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:1; 1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

434. a) Oleszno, gm. Gołańcz

b) stan. 10 (AZP 41-31/6)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 30 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:1; 1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

435. a) Oleszno, gm. Gołańcz

b) stan. 13 (AZP 41-31/9)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:1; 1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

436. a) Oleszno, gm. Gołańcz

b) stan. 18 (AZP 41-31/14)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

437. a) Oleszno, gm. Gołańcz

b) stan. 23 (AZP 41-31/19)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

438. a) Oleszno, gm. Gołańcz

b) stan. 26 (AZP 41-31/22)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzeduszycka, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

439. a) Olsza, gm. Mogilno

b) stan. 7 (AZP 48-37/89)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

440. a) Ostatkowo, gm. Łabiszyn

b) stan. 8 (AZP 41-36/30)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. i N. Ostoja-Zagórcy, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) PAN Poznań

h) brak

441. a) Owieczki, gm. Kiszkowo

b) stan. 2 (AZP 50-32/146)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

442. a) Padniewo, gm. Mogilno

b) stan. 18 (AZP 47-36/187)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Sawicka, J. Bednarczyk, 1993. W terenie zaobserwowano 2 zniszczone, domniemane kurhany

e) typ położenia: 4:2; 2:4; p

f) OWR

g) brak

h) brak

443. a) Pałędzie Kościelne, gm. Mogilno

b) stan. 1 (AZP 47-36/60)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – T. Wiślański, J. Sawicka 1985-1987, J. Sawicka, E. Dygaszewicz 1990. Wykopy o łącznej powierzchni 5,5 ara. Kurhan 1 - nasyp kamienno-ziemny, zbudowany z 2 kręgów kamiennych - wewnętrzny o średnicy 11-12 m i zewnętrzny o szerokości 2 m, obecna wysokość 1,5 m. Jama grobowa wkopana centralnie, pozbawiona zabytków i szczątków kostnych. W nasyp wkopane 2 groby ciałopalne. Grób 2 –popielnicowy, obsypany resztkami stosu, zawierał zapinkę i bransoletę wykonane z brązu (zabytki zaginęły). Grób 3 – ciałopalny, popielnicowy, obsypany resztkami stosu, zawierał zapinkę z brązu (zabytek zaginął). Kurhan 2: obiekt składający się z jądra i wieńca, a całość miała średnicę 8-9 m. Grób 4: jamowy, posadowiony niecentralnie pod kurhanem 2. Zawierał: fragmenty 3 zapinek: A.V.124 i A.V.128, paciorki TM.54. Grób 5 – sprzączka AD11, zapinki brązowe typu A.II.41, A.V.s.8, szpila kościana, naczynie wazowate typu J.IV.5., naczynie miniaturowe I.IV.2. Grób 6 – ciałopalny, popielnicowy, wyposażony w 4 naczynia: A.III.2., A.III.4., B.III.4. Grób 8 – ciałopalny, bezpopielnicowy, bez resztek stosu. **Tablice XXI-XXV.**

e) typ położenia: 3:3; 2:4; p/gl

f) B2b-B2/C1-C1a

g) MAB

h) Smaruj 2016, s. 459-490

444. a) Pałędzie Kościelne, gm. Mogilno

b) stan. 2 (AZP47-36/61)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – J. Sawicka, E. Dygaszewicz, 1993. Zbadano jeden domniemany kurhan, który wobec braku zabytków i zarysu jamy grobowej uznano za składowisko kamieni, zebranych z pobliskiego pola. W obrębie stanowiska znajdują się jeszcze kolejne 4 nasypy – domniemane kurhany.

e) typ położenia 3:3; 2:4; p/gl

f) B2/C1?

g) brak

h) brak

445. a) Pałędzie Kościelne, gm. Mogilno

b) stan. 18 (AZP 47-36/77)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Sawicka, J. Bednarczyk, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 4 fragmenty ceramiki i przęślik

e) typ położenia: 3:3; 2:4; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

446. a) Palmierowo, gm. Kcynia

b) stan. 3 (AZP 40-32/117)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) PAN Poznań

h) brak

447. a) Panigródz, gm. Gołańcz

- b) stan. 13 (AZP 41-32/16)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

448. a) Panigródz, gm. Gołańcz

- b) stan. 34 (AZP 41-32/37)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

449. a) Panigródz, gm. Gołańcz

- b) stan. 62 (AZP 41-32/102)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki i przేశlik kamienny
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/tb
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

450. a) Panigródz, gm. Gołańcz

- b) stan. 66 (AZP 41-32/106)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

451. a) Panigródzek, gm. Gołańcz

- b) stan. 2 (AZP 40-32/43)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 1:1; gl
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

452. a) Panigródzek, gm. Gołańcz

- b) stan. 2 (AZP 40-32/43)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 1:1; gl
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

453. a) Panigródzek, gm. Gołańcz

- b) stan. 5 (AZP 40-32/41)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 1:1; gl
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

454. a) Parlin, gm. Dąbrowa

- b) stan. 22 (AZP 46-37/40)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 26 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1, 5; p
- f) MOPR
- g) WUOZ DB
- h) brak

455. a) Parlin, gm. Dąbrowa

- b) stan. 26 (AZP 46-37/44)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 26 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:5; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

456. a) Parlin, gm. Dąbrowa

- b) stan. 63 (AZP 46-36/63)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

457. a) Parlinek, gm. Dąbrowa

- b) stan. 4 (AZP 46-37/5)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 22 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:3; 2:1, 4; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

458. a) Parlinek, gm. Dąbrowa

- b) stan. 9 (AZP 46-37/10)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1, 4; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

459. a) Parlinek, gm. Dąbrowa

- b) stan. 17 (AZP 46-37/18)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR – B2/C1
- g) WUOZ DB
- h) brak

460. a) Parlinek, gm. Dąbrowa

- b) stan. 40 (AZP 46-36/48)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

461. a) Parlinek, gm. Dąbrowa

- b) stan. 43 (AZP 46-36/53)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: brak
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

462. a) Parlinek, gm. Dąbrowa

- b) stan. 45 (AZP 46-36/58)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: brak
- f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

463. a) Parlinek, gm. Dąbrowa

b) stan. 59 (AZP 46-36/76)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 2002. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: brak

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

464. a) Paryż, gm. Żnin

b) stan. 1 (AZP 42-33/94)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

465. a) Paryż, gm. Żnin

b) stan. 3 (AZP 42-33/96)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

466. stanowisko wykreślone

467. a) Pawłowo, gm. Czerniejewo

b) stan. 6 (AZP 51-33/26)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 21 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MPPPG

h) brak

468. a) Pawłowo, gm. Czerniejewo

b) stan. 14 (AZP 51-33/34)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

- f) OWR
- g) MPPPG
- h) brak

469. a) Pawłowo, gm. Czerniejewo

b) stan. 16 (AZP 51-33/36)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – C. Strzyżewski, 1985-1987. W efekcie badań rozpoznano powierzchnię 364,36 m², gdzie zarejestrowano 5 obiektów mieszkalnych, 42 paleniska i 2 jamy gospodarcze. Źródła ruchome to 7114 fragmentów ceramiki (A.III.3., C.II.3., E.I.3., G.I.1., G.V.2., K.I.2.) – w tym 87 fragmentów wykonanych na kole (GT I – 67 fragm. i GT III – 26 fragm.), 941 brył polepy, fragment zapinki żelaznej A.VI.158, paciorki szklane – 4 egz. (TM. 17-28; TM.29-41 i TM.155), wisiołek z brązu. **Tablica XL-XLIII.**

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) C3/D – kultura przeworska

g) MPPPG

h) Namysł 2001

470. a) Pawłowo, gm. Czerniejewo

b) stan. 39 (AZP 51-33/59)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MPPPG

h) brak

471. a) Pierzyska, gm. Łubowo

b) stan. 7 (AZP 50-33/164)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:2; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

472. a) Pierzyska, gm. Łubowo

b) stan. 9 (AZP 50-33/167)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 26 fragmentów ceramiki, w tym 2 fragmenty naczyń wykonanych na kole garncarskim

e) typ położenia: 4:1; 2:2; p

f) POR

g) MAP

h) brak

473. a) Pierzyska, gm. Łubowo

b) stan. 10 (AZP 50-33/171)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów

ceramiki

e) typ położenia: 4:1; 1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

474. a) Pierzyska, gm. Łubowo

b) stan. 23 (AZP 50-33/175)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:2; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

475. a) Pińsko, gm. Szubin

b) stan. 2 (AZP 40-34/24)

c) cmentarzysko

d) stanowisko archiwalne oraz z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 287 fragmentów ceramiki, przeważnie z MOPR

e) typ położenia: 3:2; 2:5; p

f) MOPR - A2/A3, OWR

g) WUOZ DB

h) brak

476. a) Piotrkowice, gm. Damasławek

b) stan. 4 (AZP 43-33/21)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:1; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

477. a) Piotrkowice, gm. Damasławek

b) stan. 9 (AZP 43-33/26)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:1; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

478. a) Piotrowo, gm. Kcynia

b) stan. 8 (AZP 38-32/31)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5; 2:1; p

- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

479. a) Piotrowo, gm. Kcynia

- b) stan. 8 (AZP 38-32/31)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:5; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

480. a) Podgórzyn, gm. Żnin

- b) stan. 1 (AZP 44-35/55)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych Ekspedycji Wykopaliskowej w Biskupinie oraz jako dary mieszkańców wsi – 2 groby ciałopalne w sąsiedztwie bruku kamiennego. Wyposażenie: A.I.7., B.I.7., G.III.7. **Tablica XI.**
- e) typ położenia: b.d.
- f) A1-A2, kultura jastorfska
- g) MAP
- h) Maciejewski 1962, s. 271, nr 344; Cofta-Broniewska 1979, nr 1453; Machajewski 1986, s. 293, nr 338; Dąbrowska 1988, s. 256, nr 532; Smaruj 2013, kat. 85.

481. a) Podgórzyn, gm. Żnin

- b) stan. BN (AZP 44-35/BN)
- c) znalezisko luźne
- d) stanowisko archiwalne – smukły grot włóczni i nóż sierpikowaty
- e) typ położenia: b.d.
- f) MOPR
- g) B.D.
- h) Maciejewski 1962, s. 271, nr 345; Cofta-Broniewska 1979, nr 1454; Smaruj 2013, kat. 85.

482. a) Podlesie Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 11 (AZP 46-31/67)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

483. a) Podlesie Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 35 (AZP 45-31/164)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1,2; 2:1; p
- f) OWR

g) MAP

h) brak

484. a) Podlesie Kościelne, gm. Mieścisko

b) stan. 39 (AZP 45-31/168)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

485. a) Podlesie Kościelne, gm. Mieścisko

b) stan. 44 (AZP 45-31/173)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko archiwalne – nieokreślona liczba fragmentów ceramiki

e) typ położenia: b.d.

f) OWR

g) MAP

h) Rajewski 1935-1936, s. 214.

486. a) Podlesie Kościelne, gm. Mieścisko

b) stan. 51 (AZP 46-31/23)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

487. a) Podlesie Kościelne, gm. Mieścisko

b) stan. 52 (AZP 46-31/24)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

488. a) Podlesie Kościelne-Huby, gm. Mieścisko

b) stan. 5 (AZP 46-31/31)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 3:3; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

489. a) Podlesie Kościelne-Huby, gm. Mieścisko

b) stan. 8 (AZP 46-31/34)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 3:3; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

490. a) Podlesie Kościelne-Huby, gm. Mieścisko

b) stan. 9 (AZP 46-31/35)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 3:3; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

491. a) Podlesie Wysokie, gm. Mieścisko

b) stan. 2 (AZP 46-31/2)

c) cmentarzysko

d) stanowisko archiwalne – dar ks. T. Werblińskiego. Grób ciałopalny, w inwentarzu naczynie (A.III.1., D.VIII.5.) o powierzchni chropowatej i wygładzonej, fibule z brązu typu A.V.96 i A.II.41, fragmenty grzebienia kościanego

e) typ położenia: b.d.

f) B2/C1-C1a

g) MAP

h) ZOW 1929, s. 73; Malinowski 1956, s. 123; Machajewski 1980, s. 48-64

492. a) Podlesie Wysokie, gm. Mieścisko

b) stan. 69 (AZP 46-31/13)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

493. a) Podlesie Wysokie, gm. Mieścisko

b) stan. 71 (AZP 46-31/15)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

494. a) Podobowice, gm. Żnin

- b) stan. 11 (AZP 43-34/56)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR
- g) PAN Poznan
- h) Smaruj 2013, kat. 90

495. a) Podobowice, gm. Żnin

- b) stan. 15 (AZP 43-33/29)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

496. a) Podobowice, gm. Żnin

- b) stan. 18 (AZP 43-33/39)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki i 1 krzemień
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

497. a) Podobowice, gm. Żnin

- b) stan. 19 (AZP 43-33/40)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

498. a) Popielewo, gm. Trzemeszno

- b) stan. 32 (AZP 49-36/272)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – P. Chachlikowski, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WWKZ.P.
- h) brak

499. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 31 (AZP 46-31/60)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, 5; p/gl.
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

500. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 37 (AZP 46-31/66)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, 5; p/gl.
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

501. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 38 (AZP 46-31/67)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 3:3 p/gl.
- f) MOPR
- g) MAP
- h) brak

502. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 39 (AZP 46-31/68)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 3:3 p/gl.
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

503. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 41 (AZP 46-31/70)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1, 5; p/gl.
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

504. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 45 (AZP 46-31/74)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:2; 2:1, 5; p/gl.
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

505. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 47 (AZP 46-31/76)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

506. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 49 (AZP 46-31/78)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 32 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

507. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 50 (AZP 46-31/79)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki. Badania wykopaliskowe w trakcie budowy domu jednorodzinnego – M. Krzepakowski i T. Podzerek, 2012. W wykopie o powierzchni 2,25 ara zarejestrowano 3 obiekty OWR i kilkanaście fragmentów ceramiki.
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP, MOW
- h) brak

508. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 51 (AZP 46-31/80)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

509. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 52 (AZP 46-31/81)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki. Badania wykopaliskowe w trakcie budowy domu

jednorodzinnego – M. Krzepakowski i T. Podzerek, 2012. W wykopie ara zarejestrowano 1 obiekt i kilkanaście fragmentów ceramiki.

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP, MOW.

h) brak

510. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

b) stan. 53 (AZP 46-31/82)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

511. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

b) stan. 61 (AZP 46-31/90)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

512. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

b) stan. 69 (AZP 46-31/98)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MAP

h) brak

513. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

b) stan. 74 (AZP 46-31/103)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

514. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

b) stan. 82 (AZP 46-31/111)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

515. a) Popowo Kościelne, gm. Mieścisko

- b) stan. 83 (AZP 46-31/112)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, Z. Głogowski, 1991. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

516. a) Potulice, gm. Wągrowiec

- b) stan. 3 (AZP 44-28/123)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 24 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1, 2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

517. a) Próchnowo, gm. Margonin

- b) stan. 7 (AZP 41-30/18)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1981. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

518. a) Pruśce, gm. Rogoźno

- b) stan. 27 (AZP 45-29/27)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk. 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:4; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

519. a) Pruśce, gm. Rogoźno

- b) stan. 52 (AZP 45-29/52)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk. 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki, 2 żuźle żelazne
- e) typ położenia: 2:4; 2:2; p
- f) OWR

g) MAP

h) brak

520. a) Prusce, gm. Rogoźno

b) stan. 54 (AZP 45-29/54)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk. 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

521. a) Przysieczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 9 (AZP 45-30/11)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano nieznaną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: b.d.

f) OWR

g) MOW

h) brak

522. a) Przysieczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 14 (AZP 45-30/16)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano nieznaną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: b.d.

f) OWR

g) MOW

h) brak

523 a) Przysieczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 18 (AZP 45-30/136)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: b.d.

f) OWR

g) MOW

h) brak

524. a) Przysieczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 25 (AZP 45-30/143)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: b.d.

f) OWR

g) MOW

h) brak

525. a) Przysieczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 25 (AZP 45-30/146)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: b.d.

f) OWR

g) MOW

h) brak

526. a) Przysieka, gm. Wągrowiec

b) stan. 8 (AZP 45-30/145)

c) cmentarzysko?

d) stanowisko archiwalne – w zasobach MAP znajduje się czernione naczynie

e) typ położenia: b.d.

f) OWR

g) MAP

h) brak

527. a) Przysieka, gm. Mieleszyn

b) stan. 13 (AZP 47-33/83)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

528. a) Pyszczyn, gm. Gniezno

b) stan. 3 (AZP 49-34/39)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

f) OWR

g) MPPPG

h) brak

529. a) Pyszczyn, gm. Gniezno

b) stan. 11 (AZP 49-34/47)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – M. Włodarczak, 2014-2015. W trakcie badań poprzedzających budowę drogi S-5 rozpoznano powierzchnię 118 arów. Wyeksplorowano 11 obiektów kultury jastorfskiej i 20 obiektów kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich. Wśród zabytków ruchomych pojawiło się 779 fragmentów ceramiki kultury jastorfskiej i 428 fragmentów naczyń kultury przeworskiej. Po zakończeniu badań zabytki oraz dokumentacja nie zostały przekazane do urzędu konserwatorskiego w Poznaniu, a miejsce ich przechowywania nie jest znane. Określenie kulturowo-chronologiczne za sprawozdaniem autorstwa Moniki Włodarczak

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; gl

f) MOPR – kultura jastorfska?; OWR – kultura przeworska?

- g) b.d.
- h) Włodarczak 2015

530. a) Raczkowo, gm. Skoki

- b) stan. 3 (AZP 47-31/27)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: b.d
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

531. a) Raczkowo, gm. Skoki

- b) stan. 4 (AZP 47-31/28)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 22 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: b.d
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

532. a) Rąbczyn, gm. Wągrowiec

- b) stan. 47 (AZP 44-31/100)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Makowiecka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1, 5; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

533. a) Rąbczyn, gm. Wągrowiec

- b) stan. 49 (AZP 44-31/102)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Makowiecka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:3, 5; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

534. a) Rąbczyn, gm. Wągrowiec

- b) stan. 50 (AZP 44-31/103)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 34 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1, 4; p
- f) MOPR
- g) WUOZ DP
- h) brak

535. a) Rąbczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 63 (AZP 44-31/116)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 49 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:3, 4; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

536. a) Rąbczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 64 (AZP 44-31/117)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

537. a) Rąbczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 65 (AZP 44-31/118)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, 4; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

538. a) Rąbczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 67 (AZP 44-31/120)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, 2; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

539. a) Rąbczyn, gm. Wągrowiec

b) stan. 76 (AZP 44-31/129)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Makowiecka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1, 2; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

540. a) Redczyce, gm. Żnin

- b) stan. 9 (AZP 42-35/34)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – N. Ostoja-Zagórska, J. Ostoja-Zagóski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

541. a) Rgielsko, gm. Wągrowiec

- b) stan. 18 (AZP 44-31/15)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1, 3, 4; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

542. a) Rogowo, gm. Rogowo

- b) stan. 5a (AZP 46-34/2)
- c) osada
- d) stanowisko z badań Instytutu Badań Starożytności Słowiańskich w Biskupinie – J. Kostrzewski, 1947. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 2:3; p/tb
- f) A2
- g) MAP
- h) Kostrzewski B. 1951, s. 184; Maciejewski 1962, s. 273, nr 362; Smaruj 2013, nr 93

543. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 1 (AZP 46-30/45)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

544. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 2 (AZP 46-30/47)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

545. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 6 (AZP 46-30/51)
- c) osada

- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 21 fragmentów ceramiki i żuźle żelazne
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) MOPR
- g) MAP
- h) brak

546. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 7 (AZP 46-30/52)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) MOPR – kultura jastorfska (określenie kulturowe na podstawie karty AZP)
- g) MAP
- h) brak

547. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 14 (AZP 46-30/58)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) MOPR
- g) MAP
- h) brak

548. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 15 (AZP 46-30/59)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 24 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) MOPR
- g) MAP
- h) brak

549. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 29 (AZP 46-30/73)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

550. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 33 (AZP 46-30/77)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

551. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 34 (AZP 46-30/78)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 21 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

552. a) Roszkowo, gm. Skoki

- b) stan. 41 (AZP 46-30/85)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

553. a) Rozpętek, gm. Kcynia

- b) stan. 2 (AZP 40-32/37)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagóski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3, 2; 2:1; p
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

554. a) Rozpętek, gm. Kcynia

- b) stan. 6 (AZP 40-32/36)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagóski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3, 2; 2:1; p
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

555. a) Rozstrzębowo, gm. Kcynia

- b) stan. 1 (AZP 40-33/35)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3, 2; 2:1; p/gl
- f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

556. a) Rozstrzębowo, gm. Kcynia

b) stan. 3 (AZP 40-33/21)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

557. a) Rozstrzębowo, gm. Kcynia

b) stan. 26 (AZP 39-33/106)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 21 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:5; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

558. a) Rozstrzębowo, gm. Kcynia

b) stan. 36 (AZP 39-33/116)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

559. a) Rozstrzębowo, gm. Kcynia

b) stan. 37 (AZP 39-33/117)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

560. a) Rozstrzębowo, gm. Kcynia

b) stan. 38 (AZP 39-33/118)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

561. a) Rozstrzębowo, gm. Kcynia

b) stan. 45 (AZP 39-33/125)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

562. a) Rozważyn, gm. Nakło nad Notecią

b) stan. 1 (AZP 38-33/22)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

563. a) Rozważyn, gm. Nakło nad Notecią

b) stan. 2 (AZP 38-33/23)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 28 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

564. a) Rozważyn, gm. Nakło nad Notecią

b) stan. 3 (AZP 38-33/24)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

565. a) Runowo, gm. Wągrowiec

b) stan. 1 (AZP 44-28/148)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 5:3; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

566. a) Runowo, gm. Wągrowiec

- b) stan. 2 (AZP 44-28/149)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M Szmyt, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:4; b.d.; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

567. a) Rusiec, gm. Wapno

- b) stan. 14 (AZP 41-33/16)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

568. a) Rybieniec, gm. Kiszkowo

- b) stan. 8 (AZP 48-31/97)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 1:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

569. a) Rybienko, gm. Kiszkowo

- b) stan. 11 (AZP 48-31/64)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

570. a) Rybno Wielkie, gm. Kiszkowo

- b) stan. 23 (AZP 48-31/76)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

571. a) Rybno Wielkie, gm. Kiszkowo

- b) stan. 24 (AZP 48-31/77)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

572. a) Rybno Wielkie, gm. Kiszkowo

- b) stan. 35 (AZP 48-31/88)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – U. Szamałek, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

573. a) Rydlewo, gm. Żnin

- b) stan. 5 (AZP 44-35/91)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Piotrowski, W. Zajączkowski, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) MOPR
- g) MAB
- h) Smaruj 2013, kat. 95

574. a) Rydlewo, gm. Żnin

- b) stan. 11 (AZP 43-35/58)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) PAN w Poznaniu
- h) Smaruj 2013, kat. 96

575. a) Rzegnowo, gm. Łubowo

- b) stan. 19 (AZP 50-33/111)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 1:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

576 a) Sadłogoszcz, gm. Barcin

- b) stan. 26 (AZP 43-38/33)
- c) cmentarzysko?
- d) stanowisko z badań powierzchniowych J. Kostrzewskiego – 1926. Na powierzchni stanowiska znaleziono przepalone kości, ceramikę, krzemień i grudkę stopionego szkła. Informacja o kurhanie

na „polu kolonisty Botthera” niepotwierdzone przez zespół L. Domańskiej w trakcie badań AZP w 2002 roku.

e) typ położenia: b.d.

f) OWR

g) MAP

h) Rajewski 1936, s. 250, 254; Cofta-Broniewska 1969, nr 1644

577. a) Samokłęski Duże, gm. Szubin

b) stan. 2 (AZP 39-35/11)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 31 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:3; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

578. a) Samokłęski Duże, gm. Szubin

b) stan. 4 (AZP 39-35/13)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

579. a) Samokłęski Duże, gm. Szubin

b) stan. 5 (AZP 39-35/14)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

580. a) Samokłęski Duże, gm. Szubin

b) stan. 31 (AZP 38-35/4)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:5; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

581. a) Sarbia, gm. Mieścisko

b) stan. 36 (AZP 45-31/38)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki, w tym 1 naczynia wykonanego na kole garncarskim

- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) POR
- g) MAP
- h) brak

582. a) Sarbia, gm. Mieścisko

- b) stan. 47 (AZP 45-31/49)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 3:3; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

583. a) Sarbia, gm. Mieścisko

- b) stan. 50 (AZP 45-31/52)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Panczenko, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 3:3; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

584. a) Sarbka, gm. Wągrowiec

- b) stan. 12 (AZP 43-29/29)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

585. a) Sądowo, gm. Mogilno

- b) stan. 8 (AZP 46-37/92)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

586. a) Sądowo, gm. Mogilno

- b) stan. 16 (AZP 46-37/100)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:1; p/gl
- f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

587. a) Siedleczko, gm. Wągrowiec

b) stan. 3 (AZP 43-31/30)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki. W kolejnych badań AZP w 2005, zespół pod kierownictwem H. Machajewskiego pozyskał 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

588. a) Siedleczko, gm. Wągrowiec

b) stan. 4 (AZP 43-31/31)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – M. Dernoga, 192-1994. Na powierzchni 14 arów odkryto 4 ziemianki, 1 budynek słupowy, palenisko kowalskie, 4 piece, 16 palenisk, 38 jam, 31 dołków posłupowych. Zabytki ruchome to: nieokreślona liczba fragmentów ceramiki (naczynia typu: A.III.1., A.III.4., E.IV.3., D.VIII.5., L.), fragment zapinki A. VI, s. 1, 6 przęślików, dziobowate okucie końca pasa (z powierzchni stanowiska), 1085 kości zwierzęcych, polepa, żuźle żelazne.

Tablica XX.

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) B2/C1-C1a – k. wielbarska; faza D

g) WUOZ DP

h) brak

589. a) Siedleczko, gm. Wągrowiec

b) stan. 6 (AZP 43-31/33)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 3 fragmenty ceramiki. W kolejnych badań AZP w 2005, zespół pod kierownictwem H. Machajewskiego pozyskał 2 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

590. a) Siedleczko, gm. Wągrowiec

b) stan. 8 (AZP 43-31/35)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki. W kolejnych badań AZP w 2005, zespół pod kierownictwem H. Machajewskiego pozyskał 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

591. a) Sielec, gm. Żnin

b) stan. 1 (AZP 43-33/113)

- c) cmentarzysko?
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. W otoczeni domniemanego kurhanu odkryto 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:5; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

592. a) Sielec, gm. Żnin

- b) stan. 14 (AZP 43-33/46)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

593. a) Sielec, gm. Żnin

- b) stan. 16 (AZP 43-33/48)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

594. a) Sielec, gm. Żnin

- b) stan. 19 (AZP 43-33/51)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

595. a) Sielec, gm. Żnin

- b) stan. 26 (AZP 43-33/114)
- c) cmentarzysko?
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Domniemany kurhan – w otoczeniu brak zabytków
- e) typ położenia: 3:3; 2:5; gl
- f) OWR?
- g) WUOZ DB
- h) brak

596. a) Sienno, gm. Wągrowiec

- b) stan. 2 (AZP 45-30/26)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR
- g) MOW
- h) brak

597. a) Sienno, gm. Wągrowiec

- b) stan. 9 (AZP 45-30/33)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – D. Makowiecki, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 3:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

598. a) Sienno, gm. Wągrowiec

- b) stan. 32 (AZP 45-30/56)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – D. Makowiecki, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki. W trakcie powtórnych badań AZP w 2016 roku zespół pod kierownictwem M. Krzepakowskiego pozyskał nieznaną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP, MOW
- h) brak

599. a) Sienno, gm. Wągrowiec

- b) stan. 33 (AZP 45-30/57)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krzepakowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano nieznaną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR
- g) MOW
- h) brak

600. a) Sienno, gm. Wągrowiec

- b) stan. 39 (AZP 45-30/63)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 3:3; p.
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

601. a) Sienno, gm. Wągrowiec

- b) stan. 41 (AZP 45-30/65)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – D. Makowiecki, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki i 2 żuźle żelazne
- e) typ położenia: 3:2; 2:3; p.

- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

602. a) Siенno, gm. Wagrowiec

- b) stan. 53 (AZP 45-30/170)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krzепkowski, 2016. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR
- g) MOW
- h) brak

603. a) Sierniki-Stare, gm. Rogoźno

- b) stan. 20 (AZP 45-29/87)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 18 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MOW
- h) brak

604. a) Skarbienice, gm. Żnin

- b) stan. 7 (AZP 44-35/109)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Piotrowski, W. Zajączkowski, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki i ułamek sopła dymarki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) MOPR
- g) MAB
- h) Smaruj 2013, nr 106

605. a) Skarbienice, gm. Żnin

- b) stan. 9 (AZP 44-35/111)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Piotrowski, W. Zajączkowski, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MAB
- h) Smaruj 2013, nr 107

606. a) Skiereszewo, gm. Gniezno

- b) stan. 4 (AZP 50-33/30)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 1:1; p
- f) OWR
- g) MPPPG

h) brak

607. a) Skiereszewo, gm. Gniezno

b) stan. 12 (AZP 50-33/27)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:2; p

f) OWR

g) MPPPG

h) brak

608. a) Skoki, gm. Skoki

b) stan. 47 (AZP 47-30/46)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

609. a) Skoki, gm. Skoki

b) stan. 60 (AZP 47-30/60)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z archiwalne , odkrycie z końca XIX wieku – nieznaną liczbą popielnic, w jednej z nich znajdował się zgięty miecz z brązu (?), umbo tarczy z brązu (?), żelazny nóż, żelazny grot włóczni, fragment okucia brązowego

e) typ położenia: b.d.

f) OWR

g) b.d.

h) Sadowski 1877, s. 44;

610. a) Skórki, gm. Rogowo

b) stan. 6 (AZP 45-33/68)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska-Grabowska, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

611. a) Słaboszewo, gm. Dąbrowa

b) stan. 26 (AZP 44-37/16)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

612. a) Słaboszewo, gm. Dąbrowa

b) stan. 27 (AZP 44-37/17)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Siwak, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

613. a) Słębowo, gm. Żnin

b) stan. 27 (AZP 43-34/17)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagóski, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; gl

f) OWR

g) PAN Poznań

h) Smaruj 2013, kat. 112

614. a) Słonawy, gm. Kcynia

b) stan. 17 (AZP 39-34/33)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

615. a) Słonawy, gm. Kcynia

b) stan. 29 (AZP 39-34/45)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

616. a) Słonawy, gm. Kcynia

b) stan. 30 (AZP 39-34/46)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

617. a) Słonawy, gm. Kcynia

- b) stan. 31 (AZP 39-34/47)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 2:5; p/tb
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

618. a) Słonawy, gm. Kcynia

- b) stan. 32 (AZP 39-34/53)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – S. Nowaczyk, 2006. Z powierzchni stanowiska zebrano 19 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAB
- h) brak

619. a) Słupowa, gm. Kcynia

- b) stan. 10 (AZP 40-32/10)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

620. a) Słupowa, gm. Kcynia

- b) stan. 22 (AZP 40-32/91)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

621. a) Słupowa, gm. Kcynia

- b) stan. 25 (AZP 39-32/94)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

622. a) Słupowa, gm. Kcynia

- b) stan. 31 (AZP 40-31/118)
- c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – B. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

623. a) Słupowiec, gm. Kcynia

- b) stan. 50 (AZP 39-31/47)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:3; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

624. a) Słupowiec, gm. Kcynia

- b) stan. 51 (AZP 39-31/48)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:3; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

625. a) Słupowiec, gm. Kcynia

- b) stan. 53 (AZP 39-31/50)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Siekierska, 2003. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

626. a) Słupy, gm. Szubin

- b) stan. 20 (AZP 41-34/127)
- c) znalezisko luźne
- d) nieznaną kontekst znaleziska – odkryto dolną część wykonanego z brązu wiadra z delfinowatymi/sercowymi uchwytyami od kabłąka
- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR
- g) dawniej w zbiorach UJ
- h) Sadowski 1877, s. 54; Kostrzewski 1919, ryc. 235;

627. a) Słupy, gm. Szubin

- b) stan. 21 (AZP 41-34/128)
- c) znalezisko luźne
- d) nieznaną kontekst odkrycia – pozyskano denar Trajana (98-117) oraz nieokreśloną rzymską monetę

- e) typ położenia: bn
- f) OWR (po 117 r)
- g) b.d.
- h) Gumowski 1958, s. 110; Cofta-Broniewska 1979, kat. 1757

628. a) Smogulec, gm. Gołańcz

- b) stan. 5 (AZP 39-31/28)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – Z. Bagniewski, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:4; p
- f) OWR
- g) b.d.
- h) brak

629. a) Sobiejuchy, gm. Żnin

- b) stan. 5 (AZP 42-35/5)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – A. Wiktor, 2017. W trakcie badań poprzedzających budowę trasy S-5 rozpoznano 71,7 ara, rejestrując 11 obiektów i 16 fragmentów ceramiki.
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p/gl
- f) HaD3/A1? – kultura jastorfska?
- g) MAB
- h) Hoffman M., Miernik P. 2018

630. a) Sobiejuchy, gm. Żnin

- b) stan. 10 (AZP 42-35/10)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – S. Żórawski, 2017. W trakcie badań poprzedzających budowę trasy S-5 rozpoznano 104,9 ara, rejestrując 21 obiektów kultury jastorfskiej. Materiał ruchomy to 751 fragmentów ceramiki (naczynia typu I.III.8., I.V.8.), 76 kości zwierzęcych, 2 rozcieracze, ciężarek tkacki, fragment kamiennej podkładki) i 15 związanych z kulturą wielbarską (195 fragmentów ceramiki, m. in. typu A.III.1, G.VIII.5.). **Tablica II, III**
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; gl
- f) HaD3/A1 – kultura jastorfska; B2/C1-C1a – kultura wielbarska
- g) MAB
- h) Hoffman M., Miernik P. 2018

631. a) Sobiejuchy, gm. Żnin

- b) stan. 29 (AZP 42-35/65)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – N. Ostoja-Zagórska, J. Ostoja-Zagórski, 1993-1994. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

632. a) Sobiejuchy, gm. Żnin

- b) stan. 47 (AZP 42-35/125)
- c) osada
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – A. Drozd-Lipińska, 2017. W trakcie badań

poprzedzających budowę trasy S-5 rozpoznano powierzchnię 9 arów, rejestrując 13 obiektów kultury jastorfskiej (63 fragmentów ceramiki, 34 kości zwierzęce). **Tablica IV**

- e) typ położenia: 3:2; 2:5;p/ gl
- f) HaD3/A1 – kultura jastorfska
- g) MAB
- h) Hoffman M., Miernik P. 2018

633. a) Sosnowiec Wielki, gm. Szubin

- b) stan. 22 (AZP 40-36/44)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:3, 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

634. a) Srebrna Góra, gm. Wapno

- b) stan. 9 (AZP 42-33/36)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzeduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

635. a) Stareżynek, gm. Damasławek

- b) stan. 19 (AZP 43-32/60)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzeduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

636. a) Stareżynek, gm. Damasławek

- b) stan. 21 (AZP 43-32/62)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzeduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

637. a) Stareżynek, gm. Damasławek

- b) stan. 23 (AZP 43-32/64)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzeduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

638. a) Stareżynek, gm. Damasławek

- b) stan. 25 (AZP 43-32/66)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 18 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

639. a) Stępushowo, gm. Damasławek

- b) stan. A (AZP 44-32/17)
- c) cmentarzysko?
- d) stanowisko archiwalne – informacja o kurhanie i naczyniach
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR?
- g) b.d.
- h) brak

640. a) Stępushowo, gm. Damasławek

- b) stan. 3 (AZP 44-32/25)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki i 2 bryły polepy
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

641. a) Stępushowo, gm. Damasławek

- b) stan. 19 (AZP 44-32/43)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

642. a) Stępushowo, gm. Damasławek

- b) stan. 22 (AZP 44-32/46)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:1; 1:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP

h) brak

643. a) Strzelce, gm. Mogilno

b) stan. 1 (AZP 47-38/32)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – Z. Zakrzewski, 1929. W nasypie neolitycznego kurhanu (oznaczonego jako kurhan I) odkryto grób ciałopalny, wyposażony w 3 naczynia (2 wazy: G.II.2. i G.II.4.; trzecie z naczyń zaginęło) i fragment żelaznej zapinki. **Tablica XIX.**

e) typ położenia: 2:4; 2:1; p

f) MOPR – A2-A3, kultura przeworska

g) MAP

h) Wiślański 1959, s. 89; Cofta-Broniewska 1969, nr 1844

644. a) Strzelce, gm. Mogilno

b) stan. 3 (AZP 47-38/34)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – T. Wiślańskiego, 1952, 1954, 1956, 1957. W sąsiedztwie neolitycznego kurhanu (kurhan II) odkryto warstwę kulturową, 2 groby psów, budynek słupowy, jamę, paleniska i domniemaną pracownię kamieniarską – warsztat wytwarzający żarna. W grobie psa nr 1 odkryto naczynia typu: C.VII.1., A.II.9., H.IV.4.. W warstwie znaleziono 2578 fragmentów ceramiki - głównie z WOR.

e) typ położenia: 2:4; 2:1; p

f) MOPR – A3-B1, kultura przeworska

g) PAN Poznań

h) Wiślański 1959, s. 69-91 – (jako stanowisko 2); Cofta-Broniewska 1969, nr 1847

645. a) Strzelce, gm. Mogilno

b) stan. 4 (AZP 47-38/50)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – P. Chachlikowski, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:3; p

f) OWR

g) WA UAM

h) brak

646. stanowisko wykreślone

647. a) Strzelce, gm. Mogilno

b) stan. 14 (AZP 47-38/49)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – P. Chachlikowski, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4; 2:1; p

f) OWR

g) WA UAM

h) brak

648. a) Strzelce, gm. Mogilno

b) stan. 16 (AZP 47-38/42)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – P. Chachlikowski, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 14

- fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WA UAM
- h) brak

649. a) Strzelce, gm. Mogilno

- b) stan. 23 (AZP 47-38/33)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – P. Chachlikowski, 1983. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:1; 1:1; p
- f) OWR
- g) WA UAM
- h) brak

650. a) Strzyżewo Smykowe, gm. Gniezno

- b) stan. 48 (AZP 49-35/65)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki i 1 żużel żelazny
- e) typ położenia: 4:1; 1:1; p
- f) OWR
- g) MPPPG
- h) brak

651. a) Sucharzewo, gm. Dąbrowa

- b) stan. 5 (AZP 46-37/69)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

652. a) Sucharzewo, gm. Dąbrowa

- b) stan. 12 (AZP 46-37/76)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:2; p
- f) MOPR
- g) WUOZ DB
- h) brak

653. a) Suchoręcz, gm. Kcynia

- b) stan. 1 (AZP 40-34/11)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 89 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

654. a) Suchorecz, gm. Kcynia

- b) stan. 12 (AZP 40-34/40)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 24 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

655. a) Suchorecz, gm. Kcynia

- b) stan. 13 (AZP 40-34/44)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; tb
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

656. a) Suchorecz, gm. Kcynia

- b) stan. 15 (AZP 40-34/46)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/tb
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

657. a) Suchorecz, gm. Kcynia

- b) stan. 21 (AZP 40-34/56)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2, 5; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

658. a) Suchorecz, gm. Kcynia

- b) stan. 28 (AZP 40-34/61)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 24 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2, 5; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB

h) brak

659. a) Suchoręcz, gm. Kcynia

b) stan. 31 (AZP 40-34/62)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

660. a) Suchoręczek, gm. Kcynia

b) stan. 11 (AZP 39-33/202)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

661. a) Suchoręczek, gm. Kcynia

b) stan. 16 (AZP 39-33/5)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

662. a) Szaradowo, gm. Szubin

b) stan. 10 (AZP 40-34/50)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 1:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

663. a) Szaradowo, gm. Szubin

b) stan. 11 (AZP 40-34/51)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 1:5; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

664. a) Szaradowo, gm. Szubin

b) stan. 12 (AZP 40-34/55)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 1:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

665. a) Szaradowo, gm. Szubin

b) stan. 22 (AZP 40-34/53)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 1:1; tb

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

666. a) Szaradowo, gm. Szubin

b) stan. 23 (AZP 40-34/67)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 46 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 1:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

667. a) Szczepice, gm. Kcynia

b) stan. 1 (AZP 39-33/148)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

668. a) Szczepice, gm. Kcynia

b) stan. 23 (AZP 39-33/149)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/tb

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

669. a) Szczepice, gm. Kcynia

b) stan. 28 (AZP 39-33/154)

- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

670. a) Szczepice, gm. Kcynia

- b) stan. 30 (AZP 39-33/156)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

671. a) Szczepice, gm. Kcynia

- b) stan. 44 (AZP 39-33/170)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

672. a) Szczepice, gm. Kcynia

- b) stan. 45 (AZP 39-33/171)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

673. a) Szczepice, gm. Kcynia

- b) stan. 46 (AZP 39-33/172)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 34 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

674. a) Szczepice, gm. Kcynia

- b) stan. 47 (AZP 39-33/173)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 12

fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

675. a) Szczepice, gm. Kcynia

b) stan. 48 (AZP 39-33/174)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

676. a) Szczepice, gm. Kcynia

b) stan. 49 (AZP 39-33/175)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

677. a) Szczepice, gm. Kcynia

b) stan. 51 (AZP 39-33/177)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 25 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:3; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

678. a) Szelejewo, gm. Gasawa

b) stan. 1 (AZP 46-35/103)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań Ekspedycji Wykopaliskowej w Biskupinie – w 1937 r. na polu Kończala odkryto 6 grobów ciałopalnych. Wśród zabytków: 2 zapinki typu A.II.41, naczynia typu A.III.2.

e) typ położenia: b.d.

f) B2/C1

g) MAP

h) Rajewski 1937, s. 69-74

679. a) Szelejewo, gm. Gąsawa

b) stan. 13 (AZP 46-35/27)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – W. Jasiński, O. Romanowska, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

680. a) Szelejewo, gm. Gąsawa

- b) stan. 25 (AZP 46-35/77)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – W. Jasiński, O. Romanowska, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

681. a) Szelejewo, gm. Gąsawa

- b) stan. 39 (AZP 46-35/116)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko z badań wykopaliskowych – D. Piotrowska, 1989. W trakcie badań ratowniczych zarejestrowano grób popielnicowy, wyposażony w kościany grzebień nieokreślonego typu, tarczkę wykonaną z kości oraz zapinkę z brązu należąca do typu A.VI.158
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl
- f) POR, C1b-C2
- g) PMA w Warszawie
- h) Informator Archeologiczny za rok 1989 (1993), s. 57; Dąbrowska 1995, s. 90

682. a) Szerzawy, gm. Mogilno

- b) stan. 13 (AZP 47-36/221)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Sawicka, J. Bednarczyk, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

683. a) Szkółki, gm. Rogowo

- b) stan. 4 (AZP 45-34/51)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat. 138

684. a) Szkółki, gm. Rogowo

- b) stan. 7 (AZP 45-34/99)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR

- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat. 139

685. a) Szkółki, gm. Rogowo

- b) stan. 8 (AZP 45-34/96)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat. 140

686. a) Szkółki, gm. Rogowo

- b) stan. 12 (AZP 45-34/92)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat. 137

687. a) Szkółki, gm. Rogowo

- b) stan. 15 (AZP 45-34/100)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 52 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat. 141

688. a) Szubin, gm. Szubin

- b) stan. 8 (AZP 40-35/50)
- c) skarb?
- d) stanowisko z badań archiwalne – 1833 r. Przypadkowe odkrycie 39 monet greckich
- e) typ położenia: brak
- f) ?
- g) MfVFB
- h) Ładowski 1877, s. 53, 54

689. a) Szydłowo, gm. Mogilno

- b) stan. 2 (AZP 49-37/73)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – P. Chachlikowski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1, 2; p
- f) OWR
- g) WA UAM
- h) brak

690. a) Świątkowo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 39 (AZP 43-33/4)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki i 1 krzemień

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

691. a) Świerkówiec, gm. Mogilno

b) stan. 1-2 (AZP 48-37/75)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – J. Janikowski 1973, 1978-79. W ich efekcie założono 5 wykopów badawczych, o łącznej powierzchni 558 m². Zarejestrowano 17 grobów ciałopalnych oraz 9 tzw. palenisk, z czego 5 to potencjalne groby, zaś jedno to domniemana ustryna. Grób 1 – jamowy zawierający resztki stosu, wyposażenie: zapinka typu C, misa typu C.VII.1., fragmenty naczyń. Grób 2 – jamowy, zawierający resztki stosu, wyposażenie: fragmenty naczyń. Grób 3 – jamowy, zawierający rozrzucone drobne kości i fragmenty naczyń, wyposażenie: fragmenty naczyń. Grób 4 – jamowy, zawierający rozrzucone drobne kości i fragmenty naczyń, wyposażenie: fragmenty naczyń. Grób 5 – popielnicowy, ponad popielnicą pojedyncze, spopielone kości. W nakrytej misą urnie kości w porządku anatomicznym, wyposażenie: naczynia typu C.VII.1., G.VII.2., żelazna zapinka typu B, para żelaznych zapinek typu H, zoomorficzna klamra do pasa. Grób 6 – jamowy?, zawierający resztki stosu, wyposażenie: fragment naczynia. Grób 7 – popielnicowy?, kości nakryte misą, wyposażenie: misa typu C.III.1., fragmenty żelaznej zapinki. Grób 8 – jamowy, zarys jamy obwarowany kamieniami, grób zawierał resztki stosu, wyposażenie: fragmenty naczyń. Grób 9 – popielnicowy, wyposażenie: naczynia typu E, C.III.8., fragmenty przedmiotów żelaznych. Grób 10 – popielnicowy, bez resztek stosu, wyposażenie: brązowy imacz typu J.I., brązowe nity tarczy, żelazne umbo B.7., dolna część popielnicy, fragmenty naczyń. Grób 11 – popielnicowy, bez resztek stosu, wyposażenie: para żelaznych zapinek typu J, fragment popielnicy. Grób 12 – popielnicowy, brak resztek stosu, wyposażenie: fragmenty ceramiki. Grób 13 – popielnicowy, bez resztek stosu, inwentarz: fragmenty żelaznej zapinki, fragment noża żelaznego i przedmiotów z brązu, naczynie typu E. Grób 14 – popielnicowy, zawierający liczne węgle drzewne, wyposażenie: żelazny fragment grotu, fragmenty blachy (pochwa miecza), naczynia typu C.III.2., G.II. Grób 15 – popielnicowy, w jamie kilka kamieni, brak danych dot. wyposażenia i wypełniska, inwentarz: fragment żelaznej zapinki, część przydenna naczynia. Grób 16 – jamowy, w obstawie kamiennej, wyposażenie: fragmenty naczyń. Grób 17 – popielnicowy, w jamie liczne węgle drzewne, wyposażenie: fragmenty naczyń. Palenisko 2 – domniemany zniszczony grób. Palenisko 3 – domniemana ustryna. Palenisko 4 – zniszczony grób?, w wypełnisku fragment noża i szydła. Palenisko 5 – grób? w wypełnisku spalenizna, nieliczne przepalone kamienie, fragmenty przedmiotów żelaznych i naczyń m. in. typu B.I.2., H.IV.2. Palenisko 6 – grób? w wypełnisku spalenizna, drobne kamienie i ceramika. Palenisko 7 – grób? w wypełnisku spalenizna, fragmenty ceramiki, m. in. typu C.VII.1., B.I.2., F., A.II.8.b. Palenisko 8 – grób, w spągu bruk kamienny, wypełnisko zawierało spaleniznę i węgle drzewne, wyposażenie: fragment przedmiotu żelaznego, naczynia typu D.VII.b.3., H.IV.1., C.VII.1. **Tablica X.**

e) typ położenia: 3:3; 2:3; p

f) MOPR: A1-A3, kultura jastorfska i przeworska

g) MOT

h) Bokiniec 1999, s. 115-140

692. a) Świerkówiec, gm. Mogilno

b) stan. 3 (AZP 48-37/76)

- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:5, 3:3; 2:3; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

693. a) Tarnowo, gm. Rogoźno

- b) stan. 28 (AZP 44-28/20)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 20 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:5; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

694. a) Tarnowo, gm. Rogoźno

- b) stan. 29 (AZP 44-28/21)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 3:3; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

695. a) Tarnowo, gm. Rogoźno

- b) stan. 31 (AZP 44-28/23)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 42 fragmenty ceramiki i 2 żuźle żelazne
- e) typ położenia: 4:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

696. a) Tarnowo, gm. Rogoźno

- b) stan. 34 (AZP 44-28/26)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

697. a) Tarnowo, gm. Rogoźno

- b) stan. 37 (AZP 44-28/29)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 12

fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:5; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

698. a) Tarnowo, gm. Rogoźno

b) stan. 38 (AZP 44-28/30)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 4:2; 2:1; p

f) MOPR

g) MAP

h) brak

699. a) Tarnowo Pałuckie, gm. Wągrowiec

b) stan. 13 (AZP 43-31/108)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – M. Dernoga, 1995-1998. Na powierzchni 14 arów zarejestrowano 2 ziemianki, 2 budynki słupowe, 8 ognisk dymarskich, palenisko kowalskie, 4 piece gospodarcze, 42 paleniska, 18 jam i 86 dołków postłupowych. Zabytki ruchome to nieokreślona ilość ceramiki (w tym reprezentujące typ A.III.1., A.III.3., G.I.1., G.I.2., J.VI.2., K.I.7., M.) oraz 808 kości zwierzęcych

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) B2-B2/C1 – k. wielbarska

g) ?

h) Dernoga 2000b, s. 207-232

700. a) Tarnowo Pałuckie, gm. Wągrowiec

b) stan. 16 (AZP 43-31/111)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1987 i H. Machajewski, 2005. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

701. a) Tomczyce, gm. Gołancz

b) stan. 5 (AZP 41-31/57)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:4, 5; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

702. a) Toniszewo, gm. Wągrowiec

b) stan. 2 (AZP 42-30/21)

c) osada

- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

703. a) Tonowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 2 (AZP 45-34/2)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano nieznaną liczbę fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) b.d
- h) Smaruj 2013, nr 146

704. a) Trląg, gm. Janikowo

- b) stan. 3 (AZP 46-38/68)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:4; 2:1, 2; p
- f) MOPR
- g) b.d
- h) brak

705. a) Tupadły, gm. Kcynia

- b) stan. 18 (AZP 39-33/63)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 16 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:5; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

706. a) Tupadły, gm. Kcynia

- b) stan. 27 (AZP 39-33/72)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

707. a) Turza, gm. Damasławek

- b) stan. 3 (AZP 43-33/5)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

708. a) Turza, gm. Damasławek

- b) stan. 5 (AZP 43-33/7)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 18 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

709. a) Turza, gm. Damasławek

- b) stan. 6 (AZP 43-33/8)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki. W trakcie kolejnych badań AZP zespół pod kierownictwem I. Kozerskiej zebrał 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

710. a) Turza, gm. Damasławek

- b) stan. 16 (AZP 43-33/18)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki. W trakcie kolejnych badań AZP zespół pod kierownictwem I. Kozerskiej zebrał 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

711. a) Turza, gm. Damasławek

- b) stan. 18 (AZP 43-33/20)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:1; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

712. a) Turzyn, gm. Kcynia

- b) stan. 5 (AZP 40-33/243)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:2; 2:5; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

713. a) Turzyn, gm. Kcynia

- b) stan. 7 (AZP 40-33/240)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

714. a) Turzyn, gm. Kcynia

- b) stan. 8 (AZP 40-33/236)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

715. a) Turzyn, gm. Kcynia

- b) stan. 9 (AZP 40-33/237)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 63 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p/gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

716. a) Turzyn, gm. Kcynia

- b) stan. 11 (AZP 40-33/241)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 32 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

717. a) Turzyn, gm. Kcynia

- b) stan. 12 (AZP 40-33/245)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p
- f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

718. a) Turzyn, gm. Kcynia

b) stan. 13 (AZP 40-33/246)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

719. a) Turzyn, gm. Kcynia

b) stan. 26 (AZP 40-33/253)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

720. a) Turzyn, gm. Kcynia

b) stan. 34 (AZP 40-33/242)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

721. a) Ustaszewo, gm. Żnin

b) stan. 11 (AZP 43-33/7)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 61 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; gl

f) MOPR

g) WUOZ DB

h) brak

722. a) Ustaszewo, gm. Żnin

b) stan. 17 (AZP 43-33/21)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

724. a) Uścikowo, gm. Żnin

b) stan. 34 (AZP 44-34/33)

c) cmentarzysko?

d) stanowisko archiwalne – dar Arnesa. W trakcie prac (przed rokiem 1875) odkryto fragmenty ceramiki i kabłąk zapinki posrebrzanej z brązu, typu A.V.s. 10. Według A. Gałęzowskiej zabytki te wystąpiły w grobie popielnicowym

e) typ położenia: bd

f) B2b

g) MAP

h) Schwartz 1875, s. 4; Maciejewski 1961, nr 445; Gałęzowska 2007, nr 102, ryc. 5: 6 (tu informacja o grobie popielnicowym); Smaruj 2013, nr 150.

725. a) Wapno, gm. Wapno

b) stan. A (AZP 42-33/1)

c) depozyt

d) stanowisko rozkopane amatorsko w 1850 r, kiedy to podczas prac ziemnych odkryto kurhan kultury pomorskiej. W efekcie tych prac natrafiono na trzy depozyty, w tym dwa w jednym kurhanie. Pierwszy depozyt złożono w urnie twarzowej kultury pomorskiej. W jego skład wchodziły trzy brakteaty, wykonane z cienkiej, złotej blachy. Pierwszy, większy (około 5 cm średnicy) posiada wyobrażenie jeźdźca z otwartymi ustami. Drugi, mniejszy (średnica około 2,7 cm) z przedstawieniem jeźdźca i napisem runicznym SABAR. Trzeci zabytek o nieokreślonym zdobnictwie, zaginął i znany jest jedynie z opisu dokonanego przez Jana Żaka (1962, s. 58). Ostatnia, czwarta zawieszka, wchodziła w skład depozytu nr 2. Jej wielkość i zdobienie przypominało pierwszy brakteat. **Tablica XLIV.**

e) typ położenia: b.d.

f) OWL, faza E

g) Museum für Vor- und Frühgeschichte (jeden z brakteatów, los pozostałych jest nieznan)

h) Żak 1953, s. 80-116; Kara 1994, s. 73-110 (tam starsza literatura), Machajewski 2007, s. 89.

726. a) Wapno, gm. Wapno

b) stan. 3 (AZP 42-32/48)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – D. Durczewski, W. Śmigielski, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 26 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

727. a) Wągrowiec, gm. Wągrowiec

b) stan. 46 (AZP 44-30/160)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Biernacki, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

728. a) Wągrowiec, gm. Wągrowiec

b) stan. 53 (AZP 44-30/167)

- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

729. a) Wągrowiec, gm. Wągrowiec

- b) stan. 70 (AZP 44-30/27)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

730. a) Wągrowiec, gm. Wągrowiec

- b) stan. 72 (AZP 44-30/186)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Biernacki, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

731. a) Wągrowiec, gm. Wągrowiec

- b) stan. 74 (AZP 44-30/188)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 10 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

732. a) Wągrowiec, gm. Wągrowiec

- b) stan. 75 (AZP 44-30/189)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Szmyt, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 27 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

733. a) Wełnica, gm. Gniezno

- b) stan. 1 (AZP 49-34/165)
- c) cmentarzysko?
- d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 2 fragmenty

ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) MOPR

g) MPPPG

h) brak

734. a) Wełnica, gm. Gniezno

b) stan. 3 (AZP 49-34/117)

c) cmentarzysko?

d) stanowisko z badań AZP – Z. Głogowski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 3 zapinki z brązu: typu G, typu A.II.38-39, typu A.VI.161-162

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) A2 – kultura jastorfska?; B2b – kultura wielbarska; C1b-C2 – kultura wielbarska?

g) MPPPG

h) Kaczmarek 2012, ryc. 5

735. a) Wełnica, gm. Gniezno

b) stan. 4 (AZP 49-34/118)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl

f) OWR

g) MPPPG

h) brak

736. a) Wenecja, gm. Żnin

b) stan. 5 (AZP 44-35/34)

c) osada

d) stanowisko z badań Ekspedycji z Uniwersytetu Poznańskiego i AZP – W. Piotrowski, W. Zajązkowski, 1982. Z powierzchni stanowiska zebrano nieokreśloną liczbę fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p/gl

f) OWR

g) MAB

h) Maciejewski 1962, 286, nr 460; Cofta-Broniewska 1979, nr 2015; Smaruj 203, kat. 51

737. a) Wenecja, gm. Żnin

b) stan. 21 (AZP 44-35/51)

c) znalezisko luźne

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – W. Zajązkowski, 1985. Na powierzchni wykopu pozyskano monetę – antoninian Postumusa (260-269 r)

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) C3/D

g) MAB

h) Gałęzowska 2015

737a. a) Werkowo-Niemczynek, gm. Wągrowiec

b) stan. 25 (AZP 43-32/144)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 2000. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

738. a) Wiatrowo, gm. Wągrowiec

- b) stan. 10 (AZP 45-29/116)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:4; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

739. a) Wieniec, gm. Mogilno

- b) stan. 5 (AZP 47-36/106)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Sawicka, J. Bednarczyk, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:3; pg
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

740. a) Wieniec, gm. Mogilno

- b) stan. 11 (AZP 47-36/112)
- c) cmentarzysko?
- d) stanowisko z badań AZP – J. Sawicka, J. Bednarczyk, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 2 fragmenty ceramiki (w tym 1 przepalony)
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

741. a) Wierzbiczany, gm. Gniezno

- b) stan. 18 (AZP 50-35/50)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 34 fragmenty ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

742. a) Wierzbiczany, gm. Gniezno

- b) stan. 23 (AZP 50-35/55)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – C. Strzyżewski, Z. Głogowski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP

h) brak

743. a) Wieszki, gm. Nakło nad Notecią

b) stan. 8 (AZP 38-34/22)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1990. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

744. a) Wiktorowo, gm. Gąsawa

b) stan. 2 (AZP 44-36/61)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz, 1997. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 2:5; p

f) OWR

g) MAB

h) brak

745. a) Wiśniewko, gm. Damasławek

b) stan. 4 (AZP 42-32/71)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – D. Durczewski, W. Śmigielski, 1987. Z powierzchni stanowiska zebrano 14 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAB

h) brak

746. a) Wiśniewo, gm. Wągrowiec

b) stan. 3 (AZP 42-31/134)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 12 fragmentów ceramiki i polepę

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DP

h) brak

747. a) Wiśniewo, gm. Wągrowiec

b) stan. A (AZP 42-32/109)

c) znalezisko luźne

d) stanowisko archiwalne. Odkryto monetę – denat Marka Aureliusza (161-180)

e) typ położenia: b.d

f) OWR

g) b.d.

h) Gumowski 1958, s. 127

748. a) Władysławowo, gm. Łabiszyn

- b) stan. 6 (AZP 39-36/102)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Jasiński, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

749. a) Władysławowo, gm. Łabiszyn

- b) stan. 26 (AZP 39-37/52)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Jasiński, 1985. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 2:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

750. a) Włoszanowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 10 (AZP 45-33/13)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – O. Romanowska, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:3; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

751. a) Wola, gm. Rogowo

- b) stan. 22 (AZP 44-34/190)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat. 156

752. a) Wola, gm. Rogowo

- b) stan. 24 (AZP 44-34/192)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Drzewicz, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) Smaruj 2013, kat. 157

753. a) Wolwark, gm. Szubin

- b) stan. 17 (AZP 40-34/85)
- c) osada

- d) stanowisko z badań AZP – M Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 77 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 1:1; tb
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

754. a) Wolwark, gm. Szubin

- b) stan. 18 (AZP 40-34/86)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 25 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1; 1:1; p/tb
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

755. a) Wolwark, gm. Szubin

- b) stan. 22 (AZP 40-34/89)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 8 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1; tb
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

756. a) Wolwark, gm. Szubin

- b) stan. 23 (AZP 40-34/90)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 21 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1; tb
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

757. a) Woźniki, gm. Szubin

- b) stan. 36 (AZP 50-33/68)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 11 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:3; 2:2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

758. a) Woźniki, gm. Szubin

- b) stan. 40 (AZP 50-33/63)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – J. Wrzesiński, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki

- e) typ położenia: 3:3; 2:2; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

759. a) Wszedzień, gm. Mogilno

b) stan. 1 (AZP 46-37/125) - też jako „cment. I”

c) cmentarzysko

d) stanowisko odkryte w 1876 roku, część przedmiotów zaginęła, brak przypisania znalezisk do konkretnych grobów. W inwentarzu znajdują się: 1) zapinka brązowa typu A (nawiązująca do typu Motschwil), 2) żelazna zapinka typu B, 3) żelazna zapinka typu B/C, 4) żelazna zapinka typu A, 5) żelazna zapinka typu C, 6) żelazna zapinka typu C, 7) żelazna zapinka typu J - zapinka z odlaną, ramowatą nóżką, 8) żelazna zapinka typu K, 9) żelazna zapinka z brązową „koszulką” - możliwe, że były to dwa egzemplarze, 10) zapinka z kulkami na kabłąku, 11) zapinka z kulkami na kabłąku, 12) zapinka z kulkami na kabłąku, 13) żelazna zapinka typu H.1, 14) zoomorficzna klamra do pasa

e) typ położenia: b. d.

f) MOPR - A1-A2

g) MAP, MOT. MfV

h) Sadowski 1877, s. 51; Archiwum Józefa Kostrzewskiego, Kostrzewski 1919, s. 13, 27, 34; 1923, s. 152-166; Cofta-Broniewska 1979, kat. 2097; Dąbrowska 1988, kat. 812; Michałowski 2008, s. 89-102; Grygiel 2018, ryc. 56: 4-6

760. a) Wszedzień, gm. Mogilno

b) stan. 2 (AZP 46-37/126) - też jako „cment. II”

c) cmentarzysko

d) stanowisko odkryte w 1882, zabytki dostarczono do Towarzystwa Naukowego w Poznaniu w urnach – jedynie miecz znajdował się luźno. W inwentarzu znajdują się: 1) zapinka żelazna typu A, 2) zapinka żelazna typu A, 3) zapinka żelazna typu B, 4) żelazna zapinka typu C, 5) żelazna zapinka typu C, 6) żelazna zapinka typu C, 7) żelazna zapinka typu K, 8) żelazna zapinka typu H, 9) żelazna zawiaskowa klamra do pasa, 10) żelazna zawiaskowa klamra do pasa, 11) miecz obosieczny, 12) pochwa miecza, 13) 2 groty włóczni, 14) naczynie I.V.8., 15) naczynie typu D.VII.b.3.

e) typ położenia: b. d.

f) MOPR A1-A2

g) część zbiorów w MOT

h) Archiwum Józefa Kostrzewskiego, Kostrzewski 1919, s. 13; Michałowski 2008, s. 89-102;

761. a) Wszedzień, gm. Mogilno

b) stan. 15 (AZP 46-37/135)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2, 3; 2:3; p

f) WOR

g) WUOZ DB

h) brak

762. a) Wszedzień, gm. Mogilno

b) stan. 17 (AZP 46-37/137)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1989. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

763. a) Wybranowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 24 (AZP 45-32/32)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodnicki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 56 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

764. a) Wybranowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 25 (AZP 45-32/33)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodnicki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 28 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

765. a) Wybranowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 27 (AZP 45-32/35)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodnicki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

766. a) Wybranowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 28 (AZP 45-32/36)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodnicki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP
- h) brak

767. a) Wybranowo, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 30 (AZP 45-32/38)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodnicki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) MAP

h) brak

768. a) Wybranowo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 33 (AZP 45-32/41)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodnicki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

769. a) Wybranowo, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 35 (AZP 45-32/43)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – M. Chłodnicki, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) MAP

h) brak

770. a) Zalesie, gm. Szubin

b) stan. 27 (AZP 40-34/109)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1, 2; 1:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

771. a) Zalesie, gm. Szubin

b) stan. 31 (AZP 40-34/114)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1, 2; 1:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

772. a) Zalesie, gm. Szubin

b) stan. 31 (AZP 40-34/114)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1, 2; 1:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

773. a) Zalesie, gm. Szubin

b) stan. 34 (AZP 40-34/119)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 90 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 1:1; p/tb

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

774. a) Zalesie, gm. Szubin

b) stan. 35 (AZP 40-34/120)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 91 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1, 2; 2:1, 3; tb

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

775. a) Zalesie, gm. Szubin

b) stan. 37 (AZP 40-34/124)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 27 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 1:1, 3; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

776. a) Zalesie-Ameryka, gm. Szubin

b) stan. 38 (AZP 40-34/87)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 190 fragmentów ceramiki i kamienny rozcieracz

e) typ położenia: 3:1; 2:5; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

777. a) Zalesie-Ameryka, gm. Szubin

b) stan. 39 (AZP 40-34/97)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – M. Krygier, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 23 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 2:5; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

778. a) Załachowo, gm. Łabiszyn

b) stan. 33 (AZP 41-36/85)

- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – N. Ostoja-Zagórska, J. Ostoja-Zagórski, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 13 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:5; p
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

779. a) Załachowo, gm. Łabiszyn

- b) stan. 41 (AZP 41-36/93)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – N. Ostoja-Zagórska, J. Ostoja-Zagórski, 1988. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p
- f) OWR
- g) PAN Poznań
- h) brak

780. a) Zbyszewice, gm. Wągrowiec

- b) stan. 21 (AZP 42-29/74)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – T. Witkowska, 2009. Z powierzchni stanowiska zebrano 9 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

781. a) Zrazim, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 16 (AZP 44-33/31)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 4:2; 2:2; p
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

782. a) Zrazim, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 17 (AZP 44-33/32)
- c) osada
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl
- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

783. a) Zrazim, gm. Janowiec Wlkp.

- b) stan. 20 (AZP 44-33/35)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów

ceramiki

e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

784. a) Zrazim, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. BN (AZP 44-33/BN)

c) cmentarzysko

d) stanowisko archiwalne – w grobie ciałopalnym odkryto grzebień kościany typu B oraz I3 z kolejnego grobu

e) typ położenia: 3:3; 2:1; gl

f) C1b-C2?

g) MAP

h) ZAP, t. 1, 1890, s. 57, nr 22; Erzepki, Kostrzewski 1915, s. 8, tabl. 67:10; Kostrzewski 1923, ryc. 760, 1939-48, tabl. 87:11; Maciejewski 1962, s. 292, nr 509, Gałęzowska 2007, s. 222, nr 107; archiwum MAP

785. a) Żabno, gm. Mogilno

b) stan. 5 (AZP 48-37/42)

c) cmentarzysko

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki (w tym 4 przepalony)

e) typ położenia: 2:4; 2:1; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

786. a) Żabno, gm. Mogilno

b) stan. 9 (AZP 48-37/46)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 29 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5, 3:3; 2:3; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

787. a) Żabno, gm. Mogilno

b) stan. 10 (AZP 48-37/47)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Bednarczyk, 1984. Z powierzchni stanowiska zebrano 5 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 2:5, 3:3; 2:3; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

788. a) Żarczyn, gm. Kcynia

b) stan. 5 (AZP 42-33/5)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów

ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1, 2; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

789. a) Żarczyn, gm. Kcynia

b) stan. 15 (AZP 42-33/15)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki oraz kamienie z palenisk

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

790. a) Żarczyn, gm. Kcynia

b) stan. 20 (AZP 42-33/20)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1992. Z powierzchni stanowiska zebrano 15 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:5; p/gl

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

791. a) Żarczyn, gm. Kcynia

b) stan. 23 (AZP 41-33/91)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 27 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:2; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

792. a) Żarczyn, gm. Kcynia

b) stan. 24 (AZP 41-33/92)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – L. Czerniak, 1993. Z powierzchni stanowiska zebrano 27 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:5; p

f) OWR

g) WUOZ DB

h) brak

793. a) Żerniki, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 10 (AZP 44-33/10)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

- f) OWR
- g) WUOZ DB
- h) brak

794. a) Żnin, gm. Żnin

b) stan. 22 (AZP 43-35/134)

c) osada

d) stanowisko archiwalne – z terenów „piaśnicy Szczedrowskich” pozyskano kilkadziesiąt fragmentów naczyń, w tym również wykonanych na kole garncarskim, polepę, kości zwierzęce i węgle drzewne

e) typ położenia: b.d.

f) POR

g) MAP

h) Maciejewski 1962, s. 324, nr 534; Cofta-Broniewska 1979, nr 2150; Smaruj 2013, kat. 161

795. a) Żnin, gm. Żnin

b) stan. 23 (AZP 43-35/135)

c) cmentarzysko

d) stanowisko archiwalne – para srebrnych bransolet wężowatych typu IIIB według Wójcika, które wystąpiły prawdopodobnie w grobie szkieletowym

e) typ położenia: b.d.

f) B2/C1-C1a

g) b.d.

h) Blume 1912, s. 71, 1915, s. 69, 169; Kostrzewski 1939048, tabl. 84:22; Maciejewski 1962, s. 324, nr 535; Wójcik 1982, s. 93, nr 83; Gałęzowska 2007, s. 222, nr 108; Smaruj 2013, kat. 162

796. a) Żnin, gm. Żnin

b) stan. 42 (AZP 43-35/60)

c) punkt osadniczy

d) stanowisko z badań AZP – J. Ostoja-Zagórski, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki i krzemień

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p

f) OWR

g) PAN Poznań

h) Smaruj 2013, kat. 165

797. a) Żnin Wieś

b) stan. 1 (AZP 43-35/138)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – M. Biskup, 2017-2018. Zbadano powierzchnię 388,5 ara, wyeksplorowano 63 obiekty (3 obiekty mieszkalne, 7 pieców, 4 paleniska, 11 glinianek, 2 dołki posłupowe, 37 jam), pozyskano 1214 fragmentów ceramiki (w tym naczynia typu A.III.1., G.VIII.5., B.III.3., E.IV.5.), 155 kości zwierzęcych, 279 bryłek polepy, 2 krzemienie. **Tablice XXVII-XXX.**

e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/g

f) B2/C1 - kultura wielbarska

g) Muzeum Ziemi Mogileńskiej w Chabsku

h) Błaszczyk, Nierychlewska, Bartczak, Zawilski, Biskup 2019

797a. a) Żoń, gm. Margonin

b) stan. 7 (AZP 41-30/27)

c) punkt osadniczy

- d) stanowisko z badań AZP – B. Dzieduszycka, 1981. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki i krzemień
- e) typ położenia: 3:3; 2:1; p
- f) OWR
- g) WUOZ DP
- h) brak

798. a) Żurawia, gm. Kcynia

- b) stan. 2 (AZP 40-33/186)
- c) osada i cmentarzysko
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 224 fragmenty ceramiki, które wystąpiły w 3 koncentracjach
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:1, 2; p/gl
- f) MOPR, OWR
- g) MOB
- h) brak

799. a) Żurawia, gm. Kcynia

- b) stan. 10 (AZP 40-33/191)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 6 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2; 2:1; p/gl
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

800. a) Żurawia, gm. Kcynia

- b) stan. 20 (AZP 40-33/199)
- c) punkt osadniczy
- d) stanowisko z badań AZP – E. Dygaszewicz, 1986. Z powierzchni stanowiska zebrano 7 fragmentów ceramiki
- e) typ położenia: 3:2, 3; 2:5; p
- f) OWR
- g) MOB
- h) brak

801. a) Żurawia, gm. Kcynia

- b) stan. 31 (AZP 40-32/130)
- c) cmentarzysko
- d) stanowisko z badań archiwalnych. W trakcie prac pozyskano fragment misy, odkryto też „fragment szkieletu ludzkiego”
- e) typ położenia: b.d.
- f) OWR – kultura wielbarska
- g) MAP
- h) Piaszykowa 1956, s. 169; Gałęzowska 2007, s. 222, nr 109

802. a) Żurawia, gm. Kcynia

- b) stan. BN (AZP 40-32/BN)
- c) znalezisko luźne - bagienne
- d) stanowisko archiwalne – miecz obosieczny. W trakcie badań AZP w 1986 zespół E. Dygaszewicz zebrał z powierzchni stanowiska 6 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: b.d

f) A2?

g) MFU Berlin

h) Kostrzewski 1919, s. 85, ryc. 65; Makiewicz 1992, s. 112, ryc. 14: 1; Łuczkiwicz 2007, s. 223, nr 9

803. a) Żużoły, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 1 (AZP 44-33/74)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 22 fragmenty ceramiki

e) typ położenia: 3:1; 2:2; gl

f) MOPR

g) WUOZ DB

h) brak

804. a) Żużoły, gm. Janowiec Wlkp.

b) stan. 17 (AZP 44-33/111)

c) osada

d) stanowisko z badań AZP – A. Siwak, 1999. Z powierzchni stanowiska zebrano 17 fragmentów ceramiki

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

f) MOPR

g) WUOZ DB

h) brak

805. a) Mogilno, gm. Mogilno

b) stan. 76 (AZP 47-37/X)

c) cmentarzysko

d) stanowisko odkryte w trakcie nadzoru archeologicznego przeprowadzonego w zawiązku z przebudową linii średniego napięcia – A. Smaruj, 2020. W wykopie o powierzchni około 0,7 ara (szerokość 1 m i długość 70 m) odkryto 9 obiektów. Grób 1: popielnicowy. Urna (naczynie gruszkowate typ F.1) nakryta misą typu C.III.2. Inwentarz: zapinka z brązu typu G, nóż sierpikowaty, nóż prosty, przęślik, igła żelazna, żelazna, zawiasowa klamra do pasa. W jamie resztki stosu pogrzebowego, w tym fragmenty naczyń typu D.7.a.3., misy typu C.VII.3. Grób 2: popielnicowy (naczynie baniaste typu E). Inwentarz: długa, żelazna zapinka typu A, grot włóczni typu A wg P. Łuczkiwicza. Grób 3: popielnicowy (rolę urny pełniło naczynie odwrótnie gruszkowate typu D.VII.b.1.). Inwentarz: naczynie wazowate typu H.VII.5. (ustawione do góry dnem), kubek typu A.II.8.b; głęboka misa typu C.VII.8.; żelazny grot typu C1 wg P. Łuczkiwicza, żelazny grot strzały z zadziarami. Grób 4: jamowy. W płytkiej jamie znajdowały się resztki stosu (węgle drzewne, kości), nóż sierpikowaty, nóż prosty, 2 zapinki typu N. Grób 5: jamowy z resztkami stosu (węgle drzewne, nieliczne drobne kości i pojedyncze fragmenty ceramiki). Grób 6: jamowy, skupisko kości nakryte kamieniem, brak zabytków. Grób 7: popielnicowy, zniszczony. W wypełnisku brak resztek stosu. W urnie (dno naczynia) znajdowały się przepalone kości oraz dwie krótkie zapinki typu A, zapinka z kulkami na kabłąku i żelazna obręcz średnicy 2 cm. Grób 8: popielnicowy, bez resztek stosu. W urnie - naczynie typu I.III.4. znajdowała się zapinka typu A oraz fragmenty przedmiotów żelaznych. Grób 9: obiekt zbadany częściowo, nie zarejestrowano kości. W głębokiej jamie grobowej zalegały fragmenty naczyń - w tym też wtórnie przepalone. Badania na stanowisku będą kontynuowane w 2021 roku. **Tablice V-IX.**

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

f) A1-A3, kultura jastorfska i przeworska

g) MOB

h) brak

806. a) Wągrowiec, gm. Wągrowiec

b) stan. 77 (AZP 47-37/191)

c) osada

d) stanowisko z badań wykopaliskowych – M. Krzepakowski

e) typ położenia: 3:2; 2:1; gl

f) B2/C1 – k. wielbarska

g) MOW

h) brak

OŚWIADCZENIE

Ja, niżej podpisana(y) oświadczam, iż przedłożona praca doktorska została wykonana przeze mnie samodzielnie, nie narusza praw autorskich, interesów prawnych i materialnych innych osób.

.....

data

.....

własnoręczny podpis

Wyrażam zgodę na udostępnianie mojej pracy doktorskiej.

Data

Podpis autora

.....
.....

Wyrażam zgodę na udostępnianie mojej pracy doktorskiej.

Data

Podpis autora